

~~Stat. O. 371/1.~~
V. O. Stat. O. 1.

KÖZGAZDASÁGI 450.

ÉS

STATISZTIKAI ÉVKÖNYV

UJABB ELSŐ ÉVFOLYAM.

1887.

SZERKESZTIK

Dr. JEKELFALUSSY JÓZSEF ÉS **Dr. VARGHA GYULA**

MINISZTERI OSZTÁLYTANÁCSOS,

MINISZTERI TITKÁR,

A M. T. AKADEMIA STAT. ÉS NEMZETG.

A KISFALUDY TÁRSASÁG TAGJA.

BIZOTTSÁG TAGJA.

A MAGY. TUD. AKADEMIA STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI
BIZOTTSÁGÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

KIADJA

AZ ORSZ. MAGYAR KIR. STATISZTIKAI HIVATAL.

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

1887.

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA

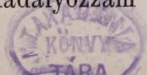
Növedéknapló

1932. évi 43. sz.

ELŐSZÓ.

A magyar tudományos Akadémia statisztikai és nemzetgazdasági bizottsága már rég át volt hatva azon meggyőződéstől, hogy a statisztikai ismeretek terjesztését és népszerűsítését semmivel sem mozdíthatja elő jobban, mint egy megfelelő Évkönyv közrebocsátásával, mely a legújabb adatokat rendszeresen összegyűjtve és feldolgozva, a hazai viszonyok ismertetése mellett, a külföld megfelelő viszonyaira is kiterjeszkedve, nélkülözhetetlen kézikönyvül szolgáljon mindazoknak, kik közgazdasági kérdésekkel foglalkoznak, vagy gyakorlatilag működnek a közgazdaság bármely terén.

A »Közgazdasági és statisztikai Évkönyv« tényleg már 1883-ban megindult s a magyar tud. Akadémia statisztikai és nemzetgazdasági bizottság aegise alatt, dr. Földes Béla szerkesztésében, három évfolyam meg is jelent belőle. Azonban részint az említett bizottságnál beállott pénzügyi tekintetek, részint a szerkesztés körül fölmerült egyéb körülmények, az Évkönyv ügyét ez év elején már-már zátonyra vitték vala, midőn alulírott, mint az orsz. magyar kir. statisztikai hivatal igazgatója, magamra nézve erkölcsi kötelességnek tekintettem, hogy az életre való eszme bukását megakadályozzam s a bizottságnak azon

ajánlatot tettem, hogy a közügy érdekében, az orsz. statisztikai hivatal az Évkönyvnek úgy szerkesztését, mint kiadását kész magára vállalni, maga viselvén a nyomtatási költségeket, míg a szerkesztői tiszteletdíjat a bizottság fedezi.

Ajánlatomat a bizottság készségesen elfogadván, a szerkesztéssel dr. Jekelfalussy József és dr. Vargha Gyula, az orsz. statisztikai hivatal két tagját bízta meg, kik mellett, mintegy iskolámban nevelkedve, mindig megbízható serény munkásoknak bizonyultak. Minthogy pedig az Évkönyvben előforduló roppant adattömeg és számbeli művelet, a rendelkezésre álló néhány hónap alatt, két ember munkaerejét, kivált, miután az más munkákkal is többszörösen volt igénybe véve, meghaladta; az anyag technikai összeállításánál és az adatok kiszámításánál még mások is segédkeztek, kikről az illető fejezeteknél említés is tétetett. Kiváló elismerés illeti azonban dr. Vizneker Antalt, a hivatal fiatal tagját, ki fáradhatatlan buzgalommal és nagy szakértelemmel működött közre az anyag összegyűjtésénél.

A »Közgazdasági és statisztikai Évkönyv« jelen évfolyama közvetlenül csatlakozik ugyan a Földes Béla szerkesztésében megjelent három évfolyamhoz; minthogy azonban ezt új emberek, egészen új alapon szerkesztették, a mű teljesen új munkának tekintendő s szerkesztésénél felmerültek mindazon nehézségek és akadályok, melyekkel ily munka első évfolyamánál okvetlenül meg kell küzdeni. Szolgáljon ez mentségül, ha az Évkönyv nem érte el a bevezettség azon fokát, melyet a szerkesztők maguk elé tűztek. De mentségül szolgálhat még az idő rövidsége is. A szerkesztők a megbízatást csak későn, váratlanul kapták s minden előmunkálat nélkül kellett a dolog nagyjába fogniok. Arra pedig ismét, igen helyesen fektettek súlyt, hogy az Évkönyv még a jelen év folyamában megjelenjék s így az egyes részek arányos kidolgozására és a nemzetközi adatok kellő felhasználására nem mindenütt rendelkeztek a szükséges idővel.

A régebbi adatok felölelése is, mely ilyenmű munka kezdetén alig mellőzhető, itt-ott szintén aránytalanságokat idézett elő.

Mindezek azonban oly hiányok, melyeket a szakközönség, valamint a nagy közönség is bizonyára meg fog bocsátani, a nagy fáradsággal összehordott és feldolgozott gazdag anyagért, melyet a szerkesztők, ha buzgóságukat a közönség kellő elismeréssel jutalmazza, igyekezni fognak jövőre még teljesebbé, szabatosabbá és használhatóbbá tenni.

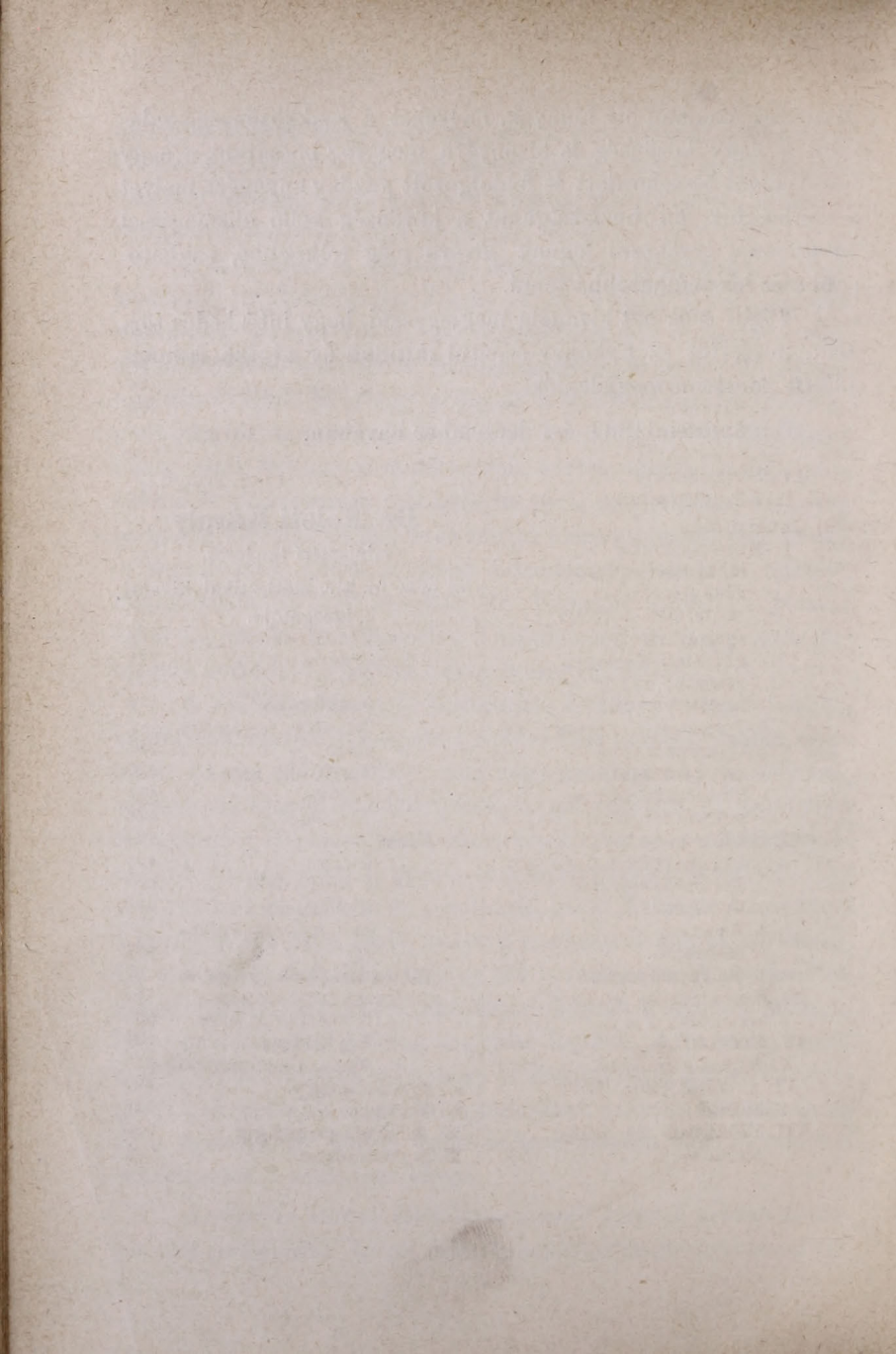
Végül csak azt kívánom megjegyezni, hogy intézkedés történt, miszerint ez Évkönyv ezentul **minden év utolsó hónapjában** pontosan megjelenjék.

Budapesten, 1887. évi december havában.

Dr. Keleti Károly

miniszteri tanácsos,

az orsz. m. kir. statisztikai hivatal
igazgatója.

TARTALOM.

Betűsoros tárgymutató	IX.	VIII. Mezőgazdasági népesség és gazdasági szakoktatás	254
A) Terület népesség	1	C) Anépesség élelmezése	261
I. Terület	1	D) Bánya és kohóipar	274
II. Álló népesség	3	E) Ipar	296
III. Mozgó népesség	19	F) Kereskedelmi forgalom	330
1. Házasság	20	1. Magyarország áruforgalma	330
2. Születések	42	2. Az osztrák-magyar vámterület áruforgalma	341
3. Halálozások	56	3. Külállamok áruforgalma	353
IV. Kivándorlás	74	4. Vámbevételek	361
V. Közegészségügy	80	G) Közlekedés	371
B) Őstermelés	94	1. Közutak	371
I. Mezőgazdaság	94	2. Vasutak	374
1. Hőmérséki és csapadéki viszonyok	94	3. Vizi utak, folyamhajózás	393
2. A terület művelési ágak szerint	99	4. Tengeri hajózás	400
3. A bevetett, elemi csapásokkal sújtott és learatott terület	101	5. Posta	419
4. Termelési viszonyok	109	6. Távirid	428
5. A mezőgazdasági termelés pénzürtéke	133	H) Hitel	433
6. A mezőgazdasági termények forgalma	138	1. A pénz	433
II. Állattenyésztés	160	2. A jegybankok	436
1. Ló és baromállomány	160	3. Hitelintézetek	443
2. Baromfitenyésztés	198	4. Postatakarékpénztárak	453
3. Vadászat	201	I) Közoktatásügy és a szellemi műveltség	460
4. Halászat	203	1. A közoktatás ügye	461
5. Méhészet	205	2. Egyházügyek	484
6. Selyemtenyésztés	206	3. Más szellemi tényezők	488
III. Szőlőművelés és borkörmelés	208	K) Igazságügy	497
IV. Erdészet	221	L) Véderő	516
V. Birtokviszonyok	231	M) Állami pénzügy	529
VI. A földbirtok jövedelme	242	Könyvszemle	541
VII. Földhitel- és talajjavítás	247		

INDEX

The History of the City of London	The History of the County of Middlesex
1. The City of London	1. The County of Middlesex
2. The City of London	2. The County of Middlesex
3. The City of London	3. The County of Middlesex
4. The City of London	4. The County of Middlesex
5. The City of London	5. The County of Middlesex
6. The City of London	6. The County of Middlesex
7. The City of London	7. The County of Middlesex
8. The City of London	8. The County of Middlesex
9. The City of London	9. The County of Middlesex
10. The City of London	10. The County of Middlesex
11. The City of London	11. The County of Middlesex
12. The City of London	12. The County of Middlesex
13. The City of London	13. The County of Middlesex
14. The City of London	14. The County of Middlesex
15. The City of London	15. The County of Middlesex
16. The City of London	16. The County of Middlesex
17. The City of London	17. The County of Middlesex
18. The City of London	18. The County of Middlesex
19. The City of London	19. The County of Middlesex
20. The City of London	20. The County of Middlesex
21. The City of London	21. The County of Middlesex
22. The City of London	22. The County of Middlesex

Betűsoros tárgymutató.

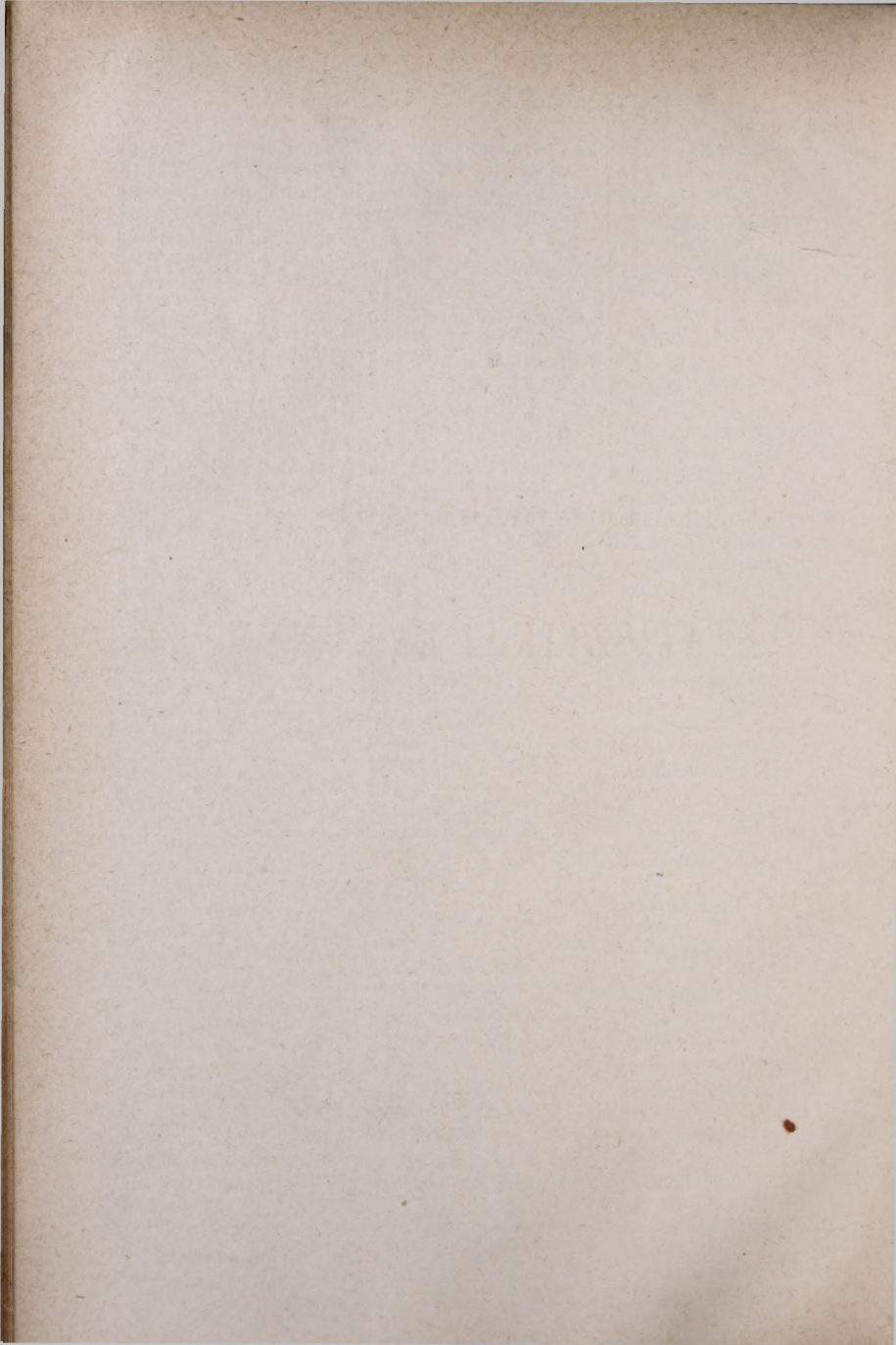
Lap.	Lap.	Lap.
Adria magy. tengeri hajózási társulat 408	Áruforgalmunkáru-csoportok szerint 337	Beadványok, bírósági 498
Agio 435	Áruforgalmunk Ausztriával 330	Békelétszám 524
Álany termelés 290	Áruforgalmunk főbb cikkei 339	Beruházási tőke, vas- uti 380
Alapítványi birto- kok 236	Áruforgalom Fiumén át 406	Besorozottak száma 519
Államháztartás 529	Áruforgalom hajó- kon 395	Betegségek 67
Államháztartás, ne- vezetesebb álla- moknál 538	Áruforgalom kül- állami 353	Betegségek állapota népességnél 89
Állami bevételek 531	Áruforgalmunk kül- földdel 332	Bevételek, állami 531
Állami birtokok 235	Áruforgalm. nyers anyagok és gyárt- mányok szerint 334	Bevetett terület 101
Állami kedvezmé- nyek 324	Átkelési vállalatok 400	Birtok kategóriák 232
Állami kiadások 529	Átviteli forgalom 352	Birtok megoszlások 232
Állami pénzügy 529	Bábák 80	Birtokváltozások 239
Állami tartozások 534	Balesetek a bányák- ban 279	Birtok változások érték-forgalma 239
Állami utak 371	Balesetek vasuti 392	Birtokviszonyok 231
Államjegyek 434	Bankjegyforgalom 437	Borárak 214
Államvagyon 533	Bankok 444	Borforgalom 218
Államvasutak 379	Bánya és kohóipar 274	Borforgalom nem- zetközi 219
Állategészségügy 195	Bánya- és kohókész- árak értéke 292	Bortermelés 208
Állatforgalom az osztr.-magy. vám- területen 183	Bánya- és kohómun- kások 277	Bortermés borne- mek szerint 210
Állatforgalom, ma- gyarországi 178	Bányákban balese- tek 279	Bortermés értéke 214
Állatforgalom, nem- zetközi 185	Bányászati termé- kek forgalma 293	Bortermés minőség szerint 213
Állati termények 190	Bánya - társaspénztá- rak 280	Börtön-iskolák 484
Állati termények forgalma 190	Bányatelkek 274	Börtönügy 511
Állatszámítás 163	Baromállomány kül- földi 162	Búzaforgalom 141
Állattenyésztés 160	Baromfi forgalom 200	Büntetési kiszabott 505
Álló népesség 3	Baromfitenyésztés 198	Bűnügy 501
Aranypénz 433		Családi állapot 12
Aranymetall 280		Csapadéki viszonyok 96
Árpa forgalom 144		Czukorgyarak 312
Áruforgalom az osztr.-magy. vám- területen 341		Czukorgyártás 311
		Dárdany-termelés 291
		Dohánygyártás 320
		Dunagőzhajózási társaság 396
		Egészségügyi sze- mélyzet 81

	Lap.		Lap.		Lap.
Egyetemek	475	Erdőter. nagysága	221	Hajó állomány ten- gerparti	401
Egyházi főhatósá- gok	485	Esketések száma	21	Hajóforgalom a ten- geren	402
Egyházi ügyek	484	Ezüstpénz	433	Hajóforgalom Fiu- mében	402
Egyletek	488	Ezüst termelés	280	Hajóhad	525
Elejtett vadak száma	202	Faforgalom	229	Halálok	66
Élelmezés	261	Fanemek	222	Halálozások	56
Elemi csapásokkal sujtott terület	103	Fanemek kiterjedt- sége az erdőkben	222	Halászat	203
Elemi csapások mi- nősége	104	Fatermés állami	226	Halászat, tengeri	204
Elemi oktatás	463	Fedezési díjak	173	Haltenyésztés	203
Elítéltek anyanyelve	507	Fegyintézetek	511	Halva születettek	52
Elítéltek büntett miatt	503	Felebezések	499	Hasznos házi álla- tok létszáma	161
Elítéltek családi ál- lapota	506	Feljelentések	501	Hatósági szemlék	84
Elítéltek életkora	506	Felsőbb tanintézetek	475	Házasságok	20
Elítéltek előélete	508	Ferencz csatorna	398	Házasságok családi állapot szerint	30
Elítéltek foglalko- zása	509	Fiume forgalma	402	Házasságok családi állapot és hitfele- kezet szerint	31
Elítéltek hitfeleke- zete	507	Fogházak	511	Házasságok felbom- lása	41
Elítéltek miveltégi foka	508	Fogyasztás élelmi szerekben	261	Házasságok roko- nok közt	32
Elítéltek személyes viszonyai	505	Folyamhajózás	393	Házasságok (vegyes)	22
Elítéltek vétség mi- att	503	Forgalma a mező- gazd. termények- nek	138	Házasságok (vegyes)	33
Elválások	41	Földbirt. jövedelme	242	Házasságok (vegyes)	33
Erdei termények for- galma	229	Földhitel	247	Házasságok (vegyes)	33
Erdészet	221	Földhitelintézetek	444	Házasságok (vegyes)	33
Erdők gazdálkodási viszonyai	224	Földrajzi fekvés	95	Házasságok (vegyes)	33
Erdők magassági vi- szonyai	223	Gabonaárak	158	Házasságok (vegyes)	33
Erdők miveltési mód szerint	224	Gabona forgalom	138	Házasságok (vegyes)	33
Erdők talaj minő- sége	223	Gabonaforgalom a közös vámterüle- ten	146	Házasságok (vegyes)	33
Erdősítések	228	Gabonaforgalom, nemzetközi	150	Házasságok (vegyes)	33
Erdőterületek a tu- lajdonosok jogi minősége szerint	225	Gabonaszállítási költségek Angliában	157	Házasságok (vegyes)	33
Erdőterület fanemek szerint	222	Gabonavám Német- országban	156	Házasságok (vegyes)	33
Erdőterület katasz- teri tiszta jöve- delme	221	Gazdas. szakoktatás	257	Házasságok (vegyes)	33
		Geografiai fekvés	95	Házasságok (vegyes)	33
		Gymnasiumok	470	Házasságok (vegyes)	33
		Gyapju ipar	322	Házasságok (vegyes)	33
		Gyermekhalálozás	60	Házasságok (vegyes)	33
		Gyógyszerészek	80	Házasságok (vegyes)	33
		Haderő	527	Házasságok (vegyes)	33
		Hadi létszám	524	Házasságok (vegyes)	33
		Haditengerészet	525	Házasságok (vegyes)	33
		Hadügy	516	Házasságok (vegyes)	33
		Hajó állomány	395	Házasságok (vegyes)	33

	Lap.		Lap.		Lap.
Ipari tanmühelyek	327	Közegészségügyi sze-		Mezőgazdasági ter-	
Ipari termelés . . .	302	mélyzet	80	mények	104
Iparoktatás	326	Középiskolák . . .	470	Mezőgazdasági ter-	
Iparosok száma . . .	296	Közigazgatási be-		mények forgalma	138
Iparosság iparcsoportok szerint . . .	301	osztás	2	Mezőgazdasági ter-	
Ipartársulatok . . .	323	Közjegyzők száma	497	més pénzürtéke . .	133
Ipartestületek . . .	324	Közlekedés	371	Mívelési ágak . . .	99
Ipartörvény	323	Közművelődés . . .	460	Monarchia árufor-	
Irodalom	491	Közművelődési egy-		galma	341
Járásbíróság. száma	497	letek	488	Monarchia árufor-	
Járások száma . . .	2	Közmunka	373	galma a nyers-	
Járványok (emberi)	84	Közmunka váltság	373	anyagok és gyárt-	
Járványos betegségek	67	Közoktatásügy . .	461	mányokban . . .	348
Jegybankok	436	Közös kiadások . .	536	Mozdony állomány,	
Jelzálogi kölcsönök	247	Községek száma . .	2	vasuti	381
Jogakadémiák . . .	477	Községi utak . . .	371	Mozgó népesség . .	19
Jogtani intézetek . .	477	Közutak	371	Nemek aránya . . .	12
Juh állomány	176	Kukoricza forgalom	145	Nemzeti bankok . .	437
Juta-ipar	322	Kulturmérnöki in-		Nemzetiség	14
Kataszteri tiszta jóvedelem	243	tézmény	253	Nemzetközi gabona	
Kékleny-termelés . .	290	Külállamok áru for-		és liszt forgalom	150
Kereskedelmi for-		galma	353	Népesség álló . . .	3
galom	330	Külforgalmunk . .	332	Népesség a nemek	
Kereskedelmi isko-		Lakhelyek száma . .	2	aránya szerint . .	12
lák	482	Len-kender ipar . .	322	Népesség a városok-	
Kiadások állami . . .	529	Levélpósta szállit-		nál	18
Kihágások	509	tás	422	Népesség betegségi	
Kikötők hajófor-		Lisztforgalom . . .	143	állapota	89
galma	402	Lisztforgalom a kö-		Népesség családi ál-	
Kisdédóvó intézetek	462	zös vámterületen	146	lapota szerint . .	12
Kivándorlás	74	Lisztforgalom (nem-		Népesség élelmezése	261
Kivándorlás iránya	76	zetközi)	150	Népesség korszerint	10
Kohóipar	274	Lloyd osztr. magy.		Népesség (mezőgaz-	
Kolera (ázsiai) . . .	88	teng. hajóz. társ. .	412	dasági)	254
Kora szülöttek . . .	54	Lóállomány	169	Népesség mozgó . .	19
Kórházak	83	Lótenyésztés . . .	169	Népesség nemzeti-	
Korviszonyok	10	Magyarország áru-		ség szerint	14
Könyvtárak	494	forgalma	330	Népesség olvasni ir-	
Könyvtermelés . . .	491	Malomipar	310	ni tudása	460
Kőolaj gyártás . . .	308	Marha behozatal . .	179	Népesség, tényleges	7
Kőrörvosok	82	Marhakivitel . . .	179	Népesség tömörü-	
Köszén termelés . .	285	Marhavásárok . . .	180	lése	17
Közegészségügy . .	80	Méhészet	205	Népesség vallás sze-	
Közegészségügyi el-		Ménesekek állami . .	170	rint	16
lenőrzés	84	Méntelegek	170	Népesség viszonyla-	
Közegészségügyi kö-		Mezőgazdaság . . .	94	gos	7
rők	83	Mezőgazdasági né-		Népmozgalom . . .	19
		pesség	254	Népszámlálások . .	3
		Mezőgazdasági ter-		Népszaporodás . .	70
		melési viszonyok	109	Oktatás, elemi . .	463

	Lap.		Lap.		Lap.
Ólomtermelés	289	Szaporodás a nép-		a mezőgazdaság-	
Olvasni írni tudás	460	mozgalmi adatok		nál	104
Orvosok	80	alapján	70	Terméketlen föld	99
Oszták-magyar-		Szarvasmarha állo-		Terménynemek, me-	
bank	436, 444	mány	173	zőgazdasági	104
Osztár-magy.vámte-		Szellemi műveltség	460	Termés pénzértéke	133
rület áruforgalma	341	Személyforgalom		Termés tényleges	
Őstermelés	94	hajókon	395	termények sze-	
Ösztöndíjak	484	Személyszállítás		rint	109
Pamut ipar	321	vasuton	383	Termőföld	99
Papír ipar	309	Szeszgyárak	316	Terület	1
Pénz	433	Szeszipar	316	Terület (bevetett)	101
Pénzértéke a mező-		Szőlőművelés	208	Terület elemi csapá-	
gazd. termésnek	133	Szőlőterület	209	sok által sujtott	101
Pénzintézetek	443	Szőlőterületek talaj		Terület művelési	
Phylloxera	216	szerint	217	ágak szerint	99
Posta	419	Szövetkezetek	444	Terület (ugar)	101
Postahivatal. száma	420	Szövőipar	321	Testi és szellemi fo-	
Posta pénzügyi ered-		Születések	42	gyatkozások a né-	
ményei	425	Születések (halva)	52	pességnél	93
Postaszállítás	421	Születések, törvény-		Testi fogyasztások	
Postaszemélyzet	420	telen	50	a védköteleseknél	90
Postakárékpénztár	453	Születési többlet	72	Többes születések	54
Postautalványok	423	Takarékbetétek	447	Többes születések a	
Póttartalék	516	Takarékpenztárak	444	nemek aránya	
Protestáns egyházak	486	Talajjavítás	253	szerint	54
Reáliskolák	470	Tanítóegyletek	490	Többes születések	
Répacukorgyártás	311	Tanítóképző inté-		hitfelekezetek sze-	
Réztermelés	288	zetek	468	rint	54
Rokonok közti há-		Tanonciskolák	327	Tömörülés a népes-	
zasságok	32	Társpénztárak (bá-		ségnél	17
Rozs forgalom	144	nya)	280	Törvényhatósági	
Sebészek	80	Társulatok	488	utak	371
Selyemipar	323	Távirdák	428	Törvényszékek	
Selyemtenyésztés	206	Teherszállítás vas-		száma	497
Selyemtermelés,		uton	384	Törvénytelen szüle-	
nemzetközi	207	Telekkönyvi birtok-		tések	50
Sertés állomány	177	testek forgalma	239	Törvénytelen szüle-	
Sertés kereskedelem	181	Telekkönyvi birtok-		tések a hitfeleke-	
Sorozásra felhivot-		testek értékfor-		zeteknél	51
tak	516	galma	239	Törvénytelen szüle-	
Sorozásra meg nem		Tengeri hajózás	400	tések a városok-	
jelentek száma	518	Tengeri hajózás,		ban	52
Sótermelés	292	nemzetközi	413	Ugarnak maradt te-	
Sörfőzés	315	Tengeri halászat	204	rület	101
Szabadalmak	325	Tényleges népesség	7	Ujonczjutalék	516
Szabadkutatások	276	Tényleges termés		Utak, állami	371
Szakiskolák	481	termények szerint	109	Utak építési költ-	
Szakoktatás(gazda-		Termelési viszonyok		ségei	372
sági)	257				

Lap.		Lap.		Lap.	
Utak, fentartási költsége	372	Vámbevételek határok szerint	363	Vasuti személyzet	392
Utak községi	371	Vámbevételek külfönte országokban	366	Véderő	516
Ügyforgalom, igazságszolgáltatási	497	Városok ipara	300	Védhímlőoltás	88
Ügyvédek száma	497	Városok népessége	18	Védjegyek	324
Üvegipar	306	Vaskéneg-termelés	290	Vegyes házasságok	22
Üzleti bevétek, vasuti	386	Vaskohók	283	Vegyes házasságok hitfelekezet szerint	24
Üzleti kiadások, vasuti	388	Vastermelés	282	Világforgalom	360
Vadak elejtett	202	Vasutak	374	Világposta	426
Vadászat	201	Vasutak birtokállapot szerint	377	Visszaesők	508
Vádlott személyek	501	Vasutak építés alatt	378	Viszonylagos népesség	7
Vallás	16	Vasutak hosszúsága	375	Vizi utak	393
Váltópénz	433	Vasutak jövedelmézósége	392	Vizsgálati foglyok	502
Vámbevétek	361	Vasuti kocsiállomány	381	Vizsgálati fogságtartama	502
Vámbevételek áru-nemek szerint	364			Vontató pályák	380
				Zabkivitel	145
				Záloglevelek	248

KÖZGAZDASÁGI
ÉS
STATISZTIKAI ÉVKÖNYV.

1887.

A) Terület, népesség.

I. Terület.

A magyar állam s annak egyes alkatrészei következő területtel birnak. ¹⁾

	□ Kilom.	%
Magyarország	279,749'68	86'80
Fiume város és területe.	19'57	0'01
Horvát-Szlavonország	42,532'80	13'19
Összesen	322,302'05	100'00

Ausztriának területe csak 299,984'25 □ kilométer s így a monarchia összes területéből a magyar államterületre 51'79 ⁰/₁₀₀, az osztrák államterületre pedig 48'21 ⁰/₁₀₀ esik.

A birodalmi tanácsban képviselt tartományok területét a következő kimutatás részletezi: ²⁾

	□ Kilom.	%
1. Alsó-Ausztria	19,768'42	6'59
2. Felső-Ausztria	11,982'28	3'99
3. Salzburg	7,154'54	2'39
4. Stájerország	22,354'75	7'45
5. Karinthia	10,327'63	3'44
6. Krajna	10,032'64	3'35
7. Osztrák-illyr tengerpart.	7,966'93	2'66
8. Tirol és Vorarlberg	29,292'80	9'76
9. Csehország	51,942'12	17'31
10. Morvaország	22,223'85	7'41
11. Szilézia	5,147'30	1'72
12. Galiczia	78,507'89	26'17
13. Bukovina	10,451'56	3'48
14. Dalmácia	12,831'54	4'28
Összesen	299,984'25	100'00

További összehasonlításul álljanak itt Európa államai terület-nagyságuk szerint sorozva: ³⁾

	□ Km.
1. Oroszország Finnországgal	5,427,124'10
2. Német birodalom	540,670'99
3. Franciaország	528,571'99
4. Spanyolország	508,066'90
5. Svédország	442,818'00

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1885. 1. füzet. Budapest 1887.

²⁾ Oesterreichisches Statistisches Handbuch. 1886. Wien, 1887.

³⁾ Brachelli: Die Staaten Europa's, Brünn, 1883.

6. Magyarország	322,302'05	□ Km.
7. Norvégia	318,195'00	»
8. Nagy-Britannia	315,279'22	»
9. Ausztria	299,984'25	»
10. Olaszország	296,323'41	»
11. Törökország	209,722'00	»
12. Dánia	142,032'57	»
13. Románia	131,401'90	»
14. Portugália	92,828'60	»
15. Görögország	64,688'30	»
16. Bulgária	63,972'00	»
17. Bosznia és Herzegovina	52,102'10	»
18. Szerbia	48,455'00	»
19. Svájc	41,389'80	»
20. Németalföld	32,999'91	»
21. Belgium	29,455'16	»
22. Montenegro	9,400'30	»

A magyar anyaország 63 megyére oszlik 407 szolgabírói járással. Horvát-Szlavonország a legújabb időig két részből állt, a polgári Horvát-Szlavonországból és a katonai határőrvidékből, s az előbbi 8 megyére, az utóbbi pedig 6 kerületre oszlott. A határőrvidéknek azonban a polgári Horvát-Szlavonországgal való végleges egyesítése után 1886. szeptember 1-jével új területi felosztás léptetett életbe, a következő 8 megyével: Belovár-Kőrös, Lika-Krbava, Modrus-Fiume, Pozsega, Szerém, Varasd, Verőcze, Zágráb.

A 63 magyar megye területre nézve a következő fokozatokat mutatja:

1,000— 2,000 □ kilom. területtel	8 megye
2,000— 3,000 » »	7 »
3,000— 4,000 » »	19 »
4,000— 5,000 » »	10 »
5,000— 6,000 » »	7 »
6,000— 7,000 » »	5 »
7,000— 8,000 » »	1 »
8,000— 9,000 » »	— »
9,000—10,000 » »	2 »
10,000 □ kilmnél nagyobb »	4 »

A községek és lakhelyek száma következő: ¹⁾

	Magyarország Fiumével	Horvát- Szlavonország	Együtt
Törvényhatósági város	26	20	46
Rendezett tanácsú város	114	1	115
Nagy község	1,881	48	1,929
Kis község	10,793	4,520	15,313
Pusztá, telep, major	7,549	236	7,785
Összesen helység	12,814	4,589	17,403

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1885. 1. füzet. Budapest, 1887.

A községek és lakhelyek arányát a területhez, vagyis azok sűrűségét a következő arányszámok mutatják:

Országgrész ¹⁾	10,000 □ klm. területre esik			
	város	kis és nagy község	együtt város és község	puszta, telep, major
a) Duna bal partja	6'53	683'91	690'44	403'87
b) Duna jobb partja	3'23	635'79	639'02	773'47
c) Duna-Tisza köze	7'17	139'22	146'39	152'46
d) Tisza jobb partja	7'93	710'39	718'32	261'53
e) Tisza bal partja	3'37	326'39	329'76	218'64
f) Tisza-Maros szöge	2'61	306'00	308'61	103'36
g) Erdély	5'03	423'46	428'49	23'16
Magyarország.	5'00	452'94	457.91	269'85
Horvát-Szlavonország	4'94	1,074'42	1,079'36	50'10
A magyar kor. országai . . .	4'99	534'99	539'98	241'56

Feltűnő a községek csekély száma a Duna-Tisza közén s részben a Tisza-Maros szögén és a Tisza balpartján. Ez jórészt a török pusztítások s a török uralom alatt sajátságosan alakult viszonyok következménye.

II. Álló népesség.

Magyarországon az első népszámlálást József császár hajtatta végre 1785-ben (Erdélyben 1786-ban) katonai közegek által, főleg

¹⁾ Az országgrészek szerinti felosztás nem politikai, hanem geographiai. Az itt követett felosztást Keleti Károly a statisztikai hivatal igazgatója állapította meg. Hogy statisztikai szempontból mennyire szükséges ily nagyobb, lehetőleg homogen területek használata, fölösleges bizonyíthatunk. Az egyes országgrészek a következő megyékből állanak: I. *Duna balpartja*: Árva, Bars, Esztergom, Hont, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Trencsén, Turóc és Zólyom. II. *Duna jobbpartja*: Baranya, Fejér, Győr, Komárom, Moson, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Zala. III. *Duna-Tisza köze*: Bács-Bodrog, Csongrád, Heves, Jász-Nagy-Kún-Szolnok és Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún. IV. *Tisza jobb partja*: Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Gömör, Sáros, Szepes, Ung és Zemplén. V. *Tisza balpartja*: Békés, Bihar, Hajdu, Mármaros, Szabolcs, Szatmár, Szilágy és Ugocsa. VI. *Tisza-Maros szöge*: Arad, Csanád, Krassó-Szörény, Temes és Torontál. VII. *Erdély*: Alsó-Fehér, Besztercze-Naszód, Brassó, Csik, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos és Udvarhely.

katonai czélokra. A másodikat 1805-ben már polgári biztosok eszközölték, de szintén hiányosan, mert a papság és nemesség kivéte-
tett a számlálás kötelezettsége alul. Ezen két népszámlálás szerint
lett volna a lélekszám (Erdély nélkül):

178 ⁵ / ₆ -ban	7.008,574
1805-ben	7.961,414

Ettől fogva (kivéve a határőrvidéket), a század egész első felében nem volt népszámlálás. A negyvenes évek elején Fényes Elek a polgári Magyarország népességét főleg egyházi névtárak alapján számította ki, s e szerint 1839/40-ben a Magyar birodalom létszáma, a katonai határőrvidék hivatalosan összeirt népszámát is beleszámitva, 12.880,406 lett volna.

Az 1850 óta foganatosított népszámlálások a magyar állam népességét következőleg állapították meg:

	Lélekszám	Évi átlagos növekedés százalékokban
1850-ben	13.191,553	—
1857-ben	13.768,513	0'63%
1869-ben	15.416,327	0'99 »
1880-ban	15.642,102	0'13 »

E számok csak a polgári népességet mutatják, a katonaságot is feltüntetve, s a népességet a Magyar birodalom egyes alkatrészei szerint részletezve, a következő számok mutatják: ¹⁾

	Jelenlevő polgári népesség	Tényleges szol- gálatban levő katona és honvéd	A jelenlevő népesség összesen
Magyarország	13.728,622	83,708	13.812,330
Fiume város és területe	20,981	653	21,634
Horvát-Szlavonország	1.892,499	12,796	1.905,295
Összesen	15.642,102	97,157	15.739,259

Az újabban eszközölt népszámlálások (itt-ott becslések) szerint Európa, továbbá más világrészek némely államainak népessége a következő volt: ²⁾

¹⁾ A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Budapest, 1882.

²⁾ Statistical abstract for the principal and other foreign countries, in each year from 1875. to 1884—85 London 1886. Ázsziára és Afrikára vonatkozólag: Bulletin de l'institut international de statistique. Tome II. 2-ème livraison. Année 1887. Rome 1887.

Á l l a m o k :

Európa.

1. Európai Oroszország :

	A nép- számlálás éve	Lélek- szám	Esik 1 □ klm. terü- letre lélek
Oroszország	1882	77.879,521	16
Orosz-Lengyelország	1882	7.416,960	58
Finnország	1882	2.111,240	6
Együtt	1882	87.407,721	16

2. Német birodalom :

Poroszország	1885	28.313,833	81
Bajorország	1885	5.416,180	71
Szászország	1885	3.179,168	212
Württemberg	1885	1.995,168	102
Baden	1885	1.600,839	106
Elszász és Lotharingia	1885	1.563,145	108
Hessen	1885	956,170	125
Hamburg, Bréma és Lübeck	1885	752,762	—
Kisebb államok	1885	3.063,641	—
Együtt	1885	46.840,906	87

3. Franciaország	1881	37.672,048	71
4. Nagy-Britannia	1881	35.003,719	111
5. Olaszország	1881	28.459,628	99
6. Ausztria	1880	22.144,244	74
7. Spanyolország	1877	16.634,345	33
8. Magyarország	1880	15.739,259	49
9. Belgium	1880	5.520,009	188
10. Törökország	1880	5.495,142	26
11. Románia	1884	5.173,452	40
12. Svédország	1885	4.682,769	11
13. Portugália	1878	4.348,551	49
14. Németalföld	1879	4.012,693	122
15. Svájc	1880	2.846,102	71
16. Bulgária	1881	2,007,919	31
17. Dánia	1880	1.969,039	51
18. Norvégia	1884	1.930,700	6
19. Szerbia	1883	1.865,683	39
20. Görögország	1882	1.719,301	27
21. Bosznia és Hercegovina	1879	1.183,652	23
22. Montenegró	hozzávetőleg	236,000	25

Ázsia.

1. Kínai birodalom	1882	403.876,000	35
2. Britt birtokok	1881	259.057,635	62
3. Japán	1886	38.151,217	100

Államok:	A nép- számlálás éve	Lélek- szám	Esik 1 □ klm. terü- letre lélek
4. Ázsiai Oroszország:			
Közép-Ázsia	1886	5.768,000	2
Szibéria	1886	4.356,000	—
Kaukázus	1886	3.589,300	17
Európ. provinciák ázsiai részei	1886	1.972,000	8
Együtt	1886	15.685,300	1
5. Francia birtok és protectoratus	1884	15.508,477	42
6. Török birodalom tartományai	1886	15.308,224	8
7. Korea	—	10.519,000	48
8. Siam	—	5.800,000	8
9. Portugál birtokok	—	549,553	163
10. Cyprus.	—	186,173	19
Afrika.			
1. Guinea	—	33.000,000 ?	26
2. Soudan	—	32.000,000 ?	12
3. Congo-állam	—	29.000,000 ?	14
4. Európai birtokok:			
Francia birtokok	1886	16.886,000	9
Britt »	1881	3.650,229	3
Portugál »	1886	2.883,760	6
Német »	1886	550,000	1
Spanyol »	1884	332,144	35
Olasz »	—	9,000	—
Együtt		24.311,133	4
5. Egyiptomi alkirályság:			
Elő-Egyiptom	1882	6.817,265	113
Többi részek	hozzávetőleg	3.925,735	—
Együtt		10.743,000	6
6. Marokko	hozzávetőleg	6.140,000	8
7. Tripolis	1877	1.010,000	1
Amerika.			
1. Egyesült Államok	1880	50.155,783	7
2. Brazília	1872	10.110,000	1
3. Mexiko	1878	9.686,777	5
4. Argentini köztársaság	1882	3.000,000	1
5. Peru	1862	2.487,916	2
6. Chili	1882	2.271,949	3
7. Venezuela	1881	2.075,245	2
8. Cuba	1877	1.521,684	13
9. Uruguay	1883	520,536	3

Magyarország, népességének abszolút számára nézve, Európa államai közt a 8-ik helyet, népsűrűsége pedig a 11-ik helyet foglalja el.

Magyarországban az abszolút és relatív népességet országrészek és megyék szerint a következő kimutatás tünteti fel. ¹⁾

Folyó szám	Országgrész és megye	Terület □ Kilo- méterben	L é l e k s z á m		Esik egy □ km. területre lélek	
			az 1880-ki népszám- lálás szerint	1885. vé- gén a nép- mozgalmi adatok alapján ki- számítva	az 1880. évi népszámlálás szerint	1885. végén a nép- mozgalmi adatok alapján kiszámítva
I. Magyarország.						
a) <i>Duna balpartja :</i>						
1	Árva megye . . .	2,077'42	81,643	85,540	39'30	41'18
2	Bars » . . .	2,673'45	142,691	150,819	53'20	56'42
3	Esztergom megye .	1,123'30	72,166	76,381	64'24	68'01
4	Hont » . . .	2,649'83	116,080	121,332	43'77	45'78
5	Liptó » . . .	2,257'54	74,758	77,420	33'11	34'29
6	Nógrád » . . .	4,355'18	191,678	202,758	44'11	46'56
7	Nyitra » . . .	5,723'59	370,099	390,482	64'47	68'40
8	Pozsony » . . .	4,216'17	314,173	323,701	72'88	76'78
9	Trencsén » . . .	4,619'82	244,919	253,847	53'01	54'95
10	Turócz » . . .	1,150'35	45,933	47,928	39'93	41'68
11	Zólyom » . . .	2,730'17	102,500	107,617	37'59	39'42
Összesen . . .		33,576'82	1.756,640	1.837,825	52'14	54'74
b) <i>Duna jobb partja.</i>						
1	Baranya megye. .	5,133'13	293,414	306,460	57'16	59'70
2	Fejér » . . .	4,156'00	209,440	222,861	50'39	53'62
3	Győr » . . .	1,381'11	109,493	114,292	79'28	82'76
4	Komárom » . . .	2,944'07	151,699	159,841	51'53	54'29
5	Moson » . . .	2,041'34	81,370	89,781	41'85	43'97
6	Somogy » . . .	6,530'94	307,448	325,671	47'08	49'87
7	Sopron » . . .	3,307'19	245,787	259,093	74'32	78'35
8	Tolna » . . .	3,643'26	234,643	248,680	64'40	68'26
9	Vas » . . .	5,035'31	360,590	386,073	71'61	76'68
10	Veszprém » . . .	4,166'36	208,487	218,133	50'04	52'36
11	Zala » . . .	5,121'63	359,984	385,417	70'29	75'25
Összesen . . .		43,460'34	2.562,355	2.716,302	59'09	62'46

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv 1885. 1. füzet. Budapest 1887.

Folyó szám	Országgrész és megye	Terület □ Kilo- méterben	L é l e k s z á m		Esik egy □ km. területre lélek	
			az 1880-ki népszám- lálás szerint	1885. vé- gén a nép- mozgalmi adatok alapján ki- számítva	az 1880. évi népszámlálás szerint	1885. végén a nép- mozgalmi adatok alapján kiszámítva
	c) <i>Duna-Tisza köze.</i>					
1	Bács-Bodrog megye	11,079'41	638,063	699,160	57'59	63'11
2	Csongrád »	3,413'65	228,413	245,970	66'91	72'05
3	Heves »	3,878'35	208,420	223,772	54'83	57'70
4	Jász N.-K.-Szoln. m.	5,373'67	278,443	297,717	51'82	55'40
5	Pest-Pilis-Solt-Kis- Kun megye . .	12,604'89	988,532	1,048,847	78'42	83'21
	Összesen . .	36,349'97	2,341,871	2,515,466	64'56	69'20
	d) <i>Tisza jobb partja.</i>					
1	Abauj-Torna megye	3,260'06	180,344	187,299	52'91	57'45
2	Bereg »	3,724'45	153,377	163,240	41'21	43'83
3	Borsod »	3,427'77	195,980	202,997	55'64	59'22
4	Gömör »	4,275'40	169,064	175,541	40'13	41'06
5	Sáros »	3,821'81	168,013	178,409	44'55	46'68
6	Szepes »	3,605'00	172,881	178,963	47'84	49'64
7	Ung »	3,052'84	126,707	134,678	41'46	44'11
8	Zemplén »	6,301'58	275,175	291,367	44'09	46'24
	Összesen . .	31,468'91	1,441,541	1,512,494	45'73	48'06
	e) <i>Tisza bal partja.</i>					
1	Békés megye . .	3,558'01	229,757	248,682	64'57	69'89
2	Bihar » . .	10,961'63	446,777	475,863	40'92	43'41
3	Hajdu » . .	3,353'22	173,329	183,196	51'69	54'64
4	Máramaros » . .	10,354'90	227,436	242,676	21'96	23'43
5	Szabolcs » . .	4,917'34	214,008	221,025	43'52	44'95
6	Szatmár » . .	6,491'23	293,092	306,761	45'15	47'26
7	Szilágy » . .	3,628'69	171,079	179,317	46'61	49'42
8	Ugocsa » . .	1,190'63	65,377	68,800	54'91	57'77
	Összesen . .	44,455'65	1,820,855	1,926,320	40'96	43'23

Folyó szám	Ország-rész és megye	Terület □ Kilo- méterben	L é l e k s z á m		Esik egy □ km. területre lélek	
			az 1880-ki népszám- lálás szerint	1885. vé- gén a nép- mozgalmi adatok alapján ki- számítva	az 1880. évi népszámlálás szerint	1885. végén a nép- mozgalmi adatok alapján kiszámítva
	f) <i>Tisza-Maros szöge.</i>					
1	Arad megye . . .	6,443.39	303,964	318,603	47'17	49'45
2	Csanád » . . .	1,618'20	109,011	120,083	67'37	74'22
3	Krassó-Szörény m.	9,750'16	381,304	394,645	39'10	40'48
4	Temes megye. . .	7,110'56	396,045	414,625	55'50	58'32
5	Torontál » . . .	9,521'42	530,988	576,263	55'92	60'53
	Összesen . .	34,443'73	1,721,312	1,824,219	49'97	52'96
	g) <i>Erdély.</i>					
1	Alsó-Fehér megye	3,576'50	178,021	186,269	49'78	52'09
2	Besztercze-Naszód »	4,014'35	95,017	99,521	23'67	24'79
3	Brassó megye	1,803'63	83,929	89,065	46'71	49'38
4	Csik »	4,493'22	110,940	114,335	24'69	25'45
5	Fogarás »	1,875'43	84,571	88,598	45'09	47'25
6	Háromszék »	3,556'29	125,277	130,988	35'23	36'84
7	Hunyad »	6,932'04	248,464	255,871	35'84	36'91
8	Kis-Küküllő »	1,645'82	92,214	97,287	56'03	59'11
9	Kolozs »	5,149'25	196,307	208,916	38'12	40'57
10	Maros-Torda »	4,324'03	158,999	169,215	36'77	39'13
11	N.-Küküllő »	3,109'67	132,454	138,780	42'51	44'63
12	Szeben »	3,313'52	141,627	148,881	42'76	44'92
13	Szolnok-Doboka m.	5,149'32	193,677	206,205	37'61	40'04
14	Torda-Aranyos m.	3,369'91	137,031	144,891	40'66	42'99
15	Údvarhely megye .	3,417'68	105,520	110,701	30'87	32'39
	Összesen . .	55,731'16	2,084,048	2,189,523	37'39	39'29
	I. Magyarország .	279,749'68 ^{*)}	13,728,622	14,522,149	49'12	51'91
	II. Fiume és város területe	19'57	20,981	22,001	1,072'10	1,100'05
	III. Horvát-Szlavon- ország	42,532'80	1,892,499	2,025,996	44'51	47'63
	A magyar korona országai együtt	322,302'05	15,642,102	16,570,146	48'53	51'41

*) A megyei részletezés és a főösszeg között mutatkozó 263¹⁰ kilométernyi különbség abban leli magyarázatát, hogy egyes megyék háromszögileg felmérve még nincsenek.

A népszámlálás alkalmával megállapított 1880. évi lélekszám mellett, feltüntettük a népmozgalmi adatok alapján kiszámított lélekszámot is 1885 végével. Igaz, hogy a ki- és bevándorlás s a népességnek egyik megyéből másikba való szivárgása itt nincs tekintetbe véve és így a közölt számok nem fejezik ki egészen a tényleges állapotot, a valóságtól azonban valami jelentékenyen nem fognak eltérni, s mindenek felett feltüntetik azt a szaporodást, melyet az egyes megyék népessége saját propagatív erejéből elért, vagy elérhetett.

Hazánk népességének **korszerinti** tagozatát, úgy a mint az az 1880. évi népszámlálás alkalmával találtatott, a következő kimutatásból látjuk: ¹⁾

Korévi csoportok	Magyarország		Fiume város és területe		Horvát-Szlavonország		A magyar korona országai	
	népesség	‰	népesség	‰	népesség	‰	népesség	‰
0 éves	463,670	3'38	659	3'14	67,086	3'55	531,415	3'40
1 »	355,111	2'59	455	2'17	54,023	2'85	409,589	2'62
2 »	371,119	2'70	534	2'55	51,815	2'74	423,468	2'71
3 »	358,700	2'61	471	2'34	52,085	2'75	411,256	2'63
4 »	363,984	2'65	482	2'30	53,527	2'83	417,993	2'67
5 »	358,944	2'61	497	2'37	49,813	2'63	409,254	2'61
6—10 »	1,421,763	10'36	1,831	8'73	190,644	10'07	1,614,238	10'32
11—15 »	1,422,333	10'36	1,701	8'11	196,053	10'36	1,620,087	10'36
16—20 »	1,280,403	9'33	2,076	9'89	191,058	10'10	1,473,537	9'42
21—25 »	1,134,158	8'26	1,864	8'88	157,286	8'31	1,293,308	8'27
26—30 »	1,182,164	8'61	1,786	8'51	143,884	7'60	1,327,834	8'49
31—40 »	1,888,299	13'75	3,094	14'75	270,013	14'27	2,161,406	13'82
41—50 »	1,446,645	10'54	2,289	10'91	208,987	11'04	1,657,921	10'60
51—60 »	958,767	6'99	1,614	7'69	128,567	6'79	1,088,948	6'96
61—70 »	529,221	3'85	918	4'38	56,819	3'00	586,958	3'75
71—80 »	153,404	1'12	364	1'73	17,142	0'91	170,910	1'09
81—90 »	22,076	0'16	83	0'40	2,188	0'12	24,347	0'15
91—100 »	2,454	0'02	8	0'04	221	0'01	2,683	0'02
100 éven felüli ismeretlen korú	299	0'00	1	0'00	—	—	300	0'00
	15,108	0'11	254	1'21	1,288	0'07	16,650	0'11
Összesen .	13,728,622	100'00	20,981	100'00	1,892,499	100'00	15,642,102	100'00

¹⁾ Az 1880-ki népszámlálás eredményei. Budapest, 1882.

A különböző korévi csoportok aránya; részint a fiatal sarj növése, részint a produktív kor népessége, részint az élettartam hosszúsága szempontjából fölötte érdekes lévén, álljon itt a következő nemzetközi összehasonlítás: ¹⁾

Korévi csoportok	Németbi- rodalom	Ausztria	Magyar- ország	Francia- ország	Nagybrit- tannia	Olasz- szág
	1,000 lélekre esik					
0— 5 éves	138·7	131·6	140·4	97·5	132·8	120·9
5— 10 »	114·2	109·4	108·7	86·8	118·9	105·7
10— 15 »	103·3	99·0	103·4	86·9	108·8	95·2
15— 20 »	93·3	94·2	96·1	85·8	96·8	92·6
20— 25 »	85·6	87·8	83·4	87·5	87·5	86·0
25— 30 »	73·2	74·4	80·0	70·9	76·6	74·8
30— 40 »	129·9	134·1	138·7	139·0	124·6	134·7
40— 50 »	103·6	110·6	111·7	124·4	98·2	111·6
50— 60 »	79·7	83·0	74·0	103·0	74·8	89·0
60— 70 »	53·2	53·2	46·0	73·4	50·4	58·8
70— 80 »	21·4	19·3	14·6	36·2	24·0	25·0
80— 90 »	3·7	3·2	2·7	8·1	6·1	5·3
90— 100 »	0·2	0·2	0·3	0·5	0·5	0·4
100 és azon felüli	0·01	0·01	0·05	0·00	0·03	0·01

Korévi csoportok	Svajcz	Német- alföld	Dánia	Svédor- szág	Norvégia	Finnor- szág
	1,000 lélekre esik					
0— 5 éves	119·4	136·9	124·4	123·2	125·4	140·3
5— 10 »	104·9	112·3	106·9	106·5	111·8	116·4
10— 15 »	96·3	102·1	102·5	96·3	109·2	89·4
15— 20 »	94·6	91·5	92·7	99·0	99·7	93·4
20— 25 »	82·9	78·0	81·0	86·1	86·1	84·7
25— 30 »	69·8	73·1	74·6	70·9	70·9	79·9
30— 40 »	135·4	126·0	130·4	122·9	114·5	138·7
40— 50 »	116·1	107·8	113·8	107·1	105·0	102·9
50— 60 »	92·5	86·0	85·3	94·3	87·1	83·5
60— 70 »	57·8	55·7	55·8	60·3	49·8	49·5
70— 80 »	25·8	24·8	26·2	26·5	29·8	17·6
80— 90 »	4·3	5·6	6·0	6·6	9·7	3·5
90— 100 »	0·2	0·2	0·4	0·3	0·9	0·2
100 és azon felüli	0·00	0·00	0·00	0·00	0·04	0·00

¹⁾ Láng Lajos: Magyarország statisztikája. I. kötet. Budapest, 1884.

A **nemek aránya** szintén a népszámlálás alkalmával derített ki, volt pedig 1880-ban :

	férfi	nő	1000 férfira esik nő.
Magyarországban	6.749,646	6.978,976	1,034
Fiume város és területén . .	9,598	11,383	1,186
Horvát-Szlavonországban . .	943,666	948,833	1,001
Összesen . .	7.702,910	7.939,192	1,031

Nálunk is tehát a nőnem van túlsúlyban. Hogy áll a nemek aránya Európa különböző államaiban, azt a következő számok mutatják : ¹⁾

	1000 férfira esik nő
1. Portugália	1,091
2. Svédország	1,063
3. Norvégia	1,060
4. Nagybritannia	1,058
5. Ausztria	1,047
6. Spanyolország	1,044
7. Finnország	1,043
8. Svajcz	1,041
9. Németbirodalom	1,039
10. Dánia	1,035
11. Oroszország	1,023
12. Németalföld	1,021
13. Magyarország	1,018
14. Franciaország	1,008
15. Belgium	1,001
16. Olaszország	995
17. Szerbia	988
18. Bulgária	952
19. Románia	944
20. Görögország	906
21. Bosznia-Hercegovina	869

Hazánk népességét **családi állapot** szerint — szintén az 1880-ki népszámlálás alapján — a következő kimutatás tünteti fel :

	Magyarország	Fiume
Nőtlen.	3.731,498 = 27'17 ⁰ / ₀	5,584 = 26'62 ⁰ / ₀
Hajadon	3.433,675 = 25'00	6,537 = 31'16
Nős	2.801,810 = 20'48	3,634 = 17'32
Férjes	2.820,155 = 20'54	3,732 = 17'78

¹⁾ Brachelli : Die Staaten Europa's. Brünn, 1883.

	Magyarország	Fiume
Özvegy férfi	203,097 = 1'47	346 = 1'65
Özvegy nő	705,614 = 5'14	1,060 = 5'05
Elvált férfi	3,962 = 0'02	26 = 0'12
Elvált nő	6,847 = 0'04	25 = 0'12
Ismeretlen cs. á. férfi	9,279 = 0'06	8 = 0'04
Ismeretlen cs. á. nő	12,685 = 0'08	29 = 0'14
Összesen	13'728,622 = 100'00	20,981 = 100'00

	Horvát-Szlavonor- szág	A magyar korona országai
Nőtlen.	529,305 = 27'90 ^o / _o	4.266,387 = 27'27 ^o / _o
Hajadon	474,701 = 25'08	3.914,913 = 25'03
Nős	382,504 = 20'26	3.187,948 = 20'38
Férjes	387,256 = 20'46	3.211,143 = 20'53
Özvegy férfi	31,301 = 1'71	234,744 = 1'50
Özvegy nő	86,260 = 4'55	792,934 = 5'07
Elvált férfi	402 = 0'02	4,390 = 0'03
Elvált nő	494 = 0'02	7,366 = 0'05
Ismeretlen cs. á. férfi	154 = 0'00	9,441 = 0'06
Ismeretlen cs. á. nő	122 = 0'00	12,836 = 0'08
Összesen	1.892,499 = 100'00	15.642,102 = 100 ^o / _o 00.

Mennyire kedvező nálunk a házások arányszáma, mutatja a következő nemzetközi összehasonlítás:1)

	nőtlen és hajadon	házas	özvegy	elvált
1. Magyarország	240	654	105	1
2. Franciaország	325	563	112	—
3. Olaszország	365	537	98	—
4. Ausztria	387	528	84	1
5. Németbirodalom	381	526	91	2
6. Dánia	393	519	83	5
7. Nagybrittania	393	516	91	—
8. Svédország	420	493	86	1
9. Norvégia	422	491	85	2
10. Svajcz	427	474	94	5
11. Belgium	449	463	87	—

Daczára, hogy hazánk népességében a zsenge korúak, kik házasságban még nem élhetnek, meglehetősen nagy százalékkal szere-

1) Láng Lajos: Magyarország statisztikája. I. kötet. Budapest, 1884.

pelnek, a házások számát tekintve, az itt felsorolt államok mindannyiját erősen túlszárnyaljuk.

A nemzetiséget 1880-ki népszámlálásunk az anyanyelv alapján kutatta és vette számba. Az eredmény a következő volt: ¹⁾

	Magyarország	Fiume
Magyar	6.403,687 = 46'65 ^o / _o	383 = 1'82 ^o / _o
Német	1.869,877 = 13'62	895 = 4'27
Tót	1.855,442 = 13'52	9 = 0'04
Oláh	2.403,035 = 17'50	6 = 0'03
Ruthén	353,226 = 2'57	3 = 0'02
Horvát-szerb	631,995 = 4'60	7,991 = 38'08
Egyéb hazai nyelvű	168,108 = 1'22	11,564 = 55'12
Külföldi nyelvű	43,252 = 0'32	130 = 0'62
Összesen	13.728,622 = 100'00 ^o / _o	20,981 = 100'00 ^o / _o

	Horvát-Szlavonország	A magyar kor. országai
Magyar	41,417 = 2'19 ^o / _o	6.445,487 = 41'21 ^o / _o
Német	83,139 = 4'39	1.953,911 = 12'49
Tót	9,078 = 0'48	1.864,529 = 11'91
Oláh	2,044 = 0'11	2.405,085 = 15'38
Ruthén	2,833 = 0'15	356,062 = 2'28
Horvát-szerb	1.712,353 = 90'48	2.352,339 = 15'04
Egyéb hazai nyelvű	26,566 = 1'40	206,238 = 1'32
Külföldi nyelvű	15,069 = 0'80	58,451 = 0'37
Összesen	1.892,499 = 100'00 ^o / _o	15'642,102 = 100'00 ^o / _o

Ausztriában a legutóbbi népszámlálás alkalmával szintén számba vették a nemzetiségeket, a társalgási nyelvet fogadván el kritériumul. A honos népesség közül (mert a nemzetiséget csak ezeknél kutatták) volt:

német	8.008,864 = 36'75 ^o / _o
cseh, morva, tót	5.180,908 = 23'77 »
lengyel	3.238,534 = 14'86 »
ruthén	2.792,667 = 12'81 »
szlovén	1.140,304 = 5'23 »
olasz	668,653 = 3'07 »
horvát-szerb	563,615 = 2'58 »
oláh	190,799 = 0'88 »
magyar	9,887 = 0'05 »

¹⁾ E mű szűk kerete nem engedi, hogy hazánk nemzetiségi viszonyait nagyobb részletességgel mutassuk ki, az érdeklődőket a Láng Lajos által szerkesztett »Magyarország statisztikája« című munkára utaljuk, melynek első kötetében a 108—109. lapokon Magyarország nemzetiségei országrészek és megyék szerint úgy abszolút mint relatív számokban ki vannak mutatva.

Európa többi államai közül csak kevés mutat oly kevert nemzetiségű népességet, mint monarchiánk, bár az egyes államok határai korántsem esnek össze az ethnographiai határokkal. ¹⁾

A német birodalom népességének csak 7⁰/₀-kát (körülbelül 3.205,000) képezik a nem németek. Ezek közül 2.454,000 lengyel, 280,000 francia és vallon, 150,000 litván, 140,000 dán, 131,000 vend és 50,000 cseh-morva.

Franciaországban a honos népesség csaknem kizárólag francia, mindössze valami 300,000 olasz és 116,000 baszk képezi az idegen népelemet.

Olaszország szintén compact nemzetiségű állam, az idegen ajkúak száma alig megy 300 ezerre, de már Oroszország a nemzetségeknek tarka sokféleségét mutatja, a mint a következő megközelítő adatokból látható.

Az európai Oroszország népességében van:

	lélek	%
orosz	62.085,000	74 ⁹⁶
lengyel	5.850,000	7 ⁰⁷
finn népek	3.600,000	4 ³⁵
litvánok	3.000,000	3 ⁶²
zsidók	3.000,000	3 ⁶²
tatárok	2.860,000	3 ⁴⁵
németek	1.200,000	1 ⁴⁵
oláhok	800,000	0 ⁹⁶
bolgárok	100,000	0 ¹²
kalmukok	100,000	0 ¹²
egyéb népek	229,000	0 ²⁸
Összesen	82.824,000	100 ⁰⁰ %

Nagy-Britanniában a teljesen elangolosodott skótokon kívül csak az irrek birnak külön nemzetiséggel.

Belgiumban éjszakon flammandok, délen francia vallonok laknak s az előbbieket körülbelül 54⁰/₀, az utóbbiak 46⁰/₀-kát képezik az összes népességnek.

Németalföldet, Dániát, Norvégiát és Svédországot csekély kivétellel egy-egy nemzetiség lakja, valamint Portugáliát és Spanyolországot is. (Ez utóbbi ugyan már nem egészen, mert az uralkodó spanyol nemzetiség mellett, valami 400 ezer baszk, 60 ezer moriskó és 50 ezer cigány is fordul elő benne.)

Svájcot három nemzetiség lakja s a népesség 71⁴⁰/₀-ka német, 21⁴⁰/₀-ka francia, 5⁶⁰/₀-ka pedig olasz.

¹⁾ Brachelli: Die Staaten Europa's. Brünn, 1883.

Görögország népességének körülbelül 93.₅ % -ka görög, van ezenkívül valami 100,000 albán és 30,000 egyéb nyelvű.

Romániában az oláh nyelv 87.₇ % -kal szerepel. Van az oláhon kívül megközelítőleg 400,000 zsidó, 200,000 cigány, 44,000 bolgár és orosz, 30,000 magyar, 25,000 török-tatár, 10,000 örmény és 55 ezer egyéb nemzetiségű.

Szerbia tisztán szerb nemzetiségű, 130,000 oláh és 25,000 cigány s némi bolgár kivételével.

Bulgária népességéből 66.₇ % bolgár, 30.₆ % török, 1.₃ % oláh s 1.₄ % egyéb nemzetiségű. Kelet-Ruméliában pedig 70.₃ % bolgár, 21.₄ % török, 5.₂ % görög és 2.₄ % cigány.

Az európai Törökország közvetlen tartományaiban a törökök, görögök és albánok meglehetősen egyforma számmal fordulnak elő s az összes népességnek körülbelül 71⁰/₀-át teszik, a többi 29⁰/₀ bolgárok, szerbek, cserkeszek, czinczárók, cigányok, arabok s nyugot-európaiak közt oszlik meg.

Vallásra nézve hazánk népessége époly kevert, mint nemzeti-ség tekintetében. Az 1880-ki népszámlálás a különböző hitfeleke-zeteket a következő számmal találta:

	Magyarország	Fiume
római katolikus	6.482,595 = 47'22 ⁰ / ₀	20,612 = 98'24 ⁰ / ₀
görög katolikus	1.486,598 = 10'83	30 = 0'14
örmény katolikus	3,221 = 0'02	— = —
görög keleti	1.937,105 = 14'11	39 = 0'19
ágostai evangélikus	1.107,515 = 8'07	93 = 0'44
evang. református	2.023,257 = 14'74	103 = 0'49
unitárius	55,787 = 0'40	— = —
izraelita	624,737 = 4'55	89 = 0'43
egyéb hitfelekezetű	7,807 = 0'06	15 = 0'07

Összesen 13.728,622 = 100'00⁰/₀ 20,981 = 100'00⁰/₀

	Horvát-Szlavon-ország	A magyar korona országai
római katolikus	1.346,485 = 71'15 ⁰ / ₀	7'849,692 = 50'18 ⁰ / ₀
görög »	10,640 = 0'56	1.497,268 = 9'57
örmény »	2 = 0'00	3,223 = 0'02
görög keleti	497,746 = 26'30	2.434,890 = 15'56
ágostai evangélikus	15,241 = 0'81	1.122,849 = 7'18
evang. református	8,443 = 0'45	2.031,803 = 12'99
unitárius	5 = 0'00	55,792 = 0'37
izraelita	13,488 = 0'71	638,314 = 4'08
egyéb hitfelekezetű	449 = 0'02	8,271 = 0'05

Összesen 1.892,499 = 100'00 15.642,102 = 100'00⁰/₀

Európa államaiban a hitfelekezeti viszonyokat százalékokban a következő táblázat tünteti fel:

Folyó sz.	Államok	Rómaiés görög ka- tholikus	Görög- keleti	Protes- táns	Izraelita	Moham- medán	Egyéb
1	Oroszország	11'47	77'73	3'62	3'62	3'26	0'30
2	Németbirodalom	35'88	—	62'69	1'24	—	0'19
3	Franciaország	98'02	—	1'61	0'14	—	0'23
4	Nagybritannia	17'22	—	82'35	0'28	—	0'15
5	Olaszország	99'47	—	0'22	0'18	—	0'18
6	Ausztria	91'38	2'22	1'81	4'54	—	0'05
7	Spanyolország	99'88	—	0'09	0'08	—	—
8	Magyarország	59'79	15'55	20'51	4'10	—	0'05
9	Belgium	99'67	—	0'27	0'06	—	—
10	Törökország	3'97	47'83	0'19	1'00	47'01	—
11	Románia	2'32	89'10	0'28	7'44	0'56	0'30
12	Svédország	0'04	—	99'80	0'08	—	0'08
13	Portugália	99'99	—	0'01	—	—	—
14	Németalföld	39'15	—	58'59	1'95	—	0'31
15	Svájc	40'79	—	58'57	0'26	—	0'38
16	Finnország	0'11	1'88	98'01	—	—	—
17	Dánia	0'15	—	99'47	0'19	—	0'19
18	Bulgária	2'00	66'80	—	0'58	30'62	—
19	Görögország	0'76	96'72	0'25	0'25	2'02	—
20	Norvégia	0'10	—	99'70	0'00	—	0'20
21	Szerbia	0'29	98'56	0'03	0'24	0'88	—
22	Bosznia-Hercegovina . .	18'07	42'88	—	0'30	38'73	0'02
23	Montenegro	1'69	96'61	—	—	1'70	—
	Összesen	47'59	24'40	24'06	1'81	1'96	0'18

A népesség főbb viszonyainak feltüntetése után röviden meg-
érintjük még a **népesség tömörülését**. Magyarország községei
lélekszámuk szerint következőleg oszlanak meg: ¹⁾

500-nál kevesebb lakossal bir	5,319 község vagyis	41.44%
500 — 1,000 lakossal bir	3,974 »	30.96%
1,000 — 2,000 » »	2,307 »	17.97%
2,000 — 5,000 » »	976 »	7.61%
5,000 — 10,000 » »	167 »	1.30%
10,000-en felüli » »	92 »	0.72%
Összesen	12,835	100.00%

¹⁾ Láng Lajos : Magyarország statisztikája. I. kötet. Budapest, 1884.
Nemzetg. és statisztikai évkönyv. 2

Európa államaiban a 10,000 lakost meghaladó községek számát a következő kimutatás tünteti fel: ¹⁾

Folyó szám	Államok	Összesen	10—20,000	20—50,000	50—100,000	100,000-en felüli
			lakossal bíró községek száma			
1	Nagybritannia	352	189	104	33	26
2	Német birodalom	301	185	75	27	14
3	Franciaország	270	132	113	16	9
4	Oroszország	224	147	56	13	8
5	Olaszország	223	160	49	5	9
6	Spanyolország	188	132	42	9	5
7	Magyarország	98	60	32	5	1
8	Ausztria	94	59	27	4	4
9	Belgium	62	39	19	—	4
10	Németalföld	52	34	14	1	3
11	Törökország	29	20	6	2	1
12	Románia	24	12	9	2	1
13	Portugália	15	13	—	—	2
14	Svájc	15	8	5	2	—
15	Svédország	13	9	2	1	1
16	Bulgária	10	9	1	—	—
17	Görögország	8	4	3	1	—
18	Dánia	7	3	3	—	1
19	Norvégia	6	2	3	—	1
20	Finnland	4	2	2	—	—
21	Szerbia	2	1	1	—	—
22	Bosznia-Hercegovina . . .	2	1	1	—	—

Érdekesnek látszik végül a **20,000 lakost meghaladó városaink** lélekszámát és annak 30 év alatti fejlődését bemutatni, úgy a mint a négy rendbeli népszámlálás konstataulta. ²⁾

Város vagy község	1850-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	Növekedés 1851-től 1880-ig ‰-ban
1. Budapest	156,506	187,891	270,685	360,551	130'38
2. Szeged	50,244	62,700	70,179	73,675	46'68
3. Szabadka	48,126	53,499	56,323	61,367	27'51
4. Debreczen	30,906	36,282	46,111	51,122	65'48

¹⁾ Brachelli: Die Staaten Europa's. Brünn, 1883.

²⁾ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Neue Folge, I. Band. 1849—51. és Neue Folge, IV. Band. 1858—59. Wien. Az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Budapest, 1871. Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Budapest, 1882. .

Város vagy község	1850-ben	1857-ben	1869-ben	1880-ban	Növeke dés 1851-től 1880-ig ‰-ban
5. Hódmező-Vásárhely . .	33,090	42,501	49,153	50,966	54'00
6. Pozsony	42,064	43,863	46,540	48,006	14'12
7. Kecskemét.	31,896	39,434	41,195	44,887	40'73
8. Arad	22,398	26,959	32,725	35,556	58'75
9. Temesvár	17,669	22,507	32,223	33,694	90'69
10. Békés-Csaba	23,049	27,865	30,022	32,616	41'50
11. Nagyvárad	22,538	22,443	28,698	31,324	38'98
12. Makó	22,426	25,595	27,449	30,063	34'05
13. Kolozsvár	16,886	20,615	26,382	29,923	77'27
14. Brassó	21,571	26,826	27,766	29,584	37'15
15. Szentes	22,136	26,094	27,658	28,712	29'71
16. Pécs	15,690	17,447	23,863	28,702	45'33
17. Zágráb	14,258	16,657	19,857	28,388	99'10
18. Kassa	13,034	16,417	21,742	26,097	100'22
19. Székesfehérvár	14,971	18,217	22,683	25,612	71'08
20. Ózegléd	16,934	19,008	22,216	24,872	46'88
21. Zombor	21,601	22,436	24,309	24,693	14'31
22. Miskolcz	16,435	17,472	21,199	24,319	47'97
23. Nyíregyháza	14,405	17,487	21,896	24,102	67'32
24. Félégyháza	17,813	19,390	21,313	23,912	34'24
25. Sopron	16,726	18,898	21,108	23,222	38'84
26. Békés	18,035	20,125	22,547	22,938	27'19
27. Nagy-Kőrös	15,824	19,954	20,091	22,769	43'89
28. Szarvas	17,000	18,217	22,446	22,504	32'38
29. Versecz	17,244	19,087	21,095	22,329	29'49
30. Jászberény	16,739	17,534	20,233	21,507	28'48
31. Ujvidék	10,007	15,822	19,119	21,325	113'10
32. Mezötur	15,637	18,040	20,447	21,213	35'66
33. Zenta	14,797	16,808	19,938	21,200	43'27
34. Fiume	10,568	15,319	17,884	20,981	98'53
35. Győr	16,486	17,834	20,035	20,981	27'27
36. Eger	16,858	17,688	19,150	20,669	22'96

III. Mozgó népesség.

Magyarország népmozgalmáról az első adatgyűjtést az abszolút kormány eszközölte. Ez adatgyűjtés csak 1851-től 1857-ig terjed ki a Magyar-birodalom valamennyi alkatrészére, 1858 és 59-ben már csak az akkori Magyarországra, temesi bánságra és Erdélyre (körülbelül tehát a mai anyaországra) szorítkozott, az utóbbi évvel pedig, midőn a politikai viszonyok kissé szabadabb mozgást engedtek a nemzetnek, s az újra feltámadt megyei élet a központi kormány hatalmát megsibbasztotta, végkép megszakadt. Négy évi hézag után a provizórius kormány gyűjtette be az 1864 és 65-évről a népmozgalmi adatokat; de csak a magyar anyaországról. Szintén

csak erre szorítkozik 1866-tól az orsz. statisztikai hivatal adatgyűjtése is, de már 1876 óta a horvát statisztikai hivatal ugyanazon alapelvek szerint gyűjti és dolgozza fel a társországok népmozgalmi adatait is, s így az utóbbi tíz évről az egész Magyar birodalomra kiterjedő adatok felett rendelkezünk. — Alábbi kimutatásainkban azonban a főbb adatokra nézve a korábbi, részben házagos adatokra is kiterjeszkedünk, így legalább az anyaországra nézve gazdag és tanulságos képét mutathatjuk be a népesedési mozgalomnak.

1. Házasság.

A kötött házasságok számát¹⁾ és a lélekszámhoz való arányát a következő táblázat mutatja:

É v	Magyar- ország	Horvát- Szlavon ország	Együtt	1000 lélekre esik házasság		
				Magyar- ország- ban	Horv.- Szlavon- ország- ban	Együtt
1851	137,425	27,055	164,480	12	15	12
1852	127,685	29,723	157,408	11	16	12
1853	102,433	23,573	126,006	9	13	10
1854	95,341	22,200	117,541	8	12	9
1855	93,006	20,286	113,292	8	11	9
1856	115,859	30,637	146,496	10	17	11
1857	106,541	27,445	133,986	8	14	10
1858	101,664	—	—	7	—	—
1859	88,039	—	—	6	—	—
1864	104,490	—	—	8	—	—
1865	118,864	—	—	9	—	—
1866	105,670	—	—	8	—	—
1867	135,601	—	—	10	—	—
1868	179,637	—	—	13	—	—
1869	146,272	—	—	11	—	—
1870	133,999	—	—	10	—	—
1871	142,853	—	—	10	—	—
1872	147,555	—	—	10	—	—
1873	153,068	—	—	11	—	—
1874	143,718	—	—	10	—	—
1875	147,443	—	—	11	—	—
1876	135,011	19,116	154,127	10	11	10

¹⁾ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Neue Folge. I. Band 1849—51, II. Band 1852—54, III. Band 1855—57, IV. Band 1858—59. — Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik XIII, XIV Jahrgang. Wien, 1867. — Magyar Statisztikai Évkönyv. I—XV. évfolyam, 1. füzet.

É v	Magyar- ország	Horvát- Szlavon ország	Együtt	1000 lélekre esik házasság		
				Magyar- ország- ban	Horvát- Szlavon- ország- ban	Együtt
1877	125,064	18,149	143,213	9	10	9
1878	129,346	17,488	146,834	9	10	9
1879	140,267	21,750	162,017	10	12	10
1880	124,860	18,105	142,965	9	10	9
1881	137,025	20,523	157,548	10	11	10
1882	141,944	21,678	163,622	10	11	10
1883	145,004	22,357	167,361	10	11	10
1884	144,416	22,723	167,139	10	11	10
1885	142,367	22,517	164,884	10	11	10
Átlag 1876—85-ben .	136,530	20,441	156,971	10	11	10

A házasságok arányszáma Magyarországon az ötvenes évek elején igen magasán állt, az ötvenes évek vége felé azonban erősen leszállt, a hatvanas években ismét emelkedett s 1868-ban, az alkotmányos korszak második évében soha el nem ért magasságra szökött, azóta többszöri hullámvás után az utóbbi 5 évben egyenletes magasságban marad. Horvát-Szlavonországban aránylag több házasság kötöttek, különösen az ötvenes években látunk igen magas arányszámokat, mi talán részben a lélekszámnak, melyhez az esketések számát hasonlítjuk, nem egészen megbízható voltából folyik.

Magyarország, tekintve az esketések számát, meghaladja Európa csaknem valamennyi országát, a mint a következő számok igazolják: ¹⁾

Folyó sz.	Az ország neve	Esketés 1000—1000 lakóra		
		1865— 1883	1884	1885
1	Szerbia	12'41	—	—
2	Horvát-Szlavonország . . .	10'62	11'93	11'82
3	Magyarország	10'30	10'46	10'31
4	Európai Oroszország	9'41	—	—
5	Szászország	9'23	9'24	9'26

¹⁾ Movimento dello stato civile. Confronti internazionali per gli anni 1865—83. Roma 1884. — Statistical abstract etc. London, 1886. — Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1886. és 1887.

Folyó sz.	Az ország neve	Esketés 1000—1000 lakóra		
		1865— 1883	1884	1885
6	Olaszország	7'71	8'42	8'22
7	Poroszország	8'61	8'08	8'18
8	Finnország	7'99	—	—
9	Ausztria	8'52	8'09	7'91
10	Németország	8'43	7'83	7'89
11	Románia	6'54	7'84	—
12	Orosz-Lengyelország	7'88	—	—
13	Dánia	7'80	—	—
14	Franciaország	7'79	7'69	7'52
15	Németalföld	7'99	7'61	7'45
16	Spanyolország	7'32	—	—
17	Belgium	7'15	7'10	7'23
18	Svájc	7'41	6'99	—
19	Anglia és Wales	8'08	7'23	6'97
	Skócia	7'15		
	Írland	4'77		
20	Bajorország	8'42	6'84	6'75
21	Norvégia	6'87	6'86	6'73
22	Baden	8'16	6'54	6'66
23	Württemberg	8'28	6'26	6'65
24	Elszász és Lotharingia	7'33	6'74	6'64
25	Svédország	6'52	6'45	—
26	Görögország	6'11	—	—

Mint hogy hazánk népessége számos hitfelekezet között oszlik meg, s a különböző felekezetűek nem mindig külön területen, hanem igen sokszor egymással keverve laknak, s mint hogy továbbá a valási türelem népünk egyik jellemző erénye, **vegyes házasságok** elég nagy számmal fordulnak elő:

Év	Magyar- ország abszolút számokban	Horvát- Szlavon- ország	Együtt	Magyar- ország a kötött házasságok lékában	Horvát- Szlavon- ország	Együtt
1866	4,960	—	—	4'70	—	—
1867	5,977	—	—	4'41	—	—
1868	8,798	—	—	4'90	—	—
1869	7,912	—	—	5'41	—	—
1870	7,788	—	—	5'51	—	—
1871	7,859	—	—	5'50	—	—

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. I—XV. évfolyam, 1. füzet.

Év	Magyar- ország abszolút	Horvát- Szlavon- ország számokban	Együtt	Magyar- ország a kötött	Horvát- Szlavon- ország házasságok lékában	Együtt száza-
1872	8,170	—	—	5'53	—	—
1873	8,700	—	—	5'68	—	—
1874	8,409	—	—	5'85	—	—
1875	8,411	—	—	5'70	—	—
Átlag 1866—75	7,698	—	—	5'36	—	—
1876	8,066	140	8,206	5'23	0'73	5'32
1877	8,860	142	9,002	7'03	0'78	6'29
1878	9,588	206	9,794	7'41	1'18	6'67
1879	10,797	265	11,062	7'70	1'22	6'82
1880	9,506	230	9,736	7'61	1'20	6'76
1881	10,749	271	11,020	7'62	1'32	6'99
1882	11,404	269	11,673	8'02	1'24	7'12
1883	11,860	254	12,114	8'17	1'14	7'23
1884	12,099	316	12,415	8'36	1'39	7'42
1885	12,100	337	12,437	8'50	1'50	7'53
Átlag 1876—85	10,503	243	10,746	7'69	1'19	6'85

A mint a fennebbi táblázat mutatja, a vegyes házasságok folyvást emelkedő százalékát képezik az összes házasságoknak. E megjegyzés azonban csak az anyaországra áll, mert Horvát-Szlavonországban, mely hitfelekezet tekintetében sokkal kevésbbé kevert képet mutat, következőleg a vegyes házasságok is csekély számmal fordulnak elő s bár az utóbbi két évben az arányszám emelkedett, határozott emelkedésről még sem beszélhetünk.

Vegyes házasságok legnagyobb arányban fordulnak elő az unitáriusoknál, e számra legkisebb felekezetnél, mely azonkívül szét-szórva, vegyesen lakik más felekezetűekkel; továbbá az ágostai hitvallásuaknál, kikre nézve csaknem ugyanazon megjegyzés áll. Magas arányszámot mutatnak még a helvét hitvallásuak és a görög katolikusok. A római katolikusoknál, kik számbeli túlnyomosságuk s compact tömegeiknél fogva nincsenek annyira ráutalva, hogy más hitfelekezetűekkel vegyüljenek, a vegyes házasságok arányszáma sokkal csekélyebb; de még csekélyebb a görög-keletiekénél, kik vallásos és nemzetiségi exclusivitásukban legkevésbbé alkalmasak, hogy más felekezetűekkel és népelemekkel keveredjenek s hazánk más népeivel assimilálódjanak. Erről tanuskodik az alábbi táblázat, melyre, valamint a többi következőkre is megjegyezzük, hogy csak a magyar anyaország adatait tárgyalják, Horvát-Szlavonország nélkül.

É v	Római kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágos- tai	Helvét	Unitá- rius
vegyes házasságok, a kötött házasságok százalékában						
1876	4'47	8'85	3'93	10'09	8'76	22'87
1877	5'17	12'06	4'38	12'73	10'11	23'91
1878	5'58	12'26	4'39	13'31	10'11	23'05
1879	5'88	12'37	4'50	12'90	10'95	24'40
1880	5'37	11'60	4'76	14'42	11'86	24'50
1881	5'11	12'02	4'98	15'23	13'07	27'22
1882	5'37	11'99	4'94	15'33	13'52	27'25
1883	5'61	11'96	4'87	15'94	13'34	24'80
1884	5'68	12'42	5'10	16'86	13'77	23'74
1885	5'45	13'60	4'96	16'91	14'52	25'64
Átlag 1876—85	5'37	11'92	4'68	14'41	12'06	24'87

E kimutatásban a vegyes házasság a szerint számított, egyik vagy másik felekezethez, a mint a házasság egyik vagy másik felekezeti papja előtt kötött; a különböző hitfelekezetűek vegyülésének arányát tehát e kimutatás nem tünteti fel. Erre szolgál a következő kimutatás, mely a különböző vegyületű vegyes házasságokat az összes vegyes házasságok százalékában tünteti fel:

A völegény vallása	A menyasszony vallása	9 évi átlag (1877—1885)	1885-ik évben
Római katolikus . .	Görög katolikus . .	8'48	9'21
» » . .	Görög keleti. . . .	1'75	1'57
» » . .	Ágostai	9'52	9'95
» » . .	Helvét.	14'14	14'10
» » . .	Unitárius.	0'46	0'59
Görög katolikus . .	Római katolikus . .	8'45	8'60
» » . .	Görög keleti. . . .	6'16	5'73

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. VI—XV. évfolyam, 1. füzet.

²⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. VII—XV. évfolyam, 1. füzet.

A vőlegény vallása	A menyasszony vallása	9 évi átlag (1877—1885)	1885-ik évben
Görög katolikus . . .	Ágostai	0'48	0'39
» » . . .	Helvét.	2'16	2'34
» » . . .	Unitárius.	0'10	0'10
Görög keleti.	Római katolikus . . .	2'09	1'98
» » . . .	Görög katolikus . . .	6'73	5'98
» » . . .	Ágostai	0'28	0'20
» » . . .	Helvét.	0'62	0'63
» » . . .	Unitárius.	0'05	0'02
Ágostai	Római katolikus . . .	10'16	9'95
»	Görög katolikus . . .	0'63	0'66
»	Görög keleti.	0'39	0'54
»	Helvét.	3'30	3'47
»	Unitárius.	0'09	0'07
Helvét.	Római katolikus . . .	15'99	15'89
»	Görög katolikus . . .	2'12	2'17
»	Görög keleti.	0'40	0'60
»	Ágostai	3'28	3'04
»	Unitárius.	0'81	0'72
Unitárius.	Római katolikus . . .	0'36	0'44
»	Görög katolikus . . .	0'05	0'04
»	Görög keleti.	0'06	0'07
»	Ágostai	0'06	0'04
»	Helvét.	0'83	0'91
		100'00	100'00

E kimutatásból azt látjuk, hogy a görög katolikusok, az ágostaiak, de különösen a helvétek leginkább a római katolikusokkal házasodnak össze; a görög keletiek a görög katolikusokkal, az unitáriusok pedig a helvét hitvallásuakkal. A fentebbi kimutatásból érdekesnek látszik összefoglalni, hogy a vegyes házasságra lépett vőlegények és menyasszonyoknak hány százalékát szolgáltatták a különböző hitfelekezetek, szembe állítván az illető felekezetnek az összes népességben elfoglalt arányszámával.

A vegyes házasságra lépett
vőlegények és menyasszonyok Az összes
k ö z ü l népességből

római katolikus . . .	35'42 ^o / _o	36'86 ^o / _o	47'22 ^o / _o
görög katolikus . . .	17'16 »	18'06 »	10'83 »
görög-keleti	8'81 »	8'52 »	14'11 »
ágostai	14'69 »	13'62 »	8'07 »
helvét	22'42 »	21'45 »	14'74 »
unitárius	1'50 »	1'49 »	0'40 »

A házasságok kötésének idejét abszolút számokban és százalékokban a következő táblázat állítja szem elé:

É v	Házasság kötöttetett					
	január	február	márcz.	április	május	június
1876	16'10 21,743	25'75 34,768	2'54 3,431	3'84 5,186	10'64 14,368	5'36 7,245
1877	18'66 23,340	14'90 18,637	1'96 2,447	7'36 9,210	9'78 12,230	3'68 4,599
1878	14'91 19,281	23'13 29,915	5'55 7,183	2'89 3,733	9'10 11,776	6'68 8,636
1879	15'58 21,861	23'63 33,166	2'48 3,482	4'93 6,916	10'50 14,731	6'30 8,837
1880	15'33 19,135	17'54 21,900	3'68 4,592	6'16 7,687	9'36 11,686	5'34 6,669
1881	13'90 19,047	24'15 33,086	2'83 3,880	2'74 3,748	10'39 14,232	6'60 9,064
1882	19'16 27,200	17'16 24,363	2'00 2,841	4'64 6,580	10'42 14,785	4'13 5,861
1883	19'15 27,763	13'78 19,979	3'48 5,047	6'77 9,823	9'37 13,586	5'61 8,132
1884	15'26 22,041	22'67 32,736	2'23 3,220	4'09 5,915	9'51 13,729	6'15 8,877
1885	17'27 24,584	16'70 23,767	2'31 3,290	6'28 8,944	11'03 15,709	4'79 6,823
10 évi átlag .	16'55 22,600	19'95 27,232	2'89 3,941	4'96 6,774	10'02 13,683	5'47 7,474

É v	Házasság kötöttetett					
	július	aug.	szept.	október	nov.	decz.
1876	3'56 4,800	2'84 3,829	3'56 4,807	7'14 9,636	16'57 22,364	2'10 2,834
1877	3'41 4,265	2'98 3,721	3'35 4,820	7'92 9,911	22'48 28,111	3'02 3,773
1878	3'04 3,934	2'76 3,574	3'46 4,481	5'76 7,446	20'11 26,007	2'61 3,880

1) Magyar Statisztikai évkönyv VI.—XV. évfolyam 1. füzet.

É v	H á z a s s á g k ö t t e t e t t					
	julius	aug.	szept.	október	nov.	decz.
1879	3'54 4,972	3'35 4,698	4'21 5,904	6'38 8,951	16'69 23,421	2'41 3,328
1880	2'87 3,584	3'45 4,313	4'14 5,175	7'48 9,341	21'93 27,385	2'72 3,393
1881	3'28 4,501	3'30 4,516	3'91 5,353	7'11 9,742	19'44 26,634	2'35 3,222
1882	3'07 4,356	3'22 4,572	4'03 5,724	8'31 11,791	21'25 30,169	2'61 3,702
1883	3'62 5,249	3'23 4,692	4'51 6,544	7'70 11,163	20'17 29,243	2'61 3,783
1884	3'11 4,486	3'17 4,583	4'49 6,488	6'80 9,816	19'89 28,726	2'63 3,799
1885	2'84 4,041	3'49 4,961	4'42 6,293	7'59 10,805	20'70 29,472	2'58 3,678
10 évi átlag .	3'24 4,419	3'18 4,346	4'07 5,559	7'22 9,860	19'89 27,153	2'56 3,489

A házasságkötések az egyes hónapok közt nem arányosan oszlanak meg; ezt részint az egyes hitfelekezetek vallásos szokásai (a római- és görög-katholikusoknál valamint a görög-keletiekénél a tilalmi időszakok), részint a népnek az évszakok szerinti különböző elfoglaltsága okozza. Bár a népszokásoknak is van ebben része, de utóvégre a népszokások is vagy egyik, vagy másik tényező hatása alatt keletkeztek. Legtöbb házasság kötött novemberben, februárban és januárban, legkevesebb decemberben és márcziusban. Mennyiben érvényesül az egyik és másik tényező, arra a következő táblázatok felelnek, melyek a házasságkötések idejét hitfelekezetek szerint tüntetik fel.

Házasságkötések hónapok és hitfelekezetek szerint abszolút számokban és *százalékokban*:¹⁾

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. VI—XV. évfolyam, 1. füzet.

A hitfelekezet neme	a) Tíz évi átlagban (1876—85.)					
	január	február	már- czius	április	május	junius
Római katolikus	17'40 11,218	20'00 12,894	0'77 497	4'65 2,996	11'22 7,231	6'07 3,912
Görög katolikus	8'45 1,390	33'86 5,570	3'18 523	1'45 238	9'62 1,582	6'18 1,017
Görög keleti . . .	21'19 3,962	16'83 3,146	0'23 43	3'78 706	9'41 1,760	2'43 454
Ágostai	16'09 1,746	16'78 1,821	3'24 351	7'40 803	9'24 1,002	5'72 620
Helvét	18'60 3,853	16'28 3,372	9'98 2,066	7'85 1,626	7'58 1,569	4'56 944
Unitárius	14'38 81	14'56 82	11'37 64	12'08 68	10'12 57	6'39 36
Izraelita	7'30 350	7'24 347	8'28 397	7'03 337	10'05 482	10'24 491
Összesen . . .	16'55 22,600	19'95 27,232	2'89 3,941	4'96 6,774	10'02 13,683	5'47 7,474

A hitfelekezet neme	Tíz évi átlagban (1876—85.)					
	julius	augusz- tus	szept- tember	október	novem- ber	deczem- ber
Római katolikus	3'37 2,169	3'45 2,226	4'08 2,630	6'86 4,429	21'84 14,081	0'29 188
Görög katolikus	2'62 431	2'52 415	3'90 642	6'20 1,019	21'88 3,598	0'14 23
Görög keleti . . .	3'44 644	2'06 386	5'16 965	13'26 2,478	22'11 4,133	0'10 18
Ágostai	2'95 320	2'74 297	3'50 380	6'00 652	22'26 2,415	4'08 442
Helvét	2'67 552	2'28 473	3'01 623	4'10 850	11'63 2,409	11'46 2,373
Unitárius	4'44 25	3'20 18	4'80 27	4'80 27	6'22 34	7'64 44
Izraelita	5'80 278	11'08 531	6'09 292	6'45 405	10'08 483	8'36 401
Összesen . . .	3'24 4,419	3'18 4,346	4'07 5,559	7'22 9,860	19'89 27,153	2'56 3,489

A hitfele- kezet neve	b) 1885. évben.					
	összesen	január	február	márczius	április	május
Róm.kath.	— 68,271	16'45 11,230	19'09 13,035	0'29 194	5'77 3,941	11'13 7,601
Gör. kath.	— 16,170	9'76 1,579	28'90 4,674	0'17 28	3'45 558	15'92 2,574
Gör. keleti	— 18,752	30'09 5,642	2'10 394	0'47 89	6'72 1,260	10'11 1,895
Ágostai . .	— 11,193	15'29 1,711	16'03 1,794	1'99 223	8'33 933	10'44 1,169
Helvét . . .	— 21,938	18'03 3,956	15'36 3,371	10'08 2,210	8'38 1,838	7'87 1,727
Unitárius .	— 663	12'98 86	12'67 84	14'33 95	14'63 97	13'12 87
Izraelita . .	— 5,380	7'06 380	7'72 415	8'38 451	5'89 317	12'19 656
Összesen	— 142,367	17'27 24,584	16'70 23,767	2'31 3,290	6'28 8,944	11'03 15,709

A hitfele- kezet neve	1885. évben.						
	junius	julius	augusz- tus	szept- tember	október	novem- ber	deczem- ber
Róm.kath.	6'35 4,332	2'75 1,882	3'88 2,646	4'45 3,036	7'22 4,932	22'33 15,242	0'29 200
Gör. kath.	1'01 163	2'60 420	2'73 441	4'39 710	6'33 1,023	24'59 3,976	0'15 24
Gör. keleti	1'29 241	3'50 657	1'93 363	6'02 1,129	14'19 2,661	23'49 4,404	0'09 17
Ágostai . .	5'16 577	2'55 285	3'52 394	3'97 444	5'87 657	23'12 2,588	3'73 418
Helvét . . .	4'21 921	2'26 495	2'38 521	3'42 751	4'31 946	12'25 2,688	11'46 2,514
Unitárius .	4'98 33	3'77 25	3'62 24	3'17 21	3'47 23	5'43 36	7'83 52
Izraelita . .	10'34 556	5'15 277	10'63 572	3'76 202	10'46 563	10'00 538	8'42 453
Összesen	4'79 6,823	2'84 4,041	3'49 4,961	4'42 6,293	7'59 10,805	20'70 29,472	2'58 3,678

Láthatjuk ebből, hogy deczemberben és márcziusban csak azon hitfelekezetüeknél csekély az esketések száma, melyek a tilalmi időt ismerik; azon hitfelekezeteknél, melyek a tilalmat nem ismerik, mint például a helvéteknél, az esketések novembertől kezdve február

végéig folyvást igen nagy számmal fordulnak elő, márcziusban a mezei munka beköszöntésével némileg alábbszállnak s folyvást csökkennek a mint a munkaidő mind szorgosabb lesz s a minimumra szállnak le a mezei munkával leginkább elhalmozott három hónapban: júliusban, augusztusban és szeptemberben. De a házasságok-kötésében nem annyira az évszakok, mint inkább az évszakoktól függő foglalkozások hatása nyilvánul.

A helvét hitvallásuak például túlnyomó többségükben mezei munkával foglalkoznak, azért látjuk oly szabályszerűen házasságkötéseiknél az évszakok hatását, már az izraelitáknál, kik többnyire iparral és kereskedéssel foglalkoznak, a téli hónapokban nem köttetik több házasság, mint a nyári hónapokban, sőt az utolsó tíz évi átlag szerint náluk éppen augusztus hónap fordul elő legtöbb házasság.

Az esketett házaspárok **családi állapotát** abszolút számokban és *százalékokban* a következő kimutatás tünteti fel:¹⁾

Év	összesen	legény hajadonnal	özvegy özvegyvel	özvegy ember hajadonnal	özvegy asszony leánygyal	elvált férfi hajadonnal	elvált asszony leánygyal	elvált férfi özvegy szomnyal	elvált asszony özvegy emberrel
1876	135,011	71'92 97,098	12'10 16,332	10'44 14,102	5'54 7,479	—	—	—	—
1877	125,064	73'20 91,550	10'89 13,617	10'15 12,690	4'88 6,107	0'35 443	0'27 343	0'13 157	0'13 157
1878	129,346	73'38 94,917	10'97 14,192	10'06 13,014	4'71 6,096	0'32 415	0'26 337	0'15 188	0'15 187
1879	140,267	75'05 105,266	9'94 13,952	9'37 13,135	4'75 6,664	0'33 464	0'26 371	0'15 211	0'15 204
1880	124,860	73'75 92,083	10'45 13,044	9'39 12,470	4'74 5,926	0'39 493	0'33 412	0'17 212	0'18 220
1881	137,025	75'18 103,016	9'72 13,318	9'49 13,002	4'63 6,345	0'37 510	0'29 393	0'16 215	0'16 226
1882	141,944	76'17 108,118	9'27 13,154	9'05 12,846	4'50 6,386	0'37 527	0'28 406	0'17 240	0'19 267
1883	145,004	76'22 110,516	9'33 13,524	9'24 13,402	4'31 6,247	0'31 453	0'28 403	0'15 224	0'16 235
1884	144,416	77'49 111,909	8'61 12,440	8'69 12,555	4'26 6,156	0'34 496	0'31 439	0'14 197	0'16 224
1885	142,367	77'26 110,002	8'79 12,514	8'83 12,571	4'15 5,905	0'36 511	0'30 424	0'15 209	0'16 231
10 évi átlag	136,530	75'04 102,447	9'97 13,609	9'50 12,979	4'64 6,331	0'32 431	0'26 353	0'13 185	0'14 195

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. VI—XV. évfolyam, 1. füzet.

Tíz évi átlag szerint az esketések háromnegyede tisztán protogam, vagyis első ízbeli házasság s ez az arány csaknem évről-évre javul, ezzel arányban a palingám és részben polingám házasságok aránya csaknem fokozatosan leszáll, kivételt azon házasságok képeznek, hol az egyik házas-fél elvált, ezek inkább szaporodnak, semmint csökkennének.

Mennyiben van hatása a hitfelekezeteknek a házasságra lépők családi állapotára, a következő két kimutatás tünteti fel, melyek közül az első, 10 évi átlag szerint, a második pedig az 1885. évi állapot szerint világítja meg a kérdéses viszonyt: ¹⁾

A hitfeleke- zet neve	Legény hajadon- nal	Özvegy hajadon- nal	Özv. em- ber haja- donnal	Özv. asz- zony le- gényvel	Elvált férfi hajadonnal	Elvált asz- legényvel	Elvált férfi özvegy asz- szónnyal	Elvált asz- szony özv- emberrel
a) Tíz évi átlagban 1876—85.								
R. kath. .	77'02	8'87	9'44	4'63	0'02	0'01	0'00	0'01
	50,675	5,835	6,213	3,045	15	8	2	6
Gör. kath.	73'54	11'41	9'62	5'16	0'10	0'09	0'03	0'05
	12,443	1,931	1,627	873	17	14	5	9
Gör. kel.	76'40	10'36	9'07	3'56	0'22	0'19	0'09	0'11
	14,400	1,952	1,709	672	42	36	17	20
Ágostai .	76'58	8'55	8'64	4'04	0'78	0'72	0'37	0'32
	8,431	941	952	445	86	79	41	35
Helvét. .	73'86	9'65	8'53	4'68	1'17	1'01	0'55	0'55
	15,516	2,027	1,792	982	245	213	115	116
Unitárius	61'79	11'02	7'57	7'92	3'44	4'30	2'24	1'72
	359	64	44	46	20	25	13	10
Izraelita	80'63	4'90	9'22	1'92	1'48	0'72	0'43	0'75
	4,117	250	471	98	73	37	22	38
b) 1885. évben								
R. kath. .	77'93	8'49	9'22	4'32	0'02	0'02	0'00	0'00
	53,203	5,796	6,296	2,952	10	10	1	3
Gör. kath.	76'01	10'13	8'94	4'67	0'11	0'07	0'03	0'04
	12,292	1,638	1,745	756	17	11	5	6
Gör. kel. .	77'63	9'76	8'75	3'27	0'18	0'23	0'08	0'10
	14,557	1,830	1,640	614	34	43	15	19
Ágostai . .	77'79	8'30	8'12	3'74	0'76	0'67	0'33	0'29
	8,707	929	909	419	85	76	37	31
Helvét. . .	75'32	8'90	7'95	4'60	1'18	1'01	0'50	0'54
	16,523	1,953	1,744	1,009	260	222	109	118
Unitárius	58'37	15'54	6'04	7'83	3'47	4'08	2'41	2'26
	387	103	40	52	23	27	16	15
Izraelita .	80'54	4'93	9'24	1'91	1'52	0'65	0'48	0'73
	4,333	265	497	103	82	35	26	39

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. X—XV. évfolyam, 1. füzet.

A rokonok közötti házasságokat s azoknak arányát az összes házasságokhoz, az alábbi számok tüntetik fel:

É v	Sógor sógornővel		Nagybátya unokahúggal		Nagynéne unokaöccsével	
	általában	az összes házaspárok % -ában	általában	az összes házaspárok % -ában	általában	az összes házaspárok % -ában
1876 . . .	498	0'37	196	0'15	26	0'02
1877 . . .	467	0'37	212	0'17	30	0'02
1878 . . .	482	0'37	176	0'14	22	0'02
1879 . . .	518	0'37	196	0'14	25	0'02
1880 . . .	476	0'38	189	0'15	18	0'01
1881 . . .	471	0'34	189	0'14	27	0'02
1882 . . .	421	0'30	180	0'13	23	0'02
1883 . . .	518	0'36	227	0'16	33	0'02
1884 . . .	510	0'35	217	0'15	27	0'02
1885 . . .	507	0'36	265	0'19	27	0'02
10 évi átlagban	487	0'36	205	0'15	27	0'02

Látható a kimutatásból, hogy nálunk a rokonok közt csak elvétve köttetik házasság, s a rokonházasságok közül is leggyakrabban az egymással sógorsági viszonyban állók házassága fordul elő, mi tulajdonképen nem rokonvér keveredése s a fajok elkoresosulására nem vezet. Sajnos azonban, hogy kimutatásaink csak a legközelebbi rokonokra, a nagybátyai és nagynénei viszonyban állókra szorítkoznak, az unokatestvérek közötti házasságokat már mellőzi, holott ez is határozottan rokonvér keveredésnek tekintendő, s a mint a physiologok állítják, közvetlen oka a satnya utódok születésének s különféle nyavalyák átörökítésének.

Hogy a különböző hitfelekezetűeknél a rokonházasságok mily arányban fordulnak elő, a következő kimutatás tünteti fel:

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv. XI—XV. évfolyam, 1. füzet.

Hitfele- kezet	Sógor sógornővel		Nagybátya unoka- húggal		Nagynéne unoka- öcs sel	
	általá- ban	a kötött házasságok ‰-ában	általá- ban	a kötött házasságok ‰-ában	általá- ban	a kötött házasságok ‰-ában
Az 1880—1885. évek átlagában.						
Róm. kath.	275	0'41	121	0'18	15	0'02
Gör. kath.	51	0'30	15	0'09	4	0'02
Gör. keleti	5	0'03	3	0'02	1	0'01
Ágostai . .	61	0'55	25	0'23	3	0'03
Helvét. . .	75	0'36	38	0'18	3	0'01
Unitárius .	2	0'35	1	0'17	—	—
Izraelita .	11	0'22	10	0'20	—	—
1885. évben						
Róm. kath.	297	0'44	160	0'23	15	0'02
Gör. kath.	53	0'33	22	0'14	4	0'02
Gör. keleti	4	0'03	—	—	1	0'01
Ágostai . .	73	0'65	27	0'24	3	0'03
Helvét. . .	69	0'31	45	0'21	4	0'02
Unitárius .	1	0'15	—	—	—	—
Izraelita .	10	0'19	11	0'20	—	—

Legkevesebb rokonházasság fordul elő a görög-keletieknél, legtöbb ellenben az ágostai hitvallásúaknál.

A házasulók korát abszolút számokban és *százalékokban* a következő kettős táblázat tünteti fel:

Év	V ő l e g é n y e k					
	24 éven aluli	24—30 éves	30—40 éves	40—50 éves	50—60 éves	60 éven felüli
1876 . .	31'26 42,198	44'37 59,901	13'64 18,418	6'55 8,849	3'21 4,337	0'97 1,308
1877 . .	31'61 39,533	45'79 57,267	12'32 15,412	6'22 7,777	3'04 3,800	1'02 1,275
1878 . .	31'37 40,580	45'50 58,845	12'76 16,507	6'23 8,058	3'11 4,022	1'03 1,334
1879 . .	32'74 45,921	45'82 64,264	11'86 16,637	5'69 7,977	2'95 4,144	0'94 1,324
1880 . .	31'49 39,322	45'88 57,286	12'64 15,784	6'01 7,501	2'94 3,670	1'04 1,297
1881 . .	32'04 43,908	45'88 62,863	12'31 16,869	5'97 8,181	2'78 3,809	1'02 1,395

Év	Vőlegények					
	24 éven aluli	24—30 éves	30—40 éves	40—50 éves	50—60 éves	60 éven felüli
1882 . .	31'50 44,712	46'75 66,359	12'33 17,499	5'65 8,026	2'74 3,884	1'03 1,464
1883 . .	30'63 44,413	47'06 68,237	12'42 18,001	5'94 8,617	2'87 4,167	1'08 1,569
1884 . .	31'48 45,468	46'69 67,433	12'38 17,881	5'60 8,089	2'78 4,007	1'07 1,538
1885 . .	32'06 45,646	46'05 65,556	12'26 17,451	5'72 8,150	2'75 3,911	1'16 1,653
10 évi átlag	31'62 43,170	46'00 62,801	12'48 17,046	5'95 8,122	2'91 3,975	1'04 1,416

Év	Menyasszonyok					
	20 éven aluli	20—24 éves	24—30 éves	30—40 éves	40—50 éves	50 éven felüli
1876 . .	33'88 45,748	34'00 45,898	16'96 22,902	9'22 12,452	4'49 6,058	1'45 1,953
1877 . .	36'43 45,561	33'63 42,045	16'11 20,150	8'09 10,114	4'10 5,136	1'64 2,058
1878 . .	36'19 46,814	33'84 43,776	15'88 20,540	8'31 10,745	4'12 5,328	1'66 2,143
1879 . .	36'76 51,568	34'61 48,542	15'47 21,700	7'83 10,974	3'87 5,431	1'46 2,052
1880 . .	35'94 44,878	34'60 43,199	15'90 19,853	7'90 9,859	4'07 5,085	1'59 1,986
1881 . .	36'32 49,762	34'32 47,119	16'04 21,929	7'80 10,672	4'06 5,547	1'46 1,996
1882 . .	36'69 52,086	34'46 48,913	15'94 22,620	7'59 10,780	3'89 5,516	1'43 2,029
1883 . .	36'52 52,948	34'10 49,446	16'07 23,295	7'75 11,244	4'02 5,832	1'54 2,239
1884 . .	37'15 53,650	33'93 48,996	15'95 23,030	7'52 10,865	3'97 5,739	1'48 2,136
1885 . .	37'91 53,976	33'69 47,961	15'26 21,718	7'46 10,622	4'11 5,855	1'57 2,235
10 évi átlag	36'40 49,699	34'12 46,589	15'95 21,774	7'94 10,833	4'07 5,553	1'52 2,082

E két kimutatás arról tanúskodik, hogy nálunk a házasságok korán köttenek. Tíz évi átlag szerint a vőlegényeknek 77.62⁰/₀-a harmincz éven aluli, a menyasszonyoknak pedig 86.47⁰/₀-a, kik közül

70⁰/₀ a 24 évet sem érte el. Ausztriában 1885-ben a harmincz éven aluli vőlegények 64.49⁰/₀-ot, a harmincz éven aluli menyasszonyok pedig 77.75⁰/₀-kot tettek. Az összekelt párok életkorára különben még a következő kimutatás vet nagyobb világot.

A menyasszony kora	24 éven aluli	24—30	30—40	40—50	50—60	60-on felüli
	vőlegény egybekelt					
1876 - 1885 évek átlagában						
20 éven alulival . .	53.90 23,269	37.31 23,430	15.18 2,587	4.33 352	1.21 48	0.92 13
20—24 évessel . . .	35.53 15,336	39.94 25,082	29.50 5,029	12.17 989	3.32 132	1.48 21
24—30 »	8.25 3,563	18.36 11,530	28.11 4,791	19.22 1,561	7.19 286	3.03 43
30—40 »	1.71 740	3.78 2,373	22.98 3,917	34.39 2,793	21.84 868	10.03 142
40—50 »	0.43 185	0.54 343	3.91 666	27.32 2,219	43.27 1,720	29.66 420
50 éven felülivel . .	0.18 76	0.07 44	0.32 56	2.57 208	23.17 921	54.88 777
Összesen . .	100.00 43,169	100.00 62,802	100.00 17,046	100.00 8,122	100.00 3,975	100.00 1,416
1885. évben.						
20 éven alulival . .	56.83 25,939	38.19 25,037	15.29 2,668	3.49 284	0.95 37	0.67 11
20—24 évessel . . .	34.14 15,584	40.05 26,256	23.98 5,058	11.25 917	3.12 122	1.45 24
24—30 »	7.18 3,279	17.75 11,635	28.37 4,950	19.01 1,549	6.52 255	3.02 50
30—40 »	1.42 650	3.48 2,278	22.71 3,963	34.07 2,777	20.43 799	9.88 155
40—50 »	0.35 159	0.47 309	4.37 763	28.83 2,350	45.33 1,773	30.31 501
50 éven felülivel . .	0.08 35	0.06 41	0.28 49	3.35 273	23.65 925	55.17 912
Összesen . .	100.00 45,646	100.00 65,556	100.00 17,451	100.00 8,150	100.00 3,911	100.00 1,653

Általában meg van a házassulók kora közt a helyes arány s abnormis különbségek nem nagy számmal fordulnak elő. Sajátos azonban, hogy a legfiatalabb korosztályú vőlegények (a 24 éven aluliak) gyakrabban lépnek házasságra éltes nőkkel (50 éven felüliekkel), mint a 24—30 évesek.

A házaspárok korára nézve a különböző felekezetek hívei közt lényeges eltéréseket tapasztalunk, a mint a következő kimutatásból látni, mely 6 évi átlagot (1880—1885) tüntet elő:

Az összekelt párok kora	Hitfelekezetek szerint						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitá- rius	izrae- lita
24 éven aluli vő- legény elvett:							
20 éven a. menya.	56'55 11,070	49'17 2,520	49'38 4,233	62'79 2,430	60'40 3,495	43'55 54	33'45 288
20—24 éves »	33'87 6,631	37'66 1,930	39'88 3,419	29'74 1,151	32'06 1,855	48'39 60	44'60 384
24—30 » »	7'68 1,503	9'93 509	8'23 706	6'13 237	6'10 353	6'45 8	18'00 155
30—40 » »	1'44 282	2'34 120	1'77 152	1'16 45	1'11 64	1'61 2	3'14 27
40—50 » »	0'31 61	0'72 37	0'56 48	0'15 6	0'26 15	— —	0'58 5
50 év. felüli »	0'15 29	0'18 9	0'18 15	0'03 1	0'07 4	— —	0'23 2
24—30 éves vő- legény elvett:							
20 éven a. menya.	37'17 11,544	38'72 3,203	36'02 2,534	38'05 1,772	40'40 4,211	27'91 84	28'10 807
20—24 éves »	40'36 12,536	39'80 3,292	36'56 2,572	38'65 1,800	40'97 4,271	45'51 137	46'62 1,339
24—30 » »	17'81 5,533	17'82 1,474	23'37 1,644	18'42 858	15'14 1,578	21'26 64	22'32 641
30—40 » »	4'03 1,253	3'13 259	3'37 237	4'27 199	3'10 323	4'32 13	2'72 78
40—50 » »	0'57 176	0'50 41	0'57 40	0'56 26	0'36 37	1'00 3	0'21 6
50 év. felüli »	0'06 19	0'03 3	0'11 8	0'05 2	0'03 3	— —	0'03 1

Az összekelt párok kora	Hitfelekezetek szerint						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitá- rius	izrae- lita
30—40 éves vő- legény elvett :							
20 éven a. meny.	14'51 1,230	14'32 269	16'46 303	14'94 212	15'11 398	10'34 9	18'76 170
20—24 éves »	29'32 2,486	29'43 553	24'17 445	28'75 408	31'35 826	28'74 25	40'29 365
24—30 » »	28'92 2,452	27'67 520	25'69 473	29'88 424	28'69 756	32'18 28	29'25 265
30—40 » »	22'47 1,905	24'27 456	29'17 537	22'06 313	20'79 548	24'14 21	10'38 94
40—50 » »	4'39 372	4'10 77	4'07 75	4'09 58	3'79 100	4'60 4	1'21 11
50 év. felüli »	0'39 33	0'21 4	0'44 8	0'28 4	0'27 7	— —	0'11 1
40—50 éves vő- legény elvett :							
20 éven a. meny.	3'56 141	4'88 51	6'61 60	3'29 21	2'50 31	2'56 1	6'42 17
20—24 éves »	12'20 483	12'34 129	10'24 93	10'95 70	11'13 138	7'69 3	21'13 56
24—30 » »	20'44 809	18'28 191	13'32 121	19'72 126	19'92 247	15'39 6	29'81 79
30—40 » »	34'44 1,363	34'07 356	31'61 287	35'52 227	34'92 433	38'46 15	30'19 80
40—50 » »	26'60 1,053	28'13 294	35'36 321	27'55 176	28'55 354	30'77 12	11'32 30
50 év. felüli »	2'76 109	2'30 24	2'86 26	2'97 19	2'98 37	5'13 2	1'13 3
50—60 éves vő- legény elvett :							
20 éven a. meny.	1'17 23	1'28 6	2'19 8	0'64 2	0'62 4	— —	1'50 2
20—24 éves »	3'37 66	2'98 14	3'01 11	2'55 8	2'94 19	4'76 1	6'77 9
24—30 » »	7'15 140	7'87 37	4'66 17	6'37 20	5'73 37	9'53 2	14'29 19
30—40 » »	22'61 443	21'70 102	13'70 50	20'70 65	20'59 133	19'05 4	30'08 40
40—50 » »	43'95 861	45'11 212	41'92 153	45'54 143	45'04 291	42'86 9	32'32 43
50 év. felüli »	21'75 426	21'06 99	34'52 126	24'20 76	25'08 162	23'80 5	15'04 20

Az összekelt párok kora	Hitfelekezesetek szerint						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitárius	izraelita
60 éven felüli vőlegény elvett:							
20 éven a. meny.	0'78	1'56	2'38	0'90	0'36	—	1'45
	6	2	3	1	1	—	1
20—24 éves »	1'57	1'56	1'59	0'90	0'72	—	2'90
	12	2	2	1	2	—	2
24—30 » »	3'52	2'35	0'79	2'70	1'81	—	5'80
	27	3	1	3	5	—	4
30—40 » »	11'08	11'72	5'56	9'01	7'61	11'11	14'50
	85	15	7	10	21	1	10
40—50 » »	31'81	33'59	24'60	28'83	26'09	22'22	27'53
	244	43	31	32	72	2	19
50 év. felüli »	51'24	49'22	65'08	57'66	63'41	66'67	47'82
	393	63	82	64	175	6	33

A házaspárok korát Európa különböző országaiban, több évnek átlagában, a következő nemzetközi összeállítás mutatja:¹⁾

a) A vőlegények kora.²⁾

Az ország neve	Átlag évek	1000 vőlegény közül van					
		25 éven aluli	25—30 éves	30—40 éves	45—50 éves	50—60 éves	60 éven felüli
Magyarország . .	1876—82	317'3	457'1	125'5	60'4	29'6	10'1
Horvát-Szlavonország	1874—82	475'6	244'8	150'6	79'2	38'7	11'1
Ausztria	1870—83	208'4	417'2	231'1	84'8	41'5	17'0
Poroszország . .	1871—83	677'4		226'5	62'4	25'6	8'1
Bajorország . . .	1870—83	189'4	367'4	300'2	124'4		18'6

¹⁾ Movimento dello stato civile. Confronti internazionali per gli anni 1865—83. Roma, 1884.

²⁾ Minthogy a különböző államok kimutatásai nem egyöntetűek, a fönnebb megnevezett korcsoportok nem minden államra nézve teljesen megfelelők s a következő eltéréssel értendők:

1. Magyarország-, Horvát-Szlavonország- és Ausztriára vonatkozólag:
—24, 24—30, 30—40, 40—50, 50—60, 60—

Az ország neve	Átlag évek	1000 vőlegény közül van					
		25 éven aluli	25—30 éves	30—40 éves	45—50 éves	50—60 éves	60 éven felüli
Szászország . . .	1870—83	347'0	382'3	176'7	56'1	27'8	10'1
Türingia	1877—82	350'8	383'3	187'7	51'7	20'8	5'7
Württemberg . . .	1871—82	143'7	423'9	306'0	79'5	33'6	13'3
Baden	1866—81	160'0	435'7	287'4	77'6	28'7	10'6
Elszász és Lotha- ringia	1872—81	592'6		301'8	69'8	26'1	9'7
Svájcz	1876—83	265'2	313'3	271'0	92'7	40'4	17'4
Olaszország . . .	1865—82	259'8	369'9	261'1	70'4	26'6	12'2
Spanyolország . .	1865—70	384'2	463'1		126'6	26'1	
Francziaország . .	1871—82	270'5	375'7	251'2	62'2	28'2	12'2
Anglia és Wales . .	1872—82	513'4	253'8	143'6	51'0	25'6	12'6
Scotia	1870—81	423'0	296'5	187'7	60'4	23'7	8'7
Irland	1870—83	325'6	305'6	264'3	68'5	24'2	11'8
Belgium	1872—82	225'5	346'7	295'2	88'5	32'2	11'9
Németalföld . . .	1871—82	266'1	337'0	265'9	84'6	34'5	11'9
Dánia	1865—82	209'2	382'0	296'8	75'2	27'9	8'9
Norvégia	1876—82	285'4	353'0	245'9	69'9	45'8	
Svédország	1871—82	233'1	356'9	288'3	77'8	43'9	
Finnország	1878—82	349'0	320'5	216'7	67'1	33'5	13'2
Európai Orosz- ország	1867—78	684'7	123'0	118'3	54'9	19'1	
Románia	1872—82	562'0	330'2		82'3	24'1	1'4
Szerbia	—	—	—	—	—	—	—
Görögország . . .	1865—82	52'9	856'4		90'7		

2. Belgium, Württemberg és Baden-ra vonatkozólag :

—24, 25—29, 30—39, 40—49, 50—59, 60—

3. Spanyolországra : —25, 25—35, 35—50, 50 —

4. Svájcra : —26, 26—31, 31—41, 41—51, 51—61, 61—

5. Romániára : —25, 25—35, 35—45, 45—60, 60—

6. Görögországra : —20, 20—45, 45—

b) A menyasszonyok kora.¹⁾

Az ország neve	Átlag évek	1000 menyasszony közül van					
		20 éven aluli	20—25 éves	25—30 éves	30—40 éves	40—50 éves	50 éven felüli
Magyarország .	1876—82	360'4	342'2	160'4	81'0	40'8	15'2
Horvát-Szlavon- ország . . .	1874—82	467'5	237'8	127'9	98'5	50'3	18'0
Ausztria . . .	1870—83	180'7	285'1	288'1	169'6	59'0	17'5
Poroszország .	1871—83	103'0	697'4		148'7	40'3	10'6
Bajorország . .	1870—83	64'4	353'2	294'9	206'1	81'4	
Szászország . .	1876—83	107'3	450'0	258'8	130'5	40'6	12'8
Türingia . . .	1877—82	115'2	493'4	241'9	112'5	29'9	7'1
Württemberg .	1871—87	41'6	356'1	320'4	213'5	55'3	13'1
Baden	1866—81	53'2	397'7	300'0	190'0	49'0	10'1
Elszász és Lotha- ringia	1872—81	80'2	682'6		181'1	43'7	12'4
Svájcz	1876—83	87'9	387'6	249'8	188'6	65'6	20'5
Olaszország . .	1865—82	169'2	438'4	219'5	125'4	34'7	12'8
Spanyolország .	1865—70	612'5		296'6	79'5		11'4
Franciaország .	1871—82	211'6	391'1	204'8	137'4	37'7	17'4
Anglia és Wales	1872—82	144'1	496'6	191'1	109'1	40'7	18'4
Scotia	1870—81	133'8	457'0	232'5	131'4	37'0	8'3
Irland	1870—83	134'9	489'9	227'5	110'4	26'4	10'9
Belgium	1872—82	64'0	357'3	277'0	212'4	64'7	24'6
Németalföld . .	1871—82	108'4	323'6	289'7	197'6	59'9	20'8
Dánia	1865—82	61'6	360'8	307'6	205'4	51'5	13'1
Norvégia . . .	1876—82	82'4	391'9	288'9	174'9	47'6	14'3
Svédország . .	1871—82	55'5	341'3	308'9	222'5	57'3	14'5
Finnország . .	1878—82	155'0	401'0	225'3	156'5	47'4	14'8
Európai Orosz- ország	1867—78	580'1	262'0	69'9	61'6	22'9	3'5
Románia	1872—82	160'2	685'8	116'8	31'6		5'6
Szerbia	—	—	—	—	—	—	—
Görögország . .	1865—82	40'6	893'6		65'8		

¹⁾ A táblázat élén feltüntetett korcsoportok a következő eltéréssel értendők:

1. Magyarország-, Horvát-Szlavonország- és Ausztriára :
—20, 20—24, 24—30, 30—40, 40—50, 50—
2. Württembergre, Baden-, Svájc- és Belgiumra :
—20, 20—24, 25—29, 30—39, 40—49, 50—
3. Spanyolországra : —25, 25—35, 35—50, 50—
4. Németalföldre : —21, 21—25, 25—30, 30—40, 40—50, 50—
5. Romániára : —18, 18—25, 25—35, 35—45, 45—
6. Görögországra : —16, 16—30, 30—

A házasságok felbomlása ez utóbbi évtized alatt következő számmal fordult elő:

É v	kötött házasságok	feloszlott házasságok	Halál		Elválás	
			által feloszlott házasságok			
			száma	%	száma	%
1876	135,011	111,397	110,487	99'19	910	0'81
1877	125,064	116,185	115,271	99'21	914	0'79
1878	129,346	112,860	111,883	99'15	977	0'85
1879	140,267	112,088	111,083	99'10	1,005	0'90
1880	124,860	118,529	117,280	98'95	1,249	1'05
1881	137,025	113,181	112,112	99'05	1,069	0'95
1882	141,944	104,862	103,899	99'08	963	0'92
1883	145,004	105,680	104,734	99'10	946	0'90
1884	144,416	103,735	102,688	98'99	1,047	1'01
1885	142,367	107,655	106,688	99'10	967	0'90
10 évi átlag	136,530	110,617	109,612	99'09	1,005	0'91

A házasságok legnagyobb részét a halál bontja fel, csak kis rész bomlik fel elválás folytán. Itt már a hitfelekezeti különbségek erősen érvényesülnek, a szerint, a mint egyik vagy másik vallásfelekezethnél könnyebb vagy nehezebb az elválás.

Az egyes hitfelekezeteknél pedig a házasságok felbomlása az 1876—1885. évek átlagában következő volt:

Hitfelekezet	kötött	feloszlott	Halál		Elválás	
	h á z a s s á g		által feloszlott házasságok			
			száma	%	száma	%
Római katolikus	64,471	50,477	50,404	99'86	73	0'14
Görög katolikus	16,449	13,779	13,739	99'58	40	0'42
Görög keleti. . . .	18,695	16,962	16,851	99'34	111	0'66
Ágostai	10,849	8,941	8,752	97'89	189	2'11
Helvét	20,710	16,949	16,490	97'29	459	2'71
Unitárius	563	430	384	89'30	46	10'70
Izraelita	4,794	3,079	2,993	97'21	86	2'79

A kötött házasságokból elválás folytán a római katolikusoknál bomlik fel legkevesebb, a mi ezen hitfelekezet egyházi törvényeiből önként következik. Az elválások arányát a kötött házasságokhoz, hitfelekezetek szerint az alábbi számok képviselik:

1,000 házasságra esett elválás		
	1876—1885	1885
	évi átlag	
Római katolikus	1	1
Görög katolikus	2	3
Görög keleti	6	6
Ágostai	17	16
Helvét	22	20
Unitárius	82	77
Izraelita	18	14

2. Születések.

A születések számát az utóbbi harmincz év alatt, a mennyire régi adataink hiányossága engedi, a következő táblázat tünteti fel: ¹⁾

Év	Magyaror- szág	Horvát- Szlavon- ország	Együtt	1000 lélekre esik születés		
				Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Együtt
1851	513,684	83,066	596,750	45	45	45
1852	532,082	89,131	621,213	47	49	47
1853	512,271	88,029	600,300	45	48	46
1854	471,349	70,523	541,872	41	39	41
1855	487,412	74,977	562,389	43	41	43
1856	490,807	88,363	579,170	43	48	44
1857	537,695	95,154	623,849	39	49	44
1858	514,749	—	—	36	—	—
1859	537,085	—	—	39	—	—
1864	518,146	—	—	38	—	—
1865	536,220	—	—	40	—	—
1866	546,110	—	—	41	—	—
1867	506,234	—	—	37	—	—
1868	557,841	—	—	40	—	—
1869	566,123	—	—	42	—	—
1870	570,692	—	—	42	—	—
1871	591,148	—	—	43	—	—

¹⁾ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Neue Folge I. Band 1849—51. II. Band 1852—54. III. Band 1855—57. IV. Band 1858—59. Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik XIII. XIV. Jahrgang. — Magyar Stat. Évkönyv I—XV. évf., 1. füzet.

Év	Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Együtt	1000 lélekre esik születés		
				Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Együtt
1872	563,362	—	—	41	—	—
1873	566,792	—	—	42	—	—
1874	572,444	—	—	43	—	—
1875	608,440	—	—	44	—	—
1876	623,849	88,315	712,164	45	48	46
1877	595,984	81,566	677,550	44	45	44
1878	592,854	80,973	673,827	43	44	43
1879	635,746	87,772	723,518	45	47	46
1880	597,761	84,092	681,883	44	44	44
1881	604,262	82,700	686,962	44	43	44
1882	622,226	84,781	707,007	45	44	45
1883	640,235	89,666	729,901	45	46	45
1884	660,086	92,409	752,495	46	46	46
1885	655,111	93,908	749,019	45	46	45
Átlag 1876 — 85	622,814	86,618	709,433	45	46	45

Ha a születések abszolút számát tekintjük, az az utóbbi évtizedben jelentékenyen emelkedett, a mi részben a népnövekedésnek természetes kifolyása. De még sem egészen, mert a lélekszámhoz arányítva is nagyobb a születések száma, mint volt az ötvenes évek végén s az egész hatvanas évek alatt, bár az ötvenes évek elején hasonló magas arányszámokat látunk. Az anyaország és Horvát-Szlavonország születési aránya közt az utóbbi évtizedben valami nagy eltérést nem látunk, de annál nagyobb ellentétek mutatkoznak az ötvenes években, mit alkalmasint az akkori adatok megbízhatatlanságának róhatunk fel.

Hazánkban a születési arány igen magas, a mint a következő nemzetközi összehasonlítás mutatja : ¹⁾

¹⁾ Movimento dello stato civile. Confronti internazionali per gli anni 1865—83. Roma, 1884. — Statistical abstract etc. London. 1886.

Folyó szám	Az ország neve	Születés 1000 — 1000 lakóra			Folyó szám	Az ország neve	Születés 1000 — 1000 lakóra		
		1863-1883	1884	1885			1863-1883	1884	1885
1	Európ. Oroszorsz.	49.4	—	—	15	Finnország	35.5	—	—
2	Horv.-Szlavon »	45.3	47.9	49.3	16	Dánia	31.3	34.7	—
3	Magyarország. . .	43.0	47.0	47.3	17	Spanyolország . .	33.9	—	—
4	Szerbia	43.6	—	—	18	Baden	37.8	33.6	32.8
5	Orosz-Lengyelor- szág	42.1	—	—	19	Anglia és Wales	35.1	33.0	32.4
6	Szászország	42.4	41.7	41.8	20	Skótia	34.7		
7	Olaszország	36.8	39.7	39.6	21	Irland	26.4	33.0	32.4
8	Románia	29.7	38.9	—	22	Belgium	31.5	32.0	31.7
9	Ausztria	38.4	39.7	39	23	Norvégia.	30.8	31.1	31.6
10	Poroszország . . .	38.8	37.1	37.6	24	Elszász és Lotha- ringia	34.0	21.7	30.9
11	Bajorország	39.5	37.7	36.9	25	Svédország	30.2	29.6	—
12	Németalföld	35.9	37.0	36.9	26	Svajcz	30.2	38.7	—
13	Németország . . .	39.0	36.8	36.9	27	Görögország . . .	28.4	—	—
14	Würtemberg . . .	42.6	36.9	36.0	28	Franciaország . .	25.4	24.9	22.8

E nemzetközi összehasonlítás után áttérhetünk a születések részletes kimutatására, megjegyezvén, hogy a következő összes táblázatok csak a magyar anyaországra vonatkoznak, Horvát-Szlavonország nélkül.

Hazánkban az egyes **hitfelekezeteknél** nagyon eltérő a születési arány:

Év	Ezer lélekre esik születés						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitá- rius	izrae- lita
	felekezetieknél						
1880	47	39	43	41	41	38	36
1881	47	44	43	40	40	38	37
1882	49	46	43	42	41	38	38
1883	50	47	46	42	43	41	38
1884	51	49	47	43	44	40	40
1885	51	49	46	42	44	42	40
6 évi átlag	49	46	44	42	42	39	38

Legnagyobb a születési arányszám a római s azután a görög katolikusoknál, legkisebb pedig az unitáriusok- és zsidóknál.

A születéseket **hónapok szerint** abszolút számokban és *százalékokban* a következő kimutatás részletezi:

Év	január	február	március	április	május	junius
1876	9 ³³ 58,200	9 ²⁴ 57,656	9 ¹⁸ 57,257	7 ⁹⁵ 49,610	7 ⁶⁶ 47,765	7 ²⁷ 45,371
1877	10 ¹⁹ 60,699	9 ⁰⁰ 53,663	9 ⁴¹ 56,128	7 ⁷⁴ 46,115	7 ⁴³ 44,305	6 ⁸⁴ 40,768
1878	9 ²⁴ 54,774	8 ¹² 48,153	8 ⁶⁶ 51,322	7 ⁸³ 46,442	7 ⁴⁴ 44,146	6 ⁹⁶ 41,264
1879	8 ⁶⁶ 55,038	8 ²⁵ 52,452	9 ¹⁷ 58,303	8 ¹² 51,616	7 ⁸⁹ 50,142	7 ⁰¹ 44,629
1880	9 ⁹⁵ 59,487	9 ⁴² 56,305	9 ³⁹ 56,154	8 ³⁹ 50,157	8 ¹⁵ 48,710	7 ²³ 43,188
1881	8 ⁵² 51,493	7 ⁷⁵ 46,828	8 ⁴¹ 50,819	7 ⁸⁸ 47,606	7 ⁸⁷ 47,564	7 ⁶³ 46,093
1882	9 ⁰⁸ 56,166	8 ⁴⁵ 52,608	9 ⁰⁷ 56,438	8 ⁰⁸ 50,267	7 ⁹² 49,275	7 ³⁷ 45,856
1883	8 ⁹⁹ 57,528	7 ⁷⁸ 49,802	8 ³⁸ 53,658	8 ⁰⁵ 51,536	8 ²² 52,606	7 ⁹⁵ 50,905
1884	8 ⁶⁴ 57,020	8 ⁵⁸ 56,657	9 ⁰⁶ 59,822	8 ¹⁵ 53,801	8 ⁴⁵ 55,756	7 ⁸² 51,625
1885	8 ⁸⁵ 58,027	8 ¹⁶ 53,473	8 ³⁹ 58,906	8 ⁰¹ 52,446	8 ²¹ 53,794	7 ⁸⁸ 51,598
10 évi átlag	9 ¹⁸ 56,843	8 ⁵⁷ 52,760	8 ⁹⁷ 55,880	8 ⁰² 49,960	7 ⁹⁴ 49,406	7 ⁴¹ 46,130

Év	julius	augusztus	szeptember	október	november	december
1876	8 ¹² 50,641	8 ⁷³ 54,473	8 ⁴⁴ 52,651	8 ²⁸ 51,684	7 ⁹⁸ 49,808	7 ⁸² 48,743
1877	7 ⁵⁵ 44,983	8 ⁴⁹ 50,585	8 ⁸² 52,530	8 ⁸⁰ 52,459	7 ⁸⁰ 46,477	7 ⁹³ 47,272
1878	7 ⁷⁰ 45,628	9 ¹⁷ 54,360	9 ⁴⁵ 56,002	9 ¹³ 54,141	8 ⁴⁴ 50,022	7 ⁸⁶ 46,600
1879	7 ⁷³ 49,111	8 ⁵⁹ 54,611	8 ⁹⁶ 56,985	9 ¹⁶ 58,235	8 ⁵² 54,168	7 ⁹⁴ 50,456
1880	7 ⁸⁴ 46,878	8 ⁶⁰ 51,429	8 ²⁵ 49,315	8 ¹⁹ 48,974	7 ³⁶ 43,981	7 ²³ 43,213
1881	8 ³² 50,275	9 ¹¹ 55,073	9 ²¹ 55,675	9 ⁰⁶ 54,713	8 ³⁷ 50,571	7 ⁸⁷ 47,552

É v	julius	aug.	szept.	október	nov.	decz.
1882	7 ⁹⁵ 49,493	8 ³⁹ 52,185	8 ⁷⁷ 54,546	9 ⁰³ 56,181	8 ⁰³ 49,983	7 ⁹¹ 49,228
1883	8 ⁴⁰ 53,805	8 ⁸⁹ 56,912	8 ⁷⁴ 55,968	8 ⁷⁶ 56,095	7 ⁹⁸ 51,119	7 ⁸⁶ 50,301
1884	8 ²⁸ 54,642	8 ⁵⁴ 56,386	8 ⁵⁵ 56,418	8 ⁴⁷ 55,933	8 ¹² 53,568	7 ⁸⁴ 48,458
1885	7 ⁹⁸ 52,303	8 ⁶⁵ 56,651	8 ⁵⁰ 55,693	8 ⁷¹ 57,107	8 ¹² 53,075	7 ⁹⁴ 52,038
átlag	7 ⁹⁹ 49,776	8 ⁷¹ 54,266	8 ⁷⁶ 54,578	8 ⁷⁶ 54,552	8 ⁰⁷ 50,277	7 ⁷⁷ 48,386

Mig az esketések számát tekintve, az egyes hónapok között roppant eltérést láttunk, addig a születéseknél, hol a természet kevésbbé korlátozva működik, az egyes hónapok közt jelentékeny eltérést nem tapasztaltunk; nem mégha az egyes hitfelekezeteket külön vesszük is szemügyre. ¹⁾

Hónap	Római kathol.	Görög kathol.	Görög keleti	Ágostai	Helvét	Unitá- rius	Izraelita
Az 1880—1885. évek átlagában.							
január	9 ⁰⁹ 28,928	8 ²¹ 5,582	8 ⁹¹ 7,678	9 ⁴⁴ 4,362	9 ²⁰ 7,859	10 ⁶¹ 233	9 ⁰⁴ 2,145
február	8 ²⁶ 26,259	8 ⁶² 5,861	8 ⁵⁷ 7,389	8 ¹⁴ 3,766	8 ⁴⁰ 7,175	8 ³³ 183	8 ³⁴ 1,980
márcz.	8 ⁶⁶ 27,550	9 ⁵⁸ 6,513	9 ²⁸ 7,994	8 ³⁵ 3,859	9 ⁰² 7,704	9 ⁰² 198	9 ⁰⁶ 2,149
április .	7 ⁸² 24,879	9 ²² 6,266	8 ⁴⁵ 7,279	7 ⁶⁴ 3,533	8 ⁰² 6,854	7 ⁶⁰ 167	8 ³⁹ 1,990
május .	7 ⁹⁷ 25,364	8 ⁹¹ 6,060	8 ³² 7,168	7 ⁸² 3,614	8 ⁰⁴ 6,869	8 ³⁸ 184	8 ⁵³ 2,024
junius .	7 ³⁹ 23,518	8 ⁶³ 5,865	8 ²³ 7,094	7 ³¹ 3,382	7 ³¹ 6,246	8 ²⁹ 182	8 ¹¹ 1,924
julius .	8 ⁰³ 25,543	8 ⁴⁹ 5,768	8 ⁶⁴ 7,442	8 ⁰⁵ 3,723	7 ⁷⁸ 6,648	8 ²⁹ 182	8 ¹² 1,927
aug. . .	8 ⁷⁰ 27,676	8 ⁵¹ 5,796	8 ⁹² 7,690	8 ⁸⁸ 4,105	8 ⁶⁰ 7,352	8 ¹¹ 178	8 ³² 1,974
szept. .	8 ⁹¹ 28,360	7 ⁴² 5,042	8 ⁴¹ 7,252	9 ²³ 4,267	8 ⁹⁴ 7,639	9 ³³ 205	7 ⁷⁴ 1,837
október	8 ⁷⁹ 27,983	8 ⁵¹ 5,786	8 ⁷² 7,516	8 ⁸⁴ 4,086	8 ⁶⁶ 7,398	7 ⁵³ 172	7 ⁹⁸ 1,893
nov. . .	8 ³⁰ 26,421	7 ³³ 4,981	7 ⁰⁴ 6,064	8 ³² 3,845	8 ⁰⁷ 6,899	7 ⁵² 165	7 ⁷⁶ 1,843
decz. .	8 ⁰⁸ 25,713	6 ⁵⁷ 4,463	6 ⁵¹ 5,613	7 ⁹⁸ 3,688	7 ⁹⁶ 6,798	6 ⁶⁹ 147	8 ⁶¹ 2,042

¹⁾ Magy. Stat. Évkönyv. X—XV. évf., 1. füzet.

Hónap	Római kathol.	Görög kath.	Görög keleti	Ágostai	Helvét	Unitá- rius	Izraelita
1885. évben.							
január	8 ⁸⁸ 29,248	8 ⁵⁶ 6,270	8 ⁶¹ 7,702	9 ³² 4,365	8 ⁹⁴ 7,950	11 ⁷² 272	8 ⁹⁴ 2,220
február	8 ⁰⁸ 26,618	8 ⁷⁰ 6,369	8 ²² 7,359	7 ⁸⁹ 3,699	8 ¹⁵ 7,243	8 ⁵³ 198	8 ⁰⁰ 1,987
márcz.	8 ⁷⁹ 28,841	8 ⁷¹ 7,114	9 ³⁷ 8,382	8 ⁶⁰ 4,031	9 ⁰⁵ 8,049	9 ⁰⁵ 210	8 ⁷⁸ 2,179
április	7 ⁹¹ 26,045	9 ⁹² 6,530	7 ⁷⁹ 6,972	7 ⁵⁶ 3,545	7 ⁹⁴ 7,058	7 ⁶⁷ 178	8 ⁵³ 2,118
május	8 ⁰⁴ 26,483	9 ⁰⁰ 6,600	8 ⁴⁴ 7,557	7 ⁹¹ 3,707	8 ⁰³ 7,136	9 ⁰⁵ 210	8 ⁴⁶ 2,101
junius	7 ⁶⁴ 25,160	8 ⁷⁴ 6,402	8 ⁴⁶ 7,572	7 ⁵⁶ 3,542	7 ⁵⁰ 6,672	7 ⁷¹ 179	8 ³⁴ 2,071
julius	7 ⁹⁴ 26,153	8 ²³ 6,026	8 ²⁹ 7,421	7 ⁹² 3,710	7 ⁷¹ 6,858	7 ⁸⁹ 183	7 ⁸⁶ 1,952
aug. . .	8 ⁶⁵ 28,512	8 ⁶⁷ 6,349	8 ⁷⁷ 7,855	8 ⁷³ 4,093	8 ⁶⁰ 7,651	8 ⁵⁸ 199	8 ⁰² 1,992
szept.	8 ⁶⁶ 28,538	7 ¹⁹ 5,262	8 ⁶³ 7,723	8 ⁹⁴ 4,188	8 ⁹⁰ 7,918	8 ⁶² 200	7 ⁵⁰ 1,864
október	8 ⁷⁹ 28,952	8 ⁴⁹ 6,214	8 ⁸¹ 7,883	8 ⁸⁵ 4,147	8 ⁶⁹ 7,730	7 ⁵⁰ 174	8 ⁰⁸ 2,007
nov. . .	8 ⁴⁴ 27,813	7 ¹⁷ 5,252	7 ¹³ 6,382	8 ⁷⁰ 4,079	8 ²⁷ 7,351	7 ³² 170	8 ¹⁷ 2,028
decz. . .	8 ¹⁸ 26,963	6 ⁶² 4,850	7 ⁴⁸ 6,691	8 ⁰² 3,756	8 ²² 7,307	6 ³⁶ 147	9 ³² 2,324

Itt tehát azt látjuk, hogy még azon felekezeteknél is, melyeknél a házasság főleg néhány hónapra tömörül össze, a születés meg lehetős egyenletesen oszlik meg az egyes hónapok közt.

Hogy mennyiben van befolyása a **nemek arányára** az egyes évszakoknak, arra a következő számok kívánnak utbaigazítást adni.

Év	Ezer leányra esik fiú					
	január	február	márcz.	április	május	junius
	h ó b a n					
1876	1,073	1,049	1,051	1,055	1,056	1,073
1877	1,064	1,057	1,043	1,048	1,054	1,057
1878	1,050	1,060	1,038	1,080	1,062	1,060
1879	1,069	1,058	1,042	1,041	1,050	1,047

Év	Ezer leányra esik fiú					
	január	február	márcz.	április	május	június
	h ó b a n					
1880	1,068	1,056	1,052	1,047	1,054	1,060
1881	1,067	1,064	1,061	1,062	1,070	1,060
1882	1,083	1,065	1,051	1,061	1,071	1,069
1883	1,061	1,042	1,063	1,064	1,072	1,055
1884	1,075	1,057	1,051	1,050	1,066	1,046
1885	1,056	1,048	1,054	1,127	1,050	1,058
10 évi átlag .	1,067	1,056	1,051	1,065	1,061	1,058

Év	Ezer leányra esik fiú					
	július	auguszt.	szept.	október	novemb.	decz.
	h ó b a n					
1876	1,057	1,057	1,050	1,048	1,055	1,052
1877	1,059	1,061	1,053	1,049	1,031	1,050
1878	1,083	1,055	1,052	1,049	1,047	1,046
1879	1,076	1,064	1,058	1,042	1,041	1,056
1880	1,067	1,038	1,038	1,053	1,051	1,060
1881	1,081	1,050	1,059	1,055	1,042	1,065
1882	1,086	1,064	1,046	1,058	1,037	1,074
1883	1,050	1,051	1,062	1,048	1,051	1,055
1885	1,076	1,063	1,057	1,046	1,053	1,048
1885	1,054	1,060	1,053	1,042	1,043	1,058
10 évi átlag .	1,069	1,056	1,053	1,049	1,046	1,057

A hitfelekezetek befolyását pedig a nemek arányára az alábbi kimutatás világítja meg:

Év	Ezer leányra esik fiú						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitárius	izraelita
1880 .	1,049	1,056	1,052	1,059	1,072	1,008	1,099
1881 .	1,043	1,075	1,079	1,091	1,074	979	1,085
1882 .	1,048	1,070	1,074	1,075	1,080	973	1,139

Év	Ezer leányra esik fiu						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	uni-tárius	izraélita
1883 .	1,044	1,055	1,075	1,053	1,058	1,017	1,120
1884 .	1,043	1,048	1,077	1,061	1,072	1,026	1,122
1885 .	1,040	1,051	1,062	1,050	1,077	1,062	1,098
Átlag .	1,044	1,059	1,070	1,065	1,072	1,012	1,111

Mig a nemek aránya tekintetében az egyes hónapokban szabályos eltérést nem látunk; a különböző hitfelekezeteknél már derülnek ki egyes megfigyelésre méltó eltérések. Így az unitáriusoknál aránylag feltűnő kevés, az izraelitáknál pedig feltűnő sok fiú születik. Jelentékenyen több fiú születik a helvét hitvallásuaknál és görög keletiekénél is, mint a többi felekezeteknél.

Érdekes a nemek arányát a törvényes, törvénytelen és halva szülötteknél is kutatnunk: ¹⁾

Év	1000 leányra esik fiú		
	a törvényes	a törvénytelen	a halva
	szülötteknél		
1876	1,057	1,053	1,290
1877	1,054	1,036	1,269
1878	1,058	1,038	1,268
1879	1,055	1,042	1,280
1880	1,055	1,040	1,264
1881	1,062	1,048	1,280
1882	1,065	1,051	1,276
1883	1,057	1,028	1,386
1884	1,057	1,047	1,293
1885	1,053	1,042	1,285
10 évi átlag . .	1,057	1,042	1,279

A tíz évi adatokban, melyekről kimutatásunk szól, oly törvényszerűség mutatkozik, mely egyetlen kivételt sem enged. Aránylag legkevesebb a fiú gyermek a törvénytelen szülöttek közt, a tör-

¹⁾ Magy. Stat. Évkönyv. VI—XV. évf., 1. füzet.

vényesek közt már jelentékenyen több, a halva születettek közt pedig évről évre roppant mértékben meghaladja a finem a női nemet.

A **törvénytelen születések** számát és számarányát az egyes országrészek szerint az utóbbi évtized alatt a következő kimutatásból látjuk: ¹⁾

Év	Magyar-ország	Horvát-Szlavon-ország	Együtt	1000 születésre esik törvénytelen		
				Magyar-ország	Horv.-Szlav.-ország	Együtt
1876	45,966	4,401	50,367	74	50	71
1877	44,708	4,431	49,139	75	54	73
1878	44,070	4,478	48,548	74	55	72
1879	49,669	4,977	54,646	78	57	76
1880	48,119	4,904	53,023	80	58	78
1881	48,559	4,845	53,404	80	59	78
1882	51,182	5,004	56,186	84	59	79
1883	52,517	5,163	57,680	82	58	79
1884	55,243	5,407	60,650	84	59	81
1885	55,515	5,394	60,909	85	57	81
10 évi átlag .	49,555	4,900	54,455	80	57	77

A törvénytelen szülöttek száma, a szorosabb értelemben vett Magyarországon, míg a hetvenes években némileg leszállt az utóbbi évtizedben csaknem szakadatlanul emelkedett. Horvát-Szlavonországban a törvénytelen szülöttek aránya sokkal kedvezőbb, mint az anyaországban.

Milyenek a viszonyok Európa többi államaiban, a következő kimutatás mutatja:

Folyó sz.	Az ország neve	Átlag évek	1000 szülött közül törvénytelen
1	Szerbia	1865—83	5·6
2	Görögország	1865—82	12·2
3	Irland	1865—83	26·2
4	Oroszország	1867—76	28·6
5	Németalföld	1865—82	33·8

¹⁾ Magy. Stat. Évkönyv. VI—XV. évf., 1. füzet.

Folyó sz.	Az ország neve	Átlag évek	1000 szülött közül törvénytelen
6	Románia	1870—82	43'
7	Svájcz	1872—83	45'9
8	Horvátország	1874—82	52'0
9	Anglia	1865—82	52'7
10	Spanyolország	1879—83	56 0
11	Olaszország	1865—83	67'5
12	Belgium	1865—83	70'5
13	Elszász- és Lotharingia	1872—82	71'0
14	Franciaország	1865—82	74'1
15	Magyarország	1865—82	74'5
16	Poroszország	1865—83	74'7
17	Finnország	1865—82	76'6
18	Norvégia	1865—82	84'9
19	Németország	1872—82	85'5
20	Skócia	1865—83	92'4
21	Baden	1865—83	93'1
22	Tübingia	1869—83	101'1
23	Svédország	1865—82	101'7
24	Würtemberg	1865—82	103'5
25	Dánia	1865—82	107'2
26	Szászország	1865—83	132'3
27	Ausztria	1865—83	133'7
28	Bajorország	1865—83	152'4

Hazánkban a különböző hitfelekezeteknél, igen különböző arányban fordulnak elő a törvénytelen születések: ¹⁾

Év	1,000 törvényes szülöttre esik törvénytelen szülött						
	római-	görög-	görög-	ágostai-	helvét-	unitárius	izraelita
	katholikus		keleti	evangelikus			
1880	98	75	85	63	91	127	30
1881	97	71	91	64	92	125	28
1882	100	76	91	62	94	125	29
1883	99	78	89	66	93	133	32
1884	99	79	96	69	95	133	35
1885	101	72	105	66	94	125	37
Átlag	99	75	92	65	93	128	32

¹⁾ M. Stat. Évkönyv X—XV. évf. 1. füzet.

Feltűnő nagy számmal az unitáriusoknál fordulnak elő a törvénytelen születések, magas ezenkívül a római katolikusok, helyét hitvallásuak és görög keletiek arányszáma is. A görög katolikusoké már az országos átlag alatt áll, még kedvezőbb az arány az ágostaiaknál, valamennyi között hasonlíthatatlanul legkedvezőbb pedig az izraelitáknál.

Törvénytelen gyermekek legnagyobb számmal a városokban születnek, a fővárost s a többi önálló törvényhatóságú várost szembeállítva a megyei törvényhatóságok népességével, a következő eltérő eredményt látjuk: 1)

É v	1000 szülött közül törvénytelen ágyból származott		
	Budapesten	A többi 24 sz. k. városban	A megyékben városok nélkül
1876	306	128	65
1877	310	124	66
1878	323	121	65
1879	332	121	70
1880	340	124	71
1881	330	137	71
1882	329	141	73
1883	324	132	73
1884	311	142	75
1885	311	134	76
Átlag . .	321	130	71

Ujabb statisztikánk a **halva született** csecsemőket is számba veszi. Igaz, hogy a halva születések nem mindig jutnak az anyakönyvvezető egyházi hatóságok tudomására, s így adataink bizonyára hézagosak, de így is elég érdekesek, hogy röviden bemutassuk:

É v	H a l v a s z ü l e t e t t					
	törvényes ágyból			törvénytelen ágyból		
	fiú	leány	együtt	fiú	leány	együtt
1876	3,656	2,736	6,392	518	499	1,017
1877	3,686	2,860	6,546	593	511	1,104
1878	4,106	3,131	7,237	606	585	1,191
1879	4,731	3,587	8,318	720	673	1,393

1) Magy. Stat. Évkönyv. VI—XV. évf., 1. füzet.

É v	H a l v a s z ü l e t e t t					
	törvényes ágyból			törvénytelen ágyból		
	fiu	leány	együtt	fiu	leány	együtt
1880	4,481	3,469	7,950	749	668	1,417
1881	4,764	3,664	8,428	764	656	1,420
1882	4,871	3 742	8,613	827	724	1,551
1883	5,357	4,101	9,458	895	763	1,658
1884	5,682	4,252	9,934	795	759	1,554
1885	5,740	4,400	10,140	939	798	1,737
10 évi átlag . .	4,707	3,594	8,301	741	663	1,404

Hogy a halva születések mily arányban fordulnak elő a törvényes s külön a törvénytelen születések között, a következő számok mutatják: ¹⁾

É v	E z e r		
	törvényes	törvénytelen	szülött közül általában
	szülött közül		
	h a l v a s z ü l e t e t t		
1876	11	22	12
1877	12	25	13
1878	13	27	14
1879	14	28	15
1880	14	29	16
1881	15	29	16
1882	15	30	16
1883	16	32	17
1884	16	28	17
1885	17	31	18
10 évi átlag . .	14	28	15

A törvénytelen születéseknél tehát tíz évi átlag szerint kétszer oly gyakori a halvaszületés, mint a törvényeseknél.

A halva szülöttek aránya hitfelekezetek szerint rendkívül változik:

¹⁾ Magy. Stat. Évkönyv. VI—XV. évf., 1. füzet.

É v	1000 szülött közül halva született						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágos- tai	helvét	unitá- rius	izrae- lita
1880	14	6	8	31	27	3	18
1881	15	6	9	31	28	5	18
1882	15	7	10	32	27	7	17
1883	14	7	9	31	28	18	19
1884	17	7	9	32	29	15	18
1885	18	7	10	33	29	6	19
Átlag . .	16	7	9	32	28	9	18

Igen sok halva születés fordul elő a két protestáns egyház hívei közt, s jelentékeny számú az izraelita és a római katolikusok közt.

A halva szülöttek egy részét **kora szülöttek** képezik, ezek aránya az összes születésekhez a következő táblázatból látható: ¹⁾

É v	1000 szülött közül volt halva született koraszülött				
	fiú	leány	összesen	a törvényes	a törvénytelen
				gyermekекnél	
1876	3	3	3	3	4
1877	4	3	4	4	7
1878	5	4	4	4	8
1879	6	5	5	5	10
1880	6	5	5	5	10
1881	6	5	5	4	9
1882	6	5	6	5	9
1883	6	5	6	5	9
1884	6	5	6	5	9
1885	6	5	6	5	10
10 évi átlag .	5	4	5	4	9

A törvénytelen szülöttek közt a halva szülöttek jóval nagyobb arányban fordulnak elő, mint a törvényesek közt.

Hivatalos statisztikánk az utóbbi tíz év alatt a **többes születéseket** is kutatta, az eredményt az alábbi számokban mutatjuk be:

¹⁾ Magy. Stat. Évkönyv. VI—XV. évf., 1. füzet.

Év	A z e s e t e k s z á m a				Az összes születések százalékában
	Ikrek	Hármasok	Többesek	Együtt	
1876	8,614	108	—	8,722	1.40
1877	8,339	93	—	8,432	1.41
1878	8,247	115	—	8,362	1.41
1879	9,158	102	1	9,261	1.46
1880	7,905	102	1	8,008	1.34
1881	8,305	118	1	8,424	1.39
1882	8,561	106	2	8,669	1.39
1883	8,656	98	—	8,754	1.37
1884	8,666	122	3	8,791	1.33
1885	8,238	97	3	8,338	1.27
10 évi átlag .	8,469	106	1	8,576	1.38

Hazánkban évenként jelentékeny számú többes születések fordulnak elő, főleg ikrek, mert hármások és többesek ritkábban születnek.

A különböző hitfelekezeteknél nagy eltérést nem látunk, legfeljebb az izraelitáknál fordul elő kevesebb többes születés, a mint a következő kimutatásból látható:

Év	1000 születésre esik többes születés						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitá- rius	izraelita
1880	14	15	13	13	14	11	9
1881	14	16	14	14	14	10	11
1882	14	16	14	14	15	14	11
1883	14	16	14	14	14	11	11
1884	13	16	13	13	14	14	11
1885	13	14	13	13	13	14	10
Átlag .	13	15	13	13	14	13	11

Élettani szempontból érdekes, hogy a többes születéseknél a nemek milyen kombinációkban fordulnak elő. Ennek megvilágosítására szolgáljon a következő tábla:

Év	I k r e k				H á r m a s o k				
	össze- sen	2 fiú	2 leány	1 fiú 1 leány	össze- sen	3 fiú	2 fiú 1 leány	2 leány 1 fiú	3 leány
	a z e s e t e k s z á m a								
1876	8,614	2,769	2,529	3,316	108	23	32	34	19
1877	8,339	2,531	2,523	3,285	93	14	27	31	21
1878	8,247	2,548	2,514	3,185	115	22	37	27	29
1879	9,158	2,848	2,717	3,593	102	28	32	30	12
1880	7,905	2,418	2,336	3,151	102	22	27	28	25
1881	8,305	2,659	2,450	3,196	118	22	33	31	32
1882	8,561	2,715	2,596	3,250	106	18	30	33	25
1883	8,656	2,764	2,579	3,313	98	21	25	29	23
1884	8,666	2,776	2,610	3,280	122	25	28	43	26
1885	8,238	2,594	2,527	3,117	97	23	34	22	18
Átlag	8,469	2,662	2,538	3,269	106	22	30	31	23

3. Halálozások.

A halálozások számát 1851-óta a mennyire korábbi hézagos adataink alapján lehetséges, a következő összeállítás mutatja: ¹⁾

É v	Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Együtt	1000 lélekre esik halálozás		
				Magyar- ország	Horvát- Szlav.- ország	Együtt
1851	370,939	69,186	440,125	33	31	33
1852	367,469	69,785	437,254	32	31	32
1853	435,421	89,813	525,234	38	41	40
1854	463,228	91,965	555,193	41	50	42
1855	556,828	91,072	647,900	49	50	49
1856	390,481	69,700	460,181	34	38	36
1857	382,951	63,951	446,902	34	35	34
1858	420,686	—	—	31	—	—
1859	396,273	—	—	30	—	—
—	—	—	—	—	—	—
1864	434,066	—	—	32	—	—

¹⁾ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Neue Folge I. Band 1849—51. II. Band 1852—54. III. Band 1855—57. és IV. Band 1858—59. — Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik. XIII. XIV. Jahrgang. — Magy. Stat. Évkönyv. I—XV. évf. 1. füzet

É v	Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Együtt	1000 lélekre esik halálozás		
				Magyar- ország	Horvát- Szlav.- ország	Együtt
1865	380,472	—	—	28	—	—
1866	504,043	—	—	38	—	—
1867	436,434	—	—	32	—	—
1868	443,799	—	—	32	—	—
1869	424,106	—	—	31	—	—
1870	446,085	—	—	33	—	—
1871	535,350	—	—	39	—	—
1872	580,445	—	—	42	—	—
1873	874,055	—	—	65	—	—
1874	571,728	—	—	43	—	—
1875	501,001	—	—	37	—	—
1876	478,684	73,589	552,273	35	40	36
1877	499,343	70,105	569,448	36	38	37
1878	520,975	63,906	584,871	38	35	37
1879	501,724	63,873	565,597	36	34	36
1880	529,213	63,218	592,431	39	34	38
1881	492,727	59,276	552,003	36	31	35
1882	510,740	60,286	571,026	37	31	36
1883	461,067	65,070	526,137	33	33	33
1884	449,621	64,749	514,370	31	32	31
1885	474,238	60,586	534,824	33	30	32
Átlag 1876—85	491,833	64,466	556,298	36	34	35

A hazai viszonyoknak egyik legsötétebb oldala a nagy halálozás. Harminczegy esztendő közül csak egyetlen egy volt, melyben Magyarország halandósági aránya (ezer lélekre számítva) harminczon alul állott. Rendesen 30 és 40 közt ingadozik, egyes években a negyvenet is meghaladja, sőt 1873-ban a kolera évében 65-re rúgott. A társországokban hasonló kedvezőtlen a halálozási arány, bár az utóbbi évtized alatt ott több évben kedvezőbb volt mint az anyaországban.

Saját viszonyainkat szomorú világításban tünteti fel a következő nemzetközi összehasonlítás ¹⁾ mely annyiban eltér az előbbi kimutatástól, hogy itt a születési arányszámok a halva szülöttek kihagyásával számíttattak ki, továbbá, hogy a kiszámításnál nem a népmozgalmi adatok alapján kiszámított népesség, hanem a népszámlálás vétetett alapul:

¹⁾ Movimento dello stato civile. Confronti internazionali per gli anni 1865—83. Róma, 1884. — Statistical abstract etc. London, 1886.

Folyó sz.	Az ország neve	Halálozás 1000—1000 lakóra		
		1865—1883	1884	1885
1	Európai Oroszország	35.7	—	—
2	Magyarország	38.2	31.7	34.2
3	Horvát-Szlavonország	38.7	33.4	31.7
4	Ausztria	31.0	30.1	31.1
5	Spanyolország	29.1	—	—
6	Szászország	29.0	29.7	28.6
7	Bajorország	30.6	28.4	28.3
8	Olaszország	29.1	27.4	27.7
9	Orosz Lengyelország	27.0	—	—
10	Finnország	26.8	—	—
11	Szerbia	26.7	—	—
12	Würtemberg	31.5	26.7	26.6
13	Németország	26.6	25.7	25.6
14	Poroszország	26.5	25.4	25.3
15	Elszász és Lotharingia	26.0	23.9	25.1
16	Baden	27.3	23.1	25.0
17	Románia	26.5	23.9	—
18	Németalföld	24.6	23.5	22.5
19	Franciaország	23.8	22.8	22.2
20	Belgium	22.4	21.9	21.3
21	Svájc	23.2	20.5	—
22	Görögország	20.8	—	—
23	Anglia és Wales	21.4	} 19.8	19.7
	Skócia	21.4		
	Írland	17.8		
24	Dánia	19.7	19.1	—
25	Svédország	18.9	17.3	—
26	Norvégia	17.2	16.4	16.6

Nincs európai állam, hol a halálozás oly rendkívül nagy volna, mint hazánkban. Igaz, hogy a halálozás nagysága összefügg a születés nagyságával, s hazánkban, mely oly magas születési arányszámmal dicsekszik, a halálozási arányszámnak is magasabbnak kell lenni, mint oly országokban, melyek gyér születéssel bírnak. De még ha ezen körülményre is tekintettel vagyunk, akkor is túlságos nagy nálunk a halandóság, 1865-től 1883-ig Oroszországot is megelőztük, a mely pedig még magasabb születési arányt mutat s kultúra tekintetében is jóval alattunk áll; csak az utóbbi pár évben alakultak nálunk valamivel kedvezőbben a viszonyok, de Ausztriát, mely pedig szintén a legkedvezőtlenebb halandósággal bíró országok közé tartozik, még most sem értük el.

Fővárosunk halandósági arányát összehasonlítva az európai nagy városok megfelelő arányszámával, az utóbbi négy évről a következő kimutatás tünteti fel: ¹⁾

Folyó sz.	A város neve	Halálozás ezer—ezer lakóra			
		1883	1884	1885	1886
1	Edinburg	19.1	19.9	18.4	19.1
2	London	17.9	20.6	19.5	19.8
3	Birmingham	21.3	21.7	19.3	19.9
4	Brüsszel	24.6	24.2	21.8	22.9
5	Lyon	22.8	25.0	23.3	23.0
6	Stockholm	23.1	24.9	24.1	23.0
7	Koppenhága.	22.6	23.9	20.7	23.2
8	Amsterdam	26.8	28.3	24.0	23.6
9	Liverpool	26.6	25.6	23.7	23.7
10	Páris	25.3	26.0	23.6	24.6
11	Glasgow	28.1	27.4	26.0	25.1
12	Drezda	25.9	26.3	23.9	25.6
13	Berlin	29.3	27.1	24.8	25.8
14	Bécs	28.2	26.8	27.9	26.2
15	Dublin	28.4	28.5	27.8	26.9
16	Varsó	32.4	32.9	31.2	27.9
17	Bukarest	29.9	28.2	27.4	28.1
18	Hamburg	25.5	26.2	26.0	29.3
19	München	31.8	31.1	30.7	29.9
20	Krakkó	29.9	33.8	37.3	30.1
21	Sz.-Pétervár	32.1	32.4	29.0	30.6
22	Boroszló	31.0	31.9	30.0	31.4
23	Prága	34.0	33.6	32.0	32.1
24	Marseille	31.6	34.7	33.7	35.0
25	Odessa	—	34.5	35.7	37.4
26	Trieszt	35.9	33.7	30.3	38.0
27	Budapest	29.8	30.6	29.4	39.5

Budapest egészségügyi viszonyai, melyek még a hetvenes években igen kedvezőtlenek valának, oly annyira, hogy 1000 lélekre az 1864-76 évek átlagában 43.0 halálozás esett, a nyolczvanas évek óta jobbra fordultak; az 1886-ik év azonban a kolera s egyéb járványok folytán ismét a legutolsó helyre szorította fővárosunkat.

¹⁾ A brüsszel városi stat. hivatal: »Resumé annuel de statistique sanitaire comparée« című kiadványából, idézve a Budapest fővárosi statisztikai havi füzetekben.

A halálozás hitfelekezetek szerint részletezve igen lényeges, és pedig állandó különbségeket mutat:

Év	Ezer lélekre esik halálozás						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitárius	izraelita
1880	41	43	37	35	38	26	20
1881	38	40	35	33	35	28	20
1882	38	41	41	34	35	35	19
1883	36	34	34	32	31	26	18
1884	35	33	32	31	31	25	18
1885	37	36	35	32	34	29	20
6 évi átlag.	37	38	36	33	34	28	19

Egyetlen egy hitfelekezet tüntet föl kedvező arányt, az izraelita, ennél a halálozási arányszám oly alacsony, minőt Európának csak kevés országában látunk. Aránylag kedvező az unitáriusoké is, a mennyiben harminczon alul marad. A többi felekezetek közül még a két protestáns egyház áll túrhetőbben.

Hazánkban nemcsak az általános halandóság igen nagy, különösen rendkívül magas a **gyermekhalandóság** is, a mint az alábbi számok mutatják:

Év	Magyarországban		Horvát-Szlavon- országban		Együtt	
	meghalt öt éven aluli gyermek					
	általá- ban	az összes halálozások %-ában	általá- ban	az összes halálozások %-ában	általá- ban	az összes halálozások %-ában
1876.....	242,008	50'56	37,079	50'39	279,087	50'53
1877.....	250,306	50'15	35,130	50'11	285,436	50'13
1878.....	274,384	52'67	30,276	47'38	304,660	52'09
1879.....	259,508	51'72	30,906	48'39	290,414	51'17
1880.....	274,319	51'83	31,490	49'81	305,809	51'62
1881.....	248,010	50'33	28,838	48'65	276,848	50'11
1882.....	274,931	53'83	30,597	50'75	305,528	53'51
1883.....	233,175	50'57	33,129	50'91	266,304	50'61
1884.....	233,378	51'90	32,880	50'78	266,258	51'76
1885.....	250,163	52'75	30,202	49'85	280,365	52'46
10 évi átlag	254,018	51'65	32,053	49'72	286,071	51'42

A lefolyt évtized alatt a gyermekhalandóság sokat fluktuált s az utóbbi években inkább növekedik, sem mint fogyna. Az anyaországban csaknem évről-évre nagyobb, mint a Dráván túl.

Európa államaiban a gyermekhalandóság következő volt:¹⁾

Folyó sz.	Az ország neve	Ezer halálozásból gyermekhalálozás 0—5 évig				
		átlag években	1881	1882	1883	
1	Irhon	1871—80	245	216	226	209
2	Franciaország	1875—80	286	285	281	—
3	Svájc	1874—80	342	347	317	304
4	Skócia	1871—80	361	339	—	—
5	Norvégia	1873—80	309	305	346	—
6	Belgium	1871—80	373	353	355	346
7	Svédország	1878—80	351	320	350	—
8	Görögország	1878—80	363	356	359	—
9	Dánia	1870—80	329	318	372	—
10	Anglia és Wales	1866—80	405	374	402	—
11	Baden	1878—80	461	456	434	413
12	Elszász és Lotharingia .	1872—80	403	417	—	—
13	Németalföld	1871—80	446	427	429	—
14	Türingia	1879—80	438	442	452	—
15	Poroszország	1876—80	479	453	475	461
16	Finnország	1875—80	459	465	472	—
17	Ausztria	1876—80	487	474	498	473
18	Olaszország	1872—80	466	484	485	478
19	Bajorország	1871—80	504	495	496	488
20	Spanyolország	1861—70	493	—	—	—
21	Magyarország	1877—80	508	493	529	493
22	Würtemberg	1874—80	538	518	497	—
23	Románia	1875—80	441	465	499	—
24	Horvát-Szlavonország .	1878—80	485	487	508	501
25	Szászország ²⁾	1876—80	556	552	556	551
26	Európai Oroszország . .	1876—78	606	—	—	—

Magyarország a legutolsók közé tartozik, bár vannak, és pedig kedvező népesedési viszonyokkal dicsekvő országok, melyek még hazánknál is rosszabbul állnak.

A gyermekhalandóság a két különböző nemnél sem számra, sem az összes halálozásokhoz való arányra nem egyenlő, a mint a következő kimutatás feltünteti; megjegyezvén, hogy úgy a követ-

¹⁾ Movimento dello stato civile. Confronti internazionali per gli anni 1865—83. Roma 1884.

²⁾ Szászországnál 1880-ra és 81-re a 6-dik évükben elhaltak és be vannak foglalva.

kező, mint a későbbi táblázatok csupán az anyaországot tárgyalják, Horvát-Szlavonország nélkül:

Év	Meghalt öt éven aluli					
	fiú		leány		gyermek	
	általában	az összes fi-nemű halottak $\frac{1}{100}$ -ban	általában	az összes nő-nemű halottak $\frac{1}{100}$ -ban	általában	az összes halottak $\frac{1}{100}$ -ban
1876 . .	129,056	51'48	112,952	49'54	242,008	50'56
1877 . .	132,973	51'08	117,333	49'09	250,306	50'15
1878 . .	143,773	53'40	130,611	51'89	274,384	52'67
1879 . .	136,968	52'71	122,540	50'66	259,508	51'72
1880 . .	145,453	52'75	128,866	50'87	274,319	51'88
1881 . .	131,376	51'39	116,634	49'20	248,010	50'33
1882 . .	145,733	55'03	129,198	52'54	274,931	53'83
1883 . .	124,847	52'27	108,328	48'75	233,175	50'57
1884 . .	124,498	53'60	108,880	50'10	233,378	51'90
1885 . .	131,813	54'14	118,350	51'29	250,163	52'75
10 évi átlag	134,649	52'78	119,369	50'42	254,018	51'65

Úgy abszolút, mint relatív több fiú- mint leánygyermek hal meg, a különbség többnyire $20\frac{1}{100}$ körül ingadozik, bár van eset, hogy a $30\frac{1}{100}$ -ot is meghaladja.

A gyermekhalandóság a különböző hitfelekezeteknél igen eltérőleg alakul:

Év	Meghalt öt éven aluli gyermek az összes halottak százalékában						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitárius	izraelita
1880 .	55'28	44'74	49'99	49'71	49'24	43'40	50'05
1881 .	53'40	46'28	48'04	48'65	46'54	44'47	48'89
1882 .	56'49	50'66	52'81	50'96	50'56	51'45	50'79
1883 .	53'62	46'52	48'79	47'42	47'46	41'57	45'60
1884 .	54'87	48'15	48'98	49'04	49'12	45'89	47'34
1885 .	55'42	50'76	49'84	49'98	50'27	50'12	47'84
Átlag .	54'87	47'79	49'85	49'27	47'44	46'53	48'46

A gyermekhalandóság valamennyi hitfelekezetnél nagy, de nagy különösen a római katolikusoknál, kiknél a születési arány is legnagyobb; legmérsékeltebb az unitáriusoknál, kiknél a születési arány a legkevesebbek egyike.

Összehasonlítva a gyermekhalálozást a születésekkel, a következő képet nyerjük: ¹⁾

É v	E z e r		
	fiú	leány	szülöttre esik általában 5 éves korig meghalt gyermek
	szülöttre esik 5 éves korig meghalt		
	fiú	leány	
1876	403	372	388
1877	435	404	420
1878	472	453	463
1879	420	396	408
1880	474	443	459
1881	422	398	410
1882	454	428	442
1883	380	348	365
1884	367	339	354
1885	392	371	382
10 évi átlag . .	421	394	408

Az arány igen kedvezőtlen, a mint a következő nemzetközi összehasonlítás mutatja: ²⁾

Folyó szám	Az ország neve	Átlag évek	1000 születésre esik halálozás az 5 éves korig	Folyó szám	Az ország neve	Átlag évek	1000 születésre esik halálozás az 5 éves korig
1	Irland	1865—83	164.6	12	Baden	1866—83	346.9
2	Norvégia	1873—80	184.5	13	Szászország . . .	1865—70	373.5
3	Dánia	1870—82	204.9	14	Olaszország . . .	1872—83	378.5
4	Svédország	1866—82	222.5	15	Ausztria	1866—83	389.9
5	Skótország	1865—81	230.9	16	Bajorország . . .	1866—83	393.2
6	Anglia és Wales . .	1866—82	249.3	17	Württemberg . . .	1871—81	397.1
7	Belgium	1867—83	253.2	18	Európai Orosz- ország	1867—78	422.9
8	Svájc	1869—80	266.3	19	Horvát-Szlavon- ország	1874—82	423.8
9	Türingia	1878—82	284.4	20	Magyarország . .	1876—80	427.0
10	Elszász és Lotha- ringia	1872—81	298.0				
11	Poroszország . . .	1874—82	316.2				

¹⁾ Magy. Stat. Évkönyv. VI—XV. évf., 1. füzet.

²⁾ Movimento dello stato civile. Confronti internazionali per gli anni 1865—83. Roma 1884.

Még kedvezőtlenebb az arány, ha a törvénytelen szülötteteket tekintjük : 1)

É v	1,000 törvénytelen szülöttre esik öt éves korig elhalt törvénytelen		
	fiú	leány	gyermek általában
1876	406	403	404
1877	448	426	437
1878	459	456	457
1879	418	404	411
1880	496	471	483
1881	438	430	434
1882	461	445	453
1883	408	378	393
1884	391	380	386
1885	415	403	409
10 évi átlag . .	433	418	426

Ha hitfelekezetek szerint hasonlítjuk össze a gyermekhalálózást a születésekkel, a következő kimutatást kapjuk : 2)

Év	Ezer szülöttre esik öt éves korig meghalt gyermek						
	római kath.	görög kath.	görög keleti	ágostai	helvét	unitárius	izraelita
1880	477	486	437	428	463	293	280
1881	428	420	388	403	406	326	269
1882	442	450	508	408	438	467	261
1883	388	334	364	360	345	260	220
1884	378	324	335	351	346	284	220
1885	398	366	361	375	387	355	242
Átlag .	418	399	399	387	396	330	248

Itt is az izraeliták és unitáriusok állnak legjobban, a római katolikusok pedig legrosszabbul ; de még sem olyan arányban, mint fentebb, midőn a gyermekhalálózást az összes halálózásokkal hasonlítottuk össze, mert a római katolikusoknál jóval nagyobb a szüle-

1) Magy. Stat. Évkönyv. VI—XV. évf., 1. füzet.

2) Magy. Stat. Évkönyv. X—XV. évf., 1. füzet.

tési arány, mint a többi hitfelekezeteknél. Ez a tényező a többi felekezetek arányszámának módosítására is befolyással van.

A meghaltakat **családi állapot** szerint, a következő táblázat részletezi:¹⁾

Év	Meghalt az 5-ik éven túl						
	nem házas		házas		özvegy		össze- sen
	finemű	nőnemű	férfi	nő	férfi	nő	
1876 .	40,430	33,641	62,292	48,195	18,920	33,198	236,676
1877 .	40,816	34,218	65,574	49,697	20,979	37,753	249,037
1878 .	42,217	36,317	63,001	48,883	20,263	35,910	246,591
1879 .	40,359	34,205	62,697	48,389	19,808	36,758	242,216
1880 .	41,811	35,181	67,021	50,260	21,476	39,145	254,894
1881 .	40,634	33,810	63,493	48,619	20,163	37,998	244,717
1882 .	42,908	36,562	58,479	45,420	17,697	34,743	235,809
1883 .	37,458	31,605	58,482	46,252	18,059	36,036	227,892
1884 .	32,159	28,104	57,688	45,000	17,929	35,363	216,243
1885 .	33,283	28,937	59,932	46,756	18,461	36,706	224,075
10 é. átl.	39,208	33,258	61,866	47,747	19,375	36,361	237,815

A meghaltaknál a **nemek aránya**, egyike a legérdekesebb élet-tani tüneményeknek; ennek megvilágítására szolgál az alábbi táblázat:

Év	1000 meghalt nőneműre esik finemű				
	az 5 éven alul meg- haltaknál	az 5 éven felül meghalt			halott ál- talában
		nem háza- soknál	házasok- nál	özvegyek- nél	
1876	1,143	1,202	1,292	570	1,100
1877	1,133	1,193	1,319	556	1,090
1878	1,101	1,162	1,289	564	1,070
1879	1,118	1,180	1,296	539	1,074
1880	1,129	1,188	1,333	549	1,088
1881	1,126	1,202	1,306	531	1,078
1882	1,128	1,174	1,288	509	1,077
1883	1,152	1,185	1,264	501	1,075
1884	1,143	1,144	1,282	507	1,069
1885	1,114	1,150	1,282	503	1,055
10 évi átlag .	1,128	1,179	1,296	533	1,078

Az elhaltak közt általában erősebben szerepel a finem, mint a női-nem. Érdekes tüneményt látunk, ha az 5 éven felül meghaltakat családi állapot szerint vesszük szemügyre, a nem házasoknál s különösen

¹⁾ Magyar. St. Évkönyv VI—XV. Évf. 1. füzet.

a házassoknál a férfinem erősen túlsúlyban van a nőnem felett, az özvegyeknél ellenben alig rúg többre mint felére.

Népmozgalmi statisztikánk a halálozásoknál, minthogy ezeknek kimutatása is az anyakönyvvezető lelkészek által történik, csak a legfőbb adatokkal kénytelen megelégedni, a belügyminisztérium azonban a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. XIV. törvény-czikk értelmében a törvényhatósági, városi és körorvosok által szolgáltatott adatok alapján évről-évre egy jelentést szerkeszt a közegészségügy állapotáról, mely az elhaltakat az egyes **halálokok** szerint részletezve is kimutatja. E kimutatás még korántsem hézag-talan, az összes halálozásoknak csak 56—71 %-ára terjed ki; épen ezért mellőzve az abszolút számokat, csak a százalékszámokra szorítkozunk, melyek minthogy évi 291—352 ezer halálesetből vannak kiszámítva, elég értékesek és tanulságosak:

F. sz.	A halál oka	Az összes halálesetek százalékában						
		1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884
1	Veleszületett gyengeség.	9'90	10'59	9'78	10'15	9'62	11'48	11'43
2	Görcsök	10'88	10'59	9'94	9'19	9'58	9'85	10'07
3	Gyermek-aszály	5'50	5'20	4'75	4'56	5'06	4'78	4'92
4	Tüdőlob	7'82	7'08	7'49	7'16	6'60	8'16	8'67
5	Tüdögümőkór tüdővész, aszfó	12'32	12'44	11'67	12'32	11'44	12'43	13'04
6	Bélhurut	6'62	5'25	6'20	6'14	6'03	6'15	7'33
7	Vérhas	2'03	1'58	1'89	1'50	1'44	1'26	1'27
8	Kolera	0'00	0'00	0'00	0'00	0'00	0'00	0'00
9	Hagymáz	3'74	3'43	3'73	3'60	3'02	2'67	2'50
10	Himlő	1'31	2'49	3'79	3'68	3'45	2'08	1'24
11	Vörheny	1'25	1'68	1'75	2'62	3'97	2'38	2'02
12	Kanyaró	1'66	1'25	1'75	1'27	2'11	1'09	0'90
13	Roncsoló toroklob.	7'32	5'04	3'45	3'01	3'23	2'55	2'07
14	Torokgyík	2'67	2'57	2'27	2'13	2'06	2'06	2'02
15	Hökhurut	3'21	2'17	1'26	1'98	1'62	1'42	1'99
16	Gyermekági láz	0'74	0'80	0'72	0'67	0'74	0'72	0'81
17	Gutaütés	1'69	1'79	1'74	1'82	1'65	1'86	2'02
18	Aggkór	7'92	8'03	7'67	7'86	7'33	8'97	8'93
19	Vizkór	1'65	1'77	1'96	1'69	1'74	1'65	1'93
20	Fert. pokolvar	0'21	0'15	0'24	0'17	0'12	0'12	0'14
21	Viziszony	0'04	0'02	0'02	0'04	0'04	0'03	0'04
22	Elmebajok	0'13	0'09	0'08	0'13	0'18	0'14	0'13
23	Egyéb halálokok	10'05	14'44	16'40	16'79	17'64	16'62	14'81
24	Erőszakos halál	0'33	0'37	0'38	0'36	0'34	0'36	0'42
25	Öngyilkosság	0'33	0'34	0'34	0'34	0'33	0'36	0'42
26	Balesetek	0'66	0'84	0'73	0'82	0'66	0'81	0'88
	Nem term. halálokok összes.	1'32	1'55	1'45	1'52	1'33	1'53	1'72
	Term. halálokok összes.	98'68	98'45	98'55	98'48	98'67	98'47	98'28

A járványos betegségek évenként sok áldozatot ragadnak el, különösen nagy a roncsoló toroklob pusztítása, mely 1878-ban a halálozások 7.32⁰/₀-ának volt okozója, de azóta csaknem évről-évre enyhébben és szórványosabban lépett fel. Hogy azonban csakugyan elvesztette-e pusztító jellegét, azt a jövő fogja megmutatni. Érdekes összehasonlításként közölni, hogy Ausztriában a különböző halálokokra hány százalék esett az összes halálozásokból:¹⁾

Folyó szám	A halál oka	1880	1881	1882	1883	1884
1	Veleszületett gyengeség . .	13.39	12.72	13.23	13.45	13.54
2	Himlő	2.20	2.68	3.11	1.98	1.75
3	Kanyaró	1.64	1.60	1.41	1.47	1.81
4	Vörheny	1.71	2.17	2.48	1.98	1.90
5	Hagymáz	2.32	2.78	2.57	2.28	2.24
6	Vérhas	1.78	0.98	1.89	1.22	1'07
7	Kolera	0.07	0.05	0.05	0.03	0'03
8	Hökhurut	3.19	3.52	3.56	3.56	4.20
9	Gége- és roncsoló toroklob .	5.71	5.46	5.69	4.62	4.33
10	Tüdőlob	8.86	9.75	9.38	11.07	10.04
11	Tüdővész	12.62	12.59	12.38	13.42	13.43
12	Bélhurut	4.05	3.97	4.12	4.38	4.50
13	Gutaütés	2.42	2.36	2.23	2.32	2.34
14	Rákos betegségek	1.40	1.39	1.31	1.49	1.57
15	Víziszony	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
19	Aggkór	9.44	9.42	8.91	9.93	9.50
17	Egyéb betegségek	27.49	26.97	26.15	25.20	26.10
18	Természetes halálokok együtt	98.30	98.42	98.48	98.41	98.36
19	Nem termész. halálokok »	1.70	1.58	1.52	1.59	1.64
	Összesen	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Összehasonlítva e táblázat adatait a megelőzővel, feltűnik, hogy nálunk a vele született gyengeség, e kizárólag a csecsemőknél előforduló halálok, jóval ritkább, mint Ausztriában, ha ugyan a gyermek-aszály, mely az osztrák kimutatásban nem fordul elő, meg nem zavarja az arányt. A hevenyragályos betegségek nálunk valamivel nagyobb arányban szerepelnek, csak is az utolsó év mutat ránk nézve kedvezőbb viszonyt.

A meghaltakat **életkoruk** szerint, szintén az idézett belügyminiszteri jelentés részletezi, mellőzve ismét az abszolút számokat, a következő táblázat tünteti fel, hogy az összes halálozásokban az egyes korévek hány százalékkal szerepelnek :

¹⁾ Oesterreichisches statistisches Handbuch. Zweiter—Fünfter Jahrgang 1883—1886.

Korcsportok	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884
a) Férfiak.							
0—1 hónapos . . .	12.08	12.57	12.41	13.20	12.58	13.54	14.23
1—2 » . . .	3.57	4.21	4.05	3.83	3.83	4.12	4.35
2—3 » . . .	2.75	3.16	3.11	2.74	2.91	3.06	3.16
3—6 » . . .	4.20	4.48	4.86	4.33	4.68	4.67	4.80
6—12 » . . .	7.37	6.99	7.31	6.82	7.55	6.95	7.54
1 éven aluli összesen	29.97	31.41	31.74	30.92	31.55	32.34	34.08
1—5 éves	21.13	18.28	19.26	18.58	20.85	17.65	16.58
5—7 »	3.99	4.13	4.03	3.96	4.65	4.01	3.89
7—10 »	3.35	3.49	3.01	2.97	3.48	3.15	2.81
10—15 »	2.62	2.44	2.42	2.40	2.56	2.40	2.17
15—20 »	2.15	2.27	2.01	2.12	2.09	2.24	2.07
20—25 »	2.70	2.58	2.55	2.67	2.42	2.58	2.54
25—30 »	2.58	2.83	2.59	2.67	2.45	2.63	2.51
30—35 »	2.61	2.49	2.58	2.66	2.43	3.27	2.62
35—40 »	2.97	3.08	2.92	2.94	2.72	2.84	2.98
40—45 »	3.18	3.20	3.38	3.36	3.00	3.25	3.29
45—50 »	3.62	3.56	3.45	3.61	3.35	3.75	3.86
50—60 »	7.38	7.43	7.22	7.66	6.75	7.11	7.32
60 éven felül	11.67	12.69	12.75	13.40	11.63	12.70	13.72
100 » »	0.08	0.12	0.09	0.08	0.07	0.08	0.06
b) Nők.							
0—1 hónapos . . .	10'86	11'08	10'89	11'54	11'15	11'97	12'36
1—2 »	3'34	4'10	3'92	3'63	3'76	4'00	4'06
2—3 »	2.68	3'01	3'06	2'57	2'80	2'96	3'08
3—6 »	3'97	4'27	4'71	4'11	4'35	4'25	4'44
6—12 »	7'04	6'70	7'20	6'68	7'04	6'48	7'03
1 éven aluli összesen	27'89	29'16	29'78	28'53	29'10	29'66	30'97
1—5 éves	22'32	19'08	19'80	19'11	21'16	17'78	17'06
5—7 »	3'99	4'26	3'99	4'02	4'77	4'06	3'46
7—10 »	3'64	3'89	3'21	3'14	3'56	3'27	2'98
10—15 »	2'91	2'74	2'69	2'70	2'71	2'67	2'44
15—20 »	2'65	2'70	2'59	2'62	2'58	2'77	2'63
20—25 »	2'80	2'73	2'73	2'83	2'63	2'89	2'85
25—30 »	2'90	3'00	2'87	3'01	2'74	2'99	2'94
30—35 »	2'81	2'73	2'80	2'85	2'63	3'53	2'84
35—40 »	2'99	3'08	3'02	3'13	2'86	2'95	3'05
40—45 »	2'95	3'08	2'96	3'02	2'76	3'00	3'02
45—50 »	3'37	3'39	3'37	3'34	3'24	3'48	3'57
50—60 »	7'00	7'11	7'12	7'47	6'62	7'25	7'37
60 éven felül	11'72	12'99	12'97	14'14	12'58	13'64	14'76
100 éven felül	0'06	0'11	0'10	0'09	0'06	0'06	0'06

E kimutatások részletesen feltüntetik, hogy az egyes korok, a legzsengőbb koron kezdve, mennyivel járulnak az általános halálózashoz. Kimutatásunk azt is feltünteti, hogy mennyiben érvényesül a két nem szervezeti különbsége az egyes korok halandóságában.

Az életkorok szerinti halálozás nagyságát Magyarországon (Horvát-Szlavonország nélkül) és Ausztriában párhuzamosan, a következő kimutatás tünteti fel:¹⁾

1000 halott közül volt		1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884
0—1 hónapos	Magyarországon	116	119	117	124	120	128	133
	Ausztriában . . .	122	131	127	126	128	130	130
1 hónaptól—1 éves	Magyarországon	174	184	191	173	184	183	194
	Ausztriában . . .	185	183	190	182	198	180	196
1—5 éves	Magyarországon	217	187	195	188	210	177	168
	Ausztriában . . .	191	169	165	167	174	163	159
5—10 éves	Magyarországon	75	78	71	71	82	72	63
	Ausztriában . . .	57	46	45	45	49	42	41
10—20 éves	Magyarországon	52	51	49	50	49	50	46
	Ausztriában . . .	25	39	38	38	39	38	38
20—30 éves	Magyarországon	54	56	53	56	51	55	54
	Ausztriában . . .	47	47	48	48	47	49	49
30—40 éves	Magyarországon	57	57	57	58	53	63	57
	Ausztriában . . .	50	51	50	52	49	51	50
40—50 éves	Magyarországon	66	66	66	67	62	67	69
	Ausztriában . . .	55	58	60	61	57	60	60
50—60 éves	Magyarországon	72	73	72	75	67	72	74
	Ausztriában . . .	71	76	77	78	71	76	73
60 éven felüli	Magyarországon	117	129	129	138	122	133	142
	Ausztriában . . .	197	200	200	203	188	211	204
Összesen	Magyarországon	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	Ausztriában . . .	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Látjuk e kimutatásból, hogy hazánkban nem a csecsemők (a 0—1 évesek) halandósága nagy, hanem az 1—5 éveseké és az 5—10 éveseké. A középkorúak is nagyobb százalékát képezik hazánkban a halottaknak, mint Ausztriában. A magasabb korúak ellenben jóval kevesebb részét, kétségszövonhatlan jelöl, hogy nálunk sokkal kevesebb ember ér el magas kort, mint Ausztriában.

¹⁾ A magyar kir. belügyminiszter közegészségügyi jelentései. — Oesterreichische Statistik.

Az évenkénti **népszaporodást**, a népmozgalmi adatok alapján, az utóbbi öt évről a következő táblázat állítja elő: ¹⁾

Folyó szám	Ország rész és megye	A népszaporodás tett					
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	5 évi átlagban
		százalékokban					
	a) <i>Duna balpartja :</i>						
1	Árva megye	0'68	1'41	0'82	1'13	0'64	0'94
2	Bars »	0'48	1'37	1'05	1'41	1'27	1'12
3	Esztergom megye. . . .	0'50	0'88	1'39	1'88	1'07	1'15
4	Hont »	0'65	0'74	1'02	1'02	1'02	0'89
5	Liptó »	0'41	0'77	0'85	0'85	0'63	0'70
6	Nógrád »	0'80	0'90	1'30	1'80	0'86	1'13
7	Nyitra »	0'91	1'08	1'01	1'48	1'23	1'08
8	Pozsony »	0'40	0'77	0'79	1'13	0'95	0'80
9	Trencsén »	0'12	0'87	0'74	1'01	0'86	0'72
10	Turóc »	— 0'06	1'27	0'99	1'11	0'96	0'86
11	Zólyom »	0'63	1'48	1'10	1'23	0'45	0'98
	Összesen	0'55	1'00	0'97	1'05	0'96	0'91
	b) <i>Duna jobb partja :</i>						
1	Baranya megye	0'81	0'95	0'85	0'98	0'78	0'87
2	Fejér »	0'71	1'18	1'48	1'72	1'17	1'25
3	Győr »	0'67	0'77	0'43	1'34	1'10	0'86
4	Komárom »	0'48	0'80	1'14	1'74	1'10	1'06
5	Moson »	0'36	0'80	1'10	1'52	0'79	0'91
6	Somogy »	0'73	1'23	1'16	1'46	1'22	1'16
7	Sopron »	0'46	1'07	1'35	1'29	1'14	1'07
8	Tolna »	1'09	1'09	1'12	1'29	1'25	1'17
9	Vas »	1'06	1'37	1'51	1'41	1'54	1'38
10	Veszprém »	0'75	0'60	1'20	1'14	0'85	0'91
11	Zala »	0'99	1'04	1'63	1'71	1'50	1'38
	Összesen	0'80	1'05	1'25	1'59	1'19	1'18
	c) <i>Duna-Tisza köze :</i>						
1	Bács-Bodrog megye. . .	2'28	1'31	1'55	2'02	2'08	1'85
2	Csongrád »	1'41	1'11	1'72	1'62	1'60	1'50
3	Heves »	1'06	1'24	1'54	1'62	1'00	1'43
4	Jász-N.-K.-Szolnok m.	1'12	1'17	1'58	1'55	1'31	1'35
5	Pest-Pilis-S.-K.-Kun m.	0'92	1'04	1'21	1'34	1'45	1'19
	Összesen	1'38	1'15	1'43	1'66	1'58	1'44
	d) <i>Tisza jobb partja :</i>						
1	Abauj-Torna megye . . .	0'30	1'25	1'05	1'07	1'10	0'76
2	Bereg »	0'51	1'42	1'50	1'72	1'13	1'26

¹⁾ Magyar. Stat. Évkönyv. XI—XV. évf., 1. füzet.

Folyó szám	Ország rész és megye	A népszaporodás tett					
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	5 évi átlagban
		százalékokban					
3	Borsod »	0'21	1'31	1'45	1'36	0'26	0'70
4	Gömör »	0'00	1'13	0'74	1'12	0'79	0'76
5	Sáros »	0'75	1'76	1'72	1'12	1'21	1'21
6	Szepes »	0'70	1'21	0'78	0'54	0'24	0'69
7	Ung »	0'71	1'19	1'31	1'68	1'19	1'23
8	Zemplén »	—0'11	0'85	1'15	1'52	1'46	1'16
	Összesen . . .	0'33	1'24	1'15	1'16	0'94	0'97
	e) Tisza bal partja:						
1	Békés megye . . .	1'24	0'97	2'17	1'96	1'65	1'60
2	Bihar » . . .	0'77	0'64	1'63	2'12	0'97	1'28
3	Hajdu » . . .	0'90	1'07	1'15	1'41	1'04	1'11
4	Marmaros » . . .	0'21	1'16	1'54	1'83	1'79	1'32
5	Szabolcs » . . .	—1'58	0'27	1'35	1'67	1'55	0'66
6	Szatmár » . . .	—0'07	0'45	1'38	1'72	1'11	0'92
7	Szilágy » . . .	0'45	0'05	1'63	1'80	1'38	0'95
8	Ugocsa » . . .	0'26	0'71	0'97	2'18	1'02	1'03
	Összesen . . .	0'31	0'66	1'54	1'85	1'30	1'14
	f) Tisza-Maros szöge.						
1	Arad megye . . .	0'67	—0'40	1'46	1'75	1'27	0'96
2	Csanád » . . .	2'10	0'67	2'66	2'39	1'96	1'96
3	Krassó-Szörény megye	0'61	0'31	0'67	1'13	0'98	0'69
4	Temes megye . . .	0'76	0'07	1'00	1'33	1'29	0'93
5	Torontál » . . .	2'01	0'74	1'76	1'90	1'79	1'65
	Összesen . . .	1'18	0'29	1'35	1'61	1'42	1'17
	g) Erdély.						
1	Alsó-Fehér megye	1'16	0'06	1'32	0'93	1'08	0'91
2	Besztercze-Naszód »	0'61	0'48	1'04	1'25	1'28	0'93
3	Brassó megye . .	0'99	1'18	1'25	1'40	1'16	1'20
4	Csik » . .	1'35	—0'01	—0'36	1'08	0'97	0'61
5	Fogarás » . .	0'00	0'76	1'33	1'17	1'40	0'94
6	Háromszék » . .	0'45	0'48	1'19	1'24	1'12	0'90
7	Hunyad . . .	0'53	—0'69	0'99	1'21	0'92	0'59
8	Kis-Küküllő » . .	1'44	—0'63	1'55	1'46	1'57	1'08
9	Kolozs » . .	1'02	—0'08	1'71	1'92	1'72	1'26
10	Maros-Torda » . .	1'13	0'32	1'49	1'60	1'73	1'26
11	N.-Küküllő » . .	0'79	0'36	1'22	1'08	1'23	0'94
12	Szeben » . .	1'05	0'34	1'29	1'14	1'20	1'01
13	Szolnok-Doboka megye	0'71	0'83	1'41	1'74	1'56	1'27
14	Torda-Aranyos »	1'11	0'81	1'48	1'65	1'07	1'13
15	Udvarhely »	0'81	0'43	1'25	1'07	1'24	0'96
	Összesen . . .	0'88	0'21	1'24	1'36	1'29	1'00

Folyó sz.	Országgrész és megye	A népszaporodás tett					
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	5 évi átlagban
		százalékokban					
	I. Magyarország . .	0'81	0'81	1'28	1'49	1'26	1'13
	II. Fiume város és területe	0'61	0'83	0'84	1'27	1'22	0'96
	III. Horvát-Szlavonor- szág	1'24	1'28	1'26	1'41	1'67	1'38
	A magyar korona or- szágai együtt. . .	0'86	0'86	1'28	1'48	1'31	1'16

A mily kedvezőtlen volt népszaporodásunk 1869-től 1880-ig, ép oly kedvező az utóbbi öt év alatt. 1881. és 1882-ben még középszerű szaporodást látunk, de 1883—85-ben az átlagos európai népszaporodást jóval felülmúló növekedést konstatálnak népmozgalmi adataink. Különösen nagy a szaporodás Horvát-Szlavonországban, hol az 5 év alatt soha sem maradt 1⁰/₀-kon alul s 1885-ben a másfél százalékot is jóval meghaladta.

Az egyes megyék és országrészek szaporodása nagyon elütő. Öt évi átlagban leggyengébb volt a szaporodás (0⁹¹/₀) a Duna bal-partján, legerősebb pedig (1⁴⁴/₀) a Duna-Tisza közén. Az egyes megyék közt leghátul áll Hunyad (0⁵⁹/₀-kal), legelől pedig Csanád (1⁹⁶/₀-kal.)

Európa különböző államaiban a népmozgalmi adatok szerint kiszámított népszaporodás, a születési többlet arányszámai szerint, következő volt:

Folyó sz.	Az ország neve	Születési többlet 1000—1000 lakóra		
		1865—1883	1884	1885
1	Horvát-Szlavonország	6'6	14'1	16'7
2	Szerbia	16'9	—	—
3	Dánia	11'6	15'6	—
4	Orosz-Lengyelország	15'3	—	—
5	Norvégia	13'6	14'7	15'0
6	Románia	3'2	15'0	—
7	Németalföld	11'3	13'5	14'4
8	Európai Oroszország	13'7	—	—
9	Szászország	13'4	12'0	13'2
10	Magyarország	4'8	15'0	12'7
11	Anglia és Wales	13'7	13'2	12'7
	Skócia	13'3		
	Irland	8'6		

Folyó sz.	Az ország neve	Születési többlet 1000—1000 lakóra		
		1865-1883	1884	1885
12	Finnország	12'5	—	—
13	Svédország	11'3	12'3	—
14	Poroszország	12'3	11'7	12'3
15	Olaszország	7'7	12'3	11'9
16	Németország	12'4	11'1	11'3
17	Belgium	9'1	10'1	10'4
18	Würtemberg	11'1	10'2	9'4
19	Bajorország	8'9	9'3	8'6
20	Svájc	7'0	8'2	—
21	Baden	10'5	10'5	7'8
22	Ausztria	7'4	9'6	7'7
23	Görögország	7'6	—	—
24	Elszász és Lotharingia	8'0	7'8	5'8
25	Spanyolország	4'8	—	—
26	Franciaország	1'6	2'1	2'3

Mig tehát 1865—1883. évek átlagában hazánk népszaporodása a legkedvezőtlenebbek közé tartozott, az utóbbi években hazánkat a legkedvezőbb népszaporodással dicsekvő országok sorában látjuk.

Magyarország népességének abszolút növekedése az utóbbi 5 év alatt a népmozgalmi adatok szerint következő volt:

Év	Magyarország	Fiume	Horvát-Szlavonország	Együtt
1881	111,535	127	23,424	135,086
1882	111,486	176	24,495	136,157
1883	179,168	179	24,596	203,943
1884	210,465	273	27,660	238,398
1885	180,873	265	33,322	214,460
Összesen	793,527	1,020	133,497	928,044
átlag 1881—				
85-ben	158,705	204	26,699	185,608

Már az előbb közölt arányszámok is feltűntették, hogy a társországok népesedése az utóbbi években kedvezőbb, mint az anyaországé. E kimutatásból még azt is látjuk, hogy az anyaország népszaporodása 1885-ben alacsonyabb volt, mint 1884-ben; Horvát-Szlavonországé, ellenben az utóbbi 5 év alatt évről-évre folyvást növekedett.

IV. Kivándorlás.

A mint fentebbi kimutatásainkból látható, Magyarország népessége az utóbbi öt év alatt szép szaporodást mutat. E szaporodás azonban tisztán csak a születések és halálozások különbözetére van alapítva, nem tűnik ki belőle, hogy a szaporodásból mennyi maradt meg itt benn a hazában s mennyi folyt ki belőle idegen országokba. Már az 1880-ki népszámlálás konstatálta, hogy hazánkból nagyobb a kivándorlás, mint ide a bevándorlás, mert az általa talált népszám lényegesen alatta maradt a népmozgalmi adatok alapján kiszámított lélekszámnak. A honi népességnek ezen kiszárvágása azóta még nagyobb mérveket öltött s alig szenved kétséget, hogy a tényleges lélekszám most sem éri el a kiszámítottat. Kimerítő adatok felett azonban nem rendelkezünk, mert hivatalosan csakis az engedélylyel, vagyis az államkötelékből való elbocsátás mellett kivándoroltak vétetnek számba.

Engedélylyel kivándoroltak az utóbbi öt év alatt:

Év	Magyarországból		Horvát-Szlavon országból		Összesen
	szám szerint	0/0	szám szerint	0/0	szám szerint
1882	1,153	94.74	64	5.26	1,217
1883	1,249	96.00	52	4.00	1,301
1884	1,326	97.70	31	2.30	1,357
1885	1,491	97.83	33	2.17	1,524
1886	1,493	95.64	68	4.36	1,561
1882—1886 .	1,342	96.41	50	3.59	1,392

Az engedély mellett kivándoroltak **nem szerint** következőleg oszoltak meg:

Év	F é r f i		N ő		Együtt
	szám	0/0	szám	0/0	
1882	663	54.48	554	45.52	1,217
1883	702	53.96	599	46.04	1,301
1884	751	55.34	606	44.66	1,357
1885	827	54.27	697	45.73	1,524
1886	883	56.57	678	43.43	1,561
1882—86 átlag	765	54.96	627	45.04	1,392

A férfiak évről-évre meghaladják a nőket, a mint a kivándorlásoknál rendszeren történni szokott. **Kor szerint** pedig a kivándorlottak következőleg csoportosíthatók:

K o r	1882	1883	1884	1885	1886	1882—86 átlag
0— 5 éves . .	178	198	183	211	205	195
5—15 » . .	315	303	362	389	412	356
15—20 » . .	92	92	113	113	119	106
20—50 » . .	524	595	616	693	729	632
50—60 » . .	87	83	65	87	79	80
60-on felül . .	21	30	18	31	17	23
Együtt . . .	1,217	1,301	1,357	1,524	1,561	1,392

Legnagyobb számmal tehát a munkabíró kor, a 20—50 évesek csoportja fordul elő, ezek az összes számnak közel felét képezik.

A kivándoroltak **családi állapotát** a következő kimutatásból látjuk:

Év	Kivándorolt egyedül		Kivándorolt családok			
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
			családfő		családtag	
1882	91	15	252	5	320	534
1883	117	17	270	14	315	568
1884	117	18	274	12	360	576
1885	120	27	321	5	386	665
1886	139	45	304	12	440	621
1882—86 átlag	117	24	284	10	364	593

A kivándorlottaknak csak kisebb része távozott egyedül, nagyobb része családban vándorolt ki, de míg az egyedül távozott férfiakat a férfi családfők száma tetemesen meghaladja, a női családfők száma erősen alatta marad az egyedül kivándorolt nőszemélyeknek. A kivándorolt családokban a női családtagok száma jelentékenyen meghaladja a férfi családtagokét.

Hivatalos kimutatásunk a kivándorolt családfőket **foglalkozás szerint** is részletezi:

Év	Földmivelés, gazdászat, erdészet	Ipar	Kereskedés	Szolgák és munkások	Más hivatásuak	Foglalkozás nélküliek	Összesen
1882	40	80	89	51	91	12	363
1883	30	92	102	37	139	20	420
1884	26	101	89	25	160	27	428
1885	24	123	96	46	154	30	473
1886	13	143	96	37	171	40	500
1882—1886	27	108	94	39	143	26	437

A más hivatásukat nem számítva, kikről nem tudjuk, hogy tulajdonképen mely foglalkozást űznek, az iparral és kereskedéssel foglalkozók fordulnak elő legnagyobb számmal; különösen az iparosok száma évről-évre emelkedik s ezzel ellentétben a kivándorolt őstermelők száma évről-évre alább száll.

Hogy a hivatalosan bejelentett kivándorlás, mely országok felé irányul, arra nézve a következő számok nyújtanak felvilágosítást:

Ország	1882	1883	1884	1885	1886	1882—86
1. Ausztria	972	1,069	1,115	1,274	1,327	1,151
2. Románia	139	128	138	121	119	129
3. Németország . .	12	31	53	61	51	39
4. Szerbia	5	16	12	48	29	22
5. Észak-Amerika . .	79	46	18	3	11	35
6. Dánia	4	—	—	6	—	2
7. Törökország . .	—	—	—	—	6	1
8. Görögország . .	—	—	—	—	6	1
9. Anglia	—	—	—	2	5	1
10. Bulgária	—	1	1	2	4	2
11. Svédország . . .	1	5	—	—	2	2
12. Svájc	1	1	5	4	—	2
13. Franciaország . .	3	—	2	1	—	1
14. Olaszország . . .	—	3	13	2	—	4
15. Kelet-India . . .	1	1	—	—	—	—
16. Ismeretlen helyre .	—	—	—	—	1	—
Együtt . .	1,217	1,301	1,357	1,524	1,561	1,392

Az engedély mellett történt kivándorlás főleg Ausztria felé irányul, erre esik az összes számnak 80—85⁰/₀-a; ezen kívül még csak a Romániába irányuló kivándorlás jelentékenyebb, de természetesen a valóságot ez sem közelíti meg, mert a kivándorlás legnagyobb része hivatalos engedély nélkül történik, s bár ez részben csak időleges, de kétségtől nagy azok száma, kik végleg Romániában telepednek meg s végkép elvesznek Magyarországra nézve. Ez annál nagyobb baj, mert a romániai kivándorlás főleg a székelyek körül folyik s gátolja az erdélyi részekben a magyar elem megerősödését. A hivatalos kimutatás szerint Észak-Amerikába alig történnek hazánkból kivándorlás, pedig tudjuk, hogy 1880 óta a felső megyékből erős kivándorlás folyik Észak-Amerikába. Erre nézve pozitív adatok felett is rendelkezünk és pedig két forrásból is, t. i.

a két kikötővárosnak, mely gyülekező helyül szolgál kivándorlóinknak, kimutatásaiból s az éjszakamerikai hivatalos statisztikai kimutatásokból: ¹⁾

Év	Magyarországból kivándorolt az ész.-amerikai egyes államokba		Év	Magyarországból kivándorolt az ész.-amerikai egyes államokba	
	a hamburgi és brémai	az észak-amerikai		a hamburgi és brémai	az észak-amerikai
	kimutatások szerint			kimutatások szerint	
1871	292	119	1879 . . .	1,751	1,518
1872	590	1.032	1880 . . .	8,754	6,668
1873	960	892	1881 . . .	11,247	6,756
1874	907	852	1882 . . .	17,472	11,602
1875 . . .	1.036	747	1883 . . .	11,801	12,308
1876	608	475	1884 . . .	13,131	10,708
1877	628	540	1885 . . .	12,310	9,181
1878	797	632	1886 . . .	25,088	18,110

A két különböző forrásból merített adatok nem vágnak össze, mi abban leli magyarázatát, hogy a két német kikötőben hajóra ült egyének nem mindenkor oda mennek, a hová induláskor szándékoznak, vagy bejelentik, s viszont Éjszak-Amerikába nem kizárólag Hamburgból és Brémából indulnak a magyarországi kivándorlottak.

Tekintve népességi viszonyainkat, ez a kivándorlás nagyon jelentékeny s erősen visszahat az illető megyék gazdasági állapotaira. A kivándorlottak közül mennyi kerül vissza a hazába, arra nézve adataink teljességgel hiányzanak. Hamburgból az Egyesült-Államokon kívül még az amerikai britt birtokokba, különböző amerikai államokba, továbbá Afrikába és Ausztráliába is indulnak magyarországi kivándorlottak, de ezek száma egészen jelentéktelen.

Az európai államokból igen nagy népfölösleg folyik ki évenként az új világrészek felé, a mint ezt a következő táblázat mutatja, azon országok kimutatásai alapján, hová a kivándorlás történt: ²⁾

¹⁾ Statistik des Hamburgischen Staates. — Jahrbuch für Bremische Statistik. — Quarterly Report of the Chief of the Bureau of Statistic. Washington, 1886. és 1887.

²⁾ Dell' emigrazione dall' Italia comparata con quella che avviene da altri stati d' Europa. Bulletin de l' institut international de statistique. Tome II, 2 ème livraison. Année 1887.

Az ország neve, hova a bevándor- lás történt	Az európai államokból kivándorolt					
	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	átlag 1882—86- ban
É.-A.-Egyesült- Államok . . .	603,086	498,497	407,606	327,202	385,448	444,368
Canada . . .	54,312	54,352	38,366	24,600	32,747	40,875
Argentina . . .	41,041	52,472	49,623	80,618	65,655	57,882
Brazília . . .	25,701	26,680	17,453	22,309	24,430	23,314
Uruguay . . .	8,912	9,496	10,361	14,331	10,938	10,808
Ausztrália, Tas- mania és Uj- Zeeland . . .	40,000	75,328	46,802	41,461	44,819	49,682
Összesen . .	773,052	716,825	570,211	510,521	564,037	626,929

A kivándorlók túlnyomó többségét (5 évi átlagban 70.⁸⁸/₁₀₀-át) az Egyesült-Államok fogadják magukba. Az összes számot tekintve, az utóbbi három évben az előző két évhez képest, a kivándorlás tetemesen alászállt.

Hogy mely országokból történt a kivándorlás, arra nézve a következő táblázat nyújt felvilágosítást: ¹⁾

Folyó szám	Az ország neve, melyből a kivándorlás történt	A tengeren túli kivándorlás tett					
		1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	átlag 1882—86- ban
1	Nagy-Britannia .	255,100	285,465	206,194	170,945	203,377	224,216
2	Németország . .	236,635	189,969	159,133	112,350	90,143	157,646
3	Olaszország . . .	73,710	81,933	58,036	99,310	95,459	81,690
4	Svéd-Norvégorsz.	87,634	53,933	37,965	33,245	46,185	51,792
5	Ausztria	19,116	19,337	22,730	18,989	23,755	20,786
6	Oroszország . . .	22,470	10,175	20,006	20,103	33,221	21,205
7	Magyarország . .	11,641	12,336	10,752	9,216	18,166	12,422
8	Spanyolország . .	10,073	10,562	10,628	8,623	14,153	10,808
9	Francziaország .	10,169	9,326	9,567	9,101	9,966	9,626
10	Dánia	13,000	9,897	7,795	5,967	6,763	8,685
11	Portugália	9,588	12,156	9,195	8,717	6,713	9,274

¹⁾ Lásd a megelőző táblázatnál tett megjegyzést.

Folyó szám	Az ország neve, melyből a kivándorlás történt	A tengerentúli kivándorlás tett					
		1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	átlag 1882—86.
12	Svájcz	12,861	12,883	9,781	6,351	5,869	9,549
13	Németalföld . . .	7,888	4,935	3,739	2,503	2,672	4,347
14	Románia	81	116	781	301	2,204	697
15	Belgium	1,373	2,067	1,911	2,348	2,141	1,968
16	Törökország . . .	118	80	187	155	283	165
17	Görögország . . .	177	25	56	171	106	107
	Egyéb eur. állam.	1,418	1,630	1,755	2,126	2,861	1,946
	Együtt . .	773,052	716,825	570,211	510,521	564,037	626,929

Legtöbb kivándorlás Nagy-Britanniából történik, de erős a kivándorlás Németországból is, bár a tárgyalt 5 év alatt évről-évre jelentékenyen csökkent.

Érdekes a kivándorlást összehasonlítani a népszaporodással. Erre nézve az idézett nemzetközi összehasonlító munkában szintén találunk kimutatást, mely a következő képet tárja elénk:

Az ország neve	A népesség szaporodása 1000 lakóra				Kivándorolt 1000 lakos közül			
	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
Magyarország ¹⁾	8'65	12'96	15'15	13'61	0'74	0'79	0'68	0'59
Ausztria ¹⁾	8'43	8'13	9'41	7'73	0'86	0'87	1'03	0'85
Németország	11'52	10'76	11'03	11'32	4'25	3'62	3'10	2'22
Olaszország	9'62	9'64	12'08	11'51	2'38	2'45	2'05	2'69
Svájcz	6'91	8'04	8'01	—	3'79	4'41	3'09	2'23
Franciaország	2'59	2'58	2'11	2'32	0'13	0'11	0'16	0'16
Nagy-Britannia								
Anglia és Wales	14'29	13'93	14'07	13'50	6'17	6'84	5'44	4'59
Skócia	14'21	12'57	14'09	13'18	8'52	8'14	5'68	5'47
Irhon	6'66	4'30	6'31	5'11	16'50	21'08	14'62	12'20
Együtt	13'16	12'39	12'98	12'33	7'92	8'99	6'73	5'72
Svédország	12'01	11'66	12'31	—	9'75	5'66	3'89	3'98
Norvégia	12'56	13'95	14'64	15'59	15'04	11'60	7'71	7'21
Dánia	13'24	13'48	15'16	—	5'78	4'13	3'11	2'10

¹⁾ Magyarországnál és Ausztriánál a kivándorlási arányszám nem az idézett nemzetközi munkából vettett át, hanem a tengerentúli kivándorlás abszolút számai alapján számított ki.

E kimutatásból azt tapasztaljuk, hogy az európai államok csakugyan népfölöslegüket bocsátják ki s a kivándorlás daczára a népesség mégis folyvást szaporodik. Az egyedüli kivételt Irland képezi, melynél a kivándorlás évről-évre nagy mértékben meghaladja a népszaporodást. Irland után a Skandináv államokban legkedvezőtlenebb a népszaporodás és kivándorlás közötti arány. Norvégiában például 1882-ben az utóbbi meg is haladta az előbbi.

V. Közegészségügy.

Semmi sem mutatja világosabban, hogy valamely állam csakugyan kulturállam-e, vagy annak csak külső mázát csillogtatja, mint a közegészségügyi viszonyok állapota. A műveltség és vagyonság terjedésével együtt halad az egészségügyi viszonyok javulása, a pusztító járványok mindinkább elvesztik veszélyes jellegüket, a nagy halálozás alászáll s a közép-élettartam határa folyvást tágul.

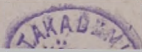
Magyarország közegészségügyi viszonyai nagyon kedvezőtlenek voltak a múltban s még ma is távol állnak a nyugot-európai államoktól. Az ország jelentékeny részének mély fekvése s mocsáros tavakban való bővelkedése, a magyar klíma végletes természete s népünk indolentiája, mind közreműködtek a kedvezőtlen állapotok előidézésében. Innen van, hogy az erős születési arány daczára, népességünk csak lassan szaporodik, s csak lassan fejlődik ki az a sűrű népesség, mely közgazdasági viszonyaink javulása szempontjából is oly annyira kívánatos volna.

A magyar közegészségügyet siralmas és csaknem teljesen szervezetlen állapotából az 1876. XIV. törv.-czikk kívánta kiragadni. — Az elért haladást azon jelentésekből ismerjük, melyeket a belügyminiszter ugyanazon törvény utasítása értelmében évről-évre a törvényhozás elé terjeszt. Minthogy azonban e kimutatás csak a magyar anyaországra szorítkozik, az alábbiakban, kellő adatok hiányában, mi sem terjeszkedhetünk ki Horvát-Szlavonországra.

A közegészségügyi személynzet számát a következő kimutatás tünteti fel:

	1877	1884	1884-ben	
			több (+) vagy kevesebb (—)	összesen %
Orvostudor	2,101	2,515	+ 404	+ 19'23
Sebész	969	807	— 162	— 16'72
Gyógyszerész	767	1,065	+ 296	+ 38'59
Bába	4,551	6,683	+ 2,132	+ 46'85

Úgy az orvostudorok, mint a gyógyszerészek és bábák száma jelentékenyen szaporodott, a sebészeké ellenben — kik egy meghaladott kor maradványai — tetemesen fogyott.

Hogy mennyire vannak ellátva az egyes országrészek **egészségügyi személyzettel**, a következő kimutatásból látjuk:

	Esett 100,000 lélekre 1884. évben			
	orvostudor	sebész	gyógyszerész	bába
Duna balpartja	16	5	8	32
Duna jobbpartja	14	8	7	40
Duna-Tisza köze	32	8	9	61
Tisza jobbpartja	17	3	8	25
Tisza balparja	15	4	7	59
Tisza-Maros szöge	12	4	7	36
Erdély	11	6	7	64
Magyarországban általában	18	6	7	47

Legjobban a Duna-Tisza köze áll, hol részben a főváros emeli fel oly magasra az arányszámokat. Legegyenletesebben vannak eloszolva a gyógyszerészek, kikből 100 ezer lélekre 7—9 esik, vagy megfordítva, egy gyógyszerészre 14,286—11,111 lélek.

Ausztria sokkal jobban van ellátva egészségügyi személyzettel, ott 1884-ben 100 ezer lélekre átlag 23 orvostudor, 10 seb-orvos, 14 gyógyszerész és 76 bába esett.

Még érdekesebben illusztrálja az eltérő viszonyokat a következő nemzetközi összehasonlítás: ¹⁾

	Az adatok mely évből valók	Az orvosok és sebészek száma	A bábák száma	100,000 lélekre esik orvos, és sebész	Egy bábára esik újszülött
Olaszország	1885	17,568	9,860	60	114
Franciaország	1883	14,813	13,242	39	71
Svájc	1880	2,121	2,584	75	33
Belgium	1884	2,336	2,258	42	—
Németalföld	1884	1,816	650	43	77
Anglia	1881	15,091	?	58	226
Skócia	1881	1,878	?	50	?
Írland	1881	2,470	?	48	?
Németbirodalom	1876	13,728	33,134	32	55
Ausztria	1884	7,206	16,729	32	55
Magyarország	1876	3,726	8,255	24	75
Svédország	1883	582	2,328	13	58
Norvégia	1882	605	736	32	81
Európai Oroszország (Lengyelország, Finnország és Transkaukázia nélkül)	1882	12,715	3,039	16	1,125
Spanyolország	1887	5,200	?	31	?
Portugália	1880	816	?	18	?

¹⁾ Dr. E. Raseri: Condizioni igieniche e sanitarie in Italia e confronti internazionali. Bulletin de l'institut international de statistique. Tome I. 3ème et 4ème livraisons. Année 1886. Rome 1887.

A közegészségügyi törvény értelmében orvostartásra vannak kötelezve a törvényhatóságú és rendezett tanácsú városok, tekintet nélkül a lélekszámra, továbbá 6,000 lelket meghaladó községek. Vannak azonban községek, melyek a törvény kényszere nélkül önként tartanak községi orvost, s viszont az orvostartásra kötelezettek közül is akad néhány, mely nem tesz eleget köteleességének.

Mindez irányban a következő kimutatás szolgál felvilágosítással:

Év	Orvostartásra kötelezett községek száma	E z e k k ö z ü l		Az önként orvost tartó községek száma
		tartott	nem tartott	
1877	171	158	13	289
1878	218	211	7	235
1879	213	209	4	220
1880	216	211	5	298
1881	228	216	12	282
1882	222	220	2	288
1883	220	218	2	293
1884	218	212	6	247

Látható e kimutatásból, hogy orvostartási köteleességének csak néhány község nem felel meg, ellenben nagy azon községeknek száma, melyek külön kötelezettség nélkül is gondoskodnak a közegészségügy ezen elsőrendű követelményéről.

A viszonyokat a különböző országrészek szerint az 1884. évről az alábbi számok mutatják:

	Orvostartásra kötelezett községek száma	Ezek közül orvost		Az önként orvost tartó községek száma
		tartott	nem tartott	
Duna bal partja	25	24	1	44
Duna jobb partja . . .	22	22	—	32
Duna-Tisza köze . . .	64	62	2	94
Tisza jobb partja . . .	24	24	—	15
Tisza bal partja . . .	38	37	1	24
Tisza-Maros szöge. . .	19	19	—	51
Erdély	26	24	2	15

Az önként orvost tartó községek a Duna-Tisza közén fordulnak elő legnagyobb számmal, továbbá a Tisza-Maros szögében.

A közegészségügyi törvény legfontosabb intézkedése kétségkívül a közegészségi körök, vagyis a körorvosok intézményének életbeléptetése. Ez által lesz lehetővé téve, hogy az ország minden része bevonassék az egészségügyi személyzet rendszeres hálózatával. A közegészségi körök meg vannak alakítva, de tényleg megvalósítva mindenütt még nincsenek; a szűk javadalmazás csekély jövedelem miatt sok körbe nem sikerült még orvost szerezni. Azonban bárha lassan, itt is látunk némi haladást. Tanuskodik erről a következő kimutatás:

É v	A közegészségi körök száma	Ezek közül		Közegészségi körbe nem oszt- hatott községek száma
		volt orvos	nem volt orvos	
1877	928	455	473	—
1878	1,132	643	489	250
1879	1,155	677	478	144
1880	1,236	720	516	179
1881	1,282	771	511	231
1882	1,285	749	536	217
1883	1,232	786	446	213
1884	1,260	838	422	143

Hogy álltak a különböző országrészek 1884-ben, a következő adatok világítják meg:

Országrész	A közegészségi körök száma	Ezek közül orvos		Körbe nem osztott községek száma
		volt	nem volt	
Duna bal partja . . .	176	83	93	36
Duna jobb partja . .	276	191	85	10
Duna-Tisza köze . .	140	125	15	21
Tisza jobb partja . .	120	78	42	7
Tisza bal partja . .	148	107	41	5
Tisza-Maros szöge . .	195	148	47	5
Erdély	195	102	93	57

Legjobban áll a Duna-Tisza köze, hol csak 15 közegészségi körnek nem volt orvosa, legrosszabbul pedig a Duna bal partja, hol a köröknek több mint felében nem volt orvos. Nagyon kedvezőtlen még az erdélyi részek állapota is, számra nézve ott szintén 93 kör volt körorvos nélkül, az összes köröknek 47.⁶⁹ 0/0-a.

Igen fontos a kórházak szerepe úgy humanitárius szempontból, mint az általános közegészségügy szempontjából.

A magyarországi **kórházak** számát s 7 év alatti számbeli szaporodását a következő kimutatás tünteti fel:

	1877-ben	1884-ben	Tehát 1884-ben	
			szaporodás	fogyás
Országos kórházak	3	3	—	—
Országos tébolydák	2	3	1	—
Bujasenyvi kórházak	5	4	—	1
Irgalmasrendi kórházak	14	14	—	—
Köz- és magánkórházak	124	177	53	—
Fegyintézeti kórházak	6	6	—	—
Központi és fiókbörtön kórh.	83	84	1	—
Bányakórházak	—	5	5	—
Összesen	237	296	59	—

A kórházak tehát e hét év alatt 59-czel szaporodtak, létszámuknak 24.89 ⁰/₀-kával. A szaporodás csaknem kizárólag a köz- és magánkórházakra esik.

A kórházak működésének főbb képét az alábbi számokból látjuk:

É v	Az ápolott betegek összes száma	Elbocsáttatott			Meghalt	Ápolási napok száma
		gyógyul-tan	javul-tan	gyógyu-latlanul		
1877	87,025	64,295	6,407	2,032	7,265	2.083,819
1878	95,442	69,050	7,779	2,504	8,259	2.598,022
1879	101,117	72,576	9,177	2,348	8,484	2.524,256
1880	109,909	79,261	10,022	2,808	9,734	2.753,661
1881	118,191	86,528	10,003	2,797	10,102	2.955,337
1882	117,693	86,531	10,032	2,910	9,485	3.036,606
1883	119,674	87,204	10,091	3,070	10,164	3.091,577
1884	120,373	87,302	10,907	3,608	9,522	3.154,462

Úgy az ápolott betegek, mint az ápolási napok száma jelentékenyen szaporodott, de emelkedett a gyógyulatlanul elbocsátott betegek száma is.

A hatóságok működésének vázlatos képét a közegészség terén, ugyancsak az idézett miniszteri jelentés alapján, a következőkben ismertetjük.

Az egészségre ártalmas tápszerek és italok s az egészségre veszélyes tárgyak körül **hatósági szemle** történt 1883-ban 84,560 s 1884-ben 84,744 esetben.

	1883-ban	1884-ben
e s e t b e n		
Vegyvizsgálat	1,491	2,303
Elkobzás	6,359	5,086
Engedély adatott:		
csecsemők szoptatására	4,121	4,193
kisdetek dajkálására	3,058	3,094
Az engedély megtagadtatott:		
csecsemők szoptatására	378	623
kisdetek dajkálására	325	424
Iskolák szemléje	1,052	1,266
Kisdedóvók szemléje	15,662	18,046
Közhelyek megvizsgálása	40,074	49,904
Egészségtelen lakások megvizsgálása	29,905	35,566
Kitisztítás és fertőtlenítés	15,957	20,305
Hatósági figyelemztetés	5,419	7,148
Kisajátítás	1	9

Az **emberi járványok** kiterjedését és pusztítását a következő kimutatás mutatja:

Év	A járvány által meglátogatott		A járvány tartama alatt			Ápolás alatt maradt
	községek	lakosság	megbe- tegyült	meggyó- gyult	meg- halt	
	s z á m a					
1877	310	543,908	17,341	11,631	5,190	520
1878	421	1.066,876	26,315	17,770	7,814	731
1879	539	1.647,327	34,845	22,975	10,202	1,668
1880	863	2.461,336	46,593	33,679	10,876	2,038
1881	1,022	2.310,220	44,130	32,250	8,716	3,164
1882	1,876	4.108,683	86,308	66,225	15,992	4,091
1883	947	2.549,405	47,722	34,803	10,748	2,171
1884	782	1.826,106	39,677	31,512	5,956	2,209
Átlag 1877—84-ben	845	2.064,333	42,866	31,356	9,437	2,074

Az egyes járványok részletes felsorolását a következő két kimutatás tartalmazza, melyek közül egyik 7 évi átlagot mutat, a másik pedig az 1884. év adatait.

A járvány megnevezése	A járvány tartama alatt megbetegült összesen	A járvány által meglatogatott lakosságnak megbetegült % - a	A megbetegültek közül		
			meghalt	meggyógyult	ápolás alatt maradt
					% o
Az 1877—84 évek átlagában.					
Himlő	11,201	2'07	21'11	72'51	6'38
Kanyaró	13,924	2'86	6'48	89'23	4'29
Vörheny	7,292	1'72	26'29	68'10	5'61
Roncsoló toroklob	7,991	1'64	48'40	49'36	2'24
Vérhas	996	2'45	19'88	74'40	5'72
Hökhurut	540	1'82	10'19	77'59	12'22
Hagymáz	675	1'52	15'41	78'52	6'07
Fültőmirigylob	162	2'13	—	95'68	4'32
Agy- és gerinczhártyalob	70	1'02	30'00	70'00	—
Gégelob	14	4'15	42'86	50'00	7'14
Összesen	42,865	2'07	22'01	73'16	4'83
Az 1884. évben.					
Himlő	6,061	2'31	15'94	77'40	6'66
Kanyaró	18,246	2'63	5'26	90'26	4'48
Vörheny	8,859	2'17	21'44	72'77	5'79
Roncsoló toroklob	3,509	1'15	50'27	46'77	2'96
Vérhas	834	2'42	18'71	61'63	19'66
Hökhurut	1,452	1'90	8'89	75'48	15'63
Hagymáz	568	1'42	14'61	79'40	5'99
Fültő mirigylob	148	2'09	1'35	96'62	2'03
Összesen	39,677	2'17	15'01	79'42	5'57

Legtöbb megbetegülés kanyaróban történik, de legnagyobb pusztítást még sem ez tesz, mert a megbetegülteknek csak 5—6 0/0-ka hal meg benne. Legnagyobb pusztítást visz véghez a roncsoló toroklob, továbbá a vörheny és himlő.

A himlőnek, e még mindig sűrűn előforduló járványos betegségnek pusztítását, lényegesen gátolja a **védhimlőoltás**. Mint áll hazánkban a himlőoltás ügye, az alábbi számok mutatják:

É v	A b e o l t o t t a k	
	összes száma	az újszülöttek százalékában
1877.	417,254	70'01
1878.	435,977	73'54
1879.	460,310	72'40
1880.	523,227	87'53
1881.	542,120	89'72
1882.	541,444	87'02
1883.	519,494	81'14
1884.	552,773	83'74

Az ismételt oltás nálunk, legalább még a tárgyalt években, valami gyakran nem fordult elő, s így az újszülöttekkel combinált arányszámok eléggé kifejezik a védhimlőoltás elterjedését.

A védhimlőoltás elterjedésére nézve a következő érdekes nemzetközi adatok állnak rendelkezésünkre: ¹⁾

Év	Az élve szü- löltek s z á m a	A beoltot- tak m a	A beoltottak a szülöltek szá- lálékában	
Olaszország	1880—84	5.214,098	3.829,589	73
Németország.	1880 - 82	5.080,672	3.625,839	71
Franciaország.	1883—84	1.853,250	1.194,796	64
Anglia és Wales	1875—77	2.668,074	2.291,352	86
	1882—83	1.779,862	1.525,605	86
Skócia	1873—84	1.504,319	1.320,188	88
Irland	1882—85	475,637	422,311	89
Ausztria	1880—83	3.393,810	2.641,080	78
Magyarország	1880—83	1.794,900	1.547,406	86
Németalföld	1880—83	577,380	475,533	82
Norvégia	1880—82	176,640	153,909	87
Svédország	1881—83	401,366	320,253	80
Európai Oroszország	1883	3.880,857	2.185,274	56

¹⁾ Dr. E. Raseri: Condizioni igieniche e sanitarie in Italia e confronti internazionali. Bulletin de l'institut international de statistique. Année 1886. Rome 1887.

Az 1886. év második felében fellépett himlőjárvány, mely hazánkban több felé, de különösen a fővárosban szokatlan hevesseggel pusztított, a nagy közönség figyelmét nagy mértékben felhívta a védhimlőoltás s az újraoltás kérdésére. A kérdést Kőrösi József, a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója, tudományos kutatás tárgyává is tette s a himlőoltás befolyását a halálozási hajlandóságra az 1886. ápril 1-je óta 4 budapesti és 15 vidéki kórházban eszközölt nyilvántartás alapján a következő főbb számadatokkal világította meg:¹⁾

1113 kezelt himlőbetegből

be volt oltva 631, ezek közül meghalt 42 = 6'66%

nem volt beoltva 468, ezek közül meghalt . . . 231 = 49'68%

Abszolút számra a beoltott himlőbetegek meghaladták ugyan a be nem oltottakat, de tudva azt, hogy népünk nagy többsége be van oltva, a betegedési százalék, bár szám szerint nem tudjuk kimutatni, bizonyára sokkal kedvezőbb a beoltott, mint a be nem oltott egyéneknél. De hasonlíthatatlanul kedvezőbb a halálozási százalék is, úgy, hogy míg a beoltott himlőbetegeknek csak 6'66 % -a halt el, a be nem oltottaknak közel 50 % -a elpusztult.

Kőrösi észleletei szerint a védhimlőoltásnak még a himlőn kívül egyéb betegségekből eredő halálozásra is nagy befolyása van, a mint a következő számok igazolják:

Életkor	A beoltott betegek			A beoltva nem volt betegek		
	összes száma	közül meghalt		összes száma	közül meghalt	
		szám szerint	%		szám szerint	%
0 — 1 éves	38	4	10'5	129	41	31'8
1 — 5 »	426	32	19'2	130	45	34'6
5 — 20 »	3,473	171	4'9	367	23	6'3
20 — 30 »	5,411	277	5'1	611	31	5'1
30 — 40 »	2,790	216	7'7	358	47	13'1
40 — 60 »	3,126	379	12'1	622	92	14'7
60-on felül	874	174	19'9	341	82	24'0
ismeretlen korú	35	7	20'0	8	1	12'5
Összesen	16,173	1,260	7'8	2,566	362	14'1

¹⁾ Kőrösi : Neue Beobachtungen über den Einfluss der Schutzpockenimpfung auf Morbilität und Mortalität. VI. Internationaler Congress für Hygiene und Demographie zu Wien 1887. Heft Nr. XXVII. Arbeiten der Demographischen Section.

Mig tehát a beoltottak közül csak 8,1⁰/₀ halt el, a be nem oltottak között 13,2⁰/₀-ot tett a halálozás. Különösen a gyenge korúaknál nagy a különbség, a 0—1 éves korban ugyanis a be nem oltottak közt 3-szor, az 1—5 éves korban pedig közel kétszer olyan nagy a halálozási arányszám, mint a beoltottak között.

Az 1886. évben az **ázsiai kolera** is meglátogatta hazánkat, június hóban lépett fel Fiumében, innen elterjedt Horvát-Szlavonországba, majd az ország közepén is kiütött s főleg a Duna és Tisza folyása mellett pusztított, az előbbinél különösen Győrött és Budapesten, az utóbbinál pedig Szegeden, később Magyarország északi részébe is átesapott s 1887. január havában szűnt meg teljesen. A hivatalos kimutatás szerint a járvány 6 várost és 51 községet támadott meg 863,000 lakossal, megbetegült összesen 2724 egyén s meghalt 1457, vagyis a megbetegedetteknek 53⁴⁹/₀-a.

Az ázsiai kolera pusztításait Európa különböző államaiban a következő kimutatás tünteti fel. Magától értetődik, hogy ez adatok korántsem teljeseek, sok államban a régi kolerajárványokról nincsenek adatok, például hazánkban is csak az 1866-ki kolera nyitja meg a sort, holott tudjuk, hogy a rettenetes járvány nálunk már 1830-ban is rendkívüli hevességgel dühöngött s azóta is többször meglátogatta hazánkat.¹⁾

Év	Kolerában összesen	meghalt minden 1000 lakos közül	Év	Kolerában összesen	meghalt minden 1000 lakos közül
Olaszország :			1855	30,823	1'80
1854	80,000	3'27	1857	4,080	0'24
1855	200,000	8'17	1859	2,166	0'12
1865	12,901	0'51	1866	114,683	5'90
1866	19,571	0'77	1867	6,031	0'31
1867	128,075	5'05	1873	28,790	1'14
1884	14,299	0'49	Bajorország :		
1885	3,459	0'12	1836	1,231	0'20
Poroszország :			1854	7,310	1'05
1831	32,647	2'51	1873	2,612	0'54
1832	9,091	0'70	Németbirodalom :		
1837	13,325	0'96	1873	35,156	0.86
1848	26,151	1'62	Ausztria :		
1849	45,315	2'80	1855	274,324	9'00
1850	15,032	0'95	1866	90,000	4'77
1852	41,238	2'27	1867	32,000	1'69
1853	9,588	0'57	1873	106,441	5'26
1854	756	0'04	1885/6 . . .	1,113	—

¹⁾ Dr. E. Raseri : Condizioni igieniche e sanitarie in Italia e confronti internazionali. Bulletin de l'institut international de statistique. Année 1886. Rome 1887.

Év	Kolerában meghalt összesen	minden 1000 lakos közül
Magyarország :		
1866	30,000	1'95
1872—73 ¹⁾	190,000	12'32
1886	1,457	0'09
Anglia és Wales :		
1848	1,105	0'06
1849	53,293	3'01
1850	887	0'05
1851	1,132	0'06
1852	1,381	0'08
1854	20,097	1'12
1860	14,378	0'72
1861—70 .	22,945	1'07
1871—80 .	7,303	0'03
Skócia :		
1866	1,170	0'38
Írland :		
1831—32 .	21,171	2'73
1866—67 .	2,888	0'50
Franciaország :		
1832—35 .	114,716	3'66
1848—49 .	110,100	3'18
1854—55 .	143,478	4'00
1865—66 .	14,661	0'40
1884	7,829	0'21
Spanyolország :		
1855—56 .	236,744	15'00

Év	Kolerában meghalt összesen	minden 1000 lakos közül
1865	874	0'06
1885	119,620	7'00
Belgium :		
1832—33 .	7,984	2'09
1848—49 .	23,074	5'27
1866	43,400	8'99
Németalföld :		
1849	23,267	7'61
1866	20,000	5'50
Svédország :		
1856—60 .	5,784	1'50
1866—68 .	4,503	1'17
Norvégia :		
1853	2,448	4'50
Dánia :		
1853	4,717	3'35
Oroszország :		
1847—48 .	100,000	—
1853	98,877	—
1854	14,634	—
1855	131,047	—
1873	30,000	—
1874	4,500	—
Románia :		
1865	4,500	1'02
1866	2,600	5'88

Az 1880-ki népszámlálás a **népesség betegségi állapotát** is kutatta. Ez adatok, már elég régiek s csak egy esztendőről szólnak, de még így is elég érdekesek arra, hogy itt ismételtessenek:

	férfi	nő	összesen
egy hét óta beteg	8,206	8,748	16,954
két » » »	5,929	6,356	12,285
három hét óta »	3,300	3,442	6,742
egy hónap óta beteg	4,030	4,333	8,363
két » » »	6,551	7,018	13,569
három » » »	5,067	5,257	10,324
négy » » »	3,205	2,864	6,069
öt » » »	1,945	1,753	3,698
félév » » »	3,762	3,690	7,452
egy év » » »	7,743	8,801	16,544
két év » » »	6,004	6,869	12,873
három év óta »	3,898	4,407	8,305
négy » » »	2,266	2,630	4,896

¹⁾ Keleti Károly : Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873 és a kolera. Budapest 1875.

		férfi	nő	összesen
öt	év óta beteg	1,918	2,344	4,262
hat	» » »	1,527	1,861	3,388
hét	» » »	939	1,133	2,072
nyolcz	» » »	1,037	1,223	2,260
kilenc	» » »	374	488	862
tíz	» » »	1,550	1,835	3,385
tíz évnél régebben beteg		4,021	4,348	8,369
bizonytalan idő óta beteg		21,015	24,663	45,678
összesen		94,287	104,063	198,350

A betegek számát és arányát a különböző országrészek szerint az alábbi számok mutatják:

	A betegek összes száma	esik 1000 lélekre beteg
A Duna bal partján	27,963	16
A Duna jobb partján	34,712	14
A Duna-Tisza-közén	39,034	17
A Tisza jobb partján	23,547	16
A Tisza bal partján	28,068	15
A Tisza-Maros-szögén	19,466	11
Erdélyben	25,560	12
Magyarországban összesen	198,350	14

Az ország egészségügyi viszonyaira s népünk testi épségére következtetést vonhatunk még a katonai sorozás adataiból is, melyek feltűntetik az orvosilag megvizsgált **védkötelesek testi fogyatkozásait**. Igaz, hogy ezek csak a férfi népességre s annak is csak oizonyos korosztályára szorítkoznak. De elég tömegesek s az ország minden részére kiterjedők lévén, némileg az egész népességre nézve tanulságot meríthetünk belőlük, kivált ha Magyarországgal párhuzamosan Ausztriát is bemutatjuk: ¹⁾

Folyó szám	A testi fogyatkozás megnevezése	1000 orvosilag megvizsgált védköteles közül, kik a minimális (1.554 m.) testmagasságot elérték, testi fogyatkozás miatt visszahelyeztetett vagy töröltetett					
		1870—1874-ig		1875—1880-ig		1881—1885-ig	
		Magyarországban	Ausztriában	Magyarországban	Ausztriában	Magyarországban	Ausztriában
1	Ez idő szerint gyenge	312	339	434	443	492	516
2	Általános betegségek és vérbajok	18	18	13	11	11	11
3	Idegbajok	5	5	4	4	4	3
4	Szembajok	26	27	23	24	24	21

¹⁾ Militär Statistisches Jahrbuch 1870—1885. évfolyamok.

Folyó szám	A testi fogyatkozás meg- nevezése	1000 orvosilag megvizsgált védköteles közül, kik a minimális (1'554 m.) test- magasságot érték, testi fogyatkozás miatt visszahelyeztetett vagy töröltetett					
		1870—1874-ig		1875—1880-ig		1881—1885-ig	
		Magyar- országban	Ausztriában	Magyar- országban	Ausztriában	Magyar- országban	Ausztriában
5	Fülbajok	8	6	6	4	6	4
6	Légzési szervek bántalmai . . .	1	1	—	1	1	1
7	Vérkeringési szervek bántalmai.	44	102	52	100	51	80
8	Emésztési szervek bántalmai. .	33	34	29	30	23	23
9	Húgyeső és nemi szervek bánt-						
10	talmái	19	22	20	21	20	18
	Bujasenyvi bajok.	1	—	—	—	—	—
11	Idült bőrbetegségek	20	23	20	18	19	16
12	Csontbántalmak	8	7	6	4	5	4
13	Izületi bajok	97	118	133	126	93	81
14	Izombajok	3	3	3	2	2	2
15	Sérülések	11	8	11	9	9	7
16	Öncsonkítás	—	—	—	—	—	—
17	Veleszületett hibás képződmé- nyek	17	16	15	12	39	41
18	Ujképződmények (Neugebilde) .	2	2	2	2	2	1
19	Egyebek.	1	2	3	3	4	1
	Összesen	626	733	774	814	805	830

Úgy a gyenge testalkat, mint a különféle testi fogyatkozások miatt Ausztriában több védköteles találtatott alkalmatlannak, mint Magyarországon. Hazánkban a testi fogyatkozásoknak alig egy pár neme (például fülbajok, csontbántalmak) fordul elő nagyobb arányban. Azonban ha a három öt-öt éves átlagot egymással összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy Magyarország állapotai évről-évre kedvezőtlenebbé válnak s már az utolsó évtődben nem sokkal álltak jobban a monarchia másik felének állapotainál.

Az ország egyes részei közt, a katonai területi beosztást véve alapul, a következő eltéréseket látjuk: ¹⁾

¹⁾ Militär Statistisches Jahrbuch 1870—1885. évfolyamok.

Folyó szám	A testi fogyatkozás megnevezése	1000 orvosilag megvizsgált közül, kik a minimális (1'554 m.) testmagasságot érték, testi fogyatkozás miatt visszahelyeztetett vagy töröltetett a					
		budapesti	pozsonyi	kassai	temesvári	nagy-szebeni	zágrábi
		k e r ü l e t b e n					
1	Ez idő szerint gyenge	495	579	506	631	509	684
2	Általános betegségek és vérbajok	12	10	9	10	8	10
3	Ujképződmények (Neugebilde) . .	2	1	1	1	1	1
4	Idegajok	6	4	4	3	2	3
5	Szenbajok	31	18	20	17	15	28
6	Fülbajok	9	3	8	5	4	4
7	Légzési szervek bántalmai	1	—	2	3	—	1
8	Vérkeringési szervek bántalmai .	30	63	45	19	78	24
9	Emésztési szervek bántalmai . . .	14	20	23	18	22	12
10	Nemi szervek bántalmai	27	19	21	19	17	12
11	Bujasenyvi betegségek	1	—	—	—	—	—
12	Idült bőrbetegségek	18	10	20	15	21	10
13	Csontbántalmak	5	3	6	3	4	4
14	Izületi betegségek	67	62	63	44	72	23
15	Izom betegségek	3	1	3	4	3	1
16	Sérülések	7	6	9	7	8	6
17	Öncsonkítás	—	—	—	—	1	—
18	Veleszületett hibáképződmények	56	61	73	56	63	21
	Összesen . . .	784	860	813	855	828	844

A fentebbi táblázatok a népességnek testi épségét világították meg. Az általános egészségügyi viszonyokat, jelesen az akút betegségek számarányát, nem láthatjuk belőlük. Ezt kívánja némileg pótolni a következő kimutatás: ¹⁾

É v	A három első korosztályban ezer hadköteles közül a sorozáson betegség miatt meg nem jelent			
	Magyarországon Fiumével	Horvát-Szlavon országban	A magyar korona országaiban	Ausztriában
1870	4	5	4	3
1871	3	3	3	2
1872	3	6	3	2
1873	4	5	4	2
1874	5	7	5	2
1875	4	4	4	2

¹⁾ Militär Statistisches Jahrbuch 1870—1885. évfolyamok.

É v	A három első korosztályban ezer hadköteles közül a sorozáson betegség miatt meg nem jelent			
	Magyarországon Fiumével	Horvát Szlavonországban	A magyar korona országaiban	Ausztriában
1876	4	2	4	2
1877	3	3	3	2
1878	4	3	4	2
1879	4	2	3	2
1880	4	2	4	2
1881	4	1	3	2
1882	3	1	3	2
1883	3	2	3	2
1884	3	2	3	2
1885	—	—	—	—

E kimutatás már feltünteti, hogy mennyivel kedvezőtlenebbek hazánkban a közegészségügyi viszonyok, mint Ausztriában. Aránylag gyakran kétszer annyi védköteles nem jelenik meg nálunk a sorozáson, betegség miatt, s kivált Horvát-Szlavonországban az arányszámok néha abnormis magasságot érnek el.

Az egész népességben a főbb **testi és szellemi fogyatkozásokkal sújtottak** számát az 1880. évi népszámlálás következőleg tüntette fel:

	férfi	nő	összesen	10,000 lélekre esik:	
				Magyarországon	Ausztriában
vak	10,242	10,597	20,839	13	9
siketnéma	10,589	9,285	19,874	12	13
elmebeteg	6,691	6,118	12,809	8	6
hülye	10,204	8,468	18,672	12	15
összesen	37,726	34,468	72,194	45	43

Európa különböző államaiban a testi fogyatkozásokban szenvedők aránya az összes népességhez következő volt:

	vak	10,000 lakosra esett:		
		siketnéma	elmebeteg	hülye
1. A magyar birodalomban	13'3	12'1	8'2	12'4
2. Ausztriában	9'1	13'1	5'9	14'6
3. Poroszországban	8'3	10'1	23'8	
4. Bajországbán	8'2	9'0	9'8	15'1
5. Szászországban	8'0	6'3	6'5	14'3
6. Württembergben	7'0	11'1	7'8	15'5

		10,000 lakosra esett :		
	vak	siket- néma	elme- beteg	hülye
7. Badenben	5'3	12'2	11'1	15'8
8. Nagy-Britanniában	9'8	5'7	17'8	12'9
9. Dániában	7'9	6'2	13'5	8'3
10. Norvégiában	13'6	9'2	18'6	11'9
11. Svédországban	8'1	10'2	17'6	3'9
12. Svájcban	7'6	24'5	29'1	
13. Németalföldön	4'5	3'4	—	—
14. Belgiumban	8'1	4'4	9'3	5'0
15. Franciaországban	8'4	6'3	14'6	11'4
16. Spanyolországban	11'3	7'0	—	—
17. Olaszországban	10'2	7'3	9'8	6'7

B) Östermelés.

I. Mezőgazdaság.

1. Hőmérséki és csapadéki viszonyok.

A mezőgazdasági termelés nagy mértékben alá van vetve a természeti viszonyok befolyásának. Az intensív gazdálkodás bármennyire képes is fokozni a föld termő erejét, s módosítani sok tekintetben a természeti tényezők befolyását, a természeti viszonyok hatalma alól még sem képes magát emancipálni. Nem szólva itt az állandó tényezőkről, a földalakulásról s a talaj minőségéről, a változó tényezők körül szükségesnek látszik bemutatni a két legfontosabbat a hőmérséket és csapadékot.

Az időjárási viszonyok észlelését újabban már 259 megfigyelő állomás eszközli az ország különböző pontjain; mi azonban térszűke miatt csak azon 28 hazai állomásra ¹⁾ szorítkozunk, melyről a központi időjelző-állomás napi jelentéseket közöl. Ezen állomások földrajzi fekvését és a tengerszine fölötti magasságát a következő kimutatás tünteti föl:

¹⁾ A központi időjelző-állomás tulajdonképen 29 helyről közöl adatokat, minthogy azonban az eszéki állomás adatai 1886-ban nagyon hézagosak voltak, kimutatásunkból kihagytuk.

Hely	Geografiai		Magasság méter	Hely	Geografiai		Magasság méter
	szélesség	hosszság Ferrótól			szélesség	hosszság Ferrótól	
Arad . . .	46° 11'	38° 59'	134	Nagy-Szeben .	45° 47'	41° 49'	413
Besztercze .	47° 7	42° 10	383	Nagy-Várad .	47° 3	39° 37	136
Beszterczeb.	48° 44	36° 49	371	Orsova . . .	44° 42	40° 5	53
Budapest . .	47° 31	36° 45	112	Pancsova . .	44° 52	38° 19	79
Csáktornya .	46° 23	34° 6	170	Selmecbánya .	48° 27	36° 34	617
Debreczen .	47° 31	39° 18	138	Sopron . . .	47° 41	34° 15	164
Eger	47° 54	38° 3	173	Szatm.-Német	47° 48	40° 33	145
Fiume	45° 19	32° 7	23	Szeged	46° 15	37° 49	88
Késmárk . .	49° 8	38° 6	631	S.-Sz.-György	46° 52	43° 28	556
Keszthely .	46° 46	34° 54	117	Szolnok . . .	47° 10	37° 52	113
Kolozsvár .	46° 45	41° 14	366	Temesvár . .	45° 46	38° 54	103
Magyar-Óvár	47° 53	34° 56	125	Trencsén . .	48° 54	35° 43	227
Márm.-Sziget	47° 56	41° 33	270	Ungvár	48° 36	39° 58	141
Nagy-Enyed .	46° 16	41° 23	270	Zágráb	45° 49	33° 39	163

Képviseleve van itt valamennyi országrész néhány állomással, s úgy földrajzi fekvésre, mint magasságra nézve a kimutatott helyek nagy változatosságot mutatnak s alábbi adataikból megközelítő képét nyerjük az egész ország hőmérséki és csapadék viszonyainak.

1886-ban a havi **átlagos hőmérséket** a következő táblázat állítja szemünk elé Celsius fokokban :

A hely megneve- zése	Január	Február	Már- czius	Április	Május	Junius	Julius	Augus- tus	Szept- ember	Október	Novem- ber	Decem- ber
Arad	+ 0.6	- 1.7	- 0.3	+ 9.4	+13.8	+17.0	+18.2	+17.8	+14.3	+ 9.4	+ 4.3	+ 2.6
Besztercze .	- 1.1	- 2.4	- 0.5	+ 6.0	+12.7	+16.9	+15.8	+16.4	+12.7	+ 6.7	+ 1.2	+ 0.6
Beszterczeb.	- 3.0	- 6.6	- 2.9	+ 7.7	+11.1	+15.9	+16.4	+16.0	+11.6	+ 6.7	+ 1.6	- 0.6
Budapest . .	- 1.0	- 4.1	- 1.1	+ 9.3	+13.9	+16.7	+19.1	+18.3	+14.6	+ 8.2	+ 3.6	+ 0.9
Csáktornya .	- 2.4	- 2.5	- 1.3	+ 8.4	+13.7	+16.3	+17.6	+16.7	+12.3	+ 7.7	+ 3.7	+ 1.2
Debreczen .	- 0.8	- 2.9	- 2.2	+ 8.6	+13.9	+16.0	+16.9	+16.1	+12.3	+ 8.2	+ 6.0	+ 2.6
Eger	- 0.8	- 2.4	- 1.7	+ 7.0	+13.7	+16.6	+17.6	+18.2	+13.0	+ 7.5	+ 2.6	+ 0.6
Fiume	+ 5.8	+ 2.9	+ 3.4	+11.0	+14.5	+18.0	+20.4	+19.5	+16.9	+12.7	+ 8.9	+ 7.2
Késmárk . .	- 3.9	- 9.5	- 5.6	+ 5.5	+ 9.7	+13.2	+13.1	+13.1	+ 8.8	+ 5.9	+ 1.1	- 0.3
Keszthely .	- 1.5	- 2.3	- 0.9	+ 9.6	+13.9	+17.2	+19.3	+18.8	—	+ 9.7	+ 5.0	+ 1.7
Kolozsvár .	- 0.8	- 3.6	- 1.7	+ 5.3	+10.7	+15.3	+15.7	+15.2	+10.8	+ 5.8	- 0.2	- 0.6
M.-Óvár . .	- 2.7	- 4.0	- 1.7	+ 8.9	+13.1	+16.7	+18.2	+17.8	+13.2	+ 8.4	+ 4.1	+ 0.5
M.-Sziget .	+ 0.2	- 1.9	- 0.7	+ 6.9	+12.7	+15.9	+16.1	+16.0	+12.1	+ 7.4	+ 3.2	+ 1.4
N.-Enyed . .	- 1.2	- 1.4	+ 0.5	+ 7.2	+11.5	+16.1	+16.2	+17.1	+12.3	+ 8.4	+ 2.1	+ 1.7
N.-Szeben .	- 0.4	- 2.7	- 0.9	+ 6.9	+11.8	+15.9	+16.0	+15.8	+11.1	+ 6.3	+ 0.7	+ 1.0
N.-Várad . .	+ 1.6	- 1.1	+ 0.9	+ 8.8	+12.1	+16.7	—	—	+15.2	+ 8.0	+ 4.0	+ 3.3
Orsova . . .	+ 0.0	- 1.5	+ 0.5	+ 8.2	+13.6	+18.4	+19.0	+18.4	+13.4	+ 8.5	+ 3.1	+ 1.1
Pancsova . .	- 0.3	- 1.7	+ 0.8	+10.1	+15.5	+18.9	+20.6	+19.3	+15.3	+ 9.7	+ 3.9	+ 2.6
Selmeczb.	- 2.6	- 3.5	- 2.7	+ 7.4	+11.7	+14.3	+16.5	+16.6	+12.6	+ 6.8	+ 1.4	- 0.9
Sopron . . .	- 3.3	- 3.4	- 1.4	+ 7.8	+12.3	+15.6	+17.5	+16.8	+13.4	+ 8.9	+ 3.7	+ 0.3
Szatmár . .	+ 0.9	- 0.8	- 0.5	+ 9.8	+14.0	+16.8	+18.0	+17.7	+12.6	+ 8.0	+ 3.1	+ 2.6
Szeged . . .	- 0.9	- 2.4	- 0.5	+ 8.6	+15.0	+17.7	+19.7	+18.3	+13.9	+ 9.2	+ 3.4	+ 0.8
S.-Sz.-György	- 1.6	- 7.7	+ 0.6	+ 8.4	+12.4	+16.8	+16.9	+17.4	+12.5	+ 6.9	+ 0.7	+ 0.3
Szolnok . .	- 1.6	- 2.7	- 0.1	+10.1	+15.9	+18.8	+20.6	+18.7	+14.3	+ 9.0	+ 2.0	+ 0.8
Temesvár . .	+ 0.3	- 2.6	+ 0.3	+10.7	+14.7	+18.5	+20.9	+19.9	+15.2	+ 9.7	+ 4.0	+ 2.5
Trencsén . .	- 1.4	- 3.7	- 0.9	+ 9.4	+12.5	+16.1	+17.2	+17.4	+13.3	+ 9.6	+ 5.0	+ 1.1
Ungvár . . .	- 0.4	- 1.6	- 1.5	+ 7.7	+13.4	+16.8	+16.9	+16.3	+12.3	+ 8.3	+ 4.1	+ 2.5
Zágráb . . .	- 1.6	- 0.8	+ 0.0	+ 9.3	+12.9	+16.7	+18.6	+18.3	+14.6	+ 9.9	+ 5.0	+ 3.2
Átlag . . .	- 0.9	- 2.6	- 1.0	+ 8.4	+13.1	+16.6	+17.4	+17.3	+13.1	+ 8.3	+ 3.3	+ 1.5

Mindjárt első tekintetre feltűnik, hogy az 1886. évben a tavasz igen későn jött meg, az ősz ellenben igen soká tartott. Az országos átlagot véve, december hónapnak 2.5 fokkal magasabb átlagos hőmérséke volt, mint márcziusnak. Egészen egyforma átlagos hőmérséket mutattak április és október, május és szeptember, továbbá július és augusztus hónapok. A hideg legnagyobb volt februárban, majd két fokkal nagyobb mint januárban,

A csapadékviszonyok tanulmányozásánál két momentum bir fontossággal, a csapadékos napok száma és a csapadékok mennyisége. A csapadékos napok számát a következő táblázat mutatja:

A hely megnevezése	Január	Február	Márczius	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
Arad	12	5	9	8	12	19	9	7	6	4	7	10
Besztercze	8	3	7	9	12	17	18	9	5	6	9	11
Besztercebánya	17	5	9	5	3	12	10	7	4	9	6	15
Budapest	15	12	9	9	4	12	4	9	8	7	11	15
Csáktornya	11	3	6	12	3	15	4	9	4	9	6	10
Debreczen	16	6	3	5	10	7	8	5	5	7	6	14
Eger	12	7	3	8	8	14	10	7	2	7	4	13
Fiume	16	4	8	11	5	15	4	13	5	13	11	20
Késmárk	15	6	6	3	12	16	12	8	4	13	6	14
Keszthely	9	5	7	10	13	15	8	8	5	10	10	11
Kolozsvár	6	3	5	3	9	16	12	8	2	5	10	7
Magyar-Óvár	15	4	9	10	6	12	11	7	4	5	9	9
Mármaros-Sziget	10	2	8	4	10	16	10	5	9	7	7	10
Nagy-Enyed	3	1	5	2	11	11	5	6	2	2	4	5
Nagy-Szeben	5	3	11	6	15	18	18	11	5	4	10	6
Nagy-Várad	10	3	7	6	10	14	5	—	4	5	7	6
Orsova	16	12	11	11	6	13	7	9	5	8	9	14
Pancsova	12	4	14	8	10	16	9	6	4	8	9	13
Selmeczbánya	19	7	10	5	6	16	8	6	7	13	9	20
Sopron	11	6	6	8	12	17	16	11	3	5	3	8
Szatmár-Németi	9	3	7	3	8	17	13	6	3	4	6	16
Szeged	15	8	8	10	8	12	4	6	3	8	7	12
Sepsi-Szt. György	5	3	15	7	12	15	17	6	7	4	11	8
Szolnok	11	7	7	7	8	15	3	7	4	6	3	13
Temesvár	14	6	12	7	9	16	7	10	5	9	12	11
Trencsén	17	6	12	8	5	18	4	5	5	8	8	15
Ungvár	16	10	9	6	14	15	17	12	8	10	14	21
Zágráb	15	8	7	10	4	22	6	14	5	9	10	14
Átlag	12	5	8	7	9	15	9	8	5	7	8	12

Esőzések leggyakrabban január, június és december hónapokban fordulnak elő, legritkábban pedig februárban és szeptemberben. 1886-ban még július, augusztus és október, e rendesen esőgazdag hónapok is szegények voltak csapadékokban, különösen a magyar alföldön.

A csapadékok mennyiségét miliméterekben a következő kimutatás tünteti föl:

A hely megnevezése	január	február	márczius	április	május	június	július	augusztus	szeptember	október	november	december
Arad	55	28	48	45	74	206	34	26	64	72	58	48
Beztercze	31	3	20	16	66	215	160	66	59	32	63	50
Besztercebánya	131	33	48	23	26	116	80	87	32	83	53	169
Budapest	110	41	43	42	29	80	5	26	19	54	22	90
Csáktornya	90	24	31	78	26	128	47	90	67	111	26	86
Debreczen	52	19	69	165	303	156	84	57	22	33	22	89
Eger	90	48	16	36	65	75	35	29	9	60	9	69
Fiume	278	53	118	78	30	207	69	98	77	130	218	268
Késmárk	74	23	20	12	44	68	97	67	38	46	9	72
Keszthely	30	24	37	72	51	83	36	92	60	151	31	44
Kolozsvár	18	112	13	4	13	101	148	155	101	132	33	32
Magyar-Óvár	61	5	24	43	26	142	79	28	18	82	21	27
Mármaros-Sziget	52	23	36	12	73	111	115	94	47	24	26	68
Nagy-Enyed	31	12	12	32	84	125	69	67	19	8	41	19
Nagy-Szeben	27	19	29	10	85	149	158	138	16	58	67	11
Nagy-Várad	61	9	62	44	97	186	65	—	38	61	41	41
Orsova	149	79	54	146	58	47	41	83	18	55	84	84
Pancsova	47	37	53	22	75	161	69	61	41	73	47	69
Selmeczbánya	276	71	84	25	20	133	40	57	22	96	52	159
Sopron	40	8	13	62	84	198	95	111	19	74	107	53
Szatmár-Németi	325	13	229	12	62	89	32	43	19	13	26	86
Szeged	57	23	31	54	40	57	10	30	43	62	27	64
Sepsi-Szt.-György	8	23	40	23	53	157	228	57	43	30	41	14
Szolnok	261	43	30	49	69	80	24	18	43	70	10	190
Temesvár	161	75	80	103	127	368	103	159	101	282	234	317
Trencsén	109	21	45	39	27	103	14	14	26	58	16	88
Ungvár	182	19	45	39	38	84	55	64	15	26	34	103
Zágráb	177	21	64	72	24	135	107	52	150	100	97	203
Átlag	107	33	50	47	60	134	73	71	44	74	54	93

A csapadékok mennyisége meglehetősen összhangban áll a csapadékos napok számával, legtöbb volt a csapadék júniusban és januárban s legkevesebb februárban és szeptemberben. Hogy átlago-

san egy csapadékos napra, az egyes hónapokban, hány milliméter csapadék esett, arra nézve a következő számok szolgálnak útmutatással:

	egy csapadékos napra esett átlag- osan csapadék		egy csapadékos- napra esett átlag- osan csapadék
januárban . . .	8'92 milliméter	augusztusban . .	8'87 milliméter
februárban . . .	6'60 »	szeptemberben . .	8'80 »
márcziusban . .	6'25 »	októberben . . .	10'57 »
áprilisban . . .	6'71 »	novemberben . .	6'75 »
májusban . . .	6'66 »	decemberben . .	7'79 »
juniusban . . .	8'93 »		
juliusban . . .	8'11 »	egész évben . .	8'00 »

Az egész 1886. évben a csapadékos napok számát s a csapadék mennyiségét (ez utóbbit több évi átlag szerint is dr. Schenzl Guidó esőzési térképe alapján) ¹⁾ az egyes megfigyelő állomásokon a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	Állomás	Csapadékos napok száma 1886-ban	Csapadék mennyiség mm.		Folyó szám	Állomás	Csapadékos napok száma 1886-ban	Csapadék mennyiség mm.	
			1886-ban	több évi átlag szerint				1886-ban	több évi átlag szerint
1	Arad . . .	108	758	634	15	Nagy-Szeben.	112	767	677
2	Besztercze . .	114	786	707	16	Orsova . . .	121	898	918
3	Beszterczeb. .	102	881	883	17	Pancsova . .	113	755	689
4	Budapest . . .	115	561	715	18	Selmeczbánya	126	1,035	879
5	Csáktornya . .	92	804	883	19	Sopron . . .	106	864	725
6	Debreczen . .	88	1,071	668	20	Szatm.Németi	95	949	796
7	Eger	99	541	559	21	Szeged . . .	101	498	527
8	Finme	125	1,624	1,575	22	S.-Szt-György	110	717	759
9	Késmárk . . .	115	570	596	23	Szolnok . . .	91	887	671
10	Keszthely . .	111	711	672	24	Temesvár . .	118	2,110	636
11	Kolozsvár . .	86	862	554	25	Trencsén . .	111	560	702
12	Magyar-Óvár .	101	556	553	26	Ungvár . . .	152	704	798
13	Márm.-Sziget.	98	681	920	27	Zágráb . . .	124	1,202	912
14	Nagy-Enyed .	57	519	590		Átlag	105	840	748

A csapadékos napok száma 1886-ban 57 és 152 között változott, a csapadékok mennyisége pedig 498 és 2110 mm. között.

¹⁾ Dr. Schenzl Guidó: A magyar korona országainak csapadékvizszonyai. 1885.

Az 1886. évi és a több évi átlagos esőmennyiség között számos jelentékeny különbséget látunk, Temesvárott például az előbbi több mint háromszor nagyobb volt az utóbbinál.

2. A terület művelési ágak szerint.

Mielőtt a mezőgazdasági termelés ismertetésébe fognánk, be kell még röviden mutatnunk a művelés alatt álló területet az egyes **művelési ágak** szerint, a mint azt az 1875. VII. t.-cikk alapján végrehajtott kataszteri munkálatok megállapították.

Az új földadó-kataszter szerint a Magyar birodalom s egyes alkatrészei összes területéből

	gazdasági termelésre szolgált		nem szolgált	
	hektár	%	hektár	%
Magyarország	26.680,133	94'35	1.598,038	5'65
Fiume város és területe	1,802	94'12	106	5'88
Horvát-Szlavonország	4.027,348	95'20	193,295	4'80
Összesen	30.709,283	94'49	1.791,439	5'51

Európa különböző országaiban az arányt a termőföld s a gazdasági termelésre nem szolgáló terület közt (mely utóbbihoz nemcsak a terméketlen terület számíttatik, hanem a beépített terület, továbbá utak, utcák, vizek stb. is) a következő számok mutatják: ¹⁾

Az összes terület százalékában			Az összes terület százalékában		
termőföld	nem termőföld		termőföld	nem termőföld	
Luxemburg	95'5	4'5	Oroszország	71'7	28'3
Magyarország	94'49	5'51	Svájc	71'6	28'4
Ausztria	94'29	5'71	Románia	68'3	31'7
Németország	93'7	6'3	Németalföld	67'5	32'5
Olaszország	86'9	13'1	Anglia	65'1	34'9
Boszn.-Herceg	86'0	14'0	Finnország	64'4	35'6
Francziaország	84'3	15'7	Portugália	51'8	48'2
Belgium	81'4	18'6	Svédország	48'2	51'8
Spanyolország	79'6	20'4	Görögország	41'1	58'9
Dánia	75'3	24'7	Norvégia	28'9	71'1

Magyarországon a termőterület művelési ágak szerint következőleg oszlik meg:

¹⁾ Brachelli: Die Staaten Europa's. Brünn, 1883.

	Magyarországon		Fiume város és területén		Horvát-Szlavonországban		A magyar birodalomban	
	hektár	‰	hektár	‰	hektár	‰	hektár	‰
szántóföld	11.584,002	43'42	383	21'26	1.303,304	32'36	12.887,689	41'97
kert . . .	347,766	1'30	31	1'72	52,836	1'31	400,633	1'30
rét . . .	2.993,222	11'22	394	21'86	464,948	11'55	3.458,564	11'26
legelő . .	3.708,883	13'90	742	41'18	603,889	14'99	4.313,514	14'05
nádas . .	90,174	0'34	—	—	2,686	0'07	92,860	0'30
szőlő . .	358,045	1'34	—	—	67,452	1'67	425,497	1'39
erdő . .	7.598,041	28'48	252	13'98	1.532,333	38'05	9.130,626	29'73
együtt .	26.680,133	100‰	1,802	100‰	4.027,448	100‰	30.709,383	100‰

Mennyiben változtak a viszonyok az utóbbi évtizedek alatt, azt a következő kimutatásból látjuk, mely az ötvenes évek elején végrehajtott kataszteri munkálatok alapján kiderített eredményt tünteti fel. ¹⁾ Az egyes részeknél az összehasonlításra némileg zavarólag hat, hogy az akkori határörvidéket, mely azóta részben az anyaországgal forrasztatott össze, részben Horvát-Szlavonországgal egyesítettett, külön vagyunk kénytelenek kimutatni, de a Magyar birodalom összeségére nézve az összehasonlításnak mi sem áll útjában:

Az összes termő területből esett

	Magyaror- szágban ²⁾	A határ- örvidéken	Horvát- Szlavon- országban	Összesen
szántóföldre	37'45‰	29'53‰	30'68‰	36'24‰
szőlőre	1'39 »	1'07 »	1'97 »	1'29 »
rétre és kertre	14'96 »	17'96 »	12'92 »	15'15 »
legelőre	15'91 »	16'69 »	11'23 »	15'70 »
erdőre	30'29 »	34'75 »	43'20 »	31'52 »

A birodalmi átlagot tekintve, valamennyi művelési ág fogyott, csak a szántóföld emelkedett, mely utóbbi jelenleg több mint 50‰-kal nagyobb arányban szerepel, mint az ötvenes évek elején, s a szőlőterület mutat ugyanolyan arányszámot.

Ausztriában az egyes művelési ágak aránya tekintetében ugyanazon idő alatt következő változásokat konstatalhatunk: ³⁾

	a régi kataszteri mun- kát szerint	az új kataszteri mun- kát szerint		a régi kataszteri mun- kát szerint	az új kataszteri mun- kát szerint
szántóföld	35'75‰	37'60‰	legelő	15'45‰	14'37‰
szőlő	1'11 »	0'88 »	erdő	33'54 »	34'56 »
rét és kert	14'08 »	12'19 »			

¹⁾ Keleti : Hazánk és népe. Budapest, 1871.

²⁾ Erdélylyel együtt.

³⁾ Keleti : Hazánk és népe. Budapest, 1873. — Oesterreichisches statistisches Handbuch 1886. Wien, 1887.

A szántóföld tehát Ausztriában is növekedett, de növekedett még az erdőségek aránya is.

Európa némely államaiban a termőterületnek művelési ágak szerint való megoszlását a következő kimutatás mutatja: ¹⁾

Az ország neve	Szántó- föld és kert	Rét	Szőlő	Olajfa- ültet- vény és geszte- nyés	Erdő	Legelő, par- lag, stb.
	S z á z a í é k o k b a n					
Magyarország	43'27	11'26	1'39	—	29'73	14'05
Ausztria	38'91	10'88	0'88	—	34'56	14'37 ²⁾
Olaszország	29'15	25'83	6'64	4'79	14'31	19'28
Francziaország	54'47	10'13	4'70	—	17'02	13'68
Németország	51'17	11'54	0'26	—	27'17	9'86
Belgium	58'95	14'38	—	—	18'10	8'57
Németalföld	30'61	37'96	—	—	7'53	23'90
Irland	23'88	49'21	—	—	1'58	25'33

Magyarországon a szántóföld nem foglal el annyit a területből, mint Belgiumban, Francziaországban vagy akár csak Németországban, de jóval többet mint Ausztriában, Olaszországban stb. Rétekben különösen Irland, Németalföld és Olaszország gazdag, szőlőben az utóbbi és Francziaország. Erdők tekintetében Ausztria áll legelő, azután hazánk következik, majd Németország. Legelője legtöbb van a rétekben is leggazdagabb Irlandnak, Németalföldnek és Olaszországnak.

3. A bevetett, elemi csapásokkal sújtott és learatott terület.

Tízennyolcz évet felölelő táblázatainkban a mezőgazdasági termelést, sajnos, nem mutathatjuk be az egész Magyar birodalom területéről, Horvát-Szlavonországban a mezőgazdasági statisztika hosszú vajúdások után csak 1886-ban született meg, így alábbi kimutatásaink mindenütt csak az anyaországra vonatkoznak s a hol Horvát-Szlavonország termését is felvesszük, azt mindenkor külön meg fogjuk jelölni.

A bevetett és ugarnak maradt terület az utóbbi 18 év alatt a következő változásokat mutatta: ³⁾

¹⁾ L. Sbrojavacca: Sol valore della proprietà fondiaria rustica. Bulletin de l'institut international de statistique. Tome I. 1-ère et 2-ème Livraisons Armée 1886. Rome 1886. — Oesterreichisches statistisches Handbuch. Wien 1887.

²⁾ A legelőre 9.42 %, az alpokra pedig 4.95 % esik.

³⁾ A következő táblázatot, valamint ugyancsak tisztán Magyarországra vonatkozólag az elemi csapásokról, a learatott területről és a terméstről szóló táblázatotak Párniczky Ede statisztikai számtanácsos állította össze.

É v	Őszi vetés	Tavaszi vetés	Együtt	Elemi és egyéb csa- pasok folytán ki- veszett vetés	Ugar	Összes terület
Ezer hektárok- és százalékokban						
1869	39'32 3,677	42'38 3,964	81'70 7,641	—	18'30 1,711	100'00 9,352
1870	35'84 3,496	42'29 4,124	78'13 7,620	—	21'87 2,133	100'00 9,753
1871	33'74 3,302	42'77 4,188	76'51 7,490	—	23'49 2,297	100'00 9,787
1872	33'21 3,372	42'94 4,359	76'15 7,731	—	23'85 2,422	100'00 10,153
1873	36'59 3,846	42'13 4,429	78'72 8,275	—	21'28 2,237	100'00 10,512
Átlag 1869—73 .	35'70 3,539	42'50 4,213	78'20 7,752	—	21'80 2,160	100'00 9,912
1874	33'21 3,642	42'18 4,626	75'39 8,268	4'18 458	20'43 2,240	100'00 10,966
1875	34'56 3,803	42'51 4,678	77'07 8,481	2'45 270	20'48 2,252	100'00 11,003
1876	31'05 4,151	42'88 5,457	73'93 9,608	4'17 631	21'90 2,774	100'00 13,013
1877	33'34 3,867	42'06 4,982	76'30 8,849	2'68 311	21'02 2,438	100'00 11,598
1878	33'43 3,996	44'84 5,359	78'27 9,355	—	21'73 2,597	100'00 11,952
Átlag 1874—78 .	33'01 3,892	42'58 5,020	75'59 8,912	3'54 418	20'87 2,460	100'00 11,790
1879	33'47 3,829	45'67 5,224	79'14 9,053	—	20'86 2,387	100'00 11,440
1880	31'51 3,653	44'08 5,114	75'59 8,767	5'68 659	18'73 2,172	100'00 11,598
1881	32'19 3,850	40'88 4,883	73'02 8,733	8'74 1,045	18'24 2,181	100'00 11,959
1882	32'96 3,721	45'66 5,155	78'62 8,876	2'27 255	19'11 2,158	100'00 11,289
1883	33'76 3,860	44'69 5,110	78'45 8,970	2'63 301	18'92 2,163	100'00 11,434
Átlag 1879—83 .	32'45 3,783	43'72 5,097	76'17 8,880	4'85 565	18'98 2,212	100'00 11,657
1884	33'99 4,007	44'17 5,208	78'16 9,215	3'77 444	18'07 2,130	100'00 11,789
1885	34'37 4,017	45'85 5,360	80'22 9,377	2'23 260	17'55 2,052	100'00 11,689
1886	34'01 4,060	45'61 5,444	79'62 9,504	3'63 434	16'75 1,999	100'00 11,937
Átlag 1869—1886	33'36 3,808	43'13 4,922	76'49 8,730	4'04 461	19'47 2,221	100'00 11,412

Az összehasonlítást némileg zavarja, hogy az elemi és egyéb csapások folytán kiveszett vetés a régebbi években nem mutatott ki elkülönítve. Érdekes az ugarnak hagyott terület aránylagos csökkenése. Az 1869—73 évek átlagában az összes területnek még 21.80⁰/₀-a maradt ugarnak, 1874—78-ban átlagosan csak 20.87⁰/₀-a, 1879—83-ban csak 18.98⁰/₀-a, 1886-ban pedig már csak 16.75⁰/₀-a. Az őszi vetés aránya is némi csökkenést mutat, a tavaszi vetésé ellenben emelkedett.

Az **elemi csapások** évről-évre változó, sokszor igen jelentékeny területen semmisítik meg a vetéseket, 1881-ben a kiveszett vetés meghaladta az 1 millió hektárt, s az összes bevetett területnek 10.69⁰/₀-kát képezte.

Terménynemek szerint a kiveszett terület következőleg oszlott meg:

A termény megnevezése	1880—1884-ig 5 évi átlagban		1885. évben		1886. évben	
	a kiveszett vetés területe					
	ezer hek- tárban	a bevetett terület szá- zalékában	ezer hek- tárban	a bevetett terület szá- zalékában	ezer hek- tárban	a bevetett terület szá- zalékában
Buza	203'3	7'36	79'0	2'88	127'7	4'42
Kétszeres	11'5	5'34	5'7	3'07	7'3	3'97
Rozs	58'6	5'09	30'2	2'67	43'0	3'61
Repce	25'6	18'44	6'0	6'32	14'2	11'55
Árpa	44'5	4'40	25'5	2'44	43'9	4'03
Zab	50'2	4'81	28'6	2'76	40'7	3'72
Köles	5'1	10'61	1'5	5'23	2'5	7'55
Kukoricza	99'2	5'10	55'3	2'95	108'6	5'32
Tatárka	0'8	4'59	0'6	2'91	0'5	3'35
Magbükköny	1'6	3'34	1'6	2'60	2'3	3'65
Borsó, lencse, bab	2'4	5'79	2'2	5'26	1'7	4'03
Len	0'5	4'40	0'4	4'05	0'3	3'11
Kender	3'1	4'41	1'5	2'28	4'4	5'79
Dohány	3'0	4'71	2'9	5'05	5'6	8'71
Czukorrépa	1'2	3'38	0'4	1'35	1'5	3'67
Burgonya	18'4	4'55	10'1	2'41	11'7	2'68
Takarmányrépa	1'4	2'01	1'1	1'23	3'1	3'09
Mesterséges kaszáló	10'6	2'85	7'7	1'78	15'0	3'13
Összesen	541'0	5'73	260'3	2'70	434'0	4'37

Legtöbb aránylag a repczevetésből vesz ki, azután pedig a kölesből. Az 1880—84. évek átlagában a búzavetésből is sok kivesszett, 1886-ban pedig a dohányból, legkevesebb a takarmányrépából és mesterséges kaszálókból pusztul ki teljesen.

A csapást előidéző okok szerint a kivesszett vetést a következő kimutatás részletezi:

Az elemi csapás megnevezése	1880—1884-ig 5 évi átlagban		1885. évben		1886. évben	
	a k i v e s z e t t v e t é s t e r ü l e t e					
	ezer hektárban	a megkárosított terület százalékaiban	ezer hektárban	a megkárosított terület százalékaiban	ezer hektárban	a megkárosított terület százalékaiban
Árvíz	280'5	51'82	28'2	10'83	69'8	16'08
Aszály	61'2	11'31	58'1	22'31	187'1	43'09
Fagy	42'0	7'75	18'7	7'17	25'1	5'78
Jég	84'5	15'61	116'0	44'56	128'8	29'68
Köd	15'3	2'82	0'3	0'10	1'9	0'45
Rozsda	16'3	3'01	1'5	0'59	4'0	0'92
Egerek	7'3	1'34	7'7	2'94	0'7	0'17
Férgek	12'7	2'35	26'5	10'18	14'0	3'23
Egyéb	21'6	3'99	3'4	1'32	2'6	0'60
Összesen	541'4	100'00	260'4	100'00	434'0	100'00

Az 1880—84. évek átlagában a kivesszett vetésnek több mint fele árvíz folytán semmisült meg, 1885-ben a jég tett legtöbb kárt, 1886-ban pedig az aszály. Nagyobb károkat még a fagy tesz s néha a férgek.

A kivesszett vetésen kívül a tényleg learatott területet **terménynemek** szerint a következő táblázatok tüntetik fel:

Év	G a b o n a n e m ű e k					
	Buza őszi, tavaszi és tönköly	Rozs őszi, tavaszi és kétszeres	Árpa őszi és tavaszi	Zab	Köles és tatárka	Együtt
	Ezer hektárokbán és az összes learatott terület százalékában					
1869	29'05	21'61	10'58	11'95	0'71	73'90
	2,164	1,610	788	890	53	5,505
1870	25'90	19'10	10'30	11'97	1'02	68'29
	2,032	1,499	808	940	80	5,359

G a b o n a n e m ű e k

É v	G a b o n a n e m ű e k					
	Buza őszi tavaszi és tönköly	Rozs őszi és tavaszi és kétsze- res	Árpa őszi és tavaszi	Zab	Köles és tatárka	Együtt
Ezer hektárookban és az összes learatott terület százalékában						
1871	24'36 1,888	19'81 1,535	11'21 869	12'55 973	0'99 77	68'92 5,342
1872	25'35 2,027	18'76 1,500	11'03 882	12'91 1,032	0'97 78	69'02 5,519
1873	25'95 2,148	18'69 1,546	10'90 902	12'37 1,024	0'74 61	68'65 5,681
Átlag	25'83 2,052	19'36 1,538	10'70 850	12'23 971	0'88 70	69'00 5,481
1874	27'24 2,252	17'60 1,455	11'46 947	12'68 1,048	0'73 61	69'71 5,763
1875	27'07 2,296	17'16 1,456	10'71 908	11'61 984	0'74 63	67'29 5,707
1876	26'27 2,607	16'77 1,641	10'87 1,078	12'49 1,240	0'71 92	67'11 6,658
1877	27'35 2,421	16'81 1,487	10'51 930	12'28 1,087	0'57 51	67'52 5,976
1878	26'80 2,506	16'59 1,559	10'69 1,000	12'35 1,155	0'76 70	67'19 6,290
Átlag	26'92 2,416	16'93 1,520	10'84 973	12'29 1,103	0'75 67	67'73 6,079
1879	27'26 2,468	15'77 1,427	10'85 983	12'03 1,089	0'75 68	66'66 6,035
1880	27'55 2,416	14'83 1,301	11'16 978	11'61 1,018	0'75 66	65'90 5,779
1881	29'05 2,537	14'80 1,293	10'43 911	10'94 956	0'85 74	66'07 5,771
1882	28'14 2,498	14'56 1,292	10'94 971	11'25 999	0'69 61	65'58 5,821
1883	29'08 2,608	14'41 1,292	10'84 972	11'07 993	0'58 52	65'98 5,917
Átlag	28'22 2,506	14'88 1,321	10'84 963	11'38 1,011	0'72 64	66'04 5,865
1884	29'90 2,755	14'15 1,304	10'80 995	10'79 995	0'55 50	66'19 6'099
1885	29'27 2,745	14'04 1,316	11'15 1,046	11'07 1,038	0'51 48	66'04 6,193
1886	29'13 2,769	13'70 1,302	10'99 1,044	11'08 1,053	0'49 47	65'39 6,215
Átlag 1869—1886	27'45 2,396	16'43 1,434	10'83 945	11'78 1,029	0'73 64	67'22 5,868

É v	Hüvelyesek és kapásnövények					
	Borsó, lencse, bab	Mag- bük- köny	Kuko- ricza	Bur- gonya	Czukur- répa	Együtt
	Ezer hektárokbán és az összes learatott terület százalékában					
1869	0'51 40	—	18'87 1,404	4'49 334	0'20 15	24'07 1,793
1870	0'52 41	0'67 52	18'94 1,486	4'58 359	0'24 19	24'95 1,957
1871	0'59 46	0'65 50	18'05 1,399	4'67 362	0'24 19	24'20 1,876
1872	0'55 43	0'58 46	18'49 1,478	4'59 367	0'24 19	24'45 1,953
1873	0'44 36	0'44 36	18'54 1,534	4'28 355	0'21 18	23'91 1,979
Átlag	0'52 42	0'58 46	18'38 1,460	4'47 355	0'23 18	24'18 1,921
1874	0'41 33	0'40 33	19'38 1,603	4'35 360	0'25 21	24'79 2,050
1875	0'48 41	0'37 32	20'81 1,765	4'51 382	0'25 21	26'42 2,241
1876	0'47 47	0'35 35	20'55 2,038	5'05 501	0'26 26	26'68 2,647
1877	0'43 38	0'35 31	19'88 1,759	4'82 427	0'28 24	25'76 2,279
1878	0'46 43	0'36 33	20'25 1,893	4'98 466	0'27 25	26'32 2,460
Átlag	0'45 40	0'36 33	20'19 1,812	4'76 427	0'26 23	26'02 2,335
1879	0'44 40	0'42 38	20'71 1,875	4'54 411	0'34 31	26'45 2,395
1880	0'42 37	0'50 44	21'28 1,866	4'12 361	0'43 37	26'75 2,345
1881	0'42 36	0'47 41	20'57 1,796	4'25 372	0'35 31	26'06 2,276
1882	0'45 39	0'51 46	21'34 1,894	4'35 386	0'37 33	27'02 2,397
1883	0'44 39	0'57 51	20'34 1,824	4'39 394	0'40 36	26'14 2,344
Átlag	0'48 38	0'50 44	20'84 1,851	4'33 385	0'38 33	26'48 2,351
1884	0'45 42	0'60 55	20'14 1,855	4'47 412	0'42 39	26 2,403'08
1885	0'46 43	0'65 60	20'00 1,875	4'48 420	0'34 32	25 2,430'98
1886	0'43 41	0'65 62	20'14 1,914	4'48 426	0'40 38	26 2,481'10
Átlag 1869—1886	0'46 40	0'50 44	19'89 1,737	4'51 394	0'31 27	25'67 2,242

É v	Kereskedelmi növények				
	Dohány	Repcze	Len	Kender	Együtt
	Ezer hektárookban és az összes learatott terület százalékában				
1869	0 ⁶⁶ 49	0 ⁹³ 69	—	—	1 ⁵⁹ 118
1870	0 ⁵⁵ 43	1 ³⁵ 106	0 ²⁰ 16	1 ²⁵ 98	3 ³⁵ 263
1871	0 ⁴⁸ 37	1 ⁰⁵ 81	0 ¹⁹ 15	1 ²⁶ 98	2 ⁹⁸ 231
1872	0 ⁵⁷ 46	0 ⁷³ 58	0 ¹⁹ 15	1 ²⁰ 96	2 ⁶⁹ 215
1873	0 ⁵⁸ 48	2 ¹⁹ 181	0 ¹⁴ 12	0 ⁹² 76	3 ⁸³ 317
Átlag	0 ⁵⁶ 45	1 ²⁵ 99	0 ¹⁸ 14	1 ¹⁶ 92	3 ¹⁵ 250
1874	0 ⁶³ 52	0 ²² 18	0 ¹⁰ 9	0 ⁸² 67	1 ⁷⁷ 146
1875	0 ⁷⁹ 67	0 ⁹² 78	0 ⁰⁹ 7	0 ⁷⁰ 59	2 ⁵⁰ 211
1876	0 ⁷⁵ 75	0 ⁵⁷ 57	0 ¹⁴ 14	0 ⁹⁵ 94	2 ⁴¹ 240
1877	0 ⁷² 64	1 ²⁴ 109	0 ¹² 10	0 ⁸⁴ 75	2 ⁹² 258
1878	0 ⁷⁴ 69	0 ⁸⁹ 83	0 ¹³ 12	0 ⁹⁰ 84	2 ⁶⁶ 248
Átlag	0 ⁷² 65	0 ⁷⁷ 69	0 ¹² 11	0 ⁸⁵ 76	2 ⁴⁶ 221
1879	0 ⁷¹ 64	0 ⁹⁰ 81	0 ¹² 11	0 ⁸⁵ 77	2 ⁵⁸ 233
1880	0 ⁶⁹ 60	0 ⁹¹ 80	0 ¹¹ 10	0 ⁸⁰ 69	2 ⁵¹ 219
1881	0 ⁷⁰ 61	1 ⁸¹ 158	0 ¹⁴ 12	0 ⁸⁰ 69	3 ⁴⁵ 300
1882	0 ⁷⁰ 62	1 ⁰⁷ 95	0 ¹² 11	0 ⁷³ 65	2 ⁶² 233
1883	0 ⁶⁷ 60	1 ⁴⁰ 126	0 ¹³ 12	0 ⁷⁵ 67	2 ⁹⁵ 265
Átlag	0 ⁶⁹ 61	1 ²² 108	0 ¹³ 11	0 ⁷⁸ 70	2 ⁸² 250
1884	0 ⁶³ 58	1 ¹⁶ 107	0 ¹² 11	0 ⁷¹ 66	2 ⁶² 242
1885	0 ⁶¹ 57	1 ⁰¹ 95	0 ¹² 11	0 ⁷¹ 67	2 ⁴⁵ 230
1886	0 ⁶² 59	1 ¹⁴ 109	0 ¹¹ 10	0 ⁷⁵ 71	2 ⁶² 249
Átlag 1869—1886 . .	0 ⁶⁶ 57	1 ⁰⁸ 94	0 ¹³ 12	0 ⁸⁸ 76	2 ⁷⁵ 239

É v	T a k a r m á n y				
	Lucerna, lóhere, baltacim	Bükköny- keverék, mohar stb.	Mestersé- ges kaszá- lók együtt	Burgundi répa	Együtt
	Ezer hektárok- és az összes learatott terület százalékában				
1869	—	—	—	0'44	0'44
	—	—	—	33	33
1870	1'31	1'46	2'77	0'64	3'41
	103	114	217	50	267
1871	1'59	1'77	3'36	0'54	3'90
	123	137	260	42	302
1872	1'56	1'74	3'30	0'54	3'84
	125	139	264	43	307
1873	1'49	1'65	3'14	0'47	3'61
	123	136	259	39	298
Átlag	1'49	1'66	3'15	0'52	3'67
	118	132	250	41	291
1874	1'51	1'66	3'17	0'56	3'73
	125	137	262	46	308
1875	1'65	1'59	3'24	0'55	3'79
	140	135	275	46	321
1876	1'90	1'27	3'17	0'63	3'80
	183	132	315	62	377
1877	1'91	1'27	3'18	0'62	3'80
	170	111	281	55	336
1878	1'89	1'30	3'19	0'64	3'83
	177	121	298	59	357
Átlag	1'77	1'42	3'19	0'60	3'79
	159	127	286	54	340
1879	2'02	1'64	3'66	0'65	4'31
	183	149	332	59	391
1880	2'17	1'99	4'16	0'68	4'84
	190	175	365	59	424
1881	1'98	1'70	3'68	0'74	4'42
	173	149	322	64	386
1882	2'05	1'98	4'03	0'75	4'78
	182	176	358	67	425
1883	1'99	2'08	4'07	0'86	4'93
	179	187	366	77	443
Átlag	2'04	1'88	3'92	0'74	4'66
	181	167	348	65	413
1884	2'18	2'05	4'23	0'88	5'11
	201	188	389	81	470
1885	2'38	2'23	4'61	0'97	5'58
	224	208	432	91	523
1886	2'55	2'33	4'88	1'01	5'89
	242	222	464	96	560
Átlag 1869—1886	1'92	1'76	3'68	0'68	4'36
	167	154	321	59	380

Visszapillantva a közölt táblázatokra, azt látjuk, hogy a gabonaneműekre az összes learatott területből mind kisebb százalék esik, 1869-ben még 73.90 ‰ esett, 1886-ban már csak 65.39 ‰; vagy az öt évi átlagokat tekintve: 1869—73-ban 69.00 ‰, 1874—78-ban 67.73 ‰, 1879—83-ban pedig csak 66.04 ‰. Ezen csökkenés főleg a rozs- és kétszeresenél mutatkozik, melynek arányszáma 1869-től 1886-ig 21.61 ‰-ról 13.70 ‰-ra szállt le. Némileg a zab, továbbá a köles és tatárka is csekélyebb aránynyal szerepel újabb időben; a learatott búzavetés arányszáma ellenben még emelkedést is mutat, 1869—73-ban 25.83, 1874—78-ban 26.92, 1879—83-ban 28.22, 1886-ban pedig 29.13 ‰-kát képezvén az összes learatott területnek. Az árpa körülbelül olyan arányban fordul elő újabban, mint a korábbi években. Megjegyzendő, hogy bár a gabonaneműek arányszáma csökkent is, abszolút területük, kivált az utóbbi három évben, inkább emelkedést mutat.

A hüvelyesek és kapásnövényeknek úgy arányszáma, mint abszolút területnagysága határozottan emelkedett. Az emelkedés a hetvenes évek közepe táján állt be s azóta meglehetősen egyenlő magasságban mozgott. Legnagyobb az emelkedés a kukoriczánál, burgonyánál és cukorrépánál. A kukoriczával bevetett terület 1869-ben 1.40 millió hektár volt s az összes learatott területnek 18.87 ‰-kát tette, 1886-ban már 1.91 millió hektár s 20.14 ‰-ot képviselt. A burgonya 1869-től 1886-ig 334 ezer hektárról 426 ezer hektárra, a cukorrépa pedig 15 ezer hektárról 38 ezer hektárra emelkedett.

A kereskedelmi növények területe inkább csökkent, semmint növekedett volna, sajnos, ebben nagy része van a kender terület csökkenésének, mely míg a hetvenes évek elején csaknem megütötte a 100 ezer hektárt, a nyolczvanas években már csak 65—70 ezer hektár közt váltakozott. Roppant ingadozást látunk a learatott repczeterületnél, melynél tudjuk, hogy a bevetett területből gyakran igen sok kivesz. A dohányterület a hetvenes évek közepéig emelkedett, azóta ismét csökken.

Hogy mezőgazdaságunk mindinkább közeledik az okszerű kezelés felé, semmi sem mutatja jobban, mint a mesterséges takarmányok terjedése. 1870-ben még csak 267 ezer hektár vagyis 3.41 ‰ esett a mesterséges takarmányokra az összes learatott területből, 1886-ban már 560 ezer hektár, vagyis 5.89 ‰. Ezen emelkedésben egyaránt részt vettek a mesterséges kaszálók és a takarmányrépa.

4. Termelési viszonyok.

Ismerve a learatott területet, a **tényleges termést** összesen (de a három utolsó számjegy elhagyásával) és hektáronként, az egyes terménynemek szerint, a következő táblázatok mutatják:

É v	K e n y é r t e r m é n y e k				
	Őszi	Tavaszi	Buza	Tön- köly	Két- szeres
	buza		általában		
	Termett összesen ezer hektoliter és átlag egy hektáron hektoliter				
1869	8'75 17,044	7'97 1,681	8'68 18,725	12'11 75	9'72 3,434
1870	11'32 20,967	7'51 1,292	10'99 22,259	11'87 94	11'19 3,148
1871	8'45 14,219	7'94 1,600	8'40 15,819	15'26 70	9'50 2,480
1872	7'81 14,114	6'78 1,450	7'70 15,564	10'50 69	7'91 2,001
1873	6'95 13,030	6'29 1,046	6'57 14,076	10'86 60	6'31 1,576
Átlag	8'57 15,875	7'33 1,414	8'45 17,289	11'95 74	9'03 2,528
1874	9'76 19,833	8'31 1,780	9'58 21,613	12'24 75	10'22 2,710
1875	7'70 16,291	5'40 952	7'53 17,243	9'41 47	9'15 2,302
1876	7'15 17,323	4'90 884	6'99 18,207	7'89 29	6'19 1,552
1877	11'51 25,890	7'26 1,213	11'22 27,103	10'72 41	10'26 2,421
1878	15'65 36,465	10'45 1,812	15'29 38,277	9'51 34	12'50 3,079
Átlag	10'39 23,161	7'28 1,328	10'15 24,489	10'17 45	9'70 2,413
1879	7'54 17,338	6'42 1,063	7'47 18,401	10'36 36	8'55 1,983
1880	11'61 26,180	11'31 1,774	11'59 27,954	11'63 52	10'82 2,327
1881	12'52 29,607	10'15 1,720	12'36 31,327	13'16 47	12'69 2,596
1882	18'93 43,765	14'65 2,666	18'61 46,431	18'56 64	18'07 3,692
1883	12'40 30,104	10'11 1,805	12'25 31,909	12'64 37	13'14 2,541
Átlag	12'61 29,399	10'59 1,805	12'47 31,204	13'20 47	12'55 2,628
1884	13'91 35,790	11'19 1,993	13'73 37,783	13'55 52	14'91 2,969
1885	14'87 38,244	11'02 1,864	14'63 40,108	15'28 58	13'72 2,543
1886	13'30 34,681	9'98 1,564	13'11 36,245	15'98 75	13'21 2,341
Átlag 1869—1886 . .	11'32 25,049	8'74 1,565	11'12 26,614	12'21 56	10'75 2,539

É v	Kenyértermények (folytatás)			
	Őszi	Tavaszi	Rozs	Valamennyi
	r o z s		általában	kenyérter- mény
	Termett összesen és átlag egy hektáron hektoliter			
1869	10'98 13,789	—	10'90 13,789	9'55 36,024
1870	11'97 14,580	—	11'97 14,580	11'35 40,082
1871	10'71 13,372	8'28 209	10'66 13,581	9'33 31,950
1872	8'95 10,918	7'42 202	8'92 11,120	8'15 28,755
1873	4'92 6,270	5'71 130	4'94 6,400	5'99 22,112
Átlag . .	9'48 11,786	7'19 181	9'51 11,967	8'85 31,785
1874	10'28 11,987	8'84 208	10'25 12,195	9'87 36,594
1875	8'76 10,331	7'14 176	8'73 10,507	8'02 30,098
1876	6'45 8,783	5'36 151	6'43 8,934	6'76 28,723
1877	10'75 13,144	7'97 223	10'69 13,367	10'99 42,932
1878	14'00 18,071	8'52 237	13'89 18,308	14'69 59,698
Átlag . .	10'02 12,463	7'53 199	9'96 12,662	10'06 39,609
1879	7'09 8,281	7'34 216	7'10 8,497	7'42 28,917
1880	11'22 11,811	9'98 327	11'18 12,138	11'43 42,471
1881	13'02 13,623	13'00 540	13'01 14,163	12'57 48,133
1882	16'36 17,169	15'81 617	16'31 17,786	17'93 67,973
1883	12'85 13,629	13'42 507	12'87 14,136	12'47 48,624
Átlag . .	12'00 12,903	12'22 441	12'00 13,344	12'34 47,224
1884	13'81 14,653	11'04 484	13'70 15,137	13'78 55,941
1885	13'05 14,227	11'56 472	13'00 14,699	14'14 57,408
1886	11'77 12,836	10'54 354	11'73 13,190	12'74 51,851
Átlag 1869—1886 . .	10'80 12,637	9'38 316	10'81 12,953	11'00 42,127

É v	Különféle gabonaneműek					
	Tavaszi	Őszi	Árpa	Zab	Köles	Tatárka
	á r p a		általában			
Termett összesen ezer hektoliter és átlag egy hektáron hektoliter						
1869	10'79 7,921	9'92 536	10'73 8,457	12'36 10,997	9'47 342	8'83 149
1870	13'76 10,621	14'02 511	13'77 11,132	13'60 12,777	12'80 686	8'65 230
1871	14'20 11,944	11'16 312	14'14 12,256	14'51 14,110	8'72 446	7'13 185
1872	12'22 10,391	10'98 344	12'18 10,738	14'79 15,265	8'47 465	6'70 155
1873	11'07 9,519	9'00 381	10'97 9,900	12'14 12,426	6'19 236	5'78 133
Átlag	12'42 10,080	10'85 416	12'35 10,496	13'50 13,115	9'29 435	7'37 170
1874	13'14 12,007	13'12 442	13'14 12,449	13'39 14,030	7'99 315	9'69 206
1875	8'35 7,279	8'95 330	8'39 7,609	7'95 7,829	9'54 429	6'12 109
1876	10'42 10,638	8'37 479	10'31 11,117	11'17 13,854	8'38 550	6'41 169
1877	13'03 11,486	13'47 657	13'05 12,143	13'00 14,136	10'20 344	5'92 99
1878	16'02 16,046	12'83 663	16'71 16,709	18'36 21,203	15'75 766	6'27 134
Átlag	12'39 11,491	11'27 514	12'34 12,005	15'74 14,210	10'35 481	6'93 143
1879	9'41 8,772	9'17 461	9'39 9,233	12'38 13,560	13'42 671	6'23 113
1880	18'36 17,033	17'91 910	18'34 17,943	21'35 21,729	13'34 683	6'28 94
1881	15'65 13,043	13'23 1,022	15'44 14,065	17'63 16,848	12'62 695	10'59 207
1882	20'82 18,952	21'97 1,334	20'90 20,286	23'82 23,737	14'81 646	12'55 218
1883	14'23 13,071	14'40 778	14'24 13,849	18'16 18,029	14'72 476	12'57 218
Átlag	15'67 14,174	8'77 901	15'65 15,075	18'66 18,790	13'50 634	9'73 170
1884	16'44 15,243	18'48 1,255	16'58 16,498	20'23 20,118	13'32 426	12'61 234
1885	19'08 17,611	18'24 1,530	18'30 19,141	18'48 19,187	14'35 423	12'77 243
1886	12'62 12,240	14'83 1,104	12'78 13,344	18'40 19,379	10'86 339	13'10 201
Átlag 1869—86	13'92 12,434	13'96 725	13'91 13,159	15'63 16,070	11'26 496	8'63 172

É v	Hüvelyesek és kapásnövények				
	Borsó, len- cse, bab	Magbük- kőny	Kukoricza	Burgonya	Czükor- répa
	Termett összesen ezer hektoliter és átlag egy hek- táron hektoliter				ezer méter- mázsa
1869	8'96 360	—	12'59 17,683	44'05 24,714	127'64 1,877
1870	8'86 365	11'56 605	14'68 21,821	33'87 12,159	148'57 2,751
1871	7'15 329	11'63 582	8'81 12,323	31'31 11,327	124'28 2,344
1872	7'55 328	10'29 473	12'11 17,893	34'23 12,560	131'07 2,548
1873	5'70 207	8'59 311	7'98 12,240	23'74 8,418	93'25 1,630
Átlag . .	7'68 318	10'68 493	11'23 16,392	38'94 13,835	125'28 2,230
1874	7'61 255	9'15 305	4'74 7,602	43'09 15,514	147'01 3,070
1875	6'89 279	6'60 209	15'94 28,138	37'78 14,447	119'02 2,487
1876	6'28 293	8'17 288	11'27 22,968	34'78 17,418	116'24 3,001
1877	7'35 278	9'61 300	10'86 19,100	37'95 16,205	127'01 3,097
1878	10'68 455	8'91 295	19'14 36,249	69'63 32,422	223'47 5,563
Átlag . .	7'76 312	8'49 279	12'59 22,811	44'95 19,201	146'89 3,443
1879	9'12 363	9'27 355	12'34 23,243	38'57 15,851	171'19 5,225
1880	9'17 340	9'33 408	18'65 34,806	85'96 31,024	181'83 6,785
1881	11'06 406	11'77 483	16'07 28,866	81'32 30,395	194'72 5,967
1882	12'25 484	15'35 701	20'01 37,891	110'72 42,713	206'78 6,744
1883	11'09 437	13'42 685	16'85 30,740	109'89 43,285	204'88 7,379
Átlag . .	10'54 405	11'97 527	16'81 31,109	84'90 32,654	192'09 6,420
1884	11'70 487	14'58 807	17'16 31,836	80'07 32,978	173'84 6,761
1885	11'61 496	13'22 802	20'50 38,447	92'01 38,607	187'59 5,954
1886	10'63 434	12'88 796	15'55 29,768	77'16 32,839	163'14 6,257
Átlag 1869—86	9'08 366	11'25 494	14'44 25,085	61'03 24,049	164'82 4,413

É v	Kereskedelmi növények					
	Repcze	Len- mag	Kender- mag	Dohány	Len- fónál	Kender-
	Termett összesen és átlag egy hektáron					
	1000 hektol. illetőleg hektoliter / ezer méterm. illetőleg méterm.					
1869	7'28 505	—	—	4'55 221	—	—
1870	10'40 1,104	6'38 65	7'60 320	9'77 419	3'01 17	5'68 319
1871	8'12 662	5'62 39	6'40 169	7'53 282	7'27 56	6'50 463
1872	7'70 449	5'89 42	5'90 162	7'96 365	5'13 39	7'30 502
1873	9'35 1,695	5'16 26	5'29 82	5'02 241	3'64 24	5'95 361
Átlag . .	8'9 883	5'87 43	6'57 183	8'55 382	4'94 34	6'41 411
1874	7'95 145	7'75 30	8'48 214	6'84 357	3'26 15	4'16 176
1875	7'49 585	7'48 23	9'75 169	7'72 514	5'95 26	7'88 329
1876	5'65 321	6'34 35	5'34 143	7'03 525	4'87 41	6'39 434
1877	8'42 921	6'85 27	8'00 150	8'11 515	4'18 27	5'41 303
1878	12'64 1,050	5'67 69	6'31 530	9'92 684	4'75 58	6'15 517
Átlag . .	8'77 604	8'18 37	9'27 241	7'96 519	5'57 33	7'04 352
1879	8'06 655	5'96 65	6'22 576	9'12 582	4'91 54	5'91 452
1880	8'25 659	8'90 87	11'34 790	12'71 764	4'53 44	6'55 457
1881	10'53 1,661	8'09 99	9'39 652	10'06 611	4'42 54	6'02 418
1882	10'51 1,003	7'31 78	12'04 784	11'34 702	4'13 44	6'84 445
1883	7'17 901	7'02 86	10'33 697	9'28 554	4'37 53	6'18 417
Átlag . .	9'03 976	7'43 83	9'76 680	10'49 643	4'47 50	6'29 438
1884	9'29 994	8'80 97	11'18 734	10'52 614	5'00 55	6'41 421
1885	7'75 737	8'05 88	11'68 782	10'97 627	3'75 41	6'19 415
1886	8'02 873	7'72 80	9'65 685	7'95 467	3'89 40	6'48 460
Átlag 1869—86	8'81 828	7'40 61	9'54 443	8'28 502	4'73 40	6'50 405

T a k a r m á n y

É v	T a k a r m á n y				
	Takar- mányrépa	Lucerna, lóhere, baltacím	Bükköny- keverék, mohar stb.	Mestersé- ges kaszá- lók együtt	Rét- és gyep- széna
Termett összesen ezer métermázsa és átlag egy hektáron métermázsa					
1869	88'34 2,873	—	—	—	—
1870	102'82 4,289	25'76 2,654	24'48 2,800	25'08 5,454	14'93 34,379
1871	86'01 3,586	25'08 3,095	23'83 3,265	24'42 6,360	14'89 36,014
1872	90'71 3,898	23'81 2,977	22'63 3,140	23'19 6,117	13'37 32,745
1873	64'54 2,494	21'94 2,697	20'85 2,845	21'37 5,542	13'76 34,002
Átlag . .	82'91 3,412	24'08 2,856	22'89 3,013	23'45 5,868	14'23 34,285
1874	101'75 4,696	21'48 2,682	20'62 2,830	21'03 5,512	11'88 29,104
1875	78'86 3,670	23'30 3,255	16'08 2,170	19'75 5,426	11'28 28,233
1876	86'19 5,381	23'11 4,219	18'75 2,478	21'28 6,697	7'84 22,958
1877	86'52 4,732	26'05 4,440	21'37 2,372	24'21 6,811	14'23 39,446
1878	232'19 13,700	27'15 4,805	23'25 2,810	25'57 7,615	13'64 38,798
Átlag . .	119'71 6,436	24'40 3,880	19'90 2,532	22'41 6,412	11'74 31,709
1879	109'43 6,477	30'11 5,507	26'25 3,905	28'37 9,411	14'99 41,774
1880	256'34 15,183	29'63 5,634	26'69 4,659	28'22 10,292	12'65 34,674
1881	220'77 14,182	40'41 6,983	29'06 4,323	35'16 11,306	23'98 62,702
1882	284'70 19,084	35'59 6,465	26'54 4,674	31'14 11,139	21'24 55,627
1883	230'57 17,741	38'83 6,946	29'05 5,421	33'84 12,367	24'12 62,667
Átlag . .	222'47 14,533	34'75 6,307	27'53 4,596	31'28 10,903	19'27 51,489
1884	233'86 18,873	41'27 8,294	32'28 6,087	36'92 14,380	22'94 60,245
1885	234'18 21,364	35'10 7,846	28'78 5,995	32'05 13,842	19'57 50,145
1886	185'82 17,836	33'55 8,127	27'04 5,990	30'44 14,117	21'07 54,429
Átlag 1869—86	168'34 9,999	30'48 5,096	24'49 3,869	27'92 8,964	16'22 42,232

A közölt táblázatok arról tanuskodnak, hogy mezőgazdaságunk az utóbbi évtized alatt sokat haladt. Termésünknek nemcsak abszolút mennyisége emelkedett, hanem a hektáronkénti átlagos termés is növekedett s ez nem csupán az időjárás kedvezőbb voltának köszönhető, nagy része van benne a tökéletesebb gazdasági eszközök és gépek alkalmazásának, bővebb trágyázásnak, a vetőmag megválasztásának stb. A kedvezőbb fordulat 1877-ben állt be, azóta csak egy határozottan gyenge termés volt, az 1879. évi, a mely év abnormis időjárása különben csaknem egész Európában szűk termést idézett elő, de azonkívül az országos termés mindenkor kielégítő volt s a hektáronkénti átlagos termés közeledett a nyugot-európai kulturállamok termés átlagaihoz.

Az egyes terményeket tekintve, buzatermésünk az utóbbi 18 év alatt 14.1 millió (1873-ban) s 46.4 millió (1882-ben) hektoliter közt váltakozott, az átlagos termés pedig hektáronként 6.57 és 18.61 hektoliter közt. Búzatermésünk emelkedéséről fényesen tanúskodik, hogy míg a dús termésűnek ismert 1868. évben csak 29.6 millió hektoliter volt, az utóbbi hat év alatt (1881—86.) 31.3, 46.4, 31.9, 37.8, 40.1 és 36.2 millió hektoliterre rúgott, vagyis mind a hat évben többre; s míg akkor az átlagos termés 14.48 hektoliter volt, az utóbbi hat évben 12.25 és 18.61 hektoliter közt ingadozott.

Kétszerest újabban kevesebbet természetnek, de rozstermésünk emelkedett, mit az átlagos termés emelkedésének köszönhetünk.

A termett rozs 6.4 millió (1873-ban) s 17.8 millió (1882-ben) hektoliter közt váltakozott, a rozsnak hektáronkénti átlagos termése általában nem éri el a búzáét, bár egyes években meg is haladja, a minimális termés (1873-ban) 4.94 hektoliter, a maximális pedig (1882-ben) 16.31 hektoliter volt. A 18 év közül a hektáronkénti átlagos termés egy évben 5 hektoliteren alul maradt, 4 évben 5—10 hektoliter közt, 12 évben 10—15 hektoliter közt váltakozott, s csak egy évben haladta meg a 15 hektolitert.

Évi árpatermésünk 7.6 millió (1875-ben) és 20.3 millió (1882-ben) hektoliter közt váltakozik s hektáronként 8.39 és 20.90 hektoliter közt és pedig 2 évben 10 hektoliteren alul, 10 évben 10 és 15 közt, 6 évben pedig 15 és 21 közt.

Zabtermésünk úgy abszolút mint hektáronkénti átlagos mennyiségre meghaladja árpatermésünket, legkisebb 1875-ben volt (7.8 millió hektoliter), legnagyobb pedig, mint a többi gabonánémknél is, 1882-ben (23.8 millió). A hektáronkénti átlagos termés csak egy évben maradt 10 hektoliter alatt, 9 évben 11 és 15 hektoliter közt, 5 évben 16—20 hektoliter közt váltakozott,

három évben pedig meghaladta a 20 hektolitert is. Évi repce-termésünk 0.14 millió hektolitertől 1.66 millióig ment, dohánytermésünk pedig 221 ezer métermázsától 764 ezer métermázsáig, mi hektáronként 4.55, illetőleg 12.71 métermázsa átlagos termésnek felel meg.

Nem említve a csekélyebb mennyiségű terményeket, kukoriczatermésünk a lefolyt 18 év alatt roppant ingadozást mutat, az abszolút mennyiség 7.6 és 38.4 millió hektoliter közt ingadozott, a hektáronkénti átlagos termés pedig 4.74 és 20.50 hektoliter közt. Az átlagos termés 3 évben 10 hektoliteren alul maradt, 6 évben 10—15, 7 évben 15—20 hektoliter közt ingadozott, 2 évben pedig meghaladta a 20 hektolitert.

A burgonyatermés minimuma 8.4 millió hl. (1873-ban), maximuma 43.3 millió hl. (1883-ban) volt, átlagosan 23.74, illetőleg 110.72 hl. hektáronként. A cukorrépatermés 1.6 millió és 7.4 millió métermázsa közt, átlagosan 93.25 és 223.47 métermázsa közt; a takarmányrépatermés pedig 2.5 millió és 21.4 millió métermázsa közt, átlagosan hektáronként 64.54 és 234.18 métermázsa közt ingadozott. A mesterséges kaszálók évi termése 5.5 milliótól 14.4 millió métermázsáig ment s átlagosan hektáronként 19.75 métermázsától 36.92 métermázsáig; a rét- és gyepszéna pedig 22.9 millió métermázsától 62.7 millió métermázsáig s hektáronként 7.84-tól 24.12 métermázsáig.

Könnyebb áttekintés végett szükségesnek látszik ismételnünk a főbb termények 5 évi, illetőleg 18 évi átlagait, összehasonlítva az 1886. év termésével:

A termény megnevezése	T e r m e t t a z				
	1869—73	1874—78	1879—83	1869—86	1886
	évek átlagában				évben
	Millió hektoliter				
Buza	17'29	24'49	31'20	26'61	36'25
Rozs	11'97	12'66	13'34	12'95	13'19
Árpa	10'50	12'01	15'08	13'15	13'34
Zab	13'12	14'21	18'79	16'07	19'38
Kukoricza	16'39	22'81	31'11	25'09	29'77
Burgonya	13'84	19'20	32'65	24'05	32'84
	Millió métermázsa				
Dohány	0'38	0'52	0'64	0'50	0'47
Cukorrépa	2'23	3'44	6'42	4'41	6'26
Takarmányrépa	3'41	6'44	14'53	10'00	17'84
Lucerna, lóhere, baltacim	2'86	3'88	6'31	5'10	8'13
Bükkönykeverék, mohar stb.	3'01	2'53	4'60	3'87	5'99
Rét- és gyepszéna	34'29	31'71	51'49	42'23	54'43

A hektáronkénti átlagos termést pedig ugyanazon időszakokról a következő kimutatás ismétli:

A termény megnevezése	Termett hektáronként az				
	1869—73	1874—78	1879—83	1869—86	1886
	évek átlagában				évben
	H e k t o l i t e r				
Buza	8'45	10'15	12'47	11'12	13'11
Rozs	9'51	9'96	12'00	10'81	11'73
Árpa	12'85	12'34	15'65	13'91	12'78
Zab	13'50	15'74	18'66	15'63	18'40
Kukoricza	11'23	12'59	16'81	14'44	15'55
Burgonya	38'94	44'95	84'90	61'03	77'16
	M é t e r m á z s a				
Dohány	8'55	7'96	10'49	8'28	7'95
Czukorrépa	125'28	146'89	192'09	164'82	163'14
Takarmányrépa	82'91	119'71	222'47	168'34	185'82
Luczerna, lóhere, baltacim	24'08	24'40	34'75	30'48	33'55
Bükkönykeverék, mohar stb.	22'89	19'90	27'53	24'49	27'04
Rét- és gyepszéna	14'23	11'74	19'27	16'22	21'07

A főbb mezőgazdasági termények évi átlagos termését az utóbbi tíz év alatt megyék szerint a következő kimutatás részletezi:

Folyó szám	Ország-rész és megye	Termett az 1877—86. évek átlagában						
		buza	rozs	árpa	zab	kukori- cza	burgo- nya	takar- mány
		összesen és átlag egy hektáron						
		1000 hektoliter, illetőleg hektoliter						1000 mé- termázsza illetőleg méterm.
	<i>I. Duna bal- partja:</i>							
1	Árva megye .	8'74	9'59	10'38	8'95	—	68'12	13'89
		4	14	53	264	—	698	209
2	Bars » .	15'30	12'46	15'40	20'31	20'03	72'34	22'22
		385	152	338	172	70	254	638
3	Esztergom m.	17'05	15'32	19'54	23'54	20'58	73'38	22'72
		218	60	198	110	94	131	145
4	Hont megye .	14'30	12'87	15'87	18'78	21'88	81'72	22'22
		354	151	140	183	58	211	602
5	Liptó » .	12'78	15'68	17'21	15'08	—	90'64	13'48
		3	39	100	129	—	717	259
6	Nógrád » .	13'36	13'46	14'56	17'59	13'87	66'91	22'05
		471	443	229	214	102	490	937

Folyó szám	Ország-rész és megye	Termett az 1877—86. évek átlagában						
		buza	rozs	árpa	zab	kukori- cza	burgonya	takar- mány!
		összesen és átlag egy hektáron						
		1000 hektoliter, illetőleg hektoliter						1000 mé termázs illetőleg méterm.
7	Nyitra megye	16'40	15'25	18'67	20'17	21'73	102'57	23'20
		551	883	1,270	448	253	1,422	1,248
8	Pozsony »	13'26	13'55	16'78	18'38	17'22	80'21	20'24
		586	475	949	213	288	1,081	956
9	Trencsén »	12'55	13'30	16'54	16'41	20'16	86'00	21'84
		123	187	509	403	4	2,450	560
10	Turóc »	13'08	14'16	17'09	18'31	—	89'63	17'57
		15	89	58	96	—	482	188
11	Zólyom »	13'02	12'21	14'23	16'90	—	59'00	19'0
		59	91	58	137	—	349	715
	Összesen .	14'42	13'93	16'94	16'36	18'64	82'45	20'6
		2,767	2,584	3,902	2,369	870	8,284	6,457
	<i>II. Duna jobb partja:</i>							
1	Baranya m.	15'58	15'06	15'94	22'86	22'66	103'19	25'2
		652	269	135	345	848	723	1,248
2	Fejér »	15'09	13'90	15'73	19'81	18'88	108'78	25'03
		975	235	440	500	443	740	1,124
3	Győr »	11'90	12'01	15'74	18'74	21'31	77'76	15'31
		304	134	237	117	159	285	330
4	Komárom »	13'58	13'14	15'30	19'20	19'69	90'90	17'98
		549	165	342	339	233	494	662
5	Moson »	16'00	16'12	19'14	23'58	22'05	87'00	19'66
		401	145	434	127	203	152	541
6	Somogy »	15'50	14'25	16'27	21'86	18'39	97'57	21'59
		1,097	657	399	428	664	1,035	1,577
7	Sopron »	17'29	15'60	22'81	26'84	23'73	98'65	25'68
		680	328	549	272	138	699	865
8	Tolna »	16'77	16'19	18'14	27'51	23'44	110'36	24'45
		828	278	316	383	559	870	839
9	Vas »	12'43	10'75	15'61	21'50	17'28	78'72	21'23
		714	626	383	603	228	1,368	1,498
10	Veszprém »	13'13	12'37	15'17	16'44	18'83	80'98	20'25
		532	430	392	227	268	1,080	766
11	Zala »	13'52	11'73	14'65	18'48	16'91	73'60	19'77
		515	668	276	222	601	721	1,665
	Összesen .	14'71	13'04	16'84	21'32	19'91	90'00	21'63
		7,248	3,935	3,904	3,564	4,344	8,167	11,115

Folyó szám	Országgrész és megye	Termett az 1877—86. évek átlagában						
		buza	rozs	árpa	zab	kukori- cza	burgo- nya	takar- mány
		összesen és átlag egy hektáron						
		1000 hektoliter, illetőleg hektoliter						1000 mé- termázsza illetőleg méterm.
	<i>III. Duna- Tisza köze :</i>							
1	B.-Bodrog m.	13'80	14'63	16'37	22'68	22'10	101'56	21'59
		2,910	130	776	3,111	3,290	868	742
2	Csongrád »	14'17	14'39	16'27	20'78	16'75	49'00	17'91
		1,053	314	341	154	671	295	790
3	Heves »	13'06	11'90	12'67	17'20	14'00	65'90	21'50
		709	183	237	157	213	251	784
4	Jász-N.-K.- Szolnok m.	11'48	11'15	12'58	16'40	16'76	80'31	19'62
		1,512	99	436	187	764	176	1,182
5	Pest-Pilis-S.- K.-Kun m.	11'88	9'72	11'38	14'93	15'82	61'53	18'78
		1,086	1,339	675	685	1,466	1,773	2,638
	Összesen	12'92	10'71	13'61	20'35	18'70	68'09	19'44
		7,270	2,064	2,465	4,294	6,404	3,363	6,136
	<i>IV. Tisza jobb partja :</i>							
1	Ab.-Torna m.	14'80	12'90	14'99	17'07	17'04	81'33	23'08
		412	390	849	281	91	619	775
2	Bereg »	12'03	11'35	10'04	14'78	12'66	57'36	15'60
		164	76	22	148	219	249	520
3	Borsod »	15'02	12'36	14'09	16'70	14'63	61'87	23'93
		525	243	259	179	192	163	873
4	Gömör »	13'94	11'90	12'75	18'37	15'65	76'43	25'41
		250	181	69	343	53	588	1,244
5	Sáros »	10'97	9'95	11'22	10'46	12'42	65'82	19'75
		81	163	256	400	5	1,724	512
6	Szepes »	12'35	13'00	14'50	15'52	—	110'74	21'10
		7	164	346	437	—	2,673	759
7	Ung »	11'65	9'35	10'24	13'58	11'81	54'40	19'04
		151	91	46	129	94	376	510
8	Zemplén »	12'32	10'94	11'86	13'85	13'26	54'48	17'02
		550	395	333	393	223	759	1,136
	Összesen	14'40	11'61	13'46	14'43	13'63	77'11	20'56
		2,140	1,703	2,171	2,310	877	7,152	6,330
	<i>V. Tisza bal partja :</i>							
1	Békés megye	14'44	14'06	18'81	21'87	19'93	54'00	24'66
		1,459	11	613	297	1,118	37	883
2	Bihar »	12'30	11'95	14'24	17'14	15'22	63'13	18'43
		1,041	401	305	388	1,516	316	2,182

Folyó szám	Ország-rész és megye	Termett az 1877—86. évek átlagában						
		buza	rozs	árpa	zab	kukori- cza	burgo- nya	takar- mány
		összesen és átlag egy hektáron						
		1000 hektoliter, illetőleg hektoliter						
		1000 mé- termázsza illetőleg méterm.						
3	Hajdu megye	12 ⁶⁵	12 ⁸⁴	15 ⁰⁶	18 ³⁷	18 ⁴⁰	61 ³⁸	18 ⁹³
		420	268	260	125	770	88	786
4	Marmaros »	10 ³⁸	13 ⁰⁰	15 ²³	14 ⁷⁰	13 ⁹⁸	60 ⁰⁷	17 ³³
		30	21	27	218	305	373	2,110
5	Szabolcs »	13 ⁰⁶	10 ⁷³	12 ²⁶	16 ⁶⁰	11 ²⁵	60 ⁶¹	22 ⁷⁶
		325	767	150	136	463	1,220	907
6	Szatmár »	11 ⁴⁵	10 ⁶⁹	10 ⁹³	14 ⁰⁶	12 ⁵¹	38 ⁸¹	16 ⁰²
		525	213	50	259	701	284	1,444
7	Szilágy »	11 ⁹²	10 ⁴⁶	10 ⁰¹	13 ²³	10 ⁹⁴	70 ⁰²	18 ²¹
		225	101	13	137	379	52	917
8	Ugocsa »	8 ⁵⁵	6 ⁷⁴	7 ⁵⁷	9 ³⁵	8 ³⁰	78 ⁷⁰	12 ⁶⁹
		50	15	4	40	121	54	186
	Összesen	12 ⁸⁵	11 ²²	14 ⁷⁰	16 ¹⁴	14 ⁶⁹	57 ⁴³	18 ³⁷
		4,075	1,797	1,422	1,600	5,372	2,424	9,414
VI. Tisza- Maros szöge.								
1	Arad megye	13 ⁵⁸	10 ⁴⁰	16 ²⁵	19 ³⁵	20 ⁸²	69 ¹⁵	17 ⁴⁵
		992	72	276	362	1,461	104	820
2	Ósánád »	12 ⁸⁰	13 ⁰⁰	17 ⁷⁴	19 ⁹⁵	20 ⁴⁸	77 ⁸⁴	27 ⁴²
		610	29	320	135	694	27	302
3	K.-Szörény »	11 ⁰⁵	11 ³²	12 ⁴²	16 ⁰⁴	13 ⁸⁸	49 ²⁶	16 ⁸²
		479	57	29	375	1,156	225	1,784
4	Temes »	11 ⁰⁰	12 ²⁶	14 ²¹	17 ⁵⁹	17 ⁰⁰	87 ⁷¹	17 ¹⁴
		1,768	156	221	701	1,676	266	1,055
5	Torontál »	12 ¹²	14 ³¹	17 ²⁰	19 ⁰⁷	18 ⁵⁷	75 ⁸²	21 ⁵⁷
		3,226	82	392	997	3,167	269	1,114
	Összesen	11 ⁹⁴	12 ²⁵	16 ³⁶	18 ²³	17 ⁷⁴	68 ⁵⁴	18 ³⁰
		7,074	376	1,237	2,570	8,153	892	5,075
VII. Erdély.								
1	Alsó-Fehér m.	12 ⁴⁹	13 ³⁶	14 ³²	16 ³⁹	18 ⁰⁹	66 ⁶⁷	19 ⁵⁹
		354	99	8	56	637	45	1,276
2	B.-Naszód »	12 ⁷⁰	12 ⁴⁵	12 ⁰²	19 ⁷⁴	13 ⁴¹	33 ³¹	18 ³²
		151	13	14	198	226	18	966
3	Brassó »	13 ⁴⁰	15 ²³	16 ⁶⁷	20 ⁹⁹	18 ⁶¹	118 ⁶³	27 ⁷⁶
		90	79	141	59	110	224	690
4	Csik »	10 ⁶³	13 ⁰⁰	14 ³⁵	15 ⁵⁰	21 ⁶⁸	73 ³³	21 ⁵³
		35	165	72	156	21	144	1,860
5	Fogarás »	14 ⁴⁶	14 ⁶³	22 ⁷¹	19 ²⁰	21 ²⁰	61 ¹¹	16 ⁶⁷
		72	168	24	111	269	204	631

Folyó szám	Országgrész és megye	Termett az 1877—86. évek átlagában						
		buza	rozs	árpa	zab	kukori- cza	burgonya	takar- mány
		összesen és átlag egy hektáron						
		1000 hektoliter, illetőleg hektoliter						
								1000 mé- termázsa illetőleg méterm
6	Háromszék m.	13'43	13'87	13'30	20'65	17'46	85'11	22'21
		136	204	94	218	159	214	784
7	Hunyad »	10'64	11'40	12'81	16'71	17'33	57'31	19'77
		354	145	15	178	908	147	2,006
8	K.-Küküllő »	10'74	10'90	12'28	13'93	15'13	64'93	21'51
		128	72	1	35	368	19	577
9	Kolozs »	11'59	11'98	15'79	18'64	17'62	65'41	20'55
		376	190	44	173	645	54	1,707
10	Mar.-Torda »	12'80	12'79	15'96	18'67	18'20	72'06	22'22
		191	107	21	161	625	18	1,080
11	N.-Küküllő »	12'04	14'23	12'63	19'44	13'95	54'54	22'81
		287	99	2	131	456	70	981
12	Szeben »	12'00	12'63	13'57	18'24	17'83	53'30	20'63
		231	35	6	80	359	62	879
13	Sz.-Doboka »	9'88	11'61	9'34	17'72	15'07	61'85	19'56
		235	99	9	315	761	41	1,246
14	T.-Aranyos »	10'97	12'61	12'66	17'62	15'06	53'60	16'70
		251	125	27	82	385	53	986
15	Udvarhely »	13'10	17'14	12'41	17'48	20'57	53'39	28'52
		133	118	5	169	267	59	1,315
	Összesen .	11'73	13'10	14'84	18'15	16'82	68'38	20'79
		3,023	1,717	481	2,121	6,254	1,372	16,983
	Magyarország összege . .	13'05	12'35	15'44	18'10	17'27	77'46	20'12
		33,596	14,176	15,582	18,828	32,274	31,653	61,511

Látjuk e kimutatásból, hogy egy hektáron nem azon megyék mutatnak fel legnagyobb termést, melyek a gabonának legnagyobb tömegét szolgáltatják. A nagy búzatermő megyékben többnyire még extensiv gazdálkodás folyik s míg Torontál megyében, mely évenként maga több mint 3 millió hektoliter búzát terem, a hektáronkénti átlagos termés, a dús televényföld daczára, csak 12.12 hektoliter, s Bács megyében, mely tíz év alatt évenként közel 3 millió hektoliter búzával járult az országos terméshez, egy hektár learatott terület 13.80 hektolitert adott, addig Nyitra megyében hektáronként az átlagos búzatermés 16.40, Tolnában 16.77, Esztergomban 17.05., Sopronban pedig 17.29 hektoliter volt.

Az egyes országrészeket tekintve, a Duna jobb partja, a Duna-Tisza köze és a Tisza-Maros szöge körülbelül egyforma mennyiségű

búzát terem, évenként több mint 7 millió hektolitert, ezután jön a Tisza bal partja 4 millió hektoliterrel, az erdélyi megyék 3 millióval, a Duna bal partja 2.7 millióval, végre a Tisza jobb partja 2.1 millióval. De ha a hektáronkénti átlagos termést vesszük, a sorrend egészen megváltozik, legelől a Duna jobb partja, e legjobban kultivált országrész áll ugyan, de utána a Duna bal partja, majd a Tisza jobb partja következik, csak ezután következik a Duna-Tisza köze és a Tisza bal partja s még ezután a Tisza-Maros szöge s a sort Erdély zárja be. Rozsot legtöbbet természet a Duna jobb partja (közel 4 millió hektolitert), legkevesebbet a Tisza-Maros szöge; árpát, burgonyát legtöbbet a Duna két partja; zabot a Duna-Tisza köze, kukoriczát a Tisza-Maros szöge, továbbá a Duna-Tisza köze és Erdély, takarmányt az erdélyi megyék.

Korábbi kimutatásainkban 1886-ig mentünk, a főbb adatok azonban az **1887. évi aratás eredményéről** is előttünk fekszenek, s minthogy a kereskedelmi forgalomban terményeink nem ürmértékek hanem súly szerint számíttatnak, a termés mennyiségét nemcsak hektoliterben, hanem métermázsákban is közöljük:

A termény megnevezése	A learatott terület ezer hektárban	Termett 1887-ben				
		átlagos súly hektoliterenként kilogrammban	Összesen		átlag egy hektáron	
			ezer hektoliterben	ezer métermázsában	méter-mázsá	hektoliter
Őszi buza . . .	2,697	79'08	50,810	40,486	15'01	18'84
Tavaszi buza . .	951	74'71	1,870	1,397	9'25	12'24
Együtt .	2,848	79'50	52,680	41,883	14'71	18'50
Tönköly	3	73'21	56	41	13'67	16'30
Kétszeres	187	74'01	3,232	2,392	12'79	17'24
Rozs	1,138	72'02	18,312	13,188	11'59	16'05
Őszi árpa	73	64'40	1,629	1,049	14'37	22'36
Tavaszi árpa . .	950	64'77	18,360	11,891	12'52	19'33
Együtt .	1,023	64'74	19,989	12,940	12'65	19'54
Zab	1,072	44'31	22,187	9,830	9'17	20'70
Őszi repcze . . .	39	68'46	447	306	7'85	11'57
Tavaszi repcze .	3	67'74	31	21	7'00	10'38
Együtt .	42	68'41	478	327	7'79	11'38

Az 1887. év tehát szemes termények tekintetében egyike volt a legkiválóbbaknak, búzatermésünk még az 1882. évit is meghaladja s a hektáronkinti átlagos termés is oly magas, minővel alig néhány állam dicsekedhetik.

A mint említettük, az eddigi kimutatásokban Horvát-Szlavonország adatai nincsenek befoglalva, minthogy ott a mezőgazdasági termelésről rendszeres, évenkénti adatgyűjtés nem történt. Vannak azonban régebbi, a hetvenes évek első feléből való adatok, bár nem igen megbízhatók, az újabban létesített mezőgazdasági statistikának pedig 1885. évi eredménye fekszik előttünk. E két rendbeli fölvétel a következő áttekintést nyújtja Horvát-Szlavonország mezőgazdasági termeléséről.

T e r m e t t			T e r m e t t		
	a hetvenes években	1885- ben		a hetvenes években	1885- ben
	ezer hektoliter			ezer hektoliter	
búza	824'0	1,884'0	zab	1,040'0	1,712'2
kétszeres	650'0	937'0	kukoricza	2,386'0	3,945'1
rozs	490'0	1,117'0	hüvelyesek	156'0	205'3
árpa	560'0	919'8	burgonya	806'0	1,628'9
tönköly	49'2	103'0			

Megjegyzendő, hogy az 1885. évi kimutatás a burgonyát nem hektoliterben, hanem métermázsákban mutatta ki, s átszámításunkban egy hektolitert 86 klgrammal vettünk egyenlőnek. — Látható a fentebbi kimutatásból, hogy a kétrendbeli adatok annyira eltérnek egymástól, hogy ha még Horvát-Szlavonország mezőgazdaságának jelentékeny haladását föltételezzük is, a régibb adatok még akkor is valószínűtlennek tűnnek fel alacsonyosságukkal. Az újabb adatok, melyek a magyar mezőgazdasági statistika elvei szerint gyűjtetnek, kétségtől kivül kifejezik Horvát-Szlavonország tényleges termését.

A mi a hektáronkénti átlagos termést illeti, az az anyaország- és társországokban a következő eltérést mutatja :

Termett átlag egy hektáron 1884-ben hektoliter			Termett átlag egy hektáron 1884-ben hektoliter		
	Magyar- országban	Horvát- Szlavon- országban		Magyar- országban	Horvát- Szlavon- országban
búza	13'74	11'64	zab	20'23	15'32
tönköly	13'55	11'14	kukoricza	17'16	12'83
kétszeres	14'91	14'83	hüvelyesek	11'70	8'50
rozs	13'70	10'32	burgonya	80'07	45'95
árpa	16'57	13'16			

Kitűnik e rövid összeállításból, hogy az anyaország átlagai, minden egyes terménynél jelentékenyen meghaladják a társországok termésátlagait, csakis a kétszeresnél jelentéktelen az eltérés.

A hazai viszonyok ismertetése után áttérhetünk a nemzetközi mezőgazdasági termelés bemutatására s itt először is azon országok fontosabb terményeinek évi termését mutatjuk ki, melyekben rendszeres mezőgazdasági statisztikai feljegyzések történnek.

A termés abszolút mennyisége, a három utolsó számjegy elhagyásával, az utóbbi években következő volt: ¹⁾

Folyó szám	O r s z á g	T e r m e t t				
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
B u z a e z e r h e k t o l i t e r b e n						
1	Éjszak-Amer. Egy.-Államok	135,060	177,665	148,382	180,688	125,839
2	Franciaország	96,816	122,134	104,773	114,231	109,862
3	Európai Oroszország ²⁾ . .	—	—	77,804	93,971	62,656
4	Olaszország	36,621	54,630	43,846	45,049	41,672
5	Magyarország	31,327	46,431	31,909	37,783	40,108
6	Németország	26,975	33,450	30,797	32,473	34,050
7	Nagy-Britannia s Írhon .	—	—	—	29,829	28,946
8	Ausztria	14,507	15,698	13,347	15,441	17,016
9	Ausztráliai britt birtokok .	10,810	11,545	16,553	13,579	—
10	Belgium	5,210	5,635	5,866	5,814	—
11	Németalföld	1,658	1,917	1,984	2,076	2,232
12	Dánia	1,086	1,593	1,638	1,739	1,936
13	Svédország	777	1,326	1,086	1,336	1,369

¹⁾ Annuaire statistique des Pays-Bas pour 1886 et années antérieures. — Annuario statistico italiano. Anno 1886. Roma 1887. — Annuaire statistique de la France 1886. Paris 1886. Ministère de l'agriculture. Bulletin-cinquième année N° 7. Decembre 1886. — Statistical abstract of the United States. 1886. Washington 1887. — Stat. abstract for the United Kingdom. Thirty-fourth number. London 1887. — Stat. abstract for the several colonial and other possessions of the United Kingdom. Twenty-third Number. London 1887. — Statistical abstract for the principal and other foreign Countries. Tenth, eleventh, twelfth, thirteenth number. London 1883, 1885, 1886, 1886. — Oesterreichisches statistisches Handbuch. Zweiter, dritter, vierter, fünfter Jahrgang. Wien 1884, 1885, 1886, 1887. — Uebersichten der Weltwirtschaft. Neumann-Spallart. Stuttgart 1887.

²⁾ Lengyelország nélkül.

Folyó szám	O r s z á g	T e r m e t t				
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
R o z s e z e r h e k t o l i t e r b e n						
1	Európai Oroszország ¹⁾ . . .	—	—	188,632	241,696	247,094
2	Németország	74,894	87,841	76,977	74,928	79,735
3	Ausztria	28,260	29,062	24,028	27,089	27,984
4	Franciaország	23,732	29,337	25,589	26,256	24,074
5	Magyarország	14,163	17,786	14,136	15,137	14,699
6	Svédország	5,813	7,145	6,661	7,800	7,961
7	Éjszak-Amer. Egy.-Államok	7,296	10,557	9,887	10,092	7,666
8	Belgium	5,211	6,286	5,786	6,311	—
9	Dánia	5,739	5,864	6,115	5,715	6,117
10	Németalföld	2,970	3,949	3,825	3,736	4,079
11	Olaszország	—	—	—	1,558	1,446
Á r p a e z e r h e k t o l i t e r b e n						
1	Németország	32,952	35,815	33,829	35,390	35,876
2	Európai Oroszország . . .	—	—	45,459	46,869	34,906
3	Nagy-Británia és Írhon . .	—	—	—	29,048	31,158
4	Éjszak-Amer. Egy.-Államok	14,504	17,251	17,667	21,567	20,565
5	Magyarország	14,065	20,286	13,849	16,498	19,141
6	Ausztria	16,085	17,231	16,354	18,230	18,345
7	Franciaország	17,584	19,392	19,175	19,442	17,415
8	Dánia	7,441	8,332	7,420	7,435	8,122
9	Svédország	5,101	6,044	5,354	5,895	4,743
10	Olaszország	—	—	—	3,255	3,061
11	Németalföld	1,541	1,646	1,800	1,722	1,929
12	Belgium	1,140	1,197	1,197	1,324	—
13	Ausztráliai brit birtokok .	733	699	910	1,063	—
Z a b e z e r h e k t o l i t e r b e n						
1	Éjszak-Amer. Egy.-Államok	146,760	172,050	201,316	205,659	221,791
2	Európai Oroszország ¹⁾ . .	—	—	196,278	176,414	136,843
3	Németország	83,094	99,626	82,176	93,628	95,966
4	Franciaország	77,248	89,702	90,001	88,079	85,530
5	Nagy-Británia és Írhon . .	—	—	—	58,666	58,316
6	Ausztria	33,609	32,272	33,673	38,009	33,390
7	Magyarország	16,848	23,787	18,029	20,118	19,187
8	Svédország	18,462	21,424	19,027	19,868	18,137
9	Dánia	10,195	12,076	10,521	10,587	11,550
10	Belgium	8,243	9,500	8,231	9,124	—
11	Ausztrália brit. birtokok .	4,260	5,972	5,476	6,580	—
12	Olaszország	4,885	5,928	5,504	5,294	5,547
13	Németalföld	4,189	4,634	4,030	3,975	4,595

¹⁾ Lengyelország nélkül.

Folyó szám	O r s z á g	T e r m e t t				
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
K u k o r i c z a e z e r h e k t o l i t e r b e n						
1	Éjszak-Amer. Egy.-Államok	421,064	569,807	546,565	632,708	682,300
2	Magyarország	28,866	37,891	30,740	31,836	38,447
3	Olaszország	19,986	26,188	26,659	33,193	28,156
4	Franciaország	8,402	9,684	9,766	9,759	9,028
5	Ausztria	4,549	5,514	7,115	5,992	7,008
6	Európai Oroszország ¹⁾ . . .	—	—	6,794	5,671	6,071
B u r g o n y a e z e r h e k t o l i t e r b e n						
1	Németország	296,410	210,110	289,612	279,299	325,045
2	Ausztria	99,555	85,883	102,018	99,292	129,737
3	Franciaország	133,349	120,995	134,939	149,309	112,459
4	Európai Oroszország ¹⁾ . . .	—	—	89,330	104,075	85,517
5	Nagy-Británia és Írhon . . .	—	—	—	80,141	75,306
6	Éjszak-Amer. Egy.-Államok	38,461	60,247	73,345	67,178	61,677
7	Belgium	29,809	16,735	38,926	41,710	—
8	Magyarország	30,395	42,713	43,285	32,978	38,607
9	Németalföld	22,817	16,448	24,871	26,294	23,931
10	Svédország	19,457	13,566	18,582	18,958	18,463
11	Olaszország	5,893	6,906	6,685	—	—
12	Dánia	4,157	2,861	5,362	4,505	4,890
13	Ausztráliai brit. birtokok . .	4,309	4,099	4,566	4,679	—
D o h á n y e z e r m é t e r m á z s á b a n						
1	Éjszak-Amer. Egy.-Államok	2,041	2,327	2,048	2,456	2,555
2	Magyarország	611	702	554	614	624
3	Németország	614	390	390	472	385
4	Franciaország	181	170	150	163	214
5	Olaszország	—	57	54	60	61
6	Németalföld	31	20	31	30	27
7	Ausztria	31	25	27	58	25

Kimutatásunkban az egyes államokat termelésük nagysága szerint soroztuk, és pedig az utolsó évi termést fogadva el irányadónak. Magyarország főleg három terménynél foglal el tekintélyes helyet, a búzánál, hol csak az Egyesült-Államok, Francia-, Orosz- és Olaszország előzi meg, a kukoriczánál, hol mindjárt az Egyesült-Államok után következik, továbbá a dohánynál, hol szintén csak az Egyesült-Államok előzik meg. A rozsnál és zabnál, de különösen a

¹⁾ Lengyelország nélkül.

burgonyánál sokkal alárendeltebb szerepet játszik. Kimutatásunk az évi termés fluktuációját is feltünteti, bár az 5 évi időszak sokkal rövidebb, semmint ebből fontosabb következtetéseket vonhatnánk le. Azt azonban örvendetesen tapasztaljuk, hogy hazánk termése az utóbbi évek alatt nagy ugrásokat nem mutat, még akkor sem, ha az intensív gazdálkodást folytató nyugoteurópai kultúr-államokkal hasonlítjuk is össze. Az évi termés tekintetében legnagyobb változásokat az árpnál látunk, mely időjárásunk végleteességét, különösen a tavasszal és nyár elején gyakran igen tartós szárazságokat leginkább megérzi.

A mint említettük, kimutatásunk csak azon államokra szorítkozik, melyekben rendszeres mezőgazdasági följegyzések történnek s így a világtermelésnek képét távolról sem képes mutatni. Ezen a hiányon a következő kimutatással kívánunk némileg segíteni, melyben mindazon országok termése fel van tüntetve, melyek a civilizált emberiség élelmezésére s a nemzetközi gabnaforgalomra befolyással vannak. Itt a búzának 1886. évi megközelítő termését is közöljük az Egyesült-Államok mezőgazdasági osztályának kimutatása szerint ¹⁾ s ezenkívül a búzára, rozsra, árpára, zabra és kukoriczára nézve az előbbi kimutatásban közölt évek (többnyire 1881—85-ig) átlagait adjuk, s a mely országok ott nem foglaltatnak, azok termését többnyire Neumann-Spallart szerint pótoltuk ²⁾. Magától értetődik, hogy itt sok adat pusztá becslésen alapszik, sok pedig régibb felvételek eredménye.

Világrész, ország	T e r m e t t					
	1886-ban	több évi átlagban				
	b u z a	rozs	árpa	zab	kuko- ricza	
	millió hektoliter					
Európa.						
Franciaország	105'4	109'6	25'8	18'6	86'1	9'3
Oroszország (Lengyelor- szággal)	75'4	83'6	242'8	46'6	182'7	6'2
Spanyolország	46'4	61'1	11'6	27'8	4'5	13'2
Olaszország	45'6	44'4	1'5	3'2	5'4	26'8
Magyarország	36'2	37'5	15'2	16'8	19'6	33'6
Németország	28'9	31'5	78'9	34'8	90'9	—

¹⁾ Report on distribution and consumption of corn and wheat stb. March, 1887. Washington 1887.

²⁾ Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Stuttgart 1887.

Világrész, ország	T e r m e t t					
	1886-ban	több évi átlagban				
	b u z a	rozs	árpa	zab	kuko- ricza	
	millió hektoliter					
Nagy-Britannia és Irhon	23'0	29'4	—	30'1	58'5	—
Törökország	14'5	8'0	4'7	4'4	0'7	3'0
Bulgária	14'2	8'5	0'4	3'9	0'8	2'4
Ausztria	14'2	15'2	27'3	17'3	34'2	6'0
Románia	8'0	10'4	1'1	3'7	0'9	15'4
Belgium	6'5	5'6	5'9	1'2	8'8	—
Portugália	2'9	3'0	2'3	0'6	0'4	7'2
Németalföld	1'7	2'0	3'7	1'7	4'3	—
Görögország	1'7	1'6	—	0'8	—	1'1
Dánia	1'7	1'6	5'9	7'8	11'0	—
Szerbia	1'6	1'5	0'2	1'1	0'2	1'8
Svédország	0'9	1'2	7'1	5'4	19'4	—
Norvégia	0'9	0'1	0'3	1'6	3'2	—
Svájc	0'6	0'8	3'1	0'5	1'9	—
Bosznia és Hercegovina	—	0'5	0'1	0'6	0'4	1'2
Összesen	415'2	457'1	437'9	228'5	533'9	127'2
Ázsia.						
Kelet-India	91'0	90'0	—	—	—	—
Japán	4'5	4'0	—	18'0	—	0'4
Összesen	95'5	94'0	—	18'0	—	0'4
Afrika.						
Algír	11'6	3'7	—	12'4	0'6	0'1
Egyiptom	5'8	6'8	—	2'4	—	4'7
Összesen	17'4	10'5	—	14'8	0'6	4'8
Amerika.						
Egyesült államok	161'1	153'5	9'1	18'3	189'5	570'5
Canada	13'1	10'7	0'7	5'8	23'0	3'2
Argentini köztárs. és Chili	10'2	4'7	—	1'3	—	0'4
Összesen	184'4	168'9	9'8	25'4	212'5	574'1
Ausztrália.						
Brit birtokok	7'8	13'1	—	0'9	5'6	—
Mindössze	720'3	743'6	447'7	287'6	752'6	706'5

Bár a közölt számok csak megközelítőnek tekinthetők, mégis érdekes bepillantást engednek a civilizált világ és a gyarmatországok termelési viszonyaiba. Búzát legtöbbet az Egyesült-Államok termelnek, azután Franciaország, Kelet-India és Oroszország, Magyarország a hetedik helyen áll. Rozstermelés tekintetében Oroszországot az első, melyre az összes világtermelésnek 54,2⁰/₀-a

esik; második helyen Németország áll, hazánk az ötödik helyet foglalja el. Árpát Oroszország, Németország és Nagy-Britannia természet legtöbbit, Magyarország a kilencededik helyre szorul. Zabtermelés tekintetében különösen két állam válik ki, az Egyesült-Államok és Oroszország, körülbelül egyenlő termeléssel, azután Németország következik, majd Franciaország és Nagy-Britannia, itt hazánk a hetedik helyen áll. Az összes kukoriczatermésnek 80.75⁰/₀-át az Egyesült-Államok állítják elő, második helyen Magyarország áll ugyan, de évi kukorica termése alig teszi tizenheted részét az Egyesült-Államok termésének.

Hogy hazánk termése a kítüntetett öt terménynél hány százalékat képezi a két legfontosabb export-állam, továbbá Európa s külön valamennyi világrész termésének a következő számok mutatják:

A termény neve	Magyarország termése			
	Orosz- ország	Éjsz.-Amer. Egyesült- Államok	Európa	az öt világ rész
	termésének százalékában			
búza	44'88	24'42	8'20	5'04
rozs	6'26	167'03	3'47	3'40
árpa	36'05	91'80	7'35	5'84
zab	10'73	10'34	3'67	2'60
kukoricza	541'94	5'89	26'42	4'76

Kitűnik ebből, hogy Magyarország mily kis százalékkal vesz részt a világ-termelésben s alább látni fogjuk, hogy a civilizált emberiség élelmezésében szintén csak csekélyebb szerepet játszik.

Az abszolút termésnél nem kevésbé fontos az átlagos termés, mert ebből következtetést vonhatunk a gazdasági fejlettség fokára, az extensiv gazdálkodás még kedvezőbb éghajlat és talajviszonyok mellett sem tudván oly magas átlagos termést előállítani, mint az intenziv gazdálkodás. A hektáronkénti átlagos termést, a mennyire a rendelkezésre álló adatok szerint lehet, a következő kimutatás tünti fel:¹⁾

¹⁾ Az átlagtermés kiszámításához az évenkénti learatott terület nagysága vétetett alapul, kivéve a következő államokat:

Európai Oroszországra nézve az 1881-iki learatott terület.

Olaszországra: a búzára 1876—81-ig terjedő átlagos búzaterület; a kukoriczára, zabra, rozsra és árpára 1879—83 átlagterület; a burgonyára 1876—81. terület, a dohányra 1879—83. terület.

Belgiumnál minden terményre az 1880-iki learatott terület.

Folyó szám	O r s z á g	Átlagos termés hektaronként, hektoliterben				
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
B u z a						
1	Nagy-Británia s Irhon	—	—	—	26'83	28'04
2	Németalföld	18'70	20'60	22'90	23'40	26'33
3	Belgium	18'89	20'42	21'26	21'07	—
4	Németország	14'84	18'37	16'03	16'92	17'79
5	Franciaország	13'91	17'68	15'25	16'20	15'65
6	Ausztria	14'59	15'44	12'63	13'95	14'25
7	Magyarország	12'36	18'61	12'25	13'74	14'63
8	Ausztráliai brit birtokok	7'94	8'30	11'05	9'15	—
9	Éjszak-Am.-Egy.-Államok	8'78	11'83	10'05	11'30	9'09
10	Olaszország	7'73	11'53	9'26	9'51	8'80
11	Európai Oroszország ¹⁾	—	—	6'64	8'02	5'35
R o z s						
1	Belgium	18'77	22'64	20'84	22'73	—
2	Németalföld	15'30	19'50	19'20	18'50	20'30
3	Franciaország	13'35	16'29	14'85	15'22	14'39
4	Ausztria	15'03	15'10	12'62	13'64	13'98
5	Németország	12'66	14'82	13'24	12'85	13'68
6	Magyarország	13'01	16'31	12'87	13'70	13'00
7	Európai Oroszország ¹⁾	—	—	7'22	9'25	9'45
8	Olaszország	—	—	—	9'71	9'01
9	Éjszak-Am.-Egy.-Államok	10'07	11'70	11'02	10'63	8'89
Á r p a						
1	Németalföld	32'90	35'57	37'07	36'55	40'94
2	Belgium	28'37	29'80	29'79	32'94	—
3	Nagy-Británia s Irhon	—	—	—	30'70	31'57
4	Németország	20'17	21'94	19'32	20'39	20'62
5	Ausztráliai brit birtokok	17'14	17'09	20'94	19'22	—
6	Éjszak-Am.-Egy.-Államok	18'20	18'75	18'34	20'41	18'60
7	Magyarország	15'44	20'90	14'24	16'57	18'30
8	Ausztria	15'77	16'91	15'89	16'96	15'73
9	Olaszország	—	—	—	9'39	8'83
10	Európai Oroszország ¹⁾	—	—	9'02	9'30	6'92
Z a b						
1	Németalföld	31'50	39'00	33'80	35'30	40'20
2	Belgium	33'04	38'03	32'99	36'57	—
3	Nagy-Británia s Irhon	—	—	—	33'97	33'73
4	Dánia	25'40	30'09	26'21	26'38	28'78
5	Ausztráliai brit birtokok	24'02	26'91	27'10	27'10	—

¹⁾ Lengyelország nélkül.

Folyó szám	O r s z á g	Átlagos termés hektáronként				
		1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
6	Németország	22'19	26'61	21'84	24'85	25'41
7	Éjszak-Am.-Egy.-Államok . .	21'53	22'97	24'46	23'84	24'04
8	Franciaország	22'23	25'50	24'48	23'82	23'18
9	Magyarország	17'63	23'82	18'16	20'23	18'48
10	Ausztria	18'37	18'34	18'78	20'72	18'26
11	Olaszország	10'96	13'33	12'36	11'88	12'45
12	Európai Oroszország ¹⁾ . . .	—	—	13'90	12'49	9'69
K u k o r i c z a t e r m é s, hektoliterben.						
1	Éjszak-Amerika-E.-Államok .	16'18	21'43	19'76	22'42	23'04
2	Magyarország	16'07	20'01	16'85	17'16	20'50
3	Ausztria	13'77	16'05	19'68	16'54	19'06
4	Olaszország	10'56	13'83	14'08	17'53	14'87
5	Franciaország	13'82	15'35	16'33	15'92	16'09
6	Európai Oroszország ¹⁾ . . .	—	—	10'84	9'04	9'68
B u r g o n y a t e r m é s, hektoliterben.						
1	Belgium	149'52	83'94	195'26	209'22	—
2	Németalföld	160'00	117'00	174'00	182'00	169'00
3	Nagy-Britannia és Írhon . .	—	—	—	145'18	138'18
4	Ausztráliai brit-birtokok . .	107'58	113'02	115'44	124'04	—
5	Dánia	93'08	69'70	130'63	109'77	119'13
6	Ausztria	100'39	87'13	97'73	91'58	118'17
7	Svédország	124'17	87'52	120'20	120'94	117'65
8	Németország	107'10	75'98	99'65	96'05	111'46
9	Olaszország	84'04	98'58	95'43	—	—
10	Magyarország	81'32	110'72	109'89	80'07	92'01
11	Franciaország	99'27	89'99	102'01	105'45	78'24
12	Éjszak-Amerika-E.-Államok .	46'51	68'50	79'11	74'50	67'19
13	Európai Oroszország ¹⁾ . . .	—	—	59'43	62'58	56'89
D o h á n y t e r m é s, métermázsában.						
1	Németalföld	23'25	16'25	25'00	23'50	20'75
2	Németország	22'59	17'52	17'68	22'38	19'73
3	Franciaország	14'95	12'91	11'92	12'25	16'14
4	Ausztria	11'98	14'14	15'14	13'35	13'50
5	Olaszország	—	11'75	11'03	12'32	12'56
6	Magyarország	10'06	11'34	9'28	10'52	10'97
7	Éjszak-Amerika-E.-Államok .	7'80	8'56	7'92	8'63	8'38

E számok érdekesen illusztrálják a nyugoteurópai kulturálmok mezőgazdasági előhaladottságát. Különösen Anglia, Németalföld és Belgium válnak ki, rendkívül magas átlagos termésükkel, Franciaország és a Németbirodalom már jóval hátrább maradnak.

¹⁾ Lengyelország nélkül.

Magyarország közepes helyet foglal el, ezek és a tisztán extensív gazdálkodást űző export országok közt. Leggyengébb termést produkálnak Oroszország s az Egyesült-Államok, bár az utóbbiak egy pár terményben, mint a zabban s különösen a kukoriczában, melyre az ottani talaj rendkívül kedvező, magas átlagos termést mutatnak fel. Feltűnő Olaszország gyenge átlagos termése valamennyi terménynemnél, ez Felső-Olaszország előrehaladó gazdasági kulturája mellett alig érthető. Ha a szemes termények tekintetében Magyarország átlagos termése nem mondható is alacsonynak, s burgonya termésünk sem nagyon kedvezőtlen, kivált egyes években; átlagos dohánytermésünkkel már kevésbé lehetünk megelégedve, itt, minthogy sokkal kisebb területen üzetik s így mi is megadhatjuk neki a kellő intenzív művelést, még több a kívánni való, mint többi gazdasági terményeinknél.

5. A mezőgazdasági termés pénzértéke.

A m. kir. földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterium mezőgazdasági statisztikai osztálya, az utóbbi években, érdekes kísérletet tett a hazai mezőgazdasági termés pénzértékének megállapítására. Az eredmény 1885. és 1886. években az egyes terménynemek szerint, a kimutatásnál alapul szolgáló átlagárakat is kimutatva, következő volt:

Folyó szám	A termény megnevezése	Az átlagár méter-mázsáinkint forintokban		A termés értéke			
				Összesen 1000 forintokban		Az összes mezőgazdasági termés százalékában	
				1885-ben	1886-ban	1885-ben	1886-ban
1	Buza	6'97	7'58	216,991	215,253	27'80	30'00
2	Rozs	5'84	5'72	73,145	63,389	9'37	8'84
3	Árpa	5'89	6'08	72,110	51,282	9'24	7'15
4	Zab és tönköly . . .	5'51	5'29	47,263	45,842	6'06	6'39
5	Repeze	10'46	8'26	5,211	4,845	0'67	0'67
6	Köles és tatárka . .	6'18	5'44	2,872	2,053	0'37	0'28
7	Szemes tengeri . . .	4'39	4'98	123,126	107,499	15'78	14'99
8	Hüvelyesek	8'47	7'21	8,489	6,832	1'09	0'95
9	Lenmag	10'58	9'67	666	543	0'09	0'08
10	Kendermag	10'78	8'29	4,672	3,007	0'60	0'42
11	Lenfonál	44'99	41'18	1,844	1,666	0'24	0'23
12	Kenderfonál	34'34	32'28	14,238	14,844	1'82	2'07
13	Dohány	18'15	17'31	11,328	8,077	1'44	1'13
14	Czukorrépa	0'84	0'80	5,039	5,010	0'64	0'70
15	Burgonya	1'53	1'45	42,891	34,343	5'50	4'79
16	Takarmányrépa . . .	0'65	0'69	13,881	12,219	1'78	1'70
17	Luczerna, lóhere stb.	2'38	2'45	18,733	19,887	2'40	2'77
18	Bükköny keverék stb.	2'28	2'32	13,661	13,887	1'75	1'94
19	Természetes kaszáló	2'08	1'96	104,282	106,896	13'36	14'90
	Összesen	—	—	780,442	717,374	100'00	100'00

Kitünik e kimutatásból, hogy mezőgazdasági termelésünkben mily kiváló szerepet játszik a búza, mely 1886-ban az összes termés pénzértékének maga csaknem egy harmadát képviselte, a második helyet a kukoricza foglalja el, körülbelül felét téve a búzatermés értékének, nem messze áll a kukoriczától a természetes kaszálók termésének, a szénának és sarjunak pénzértéke. Azután a rozs és árpa következik, majd a zab és burgonya. Kenderfonálban is nagy érték állittatik elő, bár az összes termés értékének alig rüg 2 0/0-ára.

Csoportosítva az egyes terménynemeket, esett

	1885-ben	1886-ban		1885-ben	1886-ban
gabonaneműekre	52'24%	52'66%	keresk. növényekre	4'86%	4'60%
kapásnövényekre	21'92 »	20'48 »	hüvelyesekre	1'09 »	0'95 »
takarmányra	19'29 »	21'81 »			

Az oroszlánrész a gabonaneműeké, a kapásnövények, hová a kukoriczát, burgonyát és czukorrépát soroztuk, a második helyet foglalják el, bár 1886-ban a takarmányra, úgy a természetes mint a mesterséges s ez utóbbiak közé sorozva a takarmányrépát is, majd egy százalékkal esik több. A kereskedelmi növények (repcze, dohány, len- és kendermag, len- és kenderfonál) egy huszadrészét sem teszik egészen az összes értéknek, míg a hüvelyesekre körülbelül csak egy százalék esik.

A mezőgazdasági termés összes értékét tekintve 1885-ben 1886-tal szemben 63 millió frtnyi csökkenés mutatkozik. E hanyatlást első sorban a gyengébb árpa- és tengeri termés okozza s csak e két terménynemnél 36.45 millió frt értékesítést látunk. Jelentékenyebb még a hanyatlás a burgonyánál, dohánynál, kendermagnál, hüvelyeseknél stb., mit részint a gyengébb termés, részint az árcsökkenés okoz.

A mezőgazdasági termés értékét, abszolút nagyságában és katasztrális holdankint, országrészek és megyék szerint a következő táblázat mutatja:

Országrész, megye	Az összes termények értéke		Az összes termés értékéből esik egy katasztrális hold			
			learatott területre		learatott területre s ugarra	
	1885-ben	1886-ban	1885-ben	1886-ban	1885-ben	1886-ban
	ezer forintban		f o r i n t			
<i>Duna balpartja</i>						
Árva megye	3,898	1,611	27'49	15'11	20'52	11'08
Bars	7,907	6,012	41'48	30'46	33'89	25'11
Esztergom	5,148	3,189	58'55	37'18	48'31	30'97

Országgrész, megye	Az összes termények értéke		Az összes termés értékéből esik egy katasztrális hold *			
			learatott területre		learatott területre s ugarra	
	1885-ben	1886-ban	1885-ben	1886-ban	1885-ben	1886-ban
	ezer forintban		f o r i n t			
Hont megye	5,216	4,077	33'55	24'87	25'83	19'18
Liptó	3,201	3,044	38'87	33'22	36'59	31'27
Nógrád	11,040	7,869	39'12	27'88	30'71	22 03
Nyitra	25,604	20,553	50'24	41'40	43'00	35'22
Pozsony	23,815	13,989	55'29	32'77	49'24	29'01
Trencsén	9,339	11,637	41'79	45'26	37'30	39'52
Túróc	2,121	1,801	36'38	29'65	31'53	25'83
Zólyom	3,865	3,573	29'00	29'77	25'55	26'20
Összesen . .	101,154	77,355	44'06	33'76	37'10	28'43
<i>Duna jobbpartja</i>						
Baranya megye . .	19,663	17,444	53'48	48'05	42'77	38'89
Fejér	19,641	15,067	49'61	38'57	40'89	29'86
Győr	5,839	4,062	35'04	24'64	32'23	22'75
Komárom	12,527	9,744	43'11	32'99	37'54	28'95
Moson	8,750	8,339	46'35	44'09	38'67	37'28
Somogy	24,318	24,032	46'52	42'44	38'91	35'93
Sopron	17,039	16,067	61'35	55'57	55'70	51'16
Tolna	16,711	12,965	50'66	38'79	42'23	32'56
Vas	18,387	20,352	36'65	40'00	34'67	37'94
Veszprém	14,627	11,132	44'09	31'99	36'25	28'69
Zala	17,259	14,778	36'64	32'11	34'50	30 35
Összesen . .	174,761	153,982	45'45	39'14	39'58	34'34
<i>Duna-Tisza köze</i>						
Bács-Bodrog megye	48,600	44,681	44'26	40'41	39'17	35'81
Csongrád	15,081	14,246	36'66	34'07	36'19	33'70
Heves	9,478	9,563	33'37	33'14	26'10	26'69
Jász-N.-Kún-Szoln.	20,460	27,191	54'30	41'31	31'52	41'38
Pest-Pilis-Solt-						
Kis-Kún	36,185	26,091	38'78	22'63	26'37	19'58
Összesen . .	129,804	121,772	36'40	34'03	32'15	30'28
<i>Tisza jobbpartja</i>						
Abauj-Torna megye	8,648	8,321	36'66	35'37	30'42	29'95
Bereg	4,188	3,814	24'24	23'91	19'32	19'62
Borsod	9,490	9,685	37'20	37'97	30'08	30'46
Gömör	7,708	7,067	36'26	33'22	29'40	26'81
Sáros	7,494	6,146	32'87	24'90	28'65	21'90
Szepes	10,578	10,466	45'08	46'44	38'35	39'33
Ung	5,724	4,574	38'05	28'68	29'88	22'49
Zemplén	12,072	11,440	28'52	25'80	23'14	21'31
Összesen . .	65,902	61,513	34'31	31'74	28'26	26'28

Országrész megye	Az összes termények értéke		Az összes termés értékéből esik egy katasztrális hold			
			learatott terü- letre		learatott terü- letre és ugarra	
	1885-ben	1886-ban	1885-ben	1886-ban	1885-ben	1886-ban
	ezer forintban		f o r i n t			
<i>Tisza balpartja</i>						
Békés megye	18,180	21,078	40'51	46'17	38'86	44'09
Bihar	23,722	27,042	32'07	34'79	27'51	30'32
Hajdú	8,503	9,417	24'95	30'44	22'85	27'37
Mármaros	5,163	8,059	17'17	26'19	12'87	20'06
Szabolcs	15,552	13,665	34'00	29'64	26'49	23'18
Szatmár	14,200	12,355	31'03	26'45	23'22	20'49
Szilágy	6,718	5,591	29'61	24'85	22'16	18'24
Ugocsa	1,650	1,336	21'29	18'66	16'15	14'64
Összesen	93,688	98,543	30'70	32'04	25'27	26'59
<i>Tisza-Maros szöge</i>						
Arad megye	20,808	16,592	46'14	35'99	44'68	34'86
Csanád	10,278	9,825	43'54	40'68	42'94	40'20
Krassó-Szörény	13,467	11,514	33'50	26'33	31'14	24'43
Temes	27,596	26,087	38'72	35'33	35'87	32'88
Torontál	48,906	47,969	41'90	40'59	40'90	39'57
Összesen	121,055	111,987	40'77	36'60	39'03	35'03
<i>Erdély</i>						
Alsó-Fehér megye	7,691	7,319	30'09	28'14	23'96	22'04
Besztercze-Naszód	2,850	3,580	17'91	21'63	12'73	15'84
Brassó	3,152	4,896	32'88	40'82	29'45	37'37
Csik	10,347	5,542	48'49	25'81	34'31	19'33
Fogarás	3,891	3,218	29'33	22'57	22'90	18'09
Háromszék	4,964	4,293	11'25	26'18	24'29	20'57
Hunyad	10,464	9,058	27'36	24'69	23'58	21'17
Kis-Küküllő	3,983	3,540	28'58	25'49	21'69	19'51
Kolozs	8,567	10,248	28'00	34'31	21'82	26'73
Maros-Torda	7,803	6,830	36'18	30'65	29'14	24'87
Nagy-Küküllő	5,588	6,144	27'25	29'01	20'78	21'73
Szeben	5,149	4,557	31'41	25'51	25'46	21'12
Szolnok-Doboka	7,669	8,975	27'13	35'29	19'81	24'55
Torda-Aranyos	4,864	5,350	21'66	35'29	16'16	18'34
Udvarhely	7,096	8,671	43'73	51'69	32'90	38'07
Összesen	94,078	92,221	30'35	29'47	23'55	22'98
Mindössze	780,442	717,374	37'62	34'15	32'10	29'30

A mezőgazdaság különösen két nagy megyében állit elő rop-
pant értékeket, Torontálban és Bácsban, mindkettőben közel 50—50
milliót, bár az előbbi, abszolút területnagyságra nézve megyéink
közt csak a hatodik helyet foglalja el. Az abszolút számoknál azon-
ban érdekesebbek az arányszámok. Kimutatásunk a holdankinti

átlagos értéket két irányban mutatja ki, először a learatott terület véve alapul, vagyis a mely a termést tényleg adta, másodsor pedig a learatott területhez az ugart is hozzászámítva, minthogy ennek megmunkálási költségét, adóját is fedezni kell a bevetett terület jövedelméből. A kétrendbeli arányszám persze egymással szemben az egyes megyéknél eltérőleg alakul, a szerint, a mint az egyik megyében több vagy kevesebb szántóföld marad ugarinak.

Egy katasztrális hold learatott terület mindkét évben legnagyobb bruttoértéket hozott a Duna jobbpartján az ország legkultiváltabb vidékén, második helyen a Duna balpartja állt, de csak 1885-ben, 1886-ban ellenben a Tisza-Maros szöge, mely 1885-ben a harmadik helyet foglalta el, legcsekélyebb volt az előállított termények átlagos értéke a Tisza balpartján és Erdélyben. 1885-ben legnagyobb átlagos jövedelmet mutattak Sopron-megye (61.35 frtot), Esztergom (58.55), Pozsony (55.29), Baranya (53.48), Tolna (50.66) és Nyitra (50.24 frtot). 1886-ban csak két megye volt, hol az átlagos bruttoérték az 50 frtot, Sopron-megye 55.57 frttal és Udvarhely 51.69 frttal; azután következnek Baranya (48.05), Szepes (46.44), Békés (46.17 frttal) stb. A learatott és az összes területre kiszámított érték között legcsekélyebb különbség van a Tisza-Maros szögében, hol ugart alig hagynak, a többi országrészeknél már 5—6 frt különbség mutatkozik.

Neumann-Spallart fáradhatlan kutatással és utánjárással az összes államok termésének értékét is meghatározta. Az európai és amerikai államokon és gyarmatokon kívül, Éjszak-Afrika, Kelet-India, az ausztráliai gyarmatok és Japán termését felölelve, a termés összes pénzértékét az 1878—81-dik évek átlagában 27,068 millió márkára, 1884-ben pedig 22,093 millió márkára becsülte. Ez érték kiszámításánál tisztán csak a gabonaneműek és szemestermények vétettek tekintetbe, nincs tehát belefoglalva a szalma, széna, takarmány, burgonya, kereskedelmi és ipari növények, a bor s minden egyéb növénytermény értéke. A mezőgazdasági termények értékének roppant csökkenése részben azon körülményből folyik, hogy 1878—81-ben Magyarország és Oroszország termése értékének kiszámításánál a világ piaci árak használtattak, 1884-ben pedig a termelés helyén volt árak; továbbá, hogy az utóbbi évben Oroszországnál a rubel névértéke helyett, annak árfolyami értéke vétett, ez a különbség körülbelül 2200 millió márkát képvisel, a többi 2800 millió márka értékesökkenés azonban a gabona-árak nagymértvű hanyatlásának tulajdonítható.

Ugyancsak Neumann-Spallart után közöljük részletezve is

nehány állam gabonatermelésének értékét, részint hivatalos statisztikai, részint hivatalosan közölt átlagárak alapján. ¹⁾ Kimutatásunkban a márkákat átszámítottuk frtokra, de agió nélkül, vagyis 1 márkát 50 krrel véve egyenlőnek.

Folyó szám	Az ország neve	Év	Buza és tönköly	Rozs	Árpa	Zab	Kukori- cza	Egyéb ga- bona	Összes érték
millió forintban									
1	Éjsz.-Amerik. E.-Államok .	1884	694'80	31'19	62'53	339'21	1,345'53	13'75	2,487'01
2	Oroszország .	1884	352'15	750'25	115'20	288'80	—	57'63	1,564'03
3	Franciaorsz.	1884	689'50	132'85	90'91	316'38	57'57	78'72	1,365'98
4	Német bir. . .	1884	236'72	381'57	153'87	275'40	—	8'97	1,056'53
5	Spanyolorsz.	1878	538'04	74'89	181'64	17'60	89'89	8'72	910'78
6	Olaszország .	1876—81	351'20	15'40	15'40	16'50	160'40	110'10	669'00
7	Magyarorsz..	1885	216'99	73'14	72'11	47'26	123'00	11'36	543'86
8	Ausztria . . .	1884	106'61	150'09	87'41	124'64	29'95	15'24	513'94
9	Dánia	1884	9'21	26'53	33'15	34'22	—	1'39	104'50
10	Németalföld .	1884	13'69	17'91	7'02	12'26	—	4'53	55'41
11	Finnország..	1881	0'27	17'05	9'14	8'58	—	0'98	36'02

Legelől az Egyesült-Államok állanak, közel harmadfél millió összes értékkel, melyben azonban majd kétszer annyi értékkel szerepel a kukorica mint a búza; az amerikai búza értékét csaknem utoléri a francia búzáé. Oroszország, mely a második helyet foglalja el, főleg nagy rozstermésével, jut ide, búzát Spanyol- és Olaszország is nagyobb értékűt termel. Zabtermés tekintetében szintén az Egyesült-Államoké az elsőség, azután Franciaország következik, úgy Orosz- és Németország, meglehetősen egyforma értékkel.

6. A mezőgazdasági termények forgalma.

Magyarország nem fogyasztja el egész termését, a belfogyasztáson felül évről-évre marad egy bizonyos fölösleg, melyet a külfogyasztásnak ad. A gabonaneműek, továbbá a hüvelyesek és malomtermények forgalmát métermázsában, új áruforgalmi statisztikánk szerint a következő kimutatás tünteti fel: ²⁾

¹⁾ Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirthschaft, Jahrgang 1883—84. Stuttgart, 1887.

²⁾ Magyarország áruforgalma Ausztriával és más államokkal III—VI. évfolyam.

	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86-ban
E z e r m é t e r m á z s á b a n						
1. Buzu.						
Behozatal	746	849	775	666	86	625
Kivitel	6,020	5,198	4,155	5,466	5,378	5,243
Kiviteli többlet (+)	+ 5,274	+ 4,349	+ 3,380	+ 4,800	+ 5,292	+ 4,618
2. Rozs.						
Behozatal	47	22	42	30	4	29
Kivitel ,	1,121	1,508	1,223	1,228	1,137	1,243
Kiviteli többlet (+)	+ 1,074	+ 1,486	+ 1,181	+ 1,198	+ 1,133	+ 1,214
3. Árpa és Maláta.						
Behozatal	217	219	132	168	37	154
Kivitel	3,415	1,966	2,548	3,284	2,594	2,761
Kiviteli többlet (+)	+ 3,198	+ 1,945	+ 2,416	+ 3,116	+ 2,557	+ 2,607
4. Zab.						
Behozatal	73	50	86	147	71	85
Kivitel	934	965	944	1,149	1,040	1,006
Kiviteli többlet (+)	+ 861	+ 915	+ 858	+ 1,002	+ 969	+ 921
5. Kukoricza.						
Behozatal	1,023	470	522	1,153	201	674
Kivitel	978	1,533	930	1,059	1,400	1,180
Kiv. többlet (+) kevesblet (—)	— 45	+ 1,063	+ 408	— 94	+ 1,199	+ 506
6. Köles.						
Behozatal	77	127	67	97	65	86
Kivitel	44	53	37	41	26	40
Kiv. többlet (+) kevesblet (—)	— 33	— 74	— 30	— 56	— 39	— 46
7. Egyéb gabonanemű.						
Behozatal	7	1	4	12	1	5
Kivitel	14	34	26	43	21	28
Kiviteli többlet (+)	+ 7	+ 33	+ 22	+ 31	+ 20	+ 23
8. Hüvelyesek.						
Behozatal	31	15	21	27	19	23
Kivitel	284	383	271	262	238	288
Kiviteli többlet (+)	+ 253	+ 368	+ 250	+ 235	+ 219	+ 265
9. Liszt és egyéb őrle- mények.						
Behozatal	111	82	98	96	115	100
Kivitel	2,953	3,651	3,599	3,602	3,649	3,491
Kiviteli többlet (+)	+ 2,842	+ 3,569	+ 3,501	+ 3,506	+ 3,534	+ 3,391
Összes behozatal	2,332	1,835	1,747	2,396	599	1,782
Összes kivitel	15,763	15,291	13,733	16,134	15,483	15,281
Kiviteli többlet (+)	+ 13,431	+ 13,456	+ 11,986	+ 13,738	+ 14,884	+ 13,499

Ha a behozott gabonaneműek, hüvelyesek és liszt összes mennyiségét tekintjük, azt látjuk, hogy az 1885-ben volt legnagyobb, a következő évben pedig, főleg a Romániával folytatott vámháború következtében legkisebb. A behozatal legnagyobb részét kukoricza és búza teszi, e kettő öt évi átlagban az összes mennyiségnek 72.9 % -kát, jelentékenyebb még az árpa- és liszt-behozatal (csaknem kizárólag Ausztriából) és a köles. — Az összes kivitel 1882-ben igen nagy volt, 1883-ban közel 500 ezer métermázsával, 1884-ben pedig több mint 2 millió métermázsával kevesebb, 1885-ben ismét emelkedést látunk, és pedig oly nagymérvűt, hogy az ez évben kivitt mennyiség az 1882. évit is meghaladja, 1886-ban ismét csökkenés következett, de nem nagymérvű s az 1882. évi kivitel alatt alig marad 300 ezer métermázsával. A kivitelben a búza, a liszt és az árpa játszik a főszerepet. Búzakivitelünk 1882-ben volt legnagyobb, lisztkivitelünk ellenben 1883-ban, de 1886-ban is csak pár ezer métermázsával volt kevesebb. Az összes gabonaneműeknél a kiviteli többlet nem esik össze egészen a kivittel, legnagyobb 1886-ban volt, 1.4 millió métermázsával több mint 1882-ben, dacára, hogy ez év kivitele meghaladta az 1886. évi kivittet.

Gabnaforgalmunk értékéről a következő kimutatás kíván áttekinthető képet nyújtani:

	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882-86- ban
ezer forintban						
1. <i>Buza.</i>						
Behozatal	6,866	7,813	6,577	5,157	697	5,422
Kivitel	63,211	54,578	34,943	41,654	44,182	47,714
Kiviteli többlet (+)	+ 56,345	+ 46,765	+ 28,366	+ 36,497	+ 43,485	+ 42,292
2. <i>Rozs.</i>						
Behozatal	370	170	325	208	27	220
Kivitel	8,742	11,763	9,007	8,105	7,092	8,942
Kiviteli többlet (+)	+ 8,372	+ 11,593	+ 8,682	+ 7,897	+ 7,065	+ 8,722
3. <i>Árpa és maláta.</i>						
Behozatal	1,661	1,674	1,080	1,151	249	1,163
Kivitel	26,433	15,440	19,951	22,507	18,948	20,656
Kiviteli többlet (+)	+ 24,772	+ 13,766	+ 18,871	+ 21,356	+ 18,699	+ 19,493
4. <i>Zab.</i>						
Behozatal	490	331	587	944	436	558
Kivitel	6,258	6,468	6,488	7,415	6,451	6,616
Kiviteli többlet (+)	+ 5,768	+ 6,137	+ 5,901	+ 6,417	+ 6,015	+ 6,058

	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
	e z e r f o r i n t b a n					
5. Kukoricza.						
Behozatal	6,652	3,056	3,294	7,111	1,103	4,243
Kivitel	6,354	9,962	5,874	6,395	7,701	7,257
Kiv. többlet (+) keveslet (—)	— 298	+ 6,906	+ 2,580	— 716	+ 6,598	+ 3,014
6. Köles.						
Behozatal	553	909	464	563	327	563
Kivitel	317	380	261	233	132	265
Kiv. többlet (+) keveslet (—)	— 236	— 529	— 203	— 330	— 195	— 298
7. Egyéb gabonanemű.						
Behozatal	65	11	30	89	7	40
Kivitel	135	308	217	316	163	228
Kiviteli többlet (+)	+ 70	+ 297	+ 187	+ 227	+ 156	+188
8. Hüvelyesek.						
Behozatal	460	230	271	324	204	298
Kivitel	2,898	3,912	2,511	2,441	2,098	+ 2,772
Kiviteli többlet (+)	+ 2,438	+ 3,682	+ 2,240	+ 2,117	+ 1,894	+ 2,474
9. Liszt és egyéb örlemények.						
Behozatal	1,556	1,145	1,370	1,083	1,517	1,334
Kivitel	47,995	59,260	50,087	42,251	47,446	49,408
Kiviteli többlet (+)	+ 46,439	+ 58,115	+ 48,717	+ 41,168	+ 45,929	+ 48,074
Összes behozatal	18,673	15,339	13,998	16,630	4,567	13,841
Összes kivitel	162,343	162,071	129,339	131,317	134,213	143,857
Kiviteli többlet (+)	+143,670	+146,732	+115,341	+114,687	+129,646	+130,016

A behozatal csekélyebb fontossággal bírván, csak a kivitelre térünk ki. Itt erősen nyilvánul az árhanyatlások hatása, míg a mennyiségnél az 1885. év 360 ezer métermázsával haladta meg az 1883. évi kivitelt, az értéknél 31 millió frtnyi csökkenést látunk s az nem annak kifolyása, mintha 1882-ben a drágább gabonanemekből többlet vittek volna ki, mert míg akkor a búza- és liszt kivitel együtt 8.97 millió métermázsát tett, 1885-ban 9.07 millióra rúgott. Az elértéktelenedésnek szembeszökő példája, hogy míg 1882-től 1885-ig liszt kivitelünk mennyisége 21.98 % -kal emelkedett, annak értéke 11.92 % -kal csökkent; vagy ha a búza kivitelt vesszük, míg a mennyiség 1882-ről 1885-re csak 9.20 % -kal hanyatlott, az érték 34.10 % -kal esett. 1886-ban az árszorongók valamivel kedvezőbben alakultak; de a javulás, sajnos, nem volt állandó.

A behozott búzának túlnyomó része Romániából és Szerbiából kerül, a mint a következő számok mutatják:

Év	Behozatott			
	Romániából		Szerbiából	
	1000 m.- mázsában	az összes be- hozatal százalékában	1000 m.- mázsában	az összes be- hozatal százalékában
1882	684	91'69	42	5'63
1883	703	82'80	124	14'61
1884	586	75'61	173	22'32
1885	561	84'23	84	12'61
1886	63	73'26	11	12'80
5 évi átlag . .	519	83'17	87	13'94

A búzabehozatálnak tehát átlag 97 ⁰/₀-ka az említett két országból kerül. Az öt év alatt jelentékeny változást látunk Szerbia javára, míg ugyanis 1882-ben az összes búzabehozatalt csak 5.63 ⁰/₀-kal vett részt, a későbbi években már 12.31—22.32 ⁰/₀-kal, abszolút mennyiségre azonban a Szerbiából érkező búza is csökkent 1885-ben, 1886-ban pedig oly minimumra szállt le, mely alig haladja meg az 1882. évi mennyiség negyed részét.

Búzakivitelünket, a fontosabb piacot képező országok külön feltüntetésével, a következő kimutatás részletezi:

Év	Kivitetett									
	Ausztriába		Németor- szágba		Svájcza		Olaszor- szágba		Más álla- mokba	
	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%
1882.	4,097	68'06	1,389	23'07	467	7'76	3	0'05	64	1'06
1883.	4,048	77'88	758	14'58	377	7'25	5	0'10	10	0'19
1884.	3,567	85'85	322	7'75	259	6'23	4	0'10	3	0'07
1885.	4,539	83'04	260	4'76	526	9'62	82	1'50	59	1'08
1886.	4,036	75'05	309	5'76	698	12'98	321	5'95	14	0'26
5 évi átlag .	4,057	77'38	608	11'60	465	8'87	83	1'58	30	0'57

A magyar búzából legtöbb Ausztriába vitetik ki, az összes mennyiségnek 75.05—85.85 ⁰/₀-ka, azután hat évi átlag szerint Németország következik, azonban itt fokozatos csökkenést látunk, mert míg 1882-ben búzakivitelünknek 23.07 ⁰/₀-ka ment Németországba, 1886-ban már csak 5.76 ⁰/₀-ka s Németországot Svájc, sőt Olaszország is megelőzte. Érdekes búzakivitelünk emelkedése Olasz-

országba, mely 1882-ben még csak 3 ezer métermázsára rúgott, 1885-ben már 82 ezerre, 1886-ban pedig 321 ezerre emelkedett.

A búzakivitel után kell megemlítenünk liszt-kivitelünket, mert az általunk exportált liszt csaknem kizárólag búzaliszt. A liszt és egyéb malomtermelvények kivitele következő mennyiségben és arányban történt az egyes országokba:

	1882-ben		1883-ban		1884-ben		1885-ben		1886-ban		5 évi átlag	
	1000 m.- mázsában	%	1000 m.- mázsában	%	1000 m.- mázsában	%	1000 m.- mázsában	%	1000 m.- mázsában	%	1000 m.- mázsában	%
Ausztria	1,575	53·34	1,989	54·48	2,078	57·74	2,284	63·41	2,400	65·77	2,065	59·15
Nagy-Britannia . . .	569	19·27	711	19·47	729	20·25	752	20·89	629	17·24	678	19·42
Németország	322	10·90	305	8·35	248	6·89	134	3·72	117	3·21	225	6·45
Svájc	199	6·74	175	4·79	145	4·03	132	3·66	130	3·56	156	4·47
Franciaország	108	3·66	194	5·31	214	5·95	81	2·25	128	3·51	145	4·15
Belgium és Németalföld	46	1·56	134	3·67	44	1·22	40	1·11	33	0·90	60	1·72
Bosznia - Hercegovina	42	1·42	24	0·66	21	0·58	28	0·78	31	0·85	29	0·83
Románia	29	0·98	26	0·71	24	0·67	25	0·69	31	0·85	27	0·77
Olaszország	3	0·10	6	0·17	9	0·25	35	0·97	44	1·21	20	0·57
Szerbia	13	0·44	13	0·36	9	0·25	15	0·41	14	0·38	13	0·38
Egyéb államok	47	1·59	74	2·03	78	2·17	76	2·11	92	2·52	73	2·09
Összesen	2,953	100·00	3,651	100·00	3,599	100·00	3,602	100·00	3,649	100·00	3,491	100·00

Legtöbb lisztet Ausztriába viszünk ki s úgy az abszolút mennyiség, valamint a többi államokkal szemben elért arányszám az utóbbi öt év alatt folyvást emelkedett, 1882-ben még alig rúgott összes liszt-kivitelünk felénél többre, az utolsó évben pedig már háromötöd részét is jóval meghaladta. Nagy-Britanniába liszt-kivitelünk 1885-ig örvendetesen emelkedett, az utolsó évben azonban nagyot esett, Németországba pedig évről-évre folyvást hanyatlík, valamint Svájcba is, bár nem oly nagy mértékben. Franciaországba irányuló liszt-kivitelünknel 1885-ben állt be az erős hanyatlás. Liszt-kivitelünk pénzértékét, az egyes államok szerint a következő kimutatás tükrözi vissza:

	K i v i t e l é r t é k e					
	1882	1883	1884	1885	1886	5 évi átlag
	e z e r f o r i n t b a n					
Ausztria	25,568	32,252	28,960	26,843	31,231	28,971
Nagy-Britannia	9,279	11,591	10,095	8,759	8,168	9,578
Németország.	5,215	4,900	3,471	1,569	1,512	3,333
Svájc	3,237	2,850	2,001	1,552	1,686	2,265

	K i v i t e l é r t é k e					
	1882	1883	1884	1885	1886	5 évi átlag
	e z e r f o r i n t b a n					
Franciaország	1,766	3,167	2,976	952	1,679	2,108
Belgium és Németalföld . .	760	2,190	611	467	423	890
Bosznia-Hercegovina . . .	680	381	292	330	400	417
Románia	468	421	340	300	403	386
Olaszország	45	106	124	416	566	252
Szerbia	209	215	122	179	179	181
Egyéb államok	768	1,187	1,096	884	1,199	1,027
Összesen	47,995	59,260	50,088	42,251	47,446	49,408

R o z s k i v i t e l ű n k, a mint a következő számok mutatják, főleg Ausztriába irányul:

Év	K i v i t e t e t t			
	Ausztriába		Németországba	
	1000 m.- mázsában	az összes kivitel száza- lékában	1000 m.- mázsában	az összes kivitel száza- kában
1882	921	82'16	200	17'84
1883	1,374	91'12	133	8'82
1884	1,185	96'89	37	3'03
1885	1,210	98'53	16	1'30
1886	1,129	99'30	6	0'53
5 évi átlag	1,164	93'64	72	5'79

1882-ben még Németországra is jelentékeny rész esett belőle, de ez évről-évre rohamosan csökkent, úgy, hogy 1886-ban a minimumra szállt le s csaknem az összes kivitt mennyiség Ausztriába ment.

Á r p á n k n a k (malátán kívül) fontosabb piaczeit a következő országok képezték:

Év	K i v i t e t e t t									
	Ausztriába		Németor- szágba		Nagy-Bri- tanniában		Svájcba		Belgiumba és Német- alföldre	
	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%	1000 m.- mázsá- ban	%
1882	1,921	57'72	1,190	35'76	60	1'80	42	1'26	41	1'23
1883	1,220	64'96	500	26'62	117	6'23	13	0'69	3	0'16
1884	1,575	63'77	662	26'80	171	6'92	43	1'74	1	0'04
1885	1,648	51'61	952	29'82	344	10'77	102	3'19	122	3'82
1886	1,623	65'02	565	22'64	216	8'65	36	1'44	17	0'63
5 évi átlag	1,597	59'75	774	28'96	182	6'81	47	1'76	37	1'38

Elöl itt is Ausztria áll, de Németország is jelentékeny mennyiséggel szerepel s állandó csökkenést ott ez egy terményünknel nem látunk. Nagy-Britanniába 1885-ig árpakivitelünk örvendetesen emelkedett, 1886-ban jelentékenyen hanyatlott ugyan, de ez talán csak gyengébb árpatermésünknek következménye, Svájcba, Belgiumba és Németalföldre már jóval kevesebb árpánk megy ki s az egyes évek közt roppant ingadozásokat látunk.

Z a b k i v i t e l ű n k k ö v e t k e z ő l e g o s z l o t t m e g :

É v	K i v i t e t e t t					
	Ausztriába		Svájcba		Olaszországba	
	1000 m.- mázsa	%	1000 m.- mázsa	%	1000 m.- mázsa	%
1882	885	94'75	16	1'71	16	1'71
1883	936	96'99	11	1'14	15	1'55
1884	910	96'50	15	1'59	16	1'70
1885	1,072	93'30	35	3'06	32	2'79
1886	963	92'60	21	2'02	15	1'44
5 évi átlag. . .	953	94'73	20	1'99	19	1'89

Főpiacunk itt is Ausztria, azonkívül számbavehetőbb mennyiséget Svájcba és Olaszországba viszünk ki.

K u k o r i c z a b e h o z a t a l u n k , a m i n t l á t t u k , ő t k ö z ű l k é t é v b e n m e g h a l a d t a a k i v i t e l t i s , a b e h o z a t a l f ő l e g R o m á n i á b ó l s z á r m a z i k , a m i n t a k ö v e t k e z ő s z á m o k m u t a t j á k :

Év	Behozatott		Év	Behozatott	
	Romániából			Romániából	
	1000 méter mázsa	o/o		1000 méter mázsa	o/o
1882	932	91'10	1885	1,081	93'76
1883	405	86'17	1886	77	38'31
1884	423	81'03	5 évi átlag	584	85'65

A román kukoricza behozatala főleg nagy szeszgyárainknak áll érdekében, melyek kukoriczát dolgoznak fel s a dúsabb lisztartalmú román kukoriczából nagyobb szesznyeredéke térnek el. Az utolsó évben azonban a behozatal, a vámháború következtében annyira leszállt, hogy alig számbavehető mennyiséggel szerepel.

K u k o r i c z a k i v i t e l ű n k t ű l n y o m ó r é s z e A u s z t r i á b a s r é s z b e n N é m e t o r s z á g b a m e g y :

É v	K i v i t e t e t t			
	Ausztriába		Németországba	
	1000 méter mázsa	‰	1000 méter mázsa	‰
1882	821	83'95	79	8'08
1883	1,297	84'61	108	7'05
1884	885	95'16	32	3'44
1885	969	93'35	68	6'55
1886	1,252	89'43	88	6'29
5 évi átlag . . .	1,045	88'86	75	6'88

Az arányszámok bár mutatnak is ingadozást, kukoriczakivitelünket sem Ausztriába, sem Németországba általában csökkenőnek nem mondhatjuk.

Kimutatásunkban csak az új áruforgalmi statisztika adatait használtuk, az 1868—74. évi kimutatásokat részint megbízhatatlanságuk miatt, részint mert 1873-ig bezárólag a behozatalt nem mutatták ki, mellőztük. Érdekesnek látszik ezért a közös vámterület gabonaforgalmát is bemutatnunk, tudván azt, hogy Ausztria nem export-ország, sőt saját szükségletét sem tudja a beltermelésből fedezni s így a közös vámterület gabona-kivitelében Magyarország termése játsza a főszerepet. A gabona és hüvelyesek, továbbá a liszt és egyéb malomtermelvények forgalma az osztrák-magyar vámterületen 1851 óta következő volt: ¹⁾

É v	Behozatott		Kivitetett		Kiviteli többlet (+) Behozatali többlet (—)	
	gabona	liszt	gabona	liszt	gabona	liszt
	e z e r m é t e r m á z s á b a n					
1851.	1,394	35	495	34	— 899	— 1
1852.	2,352	40	356	58	— 1,996	+ 18
1853.	2,748	48	239	83	— 2,509	+ 35

¹⁾ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Neue Folge, Band I—IV. (1849—59.)

Ausweise über den auswärtigen Handel der österr. Monarchie. XXII—XXXIX. Jahrgang. (1861—81.)

Statistik des auswärtigen Handels der österreichisch-ungarischen Monarchie im Jahre 1882, 1883, 1884, 1885. (Österreichische Statistik IV., VII., X., XIV.)

Statistische Monatschrift. Herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. XIII. Jahrgang. (IV.) April-Heft. Wien, 1887.

É v	Behozatott		Kivitetett		Kiviteli többlet (+) Behozatali többlet (—)	
	gabona	liszt	gabona	liszt	gabona	liszt
e z e r m é t e r m á z s á b a n						
1854.	3,315	60	579	53	— 2,736	— 7
1855.	2,250	69	1,225	112	— 1,025	+ 43
Átlag 1851—55	2,412	50	579	68	— 1,833	+ 18
1856.	1,380	61	2,326	152	+ 946	+ 91
1857.	1,251	78	1,700	307	+ 449	+ 229
1858 ¹⁾	—	—	—	—	—	—
1859.	1,231	168	1,077	203	— 154	+ 35
1860.	1,027	128	3,576	312	+ 2,549	+ 184
Átlag 1856—60	1,222	109	2,170	244	+ 948	+ 135
1861.	1,103	137	4,369	399	+ 3,266	+ 262
1862.	1,205	89	4,191	440	+ 2,986	+ 351
1863.	1,144	162	2,226	368	+ 1,082	+ 206
1864.	1,761	196	2,155	406	+ 394	+ 210
1865.	1,194	172	4,871	592	+ 3,677	+ 420
Átlag 1861—65	1,281	151	3,562	441	+ 2,281	+ 290
1866.	1,042	133	4,286	663	+ 3,244	+ 530
1867.	1,046	133	10,289	1,029	+ 9,243	+ 896
1868.	1,206	145	13,799	1,394	+ 12,593	+ 1,249
1869.	1,103	180	8,461	1,631	+ 7,358	+ 1,451
1870.	1,558	203	4,657	1,475	+ 3,099	+ 1,272
Átlag 1866—70	1,191	159	8,298	1,238	+ 7,107	+ 1,079
1871.	1,914	193	6,792	1,778	+ 4,878	+ 1,585
1872.	4,650	294	2,945	709	— 1,705	+ 415
1873.	6,240	617	3,564	428	— 2,676	— 189
1874.	7,516	575	4,654	631	— 2,862	+ 56
1875.	2,038	458	6,376	836	+ 4,338	+ 378
Átlag 1871—75	4,471	427	4,866	876	+ 395	+ 449
1876.	2,911	456	7,002	1,128	+ 4,091	+ 672
1877.	5,315	456	9,755	1,631	+ 4,440	+ 1,175
1878.	4,947	485	9,065	2,317	+ 4,118	+ 1,832
1879.	5,279	584	10,390	2,452	+ 5,111	+ 1,868
1880.	7,990	808	7,344	1,331	— 646	+ 523
Átlag 1876—80	5,288	558	8,711	1,772	+ 3,423	+ 1,214
1881.	6,613	568	7,824	1,262	+ 1,211	+ 694
1882.	6,726	367	11,744	1,850	+ 5,018	+ 1,483
1883.	5,316	36	8,199	1,902	+ 2,883	+ 1,866
1884.	5,571	32	6,397	1,552	+ 826	+ 1,520
1885.	6,553	24	7,431	1,513	+ 878	+ 1,489
Átlag 1881—85	6,156	205	8,319	1,616	+ 2,163	+ 1,411
1886 évben . . .	2,371	29	6,906	1,495	+ 4,535	+ 1,466

¹⁾ Adatok hiányzanak.

Gabona és hüvelyesek tekintetében az ötvenes évek elején a vámterület áruforgalma erősen passiv volt, a hatvanas évektől azonban állandó nagy kiviteli többlet mutatkozik, mely különösen 1867 és 68-ban óriási mérveket öltött, azonban a szűk termések következtében 1872—74-ben a kiviteli többlet, behozatali többletnek adott helyet, 1875-től ismét többlet viszünk ki, de az 1879-ki rossz termés következtében az 1880-dik év forgalma ismét passiv volt, az 1882-dik évi nagy termés szép kiviteli többletet idézett elő, de azóta a tengerentúli államok versenye s a külállamok gabnavámjai következtében, kivitelünk és kiviteli többletünk erősen megapadt.

Liszt kivitelünk a monarchia s különösen Magyarország malomiparának nagy arányú fejlődése és tökéletesbülése folytán, támogatva a jó termések által is 1867-ben szökött magasra, a hetvenes évek rossz termései zsibbasztólag hatottak kivitelünkre, oly annyira, hogy 1873-ban több lisztet hoztunk be, mint a mennyit kivittünk, de a hetvenes évek második quinquenniumában ismét kedvező fordulat állt be, bár a kedvezőtlen versenyviszonyok közt az utóbbi három évben liszt kivitelünk jelentékenyen megcsökkent.

A gabona- (hüvelyesekkel) és lisztforgalom értékét a következő táblázat mutatja:

É v	Behozatott		Kivitetett		Kiviteli többlet + Behozatali többlet —	
	gabona	liszt	gabona	liszt	gabona	liszt
e z e r f o r i n t b a n						
1851	8,723	421	3,310	406	— 5,413	— 15
1852	14,590	638	2,398	922	— 12,192	+ 284
1853	14,101	623	1,090	1,060	— 13,011	+ 437
1854	22,274	964	3,802	849	— 18,472	— 115
1855	15,138	1,107	8,193	1,940	— 6,935	+ 833
Átlag 1851—55	14,965	751	3,758	1,035	— 11,207	+ 284
1856	8,994	980	15,242	2,424	+ 6,248	— 1,444
1857	8,014	1,251	10,516	4,918	+ 2,502	+ 3,667
1858	8,126	1,440	7,147	3,643	— 979	+ 2,203
1859	7,255	2,692	6,305	3,252	— 950	+ 560
1860	5,491	2,134	20,377	5,048	+ 14,886	+ 2,914
Átlag 1856—60	7,576	1,699	11,917	3,857	+ 4,341	+ 2,158
1861	5,878	2,288	27,531	6,443	+ 21,653	+ 4,155
1862	6,368	1,448	25,480	7,092	+ 19,112	+ 5,644
1863	6,210	2,610	12,818	5,923	+ 6,608	+ 3,313
1864	9,634	3,159	13,242	6,588	+ 3,608	+ 3,429
1865	6,451	2,772	28,710	9,525	+ 22,259	+ 6,753
Átlag 1861—65	6,908	2,455	21,556	7,114	+ 14,648	+ 4,659

É v	Behozatott		Kivitetett		Kiviteli többlet + Behozatali többlet —	
	gabona	liszt	gabona	liszt	gabona	liszt
	e z e r f o r i n t b a n					
1866	5,677	2,148	25,089	10,661	+19,412	+ 8,513
1867	5,934	2,146	61,391	17,345	+55,457	+15,199
1868	6,536	2,342	78,012	22,446	+71,476	+20,104
1869	6,166	2,901	49,571	26,172	+43,405	+23,271
1870	8,550	3,277	27,798	23,673	+19,248	+20,396
Átlag 1866—70	6,572	2,561	48,372	20,063	+41,800	+17,502
1871	10,609	3,143	40,032	16,857	+29,423	+13,714
1872	25,339	4,751	14,913	11,381	—10,426	+ 6,630
1873	35,015	9,933	16,719	6,924	—18,296	— 3,009
1874	70,820	12,646	45,526	16,343	—25,294	+ 3,697
1875	17,076	8,275	61,135	18,364	+44,059	+10,089
Átlag 1871—75	31,772	7,750	35,665	13,974	+ 3,893	+ 6,224
1876	25,473	8,257	68,852	24,773	+43,379	+16,516
1877	44,836	8,234	119,395	39,108	+74,559	+30,874
1878	38,331	7,804	101,075	50,928	+62,744	+43,124
1879	38,315	8,135	106,496	47,760	+68,181	+39,625
1880	67,479	11,077	82,342	24,571	+14,863	+13,494
Átlag 1876—80	42,887	8,702	95,632	37,428	+52,745	+28,726
1881	53,312	7,704	89,840	23,879	+36,528	+16,175
1882	53,345	4,779	129,248	32,050	+75,903	+27,271
1883	37,438	481	89,386	31,380	+51,948	+30,899
1884	37,251	421	89,698	21,764	+32,447	+21,343
1885	40,367	304	72,137	24,204	+31,770	+23,900
Átlag 1881—85	44,343	2,738	90,062	26,655	+45,719	+23,917

Hogy a gabonaneműek és hüvelyesek közt a főbb termény-
nemek miként szerepelnek, azt az utóbbi két évről, összehasonlítva
a 10 év előtti forgalommal, a következő számok mutatják:

A termény meg- nevezése	B e h o z a t a l					K i v i t e l				
	1877- ben	1885- ben	1886- ban	1886-ban több + kevesebb —		1877- ben	1885- ben	1886- ban	1886-ban több + kevesebb —	
	ezer méter- mázsában			1877-tel	1885-tel	ezer métermázsában			1877-tel	1885-tel
				szemben százalékkal					szemben százalékkal	
Buza . . .	1,435	1,381	215	—85·0	—84·4	3,721	1,575	2,078	—44·1	+31·9
Rozs . . .	650	883	766	+17·8	—13·3	477	72	14	—97·0	—80·5
Árpa . . .	555	467	167	—70·0	—64·2	3,192	3,294	2,389	—25·1	—27·5
Maláta . .	9	—	—	—	—	491	945	1,102	+124·4	+16·6
Zab	150	497	163	+8·0	—67·1	930	844	624	—32·9	—26·1
Kukoricza	2,425	2,932	910	—63·5	—68·9	606	195	254	—58·0	—30·5
Hüvelyesek	27	40	30	+11·00	—24·5	289	481	426	+47·7	—11·3

A behozatal 1886-ban, az előző évihez képest minden terménynemnél csökkent, legerősebben a búzánál, 1877-tel szemben a rozs, zab és hüvelyesek behozatala még némileg emelkedett is.

A búzakivitel 1885-höz képest emelkedett, de nagy mértékben csökkent 1877-tel szemben, a rozs-, árpa-, zab- és kukoriczakisvitel folyvást hanyatlott, a maláta kivitel ellenben folyvást emelkedett, a hüvelyesek kivitele 1877-tel szemben emelkedést, 1885-tel szemben pedig csökkenést mutat.

Az egész világ búza-, liszt-, rozs- és kukoricza forgalmára nézve érdekes összehasonlító kimutatás készült az éjszakamerikai Egyesült-Államok konszulainak jelentései alapján. Bár az adatog 1884. évről szólnak s némi correctióra szorultak, de megközelítőlek még most is megadják a nemzetközi gabonaforgalom általános képét.

E szerint bevitték búzát és lisztet:

	hektoliter	százalék		hektoliter	százalék
1. Anglia	42.265,000	40'80	11. Svédország	348,777	0'33
2. Franciaország	15.296,000	14'77	12. Norvégia	255,417	0'25
3. Németország	10.122,000	9'77	13. Egyéb államok	3.757,113	3'63
4. Belgium	5.636,800	5'44	Együtt	97.322,007	93'95
5. Olaszország	4.961,000	4'79			
6. Görögország	3.875,300	3'74	13. Afrika	281,840	0'27
7. Svájc	3.523,000	3'40	14. Ázsia	352,300	0'34
8. Németalföld	2.818,400	2'72	15. Amerika	5.636,800	5'44
9. Spanyolország	2.249,400	2'17	Összesen	103.592,947	100'00
10. Portugália	2.213,800	2'14			

Ezzel szemben kivitték búzát és lisztet:

	hektoliter	százalék		hektoliter	százalék
1. Egy. Államok	37.889,000	36'58	7. Törökország	3.523,000	3'40
2. Oroszország	26.070,200	25'17	8. Egyptom	2.113,800	2'04
3. Kelet-India	13.569,000	10'20	9. Chili	1.761,500	1'70
4. Ausztrália	6.341,400	6'12	10. Algír	1.056,900	1'02
5. Románia	4.932,200	4'76	11. Különf. Állam.	2.284,497	5'10
6. Osztr.-Magyar Monarchia	4.051,450	3'91	Összesen	103.592,947	100'00

A rozs nemzetközi forgalmát a következő számok világítják meg:

Bevitték:

	hektoliter	százalék
1. Spanyolország	3.523,000	23'85
2. Svédország	2.466,100	16'70
3. Németalföld	2.289,950	15'52
4. Norvégia	2.085,616	14'12
5. Franciaország	1.585,350	10'73
6. Olaszország	1.373,970	9'30
7. Belgium	1.233,050	8'35

hektoliter · százalék

8. Anglia	211,380	1'43
Összesen	14.768,416	100'00

Kivitték:

1. Oroszország	9.253,747	62'66
2. Németország	4.810,069	32'57
3. Románia	704,600	4'77
Összesen	14.768,416	100'00

Végre a kukorica nemzetközi forgalmát a következő számok mutatják:

Bevittek:	hektoliter	százalék		hektoliter	százalék
1. Anglia	22.899,500	52'21	10. Egyéb európai államok . .	1.056,900	2'41
2. Franciaország	4.932,200	11'25	Együtt .	40.338,350	91'97
3. Belgium . . .	2.818,400	6'43	11. Egyéb világ-részek . . .	3.523,000	8'03
4. Osztr. magyar monarchia .	2.818,400	6'43	Összesen .	43.861,350	100'00
5. Spanyolország	2.113,800	4'82	K i v i t t e k :		
6. Svédorsz., Norvégia, Dánia.	1.409,200	3'19	1. Egyes államok	24.308,700	55'42
7. Németország .	880,750	2'01	2. Románia . .	10.569,000	24'10
8. Németalföld .	704,600	1'61	3. Oroszország .	3.523,000	8'03
9. Portugália . .	704,600	1'61	4. Egyéb államok	5.460,650	12'45
			Összesen .	43.861,350	100'00

Látható a fentebbi kimutatásokból, hogy monarchiánk gabna-kivitele a világforgalomban igen alárendelt szerepet játszik, mert Magyarország fölöslegének jó része Ausztriának saját termelésével nem fedezhető szükségletét látja el. A nemzetközi gabonaforgalomban a búza és búzaliszt játsza a főszerepet, ránk nézve is ez bír kiváló fontossággal, mert ez az a cikk, melyből legtöbbet tudunk a világ piacaira szállítani. Az exportáló országok közt az Egyesült-Államok játszik a főszerepet, második helyen Oroszország búza-kivitele áll; a harmadik helyet pedig újabb időben Kelet-India foglalja el. E három legfőbb export-állam búzakivitelének hullámlását a következő kimutatás tünteti fel, hol a búzán kívül az Egyesült-Államoknak egyre fokozódó lisztkivitelét is külön kimutatjuk:

Év	Éjszakamerikai Egyesült-Államok		Európai Oroszország (Finnország nélkül)	Kelet-India	Év	Éjszakamerikai Egyesült-Államok		Európai Oroszország (Finnország nélkül)	Kelet-India
	buza	liszt				buza	liszt		
	kivitele		buzakivitele	kivitele		buzakivitele			
	1000 hektoliterben								
1871	12,089	5,230	24,182	158	1879	43,118	8,058	29,208	671
1872	9,311	3,598	20,661	405	1880	54,006	8,603	12,880	1,399
1873	13,815	3,667	14,596	250	1881	53,059	11,372	17,250	4,728
1874	25,034	5,859	17,042	1,115	1882	33,574	8,467	26,903	12,638
1875	18,694	5,655	19,992	683	1883	37,490	13,176	29,510	9,014
1876	19,408	5,633	19,379	1,595	1884	24,791	13,098	23,852	13,569
1877	14,211	4,786	18,164	3,548	1885	29,832	15,239	32,433	10,065
1878	25,516	5,649	36,214	4,046	1886	31,429	14,099	—	13,374

A bevételre szoruló országok közt Nagy-Britannia foglalja el az első helyet. Búza és lisztbevételét az utóbbi tíz év alatt, megkülönböztetésével azon országoknak, honnan a bevétel történt, a következő kimutatás állítja szem elé:

Az ország neve, melyből a be- vétel történt	Bevétel 1000 métermázsákban										
	1877-ben	1878-ban	1879-ben	1880-ban	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	átlag 1877—86- ban
B ú z a :											
Északam. Egy.-Áll.	10,864	14,763	18,309	18,385	18,330	17,850	13,273	11,502	12,331	12,522	14,813
Oroszország	5,502	4,583	4,066	1,463	2,056	4,862	6,780	2,744	6,084	1,890	4,003
Brit-Kelet-India . .	3,101	917	451	1,640	3,722	4,295	5,715	4,054	6,182	5,600	3,568
Brit-Észak-Amer. . .	1,499	1,331	2,429	1,975	1,461	1,366	914	893	887	1,565	1,432
Ausztrália	216	738	1,142	2,157	1,508	1,259	1,363	2,586	2,682	375	1,403
Németország	2,771	2,600	1,836	812	692	1,565	1,459	554	1,006	669	1,396
Chili	373	26	715	685	556	842	1,142	536	824	864	656
Egyiptom	1,243	110	1,044	814	544	89	595	508	56	21	502
Törökország	520	74	—	—	—	267	570	256	332	126	215
Románia	117	48	81	64	109	100	205	—	202	147	107
Bulgária	—	—	—	—	—	50	375	166	340	90	102
Osztr.-magy. mon. .	22	—	—	—	—	—	14	—	48	27	11
Egyéb országok . .	1,341	162	200	78	53	89	177	232	267	201	280
Összesen . .	27,569	25,352	30,272	28,073	29,031	32,634	32,582	24,031	31,241	24,097	28,488
L i s z t											
Északam. Egy.-Áll.	897	1,840	3,486	3,492	3,908	3,963	5,725	5,251	5,960	5,804	4,033
Osztr.-magy. mon. .	526	685	769	571	557	796	883	794	920	694	720
Németország	630	566	465	497	705	1,010	980	887	719	412	687
Brit-Észak-Amer. . .	127	154	232	266	132	173	256	350	142	391	222
Franciaország . . .	966	355	180	142	103	112	83	78	95	58	217
Dánia	242	203	202	158	149	209	211	80	61	34	155
Ausztrália	10	44	19	149	141	248	43	113	67	37	87
Egyéb országok . .	350	130	97	89	74	122	114	115	79	32	120
Összesen . .	3,748	3,977	5,450	5,364	5,769	6,633	8,295	7,668	8,043	7,462	6,241

Monarchiánk a búzabevetelnél elenyésző csekély mennyiségekkel szerepel, ez azonban nem egészen úgy áll; az angol áruforgalmi statisztikában ugyanis származási helynek az vétetik, a honnan a búzaszállítmány közvetlenül érkezik s így a Németországon keresztül vitt magyar búza német eredetűnek van kimutatva. A lisztbevételnél monarchiánk már a második helyet foglalja el. Az itt kimutatott mennyiségek már meglehetősen megfelelnek a valóságnak, minthogy a szállítás többnyire közvetlenül Fiuméből történik.

Nagy-Britannia egyre fokozódó búzabevételét érdekesen világítja meg a következő kimutatás, mely egyúttal feltünteti az arányt

is, a melyben a Németországból, Oroszországból, Egyesült-Államokból s újabb időben Kelet-Indiából származó bevétel az összes mennyiségben szerepelt; s itt ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a Németországból származó mennyiségben, kivált régebben a magyar búza is szerepel, de szerepel abban sok orosz búza is, mely útját Németországon vette keresztül: ¹⁾

Év	Összes buzabevétel (1834—50-ig millió hektoliterben, 1851 —86-ig millió méter- mázsában)	Az összes buzabe- vitelből esik			Év	Összes buzabevétel (1834—50-ig millió hektoliterben, 1851 —86-ig millió méter- mázsában)	Az összes buzabe- vitelből esik		
		Németor- szágra	Egy-Álla- mokra	Oroszor- szágra			Németor- szágra	Egy-Álla- mokra	Oroszor- szágra
		százalék					százalék		
1834 . . .	0'39	54'06	—	—	1853. . .	10'82	31'02	14'05	22'03
1835 . . .	0'12	34'08	—	—	1854. . .	7'55	33'04	12'02	14'08
1836 . . .	0'49	90'01	—	0'06	1855. . .	5'87	36'00	9'03	—
1837 . . .	1'33	88'04	—	2'05	1856. . .	8'97	10'07	31'04	18'07
1838 . . .	3'61	69'06	0'04	3'33	1857. . .	7'57	36'02	18'09	20'06
1839 . . .	7'67	43'06	0'14	14'01	1858. . .	9'34	21'07	14'00	14'05
1840 . . .	5'80	58'05	3'07	13'05	1859. . .	8'81	24'05	0'09	22'02
					1860. . .	12'95	25'07	25'05	22'01
Átlag					Átlag				
1834—1840	2'77	57'03	1'02	10'40	1851—1860	8'70	26'01	15'05	18'05
1841 . . .	7'01	63'08	0'44	4'13	1861. . .	15'22	21'01	36'06	15'02
1842 . . .	7'92	34'06	0'06	10'06	1862. . .	20'85	18'05	39'03	14'01
1843 . . .	2'84	83'03	0'25	3'57	1863. . .	12'38	21'07	35'07	18'06
1844 . . .	3'20	59'09	0'22	9'58	1864. . .	11'78	27'04	34'00	22'01
1845 . . .	2'54	66'02	2'07	3'88	1865. . .	10'65	32'06	5'06	38'05
1846 . . .	4'18	33'08	12'01	14'01	1866. . .	11'76	26'09	2'07	38'06
1847 . . .	7'74	24'01	15'09	31'07	1867. . .	17'60	20'05	12'01	40'05
1848 . . .	8'97	34'04	9'06	17'00	1868. . .	16'58	18'05	18'01	30'08
1849 . . .	11'19	28'09	2'08	15'00	1869. . .	19'15	16'03	35'00	24'03
1850 . . .	10'88	32'03	2'07	17'01	1870. . .	15'70	10'08	40'00	33'02
Átlag					Átlag				
1841—1850	6'64	39'05	5'07	14'07	1861—1870	15'17	20'05	27'01	26'09
1851 . . .	8'39	25'01	5'03	18'04					
1852 . . .	6'74	20'05	15'08	23'09					

¹⁾ Quarterly report of the chief of the bureau of statistics, treasury department, relative to the imports, exports, immigration, and navigation of the United States for the three months ending december 31, 1886. Washington. 1887.

Év	Összes bevitel (1834—50-ig millió hektoliterben, 1851—86-ig millió métermázsában)	Az összes bevitelből esik					Év	Összes bevitel (1834—50-ig millió hektoliterben, 1851—86-ig millió métermázsában)	Az összes bevitelből esik				
		Németor-szágra	Egyes.-Álla-mokra	Oroszor-szágra	Kelet-In-diára	Németor-szágra			Egyes.-Álla-mokra	Oroszor-szágra	Kelet-In-diára		
		s	z	á	z	a			s	z	á	z	a
1871	20'01	7'74	34'00	39'07	0'56	1880...	28'07	2'89	65'49	5'21	5'84		
1872	21'40	9'24	21'00	42'04	0'36	Átlag							
1873	22'28	4'91	45'01	21'08	1'69	1871—80	24'50	7'44	47'80	20'39	3'90		
1874	21'10	7'88	55'06	13'08	2'58	1881...	29'03	2'38	63'14	7'08	12'82		
1875	26'35	10'08	45'03	19'03	2'56	1882...	32'63	4'79	54'70	14'91	13'16		
1876	22'58	5'22	43'04	19'08	7'34	1883...	32'58	4'48	40'74	20'81	17'54		
1877	27'57	10'05	39'41	19'95	11'25	1884...	24'03	2'30	47'86	11'42	16'87		
1878	25'35	10'26	58'23	18'08	3'62	1885...	31'24	3'22	39'51	19'50	19'79		
1879	30'27	6'06	60'48	13'60	1'49	1886...	24'10	2'78	51'96	7'84	23'24		
						Átlag							
						1881—86	28'93	3'42	49'42	14'06	17'03		

Angliába a búzabevitel a harminczas évek elején még igen csekély volt, csak később emelkedett többszörös ingadozással s állandóan nagy számokat jóformán csak a hatvanas évek óta látunk. Az Egyesült-Államok búzája a harminczas évek végén tűnt fel először az angol piacon, de még igen csekély arányban, s bár az ötvenes években néha már jelentékeny mennyiséget tett, egyes években nagyon leszállt, a hatvanas évektől kezdve azonban, kivéve az amerikai polgárháború éveit, állandóan magas arányszámokat látunk, melyek a nyolczvanas évek elejéig jóformán folyvást emelkedtek, de az utóbbi években már hanyatlást mutatnak. A kelet-indiai búza a hetvenes évek elején jelent meg s újabb időben már félelmes versenytársa az Egyesült-Államoknak és Oroszországnak. Az indiai búza az angol piacot nem tudta mindjárt biztosítani magának, míg 1879-ben már 11⁰/₀-át tette Anglia összes búzabevitelének, a következő két évben annyira leszállt, hogy abban 1878-ben már csak 1'49⁰/₀-kal vett részt, ez utóbbi években azonban, a mint a földművelés javult, a közlekedési eszközök fejlődtek s a tengeri szállítás egyre olcsóbbá vált, állandóan magas arányszámmal szerepelt Nagy-Britannia élelmezésében.

Anglia után legnagyobb búzabevitelre Franciaország szorult, az utóbbi másfél évtized alatt az összes mennyiség s a főbb bevívó országok aránya következőleg hullámzott: ¹⁾

¹⁾ Tableau général du Commerce de la France. L'année 1871—1885.

Év	Összes búzabevitel millió méterházá- ban	Az összes búzabevi- telből esik				Év	Összes búzabevitel millió méterházá- ban	Az összes búzabevi- telből esik			
		Egyesült- Államokra	Orosz- szágra	Brit-Kelet- Indiára	Egyesült- Államokra			Orosz- szágra	Brit-Kelet- Indiára		
sz á z a l é k											
1871 . . .	9'50	8'16	38'78	0'94	1879 . . .	22'17	59'56	22'35	—		
1872 . . .	4'05	4'85	37'83	—	1880 . . .	20'00	62'20	16'20	1'76		
1873 . . .	4'95	13'10	18'22	—	Átlag						
1874 . . .	7'90	13'73	29'80	0'57	1876—1880	12'94	48'83	24'95	1'01		
1875 . . .	3'49	0'17	58'83	1'66	1881 . . .	12'85	49'25	14'43	11'17		
Átlag					1882 . . .	12'95	41'68	22'07	12'21		
1871—1875	5'98	9'07	35'21	0'64	1883 . . .	10'12	35'85	21'66	16'76		
1876 . . .	5'28	2'31	39'01	2'49	1884 . . .	10'55	28'15	25'63	15'37		
1877 . . .	3'40	5'97	32'47	2'74	1885 . . .	6'46	23'07	29'32	12'19		
1878 . . .	13'87	40'59	34'52	0'57	Átlag						
					1881—1885	10'59	37'44	21'73	13'45		

Végre a közel szomszédságnál fogva ránk nézve kétszeresen fontos Németbirodalom búzabevitele szintén másfél évtized alatt következő volt: ¹⁾

É v	Összes bevétel millió méterházában	Az összes bevételből esik				É v	Összes bevétel millió méterházában	Az összes bevételből esik			
		Orosz- szágra	Osz-t-magy- monarchiára	Egyesült- Államokra	Orosz- szágra			Osz-t-magy- monarchiára	Egyesült- Államokra		
										sz á z a l é k	
1872.....	3'09	25'55	32'13	—	1880.....	2'28	24'43	36'60	14'77		
1873.....	3'70	14'32	21'49	—	1881.....	3'62	22'71	25'01	31'17		
1874.....	4'12	25'73	20'71	—	Átlag						
1875.....	5'04	38'34	34'26	—	1877—81	7'05	32'21	38'70	4'15		
1876.....	6'93	20'81	31'40	—	1882.....	6'87	31'66	37'85	10'86		
Átlag					1883.....	6'42	38'79	31'69	6'61		
1872—76	4'57	25'15	28'60	—	1884.....	7'55	43'19	10'97	9'57		
1877.....	9'47	38'69	44'01	—	1885.....	5'72	56'46	8'18	5'03		
1878.....	10'65	36'47	39'46	—	1886.....	2'73	51'88	16'06	6'11		
1879.....	9'24	26'28	38'58	—	Átlag						
					1882—86	5'86	44'44	22'51	8'30		

¹⁾ Statistik des deutschen Reichs. Erste Reihe, Band III, IX, XVI, XXII, XXVII, XXXII, XXXIX, XLV, XLIX, LIV, LX : Neue Folge, Band 9, 14, 19, 25.

Itt már monarchiánk is jelentékeny mértékben hozzájárult a búzabevitelhez; az utolsó három évben azonban búzáink nagyon is tért vesztett s helyette azt részben az orosz búza foglalta el, de csak részben, mert a Németbirodalom búzabevitele általában nagyon megcsökkent az utolsó két év alatt.

Látjuk, a közölt kimutatásokból, hogy a főbb gabona-importáló országok élelmezésében Magyarország nagyon alárendelt szerepet játszik, s nemhogy tért foglalna, sőt mindinkább leszorul a világpiachról, ez utóbbi, sajnos körülmény, részint a tengerentúli államok roppant termelésének és olesó szállításának, részint az újabban lábrakapó védvamos gazdasági politikának tulajdonítható.

A Német birodalom a g a b o n a v á m o k a t 1880-ban léptette életbe, meglehetősen mérsékelt tételekkel, de már 1885-ben jelentékenyen fölemelte s az általános hangulat után ítélve s tekintve azt, hogy a német birodalmi gyűlésben az agrár elvek túlnyomóságban vannak, nagyon valószínű, hogy újabb vámemelések előtt állunk.

A vámtételek az egyes gabonaneműek és liszt után következők voltak:

	Egység		Vámtétel			Egység		Vámtétel	
	1880-ban	1886-ban	1880-ban	1886-ban		1880-ban	1886-ban	1880-ban	1886-ban
búza 100 kg.	1	3	márka	maláta . . . 100 kg.	1'20	3	márka		
rozs »	1	3	»	kukoricza . . . »	0'50	1	»		
zab »	1	1'50	»	liszt »	2	7'50	»		
árpa »	0'50	1'50	»						

Franciaországban az 1882. márczius 28-ki törvény léptette életbe az agrár-vámokat, addig csak a búzát terhelte 0.60 frank s a búzalisztet 1.20 frank beviteli vám. A nevezett törvény szerint: búza, tönköly, kétszeres után, ha európai származású, vagy Európán kívüli, de közvetlenül vitetik be 100 kgm-ként 3 frank vám szedendő; ha pedig Európán kívüli s európai entrepotokból vitetik be 6.60 frank; búzaliszt után 6 frank, illetőleg 9.60 frank; zab, rozs és árpa után 1.50, illetőleg 5.10 frank fizetendő. Az 1887. márczius 30-ki törvény ezen vámtételeket módosította olyképen, hogy az európai vagy az Európán kívüli tartományokból közvetlenül behozott búza, tönköly és kétszeres vámját 5 frankra, a búzalisztét pedig 8 frankra emelte.

Németország és Franciaország agrár-vámjai folytán monarchiánk is kényszerítve volt, hogy saját piacát a beözönlő orosz gabonától megvédje, szintén vámmal terhelni a behozott gabonát, az 1882. XVI. törv.-czikkkel életbeléptetett vámtarifa csak mérsékelt tételeket állapított meg és pedig; árpa, zab, kukoricza és rozs után száz kilogrammonként (métermázsánként) 25 krt; búza, tönköly,

kétszeres, tatárka és köles után 50 krt; maláta után 60 krt; hüvelyesek után 1 frtot; liszt és egyéb malomtermelvények után pedig 1 frt 50 krt. E mérsékelt tételeket az 1887. XXV. törv.-cikkkel életbeléptetett vámtarifa következőleg módosította:

kukoricza, köles, tatárka	100 kgmmonként	—	frt 50 kr.
árpa, zab	»	»	— » 75 »
buza, tönköly, rozs, kétszeres	»	»	1 » 50 »
maláta	»	»	1 » 50 »
bab, csillagfürt, borsó, lencse, bükköny	»	»	1 » — »
liszt és őrlemények	»	»	3 » 75 »

Anglia újabb időben sem hozta ugyan be a gabonavámokat, de ott meg, a mint láttuk, a tengerentúli országok versenye teszi lehetetlenné, hogy gabnafölöslegünknek jövedelmező piacot találjunk. E versenyt részint az illető országok olcsó termelése, részint a tengeri szállítás díjtételeinek bámulatos leszállítása teszi ránk nézve félelmissé. A tengeri szállítás díjtételeinek fejlődését érdekesen illusztrálják, a kereskedelmi depressió okainak kipuhatólására kinevezett angol bizottság jelentésében foglalt adatok. ¹⁾ E szerint a díjtételek voltak gabonaneműekre:

	1874	1885	Csökkenés
	januárban	januárban	százalékokban
	sh. d.	sh. d.	
New-Yorkból Angliába, vagy a kontinensre (gőzös) quarter	10 6	5 0	52'83%
Philadelphiából Angliába, vagy a kontinensre (gőzös) quarter	10 6	4 9	53'77 »
San-Franciscóból Angliába, vagy Havreba (vasvitorlás) buza tonnánként	67 6-tól 70 0-ig	40 0	40'83—42'86 »
Odessából Angliába vagy a kontinensre (gőzös) tonnánként	40 0	15 0	62'60 »

A búza szállítási költségét Budapestről Angliába a következő kimutatás tünteti fel: ²⁾

É v	Szállítási költség 100 kilogkint			É v	Szállítási költség 100 kilogkint		
	Buda- pest— Fiume	Fiume— Angol- ország	Együtt		Buda- pest— Fiume	Fiume— Angol- ország	Együtt
	F o r i n t				F o r i n t		
1874 jan. 1-én	1'35. ⁵	1'12	2'47. ⁵	1880 jan. 1-én	1'16	1'04	2'20
1875 » »	1'35. ⁵	0'98	2'33. ⁵	1881 » »	1'08	0'97	2'05
1876 » »	1'24	1'17	2'39	1882 » »	1'08	0'92	2'00
1877 » »	1'24	1'21	2'45	1883 » »	1'08	0'83	1'91
1878 » »	1'24	1'06	2'30	1884 » »	1'08	0'70	1'78
1879 » »	1'24	1'04	2'28	1885 » »	1'02	0'67	1'69

¹⁾ First Report of the Royal Commission appointed to inquire into the Depression of Trade and Industry. London 1885. 169. lap.

²⁾ Lásd a vám- és kereskedelmi szövetség meghosszabításáról szóló törvényjavaslat indokolásában.

E szerint a szállítási költség vasúton (Budapesttől-Fiuméig) 12 év alatt 24.72 $\frac{0}{100}$ -kal csökkent, tengeren (Fiumétől valamelyik angol kikötőig) 40.17 $\frac{0}{100}$ -kal, az egész úton pedig 31.31 $\frac{0}{100}$ -kal. Itt is tehát jelentékeny mérséklése mutatkozik a szállítási költségnek, de nem oly nagy fokú, mint fentebb láttuk, pedig, ha a szállítási költségek csökkenése egyenlő arányban történnék is, akkor is a nagyobb utat tevő árúczikknek válnék ez inkább előnyére.

Az utóbbi években a gabonaneműek túltermelése, illetőleg az európai piacok elárasztása a tengerentúli államok gabonájával, karöltve a közgazdaság csaknem minden ágában mutatkozó depressióval, nagymérvű árcsökkenést idézett elő, a mint a következő számok mutatják: ¹⁾

É v	B u z a á r a k f o r i n t o k b a n ²⁾					
	Angliá- ban	Francia- országban	Porosz- országban	Olasz- országban	Ausztriá- ban	Magyar- országban
	hektolite- renként	m é t e r m á z s á n k i n t				
1881	7'88	11'53	11'00	10'88	13'35	12'73
1882	7'84	11'08	10'40	10'50	12'18	11'22
1883	7'23	9'93	9'25	9'52	11'04	10'12
1884	6'20	9'24	8'65	8'92	9'79	9'11
1885	5'71	8'68	8'10	8'80	9'00	8'39
1881—1885 . .	6'97	10'09	9'58	9'72	11'07	10'31

A búzaárak tehát 1884. óta minden államban évről-évre folytonosan csökkentek, s hogy ez mily nagymérvű volt, még inkább szem elé állítja a következő kimutatás, melyben a csökkenést százalékokban mutatjuk ki, s melyben egyúttal a többi főbb gabonaneműek árcsökkenését is befoglaltuk:

¹⁾ Földes: Die Getreidepreise in den Jahren 1881—85. Statistische Monatschrift XIII. Jahrgang VII. Wien 1887.

²⁾ Az angol, francia, porosz és olasz pénznemek átszámítása ágio nélkül történt, tehát az itt kimutatott összegek a nevezett államoknál arany forintban értendők.

Az ország neve	Árcsökkenés 1885-ben 1881-gyel szemben				
	buzánál	rozsánál	árpánál	zabnál	kukoriczánál
	s z á z a l é k o k b a n				
Anglia	27'54	—	5'76	5'16	—
Franciaország	24'72	19'54	9'50	5'32	7'09
Poroszország	26'36	29'21	13'86	10'66	—
Olaszország	19'12	—	—	—	36'25
Ausztria	32'58	27'36	13'98	4'68	6'98
Magyarország	34'09	28'94	11'49	4'04	7'26
Észak-Amerika	35'45	37'83	31'95	37'50	48'11

Magyarországban, Ausztriában, Francia- és Angolországban az árcsökkenés legnagyobb a búzánál s legkisebb a zabnál; az éjszak-amerikai Egyesült-Államokban ellenben legnagyobb a kukoriczában, s a rozs és árpa árcsökkenése is meghaladja a búzáét; Magyarországon, Ausztriában és Franciaországban a kukoricza árcsökkenése nem mondható nagynak s mindhárom államban az árpa ára is nagyobbat esett.

A budapesti piacon 1869 óta a gabona árak hullámzását a következő kimutatás mutatja: ¹⁾

É v	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Kukoricza
	m é t e r m á z s á n k i n t f o r i n t o k b a n				
1869	8'93	6'77	6'02	6'63	4'60
1870	10'49	7'19	6'29	8'01	6'30
1871	12'33	7'86	7'11	7'30	6'80
1872	13'39	8'08	7'54	6'27	7'92
1873	14'72	10'92	8'92	6'68	8'02
Átlag 1869—73	11'97	8'16	7'18	6'98	6'73
1874	13'15	10'37	9'51	8'57	8'71
1875	9'84	7'71	7'56	7'71	5'96
1876	10'80	8'40	6'91	8'26	5'57
1877	12'25	9'08	7'55	7'20	6'82
1878	9'96	6'75	6'53	6'11	6'22
Átlag 1874—78	11'20	8'46	7'61	7'57	6'66

¹⁾ 1869—1877. a budapesti kereskedelmi és iparkamara évi jelentései-ből, 1878—86. a fővárosi statisztikai hivatal évi kimutatásaiból.

É v	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Kukoricza
	métermázsánként forintokban				
1879	10'85	7'26	6'19	6'03	5'77
1880	12'44	9'95	7'05	6'94	7'32
1881	12'73	9'64	7'00	6'93	6'23
1882	11'22	9'44	6'31	7'21	7'29
1883	10'12	7'46	7'18	6'58	6'40
Átlag 1879—83	11'47	8'75	6'75	6'74	6'60
1884	9'11	7'59	6'96	6'92	6'56
1885	8'39	6'85	6'21	6'65	5'78
1886	8'89	6'41	6'04	6'40	5'63

Bár a lefolyt 18 év alatt nagyon jelentékeny áringadozásokat tapasztalunk, oly nagymérvű árdepressiót, minőt az utolsó évben látunk, sem a búzánál sem a rozsnál a korábbi években nem találunk. A másik három terménynemnél elvértve akad hasonló alacsony ár, de ott is csak kivételesen. Hogy a következő 1887-dik év emelkedés helyett még további csökkenést hozott, eléggé tudva van, s a birtokos osztálylyal eléggé érezteti vészes hatását, melyet csak az ideibő termés tud valamennyire mérsékelni.

II. Állattenyésztés.

1. Ló és baromállomány.

A mezőgazdaságnak fontos kiegészítő részét képezi az állattenyésztés. Nálunk már rég időtől fogva igen kiterjedt mértékben üzték s mikor még a nyomorúságos közlekedés mellett az ország sok részében az eladásra való gabonatermelés nem fizette ki magát, az állattenyésztés volt a gazdaságnak azon ága, melyből a gazda pénzelhetet, minthogy ez által olyan árúczikket állított elő, mely a maga lábán tudott tovább menni.

Az ötvenes években a vasútak épülésével s a közlegelők felosztásával és feltörésével, az állattenyésztés rovására a gabnatermelés lépett előtérbe s tényleg az állatlétszám meg is csökkent. Napjainkban azonban ismét érzik az állattenyésztés rendkívüli fontosságát; a régi extensiv gazdálkodástól lassanként át kell térnünk az intenziv gazdálkodáshoz, de ennek főfeltétele a bő trágyázás s ezt csak jelentékeny baromállomány mellett érhetjük el. Az állattenyésztésnek, mint közvetlen jövedelmi forrásnak fontossága is emel-

kedett, a mennyiben a tengerentúli termelés, állatokkal és állati terményekkel eddigelé még nem tudta annyira elárasztani az európai piacot, mint gabonájával s csakugyan az állati tápanyagok ára távolról sem hanyatlott annyira, mint a növényi tápanyagoké, így e téren Magyarországnak inkább kínálkozik jövedelmező kivitel, mint a gabonaneműek tekintetében.

Hasznos háziállataink létszáma az egész Magyar birodalomban az 1857., 70. és 80-ki népszámlálás alkalmával eszközölt összeírás szerint következő volt: ¹⁾

Állat-fajok	1857-ben	1870-ben	1880-ban	1870-ben 1857-hez képest több + kevesebb —		1880-ban 1870-hez képest több + kevesebb —		1880-ban 1857-hez képest több + kevesebb —	
	d a r a b			darab	%	darab	%	darab	%
... ..	2.095,055	2.158,819	—	+ 63,764	3·04	—	—	—	—
szvér...	2,351	3,266	—	+ 915	38·92	—	—	—	—
szamár...	28,275	30.480	—	+ 2,205	7·78	—	—	—	—
szarvasmarha...	5.646,954	5.279,193	5.311,378	— 367,761	— 6·96	+ 32,185	+ 0·61	— 335,576	— 5·94
juh...	11.281,805	15.076,997	9.838,133	+ 3.795,192	+ 33·64	— 5.238,864	— 34·75	— 1.443,672	— 12·80
kecske...	430,973	572,951	—	+ 141,978	+ 32·94	—	—	—	—
sertés...	4.504,905	4.443,279	—	— 61,626	— 1·38	—	—	—	—

Összehasonlításunk nem teljes, minthogy az 1880-ki népszámlálás alkalmával az összeírás csak a szarvasmarhákra és juhokra szorított; 1884-ben a földművelés- ipar és keresk. minisztérium mezőgazdasági statisztikai osztálya egy kimerítő állatszámilálást hajtott ugyan végre, de csak a szorosabb értelemben vett Magyarországon s így az általa konstatált számokban, melyeket alább mi is felhasználunk, Horvát-Szlavonország hasznos házi állatainak létszáma nincs belefoglalva.

A mi a Horvát-Szlavonország állatlétszámát illeti, a lovakra nézve 1880 helyett 1883-ból vannak adataink a honvédelmi minisztérium nyilvántartása alapján, volt e szerint és az 1880-ki számlálás szerint:

Az országrész neve	L ó			Szarvasmarha			J u h		
	összesen	1000 lé-	100 □ ki-	összesen	1000 lé-	100 □ ki-	összesen	1000 lé-	100 □ ki-
		lekre	lometerre		lekre	lometerre		lekre	lometerre
		esik			esik			esik	
d a r a b									
Magyarország	1.826,083	132	654	4.597,543	333	1,643	9.252,123	674	3,307
Fiume város és területe	165	8	842	296	137	1,510	36	2	184
Horvát-Szlavonország .	250,797	131	590	713,539	374	1,678	585,974	308	1,378
Összesen . . .	2.077,045	132	644	5.311,378	337	1,648	9,838,133	625	3,052

¹⁾ Keleti: Hazánk és népe, Budapest, 1873.

Horvát-Szlavonország tehát a hasznos háziállatok tekintetében elég jól áll, lova, a lélekszámhoz viszonyítva csaknem annyi van, szarvasmarhája pedig a területhez viszonyítva még több is, csak juhállománya sokkal csekélyebb viszonylag az anyaországénál.

A sertések az 1880-ki számlálás alkalmával az anyaországban nem vétettek számba, a társországekban ellenben úgy ezek, valamint a kecskék is számba vétettek, s találtatott:

sertés 468,053 darab
kecske 99,424 »

A külföldi ló- és baromállományát, összehasonlítva a hazaival a következő táblázat tünteti fel: ¹⁾

Folyó szám	Az ország neve	Év	L ó		Szarvasmarha		J u h		S e r t é s		
			összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	
1	Magyarország	1884	2,000	128	5,593	358	11,181	715	5,544	354	
2	Ausztria.	1880	1,463	66	8,584	387	3,841	173	2,722	123	
3	Bosznia	1879	158	134	762	644	810	709	430	363	
4	Németország.	1883	3,523	75	15,787	337	19,190	410	9,206	197	
5	Olaszország.	1882	660	23	4,783	168	8,596	302	1,164	41	
6	Svájc.	1876	101	35	1,036	364	368	129	335	118	
7	Franciaország. . . .	1885	2,911	77	13,105	348	22,617	600	5,881	156	
8	Belgium.	1880	272	49	1,383	251	365	66	646	117	
9	Németalföld.	1884	269	67	1,474	367	753	188	427	116	
10	Svédország.	1884	476	102	2,327	497	1,410	301	477	102	
11	Norvégia.	1875	152	84	1,017	563	1,686	933	101	56	
12	Dánia.	1881	348	177	1,470	747	1,549	787	527	269	
13	Oroszország ²⁾	1882	20,016	257	23,845	306	47,509	610	9,208	118	
14	Finnország.	1880	276	131	1,131	536	977	458	155	73	
15	N.-Británia s Irhon	1886	1,918	55	10,831	309	28,888	825	3,485	100	
16	Spanyolország. . . .	1878	461	28	2,353	142	16,939	1,020	2,349	141	
17	Portugália.	1870	90	21	625	145	2,977	693	971	226	
18	Románia.	³⁾ 1880	427	85	3,600	670	6,180	1,150	2,310	430	
19	Szerbia.	⁴⁾ 1882	160	95	827	445	3,621	1,952	1,068	576	
20	Görögország.	⁵⁾ 1884	97	64	374	189	3,465	1,750	175	88	
21	Luxemburg.	1879	18	89	95	463	50	244	74	361	
1—21. együtt . . .			—	35,796	113	101,002	318	183,002	576	47,255	149

¹⁾ Statistical abstract for the principal and other foreign Countries in each year from 1875 to 1884—85. Thirteenth Number, London 1886. — Stat. abstr. for the United Kingdom in each of the last fifteen years from 1872 — to 1886. Thirtyfourth Number, London 1886. — Stat. abstr. for the several colonial and other possessions of the United Kingdom in each year from 1871 to 1885. Twenty-third Number, London 1886. — Censo general de la Provincia de Buenos Aires. Demografico, Agrícola. Industrial, Commercial etc. Verificado el 9 de Octubre de 1881. Buenos Aires 1883. (350. lap). — Továbbá: Dr. F. H. Brachelli: Die Staaten Europa's, Brünn, 1884. — Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Jahrg. 1883—84. Stuttgart 1887. — Elisée Reclus: Nouvelle géographie universelle. La terre et les hommes. XI. L'Afrique septentrionale. Paris 1886.

²⁾ Oroszország Lengyelország nélkül.

⁴⁾ A lovak száma 1879-ből.

³⁾ A lovak száma 1873-ből.

⁵⁾ " " " 1875-ből.

Folyó szám	Az ország neve	Év	L ó		Szarvasmarha		J u h		S e r t é s		
			összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	összesen 1000 darabban	1000 lélekre esik darab	
22	Brit.-Ausztrália . .	1884	1,272	378	8 179	2,431	74,346	22,100	939	279	
23	„ Ceylon	1885	4	1	951	344	47	17	—	—	
24	„ Mauritius . . .	1884	12	33	15	42	30	83	30	83	
25	„ Falkland-Island	1885	3	1,936	8	5,161	517	333,548	—	—	
26	„ Natal	1885	49	110	601	1,351	535	1,205	23	52	
27	„ Éjsz.-Amerika .	1881	1,064	236	3,535	785	3,089	686	1,208	268	
28	„ Jamaica	1885	63	106	131	220	14	23	—	—	
22—28. együtt . .			—	2,467	205	13,420	1,115	78,578	6,529	2,200	183
29	Éjszakam. Egy.-Áll.	1886	12,078	211	45,511	797	48,322	846	46,092	807	
30	Argentini köztárs. .	¹⁾ 1884	4,144	1,381	15,983	5,195	85,620	28,540	296	99	
31	Uruguay	²⁾ 1884	588	1,342	8,000	15,361	20,000	38,388	100	192	
32	Algír	1882	140	47	1,128	376	5,142	1,714	46	15	
29—32. együtt . .			—	16,950	266	70,622	1,108	159,084	2,497	46,534	733
Főösszeg . .			—	55,213	140	185,044	470	420,664	1,069	95,989	244

Ló- és szarvasmarhatenyésztés tekintetében Európa domináló állást foglal el; a sertés-, de különösen a juhállomány tekintetében azonban az európai államok egészen háttérbe szorulnak a tengerentúli országokkal szemben. Ha nem az abszolút számot, hanem a lélekszámhoz való arányt nézzük, úgy a tengerentúli államok szarvasmarhával is sokkal jobban elvannak látva s míg Európában, a hol a szarvasmarha-állomány aránylag legnagyobb, 1000 lélekre csak 747 darab esik, az Argentini köztársaságban több mint 5 ezer, Uruguayban pedig több mint 15 ezer, a miből önként következik, hogy az ottani belfogyasztás távolról sem felel meg ekkora baromállománynak s a mint alább látni fogjuk, a nevezett államokból állatok és állati terményekben erős kivétel irányul Európa felé. Magyarország az európai átlagnál, mind a négy állatnem tekintetében jobban áll, különösen sertésekben gazdag s itt csak a keleti gyér népességű országok mutatnak kedvezőbb arányt; a szarvasmarha állomány aránya azonban sok államban jóval kedvezőbb, mint hazánkban.

Az 1884. évi állatösszeírás szerint a szorosabb értelemben vett Magyarországon, országrészek és megyék szerint a háziállatok számát és arányát a területhez és lélekszámhoz a következő kimutatás tünteti fel:³⁾

¹⁾ A lovak száma 1881-ből.

²⁾ A lovak száma 1881-ből.

³⁾ Magyarország hasznos háziállatai összeírásának eredménye az 1884-ik év szeptember havában eszközölt felvétel alapján. Szerkesztette a földmivelés- ipar és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium mezőgazdasági statisztikai osztálya. Budapest 1886.

Országgrész, megye	L ó			Szarvasmarha			J u h		
	Összesen	e s i k		Összesen	e s i k		Összesen	e s i k	
		100 □ km. területre	1000 lélekre		100 □ km. területre	1000 lélekre		100 □ km. területre	1000 lélekre
d a r a b									
I. Duna bal- partja									
Árva	7,933	382	93	35,113	1,691	413	32,222	1,551	379
Bars	14,644	548	98	40,727	1,524	273	98,063	3,669	658
Esztergom...	9,855	878	130	14,962	1,332	198	54,681	1,854	724
Hont	11,550	436	96	31,566	1,191	263	159,488	6,018	1,328
Liptó	5,880	260	76	27,882	1,235	362	44,153	1,955	574
Nógrád	21,299	489	106	48,377	1,111	241	325,989	7,485	1,622
Nyitra	31,009	542	80	100,862	1,762	261	240,878	4,208	624
Pozsony	28,182	668	88	89,952	2,134	281	130,721	3,101	408
Trencsén	10,466	227	41	82,769	1,792	329	112,886	2,443	449
Turócz	3,311	288	70	16,050	1,396	336	43,912	3,818	925
Zólyom	5,711	209	53	43,895	1,608	410	85,255	3,123	796
Összesen.	149,840	446	82	532,155	1,585	292	1,328,248	3,956	724
II. Duna jobb- partja									
Baranya	50,471	983	166	88,138	1,717	290	133,309	2,597	438
Fejér	28,354	682	129	56,763	1,366	258	457,578	11,010	2,077
Győr	12,403	898	110	32,548	2,356	288	118,054	8,548	1,044
Komárom ...	25,626	870	162	44,919	1,526	285	151,706	5,153	960
Moson	15,322	751	172	38,860	1,904	436	37,826	1,353	425
Somogy	50,813	778	158	122,595	1,877	381	517,187	7,919	1,607
Sopron	16,797	508	66	80,290	2,428	313	116,771	3,531	456
Tolna	34,579	949	141	64,431	1,769	262	259,224	7,116	1,055
Vas	23,193	461	61	146,671	2,913	386	184,831	3,671	486
Veszprém ...	20,832	500	96	71,725	1,722	332	311,771	7,484	1,441
Zala	28,271	552	74	150,563	2,940	387	254,299	4,965	670
Összesen.	306,661	716	114	897,503	2,065	334	2,542,556	5,850	947
III. Duna- Tisza köze									
Bács-Bodrog .	137,795	1,244	200	146,636	1,324	214	461,590	4,166	607
Csongrád . . .	42,321	1,240	175	69,671	2,041	288	163,286	4,783	674
Heves	34,282	884	155	53,219	1,372	240	212,647	5,483	960
Jász.-N.-Kun- Szolnok . . .	49,612	923	169	89,568	1,667	305	309,237	5,754	1,052
Pest-P.-S-Kis- Kun	120,047	952	116	232,112	1,841	225	453,320	3,596	438
Összesen.	384,057	1,057	155	591,206	1,626	239	1,600,080	4,402	646

Országgrész, megye	L ó			Szarvasmarha			J u h		
	Összesen	e s i k		Összesen	e s i k		Összesen	e s i k	
		100 □ km. területre	1000 lélekre		100 □ km. területre	1000 lélekre		100 □ km. területre	1000 lélekre
d a r a b									
IV. Tisza jobb partja.									
Abauj-Torna	18,887	579	102	60,861	1,867	328	171,607	5,264	926
Bereg.....	11,016	296	68	59,858	1,607	371	35,598	956	221
Borsod.....	26,186	764	129	63,013	1,838	311	200,286	5,843	989
Gömör.....	15,992	374	92	58,822	1,376	338	190,161	4,448	1,092
Sáros.....	8,929	234	51	62,039	1,623	352	119,128	3,117	676
Szepes.....	12,097	336	62	57,112	1,584	320	92,089	2,554	516
Ung.....	8,812	289	66	60,063	1,967	451	23,219	761	174
Zemplén....	31,496	500	110	108,039	1,714	376	164,738	2,614	574
Összesen.	133,415	424	89	529,807	1,684	354	996,826	3,168	665
V. Tisza bal partja.									
Békés.....	44,293	1,245	181	52,825	1,485	216	180,929	5,085	740
Bihar.....	58,584	534	124	177,527	1,619	377	347,098	3,166	736
Hajdú.....	29,262	873	161	60,457	1,803	333	310,013	9,246	1,710
Mármaros...	13,408	129	56	96,571	933	405	118,001	1,140	495
Szabolcs....	27,050	550	124	76,003	1,546	349	225,531	4,587	1,036
Szatmár....	36,968	570	122	114,405	1,763	377	158,033	2,435	521
Szilágy.....	9,713	268	55	69,864	1,925	395	62,652	1,726	354
Ugocsa.....	4,571	384	67	24,262	2,037	356	13,296	1,116	195
Összesen.	223,849	504	118	671,914	1,511	354	1,415,553	3,184	745
VI. Tisza- Maros-szőge.									
Arad.....	52,336	812	166	120,152	1,865	382	96,998	1,505	308
Csanád.....	28,474	1,760	242	31,275	1,933	266	43,230	2,672	367
Kras.-Szörény	27,946	287	72	160,645	1,648	411	339,100	3,478	868
Temes.....	88,707	1,247	217	126,424	1,778	313	210,398	2,959	514
Torontál....	181,562	1,907	321	174,373	1,831	308	415,745	4,367	734
Összesen.	379,025	1,100	211	612,869	1,779	341	1,105,471	3,209	615
VII. Erdély.									
Alsó-Fehér..	7,631	213	41	70,332	1,967	382	149,228	4,173	810
Beszt.-Naszód	12,316	307	125	54,346	1,354	553	88,689	2,209	903
Brassó.....	13,477	747	153	40,250	2,231	457	82,818	4,591	941
Csik.....	12,221	272	108	66,427	1,478	587	113,467	2,525	1,002
Fogarás.....	9,441	504	108	69,328	3,697	793	63,554	3,390	727
Háromszék..	15,637	440	121	68,316	1,921	527	108,675	3,056	839
Hunyad.....	10,451	151	41	137,598	1,985	543	178,057	2,569	702
Kis-Küküllő.	4,803	292	50	33,218	2,018	347	64,765	3,935	676
Kolozs.....	7,066	137	34	85,220	1,655	415	134,402	2,610	654

Ország-rész, megye	L ó			Szarvasmarha			J u h		
	Összesen	e s i k		Összesen	e s i k		Összesen	e s i k	
		100 □ km. területre	1000 lélekre		100 □ km. területre	1000 lélekre		100 □ km. területre	1000 lélekre
d a r a b									
Maros-Torda.	10,121	234	61	71,665	1,657	431	88,771	2,053	534
N.-Küküllő..	22,103	711	161	74,828	2,406	546	60,031	1,930	438
Szeben.....	20,939	632	142	71,071	2,145	483	123,446	3,725	839
Szol.-Doboka.	7,888	153	39	84,041	1,632	414	131,995	2,563	650
Torda-Arany.	7,360	218	51	64,219	1,906	448	146,066	4,333	1,009
Udvarhely ..	10,558	309	97	52,725	1,543	482	72,133	2,110	660
Összesen.	172,012	309	80	1.043,584	1,872	483	1.606,097	3,882	743
Országos fő- összeg	1.748,859	625	123	4.879,038	1,744	340	10,594,831	3,787	739

Ország-rész, megye	S e r t é s			Kecske	Őszvér és szamár	Redukált állomány		
	összesen	esik				összesen	esik	
		□	1000	□	1000			
		100 km- ter- re	1000 lé- lekre	1000 km- ter- re	1000 lé- lekre			
d a r a b								
I. Duna balpartja :								
Árva megye . .	9,419	454	111	1,458	—	48,249	2,323	567
Bars » . .	26,670	998	179	1,389	285	70,889	3,413	476
Esztergom megye	20,821	1,854	276	227	173	34,637	3,084	458
Hont »	30,231	1,141	252	618	512	65,664	2,477	547
Liptó »	11,999	531	156	421	10	40,615	1,799	528
Nógrád »	66,187	1,520	329	889	719	116,290	2,670	550
Nyitra »	71,138	1,260	184	5,057	470	170,994	2,987	443
Pozsony »	70,544	1,673	220	4,796	250	145,884	3,460	455
Trencsén »	27,185	588	108	6,568	40	110,439	2,390	439
Turóc »	8,097	704	171	461	4	25,406	2,209	535
Zólyom »	15,252	559	142	794	39	61,273	2,244	572
Összesen .	357,543	1,065	196	22,678	2,502	890,340	2,652	489
II. Duna jobb partja								
Baranya megye.	131,260	2,555	432	806	339	178,584	3,479	587
Fejér » .	110,235	2,652	500	610	904	153,866	3,702	698
Győr » .	39,595	2,867	350	390	98	64,800	4,692	573
Komárom » .	52,723	1,784	333	729	663	96,973	3,294	613
Moson » .	22,227	1,089	250	2,754	61	62,654	3,070	702
Somogy » .	170,369	2,609	529	879	764	260,024	3,981	808

Ország-rész, megye	S e r t é s				Kecske	Őszvér és szamár	Redukált állomány			
	összesen	esik					összesen	összesen	esik	
		100 □ knterü- letre	1000 lő- lekre		1000 □ knterü- letre	1000 lő- lekre				
		d a r a b								
Sopron » .	59,562	1,801	232	2,214	87	120,911	3,656	472		
Tolna » .	98,426	2,702	401	305	842	145,479	3,993	592		
Vas » .	107,836	2,142	284	1,499	269	210,282	4,176	553		
Veszprém » .	82,330	1,976	381	792	705	140,958	3,383	651		
Zala » .	125,624	2,453	331	1,641	749	230,248	4,495	606		
Összesen .	1.000,187	2,301	373	12,619	5,481	1.664,779	3,854	620		
III. Duna-Tisza közé.										
B.-Bodrog megye	253,213	2,285	370	212	1,671	382,918	3,456	559		
Csongrád »	104,689	3,066	432	164	581	149,851	4,389	610		
Heves »	71,822	1,852	324	544	879	124,047	3,199	560		
Jász N-K-Szoln. m.	138,019	2,568	470	160	564	198,284	5,877	675		
Pest-Pilis-Solt-K.- Kun megye .	374,329	2,970	362	1,171	2,164	474,599	3,765	459		
Összesen .	942,072	2,592	380	2,251	5,859	1.329,699	3,658	537		
IV. Tisza jobb partja.										
Ab.-Torna megye	44,251	1,357	239	445	286	106,074	3,254	573		
Bereg »	59,253	1,591	367	4,185	57	86,620	2,326	537		
Borsod »	67,325	1,964	333	1,404	518	123,305	3,597	609		
Gömör »	62,315	1,453	358	906	340	106,694	2,496	613		
Sáros »	26,953	705	153	1,157	62	88,411	2,313	501		
Szepes »	24,193	671	135	212	42	83,309	2,311	466		
Ung »	28,441	932	214	2,562	43	77,099	2,525	579		
Zemplén »	85,138	1,351	296	4,893	422	173,784	2,758	605		
Összesen .	397,869	1,264	266	15,764	1,770	845,296	2,686	564		
V. Tisza bal partja.										
Békés megye .	108,802	3,058	445	107	366	137,346	3,860	561		
Bihar » .	226,957	2,070	482	18,730	845	318,305	2,904	675		
Hajdu » .	120,858	3,607	667	143	539	145,441	4,338	802		
Mármaros » .	38,004	367	159	16,805	72	130,572	1,261	548		
Szabolcs » .	106,239	2,161	488	20	231	147,087	2,991	676		
Szatmár » .	126,505	1,949	417	2,277	433	193,062	2,974	636		
Szilágy » .	65,911	1,816	373	8,193	522	100,092	2,758	566		
Ugocsa » .	18,081	1,518	265	1,678	40	33,929	2,849	498		
Összesen .	811,357	1,825	426	47,953	3,048	1.205,834	2,712	634		

Ország-rész, megye	S e r t é s			Kecske	Őszvér és számár	Redukált állomány		
	összesen	esik				összesen	összesen	esik
		100 □ km. té- rületre	1000 lé- lekre	100 □ km. té- rületre	1000 lé- lekre			
		d a r a b						
VI. Tisza-Maros szöge.								
Arad megye . .	135,008	2,095	429	12,292	197	210,206	3,263	668
Csanád » . .	54,155	3,347	460	101	99	75,009	4,636	637
Krassó-Szörény m.	113,498	1,164	290	27,485	470	247,504	2,539	631
Temes megye. .	141,002	1,983	344	1,688	645	265,129	3,728	648
Torontál » . .	259,276	2,723	458	142	1,351	450,724	4,734	796
Összesen .	702,939	2,041	391	41,708	2,762	1,248,572	3,625	694
VII. Erdély.								
Alsó-Fehér megye	44,890	1,255	244	4,955	199	102,393	2,863	556
Beszterc.-Naszód »	23,874	595	243	14,871	10	81,306	2,026	827
Brassó megye	18,112	1,004	206	774	27	65,709	3,642	746
Csik »	27,600	614	244	5,618	3	95,893	2,134	847
Fogarás »	18,526	988	212	3,358	21	89,074	4,751	1019
Háromszék »	38,937	1,095	301	7,028	54	103,133	2,900	796
Hunyad »	74,637	1,077	294	33,352	141	183,148	2,642	722
Kis-Küküllő »	23,929	1,454	250	2,304	26	49,464	3,005	516
Kolozs »	57,721	1,121	281	4,260	293	117,848	2,289	574
Maros-Torda »	41,020	949	241	4,646	137	99,313	2,297	597
N.-Küküllő »	45,021	1,448	328	6,180	14	112,363	3,613	820
Szeben »	38,574	1,164	262	11,524	124	112,961	3,409	768
Szoln.-Doboka m.	55,651	1,081	274	12,569	163	117,260	2,277	578
Torda-Aranyos m.	53,726	1,594	375	5,057	253	97,521	2,891	680
Udvarhely megye	29,454	862	269	10,723	6	77,107	2,256	705
Összesen .	591,672	1,062	274	127,219	1,471	1,504,493	2,700	696
Országos főösszeg	4.803,639	1,717	335	270,192	22,893	8.689,013	3,160	606

Lovakban leggazdagabb a Tisza-Maros és Duna-Tisza köze s különösen Torontál, Csanád, Temes és Bácsmegye, legszegényebb pedig Erdély, bár itt is akadnak lovakban gazdag megyék, mint Nagy-küküllő, Brassó stb. Szarvasmarhája a területhez képest a Duna jobbpartjának van legtöbb, a lélekszámhoz képest pedig az erdélyi megyéknek, juhokban leggazdagabb a Duna jobbpartja, sertésekben pedig a területhez képest a Duna-Tisza köze, a lélekszámhoz képest pedig a Tiszajobbpartja.

Kimutatásunkban a redukált állományt is közöljük. A kiszámításnál a szarvasmarha fogadtatott el alapegységül s egy darab szarvasmarhával egy darab ló, 4 darab sertés, 10 darab birka és 15

darab kecske vétetett egyenlőnek. A területhez képest legtöbb állattal bir a Duna-jobbpartja, a Duna-Tisza és a Tisza-Maros köze, a népeséghez képest pedig Erdély, a Tisza-Maros szöge, a Tisza jobbpartja és a Duna jobbpartja. Állatokban legszegényebb a Duna balpartja.

A szorosabb értelemben vett Magyarország **lóállományát**, az 1884. évi összeírás alapján, a tulajdonosok birtokviszonya, továbbá a lovak neme és kora szerint részletezve a következő kimutatás tünteti fel:

A lovak neme, kora	Kisbirtokos		Közép- és nagy- birtokos		Összesen	
	tulajdonában				darab	százalékában
	darab	az állomány százalékában	darab	az állomány százalékában		
Tenyézmén ...	11,839	0'80	2,865	1'09	14,704	0'84
Kancza	566,161	38'12	95,232	36'14	661,393	37'82
Herélt	493,141	33'20	89,889	34'12	583,030	33'34
Növendék :						
1 éven alul ...	125,513	8'45	23,713	9'00	149,226	8'53
2 éven alul ...	106,567	7'18	20,673	7'85	127,240	7'28
3 éven alul ...	94,872	6'37	17,135	6'50	112,007	6'40
4 éven alul ...	87,285	5'88	13,974	5'30	101,259	5'79
Együtt ..	414,237	27'88	75,495	28'65	489,732	28'00
Összesen ..	1.485,378	100'00	263,481	100'00	1.748,859	100'00

Az összes lóállománynak tehát közel 85⁰/₀-a kisbirtokosok tulajdonában van s az utóbbiak főleg kanczákat tartanak nagyobb számmal. A tenyészmének az összes állománynak egy százalékát sem teszik, a kanczák jóval több mint egy harmadát, a heréltek körülbelül egy harmadát, míg a növendék lovak több mint egy negyed-részt. Érdekes, hogy a növendékek közt mennyivel erősebben van képviselve minden alsóbb korév; ezt nemcsak a magasabb korévek természetes évi fogyatékának tulajdoníthatjuk, hanem a lótenyésztés terjedésének is. Hogy azonban a kanczákat még most sem használják eléggé tenyésztésre a fentebbi számok a legecletásabban bizonyítják, a 661 ezer teljes koru kanczára ugyanis csak 149 ezer egy éven aluli csikó esik, s ha a legkedvezőtlenebb meddőségi arányt téte-

lezzük is fel, a tenyésztésre használt kanczák száma nem haladhatja meg a 300 ezért s így a kanczáknak felét sem használják tenyésztésre. ¹⁾

Átlagosan 100 anyakanczára 22.⁵⁶ egy éven aluli csikó esik. Legkevesebb Hontban, 14.⁶³; Trencsénben, 13.⁶⁸; Szepesben, 13.¹⁹ és Turóczban, 8.⁷². Legtöbb ellenben Nagy-Küküllőben, 31.³³; Hunyadban, 33.²⁸; Fogarasban, 33.⁴⁸; Csikban, 34.⁷⁰; Hajdúmegyében, 36.⁴⁴; Csongrádban, 40.⁸⁴ s Szolnok-Dobokamegyében, 43.³⁴. Kitészik e számokból, hogy az anyakanczákhöz képest legkevesebb csikó a felső megyékben, legtöbb pedig az erdélyi s részben az alföldi megyékben van.

A lótenyésztésre nézve fontos a tenyészmének aránya az anyakanczákhöz. Egy tenyészménre átlagosan 45.⁷ kancza esik. Az egyes megyék közt roppant eltéréseket látunk, míg ugyanis Ungmegyében 236.⁷, Sárosban 251.³, Sopronban 252.⁹, Esztergomban 388, Árvában pedig 666 kancza esik egy csődörre, addig Torontálban 21.⁹, Jász-N.-Kun-Szolnokmegyében 41.³, Brassóban 27.², Háromszékmegyében pedig 16.³.

A hazai lótenyésztésre nagy befolyással vannak az állami ménesek és méntelepek.

Az állami ménesek lóállománya 1886. végén következő volt: ²⁾

Kisbéri ménes	517 darab
Bábolnai ménes	548 »
Mezőhegyesi ménes	1,635 »
Fogarasi ménes	411 »
Összesen	3,111 darab

Hogy az állami ménesek minél közvetlenebbül hassanak a hazai lótenyésztés emelésére, évenként a fölös számú ló és csikó magánlótenyésztőknek eladatik, a méntelepeket pedig ellátják a szükséges tenyészménekkel, 1886-ban a kisbéri ménes 41 darab, a bábolnai 40 darab a mezőhegyesi ménes pedig 65 darab mént adott el a méntelepeknek.

Az országban négy méntelep van, mindenik több teleposztálylyal.

A székesfehérvári m. kir. állami méntelep parancsnoksága alá tartozó 1. székesfehérvári teleposztály működése kiterjed Fejér, Sopron, Veszprém, Vas és Zala megyékre 2. a bábolnai

¹⁾ Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki országos kiállításról. Tanfi Gusztáv jelentése a lovakról.

²⁾ A m. kir. állami lótenyésztési intézetek 1886. évi működése. Közlemények a földmívelés- ipar- és kereskedelemügyi miniszterium közegeinek és intézeteinek 1886. évi jelentéseiből Budapest 1887.

telep osztályé, Pozsony, Moson, Győr, Komárom és Esztergom megyékre 3. a nyitra-bajnai teleposztályé Nyitra, Bars és Trencsén megyékre, 4. az ozorai teleposztályé Baranya, Somogy és Tolna megyékre.

A nagykörösi méntelep parancsnoksága alá tartozó 1. nagykörösi teleposztály működési területét Hevesmegye és Pestmegye éjszaki része képezi, 2. a verseczi teleposztályét Temes és Krassó-Szörénymegye s Torontál megyének legnagyobb része, 3. a mezőhegyesi teleposztályét Arad, Békés és Csanád megye, 4. a bajai teleposztályét Bácsmegye; 5. a dorozsmai teleposztályét Csongrádmegye, továbbá Pest megye déli s Torontál éjszaki nyugoti része.

A debreczeni méntelep parancsnoksága alá tartozó 1. eperjesi teleposztály működése kiterjed Sáros, Szepes, Liptó, Árva, Túróc, Abauj-Torna és Zemplén megyékre, 2. a debreczeni telep osztályát Hajdú, Jász-Nagy-Kun-Szolnok és Bihar megyékre, 3. a torda-remetei teleposztályé Ung, Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa, Mármaros és Szilágy megyékre, 4. a rimaszombati teleposztályé Gömör, Borsod, Zólyom, Hont és Nógrád megyékre.

A sepsiszentgyörgyi méntelep parancsnoksága alá tartozó, 1. homoródi ménteleposztály tevékenysége kiterjed Alsó-Fehér, Hunyad, Fogaras, Kis-Küküllő, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, és Szeben megyékre, 2. a sepsiszentgyörgyi teleposztályé Brassó, Csík, Háromszék és Udvarhely megyékre, 3. a deési teleposztályé Besztercze-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megyékre.

A felsorolt teleposztályok területei a fedező állomások, a ménnek és fedezések száma 1886-ban következő volt:

A méntelep és teleposztály megnevezése	A fedező állomások	A ménnek	A fedezett kanczák	Egy fedező állomásra	Egy méne
	s z á m a			esik átlagosan fedezett kancza	
I. Székesfehérvári méntelep					
1. Székesfehérvári teleposzt.	106	272	13,117	124	48
2. Bábolnai »	70	181	8,584	123	47
3. Nyitra-bajnai »	36	94	4,637	129	49
4. Ozorai »	74	192	8,970	121	46
Együtt . .	286	739	35,308	123	47

A méntelep és teleposztály megnevezése	A fedező állomások	A ménék	A fedezett kanczák	Egy fedező állomásra	Egy ménre
	s z á m a			esik átlagosan fedezett kancza	
II. Nagykőrösi méntelep					
1. Nagykőrösi teleposztály.	50	136	6,228	125	46
2. Verseczi » .	76	172	7,337	97	43
3. Mezőhegyesi » .	48	118	5,671	118	48
4. Bajai » .	43	99	5,145	120	52
5. Dorozsmai » .	33	100	4,454	135	44
Együtt . .	250	625	28,835	115	46
III. Debreczeni méntelep					
1. Eperjesi teleposztály . .	33	102	4,254	129	42
2. Debreczeni » . .	47	133	5,834	124	44
3. Torda-remetei » . .	49	132	5,504	112	42
4. Rimaszombati » . .	36	107	4,282	119	40
Együtt . .	165	474	19,874	120	42
IV. Sepsiszentgyörgyi méntelep					
1. Homoródi teleposztály .	41	115	11,143	112	38
2. S.-szt.-györgyi » . .	35	104			
3. Deési teleposztály . . .	26	76			
Együtt . .	102	295	11,143	112	37
Összesen . .	803	2,133	95,160	119	45

A méntelepek ezenkívül, méneket még bérbe is adtak; a bér-
ménék s az általuk fedezett kanczák száma 1886-ban követ-
kező volt:

A méntelep megnevezése	A bérmenék	A fedezett kanczák	Egy bérmenre esik fedezett kancza
	s z á m a		
I. Sz.-fehérvári méntelep	114	3,590	31
II. Nagykőrösi »	74	2,493	34
III. Debreczeni »	36	1,162	32
IV. S.-szt.-györgyi »	15	338	23
Összesen . .	239	7,583	32

Összesen tehát a méntelepek állományához 2372 mén tartozott, s ezek a mondott évben 102,743 kanczát fedeztek. Ha az évenként fedezett kanczák összes számát 300 ezerre vesszük, a minél többre, mint fentebb említettük, nem tehetjük, akkor az ország összes kanczáinak több mint 34 $\frac{0}{10}$ -kát az állami méntelepek állományához tartozó mének fedették. Látható ebből, hogy az állami méntelepeknek mily roppant fontossága van a hazai lóállomány javítására, nemesítésére. 1885. évben összesen 102,220 kancza fedeztetett s így 1886-ban a fedeztetett kanczák száma 523 darabbal növekedett.

A méneket fajtájuk szerint csak két méntelepnél látjuk kimutatva. Volt pedig

	a nagy- kőrösi		a sepsi-sz.- györgyi			a nagy- kőrösi		a sepsi-sz.- györgyi	
	méntelep állományában		méntelep állományában			méntelep állományában		méntelep állományában	
angol telivér . . .	45 drb	10 drb	Nonius származású	105 drb	28 drb				
angol félvér . . .	293 »	87 »	Gidrán »	71 »	14 »				
arabs telivér . . .	7 »	7 »	norfolki »	29 »	4 »				
arabs félvér . . .	112 »	72 »	lippiczai »	37 »	88 »				

A fedeztetési díjakról a következő kimutatás nyújt áttekintést:

A méntelep meg- nevezése	A méntelepeken a fedeztetési díj				A bérmenek után			
	volt összesen		átlagosan egy fedezte- tés után		befolyt összesen		átlagosan esett egy fe- deztetésre	
	1885-ben	1886-ban	1885- ben	1886- ban	1885-ben	1886-ban	1885- ben	1886- ban
	f o r i n t							
I. Székesfehérvári	86,827	89,545	2'49	2'54	33,310	35,350	9'40	9'85
II. Nagykőrösi	81,252	86,329	2'74	2'75	1)	1)	1)	1)
III. Debreczeni	47,572	44,438	2'28	2'24	6,550	9,600	6'63	8'26
IV. Sepsi-sz.-györgyi	20,467	20,187	1'72	1'81	3,250	2,200	8'27	6'51

A szarvasmarha-állományt a faj, nem és kor szerint s a birtokos megkülönböztetésével a következő táblázat tünteti fel:

A szarvasmarhák faja, neme, kora	Kisbirtokosok		Közép- és nagy- birtokosok		Összesen	
	t u l a j d o n á b a n				darab	az álló- mány százalé- kában
	darab	az álló- mány százalé- kában	darab	az álló- mány százalé- kában		
<i>I. Magyar fajta</i>						
Bika	15,533	0'53	8,514	0'97	24,047	0'63
Tehén	1.109,461	37'66	200,939	22'99	1.310,400	34'30
Ökör	561,092	19'05	311,621	35'65	872,713	22'85

1) E méntelepeken ezen összeg már a fedeztetési díjban benfoglaltatik.

A szarvasmarhák faja, neme, kora	Kisbirtokosok		Közép- és nagy- birtokosok		Összesen	
	t u l a j d o n á b a n					
	darab	az állomány százalékában	darab	az állomány százalékában	darab	az állomány százalékában
Növendékmарha :						
1 éven alul . . .	443,439	15'05	97,367	11'14	540,806	14'16
2 éven alul . . .	341,592	11'60	96,534	11'04	438,126	11'47
3 éven alul . . .	269,193	9'14	88,464	10'12	357,657	9'36
4 éven alul . . .	205,421	6'97	70,728	8'09	276,149	7'23
együtt . .	1.259,645	42'76	353,093	40'39	1.612,738	42'22
Összesen . .	2.945,731	100%	874,167	100%	3.819,898	100%
II. Nem magyar fajta						
Bika	4,750	0'63	3,859	2'11	8,609	0'92
Tehén	360,413	47'64	81,593	44'60	442,006	47'05
Ökör	97,278	12'86	24,358	13'32	121,636	12'94
Növendékmарha :						
1 éven alul . . .	107,748	14'24	25,483	13'93	133,231	14'16
2 éven alul . . .	91,539	12'10	22,333	12'21	113,872	12'12
3 éven alul . . .	58,275	7'70	15,408	8'42	73,683	7'84
4 éven alul . . .	36,567	4'83	9,891	5'41	46,458	4'95
együtt . .	294,129	38'87	73,115	39'97	367,244	39'09
Összesen . .	756,570	100%	182,925	100%	939,495	100%
III. Magyar és nem magyar fajta együtt						
Bika	20,283	0'55	12,373	1'17	32,656	0'68
Tehén	1.469,874	39'70	282,532	26'73	1.752,406	36'83
Ökör	658,370	17'78	335,979	31'78	994,349	20'89
Növendékmарha :						
1 éven alul . . .	551,187	14'89	122,850	11'62	674,037	14'16
2 éven alul . . .	433,131	11'70	118,867	11'24	551,998	11'60
3 éven alul . . .	327,468	8'84	103,872	9'83	431,340	9'06
4 éven alul . . .	241,988	6'54	80,619	7'63	322,607	6'78
együtt . .	1.553,774	41'97	426,208	40'32	1.979,982	41'60
Összesen . .	3.702,301	100%	1.057,092	100%	4.759,393	100%
IV. Bivaly						
Bika	561	0'68	1,066	2'84	1,627	1'36
Tehén	37,722	45'92	16,049	42'81	53,771	44'94
Ökör	6,528	7'94	4,241	11'31	10,769	9'00
Növendékmарha :						
1 éven alul . . .	12,441	15'14	5,977	15'94	18,418	15'39
2 éven alul . . .	10,045	12'23	4,434	11'83	14,479	12'10
3 éven alul . . .	8,620	10'49	3,388	9'04	12,008	10'04
4 éven alul . . .	6,239	7'60	2,334	6'23	8,573	7'17
együtt . .	37,345	45'46	16,133	43'04	53,478	44'70
Összesen . .	82,156	100%	37,489	100%	119,645	100%
Főösszeg . .	3.784,457	100%	1.094,581	100%	4.879,038	100%

Ha a szarvasmarha-állományt a birtokosok megkülönböztetésével tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy a bikák és ökrök valamennyi fajtánál a nagybirtokosok marha-állományában fordulnak elő nagyobb arányban, tehenek ellenben a kisbirtokosokéban. Általában, fajták szerint, legtöbb bika a bivalyok közt fordul elő, azután a nem magyar fajta szarvasmarhák közt, tehen ellenben legtöbb az utóbbiak közt, s legkevesebb pedig szintén a magyar fajták közt; ökrök határozottan a magyar fajta szarvasmarhák közt fordul elő legnagyobb arányban, mely faj különösen kitünő igásjószágot szolgáltat. Legtöbb a növendék marha a bivalyok közt, legkevesebb pedig a nem magyar fajták közt s itt sajátságos, hogy míg az 1 és 2 éven aluliak még jó nagy arányban szerepelnek, a 3 és 4 éven aluliak aránya túlságosan megesőkken.

A marhatenyésztésre nézve fontos, hogy meg van-e a kellő arány a bikák és tehenek közt. Országos átlagban, (csak a tenyészképes bikákat véve számításba) esik egy tenyészbikára a 53.7 tehen és pedig magyar fajta 54.5, nem magyar fajta 51.3, a bivalyoknál sokkal kedvezőbb az arány, itt csak 33 tehen esik egy tenyészképes bikára. A magyar fajta szarvasmarhánál legkedvezőtlenebb az arány Sárosban, hol 104.3; Árvában, hol 125.6; Hunyadban, hol 148.4 s Trencsénben, hol 204.9 tehen esik minden tenyészbikára. Legkedvezőbb ellenben Csongrádban 38.8; Szabolcsban 35.2; Pestmegyében 34.4; Jász-N.-K.-Szolnok megyében 33.0; Békésben 31.4; Gömörben 30.9; és Csanádban 23.9 tehénrel átlagosan. A nem magyar fajta szarvasmarhánál, legkedvezőtlenebb az arány Árvában 101.9; Trencsénben 110.0 és Fogaras megyében 157.2 tehénrel; legkedvezőbb ellenben Fejér megyében 23.6; Besztercze-Naszódban 23.4; Kolozsban 22.1; Borsodban 21.0; Maros-Tordában 20.6; Veszprémben 13.3; Békésben 18.1; Hajdúmegyében 18.4; Jász-N. Kun-Szolnokban 13.2; Szabolcsban 16.3; Csikban 12.6 és Háromszékben 12.1 átlagos tehénszámmal egy bikára.

Száz tehenre egy éven aluli borjú a magyar fajtánál átlagosan 41.2; a nem magyar fajtánál pldig 30.1; darab esik. Itt természetesen a borjúk csekély számából a tehenek meddőségére következtetést vonni nem lehet, minthogy a borjúk tetemes része már gyenge korában mészárszékre kerül. A tehenek és borjúk aránya tehát ép azért fontos, mert ebből látjuk meg, hogy a borjúk pusztítása nem veszélyezteti-e magát a jövőbeli marhaállományt, s e tekintetben, különösen a színes fajtánál egyes megyékben valóban megdőbbentő számokat látunk; így például az összeírás alkalmával Borsodban csak 19.8; Gömörben 18.4; Abaujban 15.9; Pestmegyében pedig

csak 13.₃ egy éven aluli borju esett 100 darab színes fajta tehénre. Igaz, hogy ezzel ellentétben itt-ott rendkívül kedvező arányszámok mutatkoznak, így Csongrádmegyében 71.₃, Csikban 73.₅, Szebenmegyében pedig 90.₈ darab egy éven aluli borjú esik 100 darab színes fajta tehénre.

Az ökorállomány az állatszámítások szerint állandóan apad. Az 1870-ki számítás a szorosabb értelemben vett Magyarország területén 1.151,225 darabot talált, az 1880-ki 1.078,141 darabot, az 1884-ki pedig már csak 872,713 darabot. A szántóföld és az ökorállomány közötti arányt a következő számok mutatják:

M e g y e	100 kat. hold szántóföldre esik darab	M e g y e	100 kat. hold szántóföldre esik darab	M e g y e	100 kat. hold szántóföldre esik darab
1. Bács	1'73	22. Vas	4'36	43. Alsó-Fehér . .	6'61
2. Torontál . .	2'37	23. Zemplén . . .	4'42	44. Sopron	6'65
3. Baranya . . .	2'50	24. Temes	4'46	45. Maros-Torda .	7'03
4. Hajdú	2'52	25. Nógrád	4'49	46. Zala	7'58
5. Békés	2'92	26. Hont	4'52	47. Arad	7'68
6. Szabolcs . . .	2'96	27. Pest	4'61	48. Túróc	7'98
7. Tolna	3'24	28. Kis-Küküllő . .	4'64	49. Gömör	8'16
8. Csanád	3'28	29. Abauj-Torna . .	4'72	50. N.-Küküllő . .	9'24
9. J.-N.-K.-Szol.	3'30	30. Komárom	4'76	51. Udvarhely . . .	9'38
10. Heves	3'33	31. Bars	4'77	52. Zólyom	9'39
11. Csongrád . . .	3'67	32. Bihar	4'83	53. Ung	9'59
12. Somogy	3'72	33. Trencsén	4'86	54. Máramaros . . .	9'69
13. Szatmár	3'73	34. Árva	5'00	55. Háromszék . . .	9'69
14. Fejér	3'98	35. Pozsony	5'08	56. Beszt.-Naszód .	9'96
15. Esztergom . . .	4'03	36. Moson	5'10	57. Hunyad	10'26
16. Borsod	4'07	37. Bereg	5'65	58. Liptó	10'63
17. Nyitra	4'16	38. Kolozs	5'75	59. Csik	11'29
18. Szilágy	4'19	39. Ugocsa	5'78	60. Szeben	13'33
19. Szepes	4'28	40. Győr	5'80	61. Brassó	13'57
20. Szoln.-Doboka	4'31	41. Veszprém	6'30	62. Fogaras	15'30
21. Sáros	4'32	42. Torda-Arany . .	6'34	63. Kras.-Szörény .	16'09

Ezen arányszámokra főleg két tényező van befolyással, először maga a szántóföld nagysága; mert a hol ez kevés, mint például Csikban, ott nem épen nagy ökorállomány mellett is nagy lesz az arányszám; de befolyással van még rá a loállomány nagysága is, mert, a hol sok a ló, például Bácsban, Torontálban stb. ott az ökor igaerejére kevésbé van szükség.

Az 1884. évi állatszámítás, a szorosabb értelemben vett Magyarország **juhállományát** következőleg részletezi:

A juhok neve, kora	Kisbirtokosok		Közép- és nagybirtokosok		Összesen	
	tulajdonában				darab	az állomány százalékában
	darab	az állomány százalékában	darab	az állomány százalékában		
Kos	157,759	3'66	150,753	2'40	308,512	2'84
Anya	2.366,813	54'80	2.487,354	39'65	4.854,167	45'82
Ürű	454,139	10'51	1.412,360	22'50	1'866,499	17'62
Tokjuh	469,034	10'86	955,702	15'23	1.424,736	13'45
Bárány	871,354	20'17	1.269,563	20'22	2.140,917	20'27
Összesen	4.319,099	100'00	6.275,732	100'00	10.594,831	100'00

Míg a lóállománynak közel 85⁰/₀-ka s a szarvasmarhaállománynak közel 78⁰/₀-ka kisbirtokosok kezében van, a juhállománynak már csak 40.⁷⁶⁰/₀-ka, a juhtenyésztést tehát túlnyomólag a közép- és nagybirtokosok üzik.

A kisbirtokosok tulajdonában levő juhállomány közt a kosok és anyabirkák jóval nagyobb arányban fordulnak elő, mint a közép- és nagybirtokosokéban; a tokjuhok és különösen az ürűk jóval kisebb arányban, a bárányok egyforma arányban szerepelnek.

Országos átlagban egy kosra 15.₄ darab anyajuh esik s hogy a végleteket említsük Brassóban 6.₅; Árvában pedig 29.₈. Száz anyabirkára átlag 44.₁ bárány esett, azonban itt is tekintetbe kell venni, hogy az őszzsel eszközölt összeíráskor a tavaszi ellésből már igen sok bárány elfogyasztatott.

Az 1884. évi összeírás nem tesz különbséget a nemesített birka és a közönséges magyar juh vagy raczka között. Az 1880-ki számlálás alkalmával találtatott 6.₀₃ millió nemesített és 3.₂₂ millió magyar vagy erdélyi juh, az előbbiekre tehát 65.²⁰/₀, az utóbbiakra pedig csak 34.⁸⁰/₀ esett.

A hazai sertésállományt a következő kimutatás részletezi

A sertések neme, kora	Kisbirtokosok		Közép- és nagy- birtokosok		Összesen	
	t u l a j d o n á b a n					
	darab	az álló- má- ny- szá- z- alékában	darab	az álló- má- ny- szá- z- alékában	darab	az álló- má- ny- szá- z- alékában
Kan	51,151	1'52	31,566	2'20	82,717	1'72
Kocza	1.038,584	30'82	391,785	27'33	1.430,369	29'78
Süldő	1.082,713	32'13	449,559	31'36	1.532,272	31'90
Malacz	1.197,500	35'53	560,781	39'11	1.758,281	36'60
Összesen..	3.369,948	100'00	1.433,691	100'00	4.803,639	100'00

A sertéseknek 70⁰/₀-ka kisbirtokosok tulajdonában van. A malaczok nagy arányban szerepelnek az összes állományban és pedig a nagybirtokosok sertésállományában még nagyobb arányban, a süldők száma is nagyobb valamivel, mint a koczáké és kanoké együttvéve. Egy tenyészkanra átlagosan 17.₃ kocza esik, a mi elég kedvező arány, de van megye (Árva) hol 85.₇ darab kocza esik egy kanra. Száz koczára országos átlagban 122.₉ malacz esik, a minimumot Liptóban látjuk 48.₅ darabbal, a maximumot pedig Szilágymegyében 262.₉ darabbal.

Az 1884. évi összeírás a hasznos **háziállatok értékét** is kutatta, az átlagérték alapján. Átlagértéknek az utasítás szerint az illető állatok középminőségű darabjának vásári becsárát kellett venni. Az országos eredmény a következő:

Az állatok megnevezése	É r t é k				Átlagosan egy darab értéke
	összesen	Az összes hasznos házi állatok érté- kének száza- lékában	e s i k		
			1 lélekre	1 □ km. területre	
	forint		f o r i n t		
Ló	169.413,887	24'62	11'81	605'59	96'87
Szarvasmarha. . .	361.353,470	52'52	25'20	1,291'70	74'06
Juh	79.770,968	11'39	5'56	285'15	7'53
Sertés	75.471,611	10'97	5'26	269'78	15'71
Szamár, öszvér . .	517,002	0'08	0'04	1'85	22'58
Kecske.	1.494,027	0'22	0'11	5'34	5'53
Összesen . .	688.020,965	100'00	47'98	2,459'41	—

A szorosabb értelemben vett Magyarország hasznos háziállatainak állománya tehát közel 700 millió frtot képvisel. Ennek több mint felét (52.₅₂⁰/₀-át) a szarvasmarha értéke képezi, azután a ló következik, mely maga nagyobb értéket képvisel, mint a juh és sertés együttvéve, ez utóbbi két állatnem meglehetősen egyforma értéket képvisel.

Magyarország **állatforgalmát** Ausztriával és a többi kül-államokkal régi és új áruforgalmi statisztikánk nyomán, a következő kimutatás állítja szem elé:

Év	Szarvasmarha		Juh és kecske (bárány és gödölye)		Sertés és malacz		Ló és csikó	
	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel
darabszámban és forintokban								
1868	68,435	21,764	153,604 ¹⁾	134,320 ¹⁾	643,853	571,499	5,664	3,526
	6.140,540	3.410,034	547,815 ¹⁾	630,562 ¹⁾	12.658,033	34.231,849	427,734	270,411
1869	50,449	45,390	66,290 ¹⁾	117,591 ¹⁾	591,503	737,967	3,956	5,744
	4.405,570	6.258,694	223,551 ¹⁾	705,282 ¹⁾	11.504,795	41.308,764	300,156	437,949
1870	41 227	25,265	55,805	183,315	544,210	722,046	3,081	7,766
	4.014,310	3.461,268	209,329	843,203	13.501,731	36.058,172	234,165	597,096

¹⁾ 1868. és 1869-ben az öszvér- és szamárforgalom is beleértve.

Év	Szarvasmarha		Juh és kecske (bárány és gödölye)		Sertés és malacz		Ló és csikó	
	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel	behozatal	kivitel
	darabszámban és forintokban							
	67,474	49,656	103,620	267,441	552,755	810,188	3,627	7,294
1871	6,068,000	7,144,910	384,773	1,290,623	13,769,846	40,485,536	263,408	524,601
	101,652	71,780	255,187	167,005	799,577	781,468	3,524	8,375
1872	9,598,740	10,256,898	923,842	772,437	19,791,373	39,438,367	261,013	608,179
	74,680	78,038	161,053	142,284	475,787	794,325	4,631	16,507
1873	7,719,400	11,132,324	555,184	686,531	11,559,332	39,660,074	340,578	1,195,341
	52,173	61,921	110,126	183,043	450,893	616,409	2,761	10,022
1874	5,417,620	9,845,153	401,256	873,456	11,174,218	30,813,891	199,475	713,549
Átlag	65,156	50,545	129,384	175,000	580,225	719,129	3,892	8,462
1868—74	6,194,883	7,359,468	463,679	828,071	13,422,761	37,428,096	289,504	621,018
	21,081	84,338	7,085	215,664	106,285	619,406	652	9,868
1882	1,672,410	17,952,015	46,730	2,932,086	5,308,580	43,300,895	322,800	3,240,340
	38,831	90,377	72,237	197,081	334,035	636,557	1,364	9,771
1883	3,853,300	19,763,265	669,765	2,687,034	16,567,830	44,390,705	682,000	3,201,200
	28,520	91,822	102,355	251,596	159,938	606,086	4,606	8,986
1884	2,874,392	21,345,772	944,980	3,227,683	7,021,296	35,125,735	1,689,400	4,106,453
	47,594	99,596	69,627	251,753	174,777	670,684	3,103	12,236
1885	4,745,186	22,776,572	922,404	4,213,215	6,619,002	32,962,160	952,470	3,994,335
	31,484	115,327	32,674	252,467	164,762	891,536	1,170	14,236
1886	2,873,135	24,687,112	367,816	4,184,851	4,519,865	43,870,466	379,049	4,234,990
Átlag	33,502	96,292	70,796	233,712	187,819	684,854	2,179	11,019
1882—86	3,203,685	21,304,947	590,339	3,448,974	8,007,315	39,929,992	805,144	3,755,463

Egész 1873-ig darab számra több szarvasmarhát hoztunk be, mint a mennyit kivittünk. Azóta a kivitel haladja meg a behozatalt, és pedig 1882. óta többszörösen. Érték tekintetében már az 1868—74. évek átlagában is meghaladta kivitelünk a behozatalt, minthogy hozzánk főleg az aldunai tartományok olcsóbb sovány marhája jött be, mi ellenben az értékes hizott marhát vittük ki nyugatra. Az utóbbi öt év alatt szarvasmarhakivitelünk jelentékenyen emelkedett, mi a helyesebb marhatenyésztésnek, a szigorúbb állategészségügyi intézkedéseknek s a nagy ipari szeszyárak kitünő hizlalásának köszönhető.

Juhbehozatalunk apadóban, juhkivitelünk ellenben emelkedőben van s a kivitel sokszorososan meghaladja a behozatalt.

Sertésből nemcsak sokat viszünk ki, hanem sokat is hozunk be, volt év régebben, hogy behozatalunk meghaladta a kivitelt, értékre azonban mindig mélyen alatta maradt, mert csak sovány sertést hoztunk be Szerbiából és Romániából s a kőbányai sertés-hizlalóban értékes zsirárúnak hizlalva vittük ki. Az utóbbi években sertésbehozatalunk erősen megcsökkent.

Ló kivételünk újabb időben szép lendületet vett s ezt főleg azon üdvös haladásnak köszönhetjük, melyet a lótenyésztés terén az állami ménesek és méntelepek előidéztek. A múlt évben már 3.8 millió forinttal több folyt be az országba lovakért, mint a mennyi kiment.

Lovainknak, Ausztrián kívül, hová évenként 2.2—3.5 millió frt értékűt viszunk ki, legfontosabb piacza Olaszország, ló kivételünk értéke, oda 0.3—1.2 millió frt közt ingadozik.

Szarvasmarhakivételünk csaknem kizárólag Ausztriába irányul, bár kétségtelen, hogy azon szarvasmarha egyrésze, melynek rendeltetési helyéül az áruforgalmi nyilatkozatokon Ausztria van megjelölve, onnan tovább megy. Juhkivételünk túlnyomó része szintén Ausztriába megy ugyan, de az utóbbi két év alatt Franciaországba is nagy számu magyar juh vitetett, úgy hogy a kivitt mennyiség 1885-ben 107 ezerre, 1886-ban pedig 126 ezerre, az érték pedig 1.82 millió, illetőleg 2.16 millió frtra rúgott. Sertés kivételünkben 26.8—35.2 millió frt értékű Ausztriába, 4.8—11.1 millió frt értékű pedig Németországba megy, 1886-ban Olaszországba irányuló sertés kivételünk is néhány százezer frtot tett.

Az állatkereskedésnek lényeges előmozdítói a vásárok. A ránk nézve kiválóbb fontossággal bíró néhány vásár forgalma következő:

A pozsonyi marhavásár forgalma:

Felhajtatott	1884	1885	1886	1884	1885	1886		
		darab		árak	mmázsánként	frtokban		
Magyar és erdélyi								
ökör	42,907	59,473	{	60,998 460 1,680 1,334	57-64	54'50-63'12	{	53'12-62'72 47'20-50'40 42'54-46'12 38.17-44'53
bika								
tehén								
bivaly.								
német								
ökör	7,357	11,288	{	10,878 575 933	60-65	52'50-59'20	{	56'43-63'72 49'46-53'00 49'16-54'04
bika								
tehén								
galicziai és buko-								
vinai ökör	10,159	3,381		167	60-65	57'75-64'50		49'00-52'38
Összesen	60,423	74,595	77,025	—	—			—

A bécsi borju-, sertés- és juhvásár forgalma:

	1884	1885	1886	1884	1885	1886
	d a r a b			árak métermázsanként forintokban		
borju . . .	157,762	170,548	153,405	37'50—56'00	35'50—54'20	38'37—58'20
élő sertés . .	97,112	112,682	125,533	}	38'75—53'50	36'00—48'50
leszurt sertés .	43,150	53,052	50,902			
élő juh . . .	193,700	168,525	172,565			
leszurt juh . .	12,490	20,466	24,736	{ 40'50—51'50 40'25—51'33 26'11—40'09		
bárány . . .	44,874	37,353	58,928	—	—	—

A párisi szarvasmarha-, juh-, borju- és sertésvásár forgalma:

	Felhajtattott ezer darabokban			Eladatott ezredarabokban			Árak kilogrammonként frankokban		
	1884	1885	1886	1884	1885	1886	1884	1885	1886
ökör . . .	} 324	295	{ 242	296	262	{ 215	1'15—1'73	1'06—1'64	{ 1'04—1'54
tehén . . .			{ 64						
bika . . .			{ 18						
borju . . .	81	106	134	69	91	114	1'41—2'08	1'34—2'11	1'22—2'10
juh . . .	1,937	1,738	2,004	1,786	1,589	1,804	1'19—1'43	1'24—1'43	1'27—1'46

A párizsi magyar juhvásár forgalma:

	Felhajtattott	Árak klgrammokban
1884-ben	300,047 darab	1'73—1'92 frank
1885-ben	222,011 »	1'55—1'78 »
1886-ban	218,023 »	1'36—1'82 »

A drezdai sertésvásárra 1886-ban felhajtattott 56,336 darab sertés és pedig németfajta 43,862, magyarfajta 12,474.

Marhakivitelünknel, melynek legértékesebb részét a hizott ökrök képezik, igen sokat köszönhetünk a szeszgyáraknak. Ipari szeszgyártásunk moslékkal mintegy 40,000 darab hizóökröt tart el s nagyobb szeszgyárak hizlalóiban állandóan tartott összes állatok a hizálás befejezésekor körülbelül 140 ezer métermázsza hússzaportulatot képviselnek.¹⁾

Hazai sertéskereskedelmünk Kőbányán központosúl. Ide hajtattak fel a sovány sertések s itt a nagyszerűen berendezett hizlalókban oly kitünő zsírúvá hizlattatnak, mely egész Európában ritkítja párját. Kőbányára 1880—1885-ig 2.460,669 darab sertés hozattott fel 117.593,559 frt értékkel s 2.450,601 darab szállítottatott el 183.346,435 frt értékkel, miből külföldre 1.002,900 darab vitett 64.542,385 frt értékkel, az összes forgalom tehát 5 év alatt közel 5 millió darabot tett s 271 millió frtra rúgott, ez idő alatt a hizlatt

¹⁾ Leipziger Vilmos jelentése a szesz- és söriparról. Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki országos általános kiállításról. III. köt. Budapest, 1886.

sertések 4.097,210 métermázsa s 29.741,150 frt értékű tengerit és árpát fogyasztottak el.¹⁾

A kőbányai sertésforgalmat az utóbbi 12 év alatt évről-évre a következő számok mutatják:

É v	F e l s z á l l í t t a t o t t				E l s z á l l í t t a t o t t		
	magyar	szerb	román	összesen	összesen	e b b ő l	
						bel-fogyasz- tásra	Bécsbe
s e r t é s							
1875. . . .	181,720	113,680	16,960	312,360	330,170	116,660	127,670
1876. . . .	270,590	159,410	63,140	493,140	469,330	141,630	138,650
1877. . . .	318,120	170,260	60,600	549,180	548,060	146,580	179,080
1878. . . .	328,820	77,090	50,160	456,070	448,630	156,100	184,890
1879. . . .	355,370	97,950	94,780	548,100	561,560	182,120	194,720
Átlag 1875—1879	290,924	123,678	57,128	471,770	471,550	148,618	165,002
1880. . . .	371,390	30,010	28,330	429,730	414,350	143,050	133,980
1881. . . .	454,135	115,662	103,964	673,761	613,469	152,677	147,987
1882. . . .	373,849	87,087	63,860	524,796	461,647	163,148	105,800
1883. . . .	401,002	126,760	61,418	589,180	487,988	175,001	101,699
1884. . . .	349,329	59,465	18,361	427,155	473,157	202,550	115,088
Átlag 1880—1884	389,941	83,797	55,187	528,924	490,122	167,285	120,911
1885. . . .	419,380	78,887	14,483	512,750	466,502	186,638	125,541
1886. . . .	401,721	89,684	29,394	520,799	556,241	205,312	106,187

A felszállított sertések nem mind hazaiak, egy részüket Szerbiából és Romániából hajtják. A közölt számok azt mutatják, hogy sertésenyésztésünk haladása mindinkább kiszorítja az idegen eredetű sertéseket; az 1875—79. évek átlagában a magyar sertések csak 61·66⁰/₀-át tették az összes felhajtott sertéseknek, az 1880—84. évek átlagában már 73·72⁰/₀-át, 1886. évben pedig 77·13⁰/₀-kát. A hizottsertéseknek mind nagyobb része belfogyasztásra marad s mindig kisebb része Bécsbe szállítatik. 1875—79. átlagosan 31·52⁰/₀ került belfogyasztásra s 34·99⁰/₀ Bécsbe vitetett, 1880—84-ben az előbbire 43·13⁰/₀ az utóbbira 24·67⁰/₀ esett; 1886-ban pedig az előbbire már 36·91⁰/₀ az utóbbira ellenben csak 10·09⁰/₀.

¹⁾ Tormay Béla jelentése a tenyészszarvasmarhák-, juhok-, sertések- és a hizóállatokról. Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki országos általános kiállításról. Budapest, 1886. II. kötet.

A z o s z t r á k - m a g y a r v á m t e r ü l e t f o r g a l m á t a f ő b b á l l a t o k b ó l , a z u t ó b b i t i z é v a l a t t a k ö v e t k e z ő t á b l á z a t m u t a t j a :

Év	Szarvasmarha		J u h		S e r t é s		Ló, csikó	
	beho- zatott	kivite- tett	beho- zatott	kivite- tett	beho- zatott	kivite- tett	beho- zatott	kivite- tett
	d a r a b							
1877..	167,546	273,497	216,000	400,078	670,068	407,378	5,632	¹⁾ 1,901
1878..	93,821	181,904	77,699	407,094	468,751	217,428	6,406	22,190
1879..	77,529	99,456	32,702	318,806	438,734	262,006	9,427	36,901
1880..	60,369	95,347	43,781	338,653	209,138	242,394	7,247	38,436
1881..	83,208	91,728	62,623	400,884	341,569	361,272	9,082	41,863
Átlag 1877—81	96,495	148,386	86,561	373,103	425,652	298,096	7,559	28,258
1882..	55,125	118,924	313,622	757,564	324,792	250,412	10,245	30,376
1883..	58,930	134,540	468,139	857,257	328,603	202,509	6,603	29,083
1884..	61,210	121,102	241,592	582,497	246,032	150,449	6,320	26,093
1885..	73,151	107,733	74,240	379,997	271,353	197,181	4,895	32,307
1886..	63,806	128,664	50,620	321,920	341,886	430,280	4,325	28,273
Átlag 1882—86	62,444	122,193	229,643	579,847	302,533	246,166	6,478	29,226

A z ö s s z e s v á g ó é s i g á s m a r h a é r t é k e 1881-től 1885-ig a behozatalnál 16.00—22.8 millió, a kivitelnél pedig 35.6—62.3 millió frt közt ingadozott, vagy helyesebben 62.3 millió frtról 35.6 millió frtra szállt le. A nagymérvű csökkenést főleg a sertéskivitel hanyatlása okozza, tett ugyanis a kivitt sertések értéke:

1881-ben	35.514,000 frt	1884-ben	7.522,000 frt
1882-ben	21.790,000 »	1885-ben	8.873,000 »
1883-ban	17.213,000 »	1886-ban	17.211,000 »

A z u t o l s ó 1886-ik é v m á r i s m é t j a v u l á s t m u t a t s a z ö s s z e s k i v i t t v á g ó - é s i g á s m a r h á k é r t é k e i s e z é v b e n 47.36 millió frtra rúgott, majd 12 millióval többre, mint 1885-ben.

Vámterületünk állat-forgalmában a főhelyet a sertés és szarvasmarha foglalja el, ezeknek be- és kivitelét 1830. óta 5 éves átlagokban a következő kimutatásból látjuk:

¹⁾ 1877-ben a ló kivitel meg volt tiltva.

Átlag	Szarvasmarha (ökör, bika, tehén, fiatal marha)		S e r t é s	
	behozott	kivitetett	behozott	kivitetett
	d a r a b			
1831—35.....	145,667	94,291	238,448	127,631
1836—40.....	169,634	93,423	315,220	108,270
1841—45.....	169,222	124,155	342,663	113,579
1846—50.....	125,513	90,638	271,435	101,577
1851—55.....	149,876	93,070	585,974	83,448
1856—60.....	130,556	99,670	448,506	103,933
1861—65.....	108,420	138,058	472,544	149,511
1866—70.....	131,685	139,305	517,428	252,944
1871—75.....	179,589	145,986	652,603	168,117
1876—80.....	111,509	170,920	509,148	317,282
1881—85.....	66,325	114,805	302,470	232,365

Szarvasmarhából egészen a hatvanas évekig állandóan többet hoztunk be, mint a mit kivittünk; azóta, hol a kivitel, hol a behozatal volt túlsúlyban, az utolsó két évtizedben határozottan az előbbi.

A sertésbehozatal állandóan nagyobb a kivitelnél; az utóbbi évtized alatt azonban itt is határozott javulást látunk.

Az állatok nemzetközi forgalma szintén nem ment minden akadálytól, a különböző megnehezítések, gyakran tilalmakon kívül, melyeket egészségügyi intézkedések czimén vagy örve alatt tesznek, az állatbevitelt még vámosok is terhelik. A vámtételek nagyságát vámterületünkön s a ránk nézve e tekintetben legfontosabb külállamokban a következő számok mutatják:

Az állatok megnevezése	V á m t é t e l				
	az osztr.-magyar vámterületen		Német birodalomban	Franciaországban	Olaszországban
	törvényes	szerződéses			
a r a n y f o r i n t					
Ökör	15'00	4'00	15'00	15'20	6'00
Bika.	4'00	4'00	4'50	4'80	6'00
Tehén	3'00	1'50	4'50	8'00	3'00
Fiatalmarha . . .	3'00	0'75	3'60	3'20	2'00
Borju	1'50	0'40	1'50	3'20	0'80
Juh, kecske. . . .	0'50	0'30	0'50	2'00	0'08
Bárány és gödölye.	0'25	0'20	0'25	0'40	0'08
Sertés	3'00	—	3'00	2'40	1'00
Malacz	0'30	—	0'50	0'40	0'30
Ló és csikó. . . .	10'00	—	10'00	—	—

Az állatok vámja monarchiánkban és Németországban csaknem egészen megegyezik; Olaszországban jóval alacsonyabb, Franciaországban ellenben valamivel magasabb.

A nemzetközi állatforgalmat a következő kimutatás tünteti fel, bár sajnos csak néhány államra szorítkozva: ¹⁾

Az ország neve	1871-ben	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881—85- ben
<i>Lovak forgalma.</i>							
a) Bevitel 1000 darabban.							
Németország	59'27	54'86	65'04	76'74	74'59	69'89	68'22
Éjszak-Amerikai-E.- Államok	—	—	—	—	45'61	40'25	42'93
Olaszország	4'38	20'58	15'80	17'47	22'74	21'79	19'68
Franciaország. . . .	30'30	22'15	20'41	19'18	14'70	12'02	17'69
Belgium	5'76	8'87	10'61	11'17	12'17	14'31	11'43
N.-Britannia és Irhon	3'45	9'83	8'83	10'41	12'93	13'02	11'00
Osztr.-M.-Monarchia	10'44	9'08	10'24	6'60	6'13	4'89	7'39
Svájc	5'77	6'34	5'96	6'09	8'46	6'34	6'64
Dánia	1'21	5'46	6'83	6'67	4'11	3'72	5'36
Portugália	—	2'19	3'65	2'99	2'11	1'20	2'43
Norvégia	—	0'21	0'28	0'29	0'21	0'16	0'23

¹⁾ Statistical abstract for the principal and other foreign countries. Thirteenth Number, London 1886. — St. abstr. for the United Kingdom. Thirty-second, thirty-fourth Number, London 1885. 1887. — St. abstr. for the several colonial and other possessions of the United Kingdom. Twenty-third Number. London 1886. Stat. abstr. of the United States. Third Number, ninth Number, Washington 1887. — Report of the Commissioner of agriculture 1885. Washington 1885. — Tableau général du commerce de la France. Pendant l'année 1871, 1881—85. Paris. — Movimento commerciale del Regno d'Italia dell'anno 1871, 1881—1885. Roma. — Statistique de la Belgique. Tableau général du commerce avec les pays étrangers pendant l'année 1881—1885. Bruxelles. — Statistisk Tabelvaerk. Tredie Raekke. I. Finantsaaret 1870—71. Kjöbenhavn 1871. Fjerde Raekke. Kongerigets Vare-Indførsel og Udførsel samt den indenlandske Frembringelse af Braendevin og Roesukker i Aaret 1881—85. Uebersichts-Tabelle der Ein-, Aus-, und Durchfuhr im Jahre 1876—84. Herausgegeben vom schweizerischen Zolldepartement. — Statistik des Waarenverkehrs der Schweiz mit dem Auslande im Jahre 1885. Bern. 1886. — Statistik des deutschen Reichs. Erste Reihe III. LIV., LX. Neue Folge, Band 9, 14, 19. — Berlin. — Oesterreichische Statistik. Haupt-Ergebnisse des auswärtigen Handels. XIV. Wien 1887. — Továbbá: Neumann-Spallart: Uebersichten d. Weltwirtschaft. Jahrg. 1883—84. Stuttgart 1887. — Dr. F. H. Brachelli: Die Staaten Europa's. Brünn, 1884.

Az ország neve	1871-ben	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881—85- ben
b) Kivitel 1000 darabban.							
Oroszország	10'63	23'58	39'29	45'00	40'00	33'50	36'27
Oszttr.-M.-Monarchia	10'05	41'86	30'38	29'08	26'09	32'31	31'94
Németország	28'74	18'88	18'23	19'21	19'06	15'78	18'23
Brit-Canada	12'00	22'01	21'01	13'50	12'87	—	17'35
Franciaország	4'38	10'84	13'18	16'31	18'03	25'50	16'77
Belgium	14'73	11'57	12'53	12'05	13'71	15'09	12'99
Németalföld	8'19	11'47	11'54	10'57	11'32	9'52	10'88
Dánia	22'84	11'88	10'66	9'75	11'10	10'97	10'75
N.-Britannia és Irhon	7'17	6'11	6'44	7'88	6'97	6'20	6'62
B.-New-South-Wales	0'44	3'50	3'05	2'80	5'04	4'78	3'83
Portugália	—	2'20	3'64	5'24	4'33	2'32	3'55
Olaszország	1'04	3'05	3'51	2'74	2'72	2'56	2'92
Svájc	5'68	2'68	2'89	2'91	2'19	1'62	2'46
Éjsz.-Am.-E.-Államok	1'19	2'52	2'25	2'80	2'72	1'95	2'45
Norvégia	0'41	0'38	0'14	0'09	0'20	0'33	0'23
<i>Szarcvasmarha forgalom.</i>							
a) Bevétel 1000 darabban.							
N.-Britannia és Irhon	248'55	319'37	343'70	474'75	425'51	373'08	387'28
Franciaország	208'06	150'56	194'49	215'82	176'78	152'06	177'94
Németország	223'95	152'38	214'54	188'05	110'60	107'19	154'55
Belgium	71'40	120'86	103'04	124'57	107'86	126'98	116'66
Svájc	106'61	110'66	117'81	119'73	127'14	83'42	111'75
Éjsz.-Am.-E.-Államok	—	—	—	—	99'77	105'14	102'45
Oszttr.-M.-Monarchia	172'57	83'21	55'12	58'93	61'21	73'15	66'32
Olaszország	20'11	39'89	36'19	36'60	57'41	69'82	47'98
Dánia	10'56	2'13	2'90	21'56	20'28	15'43	12'46
Brit-Ceylon	10'06	8'68	9'54	11'98	13'46	—	10'91
b) Kivitel 1000 darabban.							
Németország	256'12	239'27	241'45	244'34	235'89	192'28	230'65
Éjsz.-Am.-E.-Államok	20'53	185'71	108'11	104'44	190'52	135'89	144'93
Oszttr.-M.-Monarchia	140'94	91'73	118'92	134'54	121'10	107'73	114'80
Németalföld	223'88	144'44	—	—	132'12	—	—
Dánia	45'14	84'59	106'71	137'08	117'17	98'81	108'86
Olaszország	161'17	65'94	109'97	127'00	70'97	42'73	83'32
Svájc	62'95	76'20	86'98	82'31	75'14	88'22	81'77
Argentini-köztársaság	—	84'64	53'99	92'52	78'45	—	77'40
Brit-Canada	22'44	62'51	62'34	67'06	90'66	—	70'64
Franciaország	12'57	75'09	85'63	68'37	63'52	58'12	70'15
B.-New-South-Wales	2'08	55'54	53'08	42'26	45'49	62'85	51'84
Belgium	19'87	42'91	44'97	51'51	56'74	52'23	49'67
Svédország	14'28	19'00	26'49	46'22	39'08	—	32'70
N.-Britannia és Irhon	1'63	1'66	2'63	5'31	3'11	2'70	3'08

Az ország neve	1871-ben	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881—85- ben
<i>Juhok forgalma.</i>							
a) Bevétel 1000 darabban.							
Franciaország. . .	1322'39	1721'14	2166'57	2289'88	2109'57	1956'12	2048'56
N.-Britannia és Irhon	917'08	935'14	1124'89	1116'11	945'04	750'89	974'31
É.-Amer.-E.-Államok	—	—	—	—	297'83	336'61	317'22
Belgium	—	221'63	308'70	314'03	265'60	238'48	269'69
Osztr.-M.-Monarchia	148'07	69'81	321'98	473'66	252'51	83'15	240'22
Németország . . .	258'12	53'91	69'14	88'67	75'53	11'43	59'74
Olaszország	10'74	49'80	41'98	30'41	24'38	35'76	36'47
Dánia	10'80	16'99	22'49	23'87	24'83	21'72	21'98
b) Kivétel 1000 darabban.							
Németország. . . .	1226'65	1249'51	1451'77	1442'65	1361'75	1204'03	1341'94
Osztr.-M.-Monarchia	296'22	444'49	783'04	880'49	605'35	397'45	622'16
Brit-Canada	352'18	354'25	311'67	308'66	304'47	—	319'76
Éjsz.-Am.-E.-Államok	25'46	179'92	139'68	337'25	273'87	234'51	233'05
Olaszország	81'46	188'10	230'28	261'94	196'31	123'80	200'09
Belgium	—	90'45	185'87	142'01	112'17	99'95	126'09
Dánia.	7'86	72'49	97'21	118'60	93'26	52'60	86'83
Argentini-köztársas.	—	18'69	19'03	38'22	50'00	—	31'48
Franciaország . . .	33'45	32'74	31'85	29'51	27'03	31'02	30'33
N.-Britannia és Irhon	7'53	4'83	5'34	5'72	6'31	4'19	5'28
<i>Sertések forgalma.</i>							
a) Bevétel 1000 darabban.							
Németország. . . .	1005'23	1365'01	1317'18	1106'67	894'15	658'47	1068'30
Osztr.-M.-Monarchia	650'08	360'05	349'18	384'28	278'65	287'08	331'85
Franciaország. . .	366'72	249'48	155'64	136'37	127'97	124'58	158'81
Belgium.	79'86	139'54	92'25	110'03	82'63	37'32	92'35
Svájc	53'76	74'63	58'60	63'22	113'66	76'67	77'36
Dánia.	17'33	17'44	19'21	23'16	41'23	23'85	24'98
N.-Britan. és Irhon .	85'56	24'28	15'67	38'86	26'44	16'52	24'35
Olaszország	1'54	18'90	8'93	5'25	4'45	3'46	8'20
b) Kivétel 1000 darabban.							
Németország. . . .	235'00	396'91	318'07	439'13	524'45	441'38	423'99
Dánia.	24'87	253'29	276'80	374'49	334'27	197'23	287'22
Osztr.-M.-Monarchia	234'22	415'92	310'73	234'91	172'86	204'64	267'81
Belgium	124'17	98'08	105'80	96'56	108'44	99'72	101'72
Franciaország. . . .	12'50	56'28	64'91	101'76	131'33	89'29	88'71
Éjsz.-am. Egy. Áll. .	8'77	77'43	36'37	16'13	46'88	55'02	46'27
Olaszország	177'54	41'53	27'35	38'67	45'37	38'98	38'38
Svájc	31'67	15'86	16'81	19'10	13'58	10'41	15'15
N.-Britan. és Irhon .	1'14	0'48	0'50	0'37	0'58	0'29	0'44

Megjegyzések : 1. Németországra vonatkozólag 1871 helyett mindenütt 1872 értendő.
 2. Portugáliánál a lovak forgalmába az öszvérek, Dániában pedig a juhok tételébe a kecskék forgalma is belé van foglalva.
 3. Ausztria-Magyarországnál a juhok forgalmába 1871-ben a kecskék és gödöllyék forgalma is be van foglalva.

Első tekintetre szembe tűnik, hogy lovakból sokkal csekélyebb a nemzetközi forgalom, mint a többi állatokból, melyek emberi táplálkozásra szolgálnak. Legnagyobb lóbevitelre szorul Németország, másodsorban pedig az Egyesült-Államok. Legnagyobb ló kivitele Oroszországnak van, bár monarchiánk nagyon megközelíti, sőt voltak évek, midőn mi több lovat vittünk ki, mint Oroszország. Franciaországnak is jelentékeny kivitele van, bár azzal nem csekély bevétel áll szemben.

Szarvasmarhából Nagy-Britannia, e nagy húsfogyasztó ország, visz be roppant mennyiséget, azután Franciaország és a kis Belgium; Németország is sokat visz be, de még többet ki, úgy hogy a szarvasmarhát exportáló országok sorában első helyen áll. Nagy szarvasmarha kivitele van még az Egyesült-Államoknak, Német-Alföldnek, az osztrák-magyar monarchiának, Dániának, Svájcznak stb. Svájc újabban körülbelül annyi marhát visz be, mint a mennyit ki, mert míg saját tenyészmarhájából még ki is vihet, addig fogyasztásra külföldi vágómarhát kell bevennie.

Juhbevitelre Franciaországnak van óriás nagy, három éven keresztül még a 3 millió darabot is meghaladta, utána Nagy-Britannia következik 0.75—1.12 millió darab bevittel. Juhot Németország visz ki igen sokat, évenként jóval többet egy millió darabnál, sőt néha közel másfél millió darabot. Monarchiánk is erős juhkivitellel dicsekszik.

Legtöbb külföldi sertést Németország importál, azután az osztrák-magyar monarchia, de a kivitelben is e két állam, illetőleg vámterület áll legelől. Nagy sertéskivitele van még Dániának, mely csak csekély mennyiséget visz be.

A nemzetközi barom- (szarvasmarha, juh, kecske, sertés) és húskereskedelem értékeit Neumann-Spallart 1884. évről következőleg állította össze:

Az államok meg- nevezése	B e v i t e l			K i v i t e l		
	e z e r f o r i n t o k b a n					
	élőállat	hus stb.	együtt	élőállat	hus stb.	együtt
<i>I. Európai államok:</i>						
Nagybritannia . . .	105,048	150,260	255,308	1,873	—	1,873
Osztrák-M.-Monarchia	15,016	408	15,424	32,352	1,402	33,754
Németbirodalom . .	54,580	4,026	58,606	67,967	5,840	73,807
Franciaország . . .	60,443	6,326	66,769	12,752	2,730	15,482
Belgium	26,926	14,986	41,912	11,082	8,760	19,842

Az államok meg- nevezése	B e v i t e l			K i v i t e l		
	e z e r f o r i n t o k b a n					
	élőállat	hus stb.	együtt	élőállat	hus stb.	együtt
Svájcz	18,752	649	19,401	8,777	1,918	10,695
Dánia	2,303	884	3,187	26,788	7,474	34,262
Olaszország	5,699	259	5,958	13,213	1,356	14,569
Oroszország	—	—	—	8,887	717	9,604
Németalföld	1,335	606	1,941	10,165	2,359	12,524
Románia	163	70	233	2,849	41	2,890
Svédország	428	2,865	3,293	6,278	155	6,433
Szerbia	277	—	277	9,024	—	9,024
Norvégia	735	1,497	2,232	151	4	155
Összesen	291,705	182,836	474,541	212,158	32,756	244,914
II. Európán kívüli álla- mok :						
Éjszak-Amerikai-Egy- Államok (1884—85)	2,549	—	2,549	29,397	129,610	159,007
Ausztráliai angol gyar- matok (1884)	13,506	—	13,506	10,075	7,980	18,055
Algir (1884)	—	384	384	15,212	—	15,212
Canada (1883—84) . .	1,582	3,984	5,566	15,327	2,002	17,329
Uruguay (1884)	—	—	—	1,311	12,073	13,384
Argentini köztársaság (1884)	604	431	1,035	3,807	5,042	8,849
Ceylon	867	51	918	8	—	8
Fokföldi gyarm. (1884)	34	362	396	33	37	70
Uj-Foundland (1884) .	281	785	1,066	—	—	—
Összesen	19,423	5,997	25,420	75,170	156,744	231,914
Mindössze	311,128	188,833	499,961	287,328	189,500	476,828

E kimutatás azt bizonyítja, hogy az élőállatok forgalmából távolról sem ítéltethetjük meg az állattenyésztés nemzetközi fontosságát; igaz, hogy az európai államok kivitelében csak 38'53⁰/₁₀₀ esik a húsról és húsfélékre s 61'47⁰/₁₀₀ az élőállatokra, de már a tengerentúli államok kivitelében több mint kétszerannyi a hús és húsfélék értéke, mint az eleven állapotban kivitt vágómarháé. Roppant nagy az egyesült államok húskivitele, melyek nemcsak sonkát és szalonnát s besózott húst visznek ki, hanem még friss marhahúst is szállítanak Európába, a Laplata-államok is (Uruguay és az Argentini köztársaság) roppant baromállományuk mellett nagy mennyiségű húst és húsféléket szállíthatnak s tényleg szállítanak is. A húskereskedelem és hússzállítás általában, a tengerentúli államokból, a nagy nehézségek dacára, újabb időben rendkívüli haladást tett. A tengerentúli álla-

mok hússzállítmányainak főfogyasztója Nagy-Britannia, mely a mondott évben maga 150 millió frt értékűt importált; másodsorban pedig Belgium.

Az állati terményekről Magyarországra vonatkozólag nincsenek termelési adataink, de Ausztriában ezekről is törté-
nek némi statisztikai följegyzések; ezek szerint Ausztriában 1884.
előállítottat:

kifejt tehén-, kecske- és juhtej	43.809,757	hektoliter
vaj friss és sózott	422,170	m. m.
» kiolvasztott	205,202	» »
együtt	627,372	m. m.
<i>Sajt édes tejből:</i>		
kövér	48,480	m. m.
félkövér	66,128	» »
sovány	117,954	» »
sajt, túró savanyú tejből stb.	384,274	» »
sajt, túró összesen	616,836	m. m.
gyapjú	51,390	» »

Hazánkat illetőleg a termelési adatok hiányában forgalmi ada-
tokra szorítkozunk.

A fogyasztási czikkül szolgáló állati termények forgalmát új
áruforgalmi statisztikánk alapján a következő számok tüntetik fel
m é t e r m á z s á k b a n :

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882-86- ban
a) Behozatal						
Fris hus (borju, sertés-, juh- és marhahús	3,055	2,497	3,081	4,595	3,883	3,422
Elkészített hus (szá- ritva, füstölve, pá- czolva)	932	484	1,031	1,356	1,309	1,022
Disznózsír	7,144	4,683	2,819	2,180	2,891	3,943
Szalonna	1,300	895	1,312	1,363	1,748	1,324
Sonka	362	822	1,360	2,116	2,348	1,402
Kolbász	522	404	1,357	1,578	1,541	1,080
Szalámi	95	351	561	504	517	406
Tej	322	1,356	2,414	1,396	587	1,215
Fris és olvasztott vaj	1,434	1,666	2,585	2,397	2,391	2,095
Sajt	15,792	17,943	18,583	19,355	18,752	18,085
Liptai túró	26	44	34	65	59	45
Összesen	30,984	31,145	35,137	36,905	36,026	34,039

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
b) Kivitel						
Fris hus (borju-, sertés-, juh- és marhahús . . .	5,787	5,805	7,666	10,328	11,666	8,251
Elkészített hús (szá- ritva, füstölve és páczolva) . . .	987	563	471	463	517	600
Disznózsir	23,860	38,794	45,115	52,954	53,047	42,754
Szalonna	16,599	16,802	19,192	20,880	23,839	19,463
Sonka	33	167	329	316	352	239
Kolbász	2,023	148	134	190	202	539
Szalámi	290	3,419	3,690	3,965	4,318	3,136
Tej	59,635	61,709	66,848	70,670	73,867	66,546
Fris és olvasztott vaj	4,658	4,535	3,919	4,537	5,386	4,607
Sajt	4,542	1,675	1,789	1,697	2,494	2,439
Liptai turó	2,432	5,559	5,717	6,156	7,987	5,570
Összesen	120,846	139,176	154,870	172,156	183,675	154,144

Általában kivitelünk sokkal nagyobb, mint behozatalunk; de vannak egyes cikkek, melyeknél épen ellenkezőt látunk, így a szá- ritott, füstölt és páczolt húsból, sonkából, kolbászból, de különösen sajtból jóval többet hozunk be, mint a mit kiviszünk. Kivitelünk legerősebb a tejből, disznózsirból és szalonnából.

Ugyanezen cikkek pénzértékét forintokban a következő kimutatás tünteti fel.

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
a) Behozatal.						
Friss hus (borju-, sertés-, juh- és marhahús)	122,210	99,869	181,454	204,424	210,387	163,669
Elkészített hús (száritva, füs- tölve és páczolva)	39,160	20,320	46,396	59,870	95,071	52,163
Disznózsir	371,487	243,535	129,560	85,353	119,810	189,949
Szalonna	57,190	39,372	59,648	55,055	69,925	56,238
Sonka	30,807	69,840	136,048	211,601	229,394	135,538
Kolbász	62,636	48,475	135,701	157,832	139,556	108,840
Szalámi	12,841	47,446	78,588	71,716	63,411	54,800
Tej	3,863	16,276	19,336	15,036	5,693	12,041
Friss és olvasztott vaj	121,857	141,622	200,630	160,844	151,138	155,218
Sajt	1,263,334	1,435,411	1,560,961	1,621,960	1,668,945	1,510,122
Liptai turó	1,304	2,197	1,672	3,064	2,937	2,235
Összesen	2,086,689	2,164,363	2,549,994	2,646,755	2,756,267	2,440,813

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
b) Kivitel.						
Friss hus (borju-, sertés-, juh, és marhahus)	347,196	348,316	421,630	548,620	615,096	456,172
Elkészített hus (száritva, fűs- tolva és páczolva)	53,282	30,415	23,558	22,820	40,105	34,036
Diszónózsir	1,288,452	2,094,860	2,145,613	2,199,042	2,201,911	1,985,976
Szalonna	763,562	772,877	874,654	866,134	1,001,220	855,689
Sonka	2,797	14,175	27,926	25,334	25,945	19,235
Kolbász	171,964	12,556	10,716	15,204	15,122	45,112
Szalámi	31,892	376,107	473,054	535,302	557,941	394,859
Tej	715,615	740,507	678,490	810,267	729,666	734,909
Friss és olvasztott vaj	354,006	344,641	252,486	266,438	215,421	286,599
Sajt	295,201	108,903	121,668	115,212	184,568	165,110
Liptai turó	121,589	277,945	285,873	294,843	399,373	275,925
Összesen	4,145,556	5,121,302	5,315,668	5,699,216	5,986,368	5,253,622

Kivitelünk az értéknél is több mint kétszeresét teszi a behozatalnak; de szomorú dolog, hogy nagy sertésenyésztésünk daczára sonkából 5 évi átlagban évenként 116 ezer frttal több értékűt hozunk be, s daczára tekintélyes marhaállományunknak s zamatos fűben gazdag hegyi legelőinknek, sajtból évenként egy millió frtnál jóval többre rúg a behozatali többlet.

A kormány ezen visszásságon is igyekszik segíteni s az országos tejgazdasági felügyelőség felállítása által már eddig is szép eredményeket ért el a tejgazdaságok alakítása és fejlesztése körül. 1886-ban 12 nagyobb tejgazdasági vállalat állt fenn 268 taggal, s a fejős létszámot 6000 tehén 4 ezer juh és 200 bivaly alkotta.

Az ipari nyersanyagul szolgáló állati termények külforgalmát, métermázsákban, a következő kimutatás részletezi:

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
a) Behozatal.						
Gyapju (nyers, mosva, fésülve, fehérítve)	14,557	43,474	41,505	50,099	22,104	34,348
Nyers lóvbőrök, csikó- bőrök	886	616	922	389	168	596
Nyers marhabőrök	30,946	28,498	33,217	28,340	29,899	30,180
» borjubőrök	786	725	776	1,319	1,432	1,008
» juh- és kecskebőrök	11,382	21,958	19,805	17,872	18,244	17,852
» bárány-és gödölye- bőrök	1,457	3,101	4,418	2,682	2,838	2,899
Lószőr	1,416	1,475	1,410	1,330	1,326	1,391

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
Tehén, nyul, kecske s egyéb állatok szőre .	1,228	1,487	1,714	1,597	1,752	1,566
Sörte és sörte hulladék .	1,441	1,463	1,383	1,382	1,601	1,454
Belek és hólyagok . . .	1,401	1,858	1,927	3,010	3,056	2,250
Állati faggyu	—	12,228	13,397	4,007	3,417	8,262
b) K i v i t e l .						
Gyapju (nyers, mosva, fésülve, fehérítve) . .	125,670	125,464	114,438	114,838	145,459	125,174
Nyers lóborók, csikó- bőrök	3,744	5,216	3,726	4,018	5,568	4,454
Nyers marhabőrök . . .	6,408	7,168	9,123	8,984	12,855	8,908
» borjubőrök	3,593	3,862	4,343	5,196	5,724	4,544
» juh- és kecskebőrök	9,191	7,978	8,868	8,060	8,428	8,505
» bárány- és gödölye- bőrök	3,677	7,481	4,677	4,402	6,422	5,332
Lószőr	727	556	544	457	552	567
Tehén, nyul, kecske s egyéb állatok szőre .	1,123	1,483	821	392	992	962
Sörte és sörte hulladék .	259	522	1,714	464	651	722
Belek és hólyagok . . .	3,520	3,552	3,966	4,939	5,243	4,244
Állati faggyu	—	5,980	3,329	5,002	5,358	4,917

Gyapjúból a kivitel évről-évre erősen meghaladja a behozatalt; de nyers juhbőrből és különösen nyers marhabőrből erősen alatta marad, ennek oka, hogy nagymennyiségű vágó marhát és juhot visszünk ki. Már lóborból és borjubőrből ismét kivitelünk a nagyobbat.

A felsorolt cikkek pénzértékét forintokban a következő kimutatásból látjuk:

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
a) B e h o z a t a l .						
Gyapju (nyers, mosva, fé- sülve, fehérítve)	3,748,309	11,194,431	3,310,443	3,846,139	2,992,519	5,018,368
Nyers ló- és csikóbőrök . .	79,743	55,409	84,916	33,085	12,779	53,186
Nyers marhabőrök	3,249,303	2,992,337	3,786,736	2,939,133	2,690,935	3,131,689
Nyers borjubőrök	149,389	137,693	139,103	261,108	299,827	197,424
Nyers juh- és kecskebőrök	1,013,036	1,954,283	1,720,399	1,303,875	527,026	1,303,724
Nyers bárány- és gödölye- bőrök	269,634	573,752	986,587	583,794	191,945	521,142
Lószőr	191,156	199,182	183,259	139,694	111,314	164,921
Tehén, nyul, kecske és egyéb állatok szőre . . .	141,198	170,958	360,068	62,632	70,078	160,987
Sörte és sörte hulladék . .	288,108	292,642	276,536	300,614	352,195	302,019
Belek és hólyagok	140,091	185,843	132,587	196,257	181,687	167,293
Állati faggyu	—	538,027	523,706	129,072	96,019	321,706
Összesen	9,269,967	18,294,557	11,504,340	9,795,403	7,526,324	11,342,459

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
b) Kivitel.						
Gyapju (nyers, mosva, fé- sülve, fehérítve)	32.360,017	32.306,923	9.193,019	12.475,555	23.704,296	22.007,962
Nyers ló- és csikóbőrök . .	318,213	443,384	316,693	358,234	441,118	375,528
Nyers marhabőrök	704,947	788,456	1.018,207	1.001,467	1.214,546	945,525
Nyers borjubőrök	790,508	849,712	964,257	1.148,059	1.239,313	998,370
Nyers borbujabőrök	873,114	757,870	865,849	723,881	273,743	698,891
Nyers bárány- és gödöl- bőrök	680,232	1.384,023	1.075,648	1.062,674	517,994	944,114
Lószőr	101,733	77,889	73,419	50,303	53,117	71,292
Tehén, nyul, kecske és egyéb állatok szőre . .	123,514	163,154	164,134	17,181	44,636	102,524
Sörte és sörte hullapék . .	64,837	130,517	428,633	120,050	182,397	185,287
Belek és hólyagok	439,990	443,926	234,706	321,000	327,208	353,366
Állati faggyu	—	257,151	131,229	160,788	139,303	172,118
Összesen	36.457,105	37.603,005	14.465,794	17.139,192	28.137,671	26.854,977

Legnagyobb értéket a gyapjú kivitele képvisel, kivitelünk ezen cikkből 5 évi átlagban közel 17 millió frttal haladja meg a behozatalt, bár volt év, mikor hat millióra sem rúgott.

Az osztrák-magyar monarchia vámterületén a gyapjú forgalmat a következő számok mutatják:

Átlagévek	Beho- zatal	Kivitel	Kiviteli többlet +, behozatali többlet —	Átlagévek	Beho- zatal	Kivitel	Kiviteli többlet +, behozatali többlet —
ezer métermázsában				ezer métermázsában			
1831—35	24,762	61,606	+36,844	1861—65	112,682	164,737	+ 52,055
1836—40	24,366	83,630	+59,264	1866—70	131,790	135,019	+ 3,229
1841—45	30,384	77,473	+47,089	1871—75	151,784	125,726	— 26,058
1846—50	32,545	49,812	+17,267	1876—80	183,284	101,705	— 81,579
1851—55	89,235	77,842	—11,393	1881—85	248,786	107,833	—140,953
1856—60	99,025	113,629	+14,604				

Régebben a gyapjúkivitel sokkal nagyobb volt, mint a behozatal s csakis az 1851—55-ki quinquenniumban volt csekélyebbannál, a hetvenes évektől kezdve azonban megváltozott az arány s folyvást behozatali többlet mutatkozik. A behozatal abszolúte vége is emelkedik, a kivitel pedig abszolúte vége is fogy s míg az előbbi 1861—65 óta 120.8 0/0-kal emelkedett, az utóbbi 34.5 0/0-kal csökkent.

Gyapjúkivitelünk csökkenése, mert hiszen a monarchia gyapjú kivitelében hazánké az oroszánrészt, a tengerentúli országok s különösen Ausztrália óriási gyapjútermelésének és versenyének tulajdonítható.

A világ gyapjútermelése Neumann-Spallart szerint következő:

I. Európai országok.

		Ezer méter- mázsában
Oroszország	(1884.)	1,192.8
Nagy-Britannia és Írland	(1885.)	616.6
Franciaország	(1882.)	363.5
Spanyolország	(1878.)	300.0
Németbirodalom	(1881.)	249.0
Magyarország	(1884.)	195.7
Olaszország	(1874.)	97.0
Ausztria	(1883.)	50.6
Portugália	?	47.0
Belgium	?	20.0
Svédország	(1884.)	15.0
A többi államok		40.0

Osszesen 3,187.2

II. Európán kívüli országok.

Ausztrália	(Kivitel 1885/86.)	2,066.0
Északamerikai Egyesült államok	(1884.)	1,395.2
Argentini köztársaság	(Kivitel 1885.)	1,233.9
Uruguay	(Kivitel 1884.)	268.0
Fokföldi gyarmatok	(Kivitel 1885.)	132.9
Brit-Kelet-India	(Kivitel 1885/86.)	104.9
Natal	(Kivitel 1885.)	78.5
Ázsiai Törökország és Perzsia	körülbelül	60.0
Brit-Észak-Amerika	(1884.)	20.0
Egyéb országok	körülbelül	400.0
Osszesen		5,809.4
Mindössze		8,996.6

Látható e kimutatásból, hogy mily óriási a tengerentúli országok gyapjútermelése; s kivitelük oly rohamosan fejlődik, hogy például az ausztráliai brit gyarmatok gyapjúkivitele 1871-től 1884-ig több mint megkétszereződött. A túltermelés természetesen maga után vonta a gyapjúárak nagymérvű hanyatlását; az angol piacon a nyers gyapjú ára 1851-től 1884-ig 43 $\frac{0}{10}$ -kal hanyatlott.

Hazánkban az **állategészségügy**, mióta az 1874. XX. t.-cz. hatályba lépett, sokat javult, s úgy benn az országban a járványok továbbterjedése, valamint a járványoknak külföldről való behurczolása erélyes intézkedésekkel akadályoztatik meg.

Az állati járványok — különösen a keleti marhavész behurczolásának megakadályozására szolgálnak a határvámoknál rendszerezett vesztegintézetek és állomások. Ily intézet van 11, u. m. az orsovai, felsőtömösi, verestoronyi, töröcsvári, tölgyesi, vulkáni és a sósmezei vesztegintézet, továbbá a csik-gyimesi, ó-sánczi és bodza-

krasznai vesztegállomás, végre egy vesztegkirendeltség Brassóban. Határszéli belépő állomás, hol bizottságok vannak szervezve az érkező állatok származási és egészségi bizonyítványainak, nemkülönben azok egészségi állapotának megvizsgálására, 14 van, u. m. a varasdi hidon, Légrádon, Zákányban, Barcsen, a paléi révnél, Eszéken, Gomboson, Palánkán, Ujvidéken, Pancsován, Baziáson, Bellobreszkán, Lajtha-Bruckban és Zimonyban. Sertésveszteglő a vasúton érkező sertések megvizsgálására és a borsókás sertések kiirtására kettő van, Kőbányán és Sopronban.

Hivatalos statisztikánk az állategészségügyre vonatkozó adatokat szintén felöleli, de az utóbbi két évben csak is a megbetegedést mutatta ki; azt tehát, hogy a megbetegedett állatok közül mennyi gyógyult meg, mennyi hullott el s mennyi irtatott ki, csak 1884-ig tudjuk kimutatni. Megjegyzendő, hogy ez adatok csak az anyaországra vonatkoznak:

Az állat neme	Év	A z ö s s z e s l é t s z á m b ó l							
		megbetege- dett		meg- gyógyult		elhullott		kiirtatott	
		szám szerint	o/o	szám szerint	o/o	szám szerint	o/o	szám szerint	o/o
Ló	1880	2,882	0'16	1,770	0'10	338	0'02	774	0'04
	1881	13,173	0'72	11,917	0'65	254	0'01	1,002	0'06
	1882	14,999	0'82	13,575	0'74	180	0'01	1,244	0'07
	1883	6,423	0'35	4,886	0'27	176	0'01	1,361	0'07
	1884	5,219	0'29	4,176	0'23	169	0'01	874	0'05
Szarvas- marha .	1880	4,756	0'10	3,487	0'07	1,206	0'03	63	0'00
	1881	3,590	0'08	987	0'02	2,258	0'05	345	0'01
	1882	2,178	0'05	484	0'01	1,620	0'04	74	0'00
	1883	2,839	0'06	671	0'01	2,111	0'05	57	0'00
	1884	10,604	0'23	8,547	0'19	1,920	0'04	137	0'00
Juh . . .	1880	74,709	0'81	73,597	0'80	1,103	0'01	9	0'00
	1881	13,648	0'15	11,986	0'13	1,662	0'02	—	—
	1882	12,823	0'14	12,570	0'14	253	0'00	—	—
	1883	8,414	0'09	7,490	0'08	924	0'01	—	—
	1884	6,836	0'07	6,330	0'07	505	0'01	1	0'00
Sertés . .	1880	1,744	0'05	1,348	0'04	396	0'01	—	—
	1881	2,056	0'06	199	0'01	1,857	0'05	—	—
	1882	1,618	0'04	220	0'01	1,398	0'03	—	—
	1883	5,677	0'15	371	0'01	5,306	0'14	—	—
	1884	6,793	0'18	1,813	0'05	4,974	0'13	6	0'00

Hogy a megbetegedett állatoknak hány százaléka gyógyult meg, hullott el és irtatott ki, a következő százalékszámok mutatják:

Az állat neve	Év	A megbetegedett állatok közül			
		meggyógyult	elhullott	kiirtott	összesen elpusztult
		s z á z a l é k			
Ló	1880	61'41	11'73	26'86	38'59
	1881	90'46	1'93	7'61	9'54
	1882	90'51	1'20	8'29	9'49
	1883	76'07	2'74	21'19	23'93
	1884	80'01	3'24	16'75	19'99
Szarvasmarha . .	1880	73'32	25'36	1'32	26'68
	1881	27'49	62'90	9'61	72'51
	1882	22'22	74'38	3'40	77'78
	1883	23'63	74'36	2'01	76'37
	1884	80'60	18'11	1'29	19'40
Juh	1880	98'51	1'48	0'01	1'49
	1881	87'82	12'18	—	12'18
	1882	98'03	1'97	—	1'97
	1883	89'02	10'98	—	10'98
	1884	92'60	7'39	0'01	7'40
Sertés	1880	77'29	22'71	—	22'71
	1881	9'68	90'32	—	90'32
	1882	13'60	86'40	—	86'40
	1883	6'54	93'46	—	93'46
	1884	26'69	73'22	0'09	73'31

Az utóbbi két évben a megbetegedést a következő számok mutatják:

	Megbetegedett					Megbetegedett			
	1885-ben		1886-ban			1885-ben		1886-ban	
	drb	%	drb	%		drb	%	drb	%
Himlőben:					Taknyosság és bőr-				
juh	2,312	9'16	5,361	46'69	féregben:				
Lépfenében:					ló	1,014	20'60	847	15'82
ló	210	4'27	277	5'17	Jó indulatu buja ki-				
szarvasmarha .	3,226	4'00	3,492	56'54	ütésben:				
juh	1,695	6'71	544	4'74	ló	76	1'54	107	2'00
sertés	7,211	68'26	—	—	szarvasmarha .	60	0'07	173	2'80
Száj- és körömfájás-					Rühben:				
ban:					ló	3,586	72'86	3,949	73'77
szarvasmarha .	74,886	92'80	1,063	17'21	szarvasmarha .	781	0'97	61	0'99
juh	10,230	40'51	11	0'09	juh	2,749	10'89	3,889	33'87
sertés	2,621	24'81	324	4'31	Veszettségben:				
Ragályos tüdőlobban					ló	36	0'73	11	0'21
szarvasmarha .	1,102	1'37	905	14'65	szarvasmarha .	135	0'17	87	1'41
Vérhasban:					juh	92	0'36	25	0'22
szarvasmarha .	85	0'10	137	2'22	Sertés	98	0'93	69	0'92
juh	42	0'17	103	0'90	Orbánczban:				
Mételyben:					sertés	—	—	6,652	89'16
szarvasmarha .	424	0'52	258	4'18	Tenyészbénaságban:				
juh	8,130	32'20	1,549	13'49	ló	—	—	162	3'03
sertés	634	6'00	416	5'58					

Hogy járványos betegségekben a különböző állatoknál az összes állományból mennyi hullott el Ausztriában és mennyi nálunk, a következő számokból tűnik ki:

Járványos betegségekben elhullott								
É v	a szarvas marha		a ló		a juh		a sertés	
	állományból 1000 közül							
	Magyaror- szágban	Ausztriá- ban	Magyaror- szágban	Ausztriá- ban	Magyaror- szágban	Ausztriá- ban	Magyaror- szágban	Ausztriá- ban
1881-ben	0.53	1.41	0.72	0.78	0.16	0.40	0.89	0.64
1882-ben	0.35	0.81	0.81	0.67	0.02	0.29	0.29	1.35
1883-ban	0.44	0.62	0.88	0.59	0.09	0.34	1.10	1.24
1884-ben	0.42	0.71	0.60	0.65	0.04	0.41	1.04	0.98
1885-ben	—	1.09	—	1.11	—	0.35	—	1.23

E számok is mutatják, hogy Magyarország állategészségügye határozottan kedvező; járványos betegségekben évről évre általában kevesebb hull el, mint Ausztriában; csak lóból hullott el két évben aránylag több, sertésből pedig egy évben.

2. Baromfitenyésztés.

A mezőgazdasági mellékfoglalkozások közt talán egy sincs fontosabb a baromfitenyésztésnél. Mig a baromfi és tojás csaknem nélkülözhetlen élelmicikkül szolgálnak, a baromfi, különösen a lúdtoll, mint az ágynemű legfőbb alkatrésze, határozottan nélkülözhetetlen. A baromfi hasznosságával szemben tenyésztési költsége igen csekély, mert általa a gazdaságban oly hulladékokat is lehet, értékesíteni melyek különben kárba vesznének.

A baromfitenyésztés Magyarországon s különösen az alföldön eléggé virágzik, itt még a tanyai gazdálkodás is előmozdítja.

Az 1884-dik évi állatösszeírás a hazai baromfiállományt is számbavette. A dolog természeténél fogva az ily számbavétel nem lehet egészen pontos, de valószínűleg mégis megközelíti a valóságot. A főbb eredmény a következő:

	Parasztbirtokos tulajdonában			Közép- és nagybirtokos tulajdonában			Összesen
	idei költség	tenyész baromfi	együtt	idei költség	tenyész baromfi	együtt	
	e z e r d a r a b b a n						
Tyuk	11,957	6,980	18,937	1,776	968	2,744	21,681
Pulyka	300	144	444	171	68	239	683
Lúd	3,435	1,419	4,854	559	218	777	5,631
Kacsa	1,538	618	2,156	381	138	519	2,675
Galambs	931	837	1,768	252	226	478	2,246
Összesen	18,161	9,998	28,159	3,139	1,618	4,757	32,916

A baromfi túlnyomó része a parasztbirtokosok tulajdonában van, kikre az összes baromfiállománynak 85⁵⁵ % -a esik, különösen a tyúknál és lúdnál látjuk a parasztbirtokosok túlsúlyát; kacsából, galambból s kivált pulykából a közép- és nagybirtokosokra már jóval tekintélyesebb százalék esik. Az idei költség körülbelül kétszeresét teszi a tenyészbaromfiaknak; a parasztbirtokosok tulajdonában levő összes baromfiakból 64⁴⁹ % esik az idei költségre, a nagybirtokosok baromfi állományából pedig 65⁹⁹ %.

Hogy a baromfitenyésztés mily nagy mértékben hozzájárul népünk élelmezéséhez, mutatják az új élelmezési statisztikában konstatált számok,¹⁾ ezek szerint a szorosabb értelemben vett Magyarországhban évenként elfogyasztatik:

baromfi	391,217	méter mázsa	25.429,105	frt értékben
tojás	302,130	» »	9.063,900	» »
együtt	693,347	méter mázsa	34.493,005	frt értékben

E számok azonban nem merítik ki baromfitenyésztésünk eredményét. Nemcsak hogy saját szükségletünket tudjuk fedezni, hanem még kivitelre is jelentékeny mennyiség marad. A baromfinak, tojának és tollaknak külforgalmát áruforgalmi statisztikánk adatai alapján a következő számok tüntetik fel, az eleven és leölt szárnyasok mennyiségét részben darabszám szerint, részben métermázsákban mutatván ki:

¹⁾ Dr. Keleti Károly: Magyarország népességének élelmezési statisztikája physiologiai alapon. Budapest, 1887.

	Egység	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86-ban
a) Behozatal.							
Baromfi (mindennemű eleven és leölt szárnyas) . .	drb	9,059	14,836	7,964	9,565	1,793	8,643
	métm.	78	136	279	340	347	236
Tojás	»	308	423	560	583	775	530
Ágytollak . .	»	505	412	325	360	272	375
Ludzsir . . .	»	9	59	85	64	150	73
Ludmáj . . .	»	1	—	1	1	2	1
Összesen .	drb	9,059	14,836	7,964	9,565	1,793	8,643
	métm.	901	1,030	1,250	1,348	1,546	1,215
b) Kivitel.							
Baromfi (mindennemű eleven és leölt szárnyas) . .	drb	1.118,046	486,077	739,003	755,448	676,362	754,987
	métm.	23,129	37,646	43,465	47,756	52,864	40,972
Tojás	»	61,123	69,501	77,270	101,428	88,471	79,559
Ágytollak . .	»	18,275	18,370	18,743	20,445	18,198	18,806
Ludzsir . . .	»	151	276	226	216	230	220
Ludmáj . . .	»	292	426	614	585	750	533
Összesen .	drb	1.118,046	486,077	739,003	755,448	676,362	754,987
	métm.	102,970	126,219	140,318	170,430	160,513	140,090

Behozatalunk egészen jelentéktelen, kivitelünk ellenben valamennyi czikknél a lúdszir és lúd m á j kivételével tekintélyes számokat mutat. A mennyiségnél még tájékoztatóbb képet nyújt a f o r g a l o m é r t é k e, melyet a következő táblázat tüntet elő:

	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86-ban
a) Behozatal, forintokban						
Baromfi (eleven és leölt szárnyas) .	24,067	42,355	32,287	34,000	25,443	31,630
Tojás	7,693	10,582	15,032	21,821	32,301	17,486
Ágytollak . .	131,292	107,055	89,610	101,631	101,241	106,166
Ludzsir. . .	606	3,767	10,854	7,071	13,829	7,225
Ludmáj . . .	158	—	274	175	377	197
Összesen .	163,816	163,759	148,057	164,698	173,191	162,704

	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
b) Kivitel, forintokban						
Baromfi (ele- ven és leölt szárnyas) .	3.499,521	3.069,412	4.116,500	3.716,836	4.225,490	3.725,552
Tojás . . .	1.528,082	1.737,518	2.378,634	4.027,763	3.898,266	2.714,053
Ágytollak .	5.116,952	5.143,558	5.055,943	6.634,155	5.190,841	5.428,290
Ludzsir. . .	10,898	19,842	29,995	24,857	22,956	21,709
Ludmáj . .	52,483	76,748	149,057	120,115	158,685	111,418
Összesen .	10.207,936	10.047,078	11.730,129	14.523,726	13.496,238	12.001,022

A behozatal sohasem érte el a 200 ezer frtot, a kivitel ellenben, volt év, hogy a 14 milliót is erősen meghaladta. A kivitelből legnagyobb összeg esik az ágytollakra, azután az eleven és leölt szárnyasokra, továbbá a tojásra. Érdekes, tojáskivitelünk emelkedése; míg 1882-ben csak 1.53 millió frtot tett, 1885-ben már meghaladta a 4 milliót, 1886-ban némi csökkenést látunk, de azért ez évben is igen tekintélyes összeg folyt be külföldre szállított tojásokért.

3. Vadászat.

A vadászat nemcsak férfias szórakozás, hanem egyúttal a nép élelmezésének egyik tényezője s bár e tekintetben magasabb kulturfokon természetesen távolról sem játszik oly fontos szerepet, mint az állattenyésztés, de azért még sem kicsinyelhetjük s a vadállomány fentartását a közgazdasági érdek is követeli.

Vadállományunk, bármily kedvezők rá nézve a természeti viszonyok, az esztelen vadpusztítás következtében erős hanyatlásnak indult. Szerencsére elég korán lépett közbe a törvényhozás intézkedése s ma már az 1872. VI. s még inkább az 1883. XX. t.-cz. oltalma alatt vadállományunk ismét szép gyarapodást mutat, bár azóta, de csak a szabad időszakban, sokkal több vad ejtetik el, mint annak előtte.

Az elejtett vadakról pontos statisztikai följegyzések nem vezetettek, s így az adatok többé-kevésbbé csak becslésen alapulnak. Bedő Albert nagyszabásu munkájában ¹⁾ a magyar állam területén 1884. évben elejtett vadak száma következőleg van kimutatva:

¹⁾ Bedő Albert: A magyar állam erdőségeinek, gazdasági és kereskedelmi leírása. Budapest 1885.

A vadak megneve- zése	Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Együtt	A vadak megneve- zése	Magyar- ország	Horvát- Szlavon- ország	Együtt
a) H a s z n o s v a d a k.							
d a r a b				d a r a b			
Szarvas . . .	2,252	65	2,317	Fürj	53,190	5,037	58,227
Dámvad . . .	713	—	713	Haris	5,937	—	5,937
Őz	10,263	980	11,243	Vadlúd . . .	2,635	29	2,664
Zerge	51	2	53	Vadrucza . .	44,286	4,625	48,911
Muflon	14	—	14	Szárcsa . . .	8,549	—	8,549
Vaddisznó . .	3,077	58	3,135	Túzok	343	—	343
Mezei nyúl . .	287,569	12,966	300,535	Daru	91	—	91
Teng. nyúl . .	12,255	64	12,319	Erd. szalonk.	14,038	4,203	18,241
Különf. eml. .	196	—	196	Vizi szalonk.	8,751	1,239	9,990
Süketfajd . .	282	11	293	Vadgalamb . .	15,456	1,238	16,694
Nyírfajd . . .	125	—	125	Fenyves és			
Hófajd	52	50	102	huros rigó . .	32,592	1,540	34,132
Császármad. .	4,660	540	5,200	Különf. szár-			
Fácán	37,296	2,332	39,628	nyas	12,005	—	12,005
Fogoly	238,747	9,683	248,430	Összesen . .	795,425	44,662	840,087
b) K á r t é k o n y v a d a k.							
d a r a b				d a r a b			
Medve	260	20	280	Különf. eml. .	3,618	1,580	5,198
Borz	1,475	165	1,640	Sas és keselyű	4,219	1,132	5,351
Vidra	534	16	550	Sólyom, ká-			
Hiúz	35	—	35	nya, ölyv,			
Farkas	500	404	904	vércse	35,264	1,495	36,759
Vadmacska . .	1,126	218	1,344	Bagoly	6,970	630	7,600
Róka	17,977	1,905	19,882	Varju, szarka	114,890	6,416	121,306
Nyest	1,672	488	2,160	Különf. szár-			
Görény	4,476	—	4,476	nyas	22,019	780	22,799
Menyét	9,277	1,531	10,808	Összesen . .	224,312	16,780	241,092

E szerint egy év alatt hasznos- és kártékonyvadat Magyarországon összesen 1.019,737 darabot, Horvát-Szlavonországban 61,442 darabot, az egész magyar birodalom területén pedig 1.081,179 darabot ejtettek el. A hasznos vadak legnagyobb részét nyúl és fogoly képezi, de nagy vadak, mint a szarvas, vaddisznó, őz, szintén szép számmal ejtetnek el. Az elejtett kártékony vadak közt, nem említve a kisebb ragadozókat, igen nagy számmal szerepel a róka.

A vadhús legnagyobb részét magunk fogyasztjuk el, de azért külforgalmunkban is számottevő cikket képez, a mint a következő kimutatás mutatja:

É v	Minden nemű leölt vad					
	behozatott			kivitetett		
	darab	méter-mázsa	forint értékben	darab	méter-mázsa	forint értékben
1882	4,129	40	22,056	40,591	3,178	361,839
1883	1,808	75	11,680	10,174	3,443	222,997
1884	345	327	23,980	938	6,069	408,441
1885	256	240	16,967	12	6,177	441,150
1886	145	214	15,729	9,233	7,145	546,335
átlag 1882—86	1,331	179	18,082	12,190	5,202	396,152

Mutatják e számok, hogy mennyivel több és nagyobb értékű vadat viszünk ki, mint a mennyit behozunk; az utolsó évben a kiviteli többlet meghaladta a félmillió forintot. Kimutatásunkba csak a leölt vadakat vettük fel, az eleven vadak csak kis mennyiségben képezik tárgyát a külforgalomnak.

4. Halászat.

A haltenyésztésről és halászatról csak keveset beszélhetünk. Nemcsak a rendszeres tenyésztés hiányzik nálunk, hanem a halak természetes védelme is, minőt a vadászati törvény vadállományunknak immár biztosított. Halászati törvényünk mindezideig nincs, az egyes törvényhatóságok alkotnak ugyan szabályrendeleteket, melyeken azonban nagyon könnyen túlteszik magukat. Jelenleg 41 törvényhatóság bir a belügyminiszterium által jóváhagyott szabályrendelettel, a többinek területén a halászat semmi korlátozásnak sincs alávetve s tekintet nélkül az ívás-időre és az apró ívadéokra a halpusztítás tetszés szerint folyik, s halállományunk egyre csökken. Innen van az, hogy haltenyésztésre alkalmas vizeink daczára, a hal népünk élelmezésében igen csekély jelentőséggel bir s a mint Magyarország élelmezési statisztikájából látjuk, évenként hazánkban csak 203,950 métermázsa hal fogyasztatik el.

A kormány a haltenyésztés előmozdítására a halászati felügyelőséget állította fel, de ennek működését, a halászati törvény hiányában, nem kísérheti a kívánt siker, bár némi eredményt még így is felmutathat.

1886-ban 26 mesterséges haltenyésztő-telep állt fenn, ezek közül legfontosabb az iglói állami haltenyésztő-telep, melyből 1885-ben 110,000 hal osztatott szét, 1886-ban pedig közel 200 ezer került kiosztás alá. Élénk tevékenységet fejt ki a poprádvölgyi halászati felügyelőség, mely Tátraházán berendezett költőházából a

Poprádot és annak mellékveit igyekeznek benépesíteni; fontos a balatoni halászati szövetkezet működése is, mely főleg a Balaton halállományának megvédésére irányul.

Hogy a hazai édesvizekből évenként kihalászni szokott hal-mennyiség mennyire rúg, arra nézve egyáltalán nem rendelkezünk adatokkal, megközelítő számokul az élelmezési statisztikában ki-mutatott halfogyasztást fogadhatjuk el. A balatoni halászati szövet-kezet ez irányban is gyűjtött statisztikai adatokat, ezek szerint a Balatonból 1886-ban 3,710 métermázsa halat fogtak ki.¹⁾

A tengeri halászat a magyar tengerparton jelentéktelen, kivált ha összehasonlítjuk más államok, mint például Anglia, Nor-végia stb. tengeri halászatával. A halászatnak kiméretlen, pusztító üzése a magyar tengerpart mentében is el volt terjedve, melyet azonban az 1884. decz. 12-kén életbelépett új halászati rendsza-bálynak meglehetősen sikerült korlátozni.

Tengeri halászatunk általános képét 1886-ban a következő kimutatás állítja szem elé:²⁾

Révkerület	A fogott halak		A halászárművek		A hálók		A halászok átlagos száma
	mennyisége, mm.-ban	összes értéke frtokban	száma	értéke frt.	száma	értéke frt.	
1. Fiume	3,140	105,385	93	23,600	5	2,000	290
2. Buccari	311	3,409	10	2,500	10	6,400	38
3. Portoré	571	13,220	6	360	9	6,300	52
4. Szelore	1,035	10,674	36	5,870	149	20,075	181
5. Zengg	330	10,485	6	1,000	8	3,000	42
6. Carlopago	281	3,765	7	1,050	26	3,004	16
Összesen	5,668	146,938	158	34,380	207	40,779	619

Fiuménál 180 olasz halász halászott 48 járművel s 1,947 métermázsa halat fogott, mely számok a fentebbi számokban már be vannak foglalva.

Az osztrák-ádriai tengerparton a halászat eredményét a következő számok mutatják 1884/5-ben:³⁾

	darab	Mennyiség	Érték
		métermázsa	frtokban
Szivacsok	15,060	—	1,524
Tengeri sül	18,254	6	44
Kagylósok	1.309,739	1,265	103,434
Puhányok	2.504,310	9,698	147,359
Halak	—	71,811	2.006,195
Teknősbékák	12	—	24
Delphineek	—	5	50
Összesen	3.847.375	82,785	2.258,630

¹⁾ Jelentés az országos halászati felügyelő 1886. évi működéséről.

²⁾ A fiumei m. kir. tengerészeti hatóság 1886. évi jelentése.

³⁾ Oesterreichisches Statistisches Handbuch. Fünfter Jahrg. 1886. Wien 1887.

Hogy mily nagy értéket képvisel némely külállamban a ten-
geri halászat eredménye, mutatják a következő számok:

	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
	e z e r f o r i n t o k b a n				
Hollandia	3,386	3,415	4,224	3,919	3,204
Norvégia	28,729	26,969	24,476	23,199	20,560
Franciaország. . .	33,068	37,185	42,891	35,184	—

De legnagyobb szerű Angliának tengeri halászata, mely éven-
kint körülbelül 100 millió frt értéket produkál.

5. Méhészet.

A gazdasági mellékfoglalkozások közt nem utolsó jelentőségű
a méhészet, mely csak egy kis gondot, utánlátást igényel s minden
különös költség nélkül szép haszonhoz juttatja a tenyésztőt.

A méhészet hazánkban újabban szép lendületet vett s a régi
tenyésztési módtól mindinkább kezdenek áttérni az új tökéletesebb
tenyésztési módra, mozgószerkezetű kaptárokkal. Az 1884. évi
összeírás a szorosabb értelemben vett Magyarországon, a méh-
kasok, illetőleg méhcsaládok számát következőleg állapította meg:

Ország-rész	A kisbirtokosok				A közép és nagybirtokosok				Az összes méh- családok száma	Eskik 1000 lakós- ra méhcsalád
	tulajdonában levő méhesaládok									
	közönséges kasokban		mozgó szerkezetű kaptárookban		közönséges kasokban		mozgó szerkezetű kaptárookban			
	darab	%	darab	%	darab	%				
I. Duna balpartja . .	55,571	91'02	5,483	8'98	12,210	77'46	3,553	22'54	76,817	44
II. Duna jobbpartja .	127,571	95'74	5,681	4'26	21,606	85'26	3,735	14'74	158,593	62
III. Duna-Tisza-köze .	66,337	90'22	7,188	9'78	14,592	82'01	3,201	17'99	91,318	39
IV. Tisza jobbpartja .	59,113	97'42	1,567	2'58	19,142	92'63	1,523	7'37	81,345	56
V. Tisza balpartja . .	86,711	97'96	1,804	2'04	18,392	93'75	1,226	6'25	108,133	59
VI. Tisza-Maros-szöge	71,839	75'21	23,683	24'79	6,092	47'14	6,830	52'86	108,444	63
VII. Erdély	91,000	96'37	3,425	3'63	21,843	90'53	2,286	9'47	118,554	57
Összesen . .	558,142	91'95	48,831	8'05	113,877	83'59	22,354	16'41	743,204	54

E számok azt mutatják, hogy a régi tenyésztési mód még
mindig túlsúlyban van, s a méhcsaládoknak csak 9.58⁰/₀-a van mozgó-
szerkezetű kaptárookban; főleg a kisbirtokosoknál kedvezőtlen az
arány, a közép- és nagybirtokosoknál kétszerte nagyobb arány-
számot látunk. Az egyes országrészek közt is nagy a különbség.
A mozgószerkezetű kaptárak leginkább el vannak terjedve a Tisza-
Maros szögén, itt az összes számnak a kisbirtokosoknál közel 25, a
nagybirtokosoknál pedig több mint 52⁰/₀-át képezik. Nem éppen ked-

vezőtlen a viszony a Duna-Tisza közén és a Duna balpartján sem, legkedvezőtlenebb a Tisza két partján.

Ausztriában az 1880-ki számlálás alkalmával 926,312 méhkas találtatott s Ausztria méz- és viasztermése 1884-ben, Alsó-Ausztria nélkül 59,398 métermázsát tett.

Magyarország külforgalmát mézből és viaszból a következő számok mutatják :

É v	M é z				V i a s z			
	Behozatal		Kivitél		Behozatal		Kivitél	
	m. m.	frt	m. m.	frt	m. m.	frt	m. m.	frt
1882	411	14,400	11,018	440,731	336	41,991	2,392	322,965
1883	780	27,308	12,603	504,128	501	62,605	2,086	281,589
1884	796	25,243	11,402	380,071	422	60,073	1,698	249,215
1885	237	5,189	9,243	224,994	478	64,376	2,676	375,333
1886	181	4,119	9,010	240,077	604	78,143	2,267	302,981
átlag . .	481	15,252	10,655	358,000	468	61,438	2,224	306,417

Daczára tehát, hogy méhészetünk még csak most kezd nagyobb arányokban fejlődni, mézből és viaszból már is szép kivitelünk van, melyet még tovább is fokozhatunk.

6. Selyemtenyésztés.

A selyemtenyésztést nálunk már a mult század végén próbálták meghonosítani, de csekély eredménnyel. A negyvenes évek élénk közgazdasági törekvéseinek, ezen a téren szintén rövid ideig tartó hatása volt, úgy hogy a selyemtenyésztés hazánkban csak a legújabb időben vett némi lendületet, bár még most is nagyon a kezdetnél vagyunk.

A kormány 1872-ben egy országos selyemtenyésztési felügyelőséget állított fel Szegzárdon, a felügyelőség a nép között ingyen selyembogárpetéket oszt ki, a termelt gubókat pedig beváltja ; hasonlóképen a kormány mindent elkövet, hogy a selyemhernyók táplálékát adó szederfák tenyésztését minél inkább előmozdítsa.

Selyemtenyésztésünk legújabb állapotát a következő számok világítják meg :¹⁾

Selyemtenyésztést üzött :

1885-ben 751 községben 13,859 család, ezektől beváltatott 176,201 kg. gubó 189,421 frton.

1886-ban 883 községben 17,784 család, kiktől beváltatott 257,635 kg. gubó 271,886 frton.

¹⁾ Az országos selyemtenyésztési felügyelőség évi jelentése a selyemipar állapotáról 1886-ban.

Az utolsó évben is szembeszökő a haladás, de a nagy haladásról még inkább fogalmat szerzünk, ha tudjuk, hogy 1879-ben az ország összes selyembubó termése nem ment többre, 2507 kilogrammnál.

Gyárainkban legombolyított:

1885-ben	12,315	kgram selyem
1886-ban	13,240	» »

A fonógyárakban alkalmazva volt:

1885-ben	236	olasz és	186	magyar munkásnő
1886-ban	120	» »	265	» »

1885-ben tehát még az olasz munkásnők voltak túlsúlyban, 1886-ban már megfordított arányt látunk, csakhogy még sokkal erősebben dőlve a magyar munkásnők javára, jeléül annak, hogy népünkben megvan a szükséges képesség a selyemipar művelésére.

Selyembogártójas előállított a szegzárdi intézetben:

1885-ben	1.241,040	górscővezett pillepár után	10,505	uncia
1886-ban	1.808,000	» » »	9,374	»

A felügyelőség, többnyire községi faiskolákban elvetésre kiosztott:

1885-ben	982	községben	1,393	liter szederfa magot
1886-ban	3,410	»	1,617	» » »

További iskolázásra elhelyezett:

1885-ben	43,850	darab szederfa csemetét
1886-ban	264,700	» » »

Végleges helyére kiültetett:

1885-ben	234	községben	57,922	darab szederfa
1886-ban	528	»	111,991	» »

Mind e számok azt bizonyítják, hogy a selyemtenyésztés körül hazánkban újabban igen életrevaló tevékenység indult meg; de még igen sok a tenni való. A selyemtenyésztést még csak szórványosan üzik, kívánatos, hogy e hasznóhajtó foglalkozás minél általánosabban elterjedjen. Termelésünk még Ausztria termeléséhez képest is csekély, ott ugyanis 1885-ben 2.080,111 kg. selyembubó termeltetett, pedig Ausztria selyemtermelése sem foglal el valami kiváló helyet a nemzetközi selyemtermelésben.

A lyoni selyemkereskedők egyletének kutatásai szerint, a földkerekségének nyers selyemtermelése következő volt: ¹⁾

¹⁾ Zeitschrift des kön. Preussischen-Statistischen Bureaus. 1887. Heft I. II. Berlin 1887.

	Kilogr.		Kilogr.		Kilogr.
1875	9.616,900	1879	8.171,960	1883	10.048,000
1876	8.022,650	1880	10.577,350	1884	9.273,000
1877	8.389,620	1881	9.470,370	1885	8.948,500
1878	9.097,870	1882	9.398,000		

Az egyes országok ehez következő mennyiségekkel járultak :

	1875	1880	1885
	kgr.	kgr.	kgr.
1. Franciaország	731,000	523,700	535,000
2. Corsica és Algír	1,100	1,650	
3. Olaszország	2.606,000	3.011,000	2.457,000
4. Osztrák-Magyar-Monarchia			
5. Spanyolország és Portugália	118,700	70,000	56,000
Együtt	3.456,800	3.608,350	3.216,000
6. Anatolia	152,000	93,000	172,000
7. Saloniki, Volo	79,700	60,000	100,000
8. Drinápoly	51,000	35,000	
9. Szyria	135,700	193,000	222,500
10. Görögország	32,000	16,000	20,000
11. Georgia és Perzsia	310,000	330,000	—
Levante együtt	760,400	727,000	514,500
12. Kaukázus	—	—	75,000
13. China : kivitelt Shangaiból	3.323,000	3.928,000	2.632,000
» » Kantonból	1.011,300	683,000	715,000
14. Japán » Yokohamából	679,000	1.145,000	1.351,000
15. India » Kalkuttából	386,400	486,000	445,000
Kelet-Ázsia együtt	5.399,700	6.242,000	5.143,000

A Kelet-Ázsiánál feltüntetett számok nem a termelést, hanem csak a kivitelt mutatják. Az összes nyers termelést Neumann-Spallart következőleg állítja össze :

A selyemtermés	Európában (1885)	körülbelül	3.340,000 kgr.
»	Chinában (becslés)	»	9.440,000 »
»	Japánban (1882—84)	»	3.520,000 »
»	Kis-Ázsiában és Trans-		
	kaukáziában	»	430,000 »
»	Kelet-Indiában (1883)	»	423,000 »
»	Perzsiában (1883)	»	400,000 »
kivitelt	Siámból (1884)	»	66,000 »
	Összesen		17.619,000 »

III. Szőlőművelés és bortermelés.

A szőlőművelés nálunk kiváló helyet foglal el a nemzeti termelés különböző ágai közt. A legújabb kataszteri adatok szerint Magyar-

ország **szőlőterülete** 425,497 hektárt tesz, miből 358,045 hektár az anyaországra, 67,452 hektár pedig Horvát-Szlavonországra esik s az előbbinél 1.3, az utóbbinál pedig 1.7 $\frac{0}{0}$ -át képezi az összes termő területnek.

A szorosabb értelemben vett Magyarország 63 megyéje közül csak 10-ben nem üznek szőlőművelést u. m.: Árva, Liptó, Túrócz, Zólyom, Szepes, Sáros, Máramaros, Csik, Háromszék és Brassó megyében. Az egyes országrészeket tekintve legkiterjedtebb volt a szőlőművelés a Duna jobbpartján, hol a termőterületnek 2.92 $\frac{0}{0}$ -a van szőlővel beültetve, a Duna-Tisza közén 2.24 $\frac{0}{0}$ -a, a Tisza-Maros szögén 1.54 $\frac{0}{0}$ -a. A Duna balpartján már csak 0.91 $\frac{0}{0}$ -a, a Tisza jobbpartján 0.85 $\frac{0}{0}$ -a, a Tisza balpartján 0.76 $\frac{0}{0}$ -a, az erdélyi részekben pedig csak 0.45 $\frac{0}{0}$ -a. Legtöbb szőlő van Tolnában és Baranyában, hol 5.65 $\frac{0}{0}$, illetőleg 5.36 $\frac{0}{0}$ -át képezi az összes termő területnek. Esztergomban és Zalában is meghaladja a 4, Temes, Jász-N.-K.-Szolnok, Pest, Fejér és Kis-Küküllő megyékben pedig a 3 $\frac{0}{0}$ -ot.

Néhány bortermő ország szőlőterületét a következő számok mutatják:

Franciaország	1.990,586	hektár
Olaszország	1.926,832	»
Spanyolország	1.167,575	»
Magyarország	425,497	»
Ausztria	248,326	»
Portugália	204,000	»
Németország	134,618	»

Magyarország szőlőterülete tehát mindjárt a három nagy déli bortermő ország szőlőterülete után következik s a többi államokat mind nagy mértékben meghaladja.

A hazai **szőlők művelésmódjára** nézve ama nagy szabású mű ad felvilágosítást ¹⁾, melyet Keleti Károly írt Magyarország szőlőszetéről s mely egy nemzetközi szőlészeti statisztika első része gyanánt készült. Ez adatok bár több évvel ezelőtt gyűjtettek, de minthogy a szőlőművelés módját az egyes vidékek nem egyhamar s nem egykönnyen változtatják, kétségkívül még most is meglehetősen visszatükrözik a tényleges állapotokat:

¹⁾ Nemzetközi statisztika. Szőlőszet. Első rész. Magyarország szőlőszeti statisztikája 1860—1873. Szerkesztette Keleti Károly. Budapest 1876.

Folyó szám	Művelési mód	Magyarország		Horvát-Szlavonország		Együtt	
		hektár	%	hektár	%	hektár	%
1	Tiszta fejmetszés, magas vesszőkkel és karókkal	88,056	24·61	17,286	25·58	105,342	24·77
2	Tiszta fejmetszés, törpe vesszőkkel karók nélkül	161,109	45·03	32,120	47·54	193,229	45·43
3	Csapos fejmetszés, magas vesszőkkel és karókkal	53,702	15·01	5,763	8·53	59,465	13·98
4	Csapos fejmetszés, porbújtásnak alkalmazott vesszőkkel és karókkal	20,698	5·79	5,978	8·85	26,676	6·27
5	Bakmetszés, magas karókkal	4,608	1·29	4,808	7·11	9,416	2·21
6	Karikás művelés . . .	25,615	7·16	1,197	1·77	26,812	6·31
7	Vegyes művelés . . .	3,957	1·11	417	0·62	4,374	1·03
	Összesen . . .	357,745	100·00	67,569	100·00	425,314	100·00

Legjobban el van terjedve a tiszta fejmetszés törpe vesszőkkel karók nélkül; az összes szőlőterületnek 45.43 %₀-át művelik így, az anyaországban 45.03 %₀-át, Horvát-Szlavonországban pedig 47.54 %₀-át. Másodsorban a tiszta fejmetszés magas vesszőkkel és karókkal van elterjedve, a szőlőterületnek körülbelül egy negyed-részét művelik így. A csapos fejmetszés magas vesszőkkel és karókkal valamint a művelés inkább az anyaországban dívik, a bakmetszés s a csapos fejmetszés porbújtásnak alkalmazott vesszőkkel és karókkal, inkább Horvát-Szlavonországban.

A **bortermés** mennyiségét az egész Magyarbirodalomról ép úgy mint a gabonatermést csak hézagosan mutathatjuk be. Az idézett nagy nemzetközi statisztikai munka számára megindított fölvétel Horvát-Szlavonországot is felölelte ugyan, de 1873-tól egész 1885-ig ott a bortermésről semmiféle adatok nem gyűjtettek. Az 1861—72. évek átlagában és 1885-ben termett;

	Átlag 1861—72	1885-ben
Magyarországban . . .	3.224,287 hektoliter	5.422,675 hektoliter
Horvát-Szlavonországban	781,120 »	1.196,910 »
Összesen . . .	4.005,407 hektoliter	6.619,585 hektoliter bor.

A szorosabb értelemben vett Magyarország bortermését az egyes bornemek megkülönböztetésével évről-évre a következő kimutatás részletezi:

Év	T e r m e t t						
	fehér	vörös	siller	aszú	általában	össze- sen ¹⁾	átlag egy hek- táron ²⁾
	b o r h e k t o l i t e r						
Az 1861— 1872 évek átlaga	61°53°/o 1.983,755	15°23°/o 491,024	22°92°/o 739,104	0°32°/o 10,404	100°/o 3.224,287	3.224,287	9°01
1873...	55°05°/o 2.024,259	18°89°/o 694,532	25°99°/o 955,913	0°07°/o 2,660	100°/o 3.677,364	3.763,475	10°52
1874...	60°52°/o 895,213	16°35°/o 241,892	22°88°/o 338,505	0°25°/o 3,594	100°/o 1.479,204	1.998,083	5°72
1875...	56°05°/o 3.044,851	19°54°/o 1.061,310	24°33°/o 1.321,536	0°08°/o 4,566	100°/o 5.432,263	6.260,258	17°85
1876...	51°39°/o 832,204	18°51°/o 299,684	30°09°/o 487,346	0°01°/o 133	100°/o 1.619,367	1.858,034	5°24
1877...	57°49°/o 1.775,854	15°48°/o 478,305	27°01°/o 834,437	0°02°/o 720	100°/o 3.089,316	3.534,041	9°87
Átlag 1873—77	56°04°/o 1.714,476	18°14°/o 555,145	25°74°/o 787,547	0°08°/o 2,335	100°/o 3.059,503	3.482,778	9°84
1878...	61°58°/o 4.308,957	15°03°/o 1.051,636	23°38°/o 1.636,176	0°01°/o 707	100°/o 6.997,476	8.075,833	22°37
1879...	60°08°/o 3.309,576	18°11°/o 997,405	21°70°/o 1.195,284	0°11°/o 5,854	100°/o 5.508,119	6.314,343	17°47
1880...	60°69°/o 1.287,923	17°16°/o 364,123	21°65°/o 459,448	0°50°/o 10,565	100°/o 2.122,059	2.426,799	6°74
1881...	59°04°/o 2.246,029	18°74°/o 712,979	22°04°/o 838,302	0°18°/o 6,770	100°/o 3.804,080	4.230,730	11°73
1882...	60°43°/o 2.242,890	16°29°/o 604,804	23°24°/o 862,586	0°04°/o 1,350	100°/o 3.711,630	4.113,058	11°23
Átlag 1878—82	60°49°/o 2.679,075	16°85°/o 746,189	22°54°/o 998,359	0°12°/o 5,049	100°/o 4.428,672	5.032,153	13°91
1883...	59°07°/o 2.471,426	18°20°/o 761,339	22°62°/o 946,446	0°11°/o 4,615	100°/o 4.183,826	4.636,135	12°73
1884...	57°96°/o 2.290,367	18°82°/o 743,696	23°22°/o 917,645	0°00°/o 156	100°/o 3.951,864	4.411,391	11°72
1885...	60°49°/o 2.940,689	19°60°/o 952,748	19°81°/o 962,911	0°10°/o 5,046	100°/o 4.861,394	5.422,675	14°77
1886...	1.930,888	893,782	771,200	343	3.596,213	3.932,755	10°84

Az összes termés tehát 1.86 és 8.07 millió hektoliter közt ingadozik, a hektáronkénti átlagos termés pedig 5.24 és 22.37 hektoliter közt. Az utóbbi években már nem találunk oly alacsony terméseket,

¹⁾ Az eladott mustból származott borral együtt.

²⁾ 1874-től az eladott szőlőt is beszámítva.

mint korábban, mi részben a valósággal kedvezőbb termésnek, részben talán a megbízhatóbb adatoknak tulajdonítható. A termelt bornak jóval több mint fele, 51.39-től egész 61.58 $\frac{0}{10}$ -a fehérbor. A vörösborra 15.23 — 19.60 $\frac{0}{10}$, a sillerre pedig 19.81 — 30.09 $\frac{0}{10}$ esik. Aszúbor még a legkedvezőbb évben (1880-ban) sem rúg többre félszázaléknál s alig haladja meg a 10 ezer hektolitert, de van év mikor egypár száz hektolitert sem tesz.

Néhány fontosabb bortermő ország termését több évről, a következő kimutatásban állítjuk össze: ¹⁾

Az ország neve	1875-ben	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881—85-ben
	1000 hektoliterben						
Franciaország . . .	78,202	38,578	38,825	46,165	35,595	31,481	38,129
Olaszország ²⁾	27,137	17,832	26,500	27,934	18,065	22,699	22,606
Magyarország ³⁾ . . .	6,260	4,231	4,113	4,636	4,411	5,423	4,563
Ausztria	6,426	3,036	3,367	3,474	3,286	4,001	3,433
Németország	3,061	2,674	1,597	3,196	3,358	3,727	2,910
Algír.	196	289	681	822	896	2,393	1,016

Az összehasonlítás az 1875-ki termékkel egyik európai államnál sem kedvező, mert a nevezett év általában gazdag bortermő év volt; óriás hanyatlást látunk Franciaországnál, de itt már az utóbbi évek csökkenő termésében a phylloxera-vész hatása nyilatkozik.

A világ megközelítő bortermését Neumann-Spallart következőleg állítja össze: ⁴⁾

Franciaország (1876—85)	36.679,000 hektoliter
Olaszország (1880—85)	21.759,000 »
Spanyolország	20.519,000 »
Osztrák-Magyar-monarchia (1876—85)	8.920,000 »
Portugália	4.000,000 »
Németbirodalom (1878—84)	2.089,200 »
Görögország	2.000,000 »
Oroszország	1.840,000 »
Románia	1.000,000 »

¹⁾ Statistical abstract for principal and other foreign countries, Thirteenth, twelfth, tenth, eighth, sixth Number. London 1886, 1883, 1881, 1879.

²⁾ 1874-ki termés.

³⁾ Horvát-Szlavonország nélkül.

⁴⁾ Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirthschaft Stuttgart 1884.

Svájcz	600,000	»
Szerbia	500,000	»
Belgium	1,500	»
Európai államok együtt . .	99.907,700	hektoliter
Éjszak-Amerikai egyesült államok . .	800,000	hektoliter
Algír (1880—86)	690,000	»
Fokföldi gyarmatok (1875.)	170,000	»
Ausztrália (1879—84)	72,000	»
Európán kívüli országok együtt . .	1.732,000	hektoliter
Mindössze	101.639,700	hektoliter

Statisztikánk a termelt bort minőségének megkülönböztetésével is kimutatja. E szerint volt az asszún kívül:

É v	F e h é r b o r				V ö r ö s b o r			
	közönséges		finom csemege		közönséges		finom csemege	
	összesen hektoliter	az összes fe- hér bor szá- zalekában	összesen hektoliter	az összes fe- hér bor szá- zalekában	összesen hektoliter	az összes vö- rös bor szá- zalekában	összesen hektoliter	az összes vö- rös bor szá- zalekában
1879. . .	3.265,597	98'67	43,979	1'33	991,391	99'40	6,014	0'60
1880. . .	1.277,630	99'20	10,293	0'80	356,802	97'99	7,321	2'01
1881. . .	2.233,214	99'43	12,815	0'57	686,728	96'32	26,251	3'68
1882. . .	2.221,363	99'04	21,527	0'96	584,452	96'63	20,352	3'37
1883. . .	2.429,066	98'29	42,360	1'71	734,463	96'47	26,876	3'53
Átlag 1879—83	2.285,374	98'87	26,199	1'13	670,767	98'05	13,363	1'95
1884. . .	2.276,184	99'38	14,183	0'62	730,901	98'28	12,795	1'72
1885. . .	2.863,463	97'37	77,226	2'63	922,557	96'83	30,191	3'17
1886. . .	1.919,301	99'42	11,587	0'58	866,999	97'00	26,783	3'00

Borunknak legnagyobb részét természetesen a közönséges bor képezi, finom csemege bort évenként 17—107 ezer hektoliter termelnek és pedig fehér csemegebort 10—77 ezer hektolitert, vöröset pedig 6—30 ezeret.

Szőlőtermelésünkéből nem számítva a házi fogyasztást, egy jelentékeny rész nem bornak tapostatik, hanem még szőlőalakban értékesítetik, ezt tünteti fel a következő kimutatás:

É v	E l a d a t o t t				
	külföldre		belfogyasztásra		összesen
	mét. mázsa	%	mét. mázsa	%	mét. mázsa
1874	16,328	22.71	55,559	77.29	71,887
1875	32,732	20.19	129,350	79.81	162,082
1876	52,804	66.56	26,523	33.44	79,327
1877	32,992	71.00	13,476	29.00	46,468
1878	29,622	48.39	31,597	51.61	61,219
átlag 1874—78	32,896	39.07	51,301	60.93	84,197
1879	8,328	21.75	29,958	78.25	38,286
1880	10,660	26.78	29,152	73.22	39,812
1881	12,956	37.05	22,007	62.95	34,962
1882	8,452	37.44	14,122	62.56	22,574
1883	7,784	30.79	17,496	69.21	25,280
átlag 1879—83	9,636	29.94	22,547	70.06	32,183
1884	8,254	34.93	15,374	65.07	23,628
1885	9,851	28.51	24,702	71.49	34,553
1886	11,964	36.88	20,480	63.12	32,444

Érdekes, hogy a hetvenes években a külföldi fogyasztásra való eladás mily szép lendületet vett. Szólónk, főleg Németországba ment, honnan azonban az ellenséges vámpolitika következtében meglehetősen kiszorult; s míg a hetvenes években volt esztendő, mikor 53 ezer métermása szőlőt adtunk el külföldre, az utóbbi években már többnyire csak 8—9 ezer métermázsát.

A becs- és eladási árat, valamint az értéket a következő számok mutatják:

É v	A must	A bor	Az aszabor	A szőlő	A termelt összes bor	Az eladott összes szőlő	Összes érték
	eladási ára				értéke		
	hektoliterenkint		m.-mázsánként				
	f o r i n t						
1861—1872 évek átlaga	—	10'92	78'89	—	35.929,245	—	—
1873 . . .	9'61	11'98	43.04	—	45.169,051	—	—
1874 . . .	10'12	14'70	73'12	10'70	29.599,388	768,907	30.368,295
1875 . . .	5'93	7'50	89'14	7'40	47.379,282	1.198,507	48.577,789
1876 . . .	7'15	8'32	137'26	1'40	15.469,410	903,951	16.373,361
1877 . . .	7'00	7'67	45'80	12'80	28.147,755	573,812	28.721,567

É v	A must	A bor	Az aszabor	A szőlő	A termelt összes bor	Az eladott összes szőlő	Összes érték
	e l a d á s i á r a				é r t é k e		
	hektoliterenkint		m.-má-zsánként				
	f o r i n t						
átlag							
1873—1877	7'98	10'03	77'67	10'44	33.152,977	861,294	31.010,253
1878 . . .	4'06	5'18	50'00	10'30	41.850,123	594,206	42.444,329
1879 . . .	4'75	5'57	40'65	7'70	36.259,244	296,586	36.555,830
1880 . . .	6'70	8'74	60'76	10'20	21.013,826	404,089	21.417,915
1881 . . .	6'48	8'69	80'05	10'50	37.951,072	365,484	38.316,556
1882 . . .	7'25	8'01	132'61	10'10	35.088,012	227,995	35.316,007
átlag							
1878—1882	5'85	7'24	72'81	9'76	34.432,455	377,672	34.810,127
1883 . . .	7'98	9'84	89'37	9'00	47.780,717	238,219	48.018.936
1884 . . .	7'58	8'76	127'18	10'00	39.086,521	243,596	39.330,117
1885 . . .	7'90	8'89	73'89	9'00	50.686,108	311,069	50.997,177
1886 . . .	8'85	10'06	75'06	10'00	40.375,860	315,129	40.690,989

Szőlő- és bortermelésünknek összes értéke tehát 16 és 51 millió forint közt ingadozik s az utóbbi 13 év átlagában 36.779,414 frtot tett.

A szőlőművelés előmozdítása a kormány kiváló gondoskodásának tárgyát képezi; a vinczellérképezdéken kívül, melyeket alább a gazdasági szakiskolák sorában fogunk ismertetni, még a borászati és szőlőszeti vándortanítók által is igyekszik a helyesebb szőlőművelést és borkezelést általánossá tenni a különböző vidékeken. Jelenleg tíz vándortanítói kerület van megállapítva, következő székhelyekkel: 1. Szombathely, 2. Pécs, 3. Székesfejérvár, 4. Esztergom, 5. Gödöllő, 6. Mád, 7. Misztótfalu (Szatmár m.) 8. Szeged, 9. Ménés, 10. Dicső-Szent-Márton s mindegyik kerülethez több, — kevesebb megye tartozik. A vándortanítók kerületükben szerte járnak s a szükséghez képest oktatást tartanak a szőlő- és gyümölcsstelepek berendezéséről és ápolásáról, szőlőoltásról, a fajok megválasztásáról, a szüreti munkákról, pinczekezelésről stb.

Az állam ezenkívül Kecskeméten egy szőlőtelepet tart fenn, hol különféle európai és amerikai szőlőfajokat tenyészt s belőlük részint gyökeres, részint síma vesszőket bocsát a szőlőtermelők rendelkezésére.

A telep részére 1886-ban beszereztetett: ¹⁾

¹⁾ Közlemények a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium közegeinek és intézeteinek 1886. évi jelentéseiből.

európai simavessző	1.190,198	darab	254	fajban
amerikai »	1.300,000	»	3	»
együtt	2.490,198	»	257	»

a telepről eladatott :

európai gyökeres vessző	635,303	darab	} 400 faj
európai sima vessző	93,334	»	
amerikai gyökeres vessző	612,347	»	
együtt	1.340,984	darab	403 »

Szőlőtermelésünket, különösen az agyagos és köves talaju becsesebb borvidékeken végmrolással fenyegeti a **phylloxera**. Magyarországon a phylloxerát 1875-ben fedezték föl először Pancsova szőlőiben, 1878-ban pedig a vele szomszédos Franzfelden. 1879-ben öt újabb infectiót találtak s az 1880-ban országszerte végrehajtott szakszerű vizsgálat már az ország különböző részein constatálta a phylloxeravész feltünését.

A phylloxera fellépése konstátáltatott :¹⁾

1875-ben	1	községben	1882-ben	29	községben
1876-ban	1	»	1883-ban	48	»
1879-ben	5	»	1884-ben	116	»
1880-ban	31	»	1885-ben	146	»
1881-ben	15	»	1886-ban	183	»

Látható ebből, hogy a phylloxeravész mily rohamosan terjed az utóbbi évek alatt s 1886. végén nevezetesebb borvidékeink közül csak a ruszti és a maros- és küküllőmelléki volt még vészmentes. Erdélyben Kolozsvárott fellépett ugyan a phylloxera, de sikerrel desiniciáltatott s ez időszerint még Erdély egész területe vészmentes ; különben a Balatontól és Szegzárdtól fel egészen a Hegyaljáig, végig, az egész Érmellék, a Ménes-Paulisi borvidék, a Szerémség és Dél-Magyarország mind inficiálva van.

A phylloxera-vész 1886. végeig körülbelül 85,000 katasztrális holdnyi, vagyis 48,875 hektár területet támadott meg, minek $\frac{1}{3}$ része már vagy elpusztult, vagy kivágatott.

A kormány intézkedései részint a védekezésre irányulnak (a phylloxera elhurczolásának megakadályozására a vészlepett szőlők zárlatok alá helyeztetnek, a szénkénneggel való gyérítő eljárás pedig hathatós támogatásban részesül) ; részint az ellenálló amerikai fajok meghonosítására.

Amerikai szőlővesszőket 11 állami szőlőtelep termel s 1886.

¹⁾ Jelentés a phylloxera-ügy állásáról. 1883—1886. években.

őszén 19 fajban 1.406,977 sima és 864,405 darab gyökeres vesszőt termeltek, a fajok közül leginkább a legjobban ellenálló riparia sauvage-t, mely maga a termelt simavesszőknek 86, a gyökeres vesszőknek pedig 92⁰/₀-át képezte. Az állami telepek jelentékeny termelésén kívül külföldről is nagymennyiségű amerikai szőlővessző importáltatott, így 1886. tavaszán Franciaországból 2.098,000 sima és 50 ezer darab gyökeres vesszőt hoztunk be, többnyire riparia sauvage-t.

A phylloxera ellen legjobb védelemnek bizonyult a homok-talaj, mely eddigelé mindenütt immunisnak találtatott. A homok-talaj eddig csak gyenge kerti bort adott, a szőlőfajok helyes megválasztásával igaz, hogy a homoki bor jóságát is tetemesen fokozhatjuk; de hegyi fajborainkat pótolni sohasem fogja s így kiszámíthatatlan az a kár, mely hazánkat a phylloxera pusztításokkal fenyegeti. A hazai szőlőterület talajára nézve a többször idézett nagy szőlőszeti statisztikában a következő adatokat találjuk:

A talaj minősége	Magyarország		Horvát-Szlavon-ország		Együtt	
	hektár	%	hektár	%	hektár	%
Fekete föld . . .	51,569	14'41	9,467	14'01	61,036	14'36
Agyagos	150,772	42'15	25,306	37'45	176,078	41'40
Homokos	99,797	27'90	21,761	32'21	121,558	28'58
Kavicsos	50,511	14'12	7,765	11'49	58,276	13'70
Meszes	658	0'18	417	0'62	1,075	0'25
Székes	1,150	0'32	—	—	1,150	0'27
Vegyes	3,288	0'92	2,853	4'22	6,141	1'44
Összesen . . .	357,745	100'00	67,569	100'00	425,314	100'00

A homokos talaj összes szőlőterületünknek egyharmadát sem tette, ma már kétségekivül jóval több homoki szőlő van, de mégis nagy része a szőlőterületünknek olyan, mely talajánál fogva nem tud ellenállni a phylloxera vésznek. Szőlőterületünkéből a 61 ezer hektár feketeföld más mívelési ágra is fordítható, de az agyagos, kavicsos és meszes talajnak túlnyomó része föltétlen szőlőtalaj, s ha a szőlő kipusztul belőle, dúsan jövedelmező értékes föld helyett, míveletlen, kopár, értéktelen terület leend.

Bár ezidőszerint a phylloxera már széltire el van terjedve, bortermésünk érezhető csökkenését eddig még nem idézte elő, de kétségtelen, hogy rövid idő alatt elő fogja idézni. Előttünk áll Franciaország példája, hol bár minden lehető intézkedést megtettek a vész elnyomására, az ország szőlőszete mégis jóformán a tönkre-

menés szélén áll. A phylloxera-vész előtt Franciaország szőlőterülete 2.503,000 hektár volt, ebből 1885 végeig teljesen kipusztult 1 millió hektár, minthogy azonban a szőlőbirtokosok az újraültetést buzgón folytatták, 1885 végén mégis 1.990,586 hektár szőlőterület állt fenn, a tiszta fogyás tehát alig haladta meg az 500 ezer hektárt. 1885-ben elárasztással 24,585 hektáron, szénkéneg-káliummal pedig 5,227 hektáron védekeztek a phylloxera ellen, az amerikai vesszővel beültetett terület pedig 75 ezer hektárra emelkedett. A phylloxera ellen megvédett terület tehát összesen 145,000 hektárt tett, vagyis az összes megtámadott területnek (664,000 hektár) 22⁰/₀-át.¹⁾ A szőlőterület csökkenése már nagyon érezhető Franciaország bortermésén, vannak egyes departement-ek, hol a bortermés a phylloxera pusztításai következtében ötödrésztére, sőt tizedrészére szállt le a korábbi terméseknek.

A phylloxera Franciaországon és hazánkon kívül csaknem minden európai bortermő országban föllépett, nagyobb mérvű pusztításokat eddig Portugáliában, Spanyolországban, Olasz- és Oláhországban tett.

A bor Magyarországnak jelentékenyebb kiviteli cikkek közé tartozik, mennyiségre évről-évre roppant mértékben meghaladja a kivitel a behozatalt; áruforgalmi statisztikánk adatai azonban arra mutatnak, hogy míg mi csekélyebb értékű bort viszünk ki, addig külföldről oly drága borokat importálunk, hogy csekély mennyiségű behozatalunk daczára volt év, hogy a behozatal értéke majd utolérte a kivitelét. Az egyes évek **forgalmát** a következő számok mutatják:

Év	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többség	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többség
	ezer métermázsákban			ezer forintokban		
1868 . . .	12	806	794	705	16,123	15,418
1869 . . .	11	630	619	634	12,601	11,967
1870 . . .	8	454	446	457	9,374	8,917
1871 . . .	27	447	420	1,568	9,684	8,116
1872 . . .	43	748	705	2,532	16,232	13,700
1873 . . .	36	689	653	2,065	15,003	12,938
1874 . . .	21	644	623	1,165	14,047	12,882
Átlag						
1868—74	23	631	608	1,304	13,295	11,991

¹⁾ Rapport sur les travaux administratifs entrepris contre le phylloxera et sur la situation du vignoble français pendant l'année 1885. Paris 1886.

É v	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többlet	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többlet
	ezer métermázsákban			ezer forintokban		
1882 . . .	113	918	805	2,987	14,968	11,981
1883 . . .	141	868	727	3,667	14,213	10,546
1884 . . .	143	897	754	11,505	12,787	1,282
1885 . . .	91	1,062	971	7,463	12,955	5,492
1886 . . .	92	1,349	1,257	7,470	15,164	7,694
Átlag 1882—86	116	1,019	93	6,618	14,017	7,399

Az osztrák-magyar vámterületen a bor- és szőlőforgalmát métermázsákban a következő kimutatás tünteti fel:

Átlag évek	Behozatal	Kivitel	Átlag évek	Behozatal	Kivitel
1831—35	226,449	103,933	1861—65	65,715	120,821
1836—40	312,287	86,400	1866—70	43,592	150,193
1841—45	252,890	109,219	1871—75	131,136	141,647
1846—50	125,418	84,245	1876—80	93,652	396,612
1851—55	336,963	74,065	1881—84	44,379	469,979
1856—60	312,334	106,175			

A hatvanas évekig a behozatal állandóan nagyobb volt, mint a kivitel, a hatvanas évek elejétől fogva azonban a kivitel bir túlnyomósággal, bár volt egy quinquennium, mikor a behozatal ismét majd utolérte a kivitelt, 1831—35-től 1881—85-ig a behozatal 80.38⁰/₀-kal csökkent, a kivitel ellenben 77.89⁰/₀-kal emelkedett.

Az osztrák-magyar monarchia területére behozott és kivitt bornak értékét 1851 óta a következő számok ¹⁾ mutatják:

Év	Behozatal	Kivitel	Év	Behozatal	Kivitel
1851	2.675,000	1.731,000	1856	3.010,000	2.020,000
1852	2.744,000	1.152,000	1857	3.253,006	2.960,000
1853	3.280,000	1.265,000	1858	4.151,000	2.048,000
1854	2.325,000	1.518,000	1859	1.883,000	2.059,000
1855	2.631,000	1.867,000	1860	938,000	2.012,000
Átlag 1851—55	2.731,000	1.506,000	Átlag 1856—60	2.647,000	2.221,000

¹⁾ Matlekovits: Az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig. Budapest, 1877. Ausweise über den auswärtigen Handel der Oest.-Ung. Monarchie. XXXII. Jahrgang. Oesterreichische Statistik. XIV. Band. Wien, 1887.

É v	Behozatal	Kivitel	É v	Behozatal	Kivitel
1861	639,000	2.149,000	1874	1.954,000	2.423,000
1862	883,000	1.396,000	1875	1.848,000	2.418,000
1863	1.073,000	1.668,000	Átlag		
1864	768,000	2.476,000	1871—75	2.784,000	2.305,000
1865	904,000	2.662,000	1876	1.661,000	3.156,000
Átlag			1877	1.665,000	4.199,000
1861—65	853,000	2.070,000	1878	1.899,000	5.125,000
1866	588,000	1.767,000	1879	1.889,000	7.105,000
1867	695,000	2.254,000	1880	1.237,000	15.540,000
1868	897,000	2.766,000	Átlag		
1869	1.083,000	2.125,000	1876—80	1.670,000	7.025,000
1870	1.137,000	2.306,000	1881	1.311,000	8.853,000
Átlag			1882	1.510,000	9.151,000
1866—70	886,000	2.445,000	1883	1.537,000	9.453,000
1871	1.907,000	2.676,000	1884	1.234,000	10.883,000
1872	2.819,000	2.114,000	1885	1.454,000	14.021,000
1873	2.891,000	1.896,000	Átlag		
			1881—85	1.409,000	10.472,000

A főbb import- és exportországok borbevételét és kivitelét ezer frankban a következő kimutatás tünteti fel: ¹⁾

Az ország neve	1876-ban	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881—85- ben
B e v i t e l :							
Franciaország	10,120	145,570	125,954	150,649	137,734	155,450	143,071
Nagy-Britannia és Írhon.	69,934	56,511	54,589	54,520	53,411	51,264	54,059
Oroszország	27,317	18,128	22,032	27,487	29,479	14,726	22,370
Németország	28,950	17,381	19,049	19,750	21,905	18,528	19,323
Észak-Am. Egyesült államok	10,082	14,011	15,874	20,957	11,888	13,179	15,182
Belgium	9,605	8,338	8,970	8,018	8,914	8,713	8,591
Hollandia	4,369	4,168	4,558	4,118	4,127	3,731	4,140
Svédország	1,500	1,827	2,881	1,478	2,185	—	2,093
Osztrák-Magyar monarchia	—	1,311	1,510	1,537	1,234	1,454	1,409
Norvégia	1,207	1,183	1,143	1,017	1,002	991	1,067
K i v i t e l :							
Spanyolország	51,203	118,555	143,285	132,945	116,352	134,928	129,213
Franciaország	84,640	101,126	98,668	94,600	94,930	102,363	98,337
Portugália	23,873	22,850	23,647	26,826	24,831	34,626	26,556
Olaszország	9,964	24,384	17,324	31,336	31,177	22,247	25,294
Osztrák-Magyar monarchia	4,641	8,853	9,151	9,453	10,884	14,021	10,472

¹⁾ Statistical abstract for the principal and other foreign countries. Thirteenth Number. London 1886. — Stat. abstr. of the United States. Fourth, ninth Number. Washington, 1882, 1887.

A borbevívó országok élén a legnagyobb bortermő ország, Franciaország áll, mely óriási borfogyasztását nem tudja saját terméséből fedezni s ezenkívül saját értékes borait nagy mennyiségben szállítja külföldre, úgyhogy a bortkivívó országok közt második helyen áll, míg az első helyet Spanyolország foglalja el, mely különben is erős délvidéki borainak tüzet még szeszszel is pótolja, alkalmazkodva legjobb vevőjének az angol nemzetnek izléséhez.

IV. Erdészet.

Magyarországnak, a korábban oly sokáig és oly kiméretlenül üzőtt erdőpusztítások daczára, még jelenleg is nagy erdőállománya van. A különböző mívelési ágak közt az erdők mindjárt második helyen állnak s az újabb kataszteri adatok szerint a termőterületnek 29.73 %^o-kát, az összes területnek pedig 28.28 %^o képezik

Az **erdőterület** nagyságát és kataszteri tiszta jövedelmét a következő számok mutatják:

	Erdőterület			Az erdők kataszteri tiszta jövedelme		
	holdakban	hektárookban	az összes terület % ^o -ában	összesen f o r i n t	holdankint	hektárkint
Magyarország . . .	13.293,325	7.650,308	27'11	7.637,030	0'57	1'00
Fiume	1,167	672	34'09	134	0'11	0'20
Horv.-Szlavonország	2.663,095	1.532,611	36'09	2.075,342	0'78	1'35
Összesen . .	15.957,587	9.183,591	28'28	9.712,506	0'61	1'06

Horvát-Szlavonországnak aránylag sokkal több erdeje van, mint az anyaországnak, ott az összes területnek több mint egy harmad részét erdők borítják, a kataszteri tiszta jövedelem is jelentékenyen nagyobb ott, mit főleg a volt határőrvidék gazdak tölgyes erdeinek tulajdoníthatunk, melyek különösen nagymennyiségű dongafát szolgáltatnak a külkereskedelem számára.

Európa államaiban az erdők aránya a területhez következő: ¹⁾

1. Oroszország	40'0 ^o / _o	6. Németország	25'7 »
2. Svédország	34'0 »	7. Törökország	22'0 »
3. Ausztria	32'5 »	8. Svájc	18'0 »
4. Norvégia	29'5 »	9. Franciaország	17'0 »
5. Magyarország	28'3 »	10. Olaszország	14'0 »

¹⁾ Forestry in Europe. Reports from the Consuls of the United States. Washington 1887.

11. Görögország	14'0%	15. Portugália	5'0%
12. Spanyolország	7'0 »	16. Nagy-Britannia	4'0 »
13. Belgium	7'0 »	17. Dánia	3'5 »
14. Németalföld	7'0 »		

Magyarország a felsorolt 17 állam között már az ötödik helyet foglalja el s határozottan az erdőkben gazdag országok közé tartozik.

Az erdők abszolút terület nagyságát néhány európai államban a következő számok tüntetik fel:

1. Németbirodalom 13.908,398 hektár	4. Magyarország. . 9.183,591 hektár
2. Ausztria . . . 9.227,061 »	5. Olaszország. . . 4.156,401 »
3. Franciaország. 9.185,320 »	6. Svájc 785,374 »

A magyar birodalomnak tehát épen annyi erdeje van, mint Franciaországnak s közel annyi, mint Ausztriának.

Saját erdőterületünket **fanemek** szerint az alábbi számok mutatják: ¹⁾

F a n e m	Erdőterület fanemek szerint					
	Magyarország és Fiume		Horvát-Szlavonország		Együtt	
	hektár	%	hektár	%	hektár	%
Kocsányos és kocsánytalan tölgy	1.638,839	21'42	407,176	26'56	2.046,015	22'28
Csertölgy	516,297	6'75	9,322	0'61	525,619	5'72
Bükk	2.752,092	35'97	606,449	39'57	3.358,541	36'57
Gyertyán	563,682	7'37	272,462	17'78	836,144	9'10
Nyír	187,207	2'45	32,020	2'10	219,227	2'39
Fűz- és nyárfa	207,232	2'71	11,080	0'71	218,312	2'38
Éger	43,544	0'57	—	—	43,544	0'47
Kőris, szil és juhar	36,609	0'48	102,809	6'71	139,418	1'52
Hárs	2,275	0'03	5,756	0'38	8,031	0'09
Akác	35,407	0'46	429	0'03	35,836	0'39
Luczfenyő	1.268,268	16'57	11	0'00	1.268,279	13'81
Jegenyefenyő	221,154	2'89	82,777	5'40	303,931	3'31
Erdei és feketefenyő	173,050	2'26	2,320	0'15	175,370	1'91
Vörösfenyő	5,324	0'07	—	—	5,324	0'06
Összesen	7.650,980	100'00	1.532,611	100'00	9.183,591	100'00

Legnagyobb területet foglalnak el a bükkösök s Horvát-Szlavonországban még nagyobbak, mint az anyaországban. Azután a tölgyfaerdők, melyek a csertölgygyel együtt az összes erdőterületnek

¹⁾ Bedő Albert: A magyar állam erdőseégeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Budapest 1885. A Magyarországra vonatkozó alábbi számok legnagyobb része ezen munkából van merítve.

28.00 0/0-át alkotják. A fenyők összes fajaira 10.09 0/0 esik, de még az anyaországban 21.79 0/0, a társországokban csak 5.55 0/0. Gazdagon van még képviselve a gyertyán, mely Horvát-Szlavonország erdeinek 17.18 0/0-kát teszi, de az anyaország erdeinek csak 7.37 0/0-át, sok még a nyír- és nyárfaerdő, de az akác, a futóhomok földben e megbecsülhetlen fanem, még csak 35.8 ezer hektár területet foglal el s az összes erdőterületnek csak 0.39 0/0-át képezi.

Franciaország erdőterületéből a következő százalék esik az egyes fanemekre ¹⁾:

Tölgy (<i>Quercus sessiliflora</i> és <i>qu. pedunculata</i>) . . .	29	0/0
Bükk (<i>Fagus sylvatica</i>)	19	»
Gyertyán (<i>Carpinus betulus</i>)	12	»
Jegenyefenyő (<i>Abies spectinata</i>)	7	»
Erdei fenyő (<i>Pinus sylvestris</i>)	4 ¹ / ₂	»
Magyal tölgy (<i>Quercus ilex</i>)	4	»
Tengeri fenyő (<i>Pinus maritima</i>)	3	»
Luczfenyő (<i>Abies excelsa</i>)	3	»
Vörösfenyő (<i>Larix europea</i>)	2	»
Egyéb fanemek	16 ¹ / ₂	»

Olaszország erdőterületében a fenyőfélék 31 0/0-kal, a tölgyek 29, a bükkök 25, a gesztenyék 1 0/0-kal szerepelnek, a többi fanemekre pedig 14 0/0 esik.

A Magyarbirodalom erdőségeinek nagy része hegységeken tenyészik. Erdeink magassági viszonyait a következő számok mutatják:

	hektár	0/0
Magas hegységen (600 méter magasságon felül)	5.262,344	57.30
Középhegységen (200—600 méter magasságban)	2.573,042	28.02
Síkságon, dombosvidéken és előhegységen (200 méter magasságig)	1.348,205	14.68

Összehasonlításképp megemlítjük, hogy Németország erdőterületéből 49.77 0/0 síkságon, 25.72 0/0 dombvidéken, 24.51 0/0 pedig hegységen fekszik: Franciaország erdőterületéből 36.16 0/0 síkon (200 méterig), 30.56 0/0 dombvidéken (200—500 méterig), 33.28 0/0 pedig hegységen (500 méteren felül) tenyészik. Magyarországon tehát az erdők sokkal inkább a hegységeket foglalják el, mint az említett két államban.

Magyarország erdőterületét a **talaj minősége** szerint a következő táblázat állítja szem elé:

¹⁾ Forestry in Europe. Reports from the Consuls of the United States. Washington. 1887.

Az erdő neve	Erdőterület a talaj minősége szerint					
	Magyarország és Fiume		Horvát-Szlavonország		Együtt	
	hektár	%	hektár	%	hektár	%
Véderdő	452,867	5'92	—	—	452,867	4'98
Futó homokon álló erdő	108,483	1'41	259	0'02	108,742	1'18
Feltétlen erdőtalajon álló erdő . . .	6.139,508	80'24	1.243,123	81'11	7.382,631	80'39
Nem feltétlen erdőtalajon álló erdő .	950,122	12'43	289,229	18'87	1.239,351	13'50
Összesen . .	7.650,980	100'00	1.532,611	100'00	9.183,591	100'00

Erdeink túlnyomó része feltétlen erdőtalajon áll, ilyennek véve természetesen a véderdők talaját s a futóhomokot is. A nem feltétlen erdő-talajra az összes erdőterületből csak 13.50⁰/₀ esik; és pedig az anyaországban 12.43⁰/₀, a társországokban pedig 18.87⁰/₀.

Az erdőállományt **mivelési mód** szerint a következő kimutató részletezi, összehasonlítva saját viszonyainkat Ausztria megfelelő viszonyaival:

O r s z á g	S z á l e r d ő				Közép- és sarjerdő	
	lombos	fenyves	összesen	az erdőállomány szá- zalekában	összesen	az erdő állomány száza- lekában
	hektár o k b a n					
Magyarország és Fiume	3.655,637	1.660,437	5.316,074	69'61	2.334,906	30'39
Horvát-Szlavonország	1.168,707	85,109	1.253,816	81'81	278,795	18'19
Összesen	4.824,344	1.745,546	6.569,890	71'54	2.613,701	28'46
Ausztria	1.417,296	1.663,366	8.050,662	84'36	1.492,341	15'64

E kimutatásból azt látjuk, hogy míg nálunk a lomboserdők vannak túlsúlyban, Ausztriában a fenyveserdők s hogy a szálerdők Ausztriában jóval nagyobb arányban szerepelnek, mint nálunk. Hazánkban a közép- és sarjerdők különösen az anyaországban fordulnak elő nagy arányban.

A gazdálkodási viszonyokra a következőket emelhetjük ki :

O r s z á g	Ü z e m		K e z e l é s		Az összes erdőállományból véderdő	
	tartam-	szünetelő	rendszeres	rendszer-telen	hektár	%
	az összes erdőállomány százalékában					
Magyarország és Fiume . .	67'00	33'00	67'00	33'00	452,838	5'92
Horvát-Szlavonország . .	72'25	27'75	72'25	27'75	—	—
Összesen . . .	67'89	32'11	67'89	32'11	452,838	4'93
Ausztria	62'33	37'67	36'72	63'28	609,164	6'38

Kezelés tekintetében Magyarország jóval előbbre van, mint Ausztria, mert míg Ausztriában az összes erdőségeknél 63.28⁰/₀-a rendszertelenül kezeltetik, nálunk az erdőknek csak 32.11⁰/₀-kában folyik rendszertelen kezelés. Véderdő Ausztriában jóval több van, minek oka részben azon körülményben rejlik, hogy Horvát-Szlavonországban egyáltalán nincsenek véderdők.

A szorosabb értelemben vett Magyarország erdőterületét, a **tulajdonosok** jogi minősége szerint, a következő kimutatás részletezi:

Az erdő neve	Hektár	%	Az erdő neve	Hektár	%
1. Állami erdő . . .	1.168,996	15'28	6. Hitbizományi erdő	517,790	6'77
2. Törvényhatósági és községi erdő . .	1.792,627	23'49	7. Közbirtokossági erdő	907,319	11'86
3. Egyházi testületek és személyek erdeje	487,204	6'37	8. Részvénytársulati erdő	169,328	2'21
4. Közalapítványi erdő	82,580	1'08	Együtt ¹⁾ . . .	5.127,804	67'02
5. Magánalapítványi erdő	1,960	0'02	Magánerdők ²⁾ . .	2.523,176	32'98
			Összesen . . .	7.650,980	100'00

Az ország erdeinek 67.02⁰/₀-ka, a magyar erdőtörvény 17. §-a értelmében, a földművelési miniszterium jóváhagyását megnyert rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezelendő, ez által a törvényhozás elejét kívánván venni az esztelen erdőpusztításoknak. Azon erdők, melyeknek üzemére a miniszteriumnak nincs közvetlen befolyása, az összes állománynak csak 32.98⁰/₀-át teszik.

Az erdőterületből Franciaországban az államra 10.7⁰/₀, községekre 22.4⁰/₀, közigazgatásokra 0.3⁰/₀, magánosokra pedig 66.6⁰/₀ esik; Németországban az állami erdőkre 32.7⁰/₀, köz-

¹⁾ Az 1879. XXXI. t.-cz. 17. szakasza alá tartozó erdők.

²⁾ Az 1879. XXXI. t.-cz. 17. szakasza alá nem tartozó erdők.

ségi erdőkre 15.2⁰/₀, alapítványi erdőkre 1.3⁰/₀, közbirtokossági erdőkre 2.5⁰/₀-a, magánosok erdeire pedig 48.3⁰/₀. Olaszországban állami erdőkre 4.1⁰/₀, a községek, társulatok és magánosok tulajdonában levő erdőkre pedig 93.9⁰/₀. Svájcban az állami erdőkre 4.2⁰/₀, a községek és testületek erdeire 66.2⁰/₀, a magánosok erdeire pedig 29.6⁰/₀ esik.

Az állami erdők Németországban fordulnak elő legnagyobb arányban, azután pedig Magyarországon. A magyar állam területén a fentebb kimutatott 1,168,996 hektáron kívül, Horvát-Szlavonországban még 341,875 hektár állami erdő van, a kincstár tulajdonában lévő erdőbirtokok összes területe tehát 1,510,871 hektárra rúg. Magyarországon a tiszta erdőbirtok 1,124,224 hektár, Horvát-Szlavonországban pedig 313,216 hektár, a többi rész vagy havasi legelő, vagy erdőgazdasági és kezelési célokra szolgáló terület, terméketlen föld 39,595 hektár. Ezenkívül az állam Máramaros-megyében: M.-Sziget, Hosszúmező, Técső, Visk és Huszt u. n. koronavárosokkal 18,992 hektár lomberdőt bir közösen, magántulajdonosokkal pedig 200,850 hektár lomb és fenyőerdőt. A 38,559 hektár árvai közbirtokossági uradalomban az állam szintén részes $\frac{1}{5}$ részarányban.

A magyar állam erdőségeinek évi **fatermése**, a földadó szabályozás céljából eszközölt kataszteri erdőbecslés alapján következő:

Fanemek	É v i f a t e r m é s					
	MagyarországésFiume		Horvát-Szlavonország		E g y ü t t	
	összesen	hektáronként	összesen	hektáronként	összesen	hektáronként
t ö m k ö b m é t e r e k b e n						
Kocsányos és kocsánytalan tölgy	4.582,031	2'80	1.424,868	3.50	6.006,899	2'94
Csertölgy.	1.421,474	2'75	28,022	3'01	1.449,496	2'76
Bükk és gyertyán	9.011,729	2'72	2.385,211	2'71	11.396,940	2'72
Nyír.	628,296	3'35	127,168	3'97	755,464	3'45
Fűz- és nyárfa	650,119	3'14	60,149	5'43	710,268	3'25
Éger.	160,097	3'68	—	—	160,097	3'68
Kőris, szil és juhar	109,236	2'84	356,304	3'47	465,540	3'34
Hárs	5,548	2'44	18,923	3'29	24,471	3'05
Akác	75,319	2'13	1,490	3'47	76,809	2'14
Lúczfenyő	5.395,872	4'25	64	5'82	5.395,936	4'25
Jegenyefenyő	945,485	4'28	280,713	3'39	1.226,198	4'03
Erdei és fekete-fenyő	620,915	3'59	7,550	3'26	628,465	3'58
Vörös fenyő	19,235	3'61	—	—	19,235	3'61
Összesen	23.625,356	3'09	4.690,462	3'06	28.315,818	3'08

A kataszter, minőség szerint, 6 osztályt különböztetett meg, legjobb, jobb, jó, középszerű, gyenge, rossz minőségű erdőket. Ezen osztályzat szerint az erdőterület és az évi fatermés következőleg oszlott meg:

Az erdők minősége	Magyarország hektár	Magyarország tömköbm.	Horv.-Szlavonország hektár	Horv.-Szlavonország tömköbm.	Együtt hektár	Együtt tömköbm.
I. Legjobb .	34,577	190,459	—	—	34,577	190,459
II. Jobb . .	502,683	2,267,496	250,961	1,096,383	753,644	3,363,879
III. Jó . . .	2,942,470	10,573,730	638,244	2,160,897	3,580,714	12,734,627
IV. Középsz .	3,181,375	9,039,127	409,156	1,071,784	3,590,531	10,110,911
V. Gyenge .	821,611	1,446,302	231,739	359,824	1,053,350	1,806,126
VI. Rosz . .	168,264	108,242	2,511	1,574	170,775	109,816

Bár a kataszter Horvát-Szlavonországban első osztályú erdőt nem talált, az erdők ott általában mégis jobb minőségűek, mert ott a jobb és jó erdők sokkal nagyobb arányban fordulnak elő, a mint a következő percentszámok mutatják.

Az erdőterületből van:

	Magyarországban	Horvát-Szlavonországban	A magyar állam területén
I. Legjobb minőségű erdő	0'45	—	0'38
II. Jobb »	6'57	16'37	8'21
III. Jó »	38'46	41'65	38'99
IV. Középszerű »	41'58	26'70	39'10
V. Gyenge »	10'74	15'12	11'47
VI. Rosz »	2'20	0'16	1'85

Tehát a másodosztályú, vagy is jobb minőségű erdők több mint kétszer oly nagy arányban szerepelnek Horvát-Szlavonors. erdei közt.

A magyar állam területén fekvő erdők évi fatermése a kincstári erdők 1882—84. évi vágásaiból kikerült és értékesített famenynység s az átlagos forgási időszakok alapján kiszámítva a következő volna:

Állapot alkotó főfajok	Összes erdőterület	Évi vágás terület	Átlagos évi fatermés a vágásban maradó fán kívül		
			összesen	egy hektár vágás-területen	átlagosan évenként és hektáronként
	hektár		köbméter		
Tölgy.	2.046,015	40,388	3.992,359	98'9	1'95
Cser, bükk stb. .	5.384,471	103,102	12.803,800	124'2	2'38
Fenyőfélék . . .	1.753,165	17,387	5.020,915	288'7	2'87
Összesen .	9.183,591	160,877	21.817,074	135'5	2'38

Az átlagos forgási idő a tölgnél, szálerdőben 100—120 év, középerdőben 80 év, sarjerdőben 30 év; a csernél, büknél stb.

szál- és középerdőben 80 év, sarjerdőben 30 év; a fenyőféléknél szálerdőben 100—120 év, középerdőben pedig 100 év.

Nagyon fontos, hogy az évi fatermésből mennyi esik a tűzifára és mennyi az annál becsesebb épület és műfára:

	Az összes fatömeg növedékből esik	tűzifára	épület és műszerfára
Magyarországban (Fiumével)	73'88 ^o / _o	26'12 ^o / _o	
Horvát-Szlavonországban	79'22 ^o / _o	20'78 ^o / _o	
Összesen	74'77 ^o / _o	25'23 ^o / _o	

Minthogy azonban a különböző fanemek nagyon eltérő arányban szolgáltatják a haszonfát, érdekesnek látszik megemlíteni, hogy az összes fanövedékből épület- és műszerfára esik

	a tölgyeknél	a bükknél	a fenyő-neműeknél
Magyarországban	26'40 ^o / _o	6'40 ^o / _o	60 ^o / _o
Horvát-Szlavonországban	32'00 ^o / _o	12'00 ^o / _o	56 ^o / _o

Az állam nemcsak a meglévő erdőállományt akarja épségben fentartani, hanem az **erdősítéseket** is előmozdítani igyekszik. A kincstári erdőigazgatóságok, az országos erdei alap költségén, egyes erdőbirtokosoknak nagy mennyiségű csemetéket osztanak ki évenként futóhomok és kopárterületek befásítására.

Az utóbbi 4 év alatt kiosztott csemeték darabszámát, fanemek szerint, a következő kimutatás tünteti fel:

Fanemek	1883	1884	1885	1886	átlag 1883—86 évben	
	évben kiosztott darabok				darab	az összes kiosztott csemeték %-ában
1. Lúczyfenyő .	710,000	1.992,000	1.599,000	2.247,000	1.637,000	37'06
2. Erdei fenyő	187,000	240,500	1.584,100	1.650,000	915,400	20'73
3. Fekete fenyő	358,000	420,000	617,550	790,800	546,588	12'37
4. Vörös fenyő	4,000	60,000	17,500	68,000	37,375	0'85
5. Jegenye fenyő	—	—	1,500	—	375	0'01
Fenyők együtt	1.259,000	2.712,500	3.819,650	4.755,800	3.136,738	71'02
6. Kocsányos tölgy	11,000	641,000	779,300	874,000	576,325	13'05
7. Kocsányta- lan tölgy . .	—	17,000	—	3,500	5,125	0'11
Tölgyek együtt	11,000	658,000	779,300	877,500	581,450	13'16

Fanemek	1883	1884	1885	1886	átlag 1883—86 évben	
	évben kiosztott darabok				darab	az összes kiosztott cseme- ték %-ában
8. Kőrisfa . . .	26,000	12,000	—	61,000	24,750	0·56
9. Szilfa . . .	—	11,000	14,000	41,400	16,600	0·37
10. Juharfa . . .	1,000	1,000	7,000	15,100	6,025	0·14
11. Bükkfa . . .	—	—	1,000	—	250	0·00
12. Gyertyánfa . .	—	3,000	1,000	4,000	2,000	0·05
13. Akácza . .	111,000	750,000	664,200	930,600	613,950	13·90
14. Nyárfa . . .	50,000	2,500	15,000	1,300	17,200	0·39
15. Fűzfa . . .	50,000	—	—	—	12,500	0·28
16. Glédics . . .	—	—	—	8,000	2,000	0·05
17. Bálványfa . .	—	—	—	8,000	2,000	0·05
18. Hársfa . . .	—	—	—	200	50	0·00
19. Eperfa . . .	—	—	—	5,000	1,250	0·03
Összesen . .	1.508,000	4.150,000	5.301,150	6.707,900	4.416,763	100·00

A kiosztott csemetéknek tehát közel háromnegyed részét fenyők teszik, azonkívül tekintélyes számú akác és tölgy csemete osztatik ki évenként. A kiosztott fák száma évről-évre nagy mértékben emelkedik.

Magyarország **külforgalmát** fából és egyéb erdei terményekből, a következő kimutatás részletezi:

	1882		1883		1884		1885		1886	
	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel
M e n n y i s é g 1000 m é t e r m á z s á b a n										
Tűzifa . . .	60	849	99	642	86	703	75	690	57	606
Faszén . . .	6	101	13	127	19	143	15	139	20	165
Kemény épü- let- és műfa	41	1,194	51	640	43	463	15	603	15	482
Puha épület- és műfa . .	296	545	313	431	248	422	226	614	206	456
Kemény fű- részelt faáru	411	810	12	685	44	703	33	553	32	564
Puha fűré- szelt faáru .	267	298	823	620	971	594	846	588	962	631
Fournir . .	1·4	0·4	3·3	0·5	3·4	0·6	3·4	0·4	3·5	0·4
Botok nyers állapotban	0·06	2	0·3	6	0·4	5	0·3	4	0·1	5
Vasuti talpfa	—	206	32	698	40	512	42	603	30	254
Donga . . .	9	1,775	9	2,195	8	2,183	14	2,446	17	1,875
Cserzőhéj . .	43	335	53	338	54	381	54	327	57	305
Szőmörze .	13	5	16	7	6	5	11	4	9	5

	1882		1883		1884		1885		1886	
	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel	beho- zatal	kivitel
Gubacs . . .	4	55	3	52	5	89	4	67	5	56
Vallonea . .	11	8	10	0'1	12	0'9	8	2'4	11	3'6
Fűzfavessző .	0'1	1'3	0'2	1'4	0'2	1'5	0'1	2'0	0'1	3'0
Gyanta és szurok . . .	32	2	36	1'4	49	2'5	35	2'8	38	3'3
Összes erdő- termények .	1,195	6,187	1,474	6,444	1,589	6,209	1,382	6,646	1,463	5,414
É r t é k 1000 f o r i n t o k b a n										
Tüzifa . . .	30	509	49	385	43	352	37	345	29	303
Faszén . . .	12	203	27	254	38	287	31	278	39	329
Kemény épü- let- és műfa	124	3,581	152	1,921	129	1,390	43	1,748	42	1,325
Puha épület- és műfa . .	889	1,308	939	1,035	779	1,065	633	1,474	543	1,095
Kemény fű- részelt faáru	1,645	3,240	48	2,740	176	2,812	115	1,937	95	1,691
Puha fűré- szelt faáru .	802	1,042	2,468	2,172	3,332	2,323	2,706	2,119	2,693	1,955
Fournir . .	81	7	182	8	195	13	197	10	211	10
Botok nyers állapotban .	9	129	39	338	7	327	54	210	22	309
Vasuti talpfa	—	372	64	1,256	80	922	80	1,026	57	432
Donga . . .	50	9,774	50	12,115	34	12,329	65	13,736	75	10,643
Cserzőhéj .	651	5,028	788	5,068	836	3,806	406	5,228	207	1,620
Szömörce .	155	43	190	61	58	55	94	37	76	41
Gubacs . . .	55	822	43	778	67	1,121	43	763	57	762
Vallonea . .	239	63	222	1	192	10	176	47	235	77
Fűzfavessző .	2	19	4	21	3	23	3	30	2	45
Gyanta és szurok . . .	258	18	292	12	374	21	213	19	210	20
Összes erdő- termények .	5,002	26,158	5,557	28,165	6,343	26,856	4,896	29,007	4,593	20,657

Fakivitelünk erősen meghaladja fabehozatalunkat, de puha fűrészelt faárúból 1883-óta állandóan sokkal többet hozunk be, mint a mennyit kiviszünk, a behozatal egy pár erdei terménynél is meghaladja a kivitelt. Legnagyobb kivitelünk dongából van, áruforgalmunk a kivitt dongát részint darabszámban, részint métermázsában mutatja ki, könnyebb áttekintés kedvéért azonban a darabszámot métermázsára számítottuk át, 100 darab dongát három métermázsával véve egyenlőnek, ugyanezen kulcs szerint összes donga kivitelünk darabszám szerint volt:

1882-ben	59.166,600 darab
1883-ban	73.166,600 »
1884-ben	72.766,600 »
1885-ben	81.533,300 »
1886-ban	62.300,000 »

A dongákat leginkább Horvát-Szlavonország tölgyeseiből viszsük ki, s legfőbb vevője Franciaország.

A fabehozatal értéke 4.6 millió és 6.3 millió frt közt ingadozik, a fakivitelé pedig 20.7 és 29.0 millió közt. Az utolsó évben fakitelünk úgy mennyiségre, mint értékre erősen leszállott s magánál a dongánál több mint 3 millió frt csökkenést látunk a megelőző évhez képest.

V. Birtokviszonyok.

A birtokviszonyokra nézve, melyek társadalmi tekintetben is olyannyira fontosak, a hetvenes évek elejéről voltak adataink. Az új kataszteri munkálatok alkalmával e tárgyról is készültek kimutatások, de sajnos, még mindig nincsenek befejezve. A birtokoknak nagyság szerinti megoszlására nézve azonban az adatok az ország tekintélyes részéről elkészültek s így ha nem is teljesek, kiváló érdekességüknél fogva, még töredékesen is czélszerűnek láttuk közölni, nem ugyan abszolút, hanem csak relativ számokban. Kimutatásunk az egyes országrészek szerint van részletezve, a megyéknek azon csoportosítását tartva meg, a hogy e mű elején megjelöltük. A hét országrészt közül három, a Duna-Tisza és a Tisza-Maros köze, továbbá Erdély egészen teljes, a Duna balpartja felőleli Nyitra, Pozsony és Trencsén megyéket, a Duna jobbpartja Baranya, Fejér, Komárom, Moson, Somogy és Tolna megyéket; a Tisza jobbpartja Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Sáros, Szepes, Ung és Zemplén megyéket; a Tisza balpartja Marmaros, Szatmár, Szilágy és Ugocsa megyéket. Kimutatásunkban tehát 63 megye közül 45 van felvéve, hiányzanak ellenben a következő megyék: Arva, Bars, Békés, Bihar, Esztergom, Gömör, Győr, Hajdu, Hont, Liptó, Nógrád, Sopron, Szabolcs, Turóc, Vas, Veszprém, Zala, Zólyom.

Az alábbi adatok tehát teljességre ugyan nem tartanak igényt, de az ország birtokmegoszlásának képét nagyjából mégis visszatükrözik.

A különböző nagyságú birtokok számának arányát, a következő kimutatás tünteti fel:

A birtokok nagysága holdakban	A birtokok számából esett ‰							Erdély	Összesen
	Duna bal- partja	Duna jobb- partja	Duna-Tisza köze	Tisza jobb- partja	Tisza bal- partja	Tisza-Maros szöge			
$\frac{1}{2}$ holdas birtokokra	27'21	34'75	35'04	26'75	20'35	25'52	21'41	27'37	
$\frac{1}{2}$ —1 » »	12'32	18'27	12'37	10'74	11'88	11'17	10'66	12'39	
1—2 » »	12'89	13'25	12'01	10'38	12'71	9'91	11'99	11'82	
2—3 » »	7'95	5'02	5'99	6'49	8'08	6'30	7'81	6'74	
3—4 » »	5'80	3'15	3'92	5'55	5'86	5'15	6'05	5'02	
4—5 » »	4'64	2'33	3'18	4'99	4'79	5'04	5'07	4'27	
5—7 » »	7'14	4'12	4'59	8'55	7'32	7'86	8'08	6'77	
7—10 » »	7'04	5'66	5'36	8'85	7'83	9'32	8'50	7'52	
10—20 » »	9'42	8'38	8'94	11'05	11'87	12'82	12'81	10'93	
20—35 » »	3'02	3'02	4'50	3'23	5'20	4'30	4'69	4'09	
35—50 » »	0'88	0'74	1'61	0'88	1'57	1'09	1'19	1'15	
50—100 » »	0'77	0'51	1'38	0'91	1'25	0'73	0'83	0'90	
100—300 » »	0'46	0'39	0'69	0'87	0'77	0'31	0'47	0'55	
300—600 » »	0'22	0'17	0'19	0'35	0'25	0'15	0'18	0'20	
600—1000 » »	0'10	0'09	0'09	0'18	0'11	0'11	0'09	0'10	
1000—5000 » »	0'13	0'14	0'12	0'21	0'13	0'19	0'14	0'15	
5000—10,000 » »	0'01	0'01	0'02	0'01	0'01	0'02	0'02	0'02	
10,000 felül » »	—	0'00	0'00	0'01	0'02	0'01	0'01	0'01	
A birtokok összes száma	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	

A birtokoknak tehát számra sokkal több mint felét ($67\cdot61\%$) az öt holdon aluli törpe birtokok képezik. Ebirtokoknál azonban lényeges különbség forog fenn, a szerint, amint azok mezőgazdasági termelésre fordíthatnak, vagy pedig házhelyül, kertül, vagy szőlőül használatnak, előbbi esetben egy család eltartására csakugyan nem elégségesek, az utóbbi esetben ellenben egy családnak igen sokszor tisztességes megélhetést biztosítanak. A következő százalékszámok arra nézve nyújtanak felvilágosítást, hogy a 3 holdon aluli birtokoknak mennyi része volt egészen vagy nagyobb részt házhely, kert vagy szőlő:

A birtokok nagysága holdakban	Duna bal- partja	Duna jobb- partja	Duna-Tisza köze	Tisza jobb- partja	Tisza bal- partja	Tisza-Maros szöge	Erdély	Összesen
$\frac{1}{2}$	34'47	60'05	73'92	67'29	34'86	78'68	47'32	60'39
$\frac{1}{2}$ —1	12'69	47'88	48'64	41'30	11'59	53'56	10'29	34'20
1—2	5'84	29'11	24'86	23'06	5'85	41'80	3'55	18'57
2—3	2'61	10'24	12'22	9'42	2'37	8'36	1'69	6'18

Hogy a birtokok területéből mennyi esett a különböző nagyságú birtokokra, azt a következő kimutatás részletezi:

A birtokok nagysága holdakban	A birtokok területéből esett %							Összesen
	Duna bal-partja	Duna jobb-partja	Duna-Tisza köze	Tisza jobb-partja	Tisza bal-partja	Tisza-Maros szöge	Erdély	
$\frac{1}{3}$ holdas birtokokra	0'54	0'75	0'54	0'35	0'30	0'43	0'33	0'44
$\frac{1}{3}$ —1 » »	0'86	1'25	0'71	0'50	0'52	0'53	0'56	0'66
1—2 » »	1'77	1'76	1'35	0'96	1'12	0'95	1'25	1'26
2—3 » »	1'85	1'17	1'16	1'03	1'21	1'04	1'37	1'23
3—4 » »	1'93	1'04	1'07	1'24	1'24	1'20	1'50	1'30
4—5 » »	1'99	0'98	1'13	1'45	1'30	1'51	1'62	1'42
5—7 » »	4'07	2'35	2'16	3'29	2'66	3'14	3'43	3'00
7—10 » »	5'62	4'47	3'58	4'79	4'00	5'29	5'10	4'70
10—20 » »	12'53	11'29	9'95	9'80	10'12	12'03	12'78	11'36
20—35 » »	7'37	7'30	9'24	5'31	8'11	7'58	8'57	7'84
35—50 » »	3'46	2'86	5'37	2'34	3'91	2'98	3'48	3'52
50—100 » »	5'03	3'29	7'45	4'14	5'16	3'27	3'98	4'57
100—300 » »	9'29	6'40	8'97	9'85	7'98	3'66	5'87	7'02
300—600 » »	8'90	6'66	6'31	9'67	6'39	4'43	5'41	6'41
600—1000 » »	7'59	6'38	5'87	9'09	5'18	5'46	5'04	6'10
1000—5,000 » »	23'31	27'86	19'07	25'61	15'68	26'42	20'10	22'35
5,000—10,000 » »	3'89	8'51	8'53	6'35	5'45	10'96	7'69	7'82
10,000 felül » »	—	5'68	7'54	4'23	19'67	9'12	11'92	9'00
A birt. összsz. területe	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
Esik egy birtokra hold	10'46	10'57	12'61	15'53	16'45	14'92	14'01	13'46

Hogy a 3 holdnál kisebb birtokok területéből mennyi használtatott nagyobb részt vagy egészen házhelyül, vagy szőlőül, azt a következő százalékszámok mutatják:

A birtokok nagysága holdakban	Duna bal-partja	Duna jobb-partja	Duna-Tisza köze	Tisza jobb-partja	Tisza bal-partja	Tisza-Maros szöge	Erdély	Összesen
$\frac{1}{3}$	26'05	58'69	69'32	61'38	25'46	74'28	32'41	53'53
$\frac{1}{3}$ —1	12'10	47'25	47'32	40'58	11'23	50'87	9'95	33'16
1—2	5'61	27'74	23'95	21'83	5'61	20'96	3'32	15'28
2—3	2'65	10'15	11'54	9'18	2'32	8'23	1'81	6'04

Érdekes volna az új adatokat összehasonlítani a régibb adatokkal. Az összehasonlítás azonban csak igen hézagos lehet, minthogy a két kimutatásban a birtok kategóriák megállapítása nem történt összhangzólag.

A birtokok közül volt :

A régiebb kimutatás szerint ¹⁾ :		Az újabb adatok szerint :	
5 holdon alul	58'10 %	5 holdon alul	67'61 %
5—30 holdig . . .	36'34 »	5—35 holdig . . .	29'31 »
30—50 » . . .	3'11 »	35—50 » . . .	1'15 »
50—100 » . . .	1'22 »	50—100 » . . .	0'90 »
100—500 » . . .	0'83 »	100—600 » . . .	0'75 »
500—1,000 » . . .	0'18 »	600—1,000 » . . .	0'10 »
1,000—5,000 » . . .	0'19 »	1,000—5,000 » . . .	0'15 »
5,000—10,000 » . . .	0'02 »	5,000—10,000 » . . .	0'02 »
10,000 holdon felül . . .	0'01 »	10,000 holdon felül . . .	0'01 »

Az 5 holdon aluli birtokok száma aránylag erősen növekedett, a többi birtokkategóriáké ellenben, kivéve az 5000 holdon felüli birtokokat, erősen csökkent. E számoknál azonban érdekesebb, ha azt kutatjuk, hogy az összes földterületből mennyi esett a különböző nagyságu birtokokra :

A régiebb adatok szerint esett :

a kis paraszt birtokra (30 holdig)	32'25 %
a kis középbirtokra (30—200 hold)	14'46 »
a valódi középbirtokra (200—1,000 hold)	14'29 »
az uradalmi birtokra (1,000—10,000 hold)	30'56 »
az uradalmi latifundiumra (10,000 holdon felül)	8'44 »

Az újabb adatok szerint esett :

a kis paraszt birtokra (35 holdig)	33'21 %
a kis középbirtokra (35—300 hold)	15'11 »
a valódi középbirtokra (300—1,000 hold)	12'51 »
az uradalmi birtokra (1,000—10,000 hold)	30'17 »
az uradalmi latifundiumra (10,000 holdon) felül	9'00 »

A kis parasztbirtok aránya közel egy százalékkal látszik nagyobbának az új adatok szerint, itt azonban tekintetbe kell venni, hogy a kategóriák nem egészen vágnak össze, mert míg kis parasztbirtoknak a régiebb adatoknál a 30 holdon aluli birtokok vannak véve, az újabb adatoknál a 35 holdon aluliak, már ez egy körülmény eléggé megmagyarázza a növekedést. Határozottan emelkedett azonban a kis középbirtokok aránya, míg ellenben a valódi középbirtokok aránya majdnem 2 százalékkal apadt. Növekedtek végre az uradalmi latifundiumok, még pedig meglehetősen erős arányban.

A birtokok nagyság szerinti kimutatásának szükséges kiegészítő részét képezné a birtokosok jogi minősége szerinti kimutatás. Felette érdekes volna tudnunk, hogy a birtokok közül mennyi a korlátolt s mennyi a korlátlan forgalmu birtok s az előbbiek közül

¹⁾ Keleti Károly : Hazánk és Népe. Budapest. 1873.

mennyi az állami, mennyi a községi, hitbizományi, részvénytársulati stb. birtok. A nagy kataszteri munka erre is ki akart terjedni, de a megkezdett munkálatok be nem fejeztettek s így mindössze az állami és alapítványi birtokokról vannak adataink.

Az **állami birtokokat** mivelési ágak szerint részletezve, a következő kimutatás tünteti fel:

A birtok megnevezése	Szántó föld	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Termék- len terület (majorságok utak stb.)	Összesen
	a) H e k t á r o k b a n								
Gödöllői-korona uradalom . . .	4,501	10	433	—	1,302	—	11	206	6,463
Kinestári erdő-birtokok . . .	11,564	850	15,819	—	116,502	1,477,200	—	37,458	1,659,393
Mezőhegyesi ménesbirtok . . .	11,196	—	1,948	—	1,934	912	—	681	16,671
Bábolnai ménesbirtok	2,704	—	662	—	68	391	—	280	4,105
Kisbéri ménesbirtok	3,229	—	760	—	422	1,662	—	388	6,461
Fogarasi ménesbirtok	1,777	—	574	—	305	4,956	—	185	7,797
Ménesebirtokok együtt . .	18,906	—	3,944	—	2,729	7,921	—	1,534	35,034
Aradi jószágigazgatóság .	27,436	834	3,609	—	4,105	—	—	—	35,984
Kolozsvári jószágigazgatóság .	1,483	78	721	43	467	31	1	67	2,891
Budai jószágigazgatóság .	2,804	22	1,143	54	605	63	22	1,093	5,806
Szegedi jószágigazgatóság .	31,944	109	15,832	27	26,636	59	1,914	—	76,521
Temesvári jószágigazgatóság .	14,163	325	4,856	28	12,355	156	230	1,508	33,621
Jószágigazgatóságok együtt . .	77,830	1,368	26,161	152	44,168	309	2,167	2,668	154,823
Bocskóiispánság	10	—	61	—	—	—	—	—	71
Husztói	461	—	140	—	643	—	—	1	1,245
Nagy-bányai ispánság	518	33	257	5	112	22	—	23	970
Nagy-bereznai ispánság	1,688	44	1,746	—	1,701	18	—	129	5,326
Marm.-szigeti ispánság	208	1	469	—	101	3	—	1	783
Ungvári ispánság	1,622	—	367	—	148	—	—	22	2,159
Ispánságok együtt	4,507	78	3,040	5	2,705	43	—	176	10,554
Gazdasági tanintézetek	511	36	297	31	83	113	—	54	1,125
Magyarország összesen	127,819	2,342	49,694	188	167,489	1,485,586	2,178	42,096	1,867,392
Horvát-Szlavonországi birtokok	1,693	131	1,806	10	3,296	12,683	5,162	178	24,959
Állami birtokok együtt	119,512	2,473	51,500	198	170,785	1,498,269	7,340	42,274	1,862,351

A birtok megnevezése	Szántóföld	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Termékterület majorságok, utak, stb.
	b) Százalékokban							
Gödöllői korona-uralom	69'64	0'15	6'70	—	20'15	—	0'16	3'20
Kincstári erdőbirtokok	0'70	0'05	0'95	—	7'02	89.02	—	2'26
Mezőhegyesi ménesbirtok	67'16	—	11'68	—	11'61	5'47	—	4'08
Bábolnai »	65'87	—	16'13	—	1'66	9'52	—	6'82
Kisbéri »	49'98	—	11'76	—	6'53	25'72	—	6'01
Fogarasi »	22'79	—	7'36	—	3'91	63'56	—	2'38
Ménésbirtokok együtt	53'96	—	11'26	—	7'79	22'61	—	4'88
Aradi jószágigazgatóság	76'25	2'31	10'03	—	11'41	—	—	—
Kolozsvári »	51'30	2'70	24'94	1'48	16'16	1'07	0'03	2'32
Ó-budai »	48'30	0'38	19'69	0'93	10'42	1'08	0'38	18'82
Szegedi »	41'75	0'14	20'69	0'03	34'81	0'08	2'50	—
Temesvári »	42'13	0'97	14'44	0'09	36'75	0'46	0'68	4'48
Jószágigazgatóságok együtt	50'28	0'88	16'90	0'10	28'53	0'19	1'40	1'72
Bocskói ispánság	14'09	—	85'91	—	—	—	—	—
Husztai »	37'03	—	11'24	—	51'65	—	—	0'08
Nagy-bányai ispánság	53'40	3'40	26'49	0'52	11'55	2'27	—	2'37
Nagy-bereznai »	31'69	0'83	32'78	—	31'94	0'34	—	2'42
Márm.-szigeti ispánság	26'57	0'12	59'90	—	12'90	0'39	—	0'12
Ungvári »	75'13	—	17'00	—	6'85	—	—	1'02
Ispánságok együtt	42'70	0'74	28'80	0'05	25'63	0'41	—	1'67
Gazdasági tanintézetek	45'42	3'20	26'40	2'75	7'38	10'05	—	4'80
Magyarország összesen	6'81	0'13	2'66	0'01	8'97	79'55	0'12	2'35
Horvát-Szlavonországi birtokok	6'78	0'52	7'23	0'04	13'21	50'82	20'69	0'71
Állami birtokok együtt	6'32	0'13	2'71	0'01	9'02	79'17	0'38	2'26

Az állami birtokok tehát az összes területnek 6.16⁰/₀-át képviselik. Az állami birtokok között különösen nagy a kincstári erdőbirtokok területe.

Az alapítványi birtokok területe következő:

	Gazdaságilag művelt terület	Erdészetiileg művelt hektárokban	Összes
Vallásalap	65,568'5	30,870'2	96'438'7
Tanulmányi alap	22,361'2	13,241'1	35,602'3
Egyetemi alap	5,196'4	11,164'5	16,360'9
Theresiánumi alap	5,298'3	3,180'2	8,478'5
Vallás-, muzeum- és Ludoviceum- egyesült alap	—	450'5	450'5
Összesen	98,424'4	58,906'5	157,330'9

Nemzetközi összehasonlításul a birtokmegoszlásra nézve álljanak itt Franciaország és Anglia adatai: ¹⁾

Anglia (London nélkül) és Wales a következő számokat mutatja:

Birtok kategóriák	A birtokosok		A birtokok területe		A nyers jövedelem	
	száma	%	hektár	%	frank	%
0·405 hektáron alul	703,289	72·29	61,225	0·46	728.191,975	29·32
0·405—4·05 hektár	121,983	12·54	193,865	1·45	160.958,125	6·48
4·05—20·25 »	72,640	7·47	708,782	5·30	162,732,250	6·55
20·25—40·5 »	25,839	2·66	725,600	5·48	107.550,050	4·33
40·5—202·5 »	32,317	3·32	2.765,076	20·68	342.019,000	13·77
202·5—405 »	4,799	0·49	1.343,660	10·05	160.688,800	6·47
405—810 »	2,719	0·28	1.538,719	11·51	197.859,275	7·97
810—2,025 »	1,815	0·19	2.239,322	16·75	239.482,800	9·64
2,025—4,050 »	581	0·06	1.609,764	12·04	138.065,250	5·56
4,050—8,100 »	223	0·02	1.254,963	9·38	108.425,575	4·36
8,100—20,250 »	66	0·01	776,416	5·81	58.282,575	2·35
20,250—40,500 »	3	0·00	78,950	0·59	4.718,675	0·19
40,500 hektár és azon felül	1	0·00	73,555	0·55	4.046,850	0·16
Ismeretlen terület .	6,448	0·66	—	—	70.786,325	2·85
Ismeretlen jövedelem	113	0·01	577	0·00	—	—
Összesen	972,836	100·00	13.370,474	100·00	2,483.807,525	100·00

Franciaországban a birtokok következőleg oszlanak meg:

Birtok-kategóriák	A birtoktestek		A birtokok területe	
	száma	%	hektár	%
0—10 ár.	2.670,512	18·98	108,231	0·22
10—20 »	1.444,951	10·28	213,789	0·43
20—50 »	2.482,380	17·64	825,784	1·66
50 ár—1 hektár .	1.987,480	14·12	1.426,785	2·88
1—2 hektár	1.841,045	13·07	2.636,867	5·34
2—3 »	932,444	6·63	2.286,670	4·62
3—4 »	573,053	4·08	1.986,474	4·02
4—5 »	388,631	2·76	1.737,703	3·52
5—6 »	280,060	2·00	1.532,500	3·10
6—7 »	210,566	1·50	1.364,150	2·77
7—8 »	164,390	1·17	1.230,180	2·50
8—9 »	130,851	0·93	1.111,027	2·25
9—10 »	107,020	0·76	1.016,285	2·05
10—20 »	476,843	3·38	6.629,491	13·42
20—30 »	151,017	1·07	3.652,024	7·41
30—40 »	70,466	0·50	2.418,572	4·90

¹⁾ Foville : La Statistique de la division de la propriété en France et dans la Grand-Bretagne. Bulletin de l'Institut international de Statistique. Tome I. 1-ème et 2-ème Livraisons. Année 1886. Rome 1886.

Birtok-kategóriák	A birtoktestek		A birtokok területe	
	száma	%	hektár	%
40—50 » . .	40,346	0'27	1.796,173	3'64
50—75 » . .	50,230	0'36	3.044,065	6'17
75—100 » . .	23,273	0'16	2.015,752	4'08
100—200 » . .	31,567	0'29	4.338,240	8'79
200-on felül . . .	17,676	0'12	8.017,542	16'23
Összesen . .	14.074,801	100'00	49.388,304	100'00

E kimutatások arról tanuskodnak, hogy mind a két nagy nyugati államban a birtokok sokkal inkább fel vannak aprózva, mint hazánkban. Mig Franciaországban a birtokok összes számából 84.80⁰/₀, Angliában pedig 84.83⁰/₀ esik a 4 hektáron aluli birtokokra, addig hazánkban csak 63.43. A nagybirtokok ezzel szemben Magyarországon szerepelnek nagyobb arányban, mert míg az összes területből Angliában 36.70⁰/₀, Franciaországban pedig csupán csak 16.23⁰/₀ esik a 200 hektárnál nagyobb birtokokra, addig nálunk a 300 hektárnál nagyobb birtokok is 51.53⁰/₀-kal vesznek részt az összes területben.

Természetesen a közölt számok értékéből sokat levon, hogy nem tudjuk, a birtokokból mennyi használtatik mezőgazdasági termelésre s mennyi képez kertet, házhelyet stb., ez a birtokkategóriák megítélésénél igen fontos tényező.

A németalföldi hivatalos statisztika a birtokokat nem birtoktestenként, hanem gazdaságonként mutatja ki és pedig megkülönböztetésével annak, hogy a birtokot maga a tulajdonos vagy bérlő műveli-e. 1885-ből a következő adatok állnak rendelkezésünkre: ¹⁾

A művelt birtok nagysága	Birtokosok által		Bérlők által		Összesen	
	száma	%	száma	%	száma	%
1—5 hektár	41,998	45'15	28,134	44'45	70,132	44'86
5—10 »	20,315	21'84	11,912	18'82	32,227	20'61
10—15 »	10,529	11'32	6,290	9'94	16,819	10'76
15—20 »	6,963	7'48	4,847	7'66	11,810	7'56
20—30 »	6,596	7'09	5,214	8'24	11,810	7'56
30—40 »	3,325	3'57	3,324	5'25	6,649	4'25
40—50 »	1,666	1'79	1,651	2'61	3,317	2'12
50—60 »	802	0'86	1,038	1'64	1,840	1'18
60—75 »	496	0'53	502	0'79	998	0'64
75—100 »	201	0'22	266	0'42	467	0'30
100—150 »	89	0'10	81	0'13	170	0'11
150 hektáron felül . . .	51	0'05	29	0'05	80	0'05
Összesen . .	93,031	100'00	63,288	100'00	156,319	100'00

¹⁾ Annuaire Statistique des Pays-Bas pour 1886 et années antérieures.

Németalföldön is rendkívül aprók a birtokok, annyira, hogy a 100 hektáron felüli birtokok csak $0.17^0/0$ -át teszik az összes számnak.

A birtokviszonyokra nézve fontos, hogy a birtokok gyakran vagy csak ritkán cserélnek tulajdonost, s itt ismét kiváló fontossággal bír, hogy a birtokváltozás haláleset folytán történik-e, vagy szerződés, vagy épen végrehajtás által. A szorosabb értelemben vett Magyarországon a **telekkönyvi birtoktestek forgalmát** a következő kimutatás tünteti fel, hol először is a birtokváltozások eseteinek számát adjuk:

Év	A birtokváltozások eseteinek száma						
	szerződés által		végrehajtás által		haláleset folytán		összesen
	összesen	%	összesen	%	összesen	%	
1875	138,088	71'34	9,606	4'96	45,874	23'70	193,568
1876	130,120	68'76	12,982	6'86	46,147	24'38	189,249
1877	152,963	69'72	15,965	7'28	50,453	23'00	219,381
1878	157,519	71'19	15,285	6'91	48,458	21'90	221,262
1879	165,166	70'13	19,213	8'16	51,121	21'71	235,500
1880	190,406	69'51	19,748	7'21	63,782	23'28	273,936
1881	190,443	70'84	19,204	7'15	59,178	22'01	268,825
1882	204,561	75'47	18,443	6'80	48,047	17'73	271,051
1883	218,247	75'45	17,071	5'90	53,943	18'65	289,261
1884	210,060	73'72	15,606	5'48	59,270	20'80	284,936
1885	207,872	74'56	15,561	5'58	55,361	19'86	278,794
11 évi átlag .	178,677	72'11	16,244	6'55	52,875	21'34	247,796

E kimutatás arról tanúskodik, hogy a birtokváltozásoknak közel háromnegyed része szerződések (többnyire adás-vevés) által történik, s valamivel több mint egy ötöde haláleset folytán; de fájdalom, a végrehajtások is aránylag elég gyakran fordulnak elő, az utóbbi években azonban e tekintetben némi javulást látunk.

A telekkönyvi birtoktestek értékforgalmát a következő kimutatásból látjuk:

É v	A birtokváltozások pénzértéke						
	szerződés által		végrehajtás által		haláleset folytán		összesen
	frt	%	frt	%	frt	%	frt
1875 . . .	108.105,371	64·93	10.713,511	6·43	47.677,662	28·64	166.496,544
1876 . . .	108.124,309	63·22	10.185,162	5·96	52.704,156	30·82	171.013,627
1877 . . .	114.744,686	61·51	14.393,535	7·72	57.401,210	30·77	186.539,431
1878 . . .	113.083,650	60·78	15.385,381	8·27	57.576,198	30·95	186.045,229
1879 . . .	113.664,405	59·35	16.671,848	8·70	61.203,772	31·95	191.540,025
1880 . . .	117.928,313	54·43	17.421,560	8·04	81.312,127	37·53	216.662,000
1881 . . .	126.194,508	59·19	19.242,742	9·03	67.738,313	31·78	213.175,563
1882 . . .	130.372,954	67·70	13.122,644	6·82	49.091,594	25·48	192.587,192
1883 . . .	140.863,310	66·02	13.080,334	6·14	59.425,180	27·84	213.368,824
1884 . . .	147.274,979	60·89	13.117,931	5·42	81.478,645	33·69	241.871,555
1885 . . .	142,337,743	62·73	12.105,220	5·33	72.474,028	31·94	226.916,991
11 évi átlag	123.881,293	61·77	14.130,897	7·04	62.552,990	31·19	200.565,180

Összehasonlítva e kimutatást az előbbivel, azt tapasztaljuk, hogy a szerződés által történt birtokváltozások az értékgazdálkodásban kisebb arányban szerepelnek, mint az ügyszakban; a haláleset folytán történt birtokváltozások ellenben jóval nagyobb arányban, a mi arra mutat, hogy adás-vevés útján a kisebb birtokok gyakrabban cserélnek gazdát, mint a nagyobbak s a nagyobbak inkább haláleset folytán szállnak az új tulajdonosra.

Ezt különben a következő számok is igazolják:

É v	A telekkönyvi birtokváltozások átlagos pénzértéke			
	a szerző- dés által	a végre- hajtás által	a haláleset folytán	az összesen
	történt birtokváltozásnál — forintokban			
1875	783	1,115	1,039	860
1876	831	785	1,128	904
1877	750	902	1,138	650
1878	718	1,007	1,188	841
1879	688	868	1,197	813
1880	619	882	1,275	791
1881	663	1,002	1,145	793
1882	637	722	1,147	711
1883	645	766	1,102	738
1884	701	841	1,375	849
1885	685	778	1,309	814
11 évi átlag . .	693	870	1,183	809

A szerződés folytán tulajdonost cserélt birtokok átlagosan legkisebb értékkel bírnak, legnagyobb átlagos értékkel pedig azon birtokok, melyek haláleset folytán cserélnek tulajdonost.

Mindezen számok csak a szorosabb értelemben vett Magyarországára vonatkoznak. Horvát-Szlavonországról a következő adatok állnak rendelkezésre :¹⁾

Változások a birtokállapotban		1879- ben	1880- ban	1881- ben	1882- ben	1883- ban
A változások száma	szerződés,	6,391	7,169	8,346	9,990	14,998
	végrehajtás,	330	813	1,111	751	785
	haláleset által	1,214	1,379	1,118	1,456	1,836
	Együtt . . .	7,935	9,361	10,575	12,197	17,619
A változások összes értéke 1000 forintokban	szerződés,	5,082	4,865	5,964	4,325	5,356
	végrehajtás,	479	859	461	715	675
	haláleset által	1,068	1,618	2,190	2,164	2,610
	Együtt . . .	6,629	7,342	8,615	7,204	8,641
Minden egyes változás átlagos értéke forintokban	szerződés,	795	678	714	432	357
	végrehajtás,	1,451	1,057	415	952	860
	haláleset által	880	1,173	1,959	1,486	1,421
	Együtt . . .	835	784	814	591	490

Ausztriában a birtokváltozások általános képét a következő adatok mutatják :²⁾

A birtokváltozások eseteinek száma									
É v	adásvevési szer-		egyéb szerző-		végrehajtás		haláleset		össze- sze
	ződés által		dés által		által		folytán		
	összesen	%	összesen	%	összesen	%	összesen	%	
1881.....	149,942	64.69	27,099	11.69	13,423	5.79	41,343	17.83	231,807
1882.	154,206	64.47	29,203	12.21	13,127	5.49	42,643	17.83	239,179
1883... ..	161,521	64.16	31,661	12.57	11,808	4.69	46,745	18.57	251,735
1884.....	173,063	63.12	33,930	12.37	10,973	4.00	56,236	20.51	274,202
1885.....	170,157	62.94	33,824	12.51	9,825	3.63	56,564	20.92	270,370
5 évi átlag ..	161,778	63.83	31,143	12.29	11,831	4.67	48,706	19.21	253,458

¹⁾ M.-Zoričic. Statistische Skizze der Königreiche Kroatien und Slavonien. Agram 1885.

²⁾ Oesterreichisches Statistisches Handbuch. Fünfter Jahrgang 1886. Wien 1887.

É v	A birtokváltozások pénzértéke									
	adásvevési szerződés által		egyéb szerződés által		végrehajtás által		haláleset folytán		összesen	
	1000 frt	%	1000 frt	%	1000 frt	%	1900 frt	%	1000 frt	
1881.....	280,184	58'77	49,027	10'28	37,202	7'80	110,378	23'15	476,791	
1882.....	290,031	59'74	56,563	11'65	29,079	5'99	109,833	22'62	485,506	
1883.....	292,585	59'96	51,176	10'49	25,801	5'29	118,373	24'26	487,935	
1884.....	296,163	57'97	59,104	11'57	23,660	4'63	131,988	25'88	510,915	
1885.....	268,768	55'65	64,379	13'33	19,868	4'11	129,963	26'91	482,978	
5 évi átlag...	285,546	58'42	56,050	11'46	27,122	5'55	120,107	24'57	488,825	

Egy-egy birtokváltozás átlagos pénzértékét pedig, a következő számok mutatják :

É v	A telekkönyvi birtokváltozások átlagos pénzértéke				
	az adásvevési szerződés által	az egyéb szerződés által	a végrehajtás által	a haláleset folytán	összesen
	történt birtokváltozásoknál frtokban				
1881.....	1868	1809	2771	2670	2056
1882.....	1880	1936	2215	2575	2030
1883.....	1873	1616	2185	2532	1938
1884.....	1711	1742	2156	2347	1863
1885.....	1580	1903	2022	2297	1786
5 évi átlag...	1782	1801	2270	2484	1934

Ausztriában szerződések által valamivel gyakoriabbak a birtokváltozások, mint nálunk, az összes változásoknak ott 76.12⁰/₁₀₀-ka szerződések által történik. Végrehajtások folytán úgy abszolúte, mint relative ritkábban szállnak ott a birtokok más kézre, a halálesetek is általában ritkábban szerepelnek a birtokváltozások okaiúl. Bár Ausztriában a birtokváltozások száma kevesebb, pénzértékek sokkal nagyobb, mint nálunk, minélfogva természetesen ott egy birtokváltozás átlagos pénzértéke is jóval nagyobb. Ugyanazt látjuk Ausztriánál is, hogy a haláleset folytán történt birtokváltozások általában legnagyobb átlagos értékkel bírnak, azután következnek a végrehajtás, s legutoljára a szerződések által történt birtokváltozások.

VI. A földbirtok jövedelme.

A földbirtok tiszta jövedelmét a földadó-kataszter nyomozza ki, tekintettel úgy a termelési mint a piaci viszonyokra.

Magyarország földbirtokának **tiszta jövedelmét** az új kataszteri adatok, az egyes mivéleési ága k szerint, következőleg mutatják ki :

	Magyarország		Fiume város és területe		Horvát-Szlavonország		A magyar birodalom	
	frt	‰	frt	‰	frt	‰	frt	‰
szántóföld . .	96.215,781	69'54	4,815	56'01	9.030,187	51'53	105.250,783	67'51
ért	4.100,161	2'96	1,774	20'64	876,199	5'00	4.978,134	3'19
ét	15.146,852	10'95	1,611	18'74	3.427,709	19'56	18.576,172	11'92
legelő	7.584,436	5'48	195	2'27	876,025	5'00	8.460,656	5'43
nádas	635,396	0'46	—	—	8,464	0'05	643,860	0'41
mezőgazdaság együtt	123.682,626	89'39	8,395	97'66	14.218,584	81'14	137,909,605	88'46
szőlő	7.005,195	5'03	—	—	1.228 096	7'01	8.233,291	5'28
erdő	7.673,931	5'55	201	2'34	2.077,356	11'85	9.751,488	6'26
Összesen	138.361,752	100'00	8,596	100'00	17.524,036	100'00	155.894,384	100'00

Az adóalapul szolgáló tiszta jövedelem legnagyobb részét a szántóföld szolgáltatja; az anyaországban jóval többet, mint Horvát-Szlavonországban, a társországokban ellenben az erdőjövedelemre esik jóval nagyobb százalék az összes földbirtok tiszta jövedelméből. A szorosabb értelemben vett mezőgazdaság céljaira szolgáló földbirtok tiszta jövedelme az anyaországban csaknem kilencztizedrészét teszi az összes tiszta jövedelemnek.

A holdankénti kataszteri tiszta jövedelmet, az egyes mívelési ágak és megyék szerint, a következő táblázatból látjuk:

Folyó szám	Országgrész és megye	Egy katasztrális hold						
		szántó- föld	kert	rét	legelő	nádas	szőlő	erdő
		tiszta jövedelme forintokban						
I. Magyarország :								
a) Duna balpartja :								
1	Árva megye	0'83	4'15	1'35	0'51	—	—	0'75
2	Bars 1) »	5'11	7'28	4'00	0'96	4'37	8'31	0'67
		4'18	8'33	4'02	1'14	—	—	0'59
3	Esztergom »	6'28	9'12	6'59	1'44	7'88	11'59	1'41
4	Hont »	3'93	5'77	4'64	0'71	0'70	8'95	0'80
5	Liptó »	1'76	3'90	1'23	0'33	—	—	0'67
6	Nógrád »	4'08	6'85	4'85	0'77	1'04	9'58	0'80
7	Nyitra »	5'41	9'02	6'29	1'64	11'01	9'82	1'26
8	Pozsony »	5'71	8'56	5'69	2'00	4'27	14'30	2'05
9	Trencsén »	2'11	4'78	2'24	0'41	—	2'19	0'72
10	Turóc »	2'70	5'34	3'20	0'67	—	—	0'63
11	Zólyom »	3'06	7'86	3'11	0'84	—	—	0'77
	Átlag	4'30	7'20	4'00	0'85	5'59	10'56	0'91

¹⁾ Itt az eredetiben az adatok két külön területről szólnak.

Folyó szám	Országgrész és megye	Egy katasztrális hold						
		szántó- föld	kert	rét	legelő	nádas	szőlő	erdő
		tisztá jövedelme forintokban						
b) Duna jobbpartja :								
1	Baranya megye	5'55	9'95	5'57	1'70	2'29	13'24	0'93
2	Fejér »	7'33	10'24	7'84	2'07	10'62	15'53	1'33
3	Győr »	5'94	11'06	4'60	2'71	7'36	9'02	1'80
4	Komárom »	4'92	8'13	3'76	1'85	2'17	9'05	1'41
5	Moson »	6'87	9'67	3'47	2'34	3'93	15'17	2'21
6	Somogy »	4'60	9'58	6'23	1'55	2'58	8'56	1'08
7	Sopron »	7'90	13'89	6'23	2'66	10'07	21'32	1'61
8	Tolna »	6'74	1'01	6'29	2'18	5'78	11'80	1'53
9	Vas »	4'95	10'58	6'28	1'17	—	9'14	1'08
10	Veszprém »	5'57	10'87	7'58	1'98	6'92	12'24	1'11
11	Zala »	4'69	9'87	5'68	1'52	6'21	13'77	1'37
	Átlag	5'78	10'30	5'84	1'85	4'65	12'76	1'23
c) Duna-Tisza köze :								
1	Bács-Bodrog megye	9'12	11'59	2'37	2'55	4'94	8'67	1'27
2	Csongrád megye	5'48	9'67	2'78	1'44	6'19	8'19	0'90
3	Heves »	5'11	8'20	5'30	1'57	7'96	12'68	0'77
4	Jász-N.-K.-Szolnok megye	6'35	11'66	4'69	1'99	5'17	10'35	2'25
5	Pest-P.-S.-K.-Kun ¹⁾ » {	5'53	11'00	1'88	1'22	4'92	6'62	0'90
		5'00	9'56	4'05	1'45	3'04	13'41	1'09
	Átlag	6'70	10'18	3'89	1'78	3'95	11'70	1'06
d) Tisza jobbpartja :								
1	Abauj-Torna megye	4'06	5'86	4'31	1'22	—	6'30	0'76
2	Bereg megye	2'34	5'16	1'81	0'53	2'30	8'20	0'36
3	Borsod »	4'75	7'49	4'68	1'50	6'50	9'71	0'76
4	Gömör »	3'20	7'72	3'74	0'79	—	4'54	0'82
5	Sáros »	1'79	3'57	1'82	0'30	—	—	0'35
6	Szepes »	1'90	4'24	1'41	0'29	—	—	0'65
7	Ung »	2'36	3'81	1'97	0'62	—	0'47	0'28
8	Zemplén »	3'19	4'88	2'52	0'78	2'90	9'08	0'24
	Átlag	3'03	5'34	2'74	0'81	4'96	8'42	0'53
e) Tisza balpartja :								
1	Békés megye	8'45	11'08	3'07	3'17	6'10	8'65	3'37
2	Bihar »	3'49	6'91	2'70	1'46	3'04	8'48	0'51
3	Hajdu »	6'18	10'54	2'55	1'75	2'77	5'67	1'46
4	Mármaros »	1'02	3'44	0'86	0'25	—	—	0'19
5	Szabolcs »	3'20	6'79	1'94	1'06	1'76	4'23	1'51

¹⁾ Itt az eredetiben az adatok két külön területről szólnak.

Folyó szám	Országgrész és megye	Egy katasztrális hold						
		szántó- föld	kert	rét	legelő	nádas	szőlő	erdő
		tisztja jövedelme forintokban						
6	Szatmár »	2'83	5'92	2'24	0'98	2'65	7'88	0'46
7	Szilágy »	2'09	4'82	2'76	0'68	2'16	6'92	0'26
8	Ugocsa »	2'15	4'48	1'73	0'54	—	5'23	0'32
	Átlag	4'03	6'18	1'93	1'20	3'13	7'39	0'38
	f) Tisza-Maros szöge:							
1	Arad megye	4'91	7'64	3'31	1'46	7'07	15'06	0'54
2	Csanád »	7'52	9'46	4'16	2'86	5'46	8'56	1'93
3	Krassó-Szörény megye	2'98	4'51	1'60	0'41	—	12'28	0'32
4	Temes megye	5'42	7'77	3'08	1'58	5'86	15'04	1'58
5	Torontál megye	7'37	10'31	2'26	2'05	7'31	9'66	1'84
	Átlag	6'05	6'51	2'41	1'38	6'97	13'26	0'52
	g) Erdély:							
1	Alsó-Fehér megye	2'72	6'96	2'38	0'90	0'89	9'66	0'62
2	Besztercze-Naszód megye	1'34	4'83	1'43	0'28	2'70	5'25	0'20
3	Brassó megye	3'16	5'67	1'96	0'96	—	—	0'50
4	Csik »	0'76	2'60	0'57	0'20	—	—	0'08
5	Fogarás »	1'45	4'15	1'16	0'21	0'45	3'56	0'27
6	Háromszék »	2'69	5'71	2'11	0'53	0'30	—	0'19
7	Hunyad »	2'13	5'41	1'65	0'45	0'44	8'52	0'24
8	Kolozs »	1'61	3'92	1'90	0'57	1'27	3'45	0'40
9	Kis-Küküllő megye	2'29	6'45	2'77	0'82	0'86	8'72	0'89
10	Maros-Torda »	1'73	4'28	2'29	0'42	1'62	4'40	0'18
11	Nagy-Küküllő »	1'94	4'31	2'18	0'67	0'30	5'78	0'60
12	Szeben megye	2'53	4'71	1'86	0'39	—	8'18	0'44
13	Szolnok-Doboka megye	1'38	4'43	1'74	0'38	1'38	4'24	0'38
14	Torda-Aranyos »	1'78	3'09	1'83	0'61	1'68	4'35	0'30
15	Udvarhely megye	0'96	3'61	0'93	0'22	—	3'31	0'19
	Átlag	1'87	4'57	1'66	0'45	1'37	6'99	0'29
	Ismétlés:							
	a) Duna balpartja	4'30	7'20	4'00	0'85	5'59	10'56	0'91
	b) Duna jobbpartja	5'78	10'30	5'84	1'85	4'65	12'76	1'23
	c) Duna-Tisza köze	6'70	10'18	3'89	1'78	3'95	11'70	1'06
	d) Tisza jobbpartja	3'03	5'34	2'74	0'81	4'96	8'42	0'53
	e) Tisza balpartja	4'03	6'18	1'93	1'20	3'13	7'39	0'38
	f) Tisza-Maros szöge	6'05	6'51	2'41	1'38	6'97	13'26	0'52
	g) Erdély	1'87	4'57	1'66	0'45	1'37	6'99	0'29
	I. Magyarország összesen	4'73	6'78	2'91	1'18	4'05	11'26	0'58
	II. Fiume város és területe	7'23	3'29	2'35	0'15	—	—	0'46
	III. Horvát-Szlavonország	3'99	9'54	4'24	0'83	1'81	10'48	0'78
	A magyar korona országai együtt	4'70	7'15	3'09	1'14	3'99	11'13	0'61

Összehasonlításul álljanak itt Ausztria megfelelő adatai:¹⁾

Mivelési ág	Kataszteri tiszta jövedelem		
	ö s s z e s e n		Kataszteri holdanként
	forint	százalék	forint
Szántóföld	82.498,475	62'07	7'42
Kert	5.297,746	3'99	12'24
Rét	20.931,491	15'75	6'43
Legelő	2.647,373	1'99	0'67
Együtt	111.375,085	83'80	5'95
Szőlő	3.640,491	2'74	8'89
Erdő	17.531,158	13'19	1'63
Tavak, mocsarak . .	367,010	0'27	2'48
Összesen	132.913,744	100'00	4'42

Az osztrák földbirtok tiszta jövedelme körülbelül 23 millió frttal kisebb mint a magyar földbirtoké, de ez csak onnan van, hogy Ausztria termőterülete jóval kisebb. A holdankénti tiszta jövedelem Lajthántúl valamennyi mivelési ág nál magasabb, csak a legelőnél és szőlőnél alacsonyabb s míg Magyarországon az összes mezőgazdaságilag mivelt terület holdankénti átlagos tiszta jövedelme csak 3.75 frt, Ausztriában 5.95 frt s míg nálunk általában a termőterület átlagos tiszta jövedelme csak 2.92 frt, Ausztriában 4.42 frt. Ausztriában a szántóföld, legelő és szőlő jóval kisebb arányban járul az összes tiszta jövedelemhez; ellenben a kert, rét s különösen az erdő jóval nagyobb arányban.

Franciaországban az adóalapúl szolgáló tiszta jövedelem 1879-következő volt:²⁾

Megadóztatott tiszta jövedelem:			Megadóztatott tiszta jövedelem:		
	összesen	hektár-onként		összesen	hektár-onként
Első osztályú föld . . .	46.227,680	66'42	Erdő	75.564,162	9'00
Szántóföld	594.039,027	22'70	Legelő, nádas stb. .	16.510,015	2'45
Rét	193.263,722	38'67	Különf. mivelt föld	11.979,292	17'04
Szőlő	120.618,326	51'98	Összesen	1,058.202,224	21'15

¹⁾ Inama-Sternegg: Die definitiven Ergebnisse der Grundsteuerregelung in Oesterreich. Statistische Monatsschrift. 1884.

²⁾ L. Sbrojavacca: Sul valore della proprietà fondiaria rustica. Bulletin de l'institut international de statistique. Tome I. 1-ère et 2-ème Livraisons. Année 1886. Rome 1886.

Franciaországban tehát a földbirtok tisztajövedelme igen magas s talán túlságosan is magasra van véve, míg monarchiánkban s különösen hazánkban valószínűleg alacsonyabb a valóságosnál.

VII. Földhitel és talajjavítás.

Az olcsó földhitel lényeges feltétele a mezőgazdaság virágzásának, nagyobb beruházások, hasznos befektetések s a gazdálkodásnak intensívvé tétele általában csak kifejlett földhitel mellett lehetségesek. A földhitel azonban csak addig áldásos míg a birtok javítására, instruálására fordítatik; ha csak könnyű eszköze az adósságcsinálásnak s a meggondolatlan költekezést és fogyasztást mozdítja elő, mint nálunk, sajnos, gyakran megtörtént, kártékony és veszedelemes.

Nálunk a magánosok és káptalanok kölcsönein kívül, a jelzálogi hitel főforrását a pénzüintézetek képezik s itt nemcsak a tulajdonképeni földhitelintézetek adnak jelzálogra kölcsönöket, hanem a bankok, takarékpénztárak, sőt még a szövetkezetek is.

A pénzüintézetek túlnyomó többsége készpénzkölcsönöket ad, a jelzálogi hitel legtermészetesebb formáját a záloglevélkölcsönt a földhitelintézeteken kívül csak két bank miveli. A hazai pénzüintézetek által nyújtott **jelzálogi kölcsönök** állományát, valamint a forgalomban volt zálogleveleket a szorosabb értelemben vett Magyarországra vonatkozólag, a következő számok mutatják:

Év	Jelzálogi kölcsönök	Zálogle-velek	A jelzálogi kölcsönök meghatadták a zálogle-veleket		Év	Jelzálogi kölcsönök	Zálogle-velek	A jelzálogi kölcsönök meghatadták a zálogle-veleket	
			összesen	%o-kal				összesen	%o-kal
1840	172	—	172	100'00	1851	8,977	—	8,977	100'00
1841	289	—	289	100'00	1852	10,677	—	10,677	100'00
1842	688	—	688	100'00	1853	11,255	—	11,255	100'00
1843	1,433	—	1,433	100'00	1854	10,714	—	10,714	100'00
1844	2,922	—	2,922	100'00	1855	10,058	—	10,058	100'00
1845	4,026	—	4,026	100'00	1856	10,094	25	10,069	99'75
1846	5,635	—	5,635	100'00	1857	17,529	2,609	14,920	85'12
1847	7,597	—	7,597	100'00	1858	35,738	15,895	19,843	55'52
1848	7,165	—	7,165	100'00	1859	47,367	24,445	22,922	48'39
1849	7,057	—	7,057	100'00	1860	52,885	26,831	26,054	49'27
1850	8,046	—	8,046	100'00	1861	53,928	20,750	33,178	61'52

Év	Jelzálogi kölcsönök	Zálogle-velek	A jelzálogi kölcsönök meghadták a zálogleveleket		Év	Jelzálogi kölcsönök	Zálogle-velek	A jelzálogi kölcsönök meghadták a zálogleveleket	
			összesen	%o-kal				összesen	%o-kal
1,000 forintokban				1,000 forintokban					
1862	54,985	21,058	33,927	61'70	1874	184,627	101,629	82,998	44'96
1863	61,252	25,520	35,732	58'34	1875	205,443	107,171	98,272	47'83
1864	65,529	33,436	32,093	48'97	1876	216,128	121,500	94,628	43'78
1865	72,140	40,436	31,704	43'95	1877	221,723	126,322	95,401	43'03
1866	78,343	47,829	30,514	38'95	1878	226,872	130,180	96,692	42'62
1867	82,263	51,628	30,635	37'24	1879	234,957	133,516	101,441	43'18
1868	98,476	54,772	43,704	44'38	1880	244,223	141,331	102,892	42'13
1869	110,831	59,142	51,689	46'64	1881	259,463	153,043	106,420	41'02
1870	123,957	64,392	59,565	48'05	1882	282,136	164,786	117,350	40'18
1871	137,629	69,882	67,747	49'23	1883	297,618	175,786	121,832	40'93
1872	144,457	72,508	71,949	49'81	1884	320,529	181,975	138,554	43'23
1873	166,840	87,639	79,201	47'47	1885	337,758	194,982	142,776	42'27

E kimutatásba az osztrák-magyar banknak a szorosabb értelemben vett Magyarországon fekvő földbirtokokra adott kölcsönei is be vannak foglalva, s forgalomban levő záloglevelei oly arányban vétettek fel, a mily arányban a bank magyarországi jelzálogi kölcsönei, összes jelzálogi kölcsöneihez állnak.

A jelzálogi kölcsönök és záloglevelek közötti arány igen fontos, mert a földbirtokra, ezt már természete hozza magával, jótékony hatással csakis a hosszú lejáratú, biztos hitel bír. A hazai pénzintézetek által nyújtott jelzálogi hitelnek még mindig 42⁰/₀-a nincs záloglevelekkel fedezve.

A jelzálogi kölcsönt adó pénzintézetek közt első helyen a magyar földhitelintézet áll, melynek jelzálogi kölcsönei 1886. végén 89 millió forintba rúgtak, ki nem sorsolt záloglevelei pedig 87.74 millió forintot képviseltek. Ez utóbbi összegből 5.45 millió forint az érczértékű, 82.29 millió forint pedig a papírértékű záloglevelekre esett. A papírértékű záloglevelekből volt :

26.060,300 forint	5 ‰-os
53.660,700 »	4 ¹ / ₂ »
2.570,200 »	4 » záloglevél.

Az intézetnek 1885-ben még 5¹/₂⁰/₀-os záloglevelei is voltak, ezek azonban convertáltattak s az intézet egyidejűleg elhatározta, hogy jövőben 4⁰/₀-nál magasabb kamatozású zálogleveleket nem engedélyez. A jelzálogi kölcsönök conversióját a törvényhozás is igyekszik előmozdítani, az 1886. XXXVI. törv. czikk kimondta

hogy »a jelzálogi kölcsönök átváltoztatásánál adandó bélyeg- és illetékkedvezményekről szóló 1884. LXX. t.-cikk hatálya 1889. decz. 31-keig meghosszabbíttatik.« A magyar földhitelintézet 89 millió frtot tevő jelzálogi követelését 217.9 millió frtot érő földbirtokok és 34.0 millió frt mellékérték fedezte, a jelzálogi kölcsönök tehát a lekötött összeg értéknek 35.33% -át teszik.

Az intézet alapításától 1886. decz. 31-keig engedélyezett kölcsönök megoszlását az összegek nagysága szerint, a következő számok mutatják:¹⁾

a) papírvértékű záloglevelekben :

1 darab	1.684,000	frtos	1.684,000	frt
1 »	1.150,000	»	1.150,000	»
1 »	915,500	»	915,500	»
2 »	800,000	»	1.600,000	»
1 »	775,000	»	775,000	»
1 »	730,000	»	730,000	»
1 »	655,000	»	655,000	»
1 »	625,000	»	625,000	»
1 »	601,700	»	601,700	»
3 »	600,000	»	1.800,000	»
1 »	550,000	»	550,000	»
2 »	544,000	»	1.088,000	»
2 »	530,000	»	1.060,000	»
1 »	524,000	»	524,000	»
1 »	522,000	»	522,000	»
5 »	500,000	»	2.500,000	»
1 »	480,000	»	480,000	»
1 »	470,000	»	470,000	»
1 »	450,000	»	450,000	»
3 »	433,000	és	407,000	frt	közt				1.270,000	»
222 »	375,000	»	100,000	»	»				37.213,300	»
459 »	98,000	»	40,000	»	»				26.529,000	»
721 »	39,000	»	20,000	»	»				18.552,500	»
1,069 »	19,500	»	10,000	»	»				13.802,500	»
1,275 »	9,700	»	5,000	»	»				8.313,500	»
1,250 »	4,900	»	3,000	»	»				4.497,900	»
5,099 »	2,900	»	1,000	»	»				7.462,700	»
<hr/>										
10,126 darab	papírvértékű záloglevél-kölcsön							135.821,600	frt	

b) 5%-os érczértékű záloglevelekben :

1 darab	1.560,000	frtos	1.560,000	frt
1 »	1.249,800	»	1.249,800	»
1 »	840,000	»	840,000	»

¹⁾ A magyar földhitelintézet jelentése a közgyűléshez 1886. évi üzletéről. Budapest 1887.

b) 5%-os ércértékű záloglevelekben :

1 darab	450,000	frtos			450,000	frt
1 »	400,000	»			400,000	»
2 »	300,000	»			600,000	»
5 »	250,800	és	225,960	frt közt	1.216,360	»
17 »	195,600	»	100,000	» »	2.150,360	»
47 »	99,600	»	50,000	» »	3.190,080	»
11 »	49,920	»	9,960	» »	377,280	»
<hr/>						
87 darab 5%-os ércértékű záloglevél-kölcsön					12.033,880	frt

c) jövedékjegyekben :

1 darab	130,000	frtos			130,000	frt
4 »	90,000	és	50,000	frt közt	266,000	»
6 »	45,000	»	25,000	» »	211,000	»
14 »	20,000	»	10,000	» »	200,000	»
28 »	9,000	»	3,000	» »	149,000	»
26 »	2,000	frtos			52,000	»
62 »	1,000	»			62,000	»
<hr/>						
141 darab jövedékjegy-kölcsön					1.070,000	frt

d) nyílt hiteli készpénz-kölcsönökben :

1 darab	100,000	frtos			100,000	frt
2 »	60,000	»			120,000	»
4 »	50,000	»			200,000	»
12 »	40,000	és	20,000	frt közt	296,000	»
22 »	18,000	»	10,000	» »	293,000	»
19 »	9,000	»	5,000	» »	110,600	»
41 »	4,200	»	1,000	» »	128,100	»
<hr/>						
101 darab nyílthiteli készpénz-kölcsön					1.247,700	frt

A magyar földhitelintézet után a magyar földbirtokon legtöbb jelzálogi kölcsöne fekszik az osztrák-magyar bank jelzálogi osztályának, melynek bár székhelye Bécs, működési tere mégis túlnyomólag a magyar állam területe. 1886. végén a banknak 92.340,216 frt jelzálogi kölcsöne állt fenn, miből az osztrák örökös tartományokra csak 24.592,629 frt vagyis 26.63⁰/₁₀₀ esett, a többi a magyar birodalomra. Ez utóbbiról álljon itt a következő részletezés :

	Házakra		Jószágokra		Kisbirtokra	
	száma	összege frt	száma	összege frt	száma	összege frt
Magyarország . . .	258	8.648,302	1,155	51.755,942	686	5.046,891
Horvát-Szlavonorsz.	6	80,821	24	2.215,631	—	—
Összesen . .	264	8.729,123	1.179	53.971,573	686	5.046,891

A pénzüntézetek kölcsönei nem meritik ki a földbirtok jelzálogi tartozását. Mennyi a jelzálogi terhek összege hazánkban, arra nézve nincsenek adataink s mindössze az 1883. évi próbafölvétel eredményére vagyunk utalva, mely azonban bár nagy gondnal és pontossággal s beható tanulmányok alapján hajtattott végre, mint-hogy az ország területének csak $0.74\frac{0}{10}$ -ára terjedt, az ország földbirtokának megterhelhetését nem világítja meg.

Ezen próbafölvétel az ország legkülönbözőbb részeiben 9 törvényszék területén 6—6 községről, tehát összesen 54 községről hajtattott végre, s eredményül kiderült, hogy a földbirtoknak átlagosan minden holdja $26.27\frac{0}{10}$ frttal van megterhelve. Ha az átlagot az egész ország termőterületére alkalmazzuk, mit azonban csak a legnagyobb fentartással tehetünk, a szorosabb értelemben vett Magyarország földbirtokán 1,218 millió frt jelzálogi teher feküdne. A Horvát-Szlavonországi birtokokon 1883 végén csak 71.224,384 frt jelzálogi teher feküdt. ¹⁾

Az ingatlanok telekkönyvi megterhelhetetéséről négy államból vannak többé-kevésbbé megbízható adataink.

Ausztriában a jelzálogi tartozásokat 1882. évről a következő számok mutatják: ²⁾

	Kamatozó tartozás	Nem kama- tozó tart.
Közönséges jelzálogi tartozások . . .	2,513.066,791 frt	548.933,209 frt
Vasutakra betáblázott terhek	1,822.583,015 »	15.199,067 »
Az állami birtokokra betáblázott kölcsönök	2.032,684 »	100.000,000 »
Összesen . . .	4,337.682,490 frt	664.132,276 frt

Ide tulajdonképen csak az első helyen kimutatott terhek tartoznak, a vasuti kölcsönök egészen más természetűek, valamint a jelzáloggal biztosított állami adósságok is.

Franciaországban a kamatozó jelzálogi tartozások összege, a frankokat átszámítva forintokra, ágió nélkül (1 frank = 40 kr.) 1876. decz. 31-én 7,711.572,677 frt volt.

Mínthogy azonban sok kifizetett teher nem tábláz-

tatik ki, ebből le kell vonni. 2,296.772,707 frtot

Marad 5,414.799,970 frt

Hozzáadva ehhez a Credit Fonciére kölcsöneit . . 332.838,561 frtot

a tényleges és kamatozó jelzálogi terhek összege. . 5,747.638,531 frtot tett

¹⁾ Zoričić: Statistische Skizze der Königreiche Kroatien und Slavonien. Agram 1885.

²⁾ Inama-Sternegg: Die Statistik der Hypothekarschulden in Oesterreich. Statistische Monatsschrift 1883.

Olaszországban a földbirtokot terhelő kamatozó jelzálogi tartozásokról, a következő kimutatás nyújt áttekintést: ¹⁾

Az 1885. évben betábláztattak:

<i>Tőkék:</i>	<i>Lira</i>
szerződ. jelz. kölcsönök	353.750,085
birói » »	48.420,090
törvényes » »	81.799,197
összesen. . .	483.969,372

Kitábláztattak:

<i>Tőkék:</i>	<i>Lira</i>
szerződ. jelz. kölcsönök	209.662,401
birói » »	27.141,589
törvényes » »	62.531,106
összesen. . .	299.335,096

Tőkésített kamatok:

	<i>Lira</i>
szerződ. jelz. kölcsönök	15.010,875
birói » »	1.240,314
törvényes » »	5.673,751
összesen. . .	21.924,940

Tőkésített kamatok:

	<i>Lira</i>
szerződ. jelz. kölcsönök	11.859,354
birói » »	562,389
törvényes » »	2.523,331
összesen. . .	14.945,074

1885. végén a fenálló jelzálogi tartozások összege volt:

<i>Tőkék:</i>	<i>Lira</i>
szerződéses jelzálogi kölcsönök	4,280.214,185
birói » »	731.136,429
törvényes » »	1,578.050,534
összesen	6,589.401,148

Tőkésített kamatok:

	<i>Lira</i>
szerződéses jelzálogi kölcsönök	634.870,071
birói » »	24.591,110
törvényes » »	133.865,054
összesen	793.326,235

Mindössze 7,382.727,383 vagyis saját pénzünkben (agio nélkül) 2.953,090,953 frt.

Végre a negyedik államban, Németalföldön a jelzálogi tartozások 1883-ban 959.946,000 hollandi, vagyis 815.970,100 oszt. ért. forintot tettek.

Ha most a felsorolt adatokat összehasonlítjuk a magyarországi próbafelvétel adataival, azt tapasztaljuk, hogy:

Az összes jelzálogi értékből esik²⁾
egy □ kilométerre egy lélekre

Németalföldön	20,838 frt	172 frt
Olaszországban	18,130 »	189 »
Franciaországban	15,219 »	218 »
Ausztriában	14,511 »	189 »
Magyarországban	4,564 »	71 »

Említettük, hogy arra megközelítőleg sem tudunk felelni, hogy a jelzálogi tartozásokból mennyi fordítottatott tényleg a föld-

¹⁾ L. Sbrojavacca: Sul valore della proprietà fondiaria rustica. Bulletin de l' institut international de statistique. Tome I. 1-ère et 2-ème Livraison Année 1886.

²⁾ Keleti Károly: Próbafelvétel a magyarországi földbirtok terheinek kimutatása tárgyában. Közg. Értesítő. 1885.

birtok javítására és hasznos beruházásaira. Hogy a földművelés az újabb időben hazánkban sokat haladt, s a birtokok felszerelése tökéletesebb gazdasági eszközökkel és gépekkel, egyre folyik, az kétségtelen, bár számszerű adatokban kimutatni nem tudjuk; mindössze azon eredményről birunk kimerítő adatokat, mely a kulturmérnökség közreműködése mellett a **talajjavítás** terén történt.¹⁾

A kulturmérnöki hivatal 8 év óta működik s ez idő alatt tervet készített:

1883. végéig	344,724 kat. holdra
1884-ben	120,544 » »
1885-ben	210,595 » »
1886-ban	122,404 » »
Összesen	798,267 kat. holdra

E tervezetből azonban eddigelé csak 155,000 holdra terjedő munkák fejeztettek be, 45,000 hold pedig munka alatt áll. A befejezett munkák, a talajjavítás nemének megkülönböztetésével, következő számmal és területen történtek:

Év	Leccapolás		Alagsövezés		Öntözés	
	A munkálatok száma	kat. hold	A munkálatok száma	kat. hold	A munkálatok száma	kat. hold
1879—82	89	27,565	97	2,172	22	896
1883	41	18,080	68	1,585	7	983
1884	36	29,610	85	2,127	7	700
1885	55	29,537	105	2,127	21	1,379
1886	46	35,278	82	2,172	21	948
Összesen	267	140,070	437	10,183	78	4,906

A mozgósított földtömeget pedig a következő számok mutatják:

1881-ben	580,000 köbm.	1884-ben	1.828,000 köbm.
1882-ben	1.089,000 »	1885-ben	1.857,000 »
1883-ban	1.512,000 »	1886-ban	1.177,000 »
		Összesen	8.043.000 köbm.

A magyar birtokosok 1879—86-ig 2.200,000 frtot fektettek talajjavításokba, 1886-ban pedig a műépítmények és alagsövek értékét is számbavéve, 350,000 frtot s így 8 év alatt talajjavításokra harmadfél millió frtnál is több fordítottatott.

¹⁾ Az országos kulturmérnöki hivatal jelentése a talajjavítások terén az 1886. évben tett intézkedésekről. Közlemények a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium közlegeinek és intézeteinek 1886. évi jelentéseiből.

Az államnak a talajjavítások ügye 1879. óta következő összegekbe került:

Év	A kincstár terhére kiutalványozott kiadás			Év	A kincstár terhére kiutalványozott kiadás		
	személyi járandóságok	dologi kiadások	együtt		személyi járandóságok	dologi kiadások	együtt
	f o r i n t				f o r i n t		
1879	3,160	5.051	8,211	1884	34,444	44,745	79,189
1880	6,815	9,967	16,782	1885	41,009	47,239	88,248
1881	15,475	18,657	34,132	1886	43,456	51,869	95,325
1882	22,845	31,135	53,980	Összesen	195,070	251,424	446,494
1883	27,866	42,761	70,627				

A kincstár javára beszedett helyszini tárgyalási díjakat 345 frtot levonva, marad tiszta kiadás 446,149 frt.

VIII. Mezőgazdasági népesség és gazdasági szakoktatás.

Magyarországon a mezőgazdaság még mindig a főfoglalkozás jellegével bír, ezt bizonyítják azon adatok, melyek az 1880-ki népszámlálás alkalmával népünk foglalkozására nézve kiderítették. Ezek szerint az összes népességnek 29.02⁰/₀-a foglalkozik föld- és erdőmiveléssel, és pedig:

	férfi	0/0	nő
	összesen		
Birtokos	1.451,707	40.92	} 973,465
Haszonbérlő	23,393	0.66	
Tiszt	11,925	0.34	
Évi szolga	554,458	15.63	
Munkás	771,846	21.76	
Zsellér	35,449	1.00	
Családi kisegítő	698,428	19.69	} 973,465
Összesen	3.547,206	100.00	973,465

A mint a kimutatásból látható, népszámlálásunk a mezőgazdasági népesség közé csak azokat vette, kik tényleg részt vesznek a termelésben, azokat ellenben, kiket szintén ezen foglalkozási ág tart, de maguk abban tevékeny részt nem vesznek, (például a földmivelők gyermekeit) ide nem számította be.

Mennyiben változtak a viszonyok az 1870-ki népszámlálástól az 1880-ki népszámlálásig, bajos meghatározni, minthogy az előbbi

alkalmával igen sok családtag, mely mint családi kisegítő foglalkozott a gazdaságban s a nőknek is nagy része foglalkozás nélkülnek mutatattott ki.

A föld- és erdőműveléssel foglalkozó népességet, országrészek és megyék szerint, a következő táblázat mutatja:

Folyó szám	Országrész és megye	A földműveléssel foglalkozók		Folyó szám	Országrész és megye	A földműveléssel foglalkozók	
		összes száma	az összes létszám százalékában			összes száma	az összes létszám százalékában
	I. Magyarország.				c) Duna-Tisza köze.		
	a) <i>Duna bal-partja:</i>						
1	Árva megye . .	32,863	40'25	1	Bács-Bodrog m. .	136,832	21'44
2	Bars » . .	38,856	27'23	2	Csongrád megye .	51,341	22'48
3	Esztergom m. .	17,588	24'37	3	Heves » . .	49,690	23'84
4	Hont megye . .	28,820	11'60	4	J.-N.-K.-Szolnok	68,489	24'59
5	Liptó » . .	21,623	28'92	5	Pest-P.-S.-K.-K. .	160,882	16'27
6	Nógrád » . .	52,009	27'13		Összesen . .	467,234	19'95
7	Nyitra » . .	93,061	25'12		d) Tisza jobb-partja.		
8	Pozsony » . .	68,916	21'94	1	Abauj-Torna m. .	36,217	20'08
9	Trencsén megye .	74,708	30'50	2	Bereg megye . .	44,600	29'08
10	Turóc megye . .	11,966	26'05	3	Borsod » . .	40,821	20'83
11	Zólyom » . .	21,877	21'34	4	Gömör » . .	38,474	22'76
	Összesen . .	462,287	26'32	5	Sáros » . .	48,597	28'92
	b) <i>Duna jobb-partja.</i>			6	Szepes » . .	36,875	21'32
1	Baranya megye .	84,441	28'77	7	Ung » . .	33,249	26'24
2	Fejér » »	48,989	23'39	8	Zemplén m. . .	75,977	27'61
3	Győr » . .	22,789	20'81		Összesen . .	354,810	24'61
4	Komárom » . .	35,729	23'55		e) Tisza bal-partja.		
5	Moson » . .	19,477	23'94	1	Békés megye . .	53,790	23'41
6	Somogy » . .	94,359	30'69	2	Bihar » . .	129,136	28'90
7	Sopron » . .	56,645	23'05	3	Hajdu » . .	39,925	23'03
8	Tolna » . .	62,413	26'60	4	Marmaros m. . .	62,975	27'60
9	Vas » . .	101,302	28'09	5	Szabolcs » . .	53,273	24'89
10	Veszprém » . .	45,065	22'00	6	Szatmár » . .	74,489	25'42
11	Zala » . .	110,006	30'56	7	Szilágy » . .	49,901	29'17
	Összesen . .	681,215	26'59	8	U gocsa . .	18,025	27'27
					Összesen . .	481,514	26'44

Folyó szám	Országgrész és megye	A földmiveléssel foglalkozók		Folyó szám	Országgrész és megye	A földmiveléssel foglalkozók	
		összes száma	az összes létszám százalékában			összes száma	az összes létszám százalékában
	f) <i>Tisza Maros szöge:</i>			8	Kolozs »	58,352	29'72
1	Arad megye ...	86,312	28'40	9	Kis-Kükölli »	36,585	39'67
2	Csanád » ...	27,220	24'97	10	Maros-Torda »	45,405	28'56
3	Krassó-Szörény megye	158,161	41'48	11	Nagy-Kükölli »	52,509	39'65
4	Temes megye ...	112,243	28'34	12	Szeben »	47,518	33'55
5	Torontál » ...	152,298	28'68	13	Szoln.-Doboka »	67,044	34'62
	Összesen..	536,234	31'15	14	Torda-Arany. »	44,481	32'46
	g) <i>Erdély:</i>			15	Udvarhely »	31,199	29'57
1	Alsó-Fehér megye	59,482	33'41		Összesen..	685,823	32'91
2	Beszt.-Naszód »	42,739	44'98		I. Magyarország.	3,669,117	26'73
3	Brassó »	15,954	19'01		II. Fiume város és területe.....	667	3'18
4	Csik »	31,387	28'29		III. Horvát-Szlavonország	850,887	44'43
5	Fogaras »	36,605	43'28		A magyar korona országai együtt	4,520,671	29'02
6	Háromszék »	27,579	22'01				
7	Hunyad »	88,984	35'81				

Hogy még a törvényhatóságú városok közül nem egynek népességében is mily túlnyomósággal bír a földművelő elem, a következő kimutatás igazolja:

Folyó szám	A város megnevezése	Az összes jelenlevő polgári népesség száma	Földműveléssel foglalkozók	Hány %
1	Arad	35,556	1,960	5'51
2	Baja	19,241	597	4'97
3	Budapest	360,551	4,134	1'15
4	Debreczen	51,122	7,337	14'35
5	Győr	20,981	620	2'96
6	Hódmező-Vásárhely	50,966	16,172	31'73
7	Kassa	26,097	311	1'19
8	Kecskemét	44,887	10,442	23'26
9	Kolozsvár	29,923	2,518	8'41
10	Komárom	13,108	415	3'17
11	Maros-Vásárhely	12,883	801	6'22

Folyó szám	A város megnevezése	Az összes jelenlevő polgári népesség száma	Földmivel foglalkozik	Hány %
12	Nagy-Várad	31,324	1,487	4'75
13	Pancsova	17,127	1,538	8'98
14	Pécs	28,702	1,272	4'43
15	Pozsony	48,006	1,140	2'37
16	Selmecz- és Bélabánya .	15,265	333	2'18
17	Sopron	23,222	1,790	7'71
18	Szabadka	61,367	13,913	22'67
19	Szatmár-Németi	19,708	1,892	9'60
20	Szeged	73,675	11,231	15'24
21	Székes-Fehérvár	25,612	2,865	11'19
22	Temesvár	33,694	549	1'63
23	Ujvidék	21,325	2,830	13'27
24	Vercsecz	22,329	3,720	16'66
25	Zombor	24,693	4,760	19'28
	Összesen	1.111,364	94,627	8'51

A mezőgazdasági foglalkozás túlnyomóságát nálunk a külállamokkal szemben érdekesen mutatják a következő számok, melyek feltűntetik, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó férfiak hány százalékát képezik az összes férfi népességnek:

Magyarországban	46'05 %
Olaszországban	38'21 »
Ausztriában	31'68 »
Franciaországban	25'50 »
Belgiumban	24'34 »

A mezőgazdasággal foglalkozó népesség kimutatása csak a munkáskezek számát tünteti fel, de nem mutatja a gazdasági népesség értelmi színvonalát, szakképzettségét, a mi pedig a mezőgazdaság sikeres folytatására nézve rendkívül fontos. Igaz, hogy ezen utóbbi momentumot a statisztika nem is képes számba venni, de következtetést vonhatunk rá a **gazdasági szakoktatás állapotából**. Hazánkban öt felsőbb állami gazdasági tanintézet van a szorosabb értelemben vett mezőgazdaság számára, tehát nem számítva a selmeczbányai bányászati és erdészeti akadémiát, melyet a bányászatnál fogunk megemlíteni; van ezenkívül 10 földmives iskola, 5 állami s szintén 5 államilag segélyezett, továbbá 5 állami vinczellér iskola és egy szőlőszeti és kertészeti iskola.

Mindezen intézetek általános áttekintését a következő összeállítás mutatja: ¹⁾

A gazdasági intézet neve	Tan- évek	Tan- erők	Elő- adott tantár- gyak	Intézeti gazdaság, kert és szőlő ter- jedelme katasz- teri hol- dakban	Tanészko- zók és tan- intézeti könyvtár összes érté- ke forint- okban	Gazda- sági álla- tok száma
	s z á m a					
I. Államiak :						
1. Magyar-óvári gazd. akadémia.	2	15	43	338	96,394	105
2. Keszthelyi gazd. tan- intézet	3	11	42	304	41,436	423
3. Debreczeni » »	3	11	40	600	33,237	560
4. Kolozsmonostori gazd. tanintézet	3	12	40	742	34,994	622
5. Kassai gazd. tanintézet	3	12	43	560	29,340	286
1—5. együtt	—	61	—	2,544	235,401	1,996
6. Debreczeni földm. isk.	2	2	14	—	533	—
7. Liptó-ujvári » »	3	4	22	540	5,367	506
8. Zsitva-ujfalvi » »	2	2	11	200	13,650	215
9. Rimaszombati » »	3	4	14	898	1,439	351
10. Adai » »	2	3	11	135	—	50
6—10. együtt	—	15	—	1,773	—	1,122
11. Érdiőszegi vinczellér- iskola	2	4	32	5	2,528	—
12. Tarczali » »	3	3	17	157	89,480	—
13. Budapesti » »	2	4	14	8	—	—
14. Nagyenyedi » »	3	3	22	3	—	—
15. Ménesi » »	3	3	30	18	1,172	—
16. Pozsonyi szőlőszeti és kertészeti iskola . . .	2	5	25	10	—	—
11—16. együtt	—	22	—	201	—	—
Államiak összesen . . .	—	98	—	4,518	—	—
II. Államilag segélyezettek :						
1. Istvántelki földm.-isk.	3	3	12	97	—	31
2. Nagy-szt.-miklósi »	3	2	32	24	—	3
3. Beszterczei » »	1	6	19	26	—	20
4. Földvári » »	2	5	26	42	—	18
5. Medgyesi » »	3	7	27	22	—	10
Segélyezettek együtt . . .	—	23	—	211	—	82
I. és II. összesen	—	121	—	4,729	—	3,200

¹⁾ A gazdasági tanintézetek állása 1885—86. évben. Közlemények a földmívelés-ipar- és keresk. minisztérium közlegeinek és intézeteinek 1886. évi jelentéseiből.

Minthogy a gazdasági tanintézetek hallgatóikat nemcsak elméleti oktatásban akarják részesíteni, hanem gyakorlati szakképzésben is, valamennyi intézetnek több-kevesebb gazdasági területe van, s a mezőgazdasági iskoláknak tekintélyes számú haszonállataik is vannak.

A hallgatók száma az öt utóbbi tanévben s tíz évvel ezelőtt következő volt:

Folyó szám	A gazdasági intézet neve	1875—76- ban	1881—82- ben	1882—83- ban	1883—84- ben	1884—85- ben	1885—86- ban
1	Magyar-óvárigazd.aka- démia	193	206	243	220	178	152
2	Keszthelyi gazd. int. .	55	117	137	133	136	130
3	Debreczeni » » . . .	50	63	88	91	117	117
4	Kolozsmonostori gazd. intézet	74	86	89	97	107	110
5	Kassai gazd. intézet .	21	35	23	40	48	68
	1—5. együtt	393	507	580	581	586	577
6	Debreczeni földm. isk.	45	41	39	42	38	40
7	Liptó-ujvári » » . .	26	28	26	26	27	27
8	Zsitva-ujfalvi » » .	—	—	—	16	19	18
9	Rimaszombati » » .	—	—	—	—	22	16
10	Adai » »	—	—	—	—	28	33
11	Nagy-szt.-miklósi földm. iskola	13	26	38	45	38	31
12	Besztercei földm. isk.	12	—	—	6	9	9
13	Földvári » » . . .	12	12	13	10	12	11
14	Medgyesi » » . . .	13	21	18	13	15	18
15	Istvántelki » » . . .	9	31	35	39	43	41
	6—15. együtt	130	159	169	197	251	244
16	Érdiőszegi vinczellér iskola	24	23	21	22	19	20
17	Tarcali vinczellér isk.	16	23	23	24	22	22
18	Budapesti vinczellér is- kola	—	19	23	19	17	21
19	Nagyenyedi vinczellér iskola	—	18	17	16	17	16
20	Ménési vinczellér isk. .	—	7	9	12	11	14
21	Pozsonyi földm. és kert. iskola	—	—	—	14	16	12
	16—21. együtt . . .	40	90	93	107	102	105
	Összesen	563	756	842	885	939	926

A gazdasági intézetek hallgatóinak száma 1884⁴/₅-ig folyvást emelkedett, az utolsó évben azonban némi csökkenést látunk. A felsőbb gazd. tanintézetek hallgatóinak száma 1875⁵/₆-ig 46·820⁰/₀-kal, a földmives iskolák ugyanezen idő alatt 87·690⁰/₀-kal, a vinczellérképezdeké pedig 64·480⁰/₀-kal emelkedett.

Az állami gazdasági szakiskolák költségvetését, a következő számok mutatják:

A gazdasági intézet neve	B e v é t e l				K i a d á s			
	1876-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1876-ban	1884-ban	1885-ben	1886-ban
	f o r i n t							
1. Magyaróvári akadémia .	36,100	30,918	35,900	35,900	60,000	65,681	63,420	64,700
2. Keszthelyi gazd. tanint.	5,700	15,271	16,400	16,400	34,000	41,275	36,600	38,000
3. Debreczeni „	1,750	1,880	1,500	1,500	18,000	19,772	20,600	20,675
4. Kolozsmonostori gazda- sági tanintézet	14,810	13,893	18,540	19,540	42,000	44,363	45,060	48,010
5. Kassai gazd. tanintézet .	11,000	14,484	19,100	38,136	17,750	54,173	40,200	63,260
1—5 Együtt . . .	69,360	76,446	91,440	111,476	171,750	225,264	205,880	234,645
6. Debreczeni földm. isk.	20,500	17,488	28,660	32,360	26,000	33,929	32,530	37,390
8. Zsitva-ujfalvi „	3,650	4,022	4,300	4,300	13,500	16,725	15,570	16,200
7. Liptó-ujvári „	—	7,279	7,520	7,760	—	26,838	13,200	15,930
9. Rimaszombati „	—	—	13,200	13,200	—	—	16,130	17,030
10. Adai földm. iskola . . .	—	—	3,200	4,600	—	—	8,300	13,290
6—10 Együtt . . .	24,150	28,789	56,880	62,220	39,500	77,492	85,730	99,840
11. Érdiószegi vinczellérisk.	—	—	—	—	7,800	8,191	8,100	8,100
12. Tarczali „	2,400	2,075	3,000	3,000	10,000	9,923	9,790	10,015
13. Budapesti „	—	1,231	2,080	2,080	—	11,550	11,360	12,300
14. Nagyenyedi „	—	—	200	200	—	7,281	7,500	7,700
15. Ménesi „	—	6,533	6,370	6,370	—	9,885	9,300	9,300
11—15 Együtt . . .	2,400	9,839	11,650	11,650	17,800	46,830	46,050	47,415
Összesen . . .	95,910	115,074	159,970	285,346	229,050	349,586	337,660	381,900

Az állam lehetőleg könnyüvé igyekszik tenni a gazdasági tanintézetek látogatását, különösen a földmives iskolákét, ez utóbbiaknál tandíj többnyire nincs is, ellenkezőleg a tanulók különféle jótéteményekben részesülnek.

C) A népesség élelmezése.¹⁾

Egészen új fejezet ez a hazai statisztikában, sőt oly alapon, mint ez, a külföldön sem készült még élelmezési statisztika. A befogyasztás meghatározása eddig rendesen a belföldi termelés s a behozatal és kivitel különbözete alapján történt. Keleti Károlyé, az országos magyar kir. statisztikai hivatal igazgatójéé az érdem, hogy a számbavehető eredményre nem vezető kutatást más irányba terelte s az annyira fontos befogyasztás meghatározását physiologiai alapon kísérlette meg. Kiindulási pontját maga a szerző következőleg jellemzé: »A természettudományok haladásával számos tudományos kutatás foglalkozik a diätetikával és az ember okszerű élelmezésével. Szorgos vegytani kísérletek nemcsak az egyes élelmiszerekre nézve állapították meg elég megbízhatóan, mennyi víz, fehérnye- vagy protein-anyagok, zsír, szénhidrátok, sók stb. foglaltatnak bennök; de azt is, mennyi szükséges mindez anyagokból, tehát az összes élelmezésből, hogy a fejletlen gyermeki test növekvése, a felnőtt ember munkaképessége fentartassék.

»Meg voltam győződve, hogy az eddigi eljárásokkal ellenkezően haladva s az egyénen kezdve az élelmezés tanulmányozását, a mai vegytan és physiologia segélyével sikerülni fog megállapítani, mennyit fogyaszt az egyes s így az egyesek összessége a különféle tápanyagokból; csak azt tudjam: mivel táplálkoznak?

»Szükségem volt tehát, hogy az ország egyes vidékeiről, még pedig minél szűkebben határolt s minél több vidékéről nyerjek értesítést arról, hogy a népesség hogyan és mikép élelmeződik?

»Ily részletes fölvételt országszerte eszközölni oly költséggel jár vala, hogy arra gondolnom sem lehetett. Számbeli adatokat gyűjteni, már a priori is megbízhatatlanná bélyegzi vala a kísérletet. De akkor folyt hazánkban a kataszter-rectificatio és az ország 63 megyéje 12 kataszteri kerületen belől 248 kataszteri járásra

¹⁾ Dr. Keleti Károly: Magyarország népességének élelmezési statisztikája physiologiai alapon. Budapest, 1887.

volt felosztva, melyek (az élelmezés szempontjából ismét 733 aljára osztottak) mindegyikében egy tanultabb egyén, mint becsőbiztos a nép összes gazdasági és anyagi viszonyait kénytelen volt a legbehatóbban megismerni. Előtte úgy rémlett, hogy a ki egy, csak néhány községből álló kataszteri járásnak ismeri nemcsak mivelti ágait, vetésforgását, de még a házi állatok takarmányozását is kénytelen tanulmányozni, hogy a mivelti költségeket kiszámíthassa, az némi utánjárással azt is kiderítheti, hogy járásán belül hogyan és mivel táplálkozik a nép, hogyan is mikép él az év különféle szakaiiban?»

Az immár végrehajtott nagy munka főbb eredményeit a következő rövid kivonatban közöljük:

A népesség élelmezése külön számíttatott a férfiakra, nőkre és 12 éven alóli gyermekekre nézve, az egy éven alóliak, mint nagyrészt még anyatejen táplálkozók, teljesen kihagyatván a számításból. A népesség mindezen három kategóriájára nézve pedig három külön időszak is vétetett föl az eltérő élelmezés kitüntetésére; t. i. 8 nyári hónap (200 nappal számítva), 4 téli hónap (100 napjával) és 65 vásár- és ünnepnap.

A szoros értelemben vett Magyarországnak, Horvát-Szlavonország nélkül e szerint:

4.625,702 férfi
4.846,353 nő és
3.792,763 12 éven aluli gyermek
<hr/>
összesen 13.264,818 főnyi lakosságának

számíttatott ki élelmezési fogyasztása. E népesség pedig 30-féle, csakis az élet- és munkaerő fentartására nélkülözhetetlenül szükséges élelmiczikkből — az élvezeti cikkek: fűszer, só, kávé stb., valamint a szeszes italok teljes kizárása mellett, a következő táblázatban foglalt mennyiségeket fogyasztotta, u. m.:

Élelmi cikkek neme	A nyári 8 hónapon át (200 napot véve)			A téli 4 hónapon át (100 napot véve)			A 65 vásár- és ünnepnapon át		
	a férfiak által	a nők által	a gyerme- kek által	a férfiak által	a nők által	a gyerme- kek által	a férfiak által	a nők által	a gyerme- kek által
	fogyasztott mennyiség ezer méter mázsákban								
1. Marhahús . .	308	242	126	90	72	33	268	211	113
2. Sertéshús . .	112	90	40	279	220	112	224	181	91
3. Birkahús . .	185	147	64	10	8	3	135	113	47

Élelmi cikkek neme	A nyári 8 hónapon át (200 napot véve)			A téli 4 hónapon át (100 napot véve)			A 65 vasár- és ünnepponapon át		
	a férfiak által	a nők által	a gyerme- kek által	a férfiak által	a nők által	a gyerme- kek által	a férfiak által	a nők által	a gyerme- kek által
fogyasztott mennyiség ezer métermázsákban									
4. Borjúhus. . .	26	19	8	12	9	4	15	12	5
5. Baromfi . . .	104	82	42	2	2	—	72	57	28
6. Hal.	54	41	21	21	16	8	20	16	7
7. Vadhus . . .	—	—	—	3	2	1	4	3	1
8. Kolbászfélék.	31	25	9	109	86	43	12	10	3
9. Szalonna. . .	619	484	249	315	246	127	191	154	77
10. Zsír	271	211	110	126	98	51	94	75	38
11. Vaj.	42	33	17	15	12	6	18	14	7
12. Tej.	716	723	894	348	352	443	233	229	291
13. Turó és sajt.	196	146	77	96	72	38	58	46	23
14. Tojás	73	56	29	35	27	14	30	24	12
15. Gyümölcs . .	1,247	1,203	1,551	150	134	194	73	64	100
16. Buzakenyér .	1,466	1,141	629	718	560	309	450	357	194
17. Kétszeres ke- nyér	311	246	80	150	122	39	91	78	22
18. Rozskenyér .	1,351	1,045	562	680	526	283	413	337	173
19. Árpa- és zab- kenyér	579	446	257	288	222	128	174	142	79
20. Kukoriczake- nyér	1,143	803	433	585	414	225	335	246	129
21. Buzaliszt. . .	739	587	304	375	299	161	426	347	191
22. Kétszeresliszt	85	66	35	41	32	18	39	31	17
23. Rozsliszt . .	177	140	78	89	71	39	85	69	38
24. Árpaliszt . .	94	75	44	48	38	22	27	22	12
25. Kukoriczaliszt	783	568	307	391	286	156	143	108	58
26. Kása-félék. .	389	305	166	201	159	88	39	32	17
27. Burgonya . .	4,032	3,081	1,656	2,040	1,568	864	740	592	317
28. Borsó, lencse, bab	661	501	271	332	253	140	69	54	29
29. Zöldség (min- dentféle	1,610	1,238	664	388	297	159	249	197	101
30. Savanyított eledelek (ká- poszta stb.). . .	1,607	1,233	659	1,139	880	478	794	636	334
Összesen . . .	19,011	14,977	9,382	9,076	7,083	4,186	5,521	4,457	2,564

Miután a tömegfogyasztás egymagában vajmi keveset magya-
ráz, a következő táblázatban a fentebbi számok részletezése mellett
kitüntetjük az egy-egy főre eső tápmennyiséget is minden egyes
élelmiczikkre nézve, mely szerint esik :

Élelmi cikkek neve	Férfiak		Nők		Gyermekek	
	összes fogyasztása 1000 méter-máza	esik átlag egy fejre kgr.	összes fogyasztása 1000 méter-máza	esik átlag egy fejre kgr.	összes fogyasztása 1000 méter-máza	esik átlag egy fejre kgr.
1. Marhahus	666	14'39	525	10'82	272	7'18
2. Sertéshus	615	13'30	491	10'13	243	6'42
3. Birkahus	330	7'14	268	5'52	116	3'04
4. Borjúhus	53	1'15	40	0'82	18	0'46
5. Baromfi	178	3'86	141	2'92	71	1'88
6. Hal	94	2'02	73	1'51	37	0'98
7. Vadhus	7	0'15	6	0'12	2	0'06
8. Kolbászfélék	152	3'28	121	2'49	55	1'45
9. Szalonna	1,124	24'30	884	18'24	453	11'95
10. Zsir	491	10'62	384	7'93	199	5'25
11. Vaj	75	1'62	60	1'23	30	0'79
12. Tej	1,299	28'10	1,305	26'92	1,629	42'96
13. Turó és sajt	350	7'56	264	5'45	138	3'63
14. Tojás	138	2'99	109	2'24	55	1'46
15. Gyümölcs	1,470	31'77	1,401	28'92	1,846	48'67
16. Buzakenyér	2,634	56'94	2,058	42'47	1,133	29'87
17. Kétszeres kenyér	551	11'91	446	9'21	141	3'72
18. Rozskenyér	2,444	52'83	1,908	39'37	1,019	26'86
19. Árpa- és zabkenyér	1,040	22'49	809	16'70	465	11'25
20. Kukoriczakenyér	2,063	44'60	1,463	30'18	786	20'72
21. Buzaliszt	1,540	33'29	1,233	25'43	556	17'29
22. Kétszeresliszt	165	3'57	129	2'65	70	1'85
23. Rozsliiszt	351	7'59	279	5'77	156	4'10
24. Árpaliszt	168	3'63	135	2'79	78	2'07
25. Kukoriczaliszt	1,318	28'50	962	19'86	522	13'75
26. Kása-félék	630	13'61	497	10'24	270	7'12
27. Burgonya	6,812	147'27	5,240	108'13	2,837	74'81
28. Borsó, lencse, bab	1,062	22'96	808	16'67	439	11'59
29. Zöldség (mindenféle)	2,248	48'59	1,732	35'74	924	24'37
30. Savanyítottételedek (káposzta stb.)	3,540	76'54	2,748	56'72	1,471	38'78
Összesen	33,608	726'57	26,519	547'20	16,131	425'33

Összes élelmezési statisztikánk a naponként fogyasztott fehérnyemmenyiségre van alapítva.

A teljes munkaképesség fentartását a felnőtteknél, a test kifejlődését a gyermekeknél szem előtt tartva: a különféle élelmi cikkek olykép osztattak fel, hogy a mennyire lehet, megközelítessék azon normálmennyiség, mely szerint naponként

egy férfitra	118—130 gramm
egy nőre	100—105 »
egy gyermekre	60—70 »

fehérnye essék. Természetesen, hogy oly vidéken, mely rosszúl táplálkozóknak jelentetett be, e napi fehérnyefogyasztás el nem éretett, míg rendes táplálkozásának mondott vidéken e mértéket megtartottuk, jól élőknek mondott vidéken rajta túl is mentünk. A fentebbi kulcs maximuma szerint tehát évi fehérnyefogyasztásuk épen esnék:

egy férfira.	47,450 gramm
egy nőre	38,325 »
egy gyermekre.	25,550 »

átlag pedig az összes lakosságot tekintve 37,108 gramm.

Ezekből kitűnik, hogy a számba vett 4.625,702 férfi évenkénti 696.48 gr. fehérnyével, a 4.846,353 nő átlag 4,295.88 grammal, a 3.792,763 gyermek pedig 1,463.14 grammal s így az összes népesség fejenként átlag éven át 1,827.55 gr. fehérnyével kevesebbet fogyaszt, mint a mennyi rendes táplálkozás mellett szükséges volna. Nem lehet feltűnő, hogy épen a női táplálkozásnál hiányzik nagyobb fehérnyemennyiség, mert számos jelentésből kitűnt, hogy az otthon élősködő nők az év nagy szakában rosszabbúl táplálkoznak, a munkában háztól távollevő s ott jobban is táplálkozó férfiaknál.

A fejenkénti átlagfogyasztás és fehérnye tartalma, a férfiak, nők és gyermekeknél együtt, vagyis az átlagembernél, következő volt:

Sorszám	Élelmi czikkek neme	Fejenkénti átlag fogyasztás	Enek fe- hérnye tar- talma	Sorszám	Élelmi czikkek neme	Fejenkénti átlag fogyasztás	Enek fe- hérnye tar- talma
		klgrm.	gramm			klgrm.	gramm
1	Marhahús	11'03	1,873'40	19	Árpa- és zabke- nyér	17'45	1,046'40
2	Sertéshús	10'17	1,245'82	20	Kukoriczakenyér	32'50	2,275'00
3	Birkahús	5'37	671'25	21	Búza liszt	25'85	2,790'72
4	Borjúhús	0'83	129'72	22	Kétszeresliszt . .	2'74	257'56
5	Baromfi	2'95	324'50	23	Rozs liszt	5'93	474'40
6	Hal	1'54	249'39	24	Árpaliszt	2'88	172'20
7	Vadhús	0'11	18'37	25	Kukoriczaliszt . .	21'13	1,478'40
8	Kolbászfélék . . .	2'47	328'51	26	Kásafélék	10'52	946'80
9	Szalonna	18'56	1,558'20	27	Burgonya	112'25	2,245'00
10	Zsír	8'10	—	27	Borsó, lencse, bab	17'40	4,002'00
11	Vaj	1'24	—	29	Zöldség (minden- féle)	36'97	1,293'95
12	Tej	31'92	1,276'80	30	Savanyított ele- delek (káposzta stb.)	58'50	1,538'55
13	Turó és sajt . . .	5'67	1,875'72		Összesen	574'90	35,280'45
14	Tojás	2'22	377'05				
15	Gyümölcs	35'56	177'80				
16	Buzakenyér	43'91	3,556'71				
17	Kétszereskenyér .	8'58	626'34				
18	Rozskenyér	40'49	2,469'89				

A népesség fejenkénti átlagos évi fogyasztását a kimutatott 574.90 kilogrammban látjuk kifejezve. Ha nagy osztályozásban nézzük, hogy miből kerül ki ez élelem, azt tapasztaljuk, hogy csak 102.24 kilogrammját nyújtja az állatvilág, t. i. hús- és kolbászfélék, szalonna, zsir, vaj, tej, túró, sajt és tojás alakjában. A több mint négyszerre nagyobb fogyasztási anyagot, vagyis 472.66 kilogrammot a növényország szolgáltatja. Ebből is a gabonafélékre (kenyér és tésztafélék alakjában) esik 201.46 klgr., gyümölcsre 35.56, burgonyára 112.25, főzelék, zöldség és kása-félékre 123.39 kilogramm.

A főbb élelmiszerek átlagos évi fogyasztását megyék szerint a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	Ország-rész és megye	Hús és kolbászfélék	Szalonna és zsír	Tej, túró és sajt	Buza-	Rozs és kétszeres-	Árpa-és zab-	Kukori-eza-	Burgonya
		k e n y é r							
		fejenkénti átlagos évi fogyasztása kilogrammokban							
	<i>I. Duna balpartja</i>								
1	Árva megye	8	8	62	5	5	142	—	218
2	Bars	31	22	36	14	89	50	—	141
3	Esztergom	46	37	32	—	154	—	—	90
4	Hont	25	23	38	43	73	37	3	141
5	Liptó	9	8	65	—	22	59	—	206
6	Nógrád	24	20	37	27	103	17	4	143
7	Nyitra	25	17	34	17	73	65	—	151
8	Pozsony	41	27	34	27	80	31	9	134
9	Trencsén	15	15	30	4	38	109	—	211
10	Túrócz	22	9	36	—	91	69	—	217
11	Zólyom	24	15	50	7	115	32	7	149
	<i>II. Duna jobbpartja</i>								
1	Baranya megye . .	52	36	25	54	54	4	31	93
2	Fejér	50	42	42	35	76	13	12	83
3	Győr	36	19	30	21	55	27	32	132
4	Komárom	40	36	27	48	46	15	22	113
5	Moson	42	28	29	—	95	19	19	121
6	Somogy	47	33	27	14	79	9	33	105
7	Sopron	36	20	42	23	83	27	—	112
8	Tolna	46	39	26	27	98	1	16	105
9	Vas	26	18	45	18	90	16	16	124
10	Veszprém	31	20	42	31	82	14	16	108
11	Zala	21	17	48	5	70	23	53	126

Folyó szám	Országgrész és megye	Hus és kol- basztélék	Szalonna és zsír	Tej, túró és sajt	k e n y é r				Burgonya
					Buza-	Rozs- és keltse- rés-	Árpa- és za- b-	Kukori- cza-	
					átlagos évi fogyasztás kilogrammokban				
III. Duna-Tisza köze									
1	Bács-Bodrog megye	37	32	38	68	44	11	16	82
2	Csongrád	47	43	41	63	58	3	3	68
3	Heves	45	38	36	30	75	15	15	105
4	Jász-N.-Kún-Szoln.	54	40	47	73	26	6	9	84
5	Pest-Pilis-Solt- Kis-Kún	72	43	56	36	73	2	9	80
IV. Tisza jobbpartja									
1	Abaúj-Torna megye	38	32	42	8	107	18	—	131
2	Bereg	20	17	39	9	50	7	83	126
3	Borsod	44	36	32	24	86	17	—	92
4	Gömör	26	24	40	21	109	19	—	130
5	Sáros	28	14	41	3	70	79	—	156
6	Szepes	37	26	38	—	73	72	—	141
7	Ung	27	27	35	—	45	44	40	139
8	Zemplén	32	30	35	—	75	48	2	144
V. Tisza balpartja									
1	Békés megye . . .	32	32	32	73	23	14	22	81
2	Bihar	27	28	26	15	93	—	51	112
3	Hajdú	35	38	38	41	78	6	34	87
4	Mármaros	16	10	37	2	16	25	107	127
5	Szabolcs	33	23	26	—	104	3	62	116
6	Szatmár	25	21	37	49	36	—	53	113
7	Szilágy	18	19	29	23	48	—	85	108
8	Ugocea	19	20	35	21	21	—	107	132
Tisza-Maros szöge									
1	Arad megye	27	25	36	30	64	—	45	107
2	Csanád	34	36	31	106	8	12	12	84
3	Krassó-Szörény . .	25	22	35	22	8	—	118	106
4	Temes	34	25	31	45	40	—	53	95
5	Torontál	29	25	33	85	22	6	29	87
Erdély									
1	Alsó-Fehér megye .	32	27	35	23	59	—	53	94
2	Besztercze-Naszód .	27	28	58	28	—	39	95	98
3	Brassó	42	35	26	27	41	27	55	85
4	Csik	25	25	50	49	68	22	23	126
5	Fogarás	31	27	35	54	68	6	13	83
6	Háromszék	44	33	37	6	91	32	7	102

Folyó szám	Országgrész és megye	Hús és kol- bászfélék	Szalonna és zsír	Tej, túró és vaj	Buza-	Rozs- és késze- res	Árpa- és zab	Kukori- cza	Burgonya
		k e n y é r							
		átlagos évi fogyasztása kilogrammokban							
7	Hunyad	26	20	28	6	21	7	102	93
8	Kolozs	29	29	49	33	53	3	61	100
9	Kis-Küküllő	26	22	28	7	54	—	92	63
10	Maros-Torda	28	25	48	4	99	—	54	108
11	Nagy-Küküllő	29	34	36	65	55	—	23	101
12	Szeben	29	23	41	20	65	—	42	96
13	Szolnok-Doboka . . .	22	27	57	9	29	—	114	95
14	Torda-Aranyos	25	28	40	36	75	—	42	113
15	Udvarhely	27	20	61	47	99	7	—	102
Átlag az egész or- szágban		34	26	39	44	49	17	32	112

Mindeddig csak a legnélkülözhetetlenebb élelmicikkekről szólottunk, azokról, melyek fehérnyetartalmukkal fentartják az élet- és munkaerőt. Ezt méltán nyers ételmezésnek nevezhetnők.

Van azonban számos élelmi cikk, mely nem annyira tápláló erejénél fogva szükséges az élelemhez, mint inkább étvágygerjesztő, az emésztést elősegítő, az idegeket egészségesen ingerlő s az anyagok felszívását (assimilatio) előmozdító hatásánál fogva majd szintoly nélkülözhetetlen az egészséges táplálkozáshoz, mint a fehérnyét, zsírt és szénhidratokat tartalmazó rendes eledelek.

Ide tartoznak mindenekelőtt a különféle fűszerek, első sorban a konyhasó, mely a legegyszerűbb étkezésnél is nélkülözhetetlen; ide sorolhatók a különféle gyarmatárúk és az ezek termékeiből szűrt étel-italokon kívül mint: kávé, tea, csokoládé, a többi szeszes italok, ugymint: bor, sör, pálinka, stb.

Ez élvezeti cikkek fogyasztásának tárgyalása közben azon nehézségre akadunk, hogy bajos meghatározni, mily arányban fogyasztják a népesség különböző osztályai. Az bizonyos, hogy a sőt, paprikát az ország összes népessége használja, valamint, hogy nagy része bor-, még inkább pedig pálinkaivó. Ez utóbbi két italra nézve kaptunk ugyan értesítést az eredeti jelentésekben, mert ugyszólván mindegyik fölemlíti: az illető lakosság mily itallal él. De nem úgy a sörre nézve, mely nálunk vidéken még aránylag igen kevésbé elterjedt ital s inkább a városi lakosságnak képezi fogyasztása tárgyát.

Mielőtt azonban a fogyasztás fejenkinti megoszlásáról szólnánk, tekintsük meg magát a fogyasztás mérvét.

Itt első sorban kínálkoznak azon élelmiczikkek, melyek az országban nem termeltetvén, az áruforgalmi statisztika adataiból deríthetők ki. Ezeknek az 1883—85-iki átlag szerinti

	behozatala	kivitele	behozatali többletük.
kakao, bab és hüvely	196 mm.	13 mm.	183 mm.
kávé.	78,959 »	9,500 »	69,459 »
tea	708 »	59 »	649 »
aszú-, apró- és mazsolaszőlő.	15,962 »	134 »	15,828 »
narancs és citrom.	28,702 »	404 »	28,298 »
datolya	401 »	20 »	381 »
szt-Jánoskenyér.	5,516 »	189 »	5,327 »
rizs	376,245 »	62,253 »	313,992 »
bors, szegfű, gyömbér	6,421 »	249 »	6,172 »
fahéj.	1,499 »	49 »	1,450 »

A behozatali többletet itt tehát abszolút belfogyasztásnak tekinthetjük.

Nehezebb a fogyasztási mennyiség megállapítása oly élvezeti cikkeknel, melyek részben az országban is termeltetnek, — de termelésük ismeretlen — nagyobb részt azonban behozatnak. Itt is leginkább csak az áruforgalmi adatokra vagyunk utalva.

Ezeknek 1883—85-diki átlagos

	behozatala	kivitele	behozatali többletük
füge.	5,716 mm.	591 mm.	5,125 mm.
mandola	4,171 »	77 »	4,094 »
gesztenye	7,408 »	1,566 »	5,842 »
kávépótló	32,414 »	2,092 »	30,322 »
csokoládé	1,512 »	22 »	1,490 »
czukrosságok	10,450 »	753 »	9,697 »

A belső fogyasztást nem egészen fedezi a hazai termelés a czukorfélékben, de termelésük ismeretes lévén, az egész fogyasztást is megismerhetjük, még pedig következőleg:

	hazai termelés	behozatali többlet	összes fogyasztás
czukor (nyers)	110,045 mm.	8,805 mm.	= 118,850 mm.
» finomított	257,898 »	108,556 »	= 366,454 »
szörp.	38,335 »	4,614 »	= 42,949 »
összesen.	406,278 mm.	121,975 mm.	= 528,253 mm.

A legközönségesebb, egyúttal legnélkülözhetetlenebb fűszer a só, mely minden főzéshez szükséges, de a köznép gyakori hideg étkezésénél is szerte használtatik.

Följegyzéseink és számításaink szerint a só fogyasztás métermázsákban:

	a nyári hónapokban	a téli vasárnapokon	ünnep- és	összesen
férfiak által	233,743	118,136	84,810 =	436,689
nők által	179,108	90,978	67,315 =	337,401
gyermekek által	94,013	47,497	34,187 =	175,697
Összesen.	506,864	256,611	186,312 =	949,787

Ezt fejenként és átlag számítva a különféle évszakok mellőzésével esik éven át

egy férfit 9'44 kilogr.

egy nőre 6'96 »

egy gyermekre. 4'63 »

Másik igen elterjedt, mondhatnók speciális magyar fűszer, a paprika.

Évi paprika-fogyasztásunk, a katonaság fogyasztását véve alapúl, minthogy egyéb támpont nem kínálkozik, következő:

férfiaknál 844,190 kilogr.

nőknél 884,459 »

gyermekeknél 692,179 »

Összesen . . . 2.420,828 kilogr.

Mindezen adatokból kitűnik, hogy népünk az élvezeti cikkekből — egyelőre a szeszes italok nélkül — összesen 1.881,707 métermázsát fogyaszt 36.260,437 frt értékben.

Bármily tekintélyesnek is lássék ezen 1.88 millió métermázsányi főösszeg, eltörpül az a fentebb nyers élelmezésnek nevezett tömeg összegével szemben, melyet 76.26 millió métermázsában látunk kimutatva,

Érzékenyebben csak értéke érint azzal, hogy a só és paprika meg a cukor értéke egy részének levonásával, vagyis

sónál 7.484,321 frt

paprika 980,424 »

cukor és szörp (belföldi termelés) 8.613,793 »

Összesen . . . 17.078,538 frt

levonásával, tehát közel 20 millió frttal a külföldnek adózunk ez élvezeti cikkek értékével. Minthogy azonban legnagyobb részök olyan, mely melegebb égalt szülöttje s így hazánkban nem is terem, ez csak természetes.

Ez adatokból különben kiszámíthatjuk azt is, mennyi esik az

élvezeti cikkekéből egy-egy fejre. Itt külön az összes és külön a városi népességet véve, azt látjuk, hogy fejenként

a népességre általában	7'34	kilogramm vagy	. . .	0'63	frt
a városi népességre	50'91	»	»	. . .	13'97 »

A szeszés italok: bor, sör és pálinka, mely utóbbi mindennemű likőrök alakjában is erős fogyasztási cikk. Legfontosabb közöttük Magyarországon, mint par excellence bortermő országban, a bor. Élelmezési statisztikánk szerint az évenkénti borfogyasztás hektoliterekben:

	a nyári hónapokban	a téli	vasár- és ünnepnap	összesen
férfiak által	1.022,210	485,794	518,919 =	2.026,923
nők által	225,852	105,844	118,745 =	450,441
gyermekek által	—	—	— =	—
összesen	1.248,062	591,638	637,664 =	2.477.364

A 12 éven aluli gyermekeknél rendes borfogyasztás nem vétetett számításba, mert ha ilyes elő is fordul, rendes fogyasztásnak az nem tekinthető.

A fentebbi mennyiségből pedig esik:

	egy férfitra	egy nőre
a nyári hónapok egy napjára	0'11 liter	0'02 liter
a téli hónapok egy napjára	0'11 »	0'02 »
ünnep- és vasárnapokra	0'17 »	0'14 »
egész éven át	43'82 »	9'29 »

Nem mondható tehát, hogy a borfogyasztás valami nagyra volna véve. Természetesen különbség létezik itt az egyes vidékekre nézve.

Az élelmezési adatok gyűjtése alkalmából a beérkezett jelentések szerint következőleg alakulna a pálinka-fogyasztás hektoliterekben:

	a nyári hónapokban	a téli	vasár- és ünnepnap	összesen
férfiak által	904,606	466,979	286,821 =	1.658,406
nők által	287,838	148,593	92,923 =	529,354
gyermekek által	—	—	— =	—
összesen	1.192,444	615,572	379,744 =	2.187,760

E szerint esnék fejenként:

egy férfitra	35'85 liter
egy nőre	10'92 »
átlag	23'09 liter

A bornál és pálinkánál sokkal csekélyebb fontosságú, mert csekélyebb terjedelmű is a sörfogyasztás. A mi csekély fogyasztás mutatkozik, az leginkább csak a városokban foly, s az évi összes sörfogyasztást hektoliterekben, következő volt:

	a nyári hónapokban	a téli vasárnapokon	ünnepestés	összesen
férfiak által.	181,835	80,803	84,348 =	346,986
nők által.	54,289	24,449	24,628 =	103,366
gyermek által.	—	—	—	—
összesen	236,124	105,252	108,976 =	450,352

Ismerve azonban, az ország viszonyait sörfogyasztás tekintetében, ezt csak a városi lakosságra vetjük ki; e szerint pedig esnék éven át fejenként:

egy férfit	41'41 liter,
egy nőre	11'39 »
átlag	25'80 liter.

Érdekes a szesz italok fogyasztását területi változatosságában is megfigyelni.

Először is a bort tekintve, nagyjából állíthatni, hogy az ország szíve, s a Tisza mente fel Abauj-Tornán felül a Hegyaljáig erős borfogyasztók épűgy, mint a dunántűli megyék nagy része. Ellenben az Érmellék például és Erdély, kitűnő bortermések mellett is csekélyebb fogyasztók.

Még bortermő vidéken is sokszor az erősebb pálinkaivás szorítja háttérbe a borét, míg a bort nem termő vidékeket általában, mint az egész felföldet, a magyar-erdélyi határhegységet s az Erdélyt kerűlő Kárpátok széleit erős pálinkafogyasztás jellemzi.

Általános jellemzésűl mondható, hogy a szegényebb megyék erős pálinkafogyasztást tűntetnek fel, míg a gazdagabb megyék inkább bor által elégitik ki szesz italokbeli szükségletűket.

Az előadottak után áttérve az összes egy évi fogyasztás országos és fejenkénti értékének kiszámítására, ez alapos kiszámítások után a következő eredményt mutatja:

Volt ugyanis:

a z ö s s z e s é l e l m e z é s i f o g y a s z t á s

nyers élelmezés	mennyiség	érték	az érték százalékokban
hús és kolbászfélék	4.573,188 mm.	233.268,769 frt	21'87
szalonna, zsír, vaj stb.	3.700,443 »	182.127,086 »	17'07
tej, turó és sajt.	4.985,354 »	51.697,678 »	4'84
tojás	302,130 »	9.063,900 »	0'85
gabonaneműek, kenyér	18.959,826 »	195.702,131 »	18'84
» tésztaféle	7.762,865 »	66.816,472 »	6'26

nyers élelmezés	mennyisége	értéke	az érték százalékokban
gyümölcs	4.717,145 mm.	23.585,725 frt	2'22
burgonya	14.889,780 »	37.224,450 »	3'48
fűzelék, zöldség, kása stb. . .	16.369,420 »	132.781,132 »	12'45

összes nyers élelmezés . 76.260,151 mm. 932.267,343 frt 87'39 %

élvezeti cikkek	mennyisége	értéke	az érték százalékokban
fűszerek	981,617 mm.	9.046,019- frt	0'85
gyarmatárak	102,103 »	7.046,063 »	0'66
déli gyümölcs	64,895 »	1.427,571 »	0'13
rizs	313,992 »	5.306,464 »	0'50
czukor	419,100 »	13.434,320 »	1'26

összes élvezeti cikkek . 1.881,707 mm. 36.260,437 frt 3'40 %

szeszes italok	mennyisége	értéke	az érték százalékokban
bor	2.477,364 hl.	24.773,640 frt	2'32
sör	450,352 »	7.881,160 »	0'74
pálinka	2.187,760 »	65.632,800 »	6'15

összes szeszes italok . 5.115,476 hl. 98.287,600 frt 9'21 %

az összes egy évi élelmezés értéke . 1,066.815,380 frt 100'00 %

Az élelmezés három főcsoportjában tehát az ugynevezett nyers élelmezés foglalja el nemcsak az elfogyasztott tömegek, hanem érték tekintetében is elannyira az első helyet, hogy mellette az élvezeti cikkek még a szeszes italokkal együtt is alig haladják meg az évenként fogyasztott összeg 12 és fél százalékát.

Óriási összegekkel állunk itt szemben, melyek igazi nagyságáról csak akkor alkothatunk magunknak képet, ha elgondoljuk, hogy nemcsak a fogyasztott tömeg, de értékek szerint is jóval meghaladják összes egy évi külkereskedelmi forgalmunkat.

A mi az általános népesség s a városi lakosság átlagos évi fogyasztását és értékét illeti, erre a következő számok vetnek világot :

	a népességnél általában	a városi lakosságnál	tehát a városokban
nyers élelemből . .	574'81 kg. 70.34 frt	592'30 kg. 94.07 frt	+ 23'73
az élvezeti cikkekből	7'34 » 0.63 »	50'91 » 13.97 »	13.34
a szeszes italokból :			
bor	26'15 liter 2.61 »	26'15 liter 2.61 »	—
sör	— » — »	25'80 » 4.51 »	4.51
pálinka	23'09 » 6.92 »	23'09 » 6.92 »	—
összesen . .	— 80.50 frt	— 122.08 frt	41'58

Felével többbe kerül tehát a városi embernek évi élelmezése, mint a vidékinek. Igaz, hogy ez nemcsak a nyers élelmezés nagyobb és értékesebb cikkbeli fogyasztásából, de még inkább onnan ered, hogy az élvezeti cikkek legnagyobb része csakis városi lakos által fogyasztatik; míg a szeszes italoknál a sör kizárólag a városi lakosságra vettetett ki.

D) A bánya- és kohóipar.

A bányászat egyike hazánkban a legrégibb termelési ágaknak. Nem tekintve az előttiünk itt élt népek bányászatát, már az Árpád-házból származott királyaink alatt s azóta szakadatlanul folyt a bányamivelés s egyenrangú volt a legmiveltebb népek bányászatával. Régebben a fősúly a nemes fémek, az arany és ezüst termelésén feküdt; iparos korunk a kőszénnek és vasnak az aranynál és ezüstenél is nagyobb becsét adott s e téren a nyugateurópai iparos államok messze túlszárnyaltak bennünket, mit részint hazánk csekélyebb ipari fejlettsége és gyér tőkegazdagsága, részint a hazai kőszénnek silányabb minősége okoz, mely utóbbi körülmény a vasipar fejlődésére is hátrányos befolyással van.

A bányaművelés alapját a bányahatóságilag adományozott bányatelkek képezik, melyek részint a föld mélyébe ható vájnatelkek, részint a felületre szorítkozó kültelkek.

Az összes adományozott **bányatelkek**, valamint a birtokviszonyok áttekintését a következő táblázat tartalmazza: ¹⁾

Év	Aranyra, ezüstre, rézre	Vas- érczre	Kőszénre	Egyéb ásvá- nyokra	Összes adomá- nyozott vájna és kültelkek	A magánbír- tók száma	Átlag esik egy magánbirtokos- ra az adomá- nyozott bányá- telkekből hektár
1863. . .	7,604	5,304	9,511	2,956	25,375	—	—
1864. . .	7,617	5,237	9,605	2,898	25,357	—	—
1865. . .	7,544	5,234	8,829	3,136	24,735	—	—
1866. . .	8,917	5,662	8,929	1,621	25,130	—	—
1867. . .	8,812	5,702	9,366	1,664	25,544	—	—
Átlag 1863—67.	8,099	5,429	9,247	2,455	25,228	—	—
1868. . .	8,824	5,740	9,626	1,889	26,079	1,310	15'35
1869. . .	8,829	5,850	10,703	1,891	27,273	1,096	19'45
1870. . .	8,934	6,120	11,587	1,945	28,587	1,278	17'46
1871. . .	9,034	6,368	14,304	2,089	31,795	1,268	20'03
1872. . .	9,021	7,345	17,576	2,119	36,062	1,283	22'23
Átlag 1868—72.	8,928	6,285	12,759	1,987	29,959	1,247	18'90

¹⁾ Magyar Statisztikai Évkönyv I—XV. évfolyam.

Év	Aranyra, ezüstre, rézre	Vas- érczre	Köszénre	Egyéb ásvá- nyokra	Összes adomá- nyozott vájna és költelek	A magánbirtokosok száma	Átlag esik egy magánbirtokosra az adományozott bányatelkekből hektár
	h e k t á r						
1873. . .	9,045	7,641	22,244	2,147	41,077	1,202	27'90
1874. . .	9,144	7,836	27,097	2,162	46,238	1,242	31'06
1875. . .	9,221	8,158	30,688	2,402	50,469	1,244	33'99
1876. . .	9,311	8,692	31,226	2,578	51,807	1,267	34'42
1877. . .	9,390	8,774	33,342	2,826	54,332	1,264	36'50
Átlag 1873—77.	9,222	8,220	28,919	2,424	48,785	1,244	32'77
1878. . .	9,662	9,242	33,922	2,873	55,699	1,274	37'25
1879. . .	9,665	8,932	34,488	2,861	55,946	1,224	38'97
1880. . .	9,739	9,177	35,247	2,794	56,956	1,222	39'87
1881. . .	9,679	9,429	35,396	2,830	57,334	1,222	40'18
1882. . .	9,713	9,107	35,669	2,843	57,331	1,247	39'23
Átlag 1878—82.	9,691	9,177	34,945	2,840	56,653	1,238	39'10
1883. . .	9,850	9,311	36,436	2,958	58,555	1,255	39'74
1884. . .	9,860	9,517	36,952	3,012	59,341	1,253	40'46
1885. . .	10,036	9,795	37,150	3,003	59,984	1,265	40'59
1886. . .	10,204	9,831	37,696	2,971	60,702	1,254	41'56
Átlag 1883—86.	9,988	9,591	37,058	2,986	59,623	1,257	40'59

Az adományozott bányatelkekből 1886 végén 62.10⁰/₀ a kő-
énre esett; legnagyobb gyarapodást a köszénre adományozott
nyatelkek mutattak, mert míg ezeknek területe 1863-tól 1886-ig
6.34⁰/₀-kal szaporodott, a vasérczre adományozotté csak 85.35⁰/₀-kal,
aranyra, ezüstre és rézre adományozotté pedig csupán csak
2.20⁰/₀-kal. A birtokosok száma inkább fogy, semmint emelkedné,
egy magánbirtokosra eső terület ellenben emelkedik, mi a köszén-
nyászat fejlődésével van összefüggésben.

Ausztriában az adományozott bányatelkek összege 1,679.4
millió négyszögméterre rúg, miből 1,326.3 millió □ méter (78.97⁰/₀)
köszénre, 184.5 millió □ méter (10.99⁰/₀) a vasérczre, 168.5
millió □ méter (10.03⁰/₀) pedig egyéb ásványokra van adományozva.

A bányatelkeknél még a következő részletezés bir általáno-
sabb érdekekkel:

Az ásvány megnevezése, melyre az adomá- nyozás tör- tént	Esik az adományozott bányatelkekből											
	a kincs- tárta		magánbir- tokosokra		a magyar anyaország- ra		Horvát Szlavonor- szágra		a vájna tel- kekre		a kültel- kekre	
	hek- tár	o/o	hek- tár	o/o	hek- tár	o/o	hek- tár	o/o	hek- tár	o/o	hek- tár	o/o
Arany, ezüst és rézre . . .	4,668	45.75	5,536	54.25	10,204	100.00	—	—	10,012	98.12	192	1.88
Vasérczre . . .	898	9.13	8,933	90.87	8,459	86.04	1,372	13.96	9,195	93.53	636	6.47
Köszénre . . .	2,856	7.58	34,840	92.42	27,367	72.60	10,329	27.40	37,696	100.00	—	—
Egyéb ásvá- nyokra . . .	164	5.52	2,807	94.48	2,569	86.47	402	13.53	2,951	99.33	20	0.67
Összesen . .	8,586	14.14	52,116	85.86	48,599	80.06	12,103	19.94	59,854	98.60	848	1.40

Az összes bányatelkeknek tehát csak 14.14^o/_o-ka esik a kincstárta, de ez az arany, ezüst és rézbányászatnál 45.75^o/_o-ra emelkedik. Horvát-Szlavonországra az összes területnek körülbelül ötöd-része esik, melynek legnagyobb része köszénre van adományozva. A kültelkek egészen eltörpülnek a vájnatelkek mellett s általában csekély fontossággal bírnak.

A szabadkutatásokat, melyek némileg arról tanúskodnak, hogy a vállalkozási kedv, mennyire fordul a bányaművelés felé, a következő számok mutatják:

Év	Kincs- tári	Magán	Összes	A magán szabad kutatók száma	Átlag esik egy magán kutatóra szabad kutatás
	szabadkutatások száma				
1867	32	1,745	1,777	738	2'36
1868	176	2,452	2,628	975	2'51
1869	175	4,481	4,656	1,083	4'14
1870	195	6,408	6,603	993	6'45
1871	216	9,462	9,678	1,074	8'81
Átlag 1867—1871	159	4,910	5,069	973	5'05
1872	233	13,004	13,237	1,123	11'60
1873	262	32,932	33,194	1,216	27'08
1874	245	29,599	29,844	1,081	27'40
1875	238	24,418	24,656	1,131	21'60
1876	242	22,051	22,293	1,137	19'40
Átlag 1872—1876	244	24,401	24,645	1,134	21'52

Év	Kincs- tári	Magán	Összes	A magán szabad kutatók száma	Átlag esik egy magán kutatóra szabad ku- tatás
	szabadkutatások száma				
1877	210	21,121	21,331	1,202	17'57
1878	234	15,335	15,569	1,041	14'73
1879	211	11,360	11,571	999	11'37
1880	218	12,021	12,239	1,010	11'90
1881	213	17,839	18,052	1,038	17'19
Átlag 1877—1881	217	15,535	15,752	1,058	14'68
1882	304	19,974	20,278	1,147	17'41
1883	215	18,159	18,374	1,059	17'15
1884	213	16,365	16,578	1,134	14'43
1885	318	16,462	16,780	1,098	14'99
1886	308	13,280	13,588	1,100	12'35
Átlag 1882—1886	272	16,848	17,120	1,108	15'45

A bányá- és kohómunkások számát az utóbbi 20 év alatt a következő táblázat mutatja:

Év	Férfiak		Nők		Gyermekek		Együtt
	Összes	%	Összes	%	Összes	%	
1867.....	35,752	83'46	1,574	3'67	5,511	12'87	42,837
1868.....	36,947	82'21	1,867	4'15	6,128	13'64	44,942
1869.....	38,644	85'24	1,421	3'13	5,271	11'63	45,336
1870.....	37,631	86'26	1,294	2'97	4,701	10'77	43,626
1871.....	38,264	86'10	1,559	3'51	4,616	10'39	44,439
Átlag 1867—1871	37,448	84'66	1,543	3'49	5,245	11'85	44,236
1872.....	40,165	86'37	1,545	3'32	4,795	10'31	46,505
1873.....	42,293	86'30	1,408	2'87	5,306	10'83	49,007
1874.....	38,379	84'94	1,558	3'45	5,244	11'61	45,181
1875.....	36,349	85'75	1,394	3'29	4,648	10'96	42,391
1876.....	35,168	84'04	1,289	3'08	5,388	12'88	41,845
Átlag 1872—1876	38,471	85'52	1,439	3'20	5,076	11'28	44,986
1877.....	32,820	84'42	1,199	3'08	4,861	12'50	38,880
1878.....	33,337	84'81	1,034	2'63	4,936	12'56	39,307
1879.....	36,310	86'86	986	2'26	4,507	10'78	41,803

É v	Férfiak		N ő k		Gyermekek		Együtt
	Összes	%	Összes	%	Összes	%	Összes
1880.....	35,815	85'68	1,230	2'94	4,754	11'38	41,799
1881.....	36,480	84'99	1,154	2'69	5,286	12'32	42,920
Átlag 1877—1881	34,952	85'37	1,121	2'73	4,869	11'90	40,942
1882.....	38,881	85'09	1,475	3'23	5,338	11'68	45,694
1883.....	39,686	85'37	1,297	2'79	5,506	11'84	46,489
1884.....	38,690	84'63	1,499	3'28	5,530	12'09	45,719
1885.....	41,011	85'70	1,424	2'98	5,416	11'32	47,851
1886.....	40,560	86'78	1,336	2'86	4,841	10'36	46,737
Átlag 1882—1886	39,766	85'53	1,406	3'02	5,326	11'45	46,498

A munkások száma az utóbbi quinquenniumban a megelőzőhöz képest elég magas volt, de az 1873-ik évi létszámot az utóbbi évek alatt sem érte el egyszer sem. A férfiakon kívül még a gyermekek is nagy számmal vannak, mi éppen nem kedvező tünetény.

A bányá- és kohómunkások száma Ausztriában 1885-ben 104,905 volt és pedig 95,243 férfi, 9,662 nő. Az összes munkások közül 92,544 egyén bányákban, 12,361 pedig kohóművekben volt elfoglalva.

1886-ban hazánkban a munkások következő számmal voltak alkalmazva a kincstári és magántelepeken:

	Kincstári		Magán		Összes	
	m u n k á s o k					
	száma	%	száma	%	száma	%
Férfi	9,426	88'64	31,134	86'24	40,560	86'78
Nő	138	1'30	1,198	3'32	1,336	2'86
Gyermek	1,070	10'06	3,771	10'44	4,841	10'36
Együtt .	10,634	100'00	36,103	100'00	46,737	100'00

A kincstári telepeken a férfimunkások aránya valamivel magasabb, mint a magántelepeken, ellenben a nők aránya valamivel csekélyebb: a gyermekek aránya mindkét telepen majdnem egészen egyforma.

A fentebbi számokba nincs befoglalva a sótermelésnél alkalmazott munkások száma, ezt a következő kimutatásban tüntetjük fel:

É v	Férfi		Nő		Gyermek		A munkások összes száma
	szám szerint	%	szám szerint	%	szám szerint	%	
1867	—	—	—	—	—	—	—
1868	2,306	96'24	26	1'09	64	2'67	2,396
1869	2,194	90'32	48	1'98	187	7'70	2,429
1870	2,298	92'40	6	0'24	183	7'36	2,487
1871	2,076	89'91	—	—	233	10'09	2,309
Átlag 1867—1871	2,218	92'23	20	0'83	167	6'94	2,405
1872	1,991	89'04	8	0'36	237	10'60	2,236
1873	2,035	90'73	—	—	208	9'27	2,243
1874	1,948	92'85	—	—	150	7'15	2,098
1875	1,874	94'08	—	—	118	5'92	1,992
1876	1,759	88'75	—	—	223	11'25	1,982
Átlag 1872—1876	1,921	91'04	2	0'10	187	8'86	2,110
1877	1,724	87'07	—	—	256	12'93	1,980
1878	1,692	85'72	96	4'86	186	9'42	1,974
1879	1,855	93'83	—	—	122	6'17	1,977
1880	1,985	95'07	1	0'05	102	4'88	2,088
1881	1,957	94'82	—	—	107	5'18	2,064
Átlag 1877—1881	1,843	91'37	19	0'94	155	7'69	2,017
1882	2,034	93'99	2	0'10	128	5'91	2,164
1883	2,021	94'26	—	—	123	5'74	2,144
1884	1,939	93'76	—	—	129	6'24	2,068
1885	1,838	93'20	—	—	134	6'80	1,972
1886	1,970	92'97	—	—	149	7'03	2,119
Átlag 1882—1886	1,960	93'69	0	0'00	132	6'31	2,093

Ausztriában a sótermelésnél 1885-ben 9,175 munkás volt alkalmazva és pedig 5,904 férfi s 3,271 nő és gyermek.

A bányászat egyike a legveszélyesebb foglalkozásoknak, miért is érdekesnek tartjuk a **balesetek** számát, 1868 óta a következőkben feltüntetni:

	könnyű	súlyos	halálos
	b a l e s e t		
1868—1872-ben átlagosan . .	338	100	55
1873—1877-ben » . .	253	90	56
1878—1882-ben » . .	245	79	58
1883-ban összesen . .	338	101	57
1884-ben » . .	649	179	122
1885-ben » . .	465	159	72
1886-ban » . .	445	173	51

A bányamunkások közt már évszázadok óta el van terjedve a **társpénztárak** intézménye, mely hivatva van a beteg munkásokat gyógykezelésben részesíteni, a munkaképteleneket segélyezni s a hátrahagyott özvegyek és árvák ellátásáról gondoskodni. A hazai bányák társpénztárainak vagyonát az utóbbi évtizedről a következő kimutatás tünteti fel:

Év	A kincstári		A magán		Az összes	
	bányatárspénztárak vagyoná					
	összesen	esik egy munkásra átlagosan	összesen	esik egy munkásra átlagosan	összesen	esik egy munkásra átlagosan
	f o r i n t					
1877	2.367,813	262	4.132,521	138	6.500,334	167
1878	2.428,902	294	4.381,254	141	6.810,156	173
1879	2.494,447	298	4.598,041	138	7.092,488	170
1880	2.519,283	270	4.753,641	146	7.272,924	174
1881	2.841,381	289	4.863,883	147	7.705,264	180
Átlag 1877—81	2.530,365	282	4.545,868	142	7.076,233	173
1882	2.555,471	237	4.983,467	143	7.538,938	163
1883	2.561,929	260	5.240,359	143	7.802,288	168
1884	2.618,116	259	5.411,820	151	8.029,936	176
1885	2.605,791	257	5.527,068	147	8.132,859	170
1886	2.560,538	241	6.564,253	182	9.124,791	195
Átlag 1882—86	2.580,369	253	5.545,393	153	8.125,762	174

Bánya- és kohótermelésünk ismertetésénél csak a fontosabb termények ismertetésére szorítkozunk. A nemes fémek, az **arany és ezüst termelése** az utóbbi negyed század alatt következő hullámzást mutatott:

É v	Arany	Ezüst	Arany	Ezüst	É v	Arany	Ezüst	Arany	Ezüst
	mennyiség kilo-grammokban	értéke ezer forintokban				mennyiség kilo-grammokban	értéke ezer forintokban		
1861....	1,567	18,574	2,115	1,672	1866....	1,615	26,828	2,180	2,414
1862....	1,709	17,886	2,307	1,610	1867....	1,827	27,113	2,468	2,440
1863....	1,498	20,002	2,022	1,800	1868....	1,661	27,010	2,242	2,341
1864....	1,773	26,123	2,394	2,351	1869....	1,557	26,007	2,102	2,341
1865....	1,797	26,127	2,326	2,353	1870....	1,482	20,456	2,001	1,841
Átlag 1861—65	1,669	21,742	2,233	1,957	Átlag 1866—70	1,628	25,483	2,199	2,275

É v	Arany	Ezüst	Arany	Ezüst	É v	Arany	Ezüst	Arany	Ezüst
	mennyiség kilo-grammokban		értéke ezer forintokban			mennyiség kilo-grammokban		értéke ezer forintokban	
1871....	1,392	20,127	1,879	1,811	1879....	1,594	18,661	2,223	1,679
1872....	1,434	17,136	1,936	1,542	1880....	1,604	17,444	2,238	1,570
1873....	1,233	18,577	1,721	1,672	Átlag				
1874....	1,291	17,421	1,801	1,568	1876—80	1,720	19,793	2,399	1,782
1875....	1,577	21,236	2,300	1,911	1881....	1,579	17,583	2,196	1,579
Átlag					1882....	1,724	16,568	2,398	1,491
1871—75	1,386	18,899	1,907	1,701	1883....	1,629	16,708	2,266	1,504
1876....	1,890	22,781	2,637	2,051	1884....	1,685	15,050	2,350	1,354
1877....	1,705	20,506	2,378	1,846	1885....	1,719	16,672	2,384	1,500
1878....	1,807	19,571	2,521	1,761	Átlag				
					1881—85	1,667	16,516	2,319	1,486
					1886....	1,789	15,993	2,483	1,446

Az aranytermelés bár gyakran hullámozott, általában véve nem hanyatlott. Az 1886. év a legjobb évek közé tartozik; s alapos kilátásaink vannak, hogy jövőben is inkább emelkedni semmint hanyatlani fog. Nemcsak azon értékelelkedésből következtetjük azt, melyet az arany a világpiaczon az utóbbi évtized alatt elért, hanem főleg azon élénk vállalkozási kedvből, mely hazánk legfontosabb aranytermő helyén, az erdélyi bányavidéken újabban megindult. Itt ugyanis egymásután lépnek fel a különféle német, angol és francia vállalatok, melyek elég tőkeerővel bírnak, a mélyebben fekvő szintek feltárására s egyéb szükséges beruházások megtételére. Különösen élénk tevékenységet fejt ki a Bucsum község határában fekvő Vulkoji Péter és Pál bányákat bérlő francia társaság, mely többek közt egy amerikai rendszerű zúzóművet állított fel, melyet más bányavállalatok is utánoznak.

Míg az aranytermelés inkább emelkedik semmint csökkene, az **ezüsttermelés** határozottan hanyatlik, mi nem annyira a bányák kimerülésének mint inkább az ezüst nemzetközi elértéktelenedésének következménye. 1886-ban már 41⁰/₀-kal kevesebb ezüstöt termeltünk, mint a hatvanas évek jobb termelésű éveiben.

A nemesfémek nemzetközi termelését a következő két táblázat mutatja: ¹⁾

¹⁾ Dr. H. F. Ritter von Brachelli: Statistische Skizze der europäischen und amerikanischen Staaten. Leipzig 1887. Dr. F. X. von Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Jahrg. 1883—84. Stuttgart. 1887.

Aranytermelés kilogrammokban:

Az ország neve	Év	Termelt mennyiség kilogr.	Az ország neve	Év	Termelt mennyiség kilogr.
Éjsz.-Am. Egyes. Államok . . .	1885	47,850	Mexico	¹⁾	1,500
Brit-Ausztrália .	1885	44,372	China	1882	1,123
Ázsiai Oroszorsz.	1884	27,715	Németország . .	1885	611
Brit-É.-Amerika .	1882	21,763	Chile	1882	245
Eur. Oroszország	1884	7,961	Olaszország . .	1884	190
Columbia	1883	5,802	Bolivia	1883	109
Venezuela	1883	5,022	Franciaország .	1884	105
Afrika	¹⁾	2,000	Peru	1884	75
Brazília	1876—79 ¹⁾	1,899	Ausztria	1885	55
Magyarország . .	1885	1,719	Svédország . . .	1885	48
			Együtt	—	170,164

Ezüsttermelés kilogrammokban:

Az ország neve	Év	Termelt mennyiség kilogr.	Az ország neve	Év	Termelt mennyiség kilogr.
Éjsz.-Am. Egyes. Államok . . .	1885	1.241,000	Olaszország . . .	1884	31,190
Mexico	1884	785,000	Brit-É.-Amerika .	1882	27,050
Bolivia	1883	384,923	Brit-Ausztrália .	1885	23,000
Németország . .	1885	277,900	Columbia	1883	18,283
Chile	1882	128,106	Magyarország . .	1885	16,672
China	1882	101,146	N.-Brit. és Írhon.	1885	9,968
Spanyolország .	1883	54,000	Ázsiai Oroszorsz.	1884	9,664
Franciaország .	1884	52,700	Norvégia	1882	5,930
Peru	1884	50,333	Svédország . . .	1885	2,326
Ausztria	1885	36,076	Együtt	—	3.255,267

Vastermelésünk bár szépen fejlődik, távol áll a fejlettség azon fokától, melyet vasércztelepeink gazdagságánál fogva el kellene foglalnunk. Ezt részint az általános ipar- és tőkeszegénység okozta, részint azon körülmény, hogy vasköztelepeink távol vannak a tüzelő anyagtól s kőszénbányáink csak silányabb minőségű szenet szolgáltatnak, míg Angliában és Belgiumban, a vas közvetlen közelében fekszik a kitűnő minőségű fekete kőszén. A termelt vasércz mennyiségét 1874 óta métermázsaokban a következő számok mutatják:

¹⁾ Becslés.

1874-ben 4.233,128 mm.

1875-ben 3.902,434 »

1876-ban 3.474,558 »

1877-ben 3.455,590 »

1878-ban 3.307,336 »

1879-ben 3.206,323 mm.

1880-ban 4.457,441 »

1881-ben 4.654,793 »

1882-ben 5.461,121 »

1883-ban 5.984,240 »

átlag 1874—78-ban 3.674,609 mm.

átlag 1879—83-ban 4.752,783 mm.

1884-ben 6.508,713 mm.

1885-ben 6.512,893 »

1886-ban 6.354,643 »

A vasérczet kiolvasztó v a s k o h ó k száma következő volt :

Év	Az üzletben volt	A hidegen állott	Az összes	Üzleti hetek száma	Egy üzletben állott vaskohóra esett átlag üzleti hét
	v a s k o h ó s z á m a				
1874	86	26	112	3,167	36'83
1875	81	26	107	3,027	37'37
1876	71	35	106	2,441	34'38
1877	69	39	108	2,206	31'97
1878	69	39	108	2,413	34'97
Átlag 1874—1878	75	33	108	2,651	35'35
1879	64	45	109	2,438	38'09
1880	68	40	108	2,854	41'97
1881	68	38	106	2,749	40'43
1882	63	43	106	2,605	41'35
1883	61	36	97	2,533	41'52
Átlag 1879—1883	65	40	105	2,636	40'55
1884	62	37	99	2,537	40'92
1885	64	29	93	2,699	42'17
1886	58	33	91	2,487	42'88

Számra ugyan vasolvasztóink megfogytak, de az korántsem jelenti vasiparunk hanyatlását, minthogy a régi elavult szerkezetű kemenczék helyett igen sok új, tökéletesebb szerkezetű magas kemence álltatott. Ausztriában 1885 végén 81 vasmagas kemence volt üzemben 74 pedig hidegen állt; 10 év alatt a vasmagas-kemenczék száma Ausztriában 18-czal fogyott.

Nyersvastermelésünket a következő számok tüntetik fel:

É v	N y e r s v a s		É v	N y e r s v a s	
	mennyiség ezer méter- mázsában	érték ezer fo- rintokban		mennyiség ezer méter- mázsában	érték ezer fo- rintokban
1861..	854	5,213	1876..	1,274	5,914
1862..	983	6,084	1877..	1,286	5,679
1863..	1,082	4,812	1878..	1,411	5,965
1864..	1,167	5,361	1879..	1,183	4,777
1865..	1,014	4,310	1880..	1,439	5,730
Átlag	1,020	5,156	Átlag	1,313	5,613
1866..	1,067	4,260	1881..	1,640	6,491
1867..	1,050	4,188	1882..	1,763	7,111
1868..	1,125	5,425	1883..	1,765	7,557
1869..	1,270	6,565	1884..	1,947	8,271
1870..	1,244	6,558	1885..	2,157	8,206
Átlag	1,151	5,399	Átlag	1,854	7,527
1871..	1,329	7,465	1886..	2,347	8,056
1872..	1,469	8,869			
1873..	1,635	10,149			
1874..	1,619	8,231			
1875..	1,592	7,522			
Átlag	1,530	8,447			

Nyers vastermelésünk az 1873. évi gazdasági válság után bekövetkezett depressiót leszámítva, folyvást emelkedett: az 1886. évben termelt mennyiség 174·82 % -kal haladja meg az 1861-ben. termelt mennyiséget. Az 1886-ban termelt nyersvasból 2.255,005 mm. a szinitendő nyersvasra, 91,669 mm. pedig az öntött nyersvasra esik. Az öntött nyers vas termelése csökkenőben van, volt év mikor már 150 ezer métermázsára rúgott a termelés.

A nyers vastermelést a különböző országokban 1000 métermázsákban (vagyis a három utolsó számjegy elhagyásával) a következő kimutatás tünteti elő: ¹⁾

¹⁾ Dr. Fr. H. Brachelli: Statistische Skizzen der europäischen und amerikanischen Staaten, Leipzig 1887. — Die Staaten Europa's. Brünn 1884. Dr. F. v. Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft Jahrg. 1881—82, Jahrg. 1883—84. Stuttgart 1884, 1887. Brünn, 1884. — Stat. abstr. for the United Kingdom, thirty-fourth Number, London 1887. — Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich. 1887. Berlin, 1887. — The states man's year-book; for the year 1887. London, 1887. — Annuaire statistique de la Belgique. Seizième année. 1885. Bruxelles, 1886. — Annuario statistico italiano, Anno 1886. Roma 1887. — Stat. abstr. of the United States. 1886. Ninth Number. Washington, 1887.

Az ország neve	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881—85- ben
1000 méter mázsákban						
<i>I. Európai országok.</i>						
N.-Britannia és Irhon	82,748	87,241	86,656	79,367	75,341	82,271
Németország	29,140	33,808	34,697	36,006	36,874	34,103
Franciaország	18,863	20,391	20,694	18,715	16,306	18,994
Belgium	6,247	7,269	7,834	7,508 ¹⁾	7,508	7,273
Ausztria	3,796	4,355	5,224	5,396	4,991	4,752
Oroszország	4,695	4,703	4,820	4,415 ¹⁾	4,415	4,610
Svédország	4,300	3,936	4,138	4,231	4,647	4,250
Magyarország	1,640	1,763	1,765	1,947	2,157	1,854
Spanyolország	1,140 ¹⁾	1,140	1,050	1,263 ¹⁾	1,263	1,171
Finnország	222	222	222	215 ¹⁾	215	219
Olaszország	¹⁾ 120	120 ¹⁾	120	184 ¹⁾	184	146
Törökország	²⁾ 120 ²⁾	120 ²⁾	120 ²⁾	120 ²⁾	120	120
Svájc	²⁾ 100 ²⁾	100 ²⁾	100 ²⁾	100 ²⁾	100	100
Portugália	²⁾ 24 ²⁾	24 ²⁾	24 ²⁾	24 ²⁾	24	24
Norvégia	²⁾ 7 ²⁾	7 ²⁾	7 ²⁾	7 ²⁾	7	7
Együtt . . .	153,162	165,199	167,471	159,498	154,152	159,896
<i>II. Európán kívüli országok.</i>						
Éjszak-Amerikai-E.- Államok	42,099	46,966	46,683	41,628	41,086	43,692
Japán	²⁾ 255	255 ¹⁾	255 ¹⁾	255 ¹⁾	255	255
Brit-Canada	²⁾ 100 ²⁾	100 ²⁾	100 ²⁾	100 ²⁾	100	100
Brit-Ausztrália	²⁾ 70 ²⁾	70 ²⁾	70 ²⁾	70 ²⁾	70	70
Egyéb országok hoz- závetőlegesen	²⁾ 700 ²⁾	700 ²⁾	700 ²⁾	700 ²⁾	700	700
Együtt . . .	43,224	48,091	47,808	42,753	42,211	44,817
Összesen . . .	196,386	213,290	215,279	202,251	196,363	204,713

Legelől Nagy-Britannia vastermelése áll, mely öt évi átlagban az európai termelésnek több mint felét teszi, bár újabban hanyatlík, míg Németország termelése évről-évre emelkedik. Második helyen Németország áll, de csak az európai államok között, mert az éjszak-amerikai Egyesült-Államok vastermelése még jelentékenyen meghaladja, bár itt is, mint Angliában az utóbbi években hanyatlás mutatkozik.

A **kőszén**, mely a vassal együtt, mai napság a legfontosabb bányatermény, nálunk nem igen fordul elő becsesebb minőségben. Fekete kőszéntelepünk jóformán csak kettő van, a krassószőrénymegyei és a pécsvidéki, a többi hazai kőszéntelep csak silányabb

¹⁾ Ujabb adatok hiányában a korábbi év adatai használtattak. ²⁾ Becslés.

minőségű barnaszén. Kőszéntermelésünk fejlődését a következő számok mutatják:

É v	Fekete kőszén	Barna kőszén	Együtt	Fekete kőszén	Barna kőszén	Együtt
	mennyiség ezer mmázsákban			érték ezer forintokban		
1861	2,522	2,372	4,894	815	522	1,337
1862	3,143	2,812	5,955	1,050	683	1,733
1863	3,404	2,650	6,054	1,239	787	2,026
1864	3,495	2,443	5,938	1,196	673	1,869
1865	3,615	2,578	6,193	1,238	743	1,981
Átlag 1861—1865 .	3,236	2,571	5,807	1,108	682	1,790
1866	4,132	2,871	7,003	1,405	724	2,129
1867	4,027	5,344	9,371	1,431	840	2,271
1868	4,868	4,432	9,300	1,971	1,544	3,515
1869	4,935	5,623	10,558	1,779	1,823	3,602
1870	5,372	6,026	11,392	2,224	2,464	4,688
Átlag 1866—1870 .	4,666	4,858	9,524	1,762	1,479	3,241
1871	6,171	8,557	14,728	2,764	3,219	5,983
1872	6,413	9,447	15,860	3,111	3,767	6,878
1873	6,843	9,500	16,343	3,576	3,640	7,216
1874	6,254	7,737	13,991	3,100	2,782	5,882
1875	6,356	8,155	14,511	2,928	2,599	5,527
Átlag 1871—1875 .	6,407	8,679	15,086	3,096	3,201	6,297
1876	6,670	8,841	15,511	3,240	2,573	5,813
1877	6,824	9,071	15,895	3,769	2,821	6,590
1878	6,870	9,087	15,957	3,738	2,416	6,154
1879	6,740	9,325	16,065	3,707	3,030	6,737
1880	8,050	10,134	18,184	4,168	2,784	6,952
Átlag 1876—1880 .	7,031	9,292	16,323	3,725	2,725	6,450
1881	8,485	11,126	19,611	4,094	2,826	6,920
1882	7,993	12,599	20,592	3,719	3,379	7,098
1883	8,925	14,738	23,663	4,190	4,173	8,363
1884	9,404	15,846	25,250	4,382	4,749	9,131
1885	9,559	15,868	25,427	4,540	4,547	9,087
Átlag 1881—1885 .	8,873	14,035	22,908	4,185	3,935	8,120
1886	8,592	15,676	24,268	4,345	4,657	9,002

Kőszéntermelésünk a lefolyt negyedszázad alatt nagyarányokban emelkedett; különösen a barnaszéntermelés. A legutolsó évben

több mint egy millió métermázsát tevő visszaesést látunk, ennek jó része (977 ezer métermázsá) a feketeköszénre esik. A köszén értéke nem alakul mindig arányosan a termelés mennyiségével, az áringadozás miatt. Egy métermázsá fekete köszén átlagos ára a termelés helyén 1863-tól 1886-ig 34 és 63 krajczár, a barnaköszéné pedig 25 és 38 kr. közt váltakozott.

A világ köszéntermelését 1000 métermázsákban a következő számok mutatják: ¹⁾

Az ország neve	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881-85-ben
1000 métermázsákban						
<i>I. Európai országok.</i>						
N.-Britannia és Irhon	1.566,512	1.590,940	1.663,568	1.633,299	1.619,010	1.614,666
Németország . . .	615,405	653,782	704,426	721,210	736,755	686,316
Franciaország . .	197,660	206,037	213,339	200,235	195,105	202,475
Belgium	168,740	175,910	181,778	180,515	²⁾ 180,515	177,492
Ausztria	153,048	155,553	170,480	171,995	178,928	166,001
Oroszország . . .	34,932	37,737	39,800	38,884	²⁾ 38,884	38,047
Magyarország . . .	19,612	20,592	23,663	25,251	25,426	22,909
Spanyolország . .	11,710	²⁾ 11,000	10,707	9,793	9,793	10,600
Olaszország . . .	²⁾ 1,394	1,647	²⁾ 1,647	2,233	²⁾ 2,233	1,831
Svédország	1,473	1,711	1,826	1,968	1,677	1,731
Németalföld . . .	²⁾ 400	451	481	496	464	458
Portugália	²⁾ 200	165	²⁾ 165	²⁾ 165	²⁾ 165	172
Svájc	58	²⁾ 58	²⁾ 58	²⁾ 58	²⁾ 58	58
Együtt	2.771,144	2.855,583	3.011,938	2.986,102	2.989,013	2.922,756
<i>II. Európán kívüli országok.</i>						
Éjszak-Am-Egy.- Államok	782,455	884,119	986,177	1.013,348	1.040,650	941,350
China	²⁾ 30,000	²⁾ 30,000	²⁾ 30,000	²⁾ 30,000	²⁾ 30,000	30,000
New-South-Wales .	18,036	21,430	25,618	27,931	²⁾ 27,931	24,189
Brit-Éjsz.-Ameri.	14,370	²⁾ 14,370	16,730	²⁾ 16,730	²⁾ 16,730	15,786
Brit-Kelet-India .	10,137	11,483	13,370	14,202	²⁾ 14,202	12,679
Japán	7,558	²⁾ 7,558	²⁾ 7,558	²⁾ 7,558	²⁾ 7,558	7,558
Chile	²⁾ 8,000	4,110	²⁾ 4,909	²⁾ 4,900	²⁾ 4,900	5,364
New-Seeland . . .	²⁾ 3,000	3,048	²⁾ 4,000	4,885	²⁾ 4,885	3,964
Queensland . . .	666	²⁾ 700	²⁾ 1,000	1,321	²⁾ 1,321	1,001
Ázsiai-Törökorsz.	²⁾ 1,100	²⁾ 1,100	²⁾ 1,100	²⁾ 1,100	²⁾ 1,100	1,100
Tasmania	114	²⁾ 90	²⁾ 90	²⁾ 90	²⁾ 90	95
Egyéb országok hozzávetőlegesen	²⁾ 600	²⁾ 600	²⁾ 600	²⁾ 600	²⁾ 600	600
Együtt	876,036	978,608	1.091,152	1.122,665	1.149,967	1.043,686
Összesen	3.647,180	3.834,191	4.103,090	4.108,767	4.138,980	3.966,442

¹⁾ Itt ugyanazon források használtattak, mint a vastermelés bemutatásánál (lásd a 284. lapon) ²⁾ Ujabb adatok hiányában a korábbi évek adatai használtattak.
²⁾ Beeslés.

A kőszéntermelés csaknem egészen párhuzamosan halad a vastermeléssel. A főbb kőszéntermelő országok sorrendje ugyanaz, mint a főbb vastermelőké; legelől Anglia áll, azután az Egyes.-Államok következnek, majd Németország, Franciaország, Belgium stb. Mutatják e számok mily óriás mértékben foly a kőszéntermelés. Hazánk termelése az európai kőszéntermelésnek csak 0.78 0/0-kát, a világ termelésének pedig csak 0.58 0/0-kát képezi.

Réztermelésünk, a mint a következő számok mutatják, folyvást hanyatlík:

Év	R é z		Év	R é z	
	mennyiség métermáz- sákban	érték ezer forintok- ban		mennyiség métermáz- sákban	érték ezer forintok- ban
1861	20,175	2,502	1876	10,251	903
1862	20,864	2,587	1877	9,856	840
1863	20,319	2,030	1878	10,194	809
1864	22,299	2,183	1879	10,356	738
1865	22,441	2,012	1880	8,303	602
Átlag 1861—1865	21,220	2,263	Átlag 1876—1880	9,752	778
1866	21,718	1,876	1881	8,280	581
1867	23,817	2,079		6,723	507
1868	20,653	1,824		8,028	605
1869	17,489	1,489		6,138	428
1870	11,893	1,028		5,036	304
Átlag 1866—1870	19,114	1,650	1885	6,841	485
1871	12,747	1,071		3,713	214
1872	11,867	1,120			
1873	10,562	912			
1874	9,533	825			
1875	10,468	949			
Átlag 1871—1875	11,035	975			

Réztermelésünk folytonos hanyatlását a réz alacsony ára okozza, mely mellett a réz előállítása megszűnt nyereséges foglalkozás lenni. A réz árak csökkenése az amerikai réz Európába özönlésének következménye.

Néhány külföldi réztermelését, összehasonlítva saját termelésünkkel, a következő számok mutatják:

Az ország neve	Év	Termelt mennyiség 1000 mm.	Az ország neve	Év	Termelt mennyiség 1000 mm.
Spanyolország	1883	322	Norvégia	1884	7
Németország	1885	210	Svédország	1885	6
Éjszak-Am. Egyesült Államok	1885	78	Ausztria	1885	6
Orosz- és Finnország	1884	38	Magyarország	1885	5
Franciaország	1884	38	Olaszország	1884	4
Nagy-Britannia és Ír-hon	1885	28	Mexico	hozzávetöl.	4
Belgium	1880	21	Együtt	—	767

Ólomtermelésünket, kapcsolatban a folyton csökkenő **hi-ganynyal,** a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Ólom és ólom-gelét		Higany		Év	Ólom és ólom-gelét		Higany	
	mennyiség mm.-ákban		érték forintokban			mennyiség mm.-ákban		érték forintokban	
1866	19,269	558	380,651	119,616	1876	24,196	231	493,376	58,700
1867	21,085	610	447,068	131,483	1877	23,471	279	501,279	62,643
1868	17,379	427	376,455	92,363	1878	21,183	244	433,817	47,821
1869	21,977	337	475,477	75,370	1879	21,490	229	354,536	45,518
1870	16,015	256	346,659	70,530	1880	21,631	181	331,221	36,142
Átlag					Átlag				
1866—70	19,145	438	405,262	97,783	1876—80	22,394	233	422,845	50,165
1871	20,500	181	472,187	48,677	1881	22,676	177	337,001	33,680
1872	20,211	153	439,660	51,980	1882	18,868	135	232,558	25,573
1873	16,190	141	325,257	80,250	1883	22,579	126	288,117	22,027
1874	16,784	133	380,195	71,082	1884	19,901	83	289,631	14,124
1875	19,349	180	403,259	48,900	1885	41,693	57	488,376	9,643
Átlag					Átlag				
1871—75	18,607	157	404,111	60,178	1881—85	25,143	115	327,137	21,009
					1886	24,755	71	314,125	15,426

Ausztriában 1885-ben 118,347 mm. ólom és ólomgelét s 4,869 mm. higany termeltetett; az előbbi 1.685,511 frt, az utóbbi 940,044 frt értékben.

A nemzetközi ólomtermelést nagyjából, a következő számok mutatják:

Az ország neve	Év	Termelt mennyiség 1000 mm.-ban	Az ország neve	Év	Termelt mennyiség 1000 mm.-ban
Éjsz. - am. Egyesült Államok	1885	1,170	Belgium	1884	78
Spanyolország	1883	993	Franciaország	1884	64
Németország	1885	973	Magyarország	1885	42
Nagy - Britannia és Írhon.	1885	383	Ázsiai-Oroszország	1884	6
Olaszország	1884	150	Svédország	1885	3
Ausztria	1885	118	Együtt	—	3,980

A bányatermelésünkben nagyobb értéket képviselő termények közül, felemlítjük még az **álanyt** és **kéklenyt** :

É v	Álany- és kéklenyércz	Álany- és kéklenykeverék	Álany- és kéklenyércz	Álany- és kéklenykeverék
	mennyiség métermázsákban		érték forintokban	
1876.....	390	777	38,715	151,027
1877.....	4,596	105	175,906	4,985
1878.....	1,632	1,195	97,668	89,660
1879.....	3,491	637	84,890	38,220
1880.....	1,577	637	90,742	45,227
Átlag 1875—1880	2,337	670	97,584	65,824
1881.....	1,373	603	79,214	40,292
1882.....	1,804	615	82,960	47,333
1883.....	1,507	536	78,491	40,311
1884.....	1,744	527	89,148	35,869
1885.....	4,277	621	105,147	32,268
Átlag 1881—1885	2,101	581	86,992	39,214
1886.....	4,093	770	78,782	34,650

E termény legnagyobb része olvasztatlan állapotban vitetik külföldre ; ép így a **vaskéneg**, melynek termelése a következő számokból tűnik ki :

É v	V a s k é n e g		É v	V a s k é n e g	
	menyiség métermázsák- ban	érték forintokban		menyiség métermázsák- ban	érték forintokban
1866..	—	—	1876..	324,225	210,302
1867..	15,121	7,727	1877..	499,199	335,830
1868..	21,225	13,340	1878..	476,726	320,083
1869..	41,346	14,755	1879..	562,826	355,651
1870..	19,108	9,770	1880..	537,822	257,595
Átlag 1866—70	24,200	11,398	Átlag 1876—80	480,160	295,892
1871..	59,849	30,983	1881..	471,293	206,890
1872..	38,095	137,391	1882..	574,881	267,560
1873..	61,017	34,220	1883..	561,280	261,066
1874..	117,768	61,994	1884..	380,286	173,662
1875..	221,830	119,027	1885..	392,571	218,517
Átlag 1871—75	99,712	76,723	Átlag 1881—85	476,062	225,539
			1886..	453,240	258,870

Megemlítendő még külön a **dárdany** termelése is, mely következő volt:

É v	Dárdanyércz		Nyersdárdany és dárdanyfém		É v	Dárdanyércz		Nyersdárdany és dárdanyfém	
	menyiség métermá- zsákban	érték frtokban	menyiség métermá- zsákban	érték frtokban		menyiség métermá- zsákban	érték frtokban	menyiség métermá- zsákban	érték frtokban
1866	—	5,344	—	92,231	1876	2,388	336	25,893	10,597
1867	—	4,869	—	75,204	1877	1,417	148	19,873	4,446
1868	—	3,056	—	54,604	1878	2,158	97	27,448	2,871
1869	—	2,913	—	56,040	1879	21,308	629	22,967	19,925
1870	—	3,300	—	70,589	1880	5,832	1,739	65,756	51,675
Átlag 1866—70	—	3,896	—	69,733	Átlag 1876—80	6,621	596	32,387	17,903
1871	—	1,418	—	41,895	1881	7,675	2,652	84,728	79,035
1872	—	953	—	26,821	1882	7,342	2,306	73,324	63,932
1873	—	736	—	18,918	1883	6,133	2,063	44,934	49,198
1874	866	934	12,025	20,634	1884	4,903	1,361	38,474	27,840
1875	819	617	11,178	16,538	1885	6,870	2,678	40,444	76,354
Átlag 1871—75	843	932	11,602	24,961	Átlag 1881—85	6,585	2,212	56,381	59,272
					1886	1,807	2,545	21,396	68,657

A többi bánya- és kohótermékek nagyon alárendelt szerepet játszanak.

Bánya- és kohótermelésünkben a **készárúk értéke** következő:

Év	Millió frt	Év	Millió frt	Év	Millió frt	Év	Millió frt
1868	16'6	1873	23'4	1878	18'7	1883	21'4
1869	17'4	1874	19'8	1879	17'6	1884	22'5
1870	17'5	1875	19'7	1880	18'6	1885	22'7
1871	19'6	1876	18'8	1881	19'2	1886	22'2
1872	22'1	1877	18'8	1882	19'9	—	—
Átlag	—	18'7	—	20'1	—	18'8	—
						22'2	

A **sótermelést**, mely állami monopoliumot képez, eddig nem említettük. Sótermelésünk és értéke következő volt:

É v	T e r m e l t e t e t t				A termeltt só értéke frt
	kősó	ipar só	főtt só	só összesen	
	m é t e r m á z s a				
1867	1.091,182	293,375	72,288	1.456,845	—
1868	1.203,103	101,873	62,265	1.367,241	—
1869	1.402,149	6,831	71,521	1.480,501	—
1870	1.479,582	6,353	68,534	1.554,469	13.379,956
1871	1.607,630	14,096	71,056	1.692,782	13.062,978
Átlag 1867—1871	1.356,729	84,506	69,133	1.510,368	13.221,442
1872	1.542,314	8,783	69,949	1.621,046	14,043,050
1873	1.380,464	9,491	70,714	1.460,669	12.955,560
1874	1.113,919	27,046	70,243	1.211,208	10.323,887
1875	997,475	36,177	71,741	1.105,393	10.197,671
1876	1.104,118	36,136	60,904	1.201,158	10.989,473
Átlag 1872—1876	1.227,658	23,527	68,710	1.319,895	11.701,928
1877	1.088,151	28,652	71,952	1.188,755	12.369,600
1878	1.354,016	34,075	69,871	1.457,962	12.615,156
1879	1.423,229	29,865	61,112	1.514,206	12.026,553
1880	1.473,089	39,735	65,969	1.578,793	12.371,331
1881	1.384,109	50,019	65,316	1.499,444	11.752,323
Átlag 1877—1881	1.344,519	36,469	66,844	1.447,832	12.226,993
1882	1.498,171	74,255	66,867	1.639,293	12.599,118
1883	1.477,187	48,940	72,241	1.598,368	12.249,309
1884	1.473,392	53,969	68,106	1.595,467	12.484,675
1885	1.511,080	55,277	63,268	1.629,625	12.608,300
1886	1.407,435	50,322	64,463	1.522,220	13.299,421
Átlag 1882—1886	1.473,453	56,554	66,989	1.596,996	12.648,165

A különböző országok sótermelését az alábbi számok mutatják, 1000 métermázsákban: ¹⁾

Az ország neve	Év	Termelt mennyiség 1000 mm.	Az ország neve	Év	Termelt mennyiség 1000 mm.
Nagy-Britannia és Irhon	1885	22,430	Ausztria	1885	2,391
Európai Oroszország	1884	9,306	Magyarország	1885	1,574
Éjszak-Amer.-Egy.-Államok	1885	8,948	Ázsiai Oroszország	1884	932
Franciaország	1884	8,059	Románia	— ²⁾	800
Németország	1884/85	8,043	Svájc	— ²⁾	400
Spanyolország	1884	6,750	Görögország	1883	139
Olaszország	1884	3,665	Algír	1884	130
Portugália	— ²⁾	2,500	Együtt	—	76,067

Jelentékenyebb termelése van még Brit-Kelet-Indiának, mely azonban mindamellett 4—500,000 méterm. kivitelével szemben 3.200,000 métm. évi behozatalra szorul, továbbá Brit-Észak-Amerikának. Columbia pedig kimeríthetetlen tartalmú sóbányák felett rendelkezik.

Befejezésül álljon itt **külforgalmunk** a fontosabb bányászati termékekből.

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86-ban
<i>a) Behozatal métermázsákban</i>						
Barnaszén	50,841	90,652	13,280	498,563	479,995	226,666
Kőszén	2.873,865	3.581,731	3.975,220	3.615,027	3.857,275	3.580,624
Pirszén	121,300	304,128	289,000	392,331	403,369	302,026
Ólomércz	7	8	6	3	—	5
Barnakő	2,364	1,247	480	1,751	10,187	3,206
Vasércz	429	373	210	612	964	518
Czinkércz	56	5	111	204	—	75
Kobalt-, nikkell-, antimon- ércz	95	—	114	115	3	65
Rézércz	3	3	1	4	—	2
Nyersvas és aczél	118,274	208,638	295,058	145,299	67,104	166,875
Ólom, nyers, ócska és hulladék	4,269	5,215	2,980	6,519	7,880	5,373
Horgany, nyers, ócska és hulladék	1,731	1,670	2,196	2,185	1,193	1,795
Ón, nyers, ócska és hul- ladék	1,842	1,579	1,695	1,540	1,741	1,679

¹⁾ Dr. H. F. Ritter von Brachelli: Statistische Skizzen der europäischen und amerikanischen Staaten. Leipzig 1887.

²⁾ Évi középtermés.

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
Réz, nyers, ócska és hulladék	1,501	2,960	3,659	6,723	2,694	3,507
Nikkel és kobaltfém	—	—	2	1	—	1
Sárgaréz, nyers, ócska és hulladék	787	1,125	904	446	655	783
Higany	93	109	142	96	119	112
Antimonfém, szindárdany	9	152	34	91	47	66
Konyhasó	129,609	138,555	144,780	93,977	83,814	118,147
Összesen	3.307,075	4.338,150	4.729,872	4.765,487	4.917,040	4.411,525
<i>b) K i v i t e l m é t e r m á z s á k b a n</i>						
Barnaszén	222,780	523,884	662,611	861,619	877,263	629,631
Köszén	586,003	151,474	126,547	43,593	36,797	188,883
Pírszén	7,093	10,765	10,942	13,561	13,800	11,232
Ólomércz	150	5	200	—	—	71
Barnakő	11,074	13,512	22,664	13,179	19,559	15,999
Vasércz	1.407,403	1.342,875	819,646	1.268,917	1.991,104	1.365,989
Czinkércz	11,197	12,300	6,300	200	611	6,121
Kobalt-, nikkel-, antimon- ércz	2,185	3,375	2,316	7,846	101,079	23,360
Rézércz	65	55	34	3	4,539	939
Nyersvas és aczél	153,460	78,985	49,522	53,289	53,418	77,735
Ólom, nyers, ócska és hulladék	7,214	1,645	2,035	5,428	6,729	4,610
Horgany, nyers, ócska és hulladék	719	1,138	923	1,025	1,197	1,000
Ón, nyers, ócska és hulladék	105	226	167	118	58	135
Réz, nyers, ócska és hulladék	7,396	6,239	4,200	4,559	3,974	5,274
Nikkel és kobaltfém	—	100	—	—	1	20
Sárgaréz, nyers, ócska és hulladék	1,733	2,497	1,435	1,372	1,786	1,765
Higany	104	70	58	87	62	76
Antimonfém, szindárdany	420	668	868	837	1,388	836
Konyhasó	162,408	93,412	10,710	7,210	21,996	59,147
Összesen	2.581,509	2.243,225	1.721,178	2.282,843	3.135,361	2.392,823
<i>a) B e h o z a t a l f o r i n t o k b a n</i>						
Barnaszén	20,336	36,261	5,976	224,354	215,998	100,585
Köszén	2.873,865	3.581,731	3.975,220	3.615,027	3.857,275	3.580,624
Pírszén	181,950	456,193	433,499	588,496	605,054	453,038
Ólomércz	70	79	67	29	1	49
Barnakő	14,187	7,480	2,878	10,505	61,123	19,235
Vasércz	386	336	189	551	868	466
Czinkércz	169	15	335	612	—	226
Kobalt-, nikkel-, antimon- ércz	3,605	—	4,327	4,378	112	2,484
Rézércz	16	17	5	21	1	12
Nyersvas és aczél	650,509	1.147,506	1.472,485	624,785	311,063	841,270
Ólom, nyers, ócska és hulladék	68,309	83,446	45,985	91,268	120,214	81,844
Horgany, nyers, ócska és hulladék	32,890	31,733	40,709	34,962	21,466	32,352
Ón, nyers, ócska és hulladék	211,800	181,569	189,258	177,075	191,507	190,242
Réz, nyers, ócska és hulladék	127,572	251,585	320,929	403,382	145,479	249,789
Nikkel és kobaltfém	—	72	95	279	—	89
Sárgaréz, nyers, ócska és hulladék	62,956	89,966	70,132	17,849	22,912	52,763
Higany	23,252	27,265	26,848	16,781	23,858	23,601
Antimonfém, szindárdany	484	8,505	3,009	4,536	2,357	3,778
Konyhasó	907,263	969,884	1.013,462	669,452	589,248	829,862
Összesen..	5.179,619	6.873,643	7,605,408	6.484,342	6.168,536	6.462,309

Az áru neve	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	Átlag 1882—86- ban
<i>b) Kivitel forintokban</i>						
Barnaszén	89,112	209,553	298,175	387,729	394,769	275,868
Kőszén	293,001	75,737	63,274	21,797	18,399	94,442
Pírszén	7,093	10,764	10,941	13,561	13,800	11,232
Ólomércz	1,500	48	2,000	—	—	709
Barnakő	33,223	40,535	67,991	39,537	58,678	47,993
Vasércz	1,407,403	1,342,874	819,647	1,268,917	1,991,104	1,365,989
Czinkércz	33,592	36,900	18,900	600	1,832	18,365
Kobalt-, nikkel-, antimon- ércz	83,033	128,265	88,025	298,167	338,001	187,098
Rézércz	327	275	171	12	22,695	4,696
Nyersvas és aczél	844,027	434,415	251,710	229,143	239,117	399,682
Ólom, nyers, ócska és hulladék	115,422	26,323	34,932	75,990	107,810	72,095
Horgany, nyers, ócska és hulladék	13,666	21,619	17,097	16,405	21,548	18,067
Ón, nyers, ócska és hul- ladék	12,036	25,946	18,306	13,606	6,361	15,251
Réz, nyers, ócska és hul- ladék	628,671	530,296	368,355	273,517	214,624	403,093
Nikkel és kobaltfém	—	48,033	173	150	360	9,743
Sárgaréz, nyers, ócska és hulladék	138,671	199,737	111,436	54,898	62,516	113,452
Higany	26,010	17,572	10,408	15,283	12,468	16,348
Antimonfém, szindárdany	23,512	37,435	91,023	41,846	69,404	52,644
Konyhasó	812,042	467,057	53,550	36,043	109,978	295,734
Összesen	4,562,341	3,653,384	2,326,114	2,787,201	3,683,464	3,402,501

Behozatalunk évről-évre erősen meghaladja kivitelünket s ezt főleg az erős kőszénbehozatal okozza (kivált szobafűtésre a becse-
sebb fekete kőszén). Kivitelünkben főhelyet a vasércz foglal el,
melynek legnagyobb részét Albrecht főherczeg vasbányáiból a ki-
olvasztás végett Sziléziába kivitt vasércz képezi.

E) I p a r.

Egy ország iparának számszerű feltüntetése a legnehezebb feladatok közé tartozik, mert itt oly viszonyok kutatására vagyunk utalva, melyeknek felderítése egyrészt önmagában is igen nehéz és bonyolult feladat, másrészt vizsgálódását megnehezíti és majdnem lehetetlenné teszi az a körülmény, hogy oly részletekből kell szerkesztenie a nemzet iparának képét, melyek jórészt benső, az idegen előtt nem szívesen föltárt üzleti adatokat képeznek. Ezért a tulajdonképeni iparstatisztika, melynek a kereseti statisztika csak egyik ága, egy országban sem képes megfelelni azon rendeltetésének, hogy számba véve az ipar, mint a nemzeti termelés egyik ágának minden, a termeléshez hozzájáruló tényezőjét, kitüntesse a termelés nagyságát.

Az iparstatisztika alapja, a kereseti statisztika, eléggé kiművelt hazánkban is, de tulajdonképeni iparstatisztikával csak egyes iparágakat illetőleg rendelkezünk. Ezért e fejezetben, melyben Magyarország iparának kell statisztikai képét nyujtanunk, főleg csak a kereseti statisztikára támaszkodó adatokkal tüntethetjük fel és csakis egyes iparágakat ismertethetünk az ipar minden fontosabb viszonya tekintetében.

A kereseti statisztika adatai rendszerint a népszámlálással kapcsolatban gyűjtetnek, külön e célra rendezett felvételek, a milyen nálunk utoljára 1884-ben vitetett keresztül, soha sem sikerülnek a kívánt módon, mert számtalanok találhatnak alkalmat, hogy kivonják magukat a felvétel alul. Ezért a hazánkban 1884-ben gyűjtött iparstatisztikai adatok sem tökéletesek és az iparosság számát, kisebbnek tüntetik fel a ténylegesnél.

Magyarország **iparosságának összes száma**, az 1884. évben eszközölt adatgyűjtés eredménye szerint volt, az iparban való alkalmazás módjának kitüntetésével :¹⁾

¹⁾ Hiv. stat. közlemények. Magyarország iparstatisztikája. Összeállította dr. Jekelfalussy József.

	Magyar- ország	Fiume	Horvát-Szla- vonország	A magyar korona or- szágai együtt
Önálló vállalkozó	228,328	495	29,063	257,886
Üzletvezető és tisztviselő	9,180	143	830	10,153
Segéd	100,476	253	10,323	111,052
Állandó munkás 16 éven felüli	69,024	4,139	7,526	80,689
Állandó munkás 16 éven aluli	5,047	390	594	6,031
Napszámos felnőtt	56,044	1,032	13,722	70,798
Napszámos fiatal	6,953	201	1,430	8,584
Tanoncz 16 éven felüli	21,313	186	1,822	23,321
Tanoncz 16 éven aluli	40,136	227	3,649	44,012
A műhelyen kívül dolgozó munkás :				
16 éven felüli	6,779	44	281	7,104
16 éven aluli	518	9	91	618
Csak időnként használt munkás . . .	6,684	420	16,888	23,992
Összesen	550,482	7,539	86,219	644,240

Az iparosság megoszlása országrészek és megyék szerint az alábbi táblázatból tűnik ki :

Folyó szám	Országrész és megye	Az önálló vállal- kozók száma	Az összes segédsze- mélyzet száma	100 ön- álló ipa- rosra esik segédsze- mélyzet	A megye ipa- rossága az összes lakos- ságnak hány %-át képezi
I. Magyarország.					
a) <i>Duna balpartja.</i>					
1	Árva megye	853	1,774	208	3'22
2	Bars »	2,433	3,411	140	4'09
3	Esztergom »	1,305	1,866	143	4'53
4	Hont »	2,092	2,629	126	4'07
5	Liptó »	763	1,325	174	2'79
6	Nógrád »	2,509	4,031	161	3'41
7	Nyitra »	6,658	4,495	68	3'01
8	Pozsony »	6,896	13,024	189	6'34
9	Trencsén »	3,907	4,156	106	3'30
10	Turóc »	890	1,469	165	5'14
11	Zólyom »	2,016	5,548	275	7'33
	Összesen	30,322	43,728	144	4'22

Írólyó szám	Országgrész és megye	Az önálló vállalkozók száma	Az összes segédse-mélyzet száma	100 ön-álló ipa-rosra esik segédse-mélyzet	A megye ipa-rossága az összes lakos-ságnak hány %-át képezi
b) Duna jobbpartja.					
1	Baranya megye.	6,649	6,741	101	4'56
2	Fejér »	4,215	3,428	81	3'65
3	Győr »	2,374	2,922	123	4'84
4	Komárom »	2,817	2,681	95	3'62
5	Moson »	1,636	1,720	105	3'12
6	Somogy »	5,447	3,743	69	2'99
7	Sopron »	4,513	6,665	148	4'56
8	Tolna »	4,825	3,211	67	3'43
9	Vas »	6,737	4,454	66	3'10
10	Veszprém »	4,716	3,778	80	4'07
11	Zala »	6,300	3,830	61	2'81
	Összesen . .	50,229	43,173	86	3'64
c) Duna-Tisza köze.					
1	Bács-Bodrog megye. . .	13,699	10,408	76	3'78
2	Csongrád »	4,929	9,348	190	6'25
3	Heves »	3,108	3,070	99	2'91
4	Jász-N.-Kun-Szolnok m..	5,122	4,440	87	3'44
5	Pest-Pilis-Solt-K.-Kun ».	20,347	72,354	356	9'96
	Összesen . .	47,205	99,620	211	6'27
d) Tisza jobbpartja.					
1	Abauj-Torna megye. . .	2,881	7,635	265	5'83
2	Bereg »	1,477	5,256	356	4'39
3	Borsod »	3,000	7,636	255	5'43
4	Gömör »	3,943	4,633	117	5'07
5	Sáros »	2,248	3,350	149	3'33
6	Szepes »	3,049	7,032	231	5'83
7	Ung »	1,610	1,604	100	2'54
8	Zemplén »	3,299	2,525	77	2'12
	Összesen . .	21,507	39,671	184	4'24
e) Tisza balpartja.					
1	Békés megye.	3,741	3,290	88	3'06
2	Bihar »	5,938	5,949	100	2'66
3	Hajdú »	3,478	4,841	139	4'89
4	Marmaros »	1,963	2,459	125	1'94
5	Szabolcs »	2,482	2,102	85	2'14
6	Szatmár »	4,505	4,557	101	3'09
7	Szilágy »	2,208	1,386	63	2'10
8	Ugocsa »	543	506	93	1'60
	Összesen . .	24,858	25,090	101	2'74

Folyó szám	Ország rész és megye	Az önálló vállalkozók száma	Az összes segéd szemé lyzet száma	100 ön álló iparosra esik segéd szemé lyzet	A megye iparossága az összes lakosságnak hány %-át képezi
	f) Tisza-Maros szöge.				
1	Arad megye. . .	3,850	6,835	178	3'52
2	Csanád » . . .	1,814	1,790	99	3'31
3	Krassó-Szőrény » . . .	2,911	10,893	374	3'62
4	Temes » . . .	7,109	10,153	143	4'36
5	Torontál » . . .	9,178	7,432	81	3'13
	Összesen . .	24,862	37,103	149	3'60
	g) Erdély.				
1	Alsó-Fehér megye. .	2,450	2,378	97	2'71
2	Besztercze-Naszód » . .	1,461	1,113	76	2'71
3	Brassó » . .	2,464	5,261	214	9'20
4	Csik » . .	1,588	816	51	2'17
5	Fogaras » . .	820	799	97	1'91
6	Háromszék » . .	2,306	2,332	101	3'70
7	Hunyad » . .	2,643	2,733	103	2'16
8	Kis-Küküllő » . .	724	319	44	1'14
9	Kolozs » . .	2,039	5,833	286	4'01
10	Maros-Torda » . .	2,818	2,309	82	3'22
11	Nagy-Küküllő » . .	1,982	1,789	90	2'85
12	Szeben » . .	2,445	4,505	184	4'91
13	Szolnok-Doboka » . .	2,212	1,503	68	1'92
14	Torda-Aranyos » . .	1,647	933	57	1'88
15	Udvarhely » . .	1,746	1,146	66	2'74
	Összesen . .	29,345	33,769	115	3'93
	I. Magyarország . . .	228,328	322,154	141	4'01
	II. Fiume város és területe	495	7,044	1,423	35'93
	III. Horvát-Szlavonország	29,063	57,156	196	4'56
	A magyar korona orsz. együtt	257,886	386,354	150	4'12

Az ország összes iparossága az összes lakosságnak csak 4.12 %₀-át képezi, holott Ausztriában 9.74⁰/₀-át, Olaszországban 15.45⁰/₀-át, a Németbirodalomban 13.65⁰/₀-át, Belgiumban 17.03⁰/₀-át, Nagy-Britanniában pedig 22.92⁰/₉-át.

Az önálló vállalkozóknak a segéd szemé lyzethez való aránya, egyik mértéke az ipar fejlettségének és az a körülmény, hogy hazánkban 100 önálló iparosra csak 150 segéd szemé ly esik, míg

Ausztriában 275, eléggé kitünteti azt, hogy hazánk ipara túlnyomó jellege szerint kis ipar.

Az ország átlagos ipari fejlettségét, jelentékenyen felülmúlja a városok iparának fejlettsége, mert az ipar városi foglalkozás és az ipar tulajdonképeni székhelye a városokban van, mi az alábbi táblázatból tűnik ki:

	Az egész országban van	A 140 városban van	Az iparosság országos összegének hány %-a esik a városokra		
			férfi	nő	együtt
Önálló vállalkozó	228,328	74,401	31'57	59'95	32'59
Üzletvezető és tisztviselő . .	9,180	4,772	51'98	—	51'98
Segéd	100,476	62,922	61'78	72'00	62'62
Állandó munkás 16 éven felüli	69,024	41,438	52'54	81'39	60'03
Állandó munkás 16 éven aluli	5,047	3,077	49'08	72'07	60'97
Napszámos felnőtt	56,044	31,948	56'27	60'61	57'01
Napszámos fiatal	6,953	3,153	43'53	46'83	45'35
Tanoncz 16 éven felüli	21,313	11,244	51'76	83'89	52'76
Tanoncz 16 éven aluli	40,136	23,704	57'99	88'01	59'06
A műhelyen kívül dolgozik 16 éven felüli	6,779	3,986	55'95	73'73	58'80
16 éven aluli	518	211	35'69	46'81	40'73
Az időnként használt munkás	6,684	2,466	37'52	31'46	36'89
Összesen	550,482	263,322	45'46	69'49	47'83

A míg ugyanis a 140 városban Magyarország lakosságából csak 15.65⁰/₀ lakik, addig az összes iparosságból 47.83⁰/₀ esik a városokra. Az önálló vállalkozóknak csak 32.59⁰/₀-a jut a városokra, ellenben a segédeknek és munkásoknak több mint 60⁰/₀-a, a tanoncoknak és napszámosoknak közel 60⁰/₀-a. A segédszemélyzetből tehát aránylag két annyi esik a városokra, mint az önálló vállalkozók közül, és ehhez képest a városokban 100 önálló iparosra már 254 segédszemély esik.

Általában, hogy hány iparvállalat dolgozik segédszemély nélkül, hány pedig egy vagy több segédszemélylyel, a következő összeállításból látható:

segédszemélyzet nélkül dolgozik.	142,980 iparvállalat	63'80 ‰
1 segéddel dolgozik.	42,839 »	19'11 »
2 » »	19,523 »	8'71 »
3 » »	7,460 »	3'23 »
4 » »	3,765 »	1'68 »
5 » »	1,839 »	0'82 »
6—10 » »	3,242 »	1'45 »
11—20 » »	1,274 »	0'57 »
21—50 » »	709 »	0'32 »
51—100 » »	226 »	0'10 »
101—250 » »	150 »	0'07 »
251—500 » »	68 »	0'03 »
501—1,000 » »	31 »	0'01 »
1,001—2,000 » »	6 »	0'00 »
2,001—3,000 » »	5 »	0'00 »
3,001—4,000 » »	1 »	0'00 »
4,001—5,000 » »	— »	— »
5,000 felül » »	1 »	0'00 »
Összesen	224,119 »	100'00 ‰

Országunk iparosságának megoszlását **iparcsoportok** szerint, az alábbi táblázat mutatja:

Folyó szám	Az iparcsoport megnevezése	Magyarország			A magyar korona országai		
		önálló vállalkozó	segédszemélyzet	az összes iparosság-nak hány o/o-ka	önálló vállalkozó	segédszemélyzet	az összes iparosság-nak hány o/o-ka
1	Kertészet	893	5,463	1'15	962	5,871	1'06
2	Állati termények . .	12,151	8,189	3'70	13,147	9,448	3'51
3	Vegyészeti ipar . .	1,509	10,700	2'22	1,588	12,103	2'12
4	Élelmezési ipar. . .	25,484	35,607	11'10	28,120	39,187	10'45
5	Elszállásolási és üdítő ipar	22,921	26,668	9'01	27,593	33,274	9'45
6	Szeszipar	986	12,976	2'54	1,015	13,254	2'21
7	Agyag- és üvegipar .	4,340	6,461	1'96	4,988	7,077	1'87
8	Vas- és fémipar . .	25,419	38,343	11'58	29,596	40,716	10'91
9	Faipar	27,802	29,295	10'37	31,830	33,467	10'14
10	Bőripar	10,848	7,513	3'24	11,865	8,289	3'13
11	Papiripar	558	2,819	0'61	605	3,671	0'66
12	Fonó- és szövőipar .	14,526	12,457	4'90	15,544	12,937	4'42
13	Ruházati ipar . . .	60,097	51,321	20'24	67,575	56,630	19'28
14	Butoripar és dekoratív lakberendezés.	1,085	2,364	0'63	1,175	2,497	0'57
15	Arany- és ezüstműves cikkek, ékszerek és díszműárak stb.	1,251	1,876	0'57	1,374	1,962	0'52
16	Sokszorosító ipar. .	631	4,931	1'01	684	5,257	0'92

Folyó szám	Az iparcsoport megnevezése	Magyarország			A magyar korona országai		
		önálló vál- lalkozó	segédse- mélyzet	az összes iparosság- nak hány o/0-ka	önálló vál- lalkozó	segédse- mélyzet	az összes iparosság- nak hány o/0-ka
17	Zenészeti ipar	121	163	0'05	137	168	0'05
18	Tudományos eszkö- zők.	807	772	0'29	914	827	0'27
19	Építési ipar	15,842	49,958	11'95	18,079	85,119	16'02
20	Járművek	177	9,650	1'78	200	9,958	1'58
21	Gépipar	880	4,628	1'00	894	4,642	0'86
	Összesen	228,328	322,154	100'00	257,886	386,354	100'00

Az iparosság ezen viszonyainak kitüntetése után megemlí-
hető, hogy Magyarországon 142 iparral foglalkozó r é s z v é n y -
t á r s a s á g van (a külföldön székelő, de itt gyárral bírók ide számí-
tásával) 61.6 millió frt részvénytőkével, melyek az egyes iparcsoport-
tok szerint következőleg oszlanak meg:

	száma	részvénytőke
Malom részvénytársulat	42	14.004,525 frt
Kő-, föld-, agyag- és üvegipari r. t.	22	4.015,613 »
Fa-, fém- és mechanikai ipari r. t.	12	17.253,600 »
Vegyészeti, fűtő- és világító szerek, szesz, cukor, élelmezési ipari r. t.	42	21.545,706 »
Nyomda-ipar és kiadó üzlet, papíripar r. t.	19	3.025,240 »
Fonó- és szövőipari r. t.	5	1.808,764 »
Együtt	142	61.653,448 frt

Az **ipari termelésről** az egész ipart illetőleg semmi ada-
tunk nincs. Az 550,482 iparosnak kellene fedezni az összes lakosság
ipari szükségletét, a mire azonban nem képes, daczára annak, hogy
hazánk lakosságának legszélesebb rétegei csak igen kevés iparczik-
ket fogyasztanak. Hogy az iparosság nem képes az ország ipari szük-
ségleteit kielégíteni, azt bizonyítja, az ipari cikkeknek nagy beho-
zatala Ausztriából és a külföldről. A gyártmányok behozatala
1886-ban 354.5 millió forinttra, 1885-ben 364.9 millióra rú-
gott és 207.3 illetőleg 221.5 millió forinttal multa felül a gyárt-
mányok kivitelét. Ha ezen átlag kerekszámiban 200 millió ¹⁾ frtra
rugó behozatali többletnek, illetőleg a behozott iparczikkekben
rejlő munkabérnek átlag csak 20⁰/o-kát számítjuk, akkor kitűnik,
hogy hazánk 40 millió forintot fizet a külföldnek munkabér fejében.

¹⁾ Részletesebb adatokat lásd Dr. Keleti Károly: Magyarország köz-
gazdasági és mívelődési állapotai a budapesti 1885-ki országos általános
kiállítás szempontjából. Budapest 1886.

Az ipari szakmunkás átlagos munkabérét 400 frtra téve, kitűnik, hogy az iparczikkék behozatali többletének előállítására, több mint százezer ipari szakmunkásnak adhatna állandó foglalkozást.

Az ipari termelés értékéről a nagyobb európai országokban, némi tájékoztatást nyújthat a főbb ipari gyártmányoknak az illető államból való kivitelét feltüntető következő kimutatás: ¹⁾

Az ország neve	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ban	5 évi átlag	%-ban
	millió forintokban						
p a m u t f o n a l a k							
Oszt.-magy.monarch.	0'8	0'9	1'0	0'9	0'8	0'9	0'5
Németország	16'9	16'0	12'8	11'2	9'2	13'2	7'6
Franciaország	1'0	1'0	0'9	0'9	1'3	1'0	0'6
Nagy-Britannia . . .	157'9	154'3	162'0	166'6	142'3	156'6	90'0
Belgium	2'0	2'4	2'6	2'6	1'8	2'3	1'3
Összesen	178'6	174'6	179'3	182'2	155'4	174'0	100'0
g y a p j u f o n a l a k							
Oszt.-magy.monarch.	3'5	4'1	3'7	3'9	3'4	3'7	3'8
Németország	14'8	17'0	15'4	16'1	18'1	16'3	16'5
Franciaország	15'3	13'7	14'2	12'9	14'1	14'0	14'2
Nagy-Britannia . . .	38'4	40'7	39'1	46'7	50'6	43'1	43'7
Belgium	29'6	16'0	22'1	21'2	18'7	21'5	21'8
Összesen	101'6	91'5	94'5	100'8	104'9	98'6	100'0
l e n f o n a l a k							
Oszt.-magy.monarch.	6'8	7'5	7'2	7'8	9'7	7'8	15'5
Németország	1'6	2'0	1'9	1'8	1'5	1'8	3'7
Franciaország	2'1	1'8	1'7	2'2	3'5	2'3	4'5
Nagy-Britannia . . .	12'6	12'4	12'6	13'6	11'7	12'5	24'8
Belgium	22'1	21'0	23'8	28'9	33'8	25'9	51'5
Összesen	45'2	44'7	47'2	54'3	60'2	50'3	100'0
p a m u t á r ú k							
Oszt.-magy.monarch.	7'4	6'5	8'2	7'2	6'8	7'2	0'8
Németország	59'3	73'5	72'3	77'0	75'2	71'4	8'3
Franciaország	35'4	39'1	35'8	35'7	40'9	37'4	4'4
Nagy-Britannia . . .	780'8	755'4	754'9	706'6	660'8	731'7	85'5
Belgium	9'6	9'2	8'4	8'5	6'7	8'5	1'0
Összesen	892'5	883'7	879'6	835'0	790'4	856'2	100'0

¹⁾ Journal de la société de statistique de Paris. Nr. 11. — November 1887. Paris 1887.

Az ország neve	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	5 évi átlag	%-ban
	millió forintokban						
gyapjúárúk							
Oszt.-magy.monarch.	27'2	24'8	21'8	22'1	18'2	22'8	4'3
Németország	165'2	110'2	110'3	114'0	98'9	119'7	22'6
Franciaország	144'2	160'8	148'0	137'0	132'2	144'4	27'3
Nagy-Britannia	212'8	224'9	230'6	247'2	239'8	231'1	43'7
Belgium	12'5	12'1	10'1	10'6	11'4	11'3	2'1
Összesen	561'9	532'8	520'8	530'9	500'5	529'3	100'0
vászonárúk							
Oszt.-magy.monarch.	8'6	7'4	4'7	4'3	3'2	5'6	5'8
Németország	7'3	8'6	8'3	9'0	9'6	8'6	9'0
Franciaország	9'4	9'0	7'8	5'8	5'2	7'4	7'7
Nagy-Britannia	70'0	71'4	65'0	61'9	59'3	65'5	68'1
Belgium	8'6	8'3	8'3	9'2	10'5	9'0	9'4
Összesen	103'9	104'7	94'1	90'2	87'8	96'1	100'0
selyemárúk							
Oszt.-magy.monarch.	1'5	3'4	3'8	3'9	3'5	3'2	1'5
Németország	96'6	83'3	78'0	82'8	71'2	82'4	37'9
Franciaország	98'0	115'8	120'4	94'7	88'6	103'5	47'6
Nagy-Britannia	30'6	32'0	28'7	25'6	23'0	28'0	12'9
Belgium	0'1	0'1	0'3	0'1	0'9	0'3	0'1
Összesen	226'8	234'6	231'2	207'1	187'2	217'4	100'0
üvegárúk							
Oszt.-magy.monarch.	13'9	16'7	17'8	18'0	16'6	16'6	21'9
Németország	14'8	16'6	19'0	17'6	16'2	16'8	22'1
Franciaország	10'0	9'2	9'9	9'3	9'1	9'5	12'5
Nagy-Britannia	11'3	12'7	12'7	12'5	11'3	12'1	16'0
Belgium	21'8	21'2	22'6	19'4	19'7	20'9	27'5
Összesen	71'8	76'4	82'0	76'8	72'9	75'9	100'0
játékszerek és óragyártmányok							
Oszt.-magy.monarch.	32'0	36'8	34'5	39'7	37'0	36'0	27'0
Németország	33'6	31'2	37'8	35'3	33'5	34'3	25'8
Franciaország	45'5	64'5	71'2	64'0	58'3	60'7	45'8
Nagy-Britannia	—	—	—	—	—	—	—
Belgium	1'5	1'7	1'9	2'2	2'4	1'9	1'4
Összesen	112'6	134'2	145'4	141'2	131'2	132'9	100'0

Az ország neve	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	5 évi átlag	%-ban
	millió forintokban						
ruha- és fehérneműek, divatárúk							
Osztr.-magy.-monar.	9'1	6'8	7'2	6'6	6'4	7'2	3'2
Németország	47'4	53'0	50'8	54'4	49'0	50'9	22'4
Franciaország	65'6	57'3	48'9	49'8	39'3	52'2	23'0
Nagy-Britannia	112'8	122'4	117'0	110'4	104'4	113'4	50'0
Belgium	2'4	3'4	3'1	3'3	3'3	3'1	1'4
Összesen	237'8	242'9	227'0	224'5	202'4	226'8	100'0
b ő r é s b ő r á r ú k							
Osztr.-magy.-monar.	15'7	17'6	17'6	16'9	17'9	17'1	7'2
Németország	62'4	64'8	84'6	85'1	79'0	75'2	31'5
Franciaország	108'0	104'0	99'2	96'4	92'6	100'0	41'9
Nagy-Britannia	36'5	39'6	43'1	43'0	43'3	41'1	17'2
Belgium	5'2	4'5	4'7	5'8	6'2	5'3	2'2
Összesen	227'8	230'5	249'2	247'2	239'0	238'7	100'0
papír és papíráruk							
Osztr.-magy.-monar.	7'4	6'6	7'1	8'3	9'6	7'8	8'5
Németország	28'7	31'3	34'2	35'8	39'7	33'9	37'2
Franciaország	10'8	9'8	9'0	7'8	6'9	8'8	9'6
Nagy-Britannia	29'2	31'6	32'4	33'0	33'6	32'0	35'1
Belgium	9'0	8'3	8'4	9'3	8'8	8'8	9'6
Összesen	84'6	87'6	91'1	94'2	98'6	91'3	100'0
vas- aczél és fémárúk							
Osztr.-magy.-monar.	14'3	13'9	9'8	9'7	9'3	11'4	2'0
Németország	132'2	135'8	132'1	122'8	96'9	123'9	22'3
Franciaország	25'7	23'5	31'2	23'4	12'7	23'3	4'2
Nagy-Britannia	377'2	428'8	388'5	326'4	294'0	363'0	65'1
Belgium	36'4	44'1	41'6	26'4	28'9	35'5	6'4
Összesen	585'8	646'1	603'2	508'7	441'8	557'1	100'0
g é p e k							
Osztr.-magy.-monar.	3'9	5'0	6'4	3'7	3'2	4'4	2'1
Németország	22'8	31'2	32'0	28'3	24'9	27'8	13'2
Franciaország	10'2	11'1	11'2	12'3	10'6	11'1	5'2
Nagy-Britannia	119'4	143'9	161'0	156'4	132'6	142'7	67'6
Belgium	22'5	31'0	29'0	21'8	20'6	25'0	11'9
Összesen	178'8	222'2	239'6	222'5	191'9	211'0	100'0

Az ország neve	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	5 évi átlag	%-ban
	millió forintokban						
	E g y ü t t						
Osztr.-magy.-monar.	152'1	158'0	150'8	153'0	145'6	151'9	4'3
Németország	703'6	674'5	689'5	691'1	622'9	676'3	19'0
Franciaország	580'7	620'6	609'4	552'2	515'3	575'6	16'5
Nagy-Britannia . . .	1,989'5	2,070'1	2,047'6	1,940'9	1,806'7	1,972'8	55'2
Belgium	183'3	183'3	186'9	169'3	173'7	179'3	5'0
Főösszeg . .	3,609'2	3,706'5	3,684'2	3,515'5	3,264'2	3,555'9	100'0

Ez utóbbi összefoglaló kimutatásból feltűnik Nagy-Britanniának ipari túlsúlya, úgyhogy a felsorolt 5 nagy iparos állam iparcikkeinek kiviteli értékeiből felénél jóval több Anglia kivitelére esik, s ezt a túlsúlyt az utóbbi 5 év alatt csorbitatlanul fentartotta s míg 1881-ben $55\frac{1}{10}\%$ esett rá a felsorolt iparcikkek összes kiviteléből, 1885-ben $55\frac{3}{10}\%$. Emelkedett még 1881-től 1885-ig Belgium arányszáma $4\frac{9}{10}\%$ -ról $5\frac{3}{10}\%$ -ra, az Osztrák-magyar-monarchiáé $4\frac{3}{10}\%$ -ról $4\frac{5}{10}\%$ -ra; ellenben a Németbirodalomé $19\frac{6}{10}\%$ -ról $19\frac{1}{10}\%$ -ra, Franciaországé pedig $16\frac{1}{10}\%$ -ról $15\frac{8}{10}\%$ -ra szállott le.

Ismertetve iparunk személyi viszonyait s bemutatva a fontosabb iparcikkek nemzetközi forgalmát, áttérhetünk azon főbb hazai iparágak részletes leírására, melyek felett kimerítő s az egész ipart felölelő adatok felett rendelkezünk. Forrásokul, azokon kívül, melyeket alább külön meg fogunk jelölni, használtuk a budapesti 1885-ki országos általános kiállításról szerkesztett jelentéseket, továbbá dr. Heltai Ferencznek a Láng Lajos által szerkesztett Magyarország statistikájában megjelent gondos és fáradságos összeállítását a hazai iparágakról.

Az **üvegipar** Magyarországon a mult század végén honosodott meg, még pedig először a Mátra-hegység vidékén. Az üvegyártásra alkalmas nyersanyag sok helyen található, de kezdetben az üvegyárakat nem annyira ipari célból, mint az erdők kihasználása céljából állították föl. 1822-ben Magyarországon 25-nél több üvegyár volt, Erdélyben pedig 7, a negyvenes években Magyarországon Erdély nélkül 50 üvegyár, Horvát-Szlavonországban pedig 4 gyár működött. Ettől kezdve azonban az üvegyártás hanyatlásnak indult, mert gyáraink nem tartottak lépést a technikai

haladásokkal, számos gyár pedig fölemésztette a környék erdőségeit és elvesztette ez által létföltételét. Egy 1874-ki statisztikai mű az üvegyárak számát egész Magyarországon 62-re teszi és összesen 90 kemenczét számít. Technikai és vegyészeti szempontból az üvegyártás az utolsó időben alig haladt, az előállított anyag minősége azonban a munka gondossága következtében megfelelő. Üvegyárainkban csak fuvott üveget állítanak elő, még pedig a következő fajokban: köszörült- és kristályüveg, közönséges fehér üreges üveg, zöld üveg (boros palaczkok), közönséges táblaüveg. De a tömeges fogyasztásra szolgáló árúk, mint boros és ásványviz palaczkok, lámpa üvegek és ernyők alig állíttatnak elő. Ásványviz palaczkokat készít a borszéki huta, a borszéki források számára és a strazzai a rohitsi fürdő számára; a mi ezen kívül előállítatik, az csak nagyon csekély része azon mennyiségnek, a mit bevitel útján szerzünk be.

1884-ben egész Magyarországon 56 üvegyár volt, de ezek közül csak 41 működött 61 kemenczével, ebből Magyarországra 37 gyár esett; a működésben álló 61 kemencze között újabb rendszerű, u. n. regeneratív-gázkemencze csak 13 volt, a többi ősrégi berendezésű; széntüzelésre csak két üvegyár volt berendezve, a többi fát használt. Az előállított összes termények értékét 1.75 millió forintra becsülik. Jelentékenyebb üvegyárak vannak:

1. Sz.-Szidonán (Trencsén m.)	650 munkással
2. Uj-Antalvölgyben	350 »
3. Feketeerdőn	282 »
4. Szinóbányán (Katalinvölgyben)	260 »
5. Zlatnóban	200 »
6. Ferenczvölgyben (Mármaros m.)	85 »
7. Parádon	80 »
8. Tomesten	60 »
9. Sziklán	50 »
10. Gyertyánvölgyben	50 »
11. Regéczhuttán	47 »
12. Sároshután	40 »
13. Harasztoson	40 »
14. Ajkán	40 »
15. Felső-Hraboniczán	36 »
16. Maluzsinán	26 »
Összesen	2,296 munkással.

Ezenkívül még működésben vannak a következő gyárak: Felső-Árpádon, Bükszádon, Krasznán, Borszéken Erdélyben, Daru-

váron, Strazzán, Zvleceon Horvát-Szlavonországban — munkásaik számát azonban nem ismerjük. A jobb berendezésű üvegyárak mellett gőzköszörülők és csiszoló műhelyek is vannak, de az üvegekösörülés és csiszolás, úgyszintén az üvegfestés a gyártástól elváltan, mint különálló iparág is üzetik már. Az iparstatisztika szerint a magyarországi üvegyárakban, 2,800 személy talál foglalkozást, ezen szám megfelel a tényleges viszonyoknak.

Franciaországban ¹⁾ 1883-ban 156 üvegyár volt működésben, mely 21,330 munkást foglalkoztatott, 2,554 lóerővel bíró viz- és gőzmotort alkalmazott s 1.721,490 métermázsa készítményt állított elő 29.816,486 millió frt értékben s ezenkívül az üvegek diszítési munkája 2.8 millió frtot vett igénybe.

Belgiumban ²⁾ az üvegipar 1884-ben 14,274 munkást foglalkoztatott s 263 üzletben állott kohóban és kemenczében 19.76 millió frt értékű üvegyártmányt állított elő.

Csak újabb időben honosodott meg, de nagy lendületet vett a **kőolajgyártás**, illetve finomítás. Nagy és tökéletes berendezésű gyár csak kettő van Magyarországon, a fiumei kőolajfinomító társaság fiumei gyára 280 munkással, körülbelül 1 millió hectoliter évi termeléssel és a magyar petroleum ipar részvénytársaság budapesti gyára 60 munkással. Ezen kívül vannak: a marosvásárhelyi kőolajfinomítógyár, az orsovai kőolajfinomítógyár 30 munkással és évi 50,000 mm. nyersanyag feldolgozásával; a petroleumfinomítás székhelye azonban Brassó, hol 7 petroleumfinomító gyár működik, u. m. az első erdélyi petroleum és kocsikenőcsgyár 8 munkással, Gmeiner Gyula gyára 14,000 mm. termeléssel, Joannides K. G. gyára 12,000 mm. termeléssel, dr. Otrobán, Popp, Grünfeld, Por és Leitinger gyarai 8—8 munkással. A nagyobb gyárak közé tartozik az oszt.-magyar államvasut oraviczai ásvány-olaj finomító gyára 24,000 mm. petroleum termeléssel. A fiumei gyár kivételével az összes gyárak romániai petroleumot dolgoznak föl, a fiumei amerikai és oroszországit. A petroleum termelés mellett, mint melléktermény, még paraffin, gépolaj és kátrány is nyeretik. A kátrány gyártással önállóan is foglalkozik Weil és Fischer budapesti kátrány gyára 25 munkással és gr. Zedwitz moravai vegyészeti gyára.

¹⁾ Annuaire Statistique de la France. Neuvième Année. 1886. Paris 1886.

²⁾ Annuaire Statistique de la Belgique. Seizième Année 1885. Bruxelles 1886.

A **papiripar** körébe tartozó iparágak között legjelentékenyebb maga a papirgyártás, melylyel a következő telepek foglalkoznak:

A gyár neve	munkások száma	A gyár neve	munkások száma
1. Nagy-szlabosi és masznikai gyár	170	16. Poprádi papirgyár	24
2. Nagy-szlabosi faköszörülő	21	17. Iglói papirgyár.	25
3. Pelsőczyi farostaanyaggyár (Cellulose).	21	18. Javorinai faköszörülő.	12
4. Hermaneczi papirgyár	201	19. » lemezpapirgyár	36
5. Jakabfalvi »	16	20. Csermelyvölgyi papirgyár	27
6. Fiumei »	300	21. Kis-szebeni »	32
7. Péterfalvi »	272	22. Tiszolczyi »	20
8. Zernesti »	203	23. Burgói »	55
9. Tartlani »	41	24. Dechticzi »	50
10. Diósgyőri »	36	25. Zólyomlipcei 2 papirgyár	6
11. Pozsonyi »	101	26. Kolozsvári papirlemezgyár	5
12. Brassói »	—	27. Görgény-sz.-imrei papirgyár (szün.)	40
13. Neczpáli »	21	28. Babótti papirgyár	40
14. Kőrmöczbányai »	25	29. Bajnai »	50
15. » faköszörülő	6	30. Dejtei »	40
		31. Nadabulai »	20
		31 gyár összesen	1,876

A papirgyártás és a papiranyag készítés közel 2,000 személynek nyújt foglalkozást. A gyárak közül néhány a messze multba viszi föl történetét; így a brassói papirgyár 1546-ban, a poprádi 1692-ben alapítottatott, a mult századból pedig számos gyár való. A régibb időben számos kis papirgyár (papirmalom) volt Magyarországon, 1809-ben (Erdély nélkül) 40 volt, a melyek száma a negyvenes évekig 75-re szaporodott, de az ötvenes években az ezek nagyrésze által üzött gyártási mód (pépzúzokkal és meritéssel) elvesztette versenyképességét az újabb gyártási módokkal szemben, a mely papirosgépek alkalmazásán alapúl.

Hazánkban ma, Jalsoviczky Géza jelentése szerint, a papirmerítést már sehol sem üzik. Tizenhárom gyár van az országban, mely a faanyagot köszörüléssel állítja elő, két gyár fűrészport, 2 gyár pedig vágott és zúzott faanyagot dolgoz fel papirossá. Szalmaanyag előállításával az országban hat gyár foglalkozik; ezen anyagból részint csomagoló, részint lemez-papírt készítenek; papirhulladékból 7 kisebb gyár csomagoló- és lemezpapirost készít. Az összes magyarországi papirgyárak papirtermelése körülbelöl 100,000 mmázsára tehető, ennek azonban csak egy kis része finom papiros, úgy, hogy a finomabb papirnemekben jelentékeny behozatalra van szükség.

A **malomipar** ¹⁾ hazánk egyik legfontosabb iparága, mezőgazdasági termelésünk eredményei biztosításának leghathatósabb tényezője. A malomiparról az 1884-ki iparstatisztika kapcsán a legapróbb részletekig terjedő adatok gyűjtettek, és alábbi adatok ezen munkából vétettek, Ezen felvétel szerint a létező malmok az egyes országrészek között következőleg oszlanak meg:

Az országrész megnevezése	Nagyobb berende- zésű	Egy- szerű	Nagyobb berende- zésű	Egy- szerű	Száraz	Szél	Össze- sen
	gőzmalom		vízimalom		malom		
Duna balpartja . .	4	18	13	2,722	12	1	2,770
Duna jobbpartja .	17	112	9	3,019	222	32	3,411
Duna-Tisza köze . .	39	209	5	826	1,064	443	2,586
Tisza jobbpartja . .	15	52	11	1,131	10	1	1,220
Tisza balpartja . .	10	213	3	917	646	57	1,846
Tisza-Maros szöge .	28	160	12	687	1,242	115	2,244
Erdély	9	24	28	3,137	1	1	3,200
Összesen . .	122	788	81	12,439	3,197	650	17,277

A malomiparral foglalkozó személyek száma 44,118, a kik az egyes malom-osztályok között a következőleg oszlanak meg: nagyobb berendezésű gőzmalmokban foglalkozik 7,308, az egyszerű gőzmalmoknál 4,753, a nagyobb berendezésű vizimalmokban 952; az egyszerű vízi-, száraz- és szélmalomoknál 31,105 személy.

Az iparban való alkalmazás minősége szerint van: önálló iparos 20,727; üzletvezető és tisztviselő 2,454; segéd 8,259; 16 éven felüli állandó munkás 5,700; 16 éven alóli állandó munkás 135; napszámos 3,090; tanoncz 2,143; a gyártelepen kívül dolgozik 216; a csak időnként használt munkások száma 1,394.

Az összes malmoknál, a szél- és szárazmalomok kivételével működésben van 18,938 vizikerék 47,974 lóerő nagyságban, 24 turbina 1,232 lóerővel, 952 gőzgép 29,672 effectív lóerővel. A nagyobb berendezésű gőzmalmokban alkalmazott gőzgépek effectív lóereje átlag 159.8 lóerő, az egyszerű gőzmalmoknál a gőzgépek átlagos lóereje 12.9 lóerő. A budapesti 13 nagyobb berendezésű gőz-

¹⁾ Hiv. stat. Közlemények. Magyarország malomipara. Irta dr. Jekelfalussy József. Budapest 1886.

malomban a gőzgépek 11,414 lóerővel bírnak, egy-egy malomra átlag 878 lóerő esik.

Az őrlést malomkövek vagy őrlőhengerek végzik. A malomkőjáratok száma 27,337; ebből a nagy berendezésű gőzmalmokra 1,014, az egyszerűekre 1,983, a nagy berendezésű vizimalmokra 321, az egyszerűekre 18,996, a szárazmalmokra 3,680, a szélmalomokra 1,343 kőjárat esik.

Hengerszék 2,192 van alkalmazásban 7,644 őrlőhengerrel; ezek közül a nagy berend. gőzmalmokra esik 1,843 hengerszék 6,553 őrlőhengerrel, az egyszerű gőzmalmokra 132 hengerszék 377 őrlőhengerrel, a nagy berend. vizimalmokra 217 hengerszék 714 őrlőhengerrel. A hengerszékek közül 2,059 belföldi gyártmány, 100 ausztriai és külföldi; a belföldi hengerszékek legnagyobb része a Ganz-féle gyárból került ki.

A malmok által megőrölt gabona mennyiség az utolsó öt év alatt a következő volt:

	Az összes malmok által megőrölt	A nagy ber. gőzmalmok gabona mennyisége	Az egyszerű gőzmalmok mm.-ban
1880 . . .	17.570,196	6.333,137	3.642,006
1881 . . .	18.812,007	7.147,090	4.011,809
1882 . . .	20.250,244	8.099,615	4.378,604
1883 . . .	21.963,332	9.336,006	4.791,203
1884 . . .	22.454,721	9.572,206	4.861,261

Az összes megőrölt gabonamennyiség, az egyes gabonaneműek között, következőleg oszlik meg:

	1880-ban		1884-ben	
	mmázsa	%	mmázsa	%
Buza	10.207,754	58'10	13.880,427	61'81
Rozs	2.813,477	16'01	3.291,939	14'66
Kétszeres	228,238	1'30	305,724	1'36
Árpa	1.603,747	9'13	1.897,418	8'45
Zab	214,563	1'22	219,662	0'97
Tengeri	2.331,966	13'27	2.654,301	11'82
Köles	40,093	0'23	55,044	0'26
Más gabonanemű	130,358	0'74	150,206	0'67
Összesen	17.570,196	100'00	22.454,721	100'0

A répaczukorgyártás hazánkban nem áll a fejlettség azon fokán, mely mezőgazdaságunk, a fogyasztás és a kincstár érdekében kívánatos volna. Az első répaczukorgyár 1796-ban állított föl Poroszországban; Csehországban az első gyár 1802-ben alakult;

a század első tizedeiben már hazánkban is voltak, habár csak kis terjedelmű gyárak. A negyvenes években közel 40 cukorgyár volt hazánkban, 1863-ban még 23, 1870-ben 25 gyár volt, most csak 14 gyár létezik. A gyárak számának csökkenése daczára a földolgozott cukorrépa mennyisége folyton emelkedett.

A gyárak számát, a földolgozott répamennyiséget, a fölhasznált kősenet, az alkalmazott munkások számát és a fizetett adót az 1885/86-ki termelési évben a következő összeállítás tünteti föl:

Folyó szám	Czukorgyár	Földolgo-	Fölhasznált	Munkások	Fizetett
		zott répa	kőszén		
		méter-mázsákban			
				száma	adó
1	Sasvári	65,417	14,000	210	52,333
2	Ácsi	38,640	39,600	200	30,912
3	Diószegi	405,153	150,000	400	324,122
4	Nagy-szombati	114,870	50,000	210	91,896
5	Magyarfalui	122,560	61,800	520	98,048
6	Nagy-tapolcsányi	111,281	66,900	319	89,025
7	Nagy-surányi	238,735	276,150	544	190,988
8	Felső-bükki	79,230	63,000	588	63,384
9	Nagy-czenki	57,381	39,000	490	45,905
10	Csepregi	130,725	50,000	190	104,581
11	Petőházai	113,147	116,000	625	90,518
12	Félszerfalvai	166,564	160,000	550	138,251
13	Czinfalvai	52,790	97,500	440	42,232
14	Sajtoskáli	35,086	25,000	200	28,068
	Összesen	1,731,579	1.208,950	5,486	1.385,263

A magyar répacukorgyártás fejlődését az utolsó években a következő adatok mutatják:

É v	földolgozott répa	fölhasznált kőszén	munkások száma	fizetett adó o. é. frt
	m é t e r m á z s á k b a n			
1874.	984,108	922,552	6,752	719,551
1875.	1,038,523	898,596	5,575	759,341
1876.	814,885	276,204	5,713	594,866
1877.	1,096,841	945,893	5,612	800,694
1878.	1,507,313	1,046,725	5,845	1,100,338
1879.	2,191,123	1,390,697	5,217	1,559,520
1880.	1,676,390	1,215,734	6,014	1,223,760
1881.	3,215,495	1,761,051	5,274	2,512,396

É v	földolgozott répa	fölhasznált kőszén	munkások száma	fizetett adó o. é. frt
	m é t e r m á z s á b a n			
1882.	1.960,995	1.960,000	4,819	1.568,796
1883.	2.559,753	1.239,187	5,646	2.076,122
1884.	2.607,031	1.254,897	6,097	2.085,625
1885.	2.362,012	1.075,594	5,987	1.889,610
1886.	1.731,579	1.208,950	5,486	1.385,263

Az 1882. évben mutatkozó csökkenés főleg a nagysurányi gyár időközi szünetelésének tulajdonítandó. Meg kell még említenünk, hogy 3 gyár a kőszén mellett fát, 2 pedig kokszot is használ tüzelésre, a fölhasznált tüzelőfa az 1885/86-ki termelési évben 81,900 köbméter, a felhasznált koksz pedig 2,900 mm. volt.

A létező 14 gyár közül 9 diffusioval működik, 5 pedig sajtolás útján állítja elő a cukrot. A répa földolgozásától elkülönített finomító Magyarországon csak egy van, Nagy-Surányban az ottani nyerscukorgyár mellett, mely a nyerscukorgyár terményein kívül körülbelül 100,000 mmázsa nyerscukrot dolgoz föl.

A candiscukor-készítéssel csak egy gyár foglalkozik, a soproni, mely 64 munkást foglalkoztat és évenként körülbelül 5,000 mm. terményt állít elő.

Ausztriában 1885/6-ban 198 cukorgyár létezett, mely 24.4 millió métermázsa répát dolgozott fel s 19.535,545 forint adót fizetett.

Magyarországon az utóbbi termelési évben csak 8 cukorgyár volt, mely 100,000 métermázsnál több friss répát dolgozott fel, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban, ellenben 134.

Hogy a répacukor-termelés Európában az utóbbi évtizedek alatt mily óriási arányokat öltött, mutatja a következő nemzetközi összehasonlítás: ¹⁾

¹⁾ Dr. O. Broch: Les Excitans modernes. Journal de la Société de Statistique de la Paris N°. 7. Juillet 1887.

Átlag évek	Német- ország	Oszták- Magyar Monarchia	Francia ország	Orosz- ország	Belgium	Német- Aiföld	Egyéb országok	Az egész Európa
	czukorrépa termelése 1000 métermázsákban							
1836—1839	—	57	10	—	—	425	—	490
1840—1844	—	139	33	—	—	278	—	450
1845—1849	—	150	40	—	—	400	—	590
1850—1854	112	702	156	—	80	683	—	1,740
1855—1859	400	1,043	410	—	141	1,172	—	3,170
1860—1864	600	1,424	623	—	195	1,377	—	4,220
1865—1869	1,750	1,955	769	—	367	2,389	20	7,250
1870—1874	2,000	2,519	1,112	—	700	2,761	60	10,150
1875—1879	3,200	3,416	3,000	200	662	3,628	100	14,100
1880—1884	2,840	6,674	4,780	200	750	4,060	100	19,300

Kiegészítésül álljon itt a gyarmati nyerscukortermelés: ¹⁾

Év	m.-mázsa	Év	m.-mázsa
Cuba term. 1885	6.300,000	Mexiko kivit. 1884	300,000
Java kivit. 1884	3.587,800	Reunion ... » 1884	290,000
Brazília kivit. 1883	2.353,900	Queensland . » 1884	151,120
Brit - Kelet -		Japan term. 1883	132,000
India term. körülb. 2.180,000		Natal » 1884	119,746
Brit-Nyugat-		San-Domingo kivit. 1883	102,170
India kivit. 1884	2.078,230	Fidsiszigetek term. 1884	88,700
Philippini-		Hollandi	
szigetek ... kivit. 1885	2.059,750	Guyana ... » 1884	72,300
Mauritius .. kivit. 1884	1.256,540	Mayotte.... » 1882	32,680
Brit-Guyana kivit. 1884	1.202,540	Új-Dél-Vales kivit. 1884	27,580
Éjsz.-amerik.		Brit-Hondu-	
egy. állam. term. 1884	85 1.044,200	ras » 1884	24,300
China kivit. 1884	950,200	Guatemala . » 1884	19,300
Portorico... kivit. 1883	797,400	Siam » 1884	15,000
Havai szig. kivit. 1885	776,220	Nossi-Bé ... term. 1882	8,000
Quadeloupe . term. 1882	567,700	Egyéb tarto-	
Formosa		mányok a	
(Hainan)... kivit. 1880	553,400	Köz. és Dél-	
Martinique . term. 1882	536,450	Amer., Af-	
Egyptom ... term. 1885	442,470	rika és Po-	
Argentini		lynesiában. körülbelül	10,000
köztársaság — —	420,590	Összes termelés, illetőleg	
Peru term. 1884	85 331,360	kivitel	28.831,640

¹⁾ Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Stuttgart, 1887,

A **sörfőzéssel** foglalkozó ipartelepek száma hazánkban folytonos hanyatlást mutat, dacára annak, hogy a sörfogyasztás állandóan emelkedik. A sörfőző telepek számának ezen csökkenése nem pusztán az adózásnak tulajdonítandó, hanem jórészt annak is, hogy a kis sörfőzdek nem képesek a nagy gyárakkal versenyezni. A malom-, szesz-, cukor- és söriparban egyaránt mutatkozik azon jelenség, hogy a telepek száma csökken és a termelés emelkedik.

A magyar korona országainak területén 1861-ben még 488 sörgyár állott fönn, 1863-ban e szám 451-re csökkent, 1870-ben 349-re, 1874-ben 278-ra, 1878-ban 200-ra, 1880-ban 171-re. Az 1885/6-ik évben már csak 110 sörfőzde létezett, a melyekben 630,135 hektoliter sörlé termeltetett. Ausztriában 1885/6-ban 1,983 sörfőzde volt működésben s a termelt összes sörlé 11.961,496 hektoliterre rúgott.

Tizezer hektoliternél több sör termeltetett a következő gyárakban: a két kőbányai gyárban, az egyikben 188,532 hl., a másikban 172,050 hl., Promontoron 21,116 hl., Magyar-Óvárott 19,080 hl., a két pozsonyi gyár egyikében 15,780 hl., a másikban 11,328 hl., Temesvárott 13,505 hl., Pancsován 11,520 hl., Nagy-Szebenben 11,280. Összesen tehát nálunk csak 9 sörgyárban termeltetett 10,000 hektoliternél több sörlé, míg Ausztriában ugyancsak az 1885/86. termelési évben 238 sörgyárban.

A sörtermelésről és fogyasztásról Neumann-Spallartnál a következő nemzetközi összeállítást találjuk:

		Sörtermelés		Sörfogyasztás	
		hektoliter		fejenként liter	
1. Nagy-Britannia	1885	44.995,190	44.174,630	122'4	
2. Német birodalom	1884—85	42.374,000	41.300,000	90'0	
3. Osztrák-magyar monarchia.	1884—85	13.222,240	12.698,390	32'5	
4. Belgium	1885	9.281,000	9.386,000	165'0	
5. Franciaország	1885	8.009,920	8.315,900	21'0	
6. Oroszország	1885	4.212,000	4.220,000	4'9	
7. Németalföld	1885	1.452,000	1.452,000	33'9	
8. Dánia	1885	1.140,000	1.124,000	57'0	
9. Svédország	1885	930,000	930,000	20'0	
10. Svájc	1885	895,000	936,330	32'5	
11. Norvégia	1885	615,000	600,000	31'3	
12. Olaszország	1885	133,480	211,000	0'10	
Európai államok együtt	—	127.259,830	125.348,250	—	
13. Éjsz -Am. Egyes. Államok	1884—85	22.484,120	22.534,000	39'0	
14. Ausztrália	1883	810,000	—	—	
15. Brit-Kelet-India	1885	143,000	—	—	
Európán kívüli államok	—	23.437,120	—	—	
Összesen	—	150.696,950	—	—	

A szeszipar fejlettség tekintetében hazánkban mindjárt a malomipar mellett foglal helyet. Ez iparág főleg a mezőgazdaságra nézve bir kiváló fontossággal, mert általa a silányabb, sőt romlásnak induló gabonát s egyéb nyers anyagot is értékesíteni lehet, továbbá mert igen sok és becses takarmányt szolgáltat, mi az állattenyésztés felvirágoztatására van jótékony hatással.

A szeszipar nálunk a gazdasági mellékfoglalkozásként üzött pálinkafőzésből keletkezett, de a lisztesanyagokból való szeszégetés is elterjedt már a század első tizedeiben s a negyvenes években nemcsak a felsőmegyékben volt általános a gabona- és burgonyapálinkafőzés, hanem a déli búzatermő megyékben is¹⁾ elterjedt. A szeszipar rendeltetése és természete szerint mezőgazdasági ipar, külföldön többnyire az még jelenleg is, nálunk azonban az adózás a nagyipari irányban való fejlődésnek kedvezett, s hazánkban a szeszipar ma már első sorban tömegtermelő nagy ipar.

A magyar birodalom területén az 1885/6-ik üzleti évben¹⁾ 117,382 szeszfőzde volt működésben, miből az anyaországra 68,699, Horvát-Szlavonországra pedig 48,683 esik. A társországokban a szeszfőzdek nagy számát az magyarázza, hogy azok többnyire kis szeszfőzdek, míg ellenben az anyaországban a nagyipari szeszgyárak játszá a főszerepet; miről az is tanúskodik, hogy a 647 szeszfőzde közül, mely műszerű lepárló készülékkel bírt, Horvát-Szlavonországra csak egyetlen egy esett, a többi 646 a szorosabb értelemben vett Magyarországra. Ausztriában 1885/6-ban 44,984 szeszfőzde állt üzemben, s ezek közül 1,822 műszerű lepárló készülékkel bírt.

Az üzletben állott szeszfőzdeket a következő kimutatás részletezi, megjegyezvén, hogy egy szeszfőzde többféle anyagot is dolgozhat fel s így többszörösen vétetik számba:

	Az üzletben állt szeszfőzdek száma			
	Magyarországra	Horvát-Szlavonországra	Együtt	Ausztriában
I. Szeszfőzdek, melyek adójukat a termés mennyisége szerint fizették:				
a) a szesz mérőgép órajelzései alapján	99	1	100	70
b) a szesz mérőgép alkalmazása nélkül	7	—	7	1
II. Átalányozott szeszfőzdek:				
a) a czeffreür termelőképessége szerint, melyekben feldolgoztatott:				

¹⁾ Az 1886. évi fogyasztási adóeredményeknek statisztikai egybeállítása. Kiadta a magyar kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1887.

	Az üzletben állt szeszfőzdek száma			
	Magyaror- szágban	Horvát-Szla- vonországban	Együtt	Ausztriában
tengeri	93	—	93	9
más gabonanemű	24	—	24	—
burgonya	202	—	202	459
burgonya és gabona	167	—	167	554
czukorüledék stb.	—	—	—	2
répa	15	—	15	—
Együtt	476	—	476	1,025

b) a főzőkészülék termelőképessége szerint, melyekben feldolgoztatott:

tengeri	3,727	27	3,754	14
más gabonanemű	1,518	39	1,557	421
burgonya	24	—	24	30
burgonya és gabona	13	—	13	1
csontáros gyümölcs	41,640	22,220	63,860	11,377
magvas gyümölcs	3,243	3,506	6,749	3,610
törköly	27,476	1,283	28,759	7,608
bogyós gyümölcs	939	695	1,634	3,133
gyökerek	1	—	1	286
borseprő	13,312	11,148	24,460	6,083
mézesvíz	8	399	407	67
más anyag	3	—	3	8
bor	27	1	28	12
szőlő	—	58	58	4
lesajtott gyümölcs	—	—	—	330
Együtt	66,563	36,896	103,459	31,364

III. Szeszfőzdek melyek adójukat szabad egyezkedés útján fizették s melyekben feldolgoztatott:

tengeri	2	—	2	—
más gabonanemű	8	—	8	31
burgonya	—	—	—	7
csontáros gyümölcs	361	9,445	9,806	2,638
magvas gyümölcs	—	81	81	3,716
törköly és borseprő	1,211	656	1,867	1,331
bogyós gyümölcs	—	916	916	2,532
gyökér.	—	—	—	408
más vadon termő gyümölcs	—	—	—	42
serfőzési hulladék	1	—	1	286
bor	—	—	—	181
bor- vagy gyümölcsmust	—	—	—	6
szőlő	—	—	—	2
lesajtott magvas gyümölcs	—	—	—	2,118
más anyag	—	—	—	11
Együtt	1,554	11,786	13,340	12,525

Ezenkívül a magyar állam területén 2,951 községben 244,366 magánfél saját szükségletére adómentes szeszt termelt, mely számokból 342 község és 190,839 fél Horvát-Szlavonországra esik.

Szesztermelésünket a pénzügyminiszterium által gyűjtött s a fogyasztási eredményeket ismertető füzetben évről-évre közzétett adatokból ismerjük. Ez adatok azonban, minthogy a megadóztatásra bejelentett mennyiséget képviselik s a szeszadóról szóló 1878. XXIV., valamint az 1884. XXI. t.-cikk nem a tényleg előállított szeszmenyiséget adóztatta s adóztatja meg, lényeges igazításra szorulnak.

Mindkét törvény szerint az égetett szesz folyadékok minden hektoliter és szeszfok után (hektoliter-szeszfok ¹⁾) tizenegy krajczár fogyasztási adó alá esnek. Az 1878. XXIV. t.-cikk alapján azonban (érvényben volt 1884. szeptember 30-ig) ez adót teljesen csak azon szeszfőzdek fizették, melyeknél az adó a termés mennyisége és foktartalma után a szeszmérő gép jelzései szerint szedettek be.

Ezeknél tehát a pénzügyminiszterium által kimutatott szesz-fokok száma változatlanul elfogadható.

Az átalányozott szeszgyárak közül azoknál, melyeknél az adó a beczefrézésre szánt űrméret termelő képessége szerint szedettek be, a törvény azon feltevésből indult ki, hogy a beczefrézésre szánt űrméret 24 óra alatt csak egyszer használtatik s ez alapon határozta meg (a különböző nyers anyagok szerint) a megadóztatandó szesznyeredéket. A szeszfőzdek azonban a gyakorlatban a czefrzési űrtartalmat 24 óra alatt nemcsak egyszer, hanem kétszer, háromszor, sőt négyszer is használták (habár némileg a szesznyeredék rovására) úgy, hogy az adó ezeknél hektoliter szeszfokonként tényleg nem 11 krt, hanem a gyártás tökéletesbülésével az ipari szeszgyáraknál 1882/3-ban már csak körülbelül 5 krt, 1883/4-ben pedig csak 4.5 krt; a gazdasági szeszgyáraknál 1882/3-ban 5.25 krt, 1883/4-ben pedig csupán 5 krajczárt tett. A pénzügyminiszteri kimutatás az ipari és gazdasági szeszfőzdeket (1884. október előtt) nem mutatta ugyan ki elkülönítve, de kimutatta a gazdasági szeszfőzdeknek engedélyezett 20 és 10⁰/₀-os adóleengedések összegét, melyből (15⁰/₀-os átlagot véve, nyert információink szerint ez meglehetősen megközelíti a valóságot) kiszámíthatjuk a gazdasági szeszfőzdek termelését.

A főzőkészülékek termelési képessége szerint átalányozott

¹⁾ A hektoliter-szeszfok az égetett szesz folyadékok tiszta alkohol tartalmát jelenti hektoliterenkint, a 100 fokú szeszmérő szerint; 10 hektoliter 80 fokú szesz, tehát = 800 hektoliter szeszfokkal.

szeszfőzdeknél (kis üstök), részint mert a szesznyeredék igen alacsonyra vétetett, részint mert a szigorú ellenőrzés lehetetlen volta miatt igen sok visszaélés történik, a tényleges adó szintén nem magasabb 5 krajczárnál, sőt azoknál, melyek törkölyből, gyümölcsből, borseprőből, stb. dolgoznak, 3 krajczárnál.

Az adójukat szabad egyezkedés útján fizető szeszfőzdek tényleges adója sem haladta meg a 3 frtot; az adómentesen termelt szesz mennyisége pedig, szintén az ellenőrzés elégtelensége miatt bizvást kétszerannyira vehető, mint a mennyi bejelentetett.

Ez alapon a pénzügyminiszterium által kimutatott szeszfokokból megközelítőleg kiszámíthatjuk a valósággal termelt hektoliter-szeszfokok számát, mert az előbbi csak meg kell szoroznunk tizenegygyel (az egy szeszfok után járó törvényes adóval) s el kell osztanunk 5.25-tel, 5-tel, 4.50-el, 3-mal (a szerint, a mint a tényleges adó alakul) s megkapjuk a valósággal termelt szeszfokok mennyiségét.

A szeszadóról szóló újabb törvény (1884. XXI. t.-cikk) a terményadót a szeszmérő gép jelzései alapján az ipari szeszgyárakra kötelezővé tette ugyan, a termény megadóztatandó foktartalmát azonban 75 fokban állapította meg, holott szeszgyáraink az újabb kifejlett technika mellett 90 fokot is meghaladó szeszt állítanak elő s így a tényleges adó ezeknél sem 11 kr, hanem körülbelül 9 kr hektoliter-szeszfokonként. Azoknál a szeszfőzdeknél, melyek adójukat átalányozás, vagy megváltás útján fizetik, az adózási viszonyok ugyanazok maradtak, mint az előbbi törvény előtt.

A mondottak után a hivatalosan kimutatott hektoliter-szeszfokokat következőleg számíthatjuk át a valódi mennyiségre. Magyarország szesztermelése mellett feltüntetve Ausztria szesztermelését is az utóbbi termelési évben, a tényleges mennyiséget ugyanazon alapon számítva ki, mint a hazai termelésnél:

A szeszfőzdek megkülönböztetése	A magyar birodalom					Ausztria
	tényleges szesztermelése ezer hektoliter szeszfokokban					
	188 ² / ₅ -ban	188 ³ / ₄ -ben	188 ⁴ / ₅ -ben	188 ⁵ / ₆ -ban	188 ⁶ / ₆ -ban	
Terményadó mellett:						
ipari szeszfőzdek . .	6,112	6,877	96,412	89,330	45,672	
gazdasági » . .	—	—	519	527	674	
Ürméret szerinti átalá- nyozás:						
ipari szeszfőzdek . .	95,521	116,276	15,129	8,007	6,928	
gazdasági » . .	26,459	28,062	23,929	33,334	96,266	

A szeszfőzdek megkülönböztetése	A magyar birodalom				Ausztria
	tényleges szesztermelése ezer hektoliter szeszfokokban				
	188 ² / ₂ -ban	188 ² / ₄ -ben	188 ² / ₆ -ban	188 ² / ₆ -ban	188 ² / ₆ -ban
Főzőkészülék szerinti átalányozás:					
lisztes anyag . . .	2,793	2,871	3,360	3,374	595
gyümölcs, törköly stb.	17,199	28,082	24,302	30,158	4,633
Megváltás mellett . . .	194	917	679	4,293	1,831
Adómentes termelés . .	3,070	3,855	4,611	4,198	4,827
Összesen . . .	151,348	186,940	168,941	173,221	161,426

A hektoliter-szeszfokokat tiszta 100 fokú szeszre átszámítva Magyarország szesztermelése tett volna:

1882/3-ban	1.513,480 hektolitert
1883/4-ben	1.869,400 »
1884/5-ben	1.689,410 »
1885/6-ban	1.732,210 »

Ausztria szesztermelése pedig 1885/6-ban 1.614,260 hektolitert.

A német szeszadó-egylet területén (Bajorországon, Würtembergben és Badenben kívül az egész Németbirodalom) 1885/6. termelési évben 4.023,572 hektoliter 100 fokos szesz állítatott elő¹⁾, Franciaországban pedig 1883-ban 1.949,813 hektoliter.²⁾

A **dohánygyártás** nem tartozik a szabadiparok sorába, állami monopoliomot képez. 1885-ben a magyar állam területén 11 dohánygyár állott fenn, mely 15,528 munkást foglalkoztatott. Ausztriában, ugyancsak 1885-ben 28 dohánygyárban 30,892 munkás foglalkozott. A gyártás eredményét az utóbbi évtized alatt hazánkban a következő kimutatás részletezi:

Év	G y á r t a t o t t							
	burnót	pipadohány	tekercsdohány	szivar	szivarka	összesen	szivar	szivarka
	m é t e r m á z s a					millió darab		
1876	1,053	94,055	65	22,584	1,217	118,974	452.550,600	53.210,210
1877	1,043	113,345	106	24,363	1,021	139,878	488.375,427	66.597,210
1878	942	116,549	119	25,261	1,100	143,971	501.422,185	54.696,850

¹⁾ J. Conrad: Die Branntweinsteuer-Reform in Deutschland. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Neue Folge. Fünfzehnter Band. Erstes Heft, Jena 1887.

²⁾ Annuaire Statistique de la France. 1886. Paris 1886.

Év	G y á r t a t o t t						
	burnót	pipado- hány	tekeres- dohány	szivar	szivarka	összesen	szivar
	m é t e r m á z s a					d a r a b	
1879	1,019	110,078	92	27,031	951	139,171	529.741,285
1880	901	110,418	191	31,240	1,190	143,940	628.392,735
1881	897	94,464	186	28,146	1,280	124,973	595.632,586
1882	877	115,749	230	26,001	1,643	144,500	552.134,529
1883	836	107,846	129	25,312	3,260	137,383	531.963,957
1884	748	116,813	257	25,423	4,085	147,326	528,111,255
1885	732	114,356	331	29,467	4,892	149,778	612.149,440
1886	650	106,548	404	29,358	4,604	141,564	603.938,935

Nagy fejlődést csak a szivarkáknál látunk, melyeknek gyártása az utóbbi öt év alatt bámulatos lendületet vett.

Ausztria dohánygyártása 1876-ban és 1885-ben következő számokat mutatott:

	1876-ban	1885-ben
burnót	24,868 métermázsza	21,356 métermázsza
pipadohány	229,666 »	216,023 »
tekeresdohány . .	16,672 »	16,176 »
szivar	50,463 »	62,641 »
szivarka	574 »	4,787 »
összesen	322,243 métermázsza	320,983 métermázsza
szivar.	1,010.562,700 darab	1,292.181,166 darab
szivarka.	44.750,400 »	381.482,410 darab

E számok mutatják mennyivel nagyobb Ausztria dohánygyártása Magyarország dohánygyártásánál.

Az áruforgalmi adatok tanúsága szerint, hazánk a fonó- és szövőipartermékeinél adózik legtöbbször a külföldnek. Ez iparág az, melyben hazánk leginkább el van maradva, daczára, hogy nélkülözhetlen használati cikket termel s az újkori nagy iparok közt fontosságára és termelésének értékére nézve a legelső helyet foglalja el. Magyarországon a fonó- és szövőipar állásáról adatokkal nem rendelkezünk s így néhány nemzetközi adat bemutatására szorítkozunk.

A pamutipar nagyságát leginkább az orsók száma tünteti fel. Neumann-Spallart ezt a rendelkezésre álló adatokból következőleg állítja össze: ¹⁾

¹⁾ Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Stuttgart 1887.

Nagy-Britannia ¹⁾	1885	44.349,000	orsó	Svájcz . . .	1884	1.880,000	orsó
Éjszakamerikai				Spanyolország	1883	1.855,000	»
Egy.-Államok	1885	13.250,000	»	Olaszország .	1883	1.200,000	»
Franciaország	1882	4.927,000	»	Belgium . .	1883	800,000	»
Németország .	1883	4.900,000	»	Svéd és Nor-			
Oroszország .	1883	4.000,000	»	végia . . .	1883	310,000	»
Ausztria-Ma-				Hollandia . .	1883	250,000	»
gyarország .	1885	2.077,000	»	Összesen . .	—	81.846,000	orsó
Kelet-India .	1885	2.048,000	»				

A pamutipar élén tehát Nagy-Britannia áll. Itt 1885-ben 2,635 pamutgyár működött 560,955 darab gépszövőszékekkel s alkalmazásban volt 196,378 férfi 307,691 nő s összesen 504,069 munkás²⁾. A belfogyasztásra maradt nyers pamut mennyisége az utóbbi tíz év alatt 5.39 millió és 6.90 millió métermázsa között változik. Nagy-Britannia után az éjszakamerikai Egyesült-Államok következnek, itt az 1880-dik évi census szerint²⁾ 756 pamutfonó és szövőgyár állott fenn 416,560,690 frt alaptőkével, a szövőszékek száma 225,759, az orsóké 10,653,435, az alkalmazott munkásoké pedig 174,659 volt. Ezen gyárak 3.41 millió métermázsa nyers pamutot dolgoztak fel 173.9 millió frt értékkel, míg az előállított cikkek értéke 384.1 millió frtra rúgott.

Franciaországban 1883-ban 1,082 pamutfonó és szövőgyár 109,151 munkást foglalkoztatott s 48,315 lóerejű gőz- és vízmotorral dolgozott, működésben 4.83 millió orsó (ezenkívül nem volt működésben 185,197), 73.7 ezer mechanikai (nem volt működésben 2,624) és 37.5 ezer kézi szövőszék állott.

A gyapjú iparban szintén Nagy-Britanniáé az elsőség. A rövid nyiretű mű és fésűsgyapjú feldolgozásával 1885-ben 2,751 gyár foglalkozott, az orsók száma 6,144,594, a gépi szövőszékeké 139,902, az alkalmazott munkásoké pedig 282,255 volt. Franciaországban a gyapjúfonó és szövőgyárak száma 1883-ban 2,020 volt, az alkalmazott munkásoké 112,782, a gőz- és vízmotorok lóereje 38,811, a működésben volt orsók száma 2,885,012 (212,291 nem volt működésben), a mechanikai szövőszékeké 43,253 (ezenkívül 2,429 nem volt működésben), a kézi szövőszékeké pedig 37,620.

A len-kender és jutaipart Angliában 1885-ben 615 gyár művelte, 1,531,075 orsóval, 60,503 gépi szövőszékekkel és 163,457 munkással. Franciaországban 1883-ban 600 gyártelep 65,747 munkással 20,929 lóerejű gőz- és vízmotorral; 625,124

¹⁾ Az angol gyárfelügyelőség hivatalos jelentése szerint csak 41.346,609.

²⁾ The Statman's Year-Book, 1887.

működésben levő orsóval (44,654 nem állt működésben) 17,648 gépi szövőszékkal (ezenkívül, 1,613 működésen kívül) és 25,269 kézi szövőszékkal.

A selyemiparban Franciaország áll legelől, nem számítva a nyers selyem legombolyításával foglalkozó ipart, 1883-ban a selyemipart 1,245 gyár folytatta 67,250 munkással, 8,117 lóerejű gőz- és vízmótorral, 1,029,320 orsóval (ebből 169,276 nem működött), 46,790 mechanikai szövőszékkal (ebből 12,559 nem működött) és 60,083 kézi szövőszékkal. Angliában 1885-ben 691 selyemipart üző gyár volt, 1,062,748 orsóval, 11,966 mechanikai szövőszékkal és 42,995 munkással.

Nagy-Britanniában összesen a textil-ipar 7,465 gyárat, 53,080,112 orsót, 773,704 gépi szövőszéket és 1,034,911 munkást foglalkoztatott.

Az iparosságot előmozdító intézmények között első sorban említendő az ipartörvény, mely azon jogszabályokat állapítja meg, a melyek mellett az iparüzés gyakorolható, a melyek szem előtt tartandók az iparos tanoncok kiképzésénél, az ipari alkalmazottak és a munkaadók közötti viszony megítélésénél, az iparosok egyesületeinél s. t. b.

A jelenleg érvényes ipartörvény, az 1884. évi XVII. törvényczikk, mely az 1872. évi VIII. törvényczikk revisiója által keletkezett, 1884. október 1-én lépett életbe. A törvény általában az iparüzés szabadságának elvén alapul; önjogú személyek által a legtöbb iparág az iparhatóságnál történt egyszerű bejelentés mellett üzhető; bizonyos a földmivelés; ipar- és kereskedelmi miniszter által meghatározott iparok, mesterségek, csak a szabályszerű képzettség kimutatása után üzhetők, némely iparágak üzésének megkezdése, sőt gyakorlásának módja is az iparhatóság engedélyétől függ.

A kézműipar társadalmi szervezete előbb a czéhekben, összpontosult; az 1859-ki osztrák iparrendtartás, mely hazánkban is érvényben állott, a czéheket eltörölte és azok helyébe a belépési kényszeren alapuló ipartársulatokat állította. Az 1872-ki ipartörvény a belépési kényszert megszüntette de megadta a jogot az iparosoknak, hogy ügyeik intézése céljából ipartársulatokat állíthassanak föl. Ilyen ipartársulat 1878. végén 1,247 létezett 60,592 taggal, 903 ezer forint vagyonnal, 157 ezer forint évi jövedelemmel és 131 ezer forint évi kiadással. Az 1884. évig az ipartársulatok száma még jóval szaporodott, az új ipartörvény megalkotása óta azonban a szám apad.

Azipartörvény értelmében alakítható ipartestületek azonban daczára annak, hogy keletkezésük elé sok akadály gördült, elég szép számban alakultak. Ma összesen van az országban 148 ipartestület, köztük 19 Budapesten. Az ipartestületek kebelében működik 72 békeltető bizottság, köztük 9 Budapesten és 9 segélypénztár, köztük 2 Budapesten.

Az ipar fejlesztése szempontjából rendkívül nagy fontosságúak az 1881. XLIV. és az 1887. évi III. törvényczikkek, a melylyel a technika mai fejlettsége szerint berendezett gyáraknak állami kedvezményeket nyújtattak, a mai napig így keletkezett gyárak száma és minősége következő:

Mezőgazdasági szeszgyár	220	Vegy- (szoda-, cellulose-, iszap-	
Gépgyár	29	kréta-, keményítőmészga-, és	
Vas-, aczél-, réz- és érczyár	5	tengeri keményítő-) gyár	17
Fém (lámpa-, drótszög-, sodrony-		Rizskeményítőgyár	2
szövet- és varrógép-) gyár	11	Rizshántológyár	1
Eszköz (szerszám-, edény- és		Csersavkivonat- (tannin-) gyár	2
mechanikai eszköz-) gyár	9	Robbanószer- (és dynamit-) gyár	4
Tűgyár	1	Ruggyanta- (és cipőrugany-	
Zománcgyár	1	szövet-) gyár	3
Posztógyár	24	Húsconserv- (mustár- és konyha-	
Fonó- és szövő- (kőtszővő-, pa-		kertészeticonserv-) gyár	2
szomány- és selyemfonó-) gyár	35	Kétszersült- (biscuit-) gyár	1
Vászonfehéritőgyár	1	Asphaltgyár	1
Kalapgyár	1	Kőolajfinomítógyár	8
Zongoragyár	2	Elektrodinamikus, távirdai és	
Nádfonadékgyár	1	vasutiváltó- és jelző-készülé-	
Üveggyár	18	kekgyára	3
Porcellán- (majolika-, kőedény-,		Cognacgyár	3
üvegsziszoló és márványesz-		Lugzómű és bányavállalat	3
tergályozó-) gyár	6		
Karpitgyár	1	Összesen	415

Az ipari haladás egyik legjelentékenyebb tényezője a jól rendezett árúvédjegy és szabadalmi ügy, mely az 1878: XXV. törvényczikk értelmében Ausztriával egyetértőleg intézendő.

A mi a védjegyek általános ügymenetét illeti, a lefolyt 1886-ik évben a következő eredményt mutatja:

A m. k. központi védjegylajstromban korábbi évekből bejegyezve találtatott 1859—1885. év végeig 4,967 védjegy tulajdonosnak összesen 8,962 védjegye.

1886. év folyama alatt 542 védjegy tulajdonos jegyeztette be összesen 710 védjegyet, tehát 1886. év végén 5,509 védjegy tulajdonos 9,672 védjegyet jegyeztetett be, köztük 1,285 magyar véd-

jegytulajdonos 1,636 védjeggyel szerepel, miért is 4,224 osztrák védjegytulajdonos 8,036 védjeggyel részesül magyar államterületen védelemben.

Azonban ezen védjegyek közül a vállalat megszűnte vagy másra történt átruházás folytán töröltetett a korábbi években 519; 1886. évben 20, összesen 539, ezek között 25 magyar védjegytulajdonosnak egy vagy több védjegye.

A szabadalmak ügyforgalma az előző évvel összehasonlítva, a következő számadatokat tünteti föl:

	1886-ban	1885-ben	tehát	
			+	—
Engedélyezett szabadal. száma	2,865	2,471	394	—
Érvényben tartott »	3,703	3,233	470	—
Átruházott	132	186	—	54
Teljesen megsemmisült szabad. száma	7	9	—	2
Részben »	8	7	1	—
Gyakorlatbavételek száma	987	1,000	—	13
Lejárt szabadalmak	2,338	2,397	—	59
Titokbantartásról lemondás	44	21	23	—
Összesen	10,084	9,324	760	—

A 2,865 engedélyezett szabadalom az egyes országok lakói közt ekkép oszlik meg:

Magyar államterületi lakosnak engedélyeztetett	247=8'62%
Osztrák »	973=33'96
Külföldieknek engedélyeztetett	1,645=57'42

A külföldieknek adott szabadalmakból esik:

Németországra	839=29'28%
Franciaországra	211=7'36
Az amerikai Egyesült-Államokra	200=6'98
Angolországra	196=6'84
Belgiumra	49=1'71
Svájcra	47=1'64
Olaszországra	23=0'80
Oroszországra	21=0'73
Svéd- és Norvégországra	21=0'73
Spanyolországra	4=0'18
Egyéb államokra	34=1'18

A külföldi föltalálók közül 22 kérte szabadalmát Budapesten, a többi 1,623 Bécsben. A 2,865 szabadalom közül 811-re nézve a titoktartás kéretett.

A szabadalmi törzsdíjakból s lajstromozási illetékekből, az utóbbi 4 éven át befolyt összegek, a magyar és osztrák kincstár közt ekként oszlottak meg:

É v	A m a g y a r k i n c s t á r b e v é t e l e							
	az új sza- badalmak- nak	az érvényben fenntartott szabadalmak- nak	új szabadal- mak után		érvényben fen- tartott szaba- dalmak után		összesen	
	s z á m a		frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.
1883	2,620	2,809	18,205	89	22,155	56	40,361	45
1884	2,580	3,161	19,285	91	26,359	42	45,645	34
1885	2,471	3,227	11,982	24	27,317	87	39,300	11
1886	2,865	3,703	20,543	25	28,662	19	49,205	44
A z o s z t r á k k i n c s t á r b e v é t e l e								
1883	2,620	2,809	66,520	07	79,497	81	146,016	89
1884	2,580	3,161	65,225	11	88,886	06	154,111	17
1885	2,471	3,227	38,853	12	93,150	23	132,003	35
1886	2,865	3,703	58,705	50	101,481	71	160,187	21

E szerint 1886-ban befolyt a monarchia mindkét területén 209,392 frt 65 kr, melyből a fönnebbi számadatok alapján százalékokban kifejezve:

a magyar kincstárt illette . . 23⁵⁴/₁₀₀
az osztrák » » . . 76⁴⁶/₁₀₀

Az 1872—1886. évek 15 évi cyclusának egyes éveiből engedélyezési évük szerint fönnállanak:

Évszám:	1872,	1873,	1874,	1875,	1876.
Szabadalom:	9	13	24	30	34
Évszám:	1877,	1878,	1879,	1880,	1881.
Szabadalom:	44	68	126	231	300
Évszám:	1882,	1883,	1884,	1885,	1886.
Szabadalom:	369	530	795	1,113	2,865

A magyar eredetű szabadalmak száma 1886-ban örvendetesen szaporodott, még ugyanis 1884-ben 108 volt a magyar szabadalom, 1885-ben pedig 89, addig 1886-ban fölemelkedett számuk 247-re.

Az ipar fejlesztésének egyik leghatékonyabb tényezője az elméleti és gyakorlati **iparoktatás**. Hazánkban ez, egész a legutóbbi időig rendkívül el volt hanyagolva, az újabb időben ugyan már felismerték annak nagy fontosságát és az állami és a társadalmi tényezők a legjobb akarattal igyekeznek a létező hiányokat pótolni, de iparoktatásunk jelenlegi szervezete megállapodottnak még alig mondható, mert tulajdonképen még csak kezdetén vagyunk. E cél elérésére szolgálnak az alsófokú ipariskolák, ezek az úgynevezett **tanonciskolák**, a melyek rajzoktatással kapcsolatos ismétlő iskolák; az **iparitanműhelyek**, egy vagy több meghatározott iparág gyakorlati tanítására; az **iparitanfolyamok**, a melyek

célja az iparossegédek továbbképzése vagy bizonyos iparágakban, vagy a rajzolásban; végre az ipari középfokú szakiskolák, a melyek feladata bizonyos iparágaknak elméleti és gyakorlati tanítása.

Tanonciskola az 1885/6-ki tanévben volt összesen 221, ezekben 34,653 tanonc nyert oktatást és 1,125 tanító tanított. Az iskolák fentartása került 265,118 frtba. Ez iskolák közül 185 iskola 21,753 tanoncczal és 190 tanítóval 169,438 frt költséggel esik a megyei törvényhatóságokra, — 36 iskola 12,900 tanulóval 335 tanítóval és 95,680 frt költséggel városi törvényhatóságokra. Árva- és Krassó-Szörénymegyék kivételével most már minden megyében van tanonciskola.

Budapesten míg az 1885/6-ki tanévben 7 tanonciskola 2,200 tanulóval 31 tanítóval tartatott fenn, addig az 1886/7-ki tanévben 12 iskolában 42 osztálylyal és 93 párhuzamos osztálylyal 125 tanító 5,173 tanoncot oktatott.

Ipari tanműhelyek fentartása és rendezése által a kereskedelmi és közoktatásügyi miniszteriumok részint közösen, részint külön-külön igyekeznek hatni az iparoktatás terén, s ipari tanműhelyeink gyorsan elszaporodtak. Így a lópatkolás kellő oktatása céljából patkoló kovácstanfolyamok rendezettek az ország különböző vidékein, létesült a szövészeti ipar fejlesztése céljából a kereskedelmi miniszterium támogatásával a késmárki szövő iskola 1880-ban 1885/6-ban 27 növendékkel, az eperjesi szövészeti tanműhely 1883-ban; a nagy-kikindai szövészeti tanműhely 1883-ban, a sepsi-szentgyörgyi kézi és mechanikai szövészeti tanműhely 1879-ben. Kassán tartatik fenn továbbá egy kötszövészeti tanműhely, mely a harisnyakötő iparosok számára művezetőket és főmunkásokat akar képezni, 1885/6-ban 12 növendékkel. Rendezettek továbbá a különböző vidékeken ideiglenes szövészeti tanfolyamok oly célból, hogy a vidék lakói a jobb szerkezetű szövőszékekkel megismerkedjenek és jövőben mesterségüket az újabb szerkezetű székekkel folytathassák. Ily tanfolyamok voltak 19 helyen, ezek azonban már beszüntettettek. Az asztalos-ipar fejlesztése érdekében működik a homonnai műfaragó-iskola 1877 óta, melynek 1883-ban átalakított tanterve szerint célja a műfaragás és az esztergályosság terén alkalmas iparosokat képezni, 1885/6-ban 17 növendékkel; a rimaszombati műfaragó iskola 1877 óta, célja iparosokat képezni, kik a jó ízlésnek megfelelő bútordisznéleteket és bútorrészeket képesek előállítani: a zay-ugróczyi műfaragó tanműhely 1885/6-ban 15 növendékkel, a huszti és zalaegerszegi asztalos tanműhely 1883. óta, a

galgóczi műfaragó intézet 1884. óta s a munkácsi faipar-tanműhely 1882 óta; a bánffy-hunyadi gyermekjátékkészítő műhely ellenben, mely 1879 óta létezett, 1886. évben feloszlatott, miután nem volt kilátás arra, hogy e műhely az illető vidéken a gyermekjáték ipart népiparaggá fejleszthesse. Az agyagipar terén Ungvárott 1885/6-ban 23 növendékkel, Modoron 1885/6-ban 12 növendékkel és Újbányán létesített tanműhely. A kosárfonás és csipkeverés is fejlesztetik. Így a hodrusbányai csipkeverő iskolában 24 növendék képeztetett ki 1885/6-ban. 1884/5-ben már 66 tanműhely volt 2,032 növendékkel. Ide lehet számítani a nőipariskolákat is, melyek közt a legnagyobb és legrégebb az országos nőiparegylet budapesti intézete (1874), melyben 1885/6-ban 422 növendék volt. Végül a közoktatásügyi miniszter egyes népiskolák mellé tanműhelyeket állított föl és hogy e tanműhelyekhez alkalmas tanerők felett rendelkezessen, a tanítóképző intézetekben az iparoktatást, még pedig a gyakorlati kézügyesség megszerzése céljából is meghonosította.

Ipari tanfolyam Budapesten és Kolozsvárott van; a fővárosban az építő iparosoknak u. n. téli tanfolyama és a gőzkazánfűtők és gőzgépezők esti tanfolyama, Kolozsvárott a vas- és faiparosok tanfolyama. A fővárosi építő iparosok téli tanfolyamának, mely 1883/4-ben kezdődött 3 évi tanfolyammal, az utolsó harmadik évben már 55 hallgatója volt. A gőzgépek- és gőzkazánfűtők tanfolyama, melyet 1882 óta a földmívelési miniszterium rendez, azon szempontból indulva ki, hogy a gépek terjedése mind a mezőgazdaságban, mind az iparban csak akkor lesz lehetséges és biztos, ha a gépeket kezelni tudók kellő száma áll rendelkezésre. Mily nagy szükség volt nálunk e tanfolyamra mutatja az eddig elért eredmény: ugyanis a tanfolyamon:

	Jelentkezett	Főlvétetett	Sikerrel végzett
1881/2. évben	200	157	130
1882. »	300	240	180
1883. »	594	581	416
1884. »	596	550	409
1885. »	558	451	391
Összesen	2,248	1,979	1,526

Magasabb foku iparoktatást nyújtanak a Budapest főváros által főtartott iparrajziskolák is, melyek nagy látogatottságnak örvendenek, 1885/6-ban 1899 tanuló látogatta és a magyar kir. technológiai muzeummal kapcsolatos szakelőadások és szakrajzgyakorlatok.

Ipari közép foku szakiskola összesen 3 van az országban: a budapesti közép ipartanoda, az építészeti, gépészeti, vegyé-

szeti, fémvasipari és faipari szakosztályokkal, melyet 1885/6. tanévben 124 tanuló látogatott, a kassai állami gépészeti középipar-tanoda, melynél rendszerint 60 növendék talál egy-egy évben alkal-mazást, és a budapesti iparművészeti tanoda, ennek 1885/6-diki tanévben volt 68 növendéke. A budapesti állami mechanikai tan-műhely (1884) hasonlóképp magasabb szakképzést nyújt.

A felső fokú iparoktatás egyetlen tanintézet által van képviselve, ez a budapesti műegyetem, melyben vegyészek, gé-pész mérnökök és építésmérnökök képeztetnek ki.

Ez intézetet 1885/6. tanévben látogatta :

	Az I. félévben.	A II. félévben.
Az építészeti szakosztályban	54	50
A gépésmérnöki szakosztályban	141	116
A mérnöki szakosztályban	384	341
A vegyészeti szakosztályban	17	14
Az egyetemes osztályban	10	9
Rendkívüli hallgató	17	16
Összesen	623	546

Az iparoktatás körébe tartoznak az ipari tanítókat és tanító-nőket képező tanfolyamok is. Ilyen kettő állott fönn, u. m. a buda-pesti I. kerületi állami tanítóképző intézettel kapcsolatos férfi és a VI-ik kerületi Andrási-uti állami tanítónő képezdével kapcsolatos nőtanítókat képző tanfolyam.

F) Kereskedelmi forgalom.

1. Magyarország áruforgalma.

Adataink csak a külforgalomról vannak; a belforgalmat bár sokkal fontosabb s kétséggel nagyobb értéket képvisel, az adatgyűjtés nehézsége, csaknem lehetetlensége miatt nem ismerjük.

Külforgalmunkról is csak 1882 óta vannak megbízhatóbb adataink, továbbá az Ausztriával való forgalomról a század első feléből, mikor még hazánkat vámvonall választotta el Ausztriától. 1850-től 1868-ig semmiféle adataink sincsenek, ezen évvel az országos magyar kir. statisztikai hivatal a fontosabb közlekedési vállala, tok alapján megkísérelte számbavenni külforgalmunk eredményét, de a begyűlt adatok, főleg az értékre nézve, megbízhatlanok nak bizonyultak. Tájékoztatóul azonban mindhárom adatgyűjtés főbb eredményét bemutatjuk.

Magyarország áruforgalma Ausztriával 1841-től 1850. október 1-ig nem ugyan évenként, hanem rövidség okáért az egész időszakról összesítve, következő volt: ¹⁾

Az árucsoport megnevezése	Érték ezer pengő forintokban		
	Behozatal	Kivitel	Behozatali — Kiviteli + többlet
<i>Természeti és földmiv. termelvények.</i>			
Gyarmatárúk	16,634	1,034	(—) 15,600
Déli gyümölcs és gyümölcs	535	2,145	(+) 1,610
Dohány	292	20,875	(+) 20,583
Zsirolaj	126	5,200	(+) 5,074
Gabona és egyéb mezei és kerti termények	8,502	112,655	(+) 104,153
Italok	6,081	7,594	(+) 1,513
Halak és más vízi állatok	84	728	(+) 644
Szárnyas és vad	28	4,841	(+) 4,813
Vágó és szúró marha	6,965	74,043	(+) 67,078
Állati termények élvezetre	902	4,986	(+) 4,084

¹⁾ Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie.

Az árucsoport megnevezése	Érték ezer pengő forintokban		
	Behozatal	Kivitel	Behozatali(—) kiviteli(+) többslet
Irásmarha	2,518	5,135	(+) 2,617
Tüzelő- és építőanyagok	4,607	3,273	(—) 1,334
Egyéb természeti és mezőgazdasági termelvények	2,648	651	(—) 1,997
Összesen	49,922	243,160	(+) 193,238
a) Ipari anyagok és félgyártmányok :			
Gyógy- és illatszeranyagok	1,625	1,842	(+) 217
Vegyészeti árúk	4,241	6,977	(+) 2,736
Konyhasó	855	108	(—) 747
Festékek és festőanyagok	2,446	493	(—) 1,953
Mézőgák, gyanták olajok techn. célra	977	8	(—) 969
Cserző anyagok	302	7,376	(+) 7,074
Ásványok és földnemek	404	209	(—) 195
Ékkövek és nemes fémek nyers álla- potokban	314	4,873	(+) 4,559
Nemtelen fémek nyersen és félig föl- dolgozva	12,470	21,669	(+) 9,199
Nyers anyagok	15,842	214,244	(+) 198,402
Fonalak	30,104	896	(—) 29,208
Összesen	69,580	258,695	(+) 189,115
b) Kikészített gyártmányok :			
Gyártmányok	404,237	11,084	(—) 393,153
Irodalmi és műtárgyak	2,127	334	(—) 1,793
Összesen	406,364	11,418	(—) 394,946
Főösszeg	525,866	513,273	(—) 12,593
Egy évi átlagban	47,806	46,661	(—) 1,145

Arforgalmunk tehát Ausztriával ezen idő alatt passiv volt, de nem erősen, úgy, hogy több, mint egy évtized alatt csak 12.6 millió pengő frtra rúgott a behozatali többlet; évenként tehát alig haladva meg egy millió pengő frtot.

Sokkal kedvezőtlenebbül alakultak a viszonyok az 1868—74. évi hivatalos adatgyűjtés szerint:

Év	Behozatal	Kivitel	Behozatal és kivitel együtt	Behozatali (—) kivit. (+) többlet
os z t r á k é r t é k ű f o r i n t o k b a n				
1868	319.702,541	329.995,351	649.697,892	(+) 10.292,810
1869	408.970,146	329.749,608	738.719,754	(—) 79.220,538
1870	344.076,877	342.876,945	686.953,822	(—) 1.199,932
1871	472.314,174	357.578,104	829.892,278	(—) 114.736,070
1872	488.139,923	313.087,487	801.227,410	(—) 175.052,436

1873	456.783,912	300.091,132	756.875,044	(—) 156.692,780
1874	452.386,062	288.928,650	741.314,712	(—) 163.457,412
Összesen . .	2,942.373,635	2,262.307,277	5,204.680,912	(—) 680.066,358

Átlag

1868—74 . .	420.339,091	323.186,754	743.525,845	(—) 97.152,337
-------------	-------------	-------------	-------------	----------------

E hét év alatt tehát a behozatal 680 millió frttal haladta volna meg a kivitelt s évenként átlagosan közel 100 millió forinttal; a mi azonban aligha felel meg egészen a valóságnak.

Sokkal megbízhatóbbak az 1881. XIII. t.-czikkel életbeléptetett áruforgalmi statisztika adatai; bár a két első évben ezek is hézagosak, minthogy a postaforgalom csak 1884-től kezdve vétetett föl az áruforgalmi statisztika keretébe.

Lássuk először áruforgalmunk mennyiségét, megjegyezvén, hogy az árúk legnagyobb részök métermázsákban mutatattik ki, darabszám szerint jóval kisebb rész s hogy a fontosabbakat felemlítsük, a vágó- és igamarhák, a dongakivitel egyrésze, a kocsik és hajók stb. A forgalom következő volt:

Év	Behozatal 1000 darabban	Kivitel	Kiviteli többslet	Behozatal 1000 mmázsában	Kivitel	Kiviteli többslet
1882	164	11,120	+ 10,956	12,195	29,488	+ 17,293
1883	472	41,476	+ 41,004	13,669	28,652	+ 14,983
1884	336	44,482	+ 44,146	14,423	26,070	+ 11,647
1885	317	48,833	+ 48,516	15,420	29,923	+ 14,503
1886	245	32,301	+ 32,056	13,527	29,682	+ 16,155
átlag 1882—86-ban	307	35,642	+ 35,335	13,847	28,763	+ 14,916

A kivitel tehát folyvást meghaladja a behozatalt, nem úgy az értéknél:

Év	Behozatal	Kivitel	Behozatal és kiviteli együtt	Behozatali(—) Kiviteli(+) többslet
	e z e r f o r i n t o k b a n			
1882	438,974	446,481	885,455	+ 7,507
1883	475,831	454,578	930,409	— 21,253
1884	484,439	393,695	878,134	— 90,744
1885	455,163	398,448	853,611	— 56,715
1886	421,129	419,175	840,304	— 1,954
Összesen . .	2.275,536	2.112,377	4.387,913	—163,159
átlag 1882—86-ban .	455,107	422,475	877,582	— 32,632

Az öt év közül tehát kivitelnk csak egy évben képviselt nagyobb értéket, mint behozatalunk, s még ezt is kérdésessé teszi azon körülmény, hogy ekkor még a postaforgalom, mely pedig főleg a behozatalnál nagy szerepet játszik, figyelmen kívül maradt.

Külforgalmunkban Ausztria játsza a főszerepet; jelentékeny forgalmunk van még Németországgal, bár ez évről évre csökken, különben külforgalmunk az egyes országok között következőleg oszlott meg:

Országok	1882-ben		1883-ban		1884-ben		1885-ben		1886-ban	
	1000 frt	‰	1000 frt	‰	1000 frt	‰	1000 frt	‰	1000 frt	‰
B e h o z a t a l.										
Ausztria	368,279	83·89	373,246	78·59	403,786	83·35	364,524	80·09	361,466	85·83
Németország . .	23,695	5·39	23,627	4·98	18,528	3·82	23,584	5·18	16,809	3·99
Svájc	634	0·15	438	0·09	2,773	0·57	1,585	0·35	1,113	0·26
Olaszország . .	2,537	0·58	2,498	0·53	3,331	0·69	2,595	0·57	2,483	0·59
Franciaország	683	0·16	633	0·13	1,138	0·23	1,127	0·25	1,725	0·41
Belgium, Hol-										
land	749	0·17	649	0·14	993	0·21	895	0·20	591	0·14
Nagy-Britannia	5,837	1·33	13,062	2·74	7,414	1·53	5,069	1·10	2,618	0·62
Oroszország . .	604	0·14	125	0·03	233	0·05	584	0·13	2,649	0·63
Bosznia-Herceg.	494	0·11	1,658	0·35	1,851	0·38	3,374	0·74	2,554	0·61
Románia	19,907	4·53	32,383	6·82	20,081	4·15	22,402	4·92	8,454	2·01
Szerbia	8,420	1·92	17,428	3·67	11,502	2·37	12,991	2·85	9,296	2·21
Balkánfélsziget	1,058	0·24	1,430	0·30	4,344	0·90	614	0·13	892	0·21
Más-Államok . .	6,077	1·39	7,747	1·63	8,465	1·75	15,818	3·48	10,478	2·49
Összesen . . .	438,974	100·00	474,924	100·00	484,439	100·00	455,162	100·00	421,128	100·00
K i v i t e l.										
Ausztria	306,358	68·62	314,726	69·23	280,068	71·14	285,712	71·71	302,384	72·14
Németország . .	71,178	15·94	60,103	13·22	43,293	11·00	40,779	10·23	41,637	9·93
Svájc	11,322	2·54	9,073	1·99	6,775	1·72	9,188	2·30	11,355	2·71
Olaszország . .	4,075	0·91	5,711	1·25	5,873	1·49	6,294	1·58	8,170	1·95
Franciaország	10,781	2·42	15,882	3·49	14,350	3·64	13,506	3·39	13,274	3·17
Belgium, Hol-										
land	2,908	0·65	4,820	1·06	2,884	0·73	2,617	0·66	1,942	0·46
Nagy-Britannia	10,244	2·29	13,878	3·05	13,934	3·54	13,824	3·47	12,004	2·87
Oroszország . .	1,060	0·24	952	0·21	865	0·22	811	0·20	969	0·23
Bosznia-Herceg.	5,065	1·13	2,665	0·58	2,391	0·61	2,829	0·71	3,258	0·78
Románia	11,393	2·55	12,013	2·65	9,356	2·38	8,415	2·11	7,959	1·90
Szerbia	7,515	1·68	6,042	1·33	6,495	1·65	5,480	1·38	8,937	2·13
Balkánfélsziget	2,990	0·67	3,480	0·79	3,107	0·79	3,633	0·91	2,641	0·63
Más Államok . .	1,592	0·36	5,234	1·15	4,304	1·09	5,360	1·35	4,645	1·10
Összesen . . .	446,481	100·00	451,579	100·00	393,695	100·00	398,448	100·00	419,175	100·00

Mennyiben volt áruforgalmunk aktív vagy passív az egyes országokkal szemben, az alábbiakból látjuk :

Országok	1882-ben		1883-ban		1884-ben		1885-ben		1886-ban	
	behoza- tali többlet	kiviteli többlet	behoza- tali többlet	kiviteli többlet	behoza- tali többlet	kiviteli többlet	behoza- tali többlet	kiviteli többlet	behoza- tali többlet	kiviteli többlet
e z e r f o r i n t o k b a n										
Ausztria	61,921	—	58,520	—	123,718	—	78,812	—	59,082	—
Németország . .	—	47,483	—	36,476	—	24,765	—	17,195	—	24,828
Svájc	—	10,688	—	8,635	—	4,002	—	7,603	—	10,242
Olaszország . .	—	1,538	—	3,213	—	2,542	—	3,699	—	5,687
Franciaország . .	—	10,098	—	15,249	—	13,212	—	12,379	—	11,549
Belgium, Holland	—	2,159	—	4,171	—	1,891	—	1,722	—	1,351
Nagybritannia . .	—	4,407	—	816	—	6,520	—	8,755	—	3,386
Oroszország . .	—	456	—	827	—	632	—	227	1,680	—
Bosznia-Herceg- govina	—	4,571	—	1,007	—	540	545	—	—	704
Románia	8,514	—	20,370	—	10,725	—	13,987	—	495	—
Szerbia	905	—	11,386	—	5,007	—	7,511	—	359	—
Balkán félsziget .	—	1,932	—	2,050	—	1,237	—	3,019	—	1,749
Más államok . .	4,485	—	2,513	—	4,161	—	10,458	—	5,833	—
Összesen . . .	—	7,507	20,345	—	90,744	—	56,714	—	1,953	—

Ausztriából évről évre nagyobb értéket hozunk be, mint a mennyit kiviszünk s éppen ez a különbözet teszi oly erősen passivvá árumérlegünket. A nyugoteurópai államokba kivitelünk folyvást nagyobb behozatalunknál, valamint Boszniába s a Balkán félszigetre irányuló kivitelünk is; kivéve Romániát és Szerbiát, honnan ismét többet hozunk be, mint a mit kivittünk, azonban a behozatali többlet 1886-ban nagyon leszállt, mit részben a Romániával folytatott vámháborúnak tulajdoníthatunk.

Forgalmunkat nyersanyagok és gyártmányok szerint, a következő kimutatás részletezi:

Részletezés	1882	1883	1884	1885	1886
	Forgalom 1000 forintokban s az összes érték százalékában				
A) Nyersanyagok.	B e h o z a t a l				
1. Ipari segéd-anyagok:	2·78 ⁰ / ₀	4·45 ⁰ / ₀	3·27 ⁰ / ₀	2·70 ⁰ / ₀	2·21 ⁰ / ₀
az állatországból . . .	12,192	21,197	15,847	12,291	9,310
a növényországból . .	2·50 ⁰ / ₀	2·54 ⁰ / ₀	2·76 ⁰ / ₀	2·47 ⁰ / ₀	2·87 ⁰ / ₀
a növényországból . .	10,979	12,103	13,346	11,265	12,065
az ásványországból . .	1·05 ⁰ / ₀	1·25 ⁰ / ₀	1·31 ⁰ / ₀	1·90 ⁰ / ₀	1·56 ⁰ / ₀
az ásványországból . .	4,606	5,954	6,357	8,646	6,548
Együtt	6·33 ⁰ / ₀	8·24 ⁰ / ₀	7·34 ⁰ / ₀	7·07 ⁰ / ₀	6·64 ⁰ / ₀
Együtt	27,777	39,254	35,550	32,202	27,923
2. Élelmezési és élvezeti tárgyak:	1·82 ⁰ / ₀	4·59 ⁰ / ₀	2·39 ⁰ / ₀	2·85 ⁰ / ₀	2·01 ⁰ / ₀
az állatországból . . .	7,981	21,847	11,582	12,979	8,469
a növényországból . .	7·51 ⁰ / ₀	6·77 ⁰ / ₀	6·74 ⁰ / ₀	9·81 ⁰ / ₀	7·03 ⁰ / ₀
a növényországból . .	32,958	32,235	32,674	44,658	29,612
az ásványországból . .	0·06 ⁰ / ₀	0·06 ⁰ / ₀	0·07 ⁰ / ₀	0·08 ⁰ / ₀	0·14 ⁰ / ₀
az ásványországból . .	294	275	355	348	582
Együtt	9·39 ⁰ / ₀	11·42 ⁰ / ₀	9·20 ⁰ / ₀	12·74 ⁰ / ₀	9·18 ⁰ / ₀
Együtt	41,233	54,357	44,611	57,985	38,663
Nyersanyagok összesen .	15·72 ⁰ / ₀	19·66 ⁰ / ₀	16·54 ⁰ / ₀	19·81 ⁰ / ₀	15·82 ⁰ / ₀
Nyersanyagok összesen .	69,010	93,611	80,161	90,187	66,586
B) Gyártmányok.					
1. A ruházati ipar készítményei s az ehhez tartozó segédanyagok .	45·91 ⁰ / ₀	45·90 ⁰ / ₀	37·43 ⁰ / ₀	36·81 ⁰ / ₀	40·39 ⁰ / ₀
201,526	218,382	181,314	167,549	170,108	
2. Különféle szerves anyagokból készült munkálatok	11·98 ⁰ / ₀	11·34 ⁰ / ₀	17·48 ⁰ / ₀	17·18 ⁰ / ₀	18·57 ⁰ / ₀
52,594	53,953	84,664	78,179	78,181	
3. Tápszerek és egyéb fogyasztási tárgyak . . .	6·89 ⁰ / ₀	6·54 ⁰ / ₀	9·33 ⁰ / ₀	8·90 ⁰ / ₀	8·43 ⁰ / ₀
30,239	31,098	45,212	40,495	35,506	
5·43 ⁰ / ₀	5·18 ⁰ / ₀	4·97 ⁰ / ₀	4·87 ⁰ / ₀	4·87 ⁰ / ₀	
4. Vegyészeti termények	23,833	24,657	24,080	22,163	20,511

Részletezés	1882	1883	1884	1885	1886
	forgalom 1000 forintokban s az összes érték százalékában				
	<i>1·94°/_o</i>	<i>1·73°/_o</i>	<i>2·36°/_o</i>	<i>2·27°/_o</i>	<i>2·49°/_o</i>
5. Aműiparkészítményei	8,509	8,244	11,428	10,323	10,502
6. Gépek, eszközök, mű- és hangszerek, közle- kedési eszközök . . .	<i>5·45°/_o</i>	<i>2·94°/_o</i>	<i>3·29°/_o</i>	<i>2·34°/_o</i>	<i>2·02°/_o</i>
	23,927	13,997	15,937	10,637	8,506
7. Fémek és fémárúk :					
Vas és vasárúk . . .	<i>4·49°/_o</i>	<i>4·12°/_o</i>	<i>4·13°/_o</i>	<i>3·88°/_o</i>	<i>3·32°/_o</i>
Egyéb fémek és fém- árúk	<i>0·93°/_o</i>	<i>0·99°/_o</i>	<i>1·58°/_o</i>	<i>2·15°/_o</i>	<i>2·06°/_o</i>
	19,718	19,593	20,006	17,669	13,995
8. Nem fémszerű készit- mények ásványokból .	<i>4·090</i>	<i>4·706</i>	<i>7·640</i>	<i>9·792</i>	<i>8·692</i>
	<i>1·26°/_o</i>	<i>1·60°/_o</i>	<i>2·89°/_o</i>	<i>1·79°/_o</i>	<i>2·03°/_o</i>
	5,528	7,589	13,997	8,169	8,542
Gyártmányok összesen .	<i>84·28°/_o</i>	<i>80·34°/_o</i>	<i>83·46°/_o</i>	<i>80·19°/_o</i>	<i>84·18°/_o</i>
	369,964	382,219	404,278	364,976	354,543
Összes érték .	<i>100·00°/_o</i>	<i>100·00°/_o</i>	<i>100·00°/_o</i>	<i>100·00°/_o</i>	<i>100·00°/_o</i>
	438,974	475,830	484,439	455,163	421,129
A) <i>Nyersanyagok.</i>	K i v i t e l.				
1. Ipari segédanyagok : az állatországból . . .	<i>10·80°/_o</i>	<i>10·70°/_o</i>	<i>6·82°/_o</i>	<i>7·63°/_o</i>	<i>9·46°/_o</i>
	48,225	48,625	26,840	30,402	39,667
a növényországból . .	<i>9·39°/_o</i>	<i>10·14°/_o</i>	<i>10·71°/_o</i>	<i>10·54°/_o</i>	<i>9·11°/_o</i>
	41,944	46,083	42,178	41,994	38,202
az ásványországból . .	<i>0·52°/_o</i>	<i>0·49°/_o</i>	<i>0·43°/_o</i>	<i>0·90°/_o</i>	<i>0·80°/_o</i>
	2,338	2,214	1,683	3,604	3,340
együtt .	<i>20·71°/_o</i>	<i>21·33°/_o</i>	<i>17·96°/_o</i>	<i>19·07°/_o</i>	<i>19·37°/_o</i>
	92,507	96,922	70,701	76,000	81,209
2. Élelmezési és élvezeti tárgyak : az állatországból . . .	<i>16·51°/_o</i>	<i>16·91°/_o</i>	<i>18·20°/_o</i>	<i>18·39°/_o</i>	<i>20·67°/_o</i>
	73,693	76,884	71,651	73,266	86,656
a növényországból . .	<i>28·12°/_o</i>	<i>26·15°/_o</i>	<i>23·68°/_o</i>	<i>26·26°/_o</i>	<i>24·54°/_o</i>
	125,532	118,874	93,222	104,590	102,851
az ásványországból . .	<i>0·20°/_o</i>	<i>0·22°/_o</i>	<i>0·28°/_o</i>	<i>0·29°/_o</i>	<i>0·29°/_o</i>
	912	1,014	1,126	1,162	1,225
Együtt .	<i>44·83°/_o</i>	<i>43·28°/_o</i>	<i>42·16°/_o</i>	<i>44·93°/_o</i>	<i>45·50°/_o</i>
	200,137	196,772	165,999	179,018	190,732
Nyersanyagok összesen .	<i>65·54°/_o</i>	<i>64·61°/_o</i>	<i>60·12°/_o</i>	<i>64·00°/_o</i>	<i>64·87°/_o</i>
	292,644	293,694	236,700	255,018	271,941
B) <i>Gyártmányok.</i>					
1. A ruházati iparkészit- ményei és a számára készített segédanyag.	<i>5·96°/_o</i>	<i>5·45°/_o</i>	<i>6·85°/_o</i>	<i>6·07°/_o</i>	<i>5·58°/_o</i>
	26,591	24,769	26,987	24,178	23,395
2. Különf. szerves anya- gokból készült mun- kálátok	<i>3·79°/_o</i>	<i>3·90°/_o</i>	<i>5·37°/_o</i>	<i>4·91°/_o</i>	<i>4·66°/_o</i>
	16,936	17,716	21,127	19,549	19,531
3. Tápszerek és egyéb fo- gyasztási tárgyak . .	<i>19·32°/_o</i>	<i>21·00°/_o</i>	<i>20·50°/_o</i>	<i>18·66°/_o</i>	<i>18·37°/_o</i>
	86,265	95,458	80,702	74,344	77,009

Részletezés	1882	1883	1884	1885	1886
	forgalom 1000 forintokban s az összes érték százalékában				
	1'95 ⁰ / ₀	1'69 ⁰ / ₀	1'87 ⁰ / ₀	2'65 ⁰ / ₀	3'46 ⁰ / ₀
4. Vegyeszeti termények	8,689	7,684	7,355	10,546	14,495
5. A műipar készítményei	0'37 ⁰ / ₀	0'35 ⁰ / ₀	0'45 ⁰ / ₀	0'58 ⁰ / ₀	0'41 ⁰ / ₀
	1,636	1,582	1,761	2,307	1,723
6. Gépek, eszközök, mű- és hangszerek, közlekedési eszközök . . .	0'87 ⁰ / ₀	0'84 ⁰ / ₀	1'35 ⁰ / ₀	0'68 ⁰ / ₀	0'84 ⁰ / ₀
	3,883	3,820	5,331	2,697	3,519
7. Fémek és fémárúk:	1'60 ⁰ / ₀	1'35 ⁰ / ₀	1'42 ⁰ / ₀	1'29 ⁰ / ₀	0'96 ⁰ / ₀
Vas és vasárúk	7,148	6,143	5,579	5,157	4,000
Egyéb fémek és fémárúk	0'33 ⁰ / ₀	0'26 ⁰ / ₀	1'50 ⁰ / ₀	0'78 ⁰ / ₀	0'52 ⁰ / ₀
	1,467	1,193	5,918	3,124	2,177
8. Nemfémszerű készítmények ásványokból	0'27 ⁰ / ₀	0'55 ⁰ / ₀	0'57 ⁰ / ₀	0'38 ⁰ / ₀	0'38 ⁰ / ₀
	1,222	2,519	2,234	1,528	1,385
Gyártmányok összesen .	34'46 ⁰ / ₀	35'39 ⁰ / ₀	39'88 ⁰ / ₀	36'00 ⁰ / ₀	35'13 ⁰ / ₀
	153,837	160,884	156,994	143,430	147,234
Összes érték . . .	100'00 ⁰ / ₀	100'00 ⁰ / ₀	100'00 ⁰ / ₀	100'00 ⁰ / ₀	100'00 ⁰ / ₀
	446,481	454,578	393,694	398,448	419,175

A behozatalnak 80—84⁰/₀-át a gyártmányok képezik s ezeknek ismét közel felét a ruházati ipar készítményei s az ahhoz tartozó félgyártmányok; kivitelünkben ellenkezőleg a nyers anyagok vannak túlsúlyban s 60—65⁰/₀-át teszik a kivitel összes értékének; a nyers anyagok közt az élelmezési és élvezeti tárgyak játszá a főszerepet 42—45⁰/₀-kal, míg az ipari segédanyagokra 28—21⁰/₀ esik. A gyártmányok 34—40⁰/₀-kal járúlnak a kivitel értékéhez, de ebből is 18—21⁰/₀ a tápszerekre és egyéb fogyasztási anyagokra esik, minő a liszt, szesz stb., tehát az őstermeléssel szorosan összefüggő iparágak termékeire.

Hogy a nyersanyagok és gyártmányok egyes nemeinél mennyi volt a behozatali vagy kiviteli többlet, az alábbiakból tűnik ki:

Részletezés	1882	1883	1884	1885	1886
	Kiviteli többlet (+), behozatali többlet (—), ezer forintokban				
A) <i>Nyersanyagok.</i>					
1. Ipari segédanyagok:					
az állatországból . . .	+ 36,033	+ 27,428	+ 10,992	+ 18,110	+ 30,357
a növényországból . .	+ 30,966	+ 33,980	+ 28,832	+ 30,729	+ 26,137
az ásványországból . .	— 2,269	— 3,741	— 4,674	— 5,041	— 3,208
együtt . . .	+ 64,730	+ 57,667	+ 35,150	+ 43,798	+ 53,286

Részletezés	1882	1883	1884	1885	1886
	kiviteli többlet (+), behozatali többlet (—), ezer forintokban				
2. Élelmezési és élvezeti tárgyak:					
az állatországból . . .	+ 65,712	+ 55,038	+ 60,070	+ 60,287	+ 78,187
a növényországból . .	+ 92,573	+ 86,638	+ 60,548	+ 59,932	+ 73,239
az ásványországból . .	+ 619	+ 740	+ 771	+ 814	+ 643
együtt . . .	+158,904	+142,416	+121,389	+121,033	+152,069
Nyersanyagok összesen .	+223,634	+200,083	+156,539	+164,831	+205,355
B) Gyártmányok.					
1. A ruházati iparkészítményei és a számára készített segédanyag.	—174,935	—193,613	—154,328	—143,371	—146,713
2. Különf. szerves anyagokból készült munkálatok	— 35,659	— 36,237	— 63,537	— 58,630	— 58,650
3. Tápszerek és egyéb fogyasztási tárgyak . . .	+ 56,026	+ 64,360	+ 35,490	+ 33,848	+ 41,504
4. Vegyszeti termények	— 15,144	— 16,973	— 16,725	— 11,617	— 6,017
5. A műipar készítmény.	— 6,872	— 6,662	— 9,666	— 8,016	— 8,780
6. Gépek, eszközök, mű- és hangszerek, közlekedési eszközök . . .	— 20,044	— 10,177	— 10,606	— 7,939	— 4,987
7. Fémek és fémárúk:					
Vas és vasárúk	— 12,570	— 13,450	— 14,427	— 12,511	— 9,994
Egyéb fémek és fémárúk	— 2,622	— 3,513	— 1,722	— 6,669	— 6,515
8. Nemfémszerű készítmények ásványokból	— 4,307	— 5,070	— 11,763	— 6,641	— 7,157
Gyártmányok összesen .	—216,127	—221,335	—247,284	—221,546	—207,309
Összes érték . . .	+ 7,507	— 21,252	— 90,745	— 56,715	— 1,954

Nyers anyagokból évről-évre többlet viszünk ki, mint a mennyit behozunk, csak az ásványországból került ipari segédanyagok behozatala haladja meg a kivitelt. Gyártmányokból ellenben — a tápszereket és egyéb fogyasztási tárgyakat kivéve — évről-évre sokkal nagyobb a behozatal, mint a kivitel, különösen nagy a ruházati ipar készítményeiből, hol a behozatali többlet 143.4 és 193.6 millió frt közt ingadozik.

Magyarország áruforgalmát árucsoportok szerint ezer forintokban a következő táblázat mutatja:

Árucsoport	1884—1886 évi átlag		1886		1884—86 évi átlag- ban beho- zatali(—), kiviteli (+)(többlet	1886-ban behoza- tali (—), kiviteli (+)(többlet
	behoza- tal	kiviteli	behoza- tal	kiviteli	(+)(többlet	(+)(többlet
e z e r f o r i n t o k b a n						
1. Gyarmatárúk . . .	8,464	1,141	10,618	2,183	— 7,323	— 8,435
2. Fűszerek	995	137	1,181	206	— 858	— 975
3. Déli gyümölcs . . .	1,574	64	1,744	92	— 1,510	— 1,652
4. Cukor	11,389	5,075	12,016	4,568	— 6,314	— 7,448
5. Dohány és dohány- gyártmányok	8,686	7,969	4,893	9,110	— 717	+ 4,217
6. Gabona és hüvelyesek, liszt és őrlemények .	19,751	133,053	10,951	136,047	+113,302	+125,096
7. Főzelék, gyümölcs, nö- vények és növényrészek	7,990	16,762	8,287	16,263	+ 8,772	— 7,976
8. Vágó és igásmarha .	11,303	68,244	8,140	76,978	+ 56,941	+ 68,838
9. Más állatok	117	4,653	105	4,910	+ 4,536	+ 4,805
10. Állati termények . .	6,365	15,404	4,842	14,876	+ 9,039	+ 10,034
11. Zsiradékok	1,927	4,397	1,513	4,514	+ 2,470	+ 3,001
12. Zsíros olajok . . .	2,817	1,342	2,623	1,593	— 1,475	— 1,030
13. Italok	15,471	22,663	13,665	21,985	+ 7,192	+ 8,320
14. Eledelek	5,549	2,230	6,041	2,554	— 3,319	— 3,487
15. Fa, szén és tőzeg . .	8,475	21,078	8,254	18,245	+ 12,603	+ 9,991
16. Esztergályos és faragó anyagok	756	947	416	634	+ 191	+ 218
17. Ásványok	2,589	2,385	1,854	2,777	— 204	+ 923
18. Gyógyszer és illatszer anyagok	692	189	580	209	— 503	— 371
19. Festő és cserző anya- gok	2,216	5,185	1,868	3,532	+ 2,969	+ 1,664
20. Mézgak és gyanták .	742	83	623	93	— 659	— 530
21. Ásványolajok, továbbá barnaszén és palakő- kátrány	7,386	3,662	6,795	5,808	— 3,724	— 987
22. Pamut, pamutfonalak és pamutárúk	56,810	5,109	56,328	5,435	— 51,701	— 50,893
23. Len, kender, juta és ezekből készült árúk .	25,311	3,037	25,718	3,241	— 22,274	— 22,477
24. Gyapju, gyapjufonál .	51,400	21,920	48,878	29,701	— 29,480	— 19,177
25. Selyem és selyem árúk	23,449	2,349	24,479	2,421	— 21,100	— 22,059
26. Ruházatok, fehérnemű és pipere árúk	26,076	9,902	24,677	8,655	— 16,174	— 16,022
27. Kefekötő és szitakötő árúk	907	325	887	382	— 582	— 505
28. Árúk szalmából és hánscból	380	612	314	745	+ 232	+ 431
79. Papiros és papíráruk .	5,469	1,725	5,761	1,746	— 3,744	— 4,015

Árucsoport	1884—1886 évi átlag		1886		1884—86 évi átlag- ban beho- zatali(—), kiviteli (+)többlet	1886-ban behoza- tali (—), kiviteli (+)többlet
	behoza- tal	kivitel	behoza- tal	kivitel		
e z e r f o r i n t o k b a n						
30. Kaucsuk és guttaper- cha áruk	1,216	156	1,255	205	—	1,060 — 1,050
31. Viaszos vászon és via- szos tafota	1,172	65	1,385	131	—	1,107 — 1,254
32. Bőr és bőráruk . . .	29,928	5,603	30,510	6,254	—	24,325 — 24,256
33. Szücsárúk	2,349	1,418	2,589	1,844	—	931 — 745
34. Fa- és csontárúk . . .	8,824	3,941	8,389	3,660	—	4,883 — 4,729
35. Üveg és üvegárúk . . .	2,663	594	2,655	617	—	2,069 — 2,038
36. Kőárúk	4,690	656	3,143	372	—	4,034 — 2,771
37. Agyagárúk	2,731	452	2,554	385	—	2,279 — 2,169
38. Vas és vasárúk . . .	17,223	4,912	13,995	4,001	—	12,311 — 9,994
39. Nemtelen fémek . . .	3,641	916	3,800	848	—	2,725 — 2,952
40. Gépek és géprészek . .	7,326	2,717	4,925	2,678	—	4,609 — 2,247
41. Kocsik és hajók . . .	951	560	487	319	—	391 — 168
42. Nemes fémek és ércz- pénzek	5,067	2,823	4,892	1,329	—	2,244 — 3,563
43. Mű és hangszerek, órák, apró áruk . . .	28,675	5,628	25,454	4,292	—	23,047 — 21,162
44. Konyhasó	757	66	589	110	—	691 — 479
45. Vegyészeti segédanya- gok	3,351	1,693	2,783	1,998	—	1,658 — 785
46. Vegyészeti áruk, gyógy-, festő- és illat- szerek	3,976	2,289	3,860	1,821	—	1,687 — 2,039
47. Gyertya és szappan . .	2,060	306	1,962	274	—	1,754 — 1,688
48. Gyujtószerek	657	1,117	769	2,588	+	460 + 1,819
49. Irodalmi és műtárgyak	10,751	1,930	10,502	1,722	—	8,821 — 8,780
50. Hulladékok	513	4,289	580	4,224	+	3,776 + 3,644
Összesen	453,577	403,773	421,129	419,175	—	49,804 — 1,954

Kimutatásunkat csak az 1884. évvel kezdtük, minthogy a posta-forgalom ez évvel vétetett föl először s így áruforgalmi statisztikánk ettől kezdve tekinthető teljesnek.

Hogy áruforgalmunkban mily árúk játszák a főszerepet, a következő kimutatásból látható, mely a 2 millió forintot meghaladó árúkat sorolja fel:

Folyó sz.	Az áru megnevezése	1884	1885	1886	Átlag 1884—86
		ezer forintokban			
		B e h o z a t a l			
1	Gyapju szövetek	48,090	4166,1	41,394	43,715
2	Pamutszövet	41,829	36,857	39,770	39,485
3	Selyemszövetek	12,512	12,745	13,232	12,830
4	Finomított czukor	10,486	10,007	11,023	10,505
5	Kávé nyersen, pörkölve és őrölve	7,236	7,007	10,224	8,156
6	Lenszövetek	8,707	10,484	10,072	9,754
7	Pamutfonal	11,177	8,577	8,416	9,390
8	Női ruházatok	8,147	7,412	7,464	7,674
9	Férfiruházatok	9,261	7,205	7,429	7,965
10	Bor hordókban	11,170	7,056	7,219	8,482
11	Rizs	5,740	11,936	6,384	8,020
12	Aranyműves áruk	8,369	7,452	6,230	7,350
13	Szalagok, paszománt és gombkötő áruk selyemből	4,384	6,038	6,138	5,520
14	Czipők és csizmák	5,664	5,411	6,093	5,723
15	Talpbőr	5,794	5,556	5,946	5,765
16	Zsebőrök	7,477	6,354	5,529	6,453
17	Lenvászon	4,665	5,168	5,224	5,019
18	Ezüstműves áruk	5,869	5,515	5,127	5,504
19	Fehérnemű	4,282	4,479	4,898	4,553
20	Finom bőráruk	5,094	3,710	4,794	4,533
21	Felsőbőr	4,518	4,247	4,658	4,474
22	Sertés	7,008	6,616	4,515	6,046
23	Képek	6,159	4,507	4,407	5,024
24	Ásványolaj (nyers)	3,240	4,720	4,334	4,098
25	Bőröndös áruk	4,968	5,073	3,943	4,661
26	Könyvek	3,146	3,608	3,886	3,547
27	Kőszén	3,975	3,615	3,857	3,816
28	Aranypénz	3,226	4,561	3,703	3,830
29	Pamutvászon	3,456	3,370	3,588	3,471
30	Aszalt szilva	1,919	3,935	3,555	3,136
31	Kalapok nemezből vagy más szö- vetekből	3,546	3,421	3,319	3,429
32	Zsákok	3,388	3,173	3,316	3,292
33	Fabutorok	3,263	3,211	3,044	3,173
34	Gyapju nyers állapotban	3,310	3,846	2,993	3,383
35	Szőgek és csavarok	3,821	2,914	2,906	3,214
36	Fűrészelt faáru puha fából	3,332	2,706	2,693	2,910
37	Nyers marhabőrök	3,787	2,939	2,691	3,139
38	Lenfonal	2,478	2,581	2,619	2,559
39	Nyers dohány	2,118	2,005	2,476	2,200
40	Csipkék selyemből	2,930	3,115	2,445	2,830
41	Dohány gyártmányok	7,077	9,964	2,417	6,486
42	Drága és féldrágakövek	7,557	2,120	2,410	4,022

Folyó sz.	Az áru megnevezése	1884	1885	1886	Átlag 1884—86
		ezer forintokban			
43	Ökör	1,985	3,681	2,206	2,624
44	Kötött áruk pamutból	1,978	1,811	2,184	1,991
45	Szjgyártó áruk	2,133	2,184	2,083	2,133
46	Sör hordókban	2,087	2,066	2,062	2,072
K i v i t e l					
1	Liszt	48,505	40,963	46,019	45,162
2	Buza	34,943	41,654	44,182	40,260
3	Sertés	35,013	32,868	43,798	37,226
4	Ökör	20,757	22,137	23,805	22,233
5	Gyapju nyers állapotban	9,193	12,476	23,704	15,124
6	Árpa	18,899	21,313	17,695	19,302
7	Bor hordókban	12,276	12,576	14,697	13,182
8	Donga	12,329	13,736	10,643	12,236
9	Nyers dohány	7,234	6,757	8,824	7,605
10	Kukoricza	5,874	6,395	7,701	6,657
11	Rozs	9,007	8,105	7,092	8,068
12	Zab	6,488	7,415	6,451	6,785
13	Ásványolaj finomított állapotban	269	3,472	5,467	3,069
14	Gyapjuszövetek	6,718	6,212	5,249	6,060
15	Ágytollak	5,056	6,634	5,191	5,627
16	Aszalt szilva	8,256	7,671	4,772	6,900
17	Ló	4,098	3,986	4,223	4,102
18	Juh és kecske	3,209	4,186	4,148	3,848
19	Finomított cukor	4,331	4,653	4,123	4,369
20	Borszesz	7,658	7,768	3,945	6,457
21	Tojás	2,379	4,028	3,898	3,435
22	Férfiruházatok	5,267	4,295	3,746	4,436
23	Pamutszövet	3,097	3,086	3,515	3,233
24	Női ruházatok	3,626	2,977	2,798	3,134
25	Robbanószerek	98	417	2,497	1,004
26	Mindennemű leölt szárnyas	2,085	2,023	2,435	2,181
27	Disznósir	2,146	2,199	2,202	2,182
28	Kávé nyersen, pörkölte és őrölve	676	527	2,159	1,121
29	Repcze	3,194	1,627	2,041	2,287

2. Az osztrák-magyar vámterület áruforgalma.

Az osztrák-magyar monarchia áruforgalmát (a nemes fémek nélkül) millió ezüst forintokban a következő kimutatás tünteti föl:

É v	Behozatal	Kivitel	Együtt	Behozatali	Kiviteli
				többlet	többlet
millió ezüst forintokban					
1851.	153'6	163'9	317'5	—	10'3
1852.	194'7	210'4	405'1	—	15'7
1853.	233'6	272'2	505'8	—	38'6
1854.	212'3	221'0	433'3	—	8'7
1855.	235'7	238'7	474'4	—	3'0
Átlag 1851—55	206'0	221'2	427'2	—	15'2
1856.	262'8	255'6	518'4	7'2	—
1857.	263'9	232'3	496'2	31'6	—
1858.	257'2	229'1	486'3	28'1	—
1859.	200'6	217'4	418'0	—	16'8
1860.	208'9	264'7	473'6	—	55'8
Átlag 1856—60	238'7	239'8	478'5	—	1'1
1861.	243'8	276'7	520'5	—	32'9
1862.	239'0	293'0	532'0	—	54'0
1863.	254'2	291'2	545'4	—	37'0
1864.	254'8	323'4	578'2	—	68'6
1865.	256'8	344'5	601'3	—	87'7
Átlag 1861—65	249'7	305'8	555'5	—	56'1
1866.	217'9	329'5	547'4	—	111'6
1867.	294'3	407'4	701'7	—	113'1
1868.	387'4	428'9	816'3	—	41'5
1869.	418'9	438'1	857'0	—	19'2
1870.	431'9	395'4	827'3	36'5	—
Átlag 1866—70	350'1	399'9	750'0	—	49'8
1871.	540'8	467'6	1,008'4	73'2	—
1872.	613'7	388'0	1,001'7	225'7	—
1873.	583'1	423'6	1,006'7	159'5	—
1874.	627'5	502'8	1,130'3	124'7	—
1875.	549'3	550'9	1,100'2	—	1'6
Átlag 1871—75	582'9	466'6	1,049'5	116'8	—
1876.	534'3	595'2	1,129'5	—	60'9
1877.	555'3	666'6	1,221'9	—	111'3
1878.	552'1	654'7	1,206'8	—	102'6
1879.	556'6	684'0	1,240'6	—	127'4
1880.	613'5	676'0	1,289'5	—	62'5
Átlag 1876—80	562'4	655'3	1,217'7	—	92'9

É v	Behozatal	Kivitel	Együtt	Behozatali	Kiviteli
				többslet	többslet
	millió ezüst forintokban				
1881.	641'8	731'5	1,373'3	—	89'7
1882.	654'2	781'9	1,436'1	—	127'7
1883.	624'9	749'9	1,374'8	—	125'0
1884.	612'6	691'5	1,304'1	—	78'9
1885.	557'9	672'1	1,230'0	—	114'2
Átlag 1881—85	618'3	725'4	1,343'7	—	107'1

A monarchia külforgalma minden quinquenniumban emelkedett; nagyobb emelkedés 1867-ben állt be s ettől fogva az emelkedés, ha nem megszakítás nélkül is, határozottan kidomborodik, tetőpontját 1882-ben érte el, mikor a gazdag aratás s kedvező kiviteli conjuncturák mellett a forgalom összes értéke közel járt a másfél milliárdhoz, ettől fogva azonban részint a nagy árcsökkenés, részint a mindinkább lábrakapó védvamos politika miatt évről-évre csökkent. Az árumérleg a felvett 35 év alatt túlnyomólag aktív volt, nagyobb behozatali többlet csak a hetvenes években mutatkozott, mikor a nagy beruházások s a növekedő fogyasztás igen sok külföldi árucikket vonzottak be, míg a gyenge termékek mellett a nyers termények kivitele roppantul aláhanyatlott. Legnagyobb behozatali többlet 1872-ben volt 225.7 millió frttal, legnagyobb kiviteli többlet pedig 1882-ben 127.7 millió forinttal.

A monarchia áruforgalmát határok szerint, a melyen át az árúk bejöttek, vagy kimentek, a következő kimutatás állítja szem elé. A behozatal az utóbbi 35 év alatt következőleg alakult:

	Behozatal millió ezüst forintokban											
Év	Dél-Német-ország	Szászország	Poroszország	Együtt	Oroszország	Románia	Szerbia	Törökország Montenegro	Olaszország	Svájc	Trieszt	Fiume és a többi kikötők
1851	16'2	20'7	13'7	50'6	5'4		21'5		16'1	3'1	31'2	22'6
1852	18'7	37'8	22'3	78'8	9'1		26'3		19'4	5'3	35'3	25'0
1853	27'3	47'4	25'9	100'6	9'0		29'4		22'0	4'7	36'2	30'8
1854	21'5	49'6	17'7	88'8	15'4		29'4		18'2	4'1	25'0	31'4
1855	24'6	65'4	19'1	109'1	13'6		36'0		22'2	4'1	26'7	24'0
Átlag												
1851—55	21.7	44'2	19.7	85'6	10'5	28'5			19'3	4'3	30'9	26'8

Év	Behozatal millió ezüst forintokban											
	Dél-Német-ország	Szászország	Poroszország	Együtt	Oroszország	Románia	Szerbia	Törökország Montenegró	Olaszország	Svájc	Trieszt	Fiume és a többi kikötők
1856	31'1	85'8	25'3	142'2	11'4	11'3	12'2	22'9	7'0	27'5	28'3	
1857	32'5	93'5	25'1	151'1	9'8	8'4	11'4	23'2	6'3	26'3	27'4	
1858	28'9	83'2	20'3	132'4	8'2	19'2		19'8	6'0	34'1	37'5	
1859	24'6	67'5	18'4	110'5	8'3	21'0		10'4	2'6	24'6	23'2	
1860	24'9	74'4	20'3	119'6	7'1	20'9		11'6	2'7	25'0	22'0	
Átlag 1856—60	28'4	80'9	21'9	131'2	9'0	20'9		17'6	4'9	27'5	27'7	
1861	31'6	83'3	26'3	141'2	9'4	33'2		12'8	1'6	28'4	17'2	
1862	37'3	78'5	27'3	143'1	9'9	29'6		10'7	1'9	26'0	17'8	
1863	53'7	78'9	31'8	164'4	9'0	28'7		9'8	2'3	24'2	15'8	
1864	58'2	85'9	20'9	165'0	10'5	28'1		8'5	2'4	25'1	15'2	
1865	55'9	86'5	22'7	165'1	9'0	12'7	14'2	8'6	2'2	30'4	14'6	
Átlag 1861—65	47'3	82'6	25'8	155'7	9'6	29'3		10'1	2'1	26'8	16'1	
1866	59'7	72'0	16'0	147'7	7'3	11'3	15'8	3'3	2'0	28'2	2'3	
1867	75'1	104'2	24'8	204'1	7'6	16'7	14'5	16'3	2'4	29'8	2'9	
1868	101'1	131'3	41'6	274'0	11'8	15'6	16'8	20'7	2'1	44'0	2'4	
1869	119'2	140'4	42'3	301'9	11'4	12'6	16'5	19'7	2'3	51'5	3'0	
1870	117'8	135'0	52'2	305'0	10'9	11'1	16'2	15'5	2'5	67'7	3'0	
Átlag 1866—70	94'6	116'6	35'4	246'6	9'8	13'5	16'0	15'1	2'3	44'2	2'7	
1871	128'7	172'3	79'4	380'4	9'5	16'3	17'6	28'2	2'9	81'4	4'5	
1872	170'5	180'3	95'2	446'0	12'7	23'1	23'9	24'2	3'0	74'8	6'0	
1873	163'8	177'2	86'8	427'8	17'0	18'8	15'2	20'5	2'2	76'1	5'5	
1874	126'0	194'2	90'2	410'4	41'8	29'1	31'3	22'4	2'5	72'4	17'6	
1875	119'0	177'7	79'0	375'7	15'4	17'3	22'4	19'8	3'4	71'2	24'1	
Átlag 1871—75	141'6	180'3	86'1	408'0	19'3	20'9	22'1	23'0	2'8	75'2	11'5	
1876	105'3	160'9	75'2	341'4	15'5	33'3	27'3	21'8	3'0	73'4	18'6	
1877	102'0	160'3	84'0	346'3	19'8	52'7	22'3	19'7	2'5	74'4	17'6	
1878	111'6	175'3	80'3	367'2	20'9	38'9	11'3	21'6	3'1	73'1	16'0	
1879	118'0	152'7	93'6	364'3	27'5	30'8	11'4	1'8	25'0	3'5	75'4	16'9
1880	131'6	163'8	80'6	376'0	35'9	41'3	10'5	0'1	25'5	3'7	83'0	37'5
Átlag 1876—80	113'7	162'6	82'7	359'0	23'9	39'4	18'9	22'7	3'2	75'9	21'1	

Év	Behozatal millió ezüst forintokban											
	Dél-Német ország	Szászország	Poroszország	Együtt	Oroszország	Románia	Szerbia	Törökország Montenegro	Olaszország	Svájc	Trieszt	Fiume és a többi kikötők
1881	152'5	166'7	87'8	407'0	34'8	40'6	14'8	0'2	26'2	3'4	85'1	29'7
1882	150'9	177'1	85'8	413'8	39'3	39'1	12'9	0'5	27'1	3'6	91'3	26'6
1883	144'5	167'7	81'1	393'3	29'9	38'9	15'5	0'8	25'7	4'1	99'3	17'4
1884	145'5	156'4	78'6	380'5	29'7	33'4	13'5	0'8	22'0	4'8	99'0	28'9
1885	132'5	132'7	72'3	337'5	21'4	40'0	14'1	0'6	19'2	5'5	87'9	31'7
Átlag 1881—85	145'2	160'1	81'1	386'4	31'0	38'4	14'2	0'6	24'0	4'3	92'5	26'9

A kivitel ugyancsak 1851 óta, az alábbi táblázat részletezi:

Év	Kivitel, millió ezüst forintokban											
	Dél-Német ország	Szászország	Poroszország	Együtt	Oroszország	Románia	Szerbia	Törökország Montenegro	Olaszország	Svájc	Trieszt	Fiume és a többi kikötők
1851	12'0	14'6	7'3	33'9	5'3		15'2		17'1	29'0	17'0	12'6
1852	17'7	26'3	13'3	57'3	10'0		28'0		23'7	32'5	21'4	13'5
1853	22'4	50'2	16'5	89'1	14'5		31'9		27'1	41'0	27'7	17'7
1854	11'6	47'2	21'8	80'6	6'2		21'2		23'5	53'1	24'5	11'9
1855	10'0	54'5	24'7	89'2	6'8		34'2		19'6	49'2	28'8	10'9
Átlag 1851—55	14'7	38'6	16'7	70'0	8'6		26'1		22'2	41'0	23'9	13'3
1856	12'5	62'1	25'0	99'6	11'4	31'9	7'8		24'4	37'4	27'6	15'5
1857	13'7	59'4	20'6	93'7	10'5	31'5	9'4		17'2	27'0	29'8	13'2
1858	11'5	51'3	17'1	79'9	11'0		32'5		27'3	37'4	27'5	14'1
1859	18'7	69'5	22'6	110'8	13'4		28'4		14'9	12'2	27'1	10'6
1860	29'8	80'8	28'3	138'9	16'7		39'9		21'2	1'5	35'5	11'0
Átlag 1856—60	17'2	64'6	22'7	104'5	12'6		36'3		21'0	23'1	29'5	12'5
1861	45'2	69'8	30'8	145'8	17'7		41'3		17'0	1'4	41'4	12'1
1862	50'3	70'6	41'7	162'6	16'5		39'3		18'2	1'6	44'2	10'6
1863	53'1	68'0	37'8	158'9	15'7		42'4		20'5	1'4	40'5	11'8
1864	66'2	69'8	34'5	170'5	17'2		52'0		23'2	1'5	47'9	11'1
1865	80'1	81'7	33'7	195'5	16'6	29'5	11'0		23'9	1'0	52'9	14'1
Átlag 1861—65	59'0	72'0	35'7	166'7	16'7		43'1		20'6	1'4	45'4	11'9

Év	Kivitel, millió ezüst forintokban											
	Dél-Német-ország	Szászország	Poroszország	Együtt	Oroszország	Románia	Szerbia	Törökország és Montenegró	Olaszország	Svájc	Trieszt	Fiume és a többi kikötők
1866	100'5	75'1	23'7	199'3	18'7	28'4	11'6	6'1	1'7	59'7	4'0	
1867	107'8	104'5	37'7	250'0	20'7	33'6	12'5	21'9	1'6	63'1	4'0	
1868	114'0	100'4	39'6	254'0	21'7	38'2	15'6	24'5	1'2	69'9	3'8	
1869	95'9	102'1	43'0	241'0	20'5	55'1	15'5	30'5	1'4	70'5	3'6	
1870	86'7	97'7	33'2	217'6	23'2	41'7	16'6	27'5	1'3	64'8	2'7	
Átlag 1866—70	101'0	96'0	35'4	232'4	21'0	39'4	14'4	22'1	1'4	65'4	3'4	
1871	102'5	127'1	47'9	277'5	24'1	44'4	13'3	32'7	1'7	71'4	2'5	
1872	72'1	101'7	40'8	214'6	26'0	42'6	14'3	23'8	1'5	62'1	3'1	
1873	89'4	113'8	59'4	262'6	27'0	35'0	11'1	23'3	1'4	58'4	4'8	
1874	102'5	118'2	75'3	296'0	32'6	41'8	13'3	27'1	1'9	78'4	11'7	
1875	109'9	140'8	88'2	338'9	36'6	36'7	11'6	29'8	2'8	82'6	11'9	
Átlag 1871—75	95'3	120'3	62'3	277'9	29'3	40'1	12'7	27'3	1'9	70'6	6'8	
1876	152'3	142'1	92'9	387'3	31'0	29'4	12'3	41'4	3'4	77'1	13'3	
1877	205'0	142'2	89'0	436'2	23'2	32'8	15'0	38'1	4'1	99'1	18'1	
1878	177'6	125'2	74'4	377'2	38'0	61'7	17'0	39'7	4'1	95'5	21'5	
1879	180'1	139'5	92'9	412'5	33'1	51'7	13'2	6'7	39'2	3'3	97'4	26'9
1880	164'2	161'3	84'8	410'3	36'9	52'2	11'9	0'1	44'1	4'1	92'0	24'4
Átlag 1876—80	175'8	142'1	86'8	404'7	32'4	45'6	15'2	40'5	3'8	92'2	20'8	
1881	177'1	175'5	97'0	449'6	38'5	59'4	14'5	0'1	46'8	4'3	91'1	27'2
1882	217'4	195'9	82'8	496'1	34'1	53'9	17'2	0'1	44'6	5'1	95'6	35'2
1883	197'3	179'2	80'9	457'4	28'3	48'8	17'2	0'3	56'2	6'0	97'4	38'3
1884	153'7	175'1	77'9	406'7	25'9	45'4	17'5	0'2	46'5	12'1	92'9	44'3
1885	136'2	156'1	81'0	373'3	21'7	39'2	14'0	0'2	47'6	29'5	95'0	51'6
Átlag 1881—85	176'3	176'4	83'9	436'6	29'7	49'3	16'1	0'2	48'3	11'4	94'4	39'3

A monarchia forgalma mindenkor Németországgal volt legnagyobb, mit nemcsak a két nagy vámterület egymásra utaltsága indokol, hanem az is, hogy Németország transitó útul szolgált számunkra nyugat felé. A behozatal Németországból az 1866—70-dik quinquenniumban érte el tetőpontját, a következő évötödben erősen hanyatlott, de az utolsóban ismét emelkedett, bár ezen quinquen-

nium utolsó évében erős hanyatlással találkozunk. A kivitel Németországba minden évötödben magasabbnak látjuk, itt az emelkedés az utolsó évötödig szakadatlan volt, bár ennek két utolsó éve szintén hanyatlást mutat. Legnagyobb ingadozást tüntet fel Svájcczal való forgalmunk, főleg a kivitel. Míg ez ugyanis 1851—55-ben átlagosan 41 millió frtra rúgott s még 1856—60-ban is 23.1 millió frtot tett, a következő három évötödben már a 2 millió frtot sem ütötte meg. Az utóbbi két évötödben ismét emelkedést látunk s kivitelünk felemelkedett 3.8, illetőleg 11.4 millió frtra; sőt egyes éveket külön véve 1885-ben 29.5 millió frtra, melyhez fogható kivitelünk Svájcba 1858 óta nem volt. Megemlíthetjük, hogy Svájcba a kivitel rohamos csökkenését az ötvenes évek végén, főleg Lombardia elvesztése okozta, a közvetlen kivitelnek újabb fellendülését pedig főleg Németország ellenséges vám- és vasúti politikája, mely a korábban Dél-Németországon keresztül ment forgalmunkat megakasztotta s az azóta kiépült Arlberg-pályára terelte. A Fiume és egyéb kikötők forgalmába 1866-ig Velence forgalma is beszámítatott, ennek elvesztésével látunk a mondott évben oly nagy hanyatlást, melyet azonban Fiuménak emelkedő forgalma újabb időben busásan kipótolt.

A forgalom megoszlását határok szerint százalékokban, de itt már csak öt-öt évi átlagukat véve alapúl, a következő kimutatás állítja szem elé:

A határok megnevezése, melyeken keresztül a forgalom történt	Á t l a g o s a n						
	1851—55-ben	1856—60-ban	1861—65-ben	1866—70-ben	1871—75-ben	1876—80-ban	1881—85-ben
	eset az összes behozatalból illetőleg kivetlből %						
	B e h o z a t a l.						
Dél-Németország . . .	10'54	11'89	18'94	27'01	24'30	20'16	23'48
Szászország	21'47	33'88	33'08	33'30	30'94	28'82	25'89
Poroszország	9'56	9'17	10'33	10'11	14'77	14'66	13'12
Együtt	41'57	54'94	62'35	70'42	70'01	63'64	62'49
Oroszország	5'10	3'77	3'85	2'80	3'31	4'24	5'01
Románia				3'85	3'59	6'98	6'21
Szerbia							2'30
Törökország és Montenegro	13'84	8'75	11'73	4'57	3'79	3'35	0'10

A határok megnevezése, melyeken keresz- tül a forgalom történt	Á t l a g o s a n						
	1851—55-ben	1856—60-ban	1861—65-ben	1866—70-ben	1871—75-ben	1876—80-ban	1881—85-ben
	esett az összes behozatalból illetőleg kivitelből %						
Olaszország	9'37	7'37	4'05	4'31	3'95	4'02	3'88
Svájc	2'09	2'05	0'84	0'66	0'48	0'57	0'70
Szárazföldi határo- kon összesen. . . .	71'97	76'88	82'82	86'61	85'13	82'80	80'69
Triest	15'01	11'52	10'73	12'62	12'90	13'46	14'96
Fiume és a többi ki- kötők.	13'02	11'60	6'45	0'77	1'97	3'74	4'35
Tengeren át összesen	28'03	23'12	17'18	13'39	14'87	17'20	19'31
Mindössze. . . .	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
K i v i t e l.							
Dél-Németország . .	7'17	7'18	19'29	25'27	20'43	26'83	24'31
Szászország	18'82	26'97	23'55	24'02	25'78	21'69	24'32
Poroszország . . .	8'14	9'48	11'67	8'85	13'35	13'25	11'57
Együtt.	34'13	43'63	54'51	58'14	59'56	61'77	60'20
Oroszország	4'19	5'26	5'46	5'26	6'28	4'94	4'09
Románia	12'73	15'16	14'09	9'86	8'59	6'96	6'80
Szerbia				3'60	2'72	2'32	2'22
Törökország és Mon- tenegro							
Olaszország							0'03
Svájc	10'82	8'77	6'74	5'53	5'85	6'18	6'66
Szárazföldi határo- kon összesen. . . .	19'99	9'64	0'46	0'35	0'41	0'58	1'57
Triest	81'86	82'46	81'26	82'74	83'41	82'75	81'57
Fiume és a többi ki- kötők.	11'65	12'32	14'85	16'41	15'13	14'07	13'01
Tengeren át összesen	6'49	5'22	3'89	0'85	1'46	3'18	5'42
Mindössze. . . .	18'14	17'54	18'74	17'26	16'59	17'25	18'43
	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

A behozatalban a nyersanyagok és gyártmányok értékét, továbbá azoknak arányát a behozatal összes értékéhez, a következő táblázat mutatja:

É v	Ipari segéd anyagok		Élvezeti cikkek		Nyers anya- gok együtt		Gyártmá- nyok		Összes behoza- tal
	b e h o z a t a l a								
	millió frtban	%	millió frtban	%	millió frtban	%	millió frtban	%	
1854. .	74'3	34'99	52'0	24'50	126'3	59'49	86'0	40'51	212'3
1855. .	76'5	32'46	49'1	20'83	125'6	53'29	110'1	46'71	235'7
1856. .	82'3	31'32	41'2	15'68	123'5	47'00	139'3	53'00	262'8
1857. .	82'5	31'26	35'7	13'53	118'2	44'79	145'7	55'21	263'9
1858. .	74'6	29'00	40'5	15'75	115'1	44'75	142'1	55'25	257'2
5 éviátlag	78'0	31'66	43'7	17'73	121'7	49'39	124'7	50'61	246'4
1859. .	66'4	33'10	37'0	18'45	108'4	51'55	97'2	48'45	200'6
1860. .	73'8	35'33	33'6	16'08	107'4	51'41	101'5	48'59	208'9
1861. .	92'2	37'82	42'7	17'51	134'9	55'33	108'9	44'67	243'8
1862. .	82'2	34'40	40'9	17'11	123'1	51'51	115'9	48'49	239'0
1863. .	91'8	36'11	41'0	16'13	132'8	52'24	121'4	44'67	254'2
5 éviátlag	81'3	35'45	39'0	17'01	120'3	52'46	109'0	47'54	229'3
1864. .	98'4	38'62	41'4	16'25	139'8	54'87	115'0	45'13	254'8
1865. .	99'3	38'67	38'7	15'07	138'0	53'74	118'8	46'26	256'8
1866. .	92'0	42'22	34'9	16'02	126'9	58'24	91'0	41'76	217'9
1867. .	109'0	37'04	41'9	14'24	150'9	51'28	143'4	48'72	294'3
1868. .	118'1	30'48	52'4	13'53	170'5	44'01	216'9	55'99	387'4
5 éviátlag	103'3	36'61	41'9	14'85	145'2	51'46	137'0	48'84	282'2
1869. .	113'6	27'12	51'2	12'22	164'8	39'34	254'1	60'66	418'9
1870. .	113'7	26'33	55'3	12'80	169'0	39'13	262'9	60'88	431'9
1871. .	149'5	27'64	63'2	11'69	212'7	39'33	328'1	60'67	540'8
1872. .	145'5	23'71	92'8	15'12	238'3	38'83	375'4	61'17	613'7
1873. .	129'5	22'21	101'0	17'32	230'5	39'53	352'6	60'47	583'1
5 éviátlag	130'4	25'19	72'7	14'04	203'1	39'23	314'6	60'77	517'7
1874. .	158'8	25'31	168'9	26'91	327'7	52'22	299'8	47'78	627'5
1875. .	152'1	27'69	103'1	18'77	255'2	46'46	294'1	53'54	549'3
1876. .	156'9	29'37	122'1	22'85	279'0	52'22	255'3	47'78	534'3
1877. .	155'8	28'06	146'3	26'34	302'1	54'40	253'2	45'60	555'3
1878. .	148'5	26'90	126'3	22'87	274'8	49'77	277'3	50'23	552'1
5 éviátlag	154'4	27'39	133'4	23'66	287'8	51'05	275'9	48'95	563'7

É v	Ipari segéd- anyagok		Élvezeti cikkek		Nyers anya- gok együtt		Gyártmá- nyok		Összes behoza- tal
	b e h o z a t a l a								
	millió frtban	%	millió frtban	%	millió frtban	%	millió frtban	%	millió frtban
1879..	186'2	33'45	95'0	17'07	281'2	50'52	275'4	49'48	556'6
1880..	187'0	30'48	134'5	21'92	321'5	52'40	292'0	47'60	613'5
1881..	202'0	31'48	128'7	20'05	330'7	51'53	311'1	48'47	641'8
1882..	205'0	31'35	126'4	19'77	334'4	51'12	319'8	48'88	654'2
1883..	213'6	34'18	115'5	18'48	329'1	52'66	295'8	47'34	624'9
5 éviátlag	198'8	32'16	120'6	19'51	319'4	51'67	298'8	48'33	618'2
1884..	207'9	33'94	105'4	17'29	313'8	51'14	299'3	48'86	612'6
1885..	189'7	34'00	109'0	19'54	298'7	53'54	259'2	46'46	557'9

A nyersanyagok és gyártmányok a kivitelben következő összegekkel és arányban szerepeltek:

É v	Ipari segéd- anyagok		Élvezeti cikkek		Nyers anya- gok együtt		Gyártmá- nyok		Összes kivitel
	k i v i t e l e								
	millió frtban	%	millió frtban	%	millió frtban	%	millió frtban	%	
1854 . .	48'1	21'76	10'2	4'62	58'3	26'38	162'7	73'62	221'0
1855 . .	49'5	20'74	14'9	6'24	64'4	26'98	174'3	73'02	238'7
1856 . .	56'9	22'23	23'3	9'12	80'2	31'38	175'4	68'62	255'6
1857 . .	52'4	22'56	20'2	8'70	72'6	31'26	159'7	68'74	232'3
1858 . .	53'4	23'25	16'3	7'10	69'7	30'35	160'0	69'65	229'7
5 éviátlag	52'1	22'12	17'0	7'22	69'1	29'34	166'4	70'66	235'5
1859 . .	62'9	28'93	17'1	7'87	80'0	36'80	137'4	63'20	217'4
1860 . .	74'5	28'14	34'4	13'00	108'9	41'14	155'8	58'86	264'7
1861 . .	73'4	26'53	41'4	14'96	114'8	41'49	161'9	58'51	276'7
1862 . .	98'8	33'72	37'6	12'83	136'4	46'55	156'6	53'45	293'0
1863 . .	104'5	35'89	24'2	8'31	128'7	44'20	162'5	55'80	291'0
5 éviátlag	82'8	30'83	31'0	11'54	113'8	42'37	154'8	57'63	268'6
1864 . .	105'3	32'56	25'3	7'82	130'6	40'38	192'8	59'62	323'4
1865 . .	110'6	32'11	44'9	13'03	155'5	45'14	189'0	54'86	344'5
1866 . .	100'9	30'62	43'3	13'14	144'2	43'76	185'3	56'24	329'5
1867 . .	96'7	23'74	78'4	19'24	175'1	42'98	232'3	57'02	407'4
1868 . .	104'4	24'34	94'1	21'94	198'5	46'28	230'4	53'72	428'6
5 éviátlag	103'6	28'25	57'2	15'60	160'8	43'85	205'9	56'15	366'7

É v	Ipari segéd- anyagok		Élvezeti cikkek		Nyers anya- gok együtt		Gyártmá- nyok		Összes kivitel
	k i v i t e l e								
	millió frtban	‰	millió frtban	‰	millió frtban	‰	millió frtban	‰	millió frtban
1869..	91·2	20·82	74·3	16·96	165·5	37·78	272·6	62·22	438·1
1870..	86·7	21·93	50·2	12·70	136·9	34·63	258·5	65·37	395·4
1871..	104·6	22·37	60·4	12·92	165·0	35·29	302·6	64·71	467·6
1872..	94·1	24·25	28·8	7·42	122·9	31·67	265·1	68·33	388·0
1873..	124·0	29·27	33·6	7·93	157·6	37·20	266·0	62·80	423·6
átlag 5 évi	100·1	23·69	49·5	11·72	149·6	35·41	272·9	64·59	422·5
1874..	116·0	23·07	80·5	16·01	196·5	39·08	306·3	60·92	502·8
1875..	125·6	22·80	109·9	19·96	235·5	42·75	315·4	57·25	550·9
1876..	131·5	22·10	148·5	24·95	280·0	47·05	315·2	52·95	595·2
1877..	124·9	18·74	211·5	31·74	336·5	50·48	330·1	49·52	666·6
1878..	113·8	17·38	165·0	25·20	278·8	42·58	375·9	57·42	654·7
átlag 5 évi	122·3	20·59	143·1	24·09	265·4	44·68	328·6	55·32	594·0
1879..	141·1	20·63	164·3	24·02	305·4	44·65	378·6	55·35	684·0
1880..	161·6	23·91	143·2	21·18	304·8	45·09	371·2	54·91	676·0
1881..	168·9	23·09	170·4	23·29	339·3	46·38	392·2	53·62	731·5
1882..	174·8	22·35	207·0	26·48	381·8	48·83	400·1	51·17	781·9
1883..	176·6	23·55	172·3	22·98	348·9	46·53	401·0	53·47	749·9
átlag 5 évi	164·6	22·71	171·5	23·67	336·1	46·38	388·6	53·62	724·7
1884..	176·2	25·48	131·5	19·02	307·7	44·50	383·8	55·50	691·5
1885..	170·8	25·41	133·5	19·86	304·3	45·27	367·8	54·73	672·1

E táblázatok arról tanúskodnak, hogy monarchiánk behozatalában inkább a nyers anyagok, kivitelében pedig határozottan a gyártmányok játszá a főszerepet. A 32 év közül, melyről kimutatusunk szól 21 évben a behozatalnak több mint felét nyersanyagok képezték s csak 11-ben gyártmányok; a gyártmányok behozatala az 1869—73-ki quinquenniumban lépett nagyon előtérbe, a mikor is az összes behozatalnak több mint 60‰-kát képviselte. Kivitelünkben egyetlen egy évben (1877-ben) haladta meg a nyersanyagok értéke a kivitt gyártmányokét, s ez utóbbiak 51.17-től egész 73.62‰-kát képezték a kivitelnek. A gyártmányokra különben legnagyobb százalék esett az 1854—58-ki évötödben.

Kimutatásainkban mindenkor csak a speciális, vagyis a közvetlen átvitelt magában nem foglaló áruforgalom adataira terjeszkedtünk ki, az átvitel mennyiségét a következő táblázat tünteti fel:

É v	Gabona és hüvelye- sek	Őrlemé- nyek	Vágó és igás marha	Bor	Dél gyü- mölcs	Vas és vas- árak	Gépek	Egyéb áruk	Összesen
e z e r t o n n á k b a n ¹⁾									
1856.	9	—	3	1	4	1	—	67	85
1857.	17	—	3	2	3	1	—	69	95
1858.	22	—	2	2	5	8	1	59	99
1859.	28	—	1	—	5	2	1	60	97
1860.	44	—	1	—	5	9	1	95	155
Átlag 1856—60	24	—	2	1	4	4	1	70	106
1861.	28	—	5	1	5	3	1	62	105
1862.	38	—	3	—	8	2	1	71	123
1863.	34	—	2	3	7	2	1	69	118
1864.	36	—	2	3	8	2	1	89	141
1865.	18	—	9	3	8	2	1	108	149
Átlag 1861—65	31	—	4	2	7	2	1	80	127
1866.	21	—	10	—	9	1	2	53	96
1867.	82	2	16	1	12	3	1	76	193
1868.	109	1	13	1	13	4	4	118	263
1869.	69	—	14	1	14	13	5	108	224
1870.	94	1	23	1	11	9	6	110	255
Átlag 1866—70	75	1	15	1	12	6	3	93	206
1871.	105	2	23	1	15	12	7	147	312
1872.	57	9	39	2	15	14	5	153	294
1873.	63	16	39	2	15	7	10	182	334
1874.	66	10	26	2	14	12	12	177	319
1875.	221	16	32	3	16	7	9	200	504
Átlag 1871—75	102	11	32	2	15	10	9	172	353
1876.	253	24	60	6	19	8	10	245	625
1877.	352	11	72	8	20	25	11	282	781
1878.	299	12	90	7	19	24	9	231	691
1879.	78	4	87	10	18	16	7	200	420
1880.	63	3	109	17	15	19	10	214	450
Átlag 1876—80	209	11	84	10	18	18	9	234	593

¹⁾ Egy tonna = 10 mm.

Év	Gabona és hívelyek	Örlemé- nyek	Vágó és igásmarha	Bor	Déli gyü- mölcs	Vas és vas- árak	Gépek	Egyéb áruk	Összesen
	ezer tonnákban								
1881.	53	1	88	16	20	22	8	196	404
1882.	146	9	43	15	15	25	12	198	463
1883.	158	15	12	16	18	29	13	184	445
1884.	143	23	21	15	20	28	12	182	444
1885.	137	22	16	18	24	32	12	191	452
Átlag 1881—85	128	14	36	16	20	27	11	190	442

Átviteli forgalmunk 1878-ig évről évre szaporodik és csak az utóbbi években észlelhetünk némi hanyatlást, bár még mindig háromszorta nagyobb mennyiséget közvetítünk, mint a 60-as években.

3. Külállamok árúforgalma.

Az európai államok, nem különben a tengerentúli országok és gyarmatok árúforgalmát (a nemesfémek forgalmán kívül) az utóbbi három évről az alábbi kimutatás tünteti fel. Megjegyezzük, hogy egyöntetűség kedvéért a különböző pénznemek osztr. ért. forintokra számíttattak át, azonban ágió¹⁾ nélkül, a font sterlinget 10 frttal, a márkát 50 krral, a frankot 40 krral véve egyenlőnek stb. Ép úgy az orosz rubelnél sem számítottuk annak disagióját, hanem névértékét véve alapul, egy rubelt 1 frt 62 krral vettünk egyenlőnek. Szükségesnek láttuk ezt megemlíteni, hogy ha valaki az eredeti értékekre akarja visszaszámítani a különböző országok árúforgalmát, vagy ha esetleg aranyértékre akarja átszámítani az ezüst vagy papír értékű összegeket, azonnal tájékozva legyen az itt követett eljárás felől: ¹⁾

¹⁾ Maurice Block: *Annuaire de l'économie politique et de la statistique.* — Dr. F. X. von Neumann-Spallart: *Uebersichten der Weltwirtschaft. Jahrg. 1883—84.* Stuttgart. 1887. — *Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich.* — *Annual statement of the trade of the United Kingdom.* — *Statistical abstract of the United States.* 1886. Ninth Number. Washington, 1887. — *Statistical abstr. for the principal and other foreign countries.* Thirteenth Number. London, 1886. — *Annuaire statistique des Pays-Bas pour 1886 et années antérieures.* — *Tableau général du commerce de la France.* — *Stat. de la Belgique. Tableau gén. du comm.* — *Movimento commerciale del Regno d'Italia.* — *Statistik des auswärtigen Handels der oesterr.-ung. Monarchie.*

Az ország neve	1883.			1884.			1885.		
	Behoz.	Kivitel	Együtt	Behoz.	Kivitel	Együtt	Behoz.	Kivitel	Együtt
	millió forintokban								
Európa.									
Nagy-Britannia és Írhon.....	4,268·9	2,398·0	6,666·9	3,900·2	2,330·3	6,230·5	3,709·7	2,130·4	5,840·1
Németbirodalom...	1,631·8	1,636·1	3,267·9	1,630·4	1,602·5	3,232·9	1,472·2	1,430·1	2,902·3
Franciaország...	1,921·7	1,380·8	3,302·5	1,737·4	1,293·0	3,030·4	1,635·4	1,235·2	2,870·6
Németalföld.....	911·6	581·7	1,493·3	959·2	715·0	1,674·2	927·8	757·4	1,685·2
Oroszország.....	832·2	984·6	1,816·8	787·7	891·8	1,679·5	617·9	806·7	1,424·6
Osztrák-magyar monarchia.....	624·9	749·9	1,374·8	612·6	691·5	1,304·1	558·0	672·0	1,230·0
Olaszország.....	514·5	472·6	987·1	527·1	426·2	953·3	583·1	378·3	961·4
Belgium.....	620·8	537·2	1,158·0	570·3	535·0	1,105·3	538·8	480·0	1,018·8
Spanyolország és Portugália.....	439·6	338·6	778·2	393·2	305·4	698·6	378·5	331·5	710·0
Svédország.....	185·4	144·2	329·6	181·6	134·2	315·8	—	—	—
Svájc.....	—	—	—	—	—	—	287·5	249·3	536·8
Törökország.....	177·8	111·5	289·3	185·7	115·2	300·9	180·0	108·7	288·7
Dánia.....	162·3	112·4	274·7	154·3	100·3	254·6	—	—	—
Románia.....	144·0	88·2	232·2	118·0	73·6	191·6	107·4	99·2	206·6
Norvégia.....	90·7	65·8	156·5	89·8	63·1	152·9	81·9	57·3	139·2
Görögország ¹⁾	54·5	37·1	91·6	—	—	—	—	—	—
Finnország.....	25·5	25·1	50·6	24·8	23·8	48·6	23·4	27·7	51·1
Bulgária.....	19·6	18·4	38·0	18·5	19·6	38·1	—	—	—
Szerbia.....	19·0	16·5	35·5	20·4	15·5	35·9	16·2	15·0	31·2
Összesen...	12,644·8	9,698·7	22,343·5	11,911·2	9,336·0	21,247·2	11,417·8	8,778·8	19,896·6
<i>Angol gyarmatok:</i>									
Ázsiai birtokok	700·8	878·6	1,579·4	729·7	922·6	1,652·3	738·2	885·8	1,624·0
Ausztráliai „	610·5	552·7	1,163·2	634·8	571·7	1,206·5	571·7	454·7	1,026·4
Amerikai „	370·9	303·7	674·6	337·2	283·1	620·3	298·4	257·9	556·3
Afrikai „	117·1	100·9	218·0	104·4	98·0	202·4	93·3	87·0	180·3
Összesen...	1,799·3	1,835·9	3,635·2	1,806·1	1,875·4	3,681·5	1,701·6	1,685·4	3,387·0
<i>Francia gyarmatok:</i>									
Amerikai birtokok	43·4	43·7	87·1	39·5	38·5	78·0	—	—	—
Ázsiai „	11·2	18·5	29·7	11·4	20·0	31·4	—	—	—
Afrikai „	10·3	13·5	23·8	14·5	10·6	25·1	—	—	—
Ausztráliai „	2·4	1·2	3·6	4·0	2·5	6·5	—	—	—
Összesen...	67·3	76·9	144·2	69·4	71·6	141·0	—	—	—
Amerika.									
<i>Észak-Amerika:</i>									
Egyesült államok...	1,518·7	1,688·9	3,207·6	1,402·2	1,522·4	2,924·6	1,211·8	1,526·0	2,737·8
<i>Közép-Amerika:</i>									
Mexico.....	—	89·9	—	—	100·4	—	77·0	100·2	177·2
Haiti.....	—	—	—	—	—	—	12·0	15·8	27·8

¹⁾ Görögországban a nemes érczek és pénzek forgalmának beszámításával.

Az ország neve	1883.			1884.			1885.		
	Behoz.	Kivitel	Együtt	Behoz.	Kivitel	Együtt	Behoz.	Kivitel	Együtt
millió forintokban									
Guatemala	4.1	7.4	11.5	6.6	9.9	16.5	6.2	11.0	17.2
Costa-Rica	4.3	4.9	9.2	—	—	—	7.3	6.6	13.9
S.-Salvador	—	—	—	5.3	10.1	15.4	—	—	—
Nicaragua	—	—	—	7.6	9.8	17.4	5.6	4.9	10.5
S.-Domingo	6.3	4.3	10.6	—	—	—	4.2	5.0	9.2
Honduras	—	—	—	2.2	1.8	4.0	—	—	—
<i>Dél-Amerika:</i>									
Brazília	418.3	439.9	858.2	444.2	486.0	930.2	381.2	504.7	885.9
Argentína	160.8	120.4	281.2	188.0	136.0	324.0	184.6	167.6	352.2
Chili	109.0	159.4	268.4	105.8	136.2	242.0	83.5	106.8	190.3
Venezuela	172.6	197.2	369.8	—	—	—	—	—	—
Uruguay	40.6	50.4	91.0	49.1	49.5	98.6	50.6	50.5	101.1
Columbia	24.7	32.0	56.7	21.3	29.0	50.3	—	—	—
Peru	—	—	—	22.2	16.0	38.2	—	—	—
Equador	—	9.9	—	—	—	—	—	13.4	—
Paraguay	2.8	3.2	6.0	2.9	3.1	6.0	—	—	—
Ázsia.									
China	206.1	196.7	402.8	203.1	187.5	390.6	233.4	172.0	405.4
Japán	59.5	74.6	134.1	61.9	68.9	130.8	61.3	75.6	136.9
Ázsiai Oroszország	53.1	27.6	80.7	57.2	40.7	97.9	64.0	38.3	102.3
Perzsia	25.4	15.2	40.6	50.0	28.8	78.8	—	—	—
Siam	—	—	—	12.4	22.4	34.8	13.6	18.8	32.4
Afrika.									
Egyiptom	66.0	109.6	175.6	75.6	114.3	189.9	82.8	105.3	188.1
Algier	33.5	28.2	61.7	29.4	22.2	51.6	23.6	28.7	52.3
Zanzibar	13.1	8.6	21.7	—	—	—	—	—	—
Marocco	8.1	7.3	15.4	8.6	7.7	16.3	—	—	—
Ausztrália.									
Havai	11.2	16.3	2.75	9.3	16.4	25.7	7.7	18.1	25.8

Legnagyobb értéket képvisel Nagy-Britannia külforgalma, mely állam míg egyrésről iparczikkeivel elárasztja a világot, másrésről iparához temérdek nyers anyagot, népe élelmezésére pedig roppant tápanyagot visz be. Nagy-Britannia árúforgalma körülbelül annyi, mint Németorszáé és Franciaorszáé együtt véve, mely két állam pedig a forgalom értékét tekintve, mindjárt utána következik. Azután a kis Németalföld áll a sorban s csak azután jön a nagy Oroszország és monarchiánk. Roppant értéket képvisel az angol gyarmatok árúforgalma is, hol különösen az ázsiai birtokok (Kelet-India) és Ausztrália játszik a főszerepet. Az éjszak-amerikai Egyesült-Államok árúforgalma szintén a legnagyobbak közé tartozik, a Németbirodaloméval és Franciaorszáéval áll egy sorban.

Legerősebben passiv, a legnagyobb tőkegazdagsággal dicsekedő Nagy-Britanniának árúmérlege, azután Franciaorszáé, Németalföldé, Belgiumé stb. Monarchiánk és Oroszország árúforgalma

erősen aktív mérleget mutat, az Európán kívüli államok között pedig főleg az Egyesült-Államok áruforgalma.

Kimutatásunkat 1885-el végeztük, néhány ország áruforgalmi adatait azonban már az **1886-ik évről** is ismerjük, pótlólag ezeket is bemutatjuk. E szerint volt 1886-ban:

	A behozatal	A kivitelt	Együtt
	millió	forintokban	
Nagy-Britannia és Írthonban	3,498 ⁶	2,124 ³	5,622 ⁹
Franciaországban	1,693 ⁷	1,320 ⁰	3,013 ⁷
A német birodalomban	1,444 ²	1,492 ³	2,936 ⁵
Az Éjszak-amerikai Egyesült-államokban	1,398 ⁵	1,334 ⁴	2,732 ⁹
Németalföldön	937 ³	845 ¹	1,782 ⁴
Az Osztr.-magyar monarchiában	— ¹⁾	698 ⁶	—
Olaszországban	581 ⁸	408 ⁴	990 ²

Néhány fontosabb állam külforgalmának fejlődését, a következő kimutatások tüntetik fel:

É v	Francia-ország	Belgium	Nagy-Britannia	Olaszország	Németbirodalom	Éjszak-Amerikai-Egy-Államok
	Behozatala millió forintokban					
1851.....	306	87	—	—	—	—
1852.....	396	107	—	—	—	—
1853.....	478	119	—	—	—	—
1854.....	516	137	—	—	—	—
1855.....	638	154	—	—	—	—
Átlag 1851—1855	467	121	—	—	—	—
1856.....	796	174	1,725	—	—	652
1857.....	749	174	1,878	—	—	732
1858.....	625	176	1,646	—	—	553
1859.....	656	180	1,792	—	—	696
1860.....	759	207	2,105	—	—	743
Átlag 1856—1860	787	182	1,829	—	—	675
1861.....	976	223	2,175	—	—	608
1862.....	879	236	2,257	332	—	398
1863.....	970	247	2,489	361	—	511
1864.....	1,011	276	2,750	394	—	665
1865.....	1,057	303	2,711	386	—	501
Átlag 1861—1865	979	257	2,476	368	—	536

¹⁾ A behozatalt illető adatok még közzétéve nincsenek.

É v	Francia- ország	Belgium	Nagy-Bri- tannia	Olaszország	Német biro- dalom	Éjtszak-Amé- rikai-Egy- Államok
Behozatala millió forintokban						
1866.....	1,118	299	2,953	348	—	913
1867.....	1,211	310	2,752	354	—	831
1868.....	1,322	346	2,947	358	—	751
1869.....	1,261	361	2,954	374	—	877
1870.....	1,143	368	3,033	358	—	916
Átlag 1866—1870	1,211	337	2,928	358	—	857
1871.....	1,427	511	3,310	384	—	1,093
1872.....	1,428	511	3,547	473	1,732	1,316
1873.....	1,422	569	3,713	504	2,127	1,349
1874.....	1,403	517	3,701	518	1,835	1,192
1875.....	1,415	523	3,740	483	1,787	1,119
Átlag 1871—1875	1,419	526	3,602	472	1,870	1,214
1876.....	1,596	579	3,752	523	1,956	968
1877.....	1,468	571	3,944	456	1,936	948
1878.....	1,671	589	3,688	423	1,858	918
1879.....	1,838	610	3,630	499	1,944	936
1880.....	2,013	672	4,112	475	1,430	1,403
Átlag 1876—1880	1,717	604	3,825	475	1,825	1,034
1881.....	1,945	652	3,970	495	1,495	1,350
1882.....	1,929	643	4,130	490	1,582	1,522
1883.....	1,922	621	4,269	514	1,632	1,519
1884.....	1,738	570	3,900	527	1,630	1,402
1885.....	1,635	539	3,710	583	1,472	1,212
Átlag 1881—1885	1,834	605	3,996	522	1,562	1,401
Kivitele millió forintokban						
1851.....	463	80	—	—	—	—
1852.....	503	92	—	—	—	—
1853.....	616	118	—	—	—	—
1854.....	565	156	—	—	—	—
1855.....	623	138	—	—	—	—
Átlag 1851—1855	554	117	—	—	—	—
1856.....	757	148	1,158	—	—	560
1857.....	746	166	1,221	—	—	586

É v	Francia- ország	Belgium	Nagy-Bri- tannia	Olaszország	Német biro- dalom	Éjszak-Ame- rikai-Egy- Államok
	K i v i t e l e m i l l i ó f o r i n t o k b a n					
1858.....	755	153	1,166	—	—	527
1859.....	906	165	1,304	—	—	585
1860.....	911	188	1,359	—	—	664
Átlag 1856—1860	815	164	1,242	—	—	584
1861.....	770	181	1,251	—	—	430
1862.....	897	201	1,240	230	—	377
1863.....	1,057	214	1,466	253	—	391
1864.....	1,170	239	1,604	229	—	301
1865.....	1,236	241	1,658	223	—	288
Átlag 1861—1865	1,026	215	1,444	234	—	357
1866.....	1,272	257	1,889	245	—	709
1867.....	1,130	239	1,810	293	—	588
1868.....	1,116	263	1,797	314	—	566
1869.....	1,230	277	1,900	316	—	578
1870.....	1,121	276	1,996	302	—	791
Átlag 1866—1870	1,174	262	1,878	294	—	641
1871.....	1,149	356	2,231	430	—	900
1872.....	1,504	420	2,563	465	1,246	900
1873.....	1,514	463	2,552	453	1,233	1,061
1874.....	1,480	446	2,396	391	1,230	1,196
1875.....	1,549	441	2,235	409	1,280	1,049
Átlag 1871—1875	1,440	425	2,395	430	1,247	1,021
1876.....	1,430	426	2,006	483	1,303	1,104
1877.....	1,374	430	1,989	374	1,414	1,238
1878.....	1,272	445	1,928	400	1,458	1,430
1879.....	1,292	476	1,915	429	1,410	1,467
1880.....	1,387	487	2,231	441	1,473	1,730
Átlag 1876—1880	1,351	453	2,014	426	1,411	1,394
1881.....	1,424	521	2,340	466	1,520	1,856
1882.....	1,430	530	2,415	460	1,622	1,540
1883.....	1,381	537	2,398	473	1,636	1,689
1884.....	1,293	535	2,330	426	1,602	1,522
1885.....	1,235	480	2,130	378	1,430	1,526
Átlag 1881—1885	1,353	521	2,322	441	1,561	1,627

É v	Francia- ország	Belgium	Nagy-Bri- tannia	Olaszország	Német biro- dalom	Éjszak-Ame- rikai-Egy- Államok
	Összesforgalma millió forintokban					
1851.....	769	167	—	—	—	—
1852.....	899	199	—	—	—	—
1853.....	1,094	237	—	—	—	—
1854.....	1,081	293	—	—	—	—
1855.....	1,261	292	—	—	—	—
Átlag 1851—1855	1,021	238	—	—	—	—
1856.....	1,552	322	2,883	—	—	1,212
1857.....	1,495	340	3,099	—	—	1,318
1858.....	1,380	329	2,812	—	—	1,081
1859.....	1,562	345	3,096	—	—	1,281
1860.....	1,670	395	3,464	—	—	1,407
Átlag 1856—1860	1,532	346	3,071	—	—	1,259
1861.....	1,746	404	3,426	—	—	1,038
1862.....	1,776	437	3,497	562	—	775
1863.....	2,027	461	3,955	614	—	902
1864.....	2,181	515	4,354	623	—	966
1865.....	2,293	544	4,369	609	—	789
Átlag 1861—1865	2,005	472	3,920	602	—	893
1866.....	2,390	556	4,842	593	—	1,622
1867.....	2,341	549	4,562	647	—	1,419
1868.....	2,438	609	4,744	672	—	1,317
1869.....	2,491	638	4,854	690	—	1,455
1870.....	2,264	644	5,029	660	—	1,707
Átlag 1866—1870	2,385	599	4,806	652	—	1,498
1871.....	2,576	867	5,541	814	—	1,993
1872.....	2,932	931	6,110	938	2,978	2,216
1873.....	2,937	1,032	6,265	957	3,360	2,410
1874.....	2,883	963	6,097	909	3,065	2,388
1875.....	2,964	964	5,975	892	3,067	2,168
Átlag 1871—1875	2,859	951	5,997	902	3,117	2,235
1876.....	3,026	1,005	5,758	1,006	3,259	2,072
1877.....	2,842	1,001	5,933	830	3,350	2,186

É v	Francia- ország	Belgium	Nagy-Bri- tannia	Olaszország	Német biro- dalom	Észak-Ame- rika-Egy.- Államok
	Összes forgalma millió forintokban					
1878.....	2,943	1,034	5,616	823	3,316	2,348
1879.....	3,130	1,086	5,545	928	3,354	2,403
1880.....	3,400	1,159	6,343	916	2,903	3,133
Átlag 1876—1880	3,068	1,056	5,839	901	3,236	1,428
1881.....	3,369	1,173	6,310	961	3,015	3,206
1882.....	3,359	1,173	6,545	950	3,204	3,062
1883.....	3,303	1,158	6,667	987	3,268	3,208
1884.....	3,031	1,105	6,230	953	3,232	2,924
1885.....	2,870	1,019	5,840	961	2,902	2,738
Átlag 1881—1885	3,187	1,126	6,318	963	3,124	3,027

A mint a fentebbi kimutatásokból kitetszik, az államok külforgalma míg az ötvenes évek óta óriási arányokban emelkedett, az utóbbi évek alatt, különösen 1883-tól kezdve aránylag jelentékenyen megcsökkent. Ez utóbbi körülménynek okát nem annyira az évek forgalma megszorításának (bár a védvámok következtében némely cikkeknel ez is előfordult), hanem a nagymérvű árcsökkenésnek tulajdoníthatjuk.

A világ kereskedelmi forgalmának tömör képét 1867. óta, Neumann-Spallart következőleg állította össze:

É v	Bevitel	Kivitel	Összes külfor- galom
	m i l l i ó f o r i n t o k b a n		
1867/68	11,657	10,450	22,107
1869/70	12,163	11,007	23,170
1872/73	15,544	13,338	28,882
1874/75	14,503	12,896	27,399
1876	14,934	12,969	27,903
1877	—	—	—
1878	15,086	13,594	28,680
1879	15,713	13,549	29,262
1880	17,131	14,780	31,911
1881	17,089	15,107	32,196
1882	17,967	15,596	33,563
1883	18,162	15,770	33,932
1884	17,329	15,214	32,543
1885	16,439	14,407	30,846

A világ összes forgalmában hasonló symptomákat látunk, emelkedést egészen 1882. illetőleg 1883-ig s az utolsó két évben jelentékeny csökkenést.

Hogy az 1885. évi forgalomban az egyes világrészek mily arányban vettek részt, az előbb említett forrás szerint, a következő számok mutatják:

	Behozatal		Kivitel		Együtt	
	millió frt	%	millió frt	%	millió frt	%
Európa.	11,647	70'85	9,122	63'32	20,769	67'33
Amerika	2,449	14'90	2,882	20'00	5,331	17'28
Ázsia	1,315	8'00	1,535	10'65	2,850	9'24
Ausztrália	651	3'96	543	3'77	1,194	3'87
Afrika	377	2'29	325	2'26	702	2'28
Összesen	16,439	100'00	14,407	100'00	30,846	100'00

A világforgalom összes értékéből tehát 67'33⁰/₀ Európára esik, s különösen nagy arányban részesül Európa a bevitelben. Amerika, melyre a bevitelből nem egészen 15⁰/₀ esik, a kivitelben már 20⁰/₀-kal szerepel, Ázsia arányszáma is jelentékenyen nagyobb a kivitelben, mint a bevitelben, Ausztráliáé és Áfrikáé ellenben valamivel kisebb. A fentebbiekből az is kitűnik, hogy Európa árúmérlege erősen passiv, Amerikáé és Ázsiáé pedig erősen activ. Ebből azonban kedvezőtlen tünetet nem olvashatunk ki Európára nézve, természetes következménye lévén ez az Európában felhalmozódott tőkegazdagságnak s a gyarmatországok viszonyának az anyai államokhoz.

4. Vámbevételek.

Tekintetbe véve egyrésről azon általános áramlatot, mely a fokozódó államszükségleteket a vámbevételekből kívánja fedezni, másrésről a szomorú tényállást, hogy az államok termelésök védelmét ufolag a vámokban keresik, czélszerűnek tartottuk e fejezetet részletesebben feldolgozni. A vámbevételek ugyan tulajdonképen az állami pénzügy keretébe tartoznak, de minthogy szorosan összefüggenek a külforgalommal, melyre védvamos politika mellett szabályozólag is hatnak, czélszerűbbnek véltük itt tárgyalni.

Az osztrák-magyar monarchia vámjövedelmét a következő táblázat mutatja 1854 óta és pedig 1854—78-ban ezer ezüst, 1879—1885-ben pedig ezer aranyforintokban. Bár az osztrák és a magyar határokon levő vámhivatalok adatait külön adjuk, ebből nem következik, hogy a magyar kereskedés csak ezen vámbevételeket szolgáltatta volna, tudva lévén, hogy hazánk kereskedelmének legnagyobb része szintén a nyugati határokon át foly s így az osztrák vámhivatalok bevételeit öregbiti.

É v	Behozott áruk után			Kivitt árak után	Behozott áruk után	
	az osztrák	a magyar	összesen		az osztrák	a magyar
	vámhivatalnál sze- detett be				vámhivatalnál szede- tett be százalékokban	
	1 0 0 0 e z ü s t f o r i n t o k b a n					
1854..	15,139	2,041	17,180	871	88'12	11'88
1855..	19,193	2,834	22,027	648	87'13	12'87
1856..	19,835	2 172	22,007	626	90'13	9'87
1857..	18,385	1,780	20,165	623	91'17	8'83
1858..	19,533	1,816	21,349	646	91'49	8'51
5 évi átlag	18,417	2,129	20,546	683	89'64	10'36
1859..	12,686	1,601	14,287	342	88'19	11'21
1860..	11,435	1,475	12,910	502	87'57	11'43
1861..	10,931	1,823	12,754	414	85'71	14'29
1862..	11,959	1,774	13,733	421	87'08	12'92
1863..	11,913	1,820	13,733	522	86'75	13'25
5 évi átlag	11,785	1,698	13,483	440	87'41	12'59
1864..	10,769	1,756	12,525	507	85'98	14'02
1865..	10,773	1,635	12,408	294	86'82	13'18
1866..	8,126	1,509	9,635	248	84'34	15'66
1867..	9,945	1,769	11,714	231	84'90	15'10
1868..	14,854	2,663	17,517	111	84'80	15'20
5 évi átlag	10,893	1,867	12,760	278	85'27	14'63
1869..	17,491	2,840	20,331	128	86'03	13'97
1870..	17,388	3,062	20,450	144	85'03	14'97
1871..	20,974	3,070	24,044	151	87'23	12'77
1872..	23,506	4,276	27,782	165	84'61	15'39
1873..	22,697	3,304	26,001	208	87'29	12'71
5 évi átlag	20,411	3,311	23,722	159	86'04	13'96
1874..	18,003	2,395	20,398	282	88'26	11'74
1875..	17,914	2,539	20,453	240	87'59	12'41
1876..	16,631	2,415	19,046	228	87'82	12'68
1877..	17,261	2,415	19,676	179	87'73	12'27
1878..	20,211	2,116	22,327	139	90'52	9'48
5 évi átlag	18,004	2,376	20,380	214	88'34	11'66

É v	Behozott áruk után			Kivitt árak után	Behozott áruk után	
	az osztrák	a magyar	összesen		az osztrák	a magyar
	vámhivatalnál sze- detett be				vámhivatalnál sze- detett be százalékokban	
1000 a r a n y f o r i n t o k b a n						
1879..	18,556	2,286	20,842	9	89'03	10'97
1880..	23,819	2,251	26,070	63	91'37	8'63
1881..	26,253	3,186	29,498 ¹⁾	31	89'00	10'80
1882..	33,453	4,195	37,738 ²⁾	33	88'64	11'12
1883..	39,581	5,425	45,063 ³⁾	36	37'83	12'04
5 évi átlag	28,352	3,469	31,842	34	88'98	10'89
1884..	39,174	5,414	44,724 ⁴⁾	39	87'60	12'10
1885..	34,604	5,130	39,871 ⁵⁾	61	86'80	12'86

A vámbevételek 1859-től 1867-ig bezárólag igen alacsonyok voltak, 1868-czal emelkedés állt be, de különösen nagy emelkedést látunk a nyolczvanas években, főleg a védvamos irányzat térfoglalása folytán. Természetesen a behozatali vámokról szólunk, a kiviteli vámok, kivált újabb időben egyáltalán nem birnak fontossággal.

A vámbevételeket határok szerint a következő kimutatás részletezi :

Határok, melyeken át a behozatal történt	1854-ben	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1854-ben	1885-ben
	e z e r f o r i n t o k b a n ⁶⁾						az összes vámjő- vedelem száza- lékában	
Délnémetország.	983	7,413	8,439	8,758	9,691	7,434	5'72	18'65
Szászország	2,848	10,799	12,732	14,138	11,591	9,653	16'58	24'21
Poroszország ...	883	3,364	3,654	3,911	3,291	2,776	5'14	6'96
Együtt...	4,714	21,576	24,825	26,807	24,573	19,863	27'44	49'82

¹⁾ Ebben foglaltatik a Boszniában beszedett 59 ezer frt. vámjővedelem is.

²⁾ » » » » » 90 » » » » »

³⁾ » » » » » 57 » » » » »

⁴⁾ » » » » » 136 » » » » »

⁵⁾ » » » » » 137 » » » » »

⁶⁾ 1854-ben ezüst-, 1881—85-ben aranyforintokban.

Határok, melyeken át a behozatal történt	1854-ben	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ban	1885-ben	1854-ben	1885-ben
	e z e r f o r i n t o k b a n ²⁾						az összes vámjő- vedelem száza- lékában	
Oroszország....	688	174	381	735	1,197	1,243	4'01	3'12
Románia		388	393	400	438	362		0'91
Szerbia, Török- ország és Monte- negro	1,534						8'93	
Olaszország	2,566	592	614	547	466	548	14'93	1'27
Svájcz	232	195	243	338	319	362	1'35	0'91
Trieszt	4,101	5,060	8,818	13,405	14,722	14,653	23'87	36'75
Egyéb kikötők.. ¹⁾	3,345	1,004	1,813	2,226	2,409	2,340	19'47	5'87
Összesen..	17,180	29,498	37,738	45,063	44,724	39,871	100'00	100'00

Legnagyobb a vámbevétel a német határokon, azután a ten-
gerfelől behozott árúk után. 1885-ben az 1854-ki vámjövedelemmel
szemben nagy emelkedést látunk Németországnál és Triesztnél,
ellenben nagy csökkenést Olaszországnál, Trieszt kivételével, a többi
kikötőknél (mit Velence elvesztése indokol) és a Balkán álla-
moknál.

A vámjövedelem az árúbehozatal után, árúnemek sze-
rint, következő volt:

Áru nemek	1854	1881	1882	1883	1884	1885	1854	1885
	e z e r f o r i n t o k b a n ²⁾						az összes vám- jövedelem százalékában	
1. Kávé	2,913	8,590	11,036	12,724	13,367	13,778	16'96	34'56
2. Nyers ásványolaj Finomított és félig finomított	—	63	100	311	931	1,257	—	3'15
	—	4,089	5,545	7,763	6,911	4,616	—	11'58
Együtt..	—	4,152	5,645	8,074	7,842	5,873	—	14'73
3. Vas és vasárúk ..	349	1,586	2,372	3,728	3,017	2,029	2'03	5'09
4. Gépek	259	960	1,670	2,010	2,006	1,521	1'50	3'81
5. Déligyűnölcs ...	691	1,097	1,412	1,579	1,567	1,485	4'02	3'72

¹⁾ Velence is beszámítva.

²⁾ 1854-ben ezüst-, 1881—85-ben aranyforintokban.

Áru nemek	1854	1881	1882	1883	1884	1885	1854	1885
	e z e r f o r i n t o k b a n ¹⁾						az összes vám-jövedelem százalékában	
6. Gyapjúárúk	300	1,880	2,037	1,854	1,772	1,481	1'75	3'71
7. Pamutfonál.....	349	1,372	1,609	1,857	1,732	1,332	2'08	3'35
8. Pamutárúk.....	412	898	926	1,116	1,398	1,071	2'40	2'69
9. Selyemárúk.....	187	823	842	904	908	826	1'09	2'07
10. Vágó- és ígás-marha	953	918	1,003	980	670	753	5'55	1'89
11. Bőr és bőrárúk..	291	744	851	816	789	692	1'69	1'73
12. Fűszerek.....	326	588	736	565	583	637	1'90	1'60
13. Gabona és hüvelyesek	1,097	—	225	457	624	517	6'39	1'30
14. Vegyi termelvények, festő-, gyógy- és illatszerek.....	61	439	539	597	552	502	0'36	1'26
15. Bor.....	864	362	552	589	553	499	5'03	1'25
16. Égetett szeszesfolyadékok.....	231	314	429	346	429	448	1'35	1'12
17. Apróárúk és órák	133	220	319	421	444	437	0'77	1'09
18. Halak és húsállatok.....	286	258	358	367	430	429	1'67	1'08
19. Thea	57	220	354	299	345	407	0'33	1'02
20. Rizs	149	452	476	448	397	374	0'87	0'94
21. Vegyszereti segédanyagok	133	358	380	472	446	370	0'77	0'93
22. Gyapjúfonál....	150	283	322	300	375	351	0'87	0'88
23. Ruha-, fehérnemű- és diszitőárúk	54	251	274	304	338	318	0'31	0'80
24. Zsíros olajok ...	1,047	268	287	428	355	309	6'09	0'77
25. Zsiradékok	132	199	200	226	242	267	0'77	0'67
26. Papír és papírárúk	39	139	182	230	244	254	0'23	0'64
27. Vászónárúk, beleértve a juta- és kenderárukat is. ebből:	26	299	381	579	383	221	0'15	0'55
jutaárúk	—	236	310	496	301	131	—	0'33
28. Üveg és üvegárúk	19	198	234	234	210	173	0'11	0'43
29. Faárúk	34	113	143	176	177	168	0'20	0'42
30. Kocsik és szánok	5	66	22	12	64	130	0'03	0'33
31. Cukor	4,732	80	101	88	68	72	27'54	0'18
32. Pótkávé	—	77	75	10	7	3	—	0'01
33. Egyéb vámköteles áruk.....	901	1,294	1,746	2,273	2,390	2,144	5'24	5'38
Összesen..	17,180	29,498	37,738	45,063	44,724	39,871	100'00	100'00

¹⁾ 1854-ben ezüst, 1881—1885-ben aranyforintokban.

Legtöbb jövedelmet hozott 1854-ben a cukor-, 1885-ben a kávévám, tehát akkor inkább véd-, most pedig pénzügyi vám, s ha végig tekintünk az árúk során s az utánuk befolyt vámjövedelmen, azt látjuk, hogy a pénzügyi vámok általában túlsúlyban vannak a bel-földi termelést oltalmazó védvámok felett.

A vámbevételek nagyságára nézve álljon itt a következő nemzetközi összehasonlítás, mely szintén a beviteli vámok jövedelmét tünteti föl: ¹⁾

Az ország neve	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Átlag 1881—85-ben
	ezer forintokban					
Éjszak-Am.-Egy.-Álla- mok	406,478	452,798	440,286	398,674	372,371	414,121
N.-Britannia és Irhon	193,875	195,599	198,025	200,303	202,397	198,040
Franciaország	130,960	131,440	131,920	133,560	147,360	135,048
Németország	96,210	101,400	104,896	110,480	120,857	106,769
Oroszország	90,932	104,833	101,773	98,729	95,442	98,342
Olaszország	56,573	57,016	63,067	65,341	87,751	65,950
Oszták-magyar mon.	29,498	37,738	45,063	44,724	39,871	39,379
Argentini köztársaság	30,550	33,860	38,124	47,278	46,412	39,245
China	40,690	40,200	37,230	37,720	38,290	38,826
Spanyolország	33,871	39,852	39,057	34,442	34,428	36,330
Portugália	23,666	25,523	25,117	27,154	—	25,365
Chili	20,297	26,050	25,200	26,210	19,293	23,410
Svédország	16,526	17,329	18,705	18,911	—	14,294
Törökország	—	—	13,622	—	—	13,622
Dánia	12,244	12,770	13,375	13,995	—	13,096
Belgium	10,717	11,309	11,288	10,271	11,361	10,989
Norvégia	8,446	9,515	10,073	10,333	10,254	9,724
Svéd	6,707	7,147	7,753	8,297	8,317	7,644
Görögország	5,856	7,900	—	—	—	6,878
Románia	5,257	5,304	6,961	5,434	—	5,739
Egyiptom	5,066	4,011	5,330	—	—	4,802
Németalföld	4,190	4,145	4,347	4,253	4,198	4,227
Japán	3,095	2,913	2,820	2,850	—	2,919

Monarchiánk a vámjövedelem nagyságát tekintve, az utóbbi 5 évi átlag szerint hetedik, az 1885. évi adatok szerint pedig csak nyolczadik helyen áll s vámjövedelme úgy népszámához, valamint külforgalmának nagyságához képest igen csekély. A beviteli vámokból óriás jövedelme van az Egyesült-Államoknak, melyet egyetlen

¹⁾ Stat. abstract for the principal and other foreign countries. London, 1886.

állam vámbevétele sem közelít meg, továbbá Angliának, Francia-, Német- és Oroszországnak.

1886-ban, a mennyiben a hivatalos kiadványok már megjelentek, a különböző országok vámjövedelme következő volt:

Éjszakamerikai Egyesült-Államok	395.596,000	frt
Nagy-Britannia és Irhon	201.396,000	»
Németország	124.054,000	»
Olaszország	63.508,000	»
Németalföld	4.242,000	»

Hogy az alább felsorolt államok, mily árúból merítik a legtöbb vámjövedelmet, azt a következő számok mutatják: 1)

A bevitt vámköteles cikkek neve	Összes vámjő- vedelem 1000 forintokban	Az összes vámjő- vedék 0/0-ában	A bevitt vámköteles cikkek neve	Összes vámjő- vedelem 1000 forintokban	Az összes vámjő- vedék 0/0-ában
Éjszakamerikai Egyesült Államok (1886-ban).					
Cukor, czukrossá- gok és melasz . .	108,736	27.50	Üveg és üvegáruk . .	7,759	1.96
Gyapju és gyapju- gyártmányok . .	68,051	17.20	Gyümölcs	7,348	1.86
Vas és aczél s gyárt- mányok ezekből .	30,727	7.77	Bőr és bőrgyártmá- nyok	6,850	1.73
Selyemgyártmányok	29,270	7.40	Agyag-, kő- és por- cellánáruk	5,941	1.50
Pamutgyártmányok.	24,679	6.24	Divatczikkek, illat- szerek	5,158	1.30
Len, kender és juta s gyártmányok ezek- ből	19,421	4.90	Liszt	2,188	0.55
Dohány és dohány- gyártmányok . .	17,453	4.41	Együtt	357,819	90.45
Szesz, festett likőrök, bor	15,107	3.82	Egyéb vámköteles cikkek	37,777	9.55
Vegyszeri cikkek, mérgek, festékek s gyógyszerek . . .	9,131	2.31	Összesen	395,596	100.00

1) Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich. Herausgegeben vom Kaiserlichen statistischen Amt. Achter Jahrg. 1887. Berlin, 1887. — Movimento commerciale del Regno d'Italia nell'anno 1886. Roma, 1877. — Tableau général du commerce de la France avec ses colonies et les puissances étrangères pendant l'année 1885. — Statistique de la Belgique. Tableau général du commerce avec les pays étrangers pendant l'année 1885. Publié par le ministre des finances. Bruxelles 1886. — Annuaire statistique des Pays-Bas pour 1886 et années antérieures. Publié par l'Institut de statistique fondé par la Société de Statistique des Pays-Bas. — Annual statement of the United Kingdom. For the year 1887. London 1887. — Statistical abstract of the United States. 1886. Washington, 1887.

A bevitt vámköteles cikkek neve		Összes vámjő- vedelem 1000 forintokban	Az összes vámjő- vedék 0/0-ában	A bevitt vámköteles cikkek neve		Összes vámjő- vedelem 1000 forintokban	Az összes vámjő- vedék 0/0-ában
Nagy-Britannia és Irhon (1886-ban)							
Dohány és dohány- gyártmányok . . .	94,099	46'72		Kakao, kakaóhüvely és csokoládé . . .	730	0'36	
Téa	44,727	22'21		Czikoria	654	0'32	
Szeszes italok . . .	1) 42,553	21'18		Együtt	201,204	99'90	
Bor	11,312	5'62		Egyéb vámköteles cikkek	192	0'10	
Gyümölcs	2) 5,105	2'53		Összesen	201,396	100'00	
Kávé	2,024	1'01					
Franciaország (1885).							
Kávé	42,680	28'96		Vas, nyersvas és aczél	1,680	1'14	
Czukor külföldről .	26,960	18'30		Pamutfonál	1,560	1'06	
Czukor a francia gyarmatokból . . .	13,240	8'98		Pálinka és minden- féle szeszek	1,120	0'76	
Kő- és palaolaj . .	11,000 ³⁾	7'47		Gépek és mechanikai eszközök	1,040	0'71	
Bor	6,360	4'31		Sör	1,040	0'71	
Kakao	5,080	3'45		Szerszámok és más művek fémből . . .	1,040	0'71	
Kőszén és pirszen .	4,760	3'22		Együtt	135,896	92'22	
Gabnaneműek . . .	4,480	3'04		Egyéb vámköteles cikkek	11,464	7'78	
Pamutszövetek . . .	3,480	2'36		Összesen	147,360	100'00	
Gyapjuszövetek . . .	3,400	2'31					
Asztali gyümölcsök .	2,640	1'79					
Állatok ⁴⁾	2,256	1'53					
Bors és paprika . .	2,080	1'41					
Németország (1886).							
Kávé és pótkávé . . .	24,736	19'9		Déli gyümölcs . . .	1,502	1'2	
Dohány és dohány- gyártmányok . . .	17,793	14'3		Fűszerek	1,487	1'2	
Gabona, hüvelyesek, maláta	15,097	12'2		Rizs	1,416	1'1	
Bor és gyümölcsbor .	7,216	5'8		Nyersvas	847	0'7	
Épület- és műfa . .	3,463	2'8		Téa	807	0'65	
Állatok ⁴⁾	3,206	2'6		Együtt	81,898	65'95	
Pamutfonál	2,634	2'1		Egyéb vámköteles cikkek	42,156	34'05	
Héring	1,694	1'4		Összesen	124,054	100'00	

1) Ebből 19.887,000 frt rumra, 13,682,000 frt közönséges pálinkára esik, a többi egyéb szeszes italokra.

2) Ebből 3.009,000 frt az aprószőlőre, 1.609,000 frt pedig a közönséges szőlőre esik.

3) Ebből 8.840,000 frt a nyers kőolajra esik.

4) Ló, szarvasmarha, juh, sertés.

A bevitt vámköteles czikk neve	Összes vámjő- vedelem 1000 forintokban	Az összes vámjő- vedék 0/0-ában	A bevitt vámköteles czikk neve	Összes vámjő- vedelem 1000 forintokban	Az összes vámjő- vedék 0/0-ában
Olaszország (1886).					
Czukor	14,675	23'11	Selyem	822	1'30
Kőolaj (finomított)	9,409	14'82	Szárított és füstölt		
Pamutárúk	6,450	10'16	halak	804	1'26
Kávé	6,061	9'54	Együtt	54,062	85'13
Gabonaneműek	5,841	9'20	Egyéb vámköteles		
Vas- és aczélárúk	5,007	7'88	czikkek	9,446	14'87
Gyapjuszövetek	3,061	4'82	Összesen	63,508	100'00
Apróárúk	1,108	1'74			
Gépek és géprészek	824	1'30			
Belgium (1885.)					
Dohány és dohány- gyártmányok	1,974	17'37	Ruházatok.	347	3'06
Kávé	1,388	12'22	Fémek	309	2'72
Épületfa	961	8'46	Sör	266	2'34
Gyapjuszövetek	891	7'84	Szörp és melasz	228	2'01
Pamutszövetek	748	6'59	Sajt	186	1'64
Gyümölcs	672	5'01	Együtt	9,635	84'81
Finomított czukor	636	5'60	Egyéb vámköteles		
Pálinka és likőr	536	4'71	czikkek	1,726	15'19
Apró és vasárúk	493	4'34	Összesen	11,361	100'00
Németalföld (1886).					
Szövetek és kézmű- árúk	945	22'28	Divatczikkek	96	2'26
Téa	492	11'60	Szörp	96	2'26
Kőolaj	396	9'34	Sör	90	2'12
Sütemények (szelen- cében is)	205	4'84	Nyers és feldolgozott		
Apróárúk	172	4'06	bőrök	83	1'96
Ruházati czikkek	167	3'94	Szeszes italok	79	1'86
Feldolgozott vas	149	3'50	Együtt	3,178	74'92
Papír	107	2'52	Egyéb vámköteles		
Dohány és dohány- gyártmányok	101	2'38	czikkek	1,064	25'08
			Összesen	4,242	100'00

Kimutatásunk Oroszország kivételével, felöleli mind a nagyobb vámjövödelmű országokat, s érdekesen illusztrálja, hogy valamint monarchiánkban, a többi államoknál is, az Éjszakamerikai Egyesült-Államok kivételével, a pénzügyi vámok játszá a főszerepet, ezek adják a legnagyobb jövödelmet; Angliában csakis pénzügyi vámok vannak. Az ipari védvámok az Egyesült-Államokban, az ágrár-vámok pedig Németországban legdúsabb forrásai a vámjövödelmeknek.

G) Közlekedés.

1. Közutak.

A közutaknak három nemét különböztetjük meg Magyarországon, u. m.: az állami, törvényhatósági és községi utakat, a szerint a mint építésük- és fentartásukról az állam, a törvényhatóságok, vagy a községek gondoskodnak. Vannak ezenkívül még mezei utak is, melyek azonban mint nevük is mutatja nem a közforgalom számára szolgálnak.

Az utak hosszúságát, a következő számok mutatják:

	Magyarország Fiumével		Horvát-Szlavonország		Magyar birodalom	
	Hosszaság	esik 100 □ km. területre	Hosszaság	esik 100 □ km. területre	Hosszaság	esik 100 □ km. területre
	k i l o m é t e r					
Állami utak	5,975	2'14	1,237	2'91	7,212	2'24
Törvényhatósági utak.	34,040	12'17	4,505	10'59	38,545	11'96
Községi utak	45,248	16'17	12,694	29'86	57,942	17'98
Összesen	85,263	30'48	18,436	43'36	103,699	32'18

A községi utak hosszát csak hozzávetőlegesnek tekinthetjük, míg a mezei utak hosszáról egyáltalán nincsenek följegyzéseink.

Utainkat érdekesnek látjuk összehasonlítani pár külföldi állammal:

	Állami utak		Törvényhatósági utak		Községi utak	
	Hosszasága	esik 100 □ km. területre	Hosszasága	esik 100 □ km. területre	Hosszasága	esik 100 □ km. területre
Magyarország	7,212	2'24	38,545	11'96	57,942	17'98
Ausztria	15,420	5'14	43,544	14'52	37,877	12'63
Franciaország	37,540	7'10	147,306	27'87	483,547	91'48

Megjegyzendő, hogy az állami utak rovatában Ausztriánál a kincstári utak (Aerarial-Strassen), Franciaországnál a nemzeti utak (routes nationales), a törvényhatósági utak rovatában az előbbinél az országutak és kerületi utak (Landes-Strassen, Bezirks-Strassen), az utóbbinál pedig a megyei utak (routes départementales); végre a községi utak rovatában Ausztriánál szintén a községi utak, Franciaországnál pedig a vicinális utak (chemins vicinaux) foglalnak helyet, melyek közül azonban a nagy

közlekedési utakat (chemins de grande communication), minthogy ezeket a községek és departement-ok közösen tartják fenn, s fontosságuknál fogva is tülemelkednek a helyi szükséglet határán, a törvényhatósági utak rovátába soroztuk.

Állami és törvényhatósági utak tekintetében mindkét államnál sokkal rosszabbul állunk, de tényleg még rosszabbul állunk, mint a fentebbi számok mutatják, mert törvényhatósági utaink jelentékeny része, a községi utaknak pedig legnagyobb része, nincs kiépítve s így a sáros évszakokban a közlekedés rajtuk nagymértékben akadályozva van.

Hogy mennyi van kiépítve útainkból (nem számítva a községi utakat, melyekről e tekintetben nincsenek adataink) a következő számok mutatják:

Ország-rész	Kiépített	Kiépítetlen	Összes	Kiépített	Kiépítetlen	Összes
	állami utak			törvényhatósági utak		
	hossza kilométerekben					
1. Duna balpartja . .	748'457	—	748'457	3,912'201	339'926	4,252'127
2. Duna jobbpartja .	1,145'755	—	1,145'755	4,837'861	2,210'716	7,048'577
3. Duna-Tisza köze .	275'270	—	275'270	850'981	4,878'496	5,729'477
4. Tisza jobbpartja .	712'972	—	712'972	3,943'526	628'692	4,572'218
5. Tisza balpartja . .	695'592	—	695'592	1,904'001	2,145'681	4,049'682
6. Tisza-Maros szöge	806'222	3'240	809'462	2,149'459	1,021'214	3,170'673
7. Erdély	1,563'824	20'058	1,583'882	4,587'788	594'181	5,181'969
Összesen	5,948'092	23'298	5,971'390	22,185'817	11,818'906	34,004'723

A Magyarbirodalomban 1868 óta új állami utak építésére, a nagyobb elemi rombolások folytán történt újraépítések költségét is beleszámítva, állami zárszámadásaink tanúsága szerint, a következő összegek adattak ki:

1868 évben	447,425 forint	1878 évben	83,525 forint
1869 »	538,590 »	1879 »	125,352 »
1870 »	878,440 »	1880 »	80,146 »
1871 »	979,430 »	1881 »	100,286 »
1872 »	1,212,623 »	1882 »	188,524 »
1873 »	799,352 »	1883 »	199,055 »
1874 »	485,348 »	1884 »	159,286 »
1875 »	285,722 »	1885 »	209,582 »
1876 »	44,863 »	1886 »	118,569 »
1877 »	115,552 »		

Az állami utak kezelési és fentartási költsége szintén 1868 óta következő volt:

É v	Kezelés	Fentartás	Együtt
1868	107,032 forint	2.121,575 forint	2.228,607 forint
1869	106,967 »	2.360,154 »	2.467,121 »
1870	107,663 »	2.759,513 »	2.867,176 »
1871	124,140 »	3.556,187 »	3.680,327 »
1872	125,222 »	3.929,606 »	4.054,828 »
1873	120,858 »	3.691,651 »	3.812,509 »
1874	129,719 »	3.838,863 »	3.968,582 »
1875	111,858 »	2.413,147 »	2.525,005 »
1876	87,307 »	2.441,427 »	2.528,734 »
1877	87,307 »	2.392,155 »	2.479,462 »
1878	84,269 »	2.617,852 »	2.702,121 »
1879	86,665 »	2.289,328 »	2.375,993 »
1880	86,797 »	2.634,881 »	2.721,678 »
1881	85,105 »	2.538,248 »	2.623,353 »
1882	86,389 »	2.772,794 »	2.859,183 »
1883	89,935 »	2.677,836 »	2.767,771 »
1884	93,083 »	3.023,197 »	3.116,280 »
1885	109,974 »	3.097,236 »	3.207,210 »
1886	116,081 »	2.826,350 »	2.942,431 »

Összesen . . . 1.946,371 forint 53.982,000 forint 55.928,371 forint

A törvényhatósági utak a természetben leszolgált közmunkával és a közmunkaváltságból befolyó készpénzzel építtetnek és tartatnak fenn. A hadászatiilag fontos utak és nagyobb műépítmények fentartására azonban az állam is nyújt évről-évre kisebb-nagyobb összegeket. Ez országos segély 1869. óta következő összegekkel szerepel zárszámadásainkban:

1869. évben	39,985 forint	1878. évben	156,590 forint
1870. »	385,727 »	1879. »	151,313 »
1871. »	386,840 »	1880. »	175,087 »
1872. »	205,706 »	1881. »	160,978 »
1873. »	301,179 »	1882. »	271,249 »
1874. »	220,954 »	1883. »	216,223 »
1875. »	151,718 »	1884. »	163,472 »
1876. »	145,851 »	1885. »	297,539 »
1877. »	306,559 »	1886. »	222,569 »

Az 1885. évi **közmunkáról** és **közmunkaváltságról** álljon itt a következő kimutatás:

Ország rész	Az 1885. évre összeírt összes közmunka			Ebből megváltatott			Váltság- összeg forin- tokban
	2	1	kézi napszám	2	1	kézi napszám	
	fogatú ígás napszám			fogatú ígás napszám			
1. Duna bal partja . .	195,173	37.806	661,548	89,992	16,371	481,282	434,187
2. Duna jobb partja . .	377,934	71,015	1,030,497	199,639	22,537	497,400	697,136
3. Duna-Tisza köze . .	287,536	13,080	820,273	264,055	12,096	699,108	923,080
4. Tisza jobb partja . .	251,205	1,861	570.846	65,517	458	117,355	199,825
5. Tisza bal partja . .	225,371	2,983	797,067	178,901	2,702	511,744	650,827
6. Tisza-Maros szöge . .	325,484	18,786	832,853	126,515	10,918	472,487	510,714
7. Erdély	657,317	28,637	1,246,851	261,416	18,980	397,172	483,080
Összesen . . .	2,320,020	174,168	5,959,935	1,186,035	84,062	3,176,548	3,898,849

A közmunkának körülbelül fele váltatik meg, fele pedig természetben szolgáltatik le.

2. Vasútak.

Az első magyar vasút, az egykori középponti vasútnak pest-váci szakasza 1846. július 1-én adatott át a forgalomnak; ez idő óta nyilvános forgalomra szolgáló vasúthálózatunk fejlődését a következő kimutatás tünteti fel:

É v	Az év folytán megnyílt	Az év végén üzemben állt	É v	Az év folytán megnyílt	Az év végén üzemben állt
1846	35	35	1866	—	2,158
1847	126	161	1867	125	2,283
1848	17	178	1868	348	2,631
1849	—	178	1869	103	2,734
1850	44	222	1870	740	3,474
5 évi átlag	44	155	5 évi átlag	263	2,656
1851	134	356	1871	925	4,399
1852	—	356	1872	973	5,372
1853	58	414	1873	877	6,249
1854	65	479	1874	169	6,418
1855	78	557	1875	—	6,418
5 évi átlag	67	432	5 évi átlag	589	5,771
1856	102	659	1876	282	6,700
1857	292	951	1877	73	6,773
1858	305	1,256	1878	127	6,900
1859	136	1,392	1879	154	7,054
1860	222	1,614	1880	21	7,075
5 évi átlag	211	1,174	5 évi átlag	131	6,900
1861	221	1,835	1881	128	7,203
1862	75	1,910	1882	569	7,772
1863	33	1,943	1883	547	8,319
1864	—	1,943	1884	387	8,706
1865	215	2,158	1885	316	9,022
5 évi átlag	109	1,958	5 évi átlag	389	8,204
			1886	333	9,355

Az 1886. év végén üzletben állott hosszáságból 8,346.688 km. a magyar anyaországban, 1,008.683 km. pedig Horvát-Szlavonországban feküdt, az előbbiben tehát minden 1000 □ km. területre 29.834 km. s minden 100,000 lélekre 60.705 km. vasút esik, Horvát-Szla-

vonországban ellenben minden 1000 □ km. területre 23.583 km. s minden 100 ezer lélekre 52.982 km. vasút.

A vasútak hosszását, valamint a területhez és lélekszámhoz való arányát, az öt világrész különböző országaiban, a legújabb adatok szerint, a következő táblázat mutatja: ¹⁾

Folyó szám	Az országok meg- nevezése	Üzemben volt vas- utak hossza		Növekedés 1881. évtől 1885-ig		1885. év végén mennyi pályahossz esett minden	
		1881	1885			100 □ kilom.	100,000 lakos- ra
		é v v é g é n		abszolutszámok- ban	%-ban		
		k i l o m é t e r e k b e n					
	Európa.						
1	Oszt.-magy.-monarchia beleértve Boszniát is	18,889	22,613	3,724	19'7	3'4	56
2	Német birodalom :						
	Poroszország	20,061	22,342	2,281	11'4	6'4	79
	Bajorország	4,874	5,142	268	5'5	6'8	95
	Szászország	2,045	2,232	187	9'3	14'9	70
	Württemberg	1,448	1,560	112	7'7	8'0	78
	Baden	1,312	1,331	19	1'4	8'8	83
	Elszász-Lothringia .	1,222	1,361	139	11'4	9'4	87
	Többinémet államok	3,295	3,567	272	7'6	6'8	75
	Német birodalom össz.	34,257	37,535	3,278	9'6	6'9	80
3	Nagybritannia és Írhn.	29,262	30,843	1,581	5'4	9'8	84
4	Franciaország	27,618	32,491	4,873	17'6	6'1	87
5	Oroszország (Finnorsz.)	23,896	26,483	2,587	10'8	0'5	30
6	Olaszország	8,893	10,354	1,461	16'4	3'6	35
7	Belgium	4,182	4,410	228	5'5	15'0	76
8	Németalföld (Luxem- burggal	2,360	2,800	440	18'6	7'9	62
9	Svájcz	2,618	2,797	179	6'8	6'8	97
10	Spanyolország	7,794	9,185	1,391	17'8	1'8	55
11	Portugália	1,219	1,529	310	25'4	1'7	35
12	Dánia	1,620	1,942	322	19'9	5'1	95
13	Norvégia	1,115	1,562	447	40'1	0'5	81
14	Svédország	6,174	6,892	718	11'6	1'5	148
15	Szerbia	—	244	244	—	0'5	13
16	Románia	1,430	1,660	230	16'1	1'3	31
17	Görögország	11	323	312	2,836'4	—	—
18	Európai Törökország, Bulgária, Rumélia .	1,394	1,394	—	—	—	—
	Európa összesen . .	172,732	195,057	22,325	12'9	—	—

¹⁾ Archiv für Eisenbahnwesen. Berlin, 1887.

Folyó szám	Az országok meg- nevezése	Üzemben volt vas- utak hossza		Növekedés 1881. évtől 1885-ig		1885. év végén mennyi pálya- hossz esett minden	
		1881	1885			100 □ kilom.	100,000 lakosra
		é v v é g é n		abszolút számok- ban	%-ban		
		k i l o m é t e r e k b e n					
Amerika.							
19	Amer. egyesült államok	163,118	207,508	44,390	27'2	2'2	364
20	Brit-Észak-Amerika . .	12,000	17,500	5,500	45'8	0'2	405
21	Mexicó	2,500	5,600	3,100	124'0	0'3	54
22	Columbiai egy.-államok	250	265	15	6'0	—	9
23	Cuba	1,500	1,600	100	6'7	1'4	112
24	Venezuela	90	153	63	70'0	—	7
25	San-Domingo-köztárs. .	80	80	—	—	0'3	15
26	Brazília	3,900	7,062	3,162	81'1	0'1	54
27	Argentini köztárs. . .	2,500	5,484	2,984	119'4	0'2	186
28	Paraguay	72	72	—	—	—	15
29	Uruguay	430	500	70	16'3	0'3	96
30	Chili	1,800	2,100	300	16'7	0'3	85
31	Peru	2,600	2,600	—	—	0'3	87
32	Bolivia	56	70	14	25'0	—	3
33	Equador	69	69	—	—	—	5
	Amerika összesen . .	190,965	250,663	59,698	31'3	—	—
Ázsia.							
34	Britt-India	15,800	19,308	3,508	22'2	0'5	7
35	Ceylon	200	289	89	44'5	0'5	14
36	Kis-Ázsia	372	372	—	—	—	—
37	Orosz kaspitengerentuli terület	—	500	500	—	0'1	70
38	Németalföldi India . .	600	1,150	550	91'7	—	—
39	Japán	120	559	439	365'8	0'1	2
	Ázsia összesen . .	17,092	22,178	5,086	29'7	—	—
Afrika.							
40	Egyiptom	1,50	1,500	—	—	0'1	22
41	Algír és Tunis	1,40	1,950	550	39'3	—	—
42	Fokföld	1,40	2,793	1,393	99'5	0'4	176
43	Natalia	120	160	40	33'3		
44	Mauritius, Réunion és Szenegal területe . .	200	492	292	146'0	—	—
	Afrika összesen . .	4,620	6,895	2,275	49'2	—	—

Folyó szám	Az országok megnevezése	Üzemben volt vasutak hossza		Növekedés 1881. értől 1885 ig		1885. év végén mennyi pályahossz esett minden	
		1881	1885			100 □ kilom.	100,000 lakosra
		é v v é g é n		abszolutszámokban	%-ban		
		k i l o m é t e r e k b e n					
	Ausztrália.						
45	Uj-Seeland	2,150	2,662	512	23'8	1'0	438
46	Victória	1,915	2,697	782	40'9	1'2	314
47	Uj-dél-Wales	1,593	2,860	1,267	79'5	0'4	387
48	Dél-Ausztrália	1,100	1,711	611	55'6	0'2	639
49	Queensland	1,280	2,308	1,028	80'3	0'1	1,021
50	Tasmania	277	413	136	49'1	0'6	316
51	Nyugat-Ausztrália . . .	144	296	152	105'6	—	1,020
	Ausztrália összesen . .	8,459	12,947	4,488	53'1	—	—
	Főösszeg	393,868	487,740	93,872	23'8	—	—

A hazai vasutak hosszúságát a jelenlegi **birtokállapot** és **kezelés szerint**, a következő táblázat mutatja:

Vasutaink minőségök szerint	Pályahosszaság		Üzleti hosszúság	
	1886-ban kilométerekben			
	összesen	%	összesen	%
I. Tisztán magyar vasutak.				
A) Magyar királyi államvasutak.	4,211'593	45'02	4,224'791	44'63
B) Magán vasutak.				
a) Állami kezelés alatt.				
Arad-temesvári vasút	55'458	0'59	57'154	0'60
Békés-földvár-békési helyi vasút . .	7'269	0'08	7'241	0'08
Bród-bosznabródi vasút	3'586	0'04	3'321	0'03
Csáktornya-zágrábi (zagoriai) helyi vasút	115'505	1'23	128'756	1'36
Debreczen-hajdu-nánási helyi vasút .	56'328	0'60	56'844	0'60
Marosvásárhely-szászrégeni helyi vasút	32'459	0'35	32'253	0'34
Mezőtúr-túrkevei helyi vasút . . .	15'158	0'16	15'286	0'16
Nagyvárad - belényes - vaskóhi helyi vasút	30'656	0'33	30'825	0'33
Pusztatenyő - kúnszentmártoni helyi vasút	34'739	0'37	34'594	0'37
Ujszász-jászapáti helyi vasút . . .	31'529	0'34	31'618	0'33
Vinkovce-brčka-szavaparti helyi vasút	50'708	0'54	50'662	0'54
Magán vasutak állami kezelés alatt .	433'395	4'63	448'554	4'74

Vasutaink minőségök szerint	Pályahosszaság		Üzleti hosszúság	
	1886-ban kilométerekben			
	Összesen	o/o	Összesen	o/o
b) Magán kezelés alatt.				
Aradi és csanádi egyesült vasutak	268'597	2'87	266'970	2'82
Barcs-pakráczí helyi vasut	123'794	1'32	123'173	1'30
Budapest-pécsi vasut	264'329	2'83	288'321	3'05
Éjszakkeleti vasut magyar	580'347	6'21	577'924	6'11
Göllniczvölgyi helyi vasut	33'360	0'36	33'039	0'35
Győr-sopron-ebenfurti vasut	115'958	1'24	118'341	1'25
Kőszeg-szombathelyi helyi vasut	17'088	0'18	17'364	0'18
Mármarosi sóvasut helyi vasut	37'200	0'40	40'300	0'43
Mohács-pécsi vasut	67'726	0'72	67'553	0'71
Nagykikinda - nagybecskereki helyi vasut	70'547	0'75	70'370	0'74
Pécs-barcsi vasut	66'698	0'71	68'073	0'72
Szamosvölgyi vasut	110'420	1'18	125'201	1'32
Szatmár-nagybányai helyi vasut	56'165	0'60	60'411	0'64
Sziget kincstári sókamarai vasut	1'850	0'02	—	—
Magán vasutak magán kezelés alatt	1,814'079	19'39	1,857'040	19'62
A tisztán magyar vasutak összesen	6,459'067	69'04	6,530'385	68'99
II. Közös vasutak magyar vonalai.				
Osztrák-magyar államvasut	1,408'033	15'05	1,442'346	15'24
Déli vasut	701'482	7'49	703'206	7'43
Kassa-oderbergi vasut	362'614	3'88	362'777	3'83
I. Magyar-gácsországi vasut	119'399	1'28	119'876	1'27
Magyar-nyugoti vasut	304'776	3'26	307'215	3'24
A közös vasutak magyar vonalai	2,896'304	30'96	2,935'420	31'01
Magyarország vasutai	9,355'371	100'00	9,465'805	100'00

A fentebb felsorolt s immár kiépült vasúton kívül, 1886. végén, a következő vasúton voltak építés alatt:¹⁾

Munkács-beszki első rangú vasut	69'1 km.
Bihari helyi érdekű vasutak	85'6 »
Taraczköz-teresi helyi érdekű vasut	35'0 »
Marosludas-besztercei helyi érdekű vasut	98'0 »
Kisterenne-kaálkápola-kisújszállási (mátrai) helyi érdekű vasut	128'0 »
A sunja-brodi első rangú vasut sunja-gradiskai szakasza	75'0 »
N.-Károly-zilahai (szilágysági) helyi érdekű vasut	108'0 »

¹⁾ A közmunka és közlekedésügyi miniszternek a törvényhozás elé terjesztett jelentése a vezetése alatt álló miniszterium ügyköréhez tartozó üzleti ágak 1886. évi állapotáról és kezelési eredményeiről. Budapest, 1887.

Nyiregyháza-mátészalkai helyi érdekű vasut	57'0 »
Budapest-lőrinczi helyi érdekű vasut	7'8 »
Budapest-soroksári helyi érdekű vasut	10'0 »
Héjasfalva-székelyudvarhelyi helyi érdekű vasut	35'4 »
Kunszentmárton-szentesi helyi érdekű vasut	21'7 »
Nagyvárad-vaskohi helyi érd. vasut drágcséke-vaskohi szakasza	75'0 »
Osszesen	805'1 km.

A következő vasútvonalak építésére vonatkozólag pedig a tárgyalások folyamatban voltak, de az 1886. év végével befejezhetőek még nem voltak:

Varasd-lepoglava-golobuveczi helyi érdekű vasut	36 km.
Sopron-parndorfi helyi érdekű vasut	55 »
Szombathely-pinkafői helyi érdekű vasut	52 »
Torontáli helyi érdekű vasutak	90 »
Tepla-vláraszorosi helyi érdekű vasut	12 »
Csata-lévai helyi érdekű vasut	32 »
Budapest-szentendrei helyi érdekű vasut	16 »
Kisjenő-szentannai helyi érdekű vasut	21 »

A közös vasútak miatt, melyek a magyar államterületről az osztrák államterületre is kiterjednek, Magyarországnak egészen különálló vasúti statisztikája nincs; nincs pedig, mert a közös vasútnál az egységes részvény- és kötvénytőkét, részben a járműveket stb. elkülöníteni magyar- és osztrák vonalak szerint nem lehet. Ezért szükségesnek látszik a monarchia vasútainak hosszúságát oly csoportosításban is kimutatni, a hogy alább több rendbeli adatot közölni fogunk. 1886. végén a monarchia vasútai ből esett:

	Pályahosszaság kilom.	%	Üzleti hosszúság kilom.	%
A tisztán magyar vasutakra	6,459'067	28'07	6,530'385	28'08
A közösvasútak magyar vonalaira	2,896'304	12'59	2,935'420	12'62
» » osztrák »	2,985'481	12'97	2,968'406	12'77
Közös vasútakra együtt	5,881'785	25'56	5,903'826	25'39
A tisztán osztrák vasútakra	10,670'290	46'37	10,822'429	46'53
Főösszeg	23,011'142	100'00	23,256'640	100'00

A magyar államterületen fekvő vasútakból, a mint fentebb láttuk, az állami vasútakra 4,211'593 km. vagyis 45'2⁰/₁₀₀ esik. Hogy az **államvasútak** mily arányban szerepelnek a különböző államok vasúthálózatában, a következő számok mutatják: ¹⁾

¹⁾ Dr. H. F. Ritter von Brachelli: Statistische Skizzen der europäischen und amerikanischen Staaten. Leipzig 1887. — Stat. abstract for the principal and other foreign countries in each year from 1875 to 1884—85. London. 1886. — Stat. abstr. for the United Kingdom. London. 1887. — Annuario statistico italiano. Anno 1886. Roma 1887. — Annuaire statistique

Ország	Év	Államvasut		Társulati vasut		Együtt
		kilomét.	%	kilomét.	%	kilomét.
Norvégia	1885	1,494	95'65	68	4'35	1,562
Dánia	1884	1,461	89'78	143	10'22	1,604
Németország	1885	31,405	85'39	5,374	14'61	36,779
Belgium	»	3,166	71'79	1,244	28'21	4,410
Olaszország	1884	6,257	63'10	3,659	36'90	9,916
Németalföld	1885	1,426	59'19	983	40'81	2,409
Magyarország	1886	4,212	45'02	5,144	54'98	9,356
Portugália	1883	375	40'50	551	59'50	926
Ausztria	1885	5,153	38'40	8,267	61'60	13,420
Svédország	1884	2,312	35'03	4,288	64'97	6,600
Európai Oroszország	1886	3,122	12'17	22,532	87'83	25,654
Franciaország	»	2,232	6'87	30,259	93'13	32,491

Ujabb időben szép lendületet vett hazánkban a **helyiérdekű vasutak** kiépítése, melyek lehető olcsón építve, az érdekeltek saját erején létesülnek s míg egyrésről egyes vidékek forgalmának a legnagyobb szolgálatot teszik, addig az elsőrendű vasutak tápláló erei gyanánt működnek. 1886. végén, a helyiérdekű vasutakról szóló 1880. XXXI. törvényczikk előtt kiépülteket is beszámítva, a helyi érdekű vasutak hossza 1,586 kilométerre rúgott, s a mint az épülőben levő vasutakról szóló fentebbi kimutatás igazolja, ezen hosszúság még tovább is fog szaporodni.

A helyiérdekű vasutaktól megkülönböztetendők a **vontató pályák**, melyek nem a nyilvános forgalom, hanem egyes magános vállalat, többnyire ipari vállalat céljaira szolgálnak. A magyar állam területén 1886 végén körülbelül 240 kilométerre menő ily vontató pálya létezett.

Az osztrák-magyar monarchia vasútainak **beruházási tőkéje** 1885 végén következő összegekre rúgott:

	Összesen	Pályahossz-kilométerenkint
Magyar kir. államvasutak	457.432,368 frt	108,533 frt
Tisztán magyar magán vasutak	142.337,523 »	73,091 »
Együtt.	599.769,891 »	97,517 »
Közös vasutak ¹⁾	1,375.442,927 »	225,410 »
Osztrák vasutak ¹⁾	1,410.358,150 »	144,207 »

des Pay-Bas pour 1886 et années antérieures. — Alf. de Foville: La France économique. Paris 1887. — Archiv für Eisenbahnwesen. Berlin. 1887. — Stat. abstr. of the United States. 1886. Washington. 1887. — Az alábbi nemzetközi kimutatások ugyanezen forrásokból merítették.

¹⁾ A kezelésük alatt levő vontató pályák beruházási tőkéjével együtt.

Hogy a vasútakba a világon mily óriás összegek vannak befektetve, érdekesen illusztrálja a következő kimutatás.

Az egész világ vasutaiba beruházott tőke 1885. végén volt: ¹⁾

Európában	29.091,093,565 frt
A többi világrészben . . .	22.955,713,056 frt
	<u>52.046,806,621 frt</u>

A magántársulati vasutak a beruházási tőkét részint részvények, részint kötvények kibocsátásával szerzik be, néha azonban egyéb kölcsönökkel. A kibocsátott és törlesztett beruházási tőkét az osztrák-magyar monarchiában, az alábbi számok mutatják:

	Név- érték	Részvények		Elsőbbségi kötvények		Egyéb kölcsönök	
		kibocsátott	1885. vé- géig tör- lesztett	kibocsátott	1885. vé- géig tör- lesztett	kibocsá- tott	1885. vé- géig tör- lesztett
		f o r i n t					
Tisztán magyar vasutak	arany	—	—	21.605,000	692,000	4.693,917	406,917
	ezüst	31.779,800	—	34.762,300	401,200	1.270,156	770,156
	papír	21.283,600	20,000	19.832,300	89,100	1.350,761	56.136
Közös vasutak	arany	260.000,000	4.571,000	1,304.390,200	64.533,100	6.245,600	174,299
	ezüst	49.961,000	—	90.298,100	1.696,200		
Osztrák vasutak	arany	{ 318.742,212	1.873,125	391.874,100	25.119,525	8.954,613	363,335
	ezüst						
	papír						

A tisztán magyar vasutak részvénytőkéjéből alig van valami törlesztve, az elsőbbségi kötvények és egyéb kölcsönökből is kevés, az előbbieknél 1'56⁰/₀-a, az utóbbiaknak 16'86⁰/₀-ka, a közös vasutak részvénytőkéjének 1885. végeig 1'48⁰/₀-ka, kötvénytőkéjének 4'75⁰/₀-ka, az osztrák vasutak részv. tőkéjének 0'59⁰/₀-ka, kötvénytőkéjének pedig 6'41⁰/₀-ka volt törlesztve.

Az osztrák-magyar monarchia vasútainak **mozdony- és kocsiallómanya** 1885. végén következő volt:

¹⁾ Archiv für Eisenbahnwesen. Berlin. 1887.

T á r g y		Tisztán magyar	Közös	Osztárak
		vasútakon		
Mozdonyok :				
darabszám	868	1,508	2,062	
Személykocsik :				
darabszám	1,567	2,695	4,517	
tengelyek száma :				
összesen	3,350	5,949	9,076	
100 kilométerenkint	54	102	92	
személyhelyek száma :				
összesen	50,901	102,531	161,372	
tengelyenkint	15'19	17'23	17'78	
Teherkocsik :				
podgyászokcsik száma	725	940	1,096	
» tengelyszáma	1,465	1,585	2,204	
fedett árukocsik száma	9,455	13,176	18,077	
» tengelyszáma	18,910	26,457	36,364	
nyitott áru kocsik száma	8,597	13,721	30,563	
» tengelyszáma	17,243	28,356	61,283	
állatszállító kocsik száma	1,531	1,437	1,871	
» tengelyszáma	3,062	2,892	3,742	
összes teherkocsik száma	20,308	29,074	51,607	
» tengelyszáma	40,680	59,289	103,593	
100 klméter pályahosszra esik				
teherkocsi tengely	658	1,007	1,062	

A közlekedésügyi miniszter már idézett jelentése, a magyar vasútak járműszereit (nemcsak a tisztán magyar vasútakét, hanem a közös vasútak magyar vonalaira eső járműveket is) 1886. év végéről, következőleg mutatja ki:

Mozdonyok száma :	1,535
Személykocsik »	2,645
Teherkocsik »	30,968

A járművek állományáról, álljon még itt a következő, bár hézagos nemzetközi összehasonlítás :

O r s z á g	Év	A mozdonyok	A személykocsik	A teherkocsik
		s z á m a		
Éjsz.-Amer. Egyesült-Államok	1885	25,937	17,290	805,519
Nagy-Britannia és Írhon	1885	15,196	33,658	488,887
Németország	1886	12,450	22,735	250,313
Európai Oroszország	1884	5,703	6,602	111,530
Németalföld	1885	869	2,071	11,025
Svédország	1884	674	1,483	17,169
Svájc	1885	623	1,810	9,088

A személyszállítás fejlődését külön a magyar és külön az osztrák vasutakon 1876—1886-ig, az alábbi számok állítják szem elé:

É v	A szállított személyek száma		A személy kilométerek száma (a három utolsó számjegy elhagyásával)			
	magyar vasutakon	osztrák vasutakon	magyar vasutakon		osztrák vasutakon	
			összesen	pályahossz kilométerenként	összesen	pályahossz kilométerenként
1876	9.244,428	32.564,763	509,849	76	—	—
1877	8.600,819	30.120,462	481,954	72	1.305,177	121
1878	9.419,294	30.399,643	572,387	84	1.400,014	125
1879	9.817,282	30.650,504	565,770	81	1.353,877	121
1880	9.660,563	31.555,061	531,732	75	1.432,515	127
5 évi átlag	9.348,477	31.058,087	537,961	78	1.372,896	123
1881	10.213,333	33.253,412	580,273	81	1.465,909	129
1882	10.586,416	37.354,433	602,937	82	1.604,538	141
1883	11.676,587	42.317,481	642,016	80	1.769,179	147
1884	13.493,038	46.109,690	739,815	87	1.863,398	156
1885	14.233,536	49.303,675	798,713	89	1.930,226	153
5 évi átlag	12.020,582	41.667,738	672,292	84	1.726,650	130
1886	13.835,182	—	741,121	81	—	—

1885-ben az egyes kocsiosztályokban az utasok következő számmal és arányban fordultak meg:

Részletezés	S z á l l i t t a t o t t			
	a magyar vasutakon		az osztrák vasutakon	
	összesen	%	összesen	%
I. osztályban	213,477	1.50	600,022	1.22
II. »	2.278,875	16.03	6.502,769	13.19
III. »	9.836,463	69.10	40.083,704	81.30
IV. »	1.266,298	8.90	981,963	1.99
Katonai személy	638,423	4.47	1.135,217	2.30
Összesen	14.233,536	100.00	49.303,675	100.00

A személyszállítás nagyságát a különböző országokban, (a három utolsó számjegy elhagyásával) a következő nemzetközi összehasonlítás állítja szem elé:

Az ország neve	1883-ban	1884-ben	1885-ben	Az ország neve	1883-ban	1884-ben	1885-ben
Nagy-Britannia és Írhor	683,718	694,992	697,213	Olaszország . .	36,817	36,359	—
Németország . .	242,264	259,085	272,570	Svájc	24,047	23,489	—
Franciaország .	207,171	211,893	—	Németalföld . .	18,007	19,216	19,500
Belgium	63,665	64,462	65,522	Magyarország .	11,677	13,393	13,942
Ausztria	42,318	46,110	48,675	Svédország . .	8,591	9,006	—
Európai Oroszország	37,561	36,963	36,532	Dánia	7,625	7,984	—
				Norvégia . . .	2,825	3,285	3,244
				Portugália . .	2,455	2,581	—

A személyszállításnál sokkal nagyobb mérvű a jövedelmezőség szempontjából a vasútakra nézve sokkal fontosabb a **teherszállítás**. A teherszállításból a podgyász s a gyorsjavak szállításának egyrésze csak mint a személyszállítás mellékága szerepel, sokkal fontosabb ezeknél a teherjavak, a különböző anyagok és áruk tömegszállítása.

Az 1885. évi teherszállításról a következő kimutatás nyújt rövid áttekintést:

A teherszállítás neve	A t e h e r s z á l l i t á s			
	m a g y a r		o s z t r á k	
	v a s u t a k o n			
	tonna	tonnakilométer (egy tonna által átlagosan befutott kilométer)	tonna	tonnakilométer (egy tonna által átlagosan befutott kilométer)
podgyász	50,492	4.719,525	138,909	12.703,072
gyorsjavak	81,224	10.912,738	284,811	31.969,534
teherjavak	16.342,538	2.128.259,475	49.653,570	4.693.066,695

A teherszállítás neme	A t e h e r s z á l l í t á s			
	m a g y a r		o s z t r á k	
	v a s u t a k o n			
	tonna	tonnakilométer (egy tonna által átlagosan befutott kilométer)	tonna	tonnakilométer (egy tonna által átlagosan befutott kilométer)
önkezelési javak . . .	2.851,537	222.488,890	4.538,744	439.571,541
kocsi, ló, kutya mint podgyász	5,730	865,777	9.952	1.311,997
Összesen . .	19.331,521	2.367.246,405	54.625,986	5.178.622,839

Tisztán a teherjavak forgalmának fejlődéséről, az alábbi kimutatás kíván képet nyújtani:

É v	A s z á l l í t o t t t e h e r j a v a k					
	ezer tonnákban		ezer tonnakilométerekben		egy kilométer pályahosszra esett ezer tonnakilométer	
	Magyar-ország	Ausztria	Magyar-ország	Ausztria	Magyar-ország	Ausztria
1876	9,044	35,382	—	—	—	—
1877	9,926	38,072	—	—	—	—
1878	9,953	38,179	1.159,446	3.576,995	171	319
1879	11,194	38,368	1.199,220	3.535,028	171	315
1880	10,991	41,096	1.210,851	3.732,734	172	334
5 évi átlag .	10,222	38,219	1.189,839	3.614,919	171	322
1881	12,493	44,740	1.478,569	3.941,285	208	350
1882	13,811	48,059	1.758,018	4.409,397	241	390
1883	14,560	51,796	1.949,776	4.591,153	284	398
1884	15,524	49,906	1.953,358	4.514,078	232	381
1885	16,342	49,654	2.128,259	4.693,067	238	371
5 évi átlag .	14,546	48,831	1.853,596	4.429,796	232	364

E számok a teherszállítás nagymérvű fejlődéséről tanúskodnak, és pedig a fejlődés hazánkban erősebb volt, mint Ausztriában. Nálunk a szállított teherjavak tonnái 1876-tól 1885-ig 80⁶⁹ 0/0-kal növekedtek, Ausztriában pedig 40³⁴ 0/0-kal; a szállított teherjavak tonnakilométerei pedig 1878-tól 1885-ig hazánkban 83⁵⁶ 0/0-kal, Ausztriában pedig 31²⁰ 0/0-kal. A relatív számok azonban azt mutatják, hogy még jelenleg is Ausztriában sokkal intensivebb a teherjavak forgalma, mint Magyarországon, ott ugyanis, 1885-ben

mig az üzletben állott vasútak minden kilométerére átlagosan 371 ezer tonnakilométer esett, nálunk csak 238 ezer.

A különböző államok vasútainak teherszállítását a következő táblázaton állítottuk össze:

Az ország neve	1883- ban	1884- ben	1885- ben	Az ország neve	1883- ban	1884- ben	1885- ben
	1000 tonna				1000 tonna		
Ejisz.-Amer. Egyesült államok	406,860	405,460	444,033	Magyarország	14,560	15,524	16,342
N.-Britannia és Irhon	270,645	263,477	261,405	Olaszország	12,186	13,415	—
Németország	192,170	208,344	210,711	Svédország	7,551	7,528	—
Franciaország	94,247	—	—	Svájcz.	7,201	7,463	—
Ausztria	51,796	49,906	49,654	Németalföld	5,885	5,826	6,255
Oroszország	49,726	42,254	42,701	Dánia	1,232	1,391	—
Belgium	37,078	35,612	33,765	Norvégia	1,065	1,136	1,134
				Portugália	—	901	—

Minthogy a vasútakba óriási tőkék vannak fektetve s a vasúti üzlet fentartása szintén roppant összegeket vesz igénybe, hogy a régie fedeztessék s a befektetett tőke is valamennyire kamatoztassék, a vasútaknak igen nagy bruttó bevételeket kell elérniök.

Vasútaink **üzleti bevételeit** a következő kimutatás tünteti fel az utóbbi évtizedről:

É v	Vasutüzleti bevételek forintokban					
	a tisztán magyar		a közös		az osztrák	
	v a s u t a k o n					
	összesen	pályahossz kilométerenkint	összesen	pályahossz kilométerenkint	összesen	pályahossz kilométerenkint
1876	23 210,980	5,674	71.202,244	14,208	97.597,373	12,545
1877	25.648,235	6,119	77.016,447	15,295	111.097,041	13,732
1878	25.443,907	5,984	74.493,486	14,790	106.462,199	12,460
1879	26.040,269	5,966	75.273,669	14,483	104.112,716	12,168
1880	25.597,864	5,789	75.686,784	14,292	109.458,524	12,738
5 évi átlag .	25.188,251	5,905	74.734,526	14,484	105.745,571	12,602
1881	27.516,209	6,149	78.425,793	14,883	113.036,597	13,090
1882	30.171,827	6,503	83.257,272	15,679	122.508,911	14,059
1883	34.418,402	6,646	85.952,748	15,855	125.105,322	14,282
1884	37.082,637	6,594	84.025,089	15,058	122.479,352	13,530
1885	42.579,405	6,999	83.448,413	14,733	117.979,703	12,183
5 évi átlag .	34.353,696	6,592	83.021,863	15,108	120.221,977	12,694

Legjövendelmzőbbek a közös vasútak s legcsekélyebb bevételt mutatnak a tisztán magyar vasútak, némi javulást azonban itt is

látunk, mert míg a közös vasútak bevételei 1876-tól 1885-ig csak 17'20 0/0-kal, az osztrák vasutak bevételei pedig 20'88 0/0-kal növekedtek, a tisztán magyar vasútak bevételeinek emelkedése ugyanazon idő alatt 83'44 0/0-ra rúgott. Vagy ha a vasúti hálózat nagyságával hasonlítjuk össze a bevételeket, a mi egyedül helyes mód arra, hogy ítéletet mondhassunk, míg a tisztán magyar vasútaknál a pályahosszaság minden kilométerére átlagosan 1,325 frttal esik több 1885-ben mint tíz évvel ezelőtt, addig a közös vasútaknál csak 525 frttal, az osztrák vasútaknál ellenben nemhogy több, hanem kevesebb esik 363 frttal; ott tehát a vasútak bevételei még lépést sem tudtak tartani a vasúti hálózat fejlődésével.

A külföld nevezetesebb országaiban a vasútak üzleti bevételeit, a következő táblázat mutatja:

Ország	Ü z l e t i b e v é t e l e k					
	ö s s z e s e n			pálya kilométerenként		
	e z e r f o r i n t o k b a n					
	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
Éjsz.-Amerik. Egye- sült Államok . .	1.729,923	1.618,438	1.622,395	8'9	8'0	7'8
N.-Britannia és Írhn	710,623	705,226	695,558	23'6	22'9	22'6
Európai Oroszország	375,637	372,221	—	15'7	15'5	—
Belgium	64,869	63,622	62,801	15'0	14'6	14'2
Németország . . .	484,360	502,250	507,351	13'9	14'1	13'9
Franciaország . .	450,215	438,491	—	16'6	13'5	—
Svájcz	30,828	28,658	29,495	11'2	10'3	10'2
Portugália	8,636	8,960	—	5'8	5'9	—
Németalföld . . .	21,966	21,807	21,521	10'1	9'6	8'9
Olaszország . . .	82,454	84,298	—	8'7	8'5	—
Románia	10,393	—	—	7'3	—	—
Dánia	7,137	7,483	—	4'4	4'7	—
Svédország	22,383	22,322	—	3'5	3'4	—
Norvégia	3,721	4,032	3,905	2'6	2'6	2'5

Hogy a bevételek mily forrásból meríttetnek, arra nézve a következő kimutatás nyújt felvilágosítást:

Ország	Év	Ü z l e t i b e v é t e l e k					
		személyforgalomból		teherforgalomból		egyéb forrásból	
		összesen		összesen		összesen	
		1000 frtokban	0/0	1000 frtokban	0/0	1000 frtokban	0/0
Németalföld	1885	11,501	53'44	8,753	40'67	1,267	5'89
Dánia	1884	3,938	52'63	3,078	41'13	467	6'24
Norvégia	1885	1,759	45'05	2,065	52'88	81	2'07

Ország	Év	Ü z l e t i b e v é t e l e k							
		személyforgalomból		teherforgalomból		egyéb forrásból		együtt	
		összesen 1000 frtokban	o/o	összesen 1000 frtokban	o/o	összesen 1000 frtokban	o/o	összesen 1000 frtokban	
Portugália	1884	3,969	44'30	4,991	55'70	—	—	8,960	
N.-Britannia és Irhon	1885	297,730	42'80	368,720	53'01	29,108	4'19	695,558	
Svájc	1885	11,580	39'26	16,136	54'71	1,779	6'03	29,495	
Olaszország	1884	31,900	37'84	51,025	60'53	1,373	1'63	84,298	
Finnország	1882	1,183	37'37	1,874	59'18	109	3'45	3 166	
Franciaország	1884	162,142	36'98	258,683	58'99	17,666	4'03	438,491	
Románia	1883	3,729	35'88	6,381	61'40	283	2'72	10,393	
Belgium	1885	21,094	33'59	38,650	61'54	3,057	4'87	62,801	
Svédország	1884	7,336	32'87	14,528	65'08	458	2'05	22,322	
Németország	1885	134,806	26'57	342,526	67'51	30,019	5'92	507,351	
Éjsz.-Amerik. Egyesült Államok	1885	421,856	26'00	1,091,351	67'27	109,188	6'73	1,622,395	
Európai Oroszország	1884	73,104	19'64	288,916	77'62	10,201	2'74	372,221	

E kimutatásból kitűnik, hogy a vasútak bevételeiket mily arányban merítik a személy és teherforgalomból s látjuk, hogy néhány államnál a személyforgalom bevételei túlsúlyban vannak, nálunk ellenkezőleg a teherforgalom képezi a bevételeknek sokkal dúsabb forrását, a mint az alábbi számok mutatják:

Bevételek	Magyarország			Ausztria		
	összesen	pályahossz. kilométerenként	o/o	összesen	pályahossz. kilométerenként	o/o
	f o r i n t			f o r i n t		
A személyforgalomb.	17.148,313	1,912	23'59	39.946,444	3,005	23'32
A teherforgalomból .	54.326,488	6,057	74'72	128.070,563	9,636	74'77
Egyéb forrásból . . .	1.231,809	137	1'69 ¹⁾	3.272,957	246	1'91
Összesen	72.706,610	8,106	100'00	171.289,964	12,887	100'00

Vasútaink és az osztrák vasútak **üzleti kiadásairól**, a következő kimutatás ad számot:

¹⁾ A déli vasút nem volt részletezhető, a magyar hálózat egyéb jövedelmei is befoglaltatnak.

Év	Tisztán magyar vasutak		Közös vasutak		Osztrák vasutak	
	üzleti kiadásai frtban					
	Összesen	pályahossz kilométerenkint	Összesen	pályahossz kilométerenkint	Összesen	pályahossz kilométerenkint
1876	15.343,453	3,751	31.653,431	6,317	50.026,334	6,430
1877	16.085,136	3,842	31.554,106	6,266	52,540,721	6,386
1878	15.822,807	3,719	31.349,404	6,224	51.868,119	6,070
1879	16.959,834	3,884	31.309,897	6,024	48.619,585	5,682
1880	18.037,174	4,079	30.886,594	5,831	50.421,791	5,863
5 évi átlag	16.449,681	3,856	31.350,686	6,076	50.695,310	6,042
1881	17.453,778	3,900	31.932,102	6,046	51.338,172	5,945
1882	18.719,361	4,035	34.798,950	6,553	53.780,661	6,162
1883	20.816,147	4,019	35.831,736	6,610	55.704,052	6,359
1884	24.150,182	4,294	35.290,663	6,325	59.378,871	6,559
1885	27.042,040	4,445	35.258,943	6,225	60.318,258	5,775
5 évi átlag	21.636,302	4,151	34.622,479	6,302	56.104,003	5,924

Az üzleti kiadásokat a négy fő igazgatási ág szerint 1885-ben, a következő kimutatás részletezi:

Vasutak	Általános igazgatás		Pályafelügyelet és fentartás		Kereskedelmi és forg. szolgálat		Vonatmozgós. és műhely szolgálat	
	frt	%	frt	%	frt	%	frt	%
Magy. kir. államvas. ¹⁾	574,779	2.60	7.807,330	35.37	7.017,642	31.79	6.676,079	30.24
Tisztán magyar magánvasutak ¹⁾	289,494	5.83	1.778,163	35.81	1.486,726	29.93	1.411,827	28.43
Közös vasutak	1.978,172	5.61	9.562,698	27.11	13.198,709	37.44	10.519,364	29.84
Osztrák vasutak	2.625,238	4.35	17.347,527	28.76	23.105,309	38.30	17.240,484	28.59

Az általános igazgatás a magyar kir. államvasútnál kerül legkevesebbe, ott az üzleti kiadásoknak csak 2.59% -kát veszi igénybe, legnagyobb ellenben a tisztán magyar magán vasútnál; a pályafelügyelet és fentartás a magyar vasútnál szerepel legnagyobb arányszámmal, a kereskedelmi és forgalmi szolgálat ellenben a nagy forgalmú közös és osztrák vasútnál, a vonatmozgósítás arányszámai meglehetősen összevágának, mind a négyféle vasútnál.

¹⁾ Az anyag- és leltári kezelés kiadásaival együtt, melyek a m. kir. államvasutaknál 300,865 frtra, a tisztán magyar magán-vasutaknál 55,102 frtra rugtak és itt a vonatmozgósítás és műhelyszolgálat tételébe foglaltattak be; előbbiek az összes kiadásoknak 1.30%-át, utóbbiak 1.09%-át képviselték.

Hogy a vasúti üzlet, a teljesítményhez képest mennyire tör-
ténik olcsón vagy drágán, az 1885. évről a következő számok
mutatják:

V i s z o n y í t á s	Ü z l e t i k i d á s o k		
	tisztán ma- gyar vasutak	közös vasutak	osztrák vasutak
	f o r i n t		
Haszon kilométerenként	1'34	1'05	1'11
100 kocsitengely kilométerenként . .	3'24	2.57	3'11
1000 tonnakilométer tiszta súlyátlagában	17.55	14'08	16'25
» » nyers » »	6'29	4'97	5'88

E számok azt mutatják, hogy a tisztán magyar vasúton a
vasúti üzlet a legdrágább, a közös vasúton ellenben legolcsóbb.

Némely kü l ö r s z á g vasútainak üzleti kiadásait a következő
kimutatás állítja szem elé:

Ország	Ü z l e t i k i a d á s o k					
	ö s s z e s e n			pályakilométerenként		
	e z e r f o r i n t o k b a n					
	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
Éjsz.-Amerik. Egye- sült Államok . . .	1.113,853	1.055,504	1.056,520	5'7	5'2	5'1
N.-Britannia és Irhon	373,686	372,172	367,880	12'5	12'3	11'9
Európai Oroszország	238,848	232,491	—	10'0	9'7	—
Belgium	38,147	36,986	36,412	8'8	8'5	8.3
Németország	267,010	288,370	290,580	7'7	8'1	8'0
Franciaország . . .	245,596	243,572	—	8'9	7'5	—
Olaszország	59,330	63,458	—	6'3	6'4	—
Svájc	16,025	15,414	15,831	5'8	5'4	5'5
Németalföld	12,270	13,328	12,296	5'2	5'9	5'1
Dánia	4,957	5,295	—	3'1	3'3	—
Portugália	3,688	3,674	—	2'5	2'3	—
Svédország	12,545	12,647	—	1'9	1'9	—
Norvégia	2,635	2,847	—	1'6	1'9	—

A vasútak jövedelmezősége nem függ pusztán a brutto bevé-
telek nagyságától, az is fontos tényező, hogy az üzleti kiadások
mennyit emésztenek fel a bevételekből. Erre nézve, valamint az
üzleti fölösleg arányára a pályahosszusághoz, az alábbi táb-
lázat nyújt felvilágosítást:

É v	Üzleti kiadások az üzleti bevételek százalékában			Üzleti fölösleg pályahossz kilométerenkint		
	tisztán magyar vasutak	közös vasutak	osztrák vasutak	tisztán magyar vasutak	közös vasutak	osztrák vasutak
1876	66'10	44'45	51'25	1,923	7,891	6,115
1877	62'70	40'97	47'29	2,277	9,029	7,346
1878	62'19	42'18	48'72	2,265	8,566	6,390
1879	65'12	41'59	46'69	2,082	8,459	6,486
1880	70'46	40'81	46'06	1,710	8,461	6,875
5 évi átlag	65'31	41'95	47'94	2,049	8,408	6,560
1881	63'43	40'71	45'41	2,249	8,837	7,145
1882	62'10	41'79	43'89	2,468	9,126	7,897
1883	60'48	41'69	44'53	2,627	9,245	7,923
1884	65'13	42'00	48'48	2,300	8,733	6,971
1885	63'51	42'25	51'13	2,554	8,407	8,051
5 évi átlag	62'98	41'70	46'67	2,440	8,812	7,597

Az üzleti eredmény a tisztán magyar vasútaknál az utóbbi öt év átlagában jelentékeny javulást mutat az 1876—80-ik évek átlagával szemben, a javulás azonban nem folytonos, gyakori visszaeséseket látunk. A tisztán magyar vasutak, a mint brutto bevételben, úgy üzleti fölöslegben is legszegényebbek; némi, bár nem folytonos javulást azonban itt is láttunk.

Az üzleti fölösleg az utóbbi három évben következő volt:

	Ü z l e t i f ő l ő s l e g					
	összesen ezer forintokban			a beruházási tőke százalékában		
	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
Magyar kir. államvasutak	9,209	9,222	11,633	3'07%	2'40%	2'54%
Tisztán magyar magánvasutak	3,379	3,707	3,904	1'58%	2'23%	2'74%
Együtt . .	12,588	12,929	15,537	2'45%	2'33%	2'59%
Közös vasutak	43,659	48,734	48,189	3'25%	3'58%	3'50%
Osztrák vasutak . . .	58,091	62,596	57,661	4'46%	4'49%	4'09%

Vasútaink csekély jövedelmezősége mellett az állam **kamatgarancia** czímen 1868 óta nagy összegeket fizetett ki. Az 1886. év végéig tényleg kifizetett kamatbiztosítási előlegek összege, beleszámítva az államosított vasútaknak kiszolgáltatót összegeket is: 7.938,493 arany, 154.791,432 ezüst, 250,575 papírért. frtra rúgott.

Befejezésül a vasutak jövedelmezőségéről, álljon még itt a következő nemzetközi összehasonlítás:

Ország	Év	Beruházási tőke		Összes bevételek	Összes kiadás	Tiszta bevételek	Tiszta bevételek	
		összesen millió forintokban	pályahossz kilométerenként ezer forintokban	pályák kilométerenként		a beruházási tőkére	az összes bevételekre	
				ezer forintokban				
N - Britannia és Ír-hon	1885	8,159	265	22'6	11'9	10'7	4'05	47'11
Franciaország . . .	1884	4,928	172	13'5	7'5	6'0	3'96	44'45
Európai-Oroszország	1884	3,681	150	15'5	9'7	5'8	3'80	37'54
Svájc	1885	419	148	10'2	5'5	4'7	3'26	46'33
Osztr.-m.-monarch. .	1885	3,386	141	10'8	5'4	5'4	3'58	50'00
Németország	1885	4,815	131	13'9	8'0	5'9	4'50	42'73
Olaszország	1884	1,150	116	8'5	6'4	2'7	1'81	24'72
Németalföld	1884	262	116	9'6	5'9	3'7	3'24	38'89
Belgium	1885	497	113	14'2	8'3	5'9	5'31	42'02
Norvégia	1885	70	45	2'5	1'9	0'6	1'32	23'74
Svédország	1884	272	41	3'4	1'9	1'5	3'52	43'34

A vasúti üzlet nagyszámú **személyzetet** igényel, ennek létszámát 1885-ről az alábbi táblázat mutatja:

Igazgatási ág és személyzet		Alkalmazott személyzet		
		a tisztán magyar	a közös	az osztrák
		vasutaknál		
Általános igazgatás	állandó hivatalnok	256	790	—
	ideiglenes »	174	388	—
	szolga	98	231	—
Pályafelügyelet és fentartás	állandó hivatalnok	267	456	—
	ideiglenes »	96	107	—
	szolga	3,480	4,036	—
Forgalmi és kereskedelmi szolgálat	állandó hivatalnok	1,628	2,328	—
	ideiglenes »	520	599	—
	szolga	5,480	6,888	—
Vonatmozgósítás, műhelyszolgálat, anyag és leltári kezelés	állandó hivatalnok	409	517	—
	ideiglenes »	156	84	—
	szolga	1,875	2,247	—
Összesen . .		14,439	18,671	32,123

Az osztrák-magyar monarchia vasútain a **balesetek** száma 1885-ben következő volt:

A szerencsétlenül járt személy megnevezése	B a l e s e t e k			
	a magyar		az osztrák	
	v a s u t a k o n			
	megöle- tett	megsé- rült	megöle- tett	megsé- rült
Utas	3	11	2	54
Pályaalalmazott	51	128	69	470
Idegen személy	58	40	97	78
Összesen	112	179	168	602

Hogy az utasok élete és testi épsége a vasúti közlekedésnél mily mértékben van veszélyeztetve, s az egyes évek mily ingadozást mutatnak, erre nézve a következő kimutatás nyújt felvilágosítást:

Év	Egy megöletés		Egy megsérülés	
	esett a szállított utasok alábbi számára			
	a magyar	az osztrák	a magyar	az osztrák
	v a s u t a k o n			
1876	9.244,000	16.282,000	1.849,000	1.018,000
1877	—	—	2.150,000	1.673,000
1878	9.419,000	7.600,000	554,000	1.600,000
1879	9.817,000	15.325,000	4.909,000	2.358,000
1880	—	10.518,000	4.830,000	1.052,000
1881	10.213,000	8.313,000	5.107,000	2.078,000
1882	—	12.455,000	1.512,000	1.966,000
1883	—	14.100,000	3.892,000	1.007,000
1884	13.393,038	7.684,948	13.393,038	768,495
1885	4.744,512	25.651,838	1.293,958	913,031

3. Viziutak, folyamhajózás.

Túlnyomólag mezőgazdasági országban, a minő hazánk is, a tömeg szállításra kiváltképen alkalmas vízi utak kétszeres jelentőséggel bírnak. Technikai tekintetben talán a vasutak felülmulják a vízi utakat, de pénzügyi tekintetben a tömeg szállításban a természetes folyampályákkal semmi esetre sem versenyezhetnek. Ez egyik előnyük; a másik pedig az ut közvetlen felhasználásának lehetősége, a minek következtében a nagyobb termelő és kereskedő nem kénytelen a szállító vállalatoknak nyereséggel adózni.

Hazánk vízi utainak összes **hajózható hosszasa**ga 1886-ban 4,888 klméter volt; ebből gőzösökkel volt járható 3114 kilométer. Vízi utainkat a hajózható hosszasaág megjelölésével a következő kimutatás részletezi:

V i z i u t a k	Az egész	A gőzősökkel
	hajózható hosszasaág kilométerekben	
A Dunán : Dévénytól—Ó-Orsováig ¹⁾	1,076'31	1,076'31
A Tiszán : Tiszaújklaktól a Dunáig	969'49	767'00
A Dráván : Légrádtól a »	248'82	230'00
A Száván : az országhatártól a Dunáig	663'50	595'50
A Maroson : Marosujvártól a Tiszáig	367'92	—
A Szamoson : Szatmártól a »	98'61	—
A Bodrogon : Sárospataktól a »	30'34	—
A Körösön : Békéstől a »	219'23	—
A Kulpán : Károlyvárostól a Száváig	135'79	2'30
A Vágon	317'52	—
A Nyitrán : Naszvadtól a Dunáig	15'12	—
A Garamon	146'64	—
A Sión : egész hosszában	155'51	—
A Balaton taván : egész hosszában	91'03	91'03
A Ferencz-csatornán : egész hosszában	238'20	238'20
A Bégán : Temesvártól a Tiszáig	114'00	114'00
Összesen	4,888'03	3,114'34

Hogy e számok értéke annál inkább kitűnjék, álljon itt a következő összehasonlító kimutatás néhány európai államra vonatkozólag:

Ország	A hajózható vizek		Ország	A hajózható vizek	
	összes hossza	viszonyla- gos hossza 1000 □ km. területre		összes hossza	viszonyla- gos hossza 1000 □ km. területre
Franciaország . . .	16,265	30'8	Magyarország . . .	4,888	15'2
Németország . . .	12,441	23'0	Németalföld . . .	4,736	143'5
N.-Británia és Irhon	7,460	23'7	Ausztria	4,704	15'7
Svédország	6,772	15'3	Belgium	2,079	70'5

Ha tehát vízi utaink hossza a területhez viszonyítva messze mögötte is marad a vízi utakban leginkább bővelkedő Németalföld-

¹⁾ A győr-gönyői (15'93 km.), az érsekújvári (13'65 km.), a szt.-endrei (30'34 km.) és a mohácsi (56 km.) ágak beszámításával.

nek és Belgiumnak, abszolút hosszasági tekintetében elég kedvező helyzetünk van. Néhány év előtt Ausztriában még csak 2,882 km. hajózható vízi utat mutattak ki. A rendkívüli különbség oka nem a vízi utak hosszának gyarapodása, hanem az adatok helyesbítése.¹⁾ De azért így is előnyben vagyunk Ausztriával szemben, minthogy nálunk a gőzösökkel hajózható hosszaság sokkal kedvezőbb arányú. Gőzhajókat hordoz nálunk ugyanis a vízi utak 63.71⁰/₀-a (3,114 km.), Ausztriában pedig csak 27.87⁰/₀-a (1311 km.).

Vízi utaink felhasználására vonatkozólag álljanak itt a következő adatok 1886-ból:

Gőzhajózási engedély kiadatott	4 darab
Hajólevél kiadatott	9 »
ebből: új gőzösre szól	7 »
új névre szól	2 »
Gőzhajó vezetői oklevél kiállított	5 »
ebből: az egész Dunára és mellékfolyóira	4 »
révgőzösre	1 »

A hajóállományt 1886-ból, a következő kimutatás tünteti fel:

	Darab
Kerekes gőzös	207
Osavargőzös	58
Kapaszkodó gőzös	9
Gőzkomp	3
Vasuszály	837
Fauszály	128
Összesen	1,242

A folyamhajózás állapotát és fejlődését leghívebben az általa közvetített **személy- és áruforgalom nagysága** tünteti fel, a melyről 1877-től 1886-ig, a következő kimutatás nyújt képet:

É v	S z á l l i t o t t			
	személyek	személy kilo- méterek	á r ú k	
			tonnái	tonna kilo- méterei
1877.....	4.505,261	—	1.489,854	—
1878.....	4.648,769	—	1.649,292	—
1879.....	4 414,509	—	1.167,554	—

¹⁾ Oesterreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Herausgegeben von der k. k. stat. Central-Commission. Fünfter Jahrg. 1886. Wien 1886.

Év	S z á l l í t o t t			
	személyek	személy kilo- méterek	á r ú k	
			tonnái	tonna kilo- métere
1880.....	5.753,861	—	1.673,875	—
1881.....	2,455,717	93.283,532	1.865,992	678.470,685
5 évi átlag	4.355,623	—	1.569,313	—
1882.....	2.628,882	98.224,382	2.130,388	790.857,681
1883.....	2.709,706	97.047,687	2.183,481	885.736,553
1884.....	2.633,111	85.355,637	2.104,250	745.218,220
1885.....	2.839,164	85,154,292	2.290,572	867.875,476
1886.....	2.793,734	79,393,889	2.176,682	780.784,229
5 évi átlag	2.720,919	89.035,177	2.177.075	814.094,432

A szállított személyek száma 1880-ban rúgott legmagasabbra, megközelítvén a 6 milliót, de már a következő évben és ettől kezdve állandóan sokkal kisebb a vízi utak által közvetített személyforgalom, a mi mindenestre a vasutak hatalmasodó versenyében leli magyarázatát. Leginkább bizonyítja ezt a szállított személy kilométerek hosszának állandó csökkenése, a mi arra mutat, hogy nemcsak sokkal kisebb személyforgalmat közvetítenek vízi utaink jelenleg, mint 1880-ban és az ezt megelőző években, hanem hogy a szállított személyek is évről-évre csak rövidebb távolságokra veszik igénybe a hajózási vállalatokat. A teherforgalomban emelkedési irányzatot tapasztalunk.

Befejezésül a magyar folyamhajózás állapotának ismertetéséhez legyenek még bemutatva a fontosabb adatok nevezetesebb hajózási vállalatokról, a dunagőzhajózási társaság és a Ferencz-csatorna részvénytársulatról.

A dunagőzhajózási társaság által közvetített személy- és teherforgalmat 1867-től 1886-ig, a következő táblázat tünteti fel:

Év	A személyszá- lító-	Az átkelő vagy he- lyi-	S z á l l í t o t t á r ú k			
	hajókon szállított utasok száma		kereske- delmi árúk	gabona- neműek	szén saját szükség- letre	Összesen
			t o n n á k b a n			
1867	280,023	764,205	—	—	—	1.187,732
1868	1.179,691	895,126	—	—	—	1.241,350
1869	1.336,919	711,550	—	—	—	1.246,876

Év	A személyszállító	Az átkelő vagy helyi-	Szállított árúk			
	hajókon utasok	szállított utasok száma	kereskedelmi-árúk	gabona-neműek	szén saját szükség-letre	Összesen
			t o n n á k b a n			
1870	1.520,233	888,947	—	—	—	1.014,646
1871	1.705,407	1.186,451	—	—	—	918,363
5 évi átlag	1.348,455	889,256	—	—	—	1.121,793
1872	1.853,522	1.351,778	—	—	—	1.150,046
1873	1.687,510	1.441,585	—	—	—	1.011,395
1874	1.489,545	1.106,611	—	—	—	1.048,567
1875	1.424,226	1.074,424	—	—	—	1.188,800
1876	1.254,094	1.300,620	—	—	—	1.346,047
5 évi átlag	1.541,779	1.255,004	—	—	—	1.148,971
1877	1.087,186	1.370,497	—	—	—	1.271,020
1878	1.679,880	1.516,563	—	—	—	1.458,723
1879	1.749,747	1.533,721	—	—	—	1.356,318
1880	1.579,693	1.536,160	723,572	404,435	213,888	1.341,895
1881	1.657,282	1.563,846	789,461	470,461	184,504	1.444,426
5 évi átlag	1.550,758	1.504,157	—	—	—	1.374,476
1882	1.748,796	1.588,065	886,668	595,395	192,799	1.674,862
1883	1.907,579	1.678,763	861,033	585,264	198,130	1.644,427
1884	1.811,249	1.605,706	880,509	478,186	211,881	1.570,576
1885	1.763,080	1.790,123	881,076	656,849	155,763	1.693,688
1886	1.766,093	1.809,238	1.002,189	531,101	161,285	1.694,575
5 évi átlag	1.799,359	1.694,379	902,295	569,359	183,972	1.655,626

Összehasonlítva e kimutatást összes vízi utaink forgalmára vonatkozó fentebbi táblázatunkkal, kitetszik, hogy a személyszállítást vizeinken csaknem kizárólag a dunagőzhajózási társaság teljesíti; az áruszállításból is övé az oroszlán rész, úgy, hogy a vízi utakon szállított árúk tonnáiból az utolsó — 1882—1886-ig — terjedő 5 év átlagában 76.05⁰/₀, 1886-ban pedig 77.85⁰/₀ esik reá.

A dunagőzhajózási társaság, ezen fentebb bemutatott nagy forgalomnak megfelelőleg, egyike a legjövődelmézőbb vállalatoknak. Bevételei és kiadásai az utolsó 10 évről a következő táblázaton vannak egybeállítva:

Év	Bevétel	K i a d á s		Tiszta nyereség
		Összesen	a bevétel százalékában	
f o r i n t				
1877	11.483,575	8.791,955	76'87	2.691,620
1878	16.018,100	9.165,146	57'22	6.852,954
1879	14.047,718	10.509,936	74'82	3.537,782
1880	12.537,690	9.864,273	78'68	2.673,417
1881	12.851.280	10.008,325	77'88	2.842,955
5 évi átlag	13.387,673	9.667,927	72'22	3.719,746
1882	13.808,138	10.484,499	75'98	3.323,639
1883	14.059,758	10.409,573	74'04	3.650,185
1884	11.816,335	9.943,427	86'69	1.872,908
1885	11.990,217	9.568,198	79'80	2.422,019
1886	10.537,534	9.801,066	90'80	736,468
5 évi átlag	12.442.396	10.041,352	80'70	2.401,044

Másik nevezetes hajózási vállalatunk, a **Ferencz-esatorna** forgalmát, az utóbbi 10 évről, a következő kimutatás tünteti fel:

Év	K ö z l e k e d e t t				A rakomány összes sulya	Fizetett vám díj
	hajó		tutaj			
	üresen	rakodtan	üresen	rakodtan	métermázsa	forint
1877	714	1,135	7	401	1.519,995	113,624
1878	1,319	2,277	97	982	2.589,706	157,513
1879	2,226	2,803	12	1,528	3.464,963	234,619
1880	2,091	2,763	99	1,346	3.021,888	191,146
1881	1,270	2,808	128	1,242	3.065,262	189,665
5 évi átlag	1,524	2,357	69	1,100	2.732,363	177,313
1882	1,792	3,016	158	1,158	3.366,749	236,930
1883	1,473	2,901	110	1,177	3.771,860	267,251
1884	1,612	3,094	160	1,170	3.793,337	226,932
1885	1,254	2,687	314	831	3.738,177	246,334
1886	789	1,894	258	637	2.704,384	200,551
5 évi átlag	1,384	2,718	200	995	3.474,901	235,600

Itt érdekel bir még a Ferencz-csatorna forgalmát az irány és a szállított jószágok osztályozása szerint megkülönböztetve is feltüntetni, mert az így csoportosított forgalmi adatok jellemző képet nyújtanak a csatorna által átszelt vidék gazdasági viszonyairól. Ezen kimutatásunk 1886-ra vonatkozik:

A forgalom iránya	Ter- helt	Üres	Tuta- jok	I. 1)	II. 2)	III. 3)	Összes
	hajók			v á m o s z t á l y ú			
	s z á m a			terhek métermázsákban			
Viz mentében:							
A Dunáról a Tiszára .	81	81	16	33	7,284	160,325	167,642
A Dunáról a csator- nába	853	299	614	34,449	48,317	473,536	556,302
A Felső-Dunáról az Alsó-Dunára . . .	1	—	—	—	—	600	600
A csatornából a Tiszára	2	30	—	4	1,000	—	1,004
A csatorna belforgalma	55	78	58	514	4,465	34,630	39,609
Összesen . .	992	488	688	35,000	61,066	669,091	765,157
Vizellenében:							
A Tiszáról a Dunára .	185	12	—	—	500,790	414	501,204
A Tiszáról a csator- nába	23	4	157	—	1,822	20,286	22,108
Az Alsó-Dunáról a Felső-Dunára . . .	12	5	—	—	2,500	5,300	7,800
A csatornából a Dunára	580	219	35	8,244	1,309,892	55,291	1,373,427
A csatorna belforgalma	102	61	15	166	12,507	22,015	34,688
Összesen . .	902	301	207	8,410	1,827,511	103,306	1,939,227

Látjuk e táblázatból, hogy a Ferencz-csatorna forgalmának túlnyomó része — a teherszállítás 71.71⁰/₀-a — vizellenes irányú, a mi a társulat pénzügyeire nézve semmi esetre sem kedvező, mert az üzletet költségesebbé teszi. A vizmenti — a Dunától a Tisza felé irányuló — forgalomban főleg tűzifa, nyers kövek, építőfa és kőszén szerepelnek; ellenkező irányban pedig leginkább gabonaneműek.

Mínthogy a csatorna társulatnak a forgalom közvetítésén kívül egyéb vállalkozásai s ezekből folyó bevételei és kiadásai

¹⁾ Vegyes árucikkek, olaj, gépek, műszerek, liszt, szesz, pálinka. —

²⁾ Buza, rozs, kétszeres buza, tengeri, olajmagvak, köles, árpa, zab, főzelék, friss gyümölcs, só, bor, nyers kender, rongy, mész, kátrány, sziksó. —

³⁾ Tűzifa, nyers kövek, építőfa, téglák és hasonló anyagok, kőszén, üreshordók, olajpogácsa, csont és marhaszarvak.

is vannak, a csatornának mint hajózási vállalatnak jövedelmezőségéről nem lehet egészen hű képet nyújtani.

Minthogy azonban ezen mellékes vállalkozások (pl. szántóföldek bérbeadása, öntözési-telep számla stb.) nagyon alárendelt jelentőségűek, az itt következő táblázat elég tanulságos, bár épen nem örvendetes képet fest a társulat pénzügyeiről:

Év	Összes bevételek	Bevételi maradvány	Év	Összes bevételek	Bevételi maradvány
	f o r i n t			f o r i n t	
1881	222,369	6,529	1884	265,979	58,134
1882	268,702	40,883	1885	281,309	74,902
1883	306,026	95,356	1886	241,221	45,108

Nem annyira országos, mint inkább jelentékeny helyi érdekek kielégítésére hivatvák az úgynevezett **átkeelési vállalatok**. Az ezek forgalmára vonatkozó legfontosabb adatokat, a következő táblázat foglalja magában:

A vállalat megnevezése	A z á t s z á l l i t o t t			
	személyek	fogatok	lábás jóság és szárnyas állat	különféle tárgyak
	s z á m a		darab száma	
Budapesti csavargőzös átkeelési vállalat	4.101,179	—	—	—
Medvei gőzkomp	8,200	4,600	4,700	—
Esztergomi gőzhajózás	92,076	—	—	6,792
Bezdán-batinai gőzkomp	120,117	22,044	18,748	—
Palánka - illoki gőzkomp részvénytársaság	186,800	24,552	32,906	29,570
Összesen	4.508,372	51,196	56,354	36,362

4. Tengeri hajózás.

Az igazi világforgalom utja a tenger. A tengertől teljesen elzárt ország azon veszélyben forog, hogy szomszédai gazdasági viszonyainak egyoldalú hatása alá kerül, a melytől megszabadulni nem könnyű dolog. Innen van, hogy tengerrel és fejlett kereske-

delmi tengerészettel birni, némileg a gazdasági önállósággal egy-értelmű.

Valamennyi kikötő tengeri szállításának főfeltétele a megfelelő saját hajóraj. Igaz, hogy idegen hajók is közvetíthetők a forgalmat, a minthogy közvetítik is, de ez a kikötő helyzetét mindig bizonytalanná, ingadozóvá teszi s a viszonyok bármily változása élénk csorbát üthet érdekein.

A magyar tengerpart nincs eléggé ellátva hajókkal, a mint ez a következő táblázatból látható, mely **hajóállományunkat 1886** végén tünteti fel:

A kikötő megnevezése	Hosszujáratu			Nagyparthajózásu			Kisparthajózásu		
	h a j ó k								
	száma	tonnatar- talma	személyzete	száma	tonnatar- talma	személyzete	száma	tonnatar- talma	személyzete
<i>I. Vitorlás hajók.</i>									
Fiume	79	39,714	809	1	352	9	22	383	50
Buccari	23	12,008	241	1	427	10	4	102	15
Portoré	4	2,454	47	—	—	—	16	100	43
Selce	—	—	—	—	—	—	10	227	36
Novi	—	—	—	—	—	—	2	118	11
Zengg	—	—	—	1	378	8	34	755	116
Cirquenizza	—	—	—	—	—	—	14	133	39
St.-Giorgio	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stinizza	—	—	—	—	—	—	12	42	27
Jablanacz	—	—	—	—	—	—	9	109	26
Carlopágo	—	—	—	—	—	—	21	295	63
Összesen.	106	54,176	1,097	3	1,157	27	144	2,264	426
<i>II. Gőzösök.</i>									
Fiume	7	5,900	154	—	—	—	13	505	55
Buccari	—	—	—	—	—	—	1	25	6
Portoré	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Selce	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Novi	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zengg	—	—	—	—	—	—	4	181	24
Cirquenizza	—	—	—	—	—	—	—	—	—
St.-Giorgio	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stinizza	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jablanacz	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Carlopágo	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen.	7	5,900	154	—	—	—	18	711	85

Összes kikötőink hajóforgalmát az 1885-ik évben, a következő táblázat tünteti fel:

A kikötő meg- nevezése	A rakodtan		Az üresen		A rakodtan		Az üresen	
	érkezett				elindult			
	forgalmat közvetítő hajók							
	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma
I. Vitorlás hajók.								
Fiume	1,766	119,646	618	68,305	1,988	164,323	384	24,842
Buccari	72	2,512	102	4,567	152	6,498	23	621
Portoré	22	576	34	1,394	44	1,659	11	235
Selce	36	542	—	—	—	—	36	542
Novi	59	631	83	3,327	94	3,633	50	435
Zengg	214	5,295	150	6,440	323	12,659	34	811
Cirquenizza . .	74	946	2	64	2	64	74	946
St. Giorgio . .	24	769	65	4,820	82	5,213	5	281
Stinizza . . .	2	133	68	2,554	71	2,710	—	—
Jablanacz . . .	1	33	1	33	2	66	—	—
Carlopágo . . .	43	1,012	8	201	26	635	27	634
Összesen . . .	2,313	132,095	1,131	91,705	2,784	197,460	644	29,347
II. Gőzösök.								
Fiume	1,309	376,954	622	154,585	1,770	499,672	162	34,263
Buccari	295	8,641	5	103	19	649	281	8,095
Portoré	1,071	51,159	—	—	1,071	51,159	—	—
Selce	251	17,707	—	—	—	—	251	17,707
Novi	254	17,846	7	268	8	349	253	17,765
Zengg	449	36,508	3	199	450	36,668	2	140
Cirquenizza . .	245	17,245	24	1,585	24	1,585	245	17,245
St. Giorgio . .	187	12,760	7	358	193	13,038	—	—
Stinizza . . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Jablanacz . . .	80	4,363	4	255	5	285	79	4,333
Carlopágo . . .	132	10,629	29	1,684	63	4,004	98	8,309
Összesen . . .	4,273	553,812	701	159,037	3,603	607,409	1,371	107,857

Bemutatván tengerpartunk egész hajóállományát és forgalmát, a következőkben csak Fiume tengeri forgalmának fejlődését és jelenét fogjuk feltüntetni részletesebben, mert a többi kikötőink ugyanis nagyobbára csak a helyiparti forgalom közvetítésére szorítkoznak és nemzetközi kereskedelmünkre csekély jelentőségűek.

Fiume hajóforgalmának fejlődését 1867—1886-ig a következő táblázatból láthatjuk:

É v	Érkezett		Elindult	
	m e g t e r h e l t h a j ó k			
	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma
1867.	3,209	75,465	3,610	82,054
1868.	3,629	92,557	4,053	96,071
1869.	2,053	98,437	1,717	95,297
1870.	1,759	109,745	1,439	105,260
1871.	1,854	116,959	1,383	103,189
Átlag 1867—71	2,501	98,633	2,440	96,374
1872.	2,376	141,920	1,381	102,047
1873.	2,187	146,306	1,627	119,503
1874.	2,039	142,129	2,014	148,674
1875.	1,857	132,227	1,949	149,561
1876.	1,770	124,524	1,952	130,297
Átlag 1872—76	2,046	137,421	1,785	130,016
1877.	1,723	120,043	1,950	138,743
1878.	1,695	139,373	2,266	189,882
1879.	1,656	206,463	2,276	298,472
1880.	1,732	228,158	2,363	297,168
1881.	1,819	288,651	2,465	376,820
Átlag 1877—81	1,725	196,538	2,266	260,217
1882.	2,048	337,573	2,743	453,566
1883.	2,525	407,981	2,959	547,740
1884.	3,056	477,764	3,127	575,996
1885.	3,075	496,600	3,758	663,995
1886.	2,714	420,633	3,118	571,487
Átlag 1882—86	2,684	428,110	3,141	562,557

A következő kimutatás pedig lobogó, vagyis a hajók állami hovatartozása szerint részletezi az 1886-ban Fiuméba érkezett és onnan elindult megterhelt hajók tonnatartalmát:

Lobogó	Érkezett hajók		Elindult hajók	
	tonnatar- talma	o/o	tonnatar- talma	o/o
Osztrák-magyar	218,986	52'06	273,664	47'89
Amerikai	4,244	1'01	1,517	0'26
Angol	143,975	34'23	225,420	39'44
Dán	172	0'04	279	0'05
Francia	283	0'07	160	0'03
Görög	2,285	0'54	3,977	0'70
Montenegrói	75	0'02	122	0'02
Német	23,471	5'58	19,821	3'47

Lobogó	Érkezett hajók		Elindult hajók	
	tonnatar- talma	%	tonnatar- talma	%
Németalföldi	2,037	0'48	2,037	0'36
Norvég	2,194	0'52	4,601	0'80
Olasz	22,582	5'37	39,225	6'86
Svéd	251	0'06	556	0'10
Török	78	0'02	108	0'02
Összesen	420,633	100'00	571,487	100'00

A magyar és osztrák hajókon kívül tehát az olasz és német, de főleg az angol lobogót viselő hajók szerepelnek legnagyobb szá-
zalékkal Fiume hajó forgalmában, úgy hogy az érkezésnél minden
többi lobogó alatt kikötő hajók tonnataralmára nem több, mint
2.76⁰/₀, az indulásnál pedig 2.34⁰/₀ jutott.

A Fiuméba érkezett és onnan elindult hajók kiindulási, ille-
tőleg **rendeltetési helyét** pedig ugyancsak az 1886-ik évre
vonatkozólag, a következő kimutatás részletezi:

A kiindulási, illető- leg rendeltetési hely megnevezése	A rakodtan Az üresen				A rakodtan Az üresen			
	érkezett				elindult			
	forgalmat közvetítő hajók							
	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma	száma	tonna tar- talma
I. Vitorlás hajók.								
Magyarország . . .	120	1,894	87	1,527	168	3,268	54	1,745
Ausztria	844	18,823	270	16,622	786	17,273	214	8,156
Együtt . . .	964	20,717	357	18,149	954	20,541	268	9,901
Algír	—	—	7	2,513	22	8,381	—	—
Anglia	9	4,211	—	—	—	—	—	—
Gibraltár	—	—	—	—	—	—	1	1,268
Malta	—	—	3	1,235	6	1,542	—	—
Együtt . . .	9	4,211	3	1,235	6	1,542	1	1,268
Brazília	6	1,437	—	—	1	254	—	—
Egyiptom	—	—	5	1,986	1	760	—	—
Éjszakamerikai egy. államok	20	26,364	—	—	16	20,900	5	6,323
Franciaország at- lanti teng.	2	283	—	—	3	1,197	—	—
Földközi tenger.	—	—	29	13,314	75	31,207	—	—
Együtt . . .	2	283	29	13,314	78	32,404	—	—

A kiindulási, illető- leg rendeltetési hely megnevezése	A rakodtan		Az üresen		A rakodtan		Az üresen	
	érkezett				elindult			
	forgalmat közvetítő hajók							
	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma	száma	tonna tartalma	száma	tonna tar- talma
Görögország	13	2,469	9	2,783	31	7,212	—	—
Keletindia.	2	2,158	—	—	—	—	—	—
Olaszország	440	19,396	169	21,602	612	34,569	7	1,424
Oroszország Fekete t.	10	6,759	—	—	5	4,235	—	—
Románia	—	—	—	—	—	—	1	311
Spanyolország	—	—	2	1,125	1	175	—	—
Törökország	13	1,015	3	925	10	440	1	1,581
Tunisz	—	—	6	2,271	6	1,857	—	—
Összes vitorlás hajók	1,479	84,809	590	65,903	1,743	133,270	283	20,808
II. Gőzösök.								
Magyarország	349	17,965	59	1,742	378	18,354	30	1,332
Ausztria	683	114,963	329	80,532	638	102,312	296	52,258
Együtt	1,032	132,928	388	82,274	1,016	120,666	326	53,590
Algir	—	—	—	—	1	1,054	—	—
Angolország	97	112,276	—	—	120	137,667	2	2,596
Gibraltar.	—	—	—	—	—	—	2	2,630
Együtt	97	112,276	—	—	120	137,667	4	5,226
Belgium.	—	—	—	—	4	3,313	—	—
Brazília.	3	2,641	—	—	8	7,006	—	—
Egyptom	—	—	3	3,200	4	3,971	—	—
Éjsz.-Am.-Egy.-Áll. .	—	—	—	—	14	20,376	—	—
Franciaország At- lanti tengerről	4	3,394	—	—	59	53,669	—	—
Földközi tengerr. . .	4	2,037	2	1,674	14	7,738	—	—
Együtt	8	5,431	2	1,674	73	61,407	—	—
Görögország	1	1,246	—	—	—	—	1	873
Japán	2	3,009	—	—	—	—	—	—
Kelet-India	9	13,100	—	—	—	—	—	—
Németalföld	1	712	—	—	3	2,785	—	—
Németország.	5	3,418	—	—	3	2,118	—	—
Olaszország	18	3,571	69	56,225	57	9,495	3	1,810
Oroszország Feketet.	26	26,774	—	—	18	17,397	5	5,864
Románia	5	3,169	—	—	2	961	—	—
Spanyolország	1	873	1	1,236	1	885	—	—
Törökország	27	26,676	24	22,373	51	49,116	2	2,275
Összes gőzösök	1,235	335,824	487	166,982	1,375	438,217	341	69,638

Legélénkebb hajóforgalmi összeköttetésünk, mind az érkezést mind az indulást tekintve, Ausztriával és Angliával van. A rakodva érkezett hajók összes tonna tartalmából 31.81⁰/₀ ausztriai, 27.69⁰/₀ angol eredetű volt; a Fiuméből rakodva elindult hajók közül — tekintve azok tonnatartalmát — 24.09⁰/₀ Anglia és 20.92⁰/₀ Ausztria felé vette útját. Nevezetesebb hajóforgalma van még Fiumének a rendeltetési állomást tekintve Franciaországgal, Törökországgal, az éjsz.-am. Egyesült-államokkal és Olaszországgal, a kiindulási helyre nézve ugyanezen államokkal és Oroszországgal.

A hajóforgalommal kapcsolatban nem lesz érdektelen feltüntetni **Fiume tengeri árúforgalmának** növekedését:

É v	Behozatal		Kivitel		Összesen	
	forint	az előző évinél, illetőleg az előző átlagnál több (+) vagy kevesebb (—) %-ban	forint	az előző évinél, illetőleg az előző átlagnál több (+) vagy kevesebb (—) %-ban	forint	az előző évinél, illetőleg az előző átlagnál több (+) vagy kevesebb (—) %-ban
1867..	6.165,632	— 24'97	5.445,198	— 1'75	11.610,830	— 15'62
1868..	6.360,081	+ 3'15	5.429,934	— 0'28	11.790,015	+ 1'54
1869..	6.859,186	+ 7'85	5.096,342	— 6'14	11.955,528	+ 1'44
1870..	7.951,477	+ 15'92	5.429,597	+ 6'54	13.381,074	+ 11'92
1871..	9.056,029	+ 13'89	5'637,545	+ 3'83	14'693,574	+ 9'81
5 évi átlag	7.278,481	—	5.407,723	—	12.686,204	—
1872..	11.795,246	+ 30'25	6.975,146	+ 23'73	18.770,392	+ 27'75
1873..	13.639,038	+ 15'63	6.454,656	— 7'46	20.093,694	+ 11'84
1874..	10.498,697	— 23'02	8.388,414	+ 29'94	18.887.111	— 6'00
1875..	8.884.216	— 15'37	8.681,513	+ 3'49	17.565,729	— 7'00
1876..	9.466,785	+ 6'56	10.974,722	+ 26'41	20.441,507	+ 16'37
5 évi átlag	10.856,796	+ 49'16	8.294,890	+ 53'39	19.151,686	+ 50'96
1877..	6.518,696	— 31'14	10.079,677	— 8'16	16.598,373	— 18'84
1878..	6.471,832	— 0'72	12.375,589	+ 22'78	18.847,421	+ 13'55
1879..	6.942,356	+ 7'27	22.701,193	+ 83'44	29.643,549	+ 57'28
1880..	7.851,655	+ 13'10	19.362,498	— 1'47	27.214,153	— 8'20
1881..	12.179,211	+ 55'12	22.323,810	+ 15'29	34.503,021	+ 26'78
5 évi átlag	7.992,750	— 26'38	17'368,553	+ 109'39	25.361,303	+ 32'42
1882..	14.828,127	+ 21'75	29.149,865	+ 30'57	43.977,992	+ 27'51
1883..	21.712.293	+ 46'43	43'011,562	+ 47'55	64.723,855	+ 47'17
1884..	23.224,335	+ 6'96	44'950,026	+ 4'51	68.174,361	+ 5'83
1885..	21.882,325	— 5'78	54'333,479	+ 20'88	76.215,804	+ 11'80
1886..	21.760,909	— 0'55	53.861,866	— 0'87	75.622,775	— 0'78
5 évi átlag	20.681,598	+ 158'75	45.061,359	+ 159'44	65.742,957	+ 159'23

Az ezen táblázatból kiderülő örvendetes gyarapodás azon reménynyel kecsegtethet bennünket, hogy a Fiuméra fordított és még ezután fordítandó milliók, hasznos és kamatozó befektetéseket képeznek a nemzet számára.

Hogy a Fiume által közvetített forgalom jelentőségét, a velünk élénkebb kereskedelmi viszonyban álló államok szerint is feltüntet-
hessük, legyen még itt a következő kimutatás, a mely **a behoza-
tal és kivitel értékét országok szerint** részletezi:

Ország	Behozott		Kivitt		Összes	
	é r t		é k			
	frt	%	frt	%	frt	%
Magyarország . . .	232,093	1'07	1.604,298	2'98	1.836,391	2'43
Ausztria	5.428,891	24'95	6.362,040	11'81	11.790,931	15'59
Együtt	5.660,984	26'02	7.966,338	14'79	13,627,322	18'02
Algír	—	—	485,192	0'90	485,192	0'64
Angolország	2.528,515	11'62	17.642,756	32'76	20.171,271	26'67
Afrikai birtokok . .	—	—	1,925	0'00	1,925	0'00
Ázsiai »	—	—	750	0'00	750	0'00
Gibraltar.	—	—	231,392	0'43	231,392	0'31
Malta	600	0'00	870,400	1'62	871,000	1'15
Együtt	2.529,115	11'62	18.747,223	34'81	21.276,338	28'13
Belgium	720	0'00	116,978	0'22	117,698	0'16
Brazília	1.813,580	8'33	1.510,071	2'80	3.323,651	4'40
Egyiptom	—	—	337,445	0'63	337,445	0'45
Éj. amer. Egyes.-áll.	1.868,832	8'59	1.711,643	3'18	3.580,475	4'73
Franziaorsz. Atl. tg.	147,577	0'68	9.877,062	18'34	10.024,639	13'26
Földközi tengerről	34,665	0'16	4.190,396	7'78	4.225,061	5'59
Ázsiai birtokok . .	—	—	180	0'00	180	0'00
Együtt	182,242	0'84	14.067,638	26'12	14.249,880	18'85
Görögország	321,280	1'48	872,872	1'62	1.194,152	1'58
Japán	798,369	3'67	—	—	798,369	1'06
Kelet-India	3.599,550	16'54	—	—	3.599,550	4'76
Montenegro	—	—	660	0'00	660	0'00
Németalföld	3,706	0'02	230,692	0'43	234,398	0'31
Ázsiai birtokok . .	—	—	3,000	0'01	3,000	0'00
Együtt	3,706	0'02	233,692	0'44	237,398	0'31

O r s z á g	Behozott		Kivitt		Összes	
	é r t é k					
	frt	%	frt	%	frt	%
Németország . . .	431,166	1'98	1,590	0'00	432,756	0'57
Olaszország . . .	602,146	2'77	5.083,725	9'44	5.685,871	7'52
Afrikai birtokok .	—	—	1,545	0'00	1,545	0'00
Együtt . .	602,146	2'77	5.085,270	9'44	5.687,416	7'52
Oroszorsz.Fek. teng.	2.677,954	12'30	538,635	1'00	3.216,589	4'25
Portugália Afr. birt.	—	—	1,030	0'00	1,030	0'00
Románia	460.174	2'11	72,648	0'13	532,822	0'70
Spanyolország . . .	85,090	0'39	677,251	1'26	762,341	1'01
Törökország	726,001	3'34	1.337,407	2'48	2.063.408	2'73
Tunis	—	—	91,778	0'17	91,778	0'12
Zanzibar	—	—	6,505	0'01	6,505	0'01
Főösszeg . .	21.760,909	100'00	53.861,866	100'00	75.622,775	100'00

Mielőtt tengeri hajózásunkra vonatkozó statisztikai kimutatásainkat befejeznők, legyenek még itt megemlítve a legfontosabb adatok az »Adria« magyar tengeri hajózási részvénytársaságról és a Magyarország által is subventionált osztrák-magyar Lloyd-ról.

Az Adria magyar tengeri hajózási társulat az 1886: XXXI. t.-cz. által újabban hathatósabb állami gyámolításban részesítettven, fokozottabb igényeknek is képes leszen megfelelni, de ehhez feltétlenül szükséges, hogy saját hajói számát szaporítsa. Az 1886: XXXI. t.-cz. hozatalakor a társulatnak csak 7 saját gőzöse volt, a melyeket a törvény szentesítésétől számított 4 hét alatt 3-al kellett szaporítania, kötelezve lévén hajóraját a szerződés tartama (10 év) alatt még két gőzössel kiegészíteni, a mivel hajóinak száma 12-re fog emelkedni.

Az Adria hajóinak számát és forgalmát 1886-ban a következő kimutatás tünteti fel:

A gőzhajók neve	A hajók száma	A járatok száma	S z á l l í t o t t á r ú k					
			Fiume forgalma		Külföldi kikötők egymás közti forgalma		Összes forgalom	
			súly-tonna	köbméter	súly-tonna	köbméter	súly-tonna	köbméter
Az »Adria« gőzösei	9	62	39,992	4,571	37,304	157	77,296	4,728
Bérelt (charter) gőzösök	24	31	37,660	12,786	—	—	37,660	12,786

A gőzhajók neve	A hajók száma	A járatok száma	Szállított áruk					
			Fiume forgalma		Külföldi kikötők egymás közti forgalma		összes forgalom	
			súly-tonna	kőbméter	súly-tonna	kőbméter	súly-tonna	kőbméter
Cunard Steamship Co. gőzösök . . .	10	49	22,703	420	—	—	22,703	420
Beiley & Leefham	7	38	20,268	5,407	—	—	20,268	5,407
Th. Wilson Sons & Co. gőzösök.	6	32	6,446	1,769	—	—	6,446	1,769
Freitas	4	10	682	89	—	—	682	89
Anchor Line. . . .	5	8	2,373	—	—	—	2,373	—
Összesen . .	65	230	130,124	25,042	37,304	157	167,428	25,199

Látható ebből, hogy az Adria saját gőzösei a külföldi kikötők egymásközti forgalmában majdnem annyi tonnával vesznek részt, mint a mennyivel szerepelnek a fiumei forgalomban. Tekintve, hogy az állami segílyt semmi esetre sem a külföldi, hanem a fiumei tengeri forgalom előmozdítására adjuk, ez eljárás csak az által magyarázható és egyszersmind indokolható, hogy ezt a hajók teljesebb gazdasági kihasználása okvetetlenül szükségessé teszi.

Némileg indokolja ezt már azon körülmény is, hogy Fiume tengeri árúforgalma túlnyomólag kiviteli, a minek következtében, ha a társulat a külföldi kikötők egymásközti forgalmában való részvételtől teljesen tartózkodnék, hajói az egész hazavezető utat üresen tennék meg.

A társulat behozatali és kiviteli, továbbá külföldi forgalmát 1886-ban a következő kimutatás tünteti fel:

A forgalom iránya	Súlytonna	%	Kőbméter	%
Kivitel Fiuméből	116,436	69.6	25,042	99.4
Behozatal Fiuméba . . .	13,688	8.1	—	—
Külföldi forgalom . . .	37,304	22.3	157	0.6
Összesen . .	167,428	100.0	25,199	100.0

A külföldi forgalomban Triesztre esik az oroszlán rész, a mennyiben a 37,304 tonna külföldi forgalomból 18,724 tonna a trieszti behozatalra jut.

Ugyancsak a hajók egyenletes kihasználhatósága tekintetéből bir jelentőséggel a forgalomnak hónapok szerinti élénksége, a mit a következő táblázatban mutatunk be:

H ó	Szállított áruk mennyisége							
	Fiume forgalma				Külföldi kikötők forgalma egymás közt		Összesen	
	kivitel		behozatal					
	súly-tonna	kőbméter	súly-tonna	kőbméter	súly-tonna	kőbméter	súly-tonna	kőbméter
Január....	12,155	698	583	—	4,851	—	17,589	698
Február....	10,149	1,222	1,382	—	1,797	—	13,328	1,222
Márczius...	7,625	121	2,285	—	2,409	22	12,319	143
Április....	7,412	995	459	—	2,144	—	10,015	995
Május.....	9,338	2,095	1,949	—	3,526	—	14,813	2,095
Junius....	5,258	4,846	441	—	3,410	—	9,109	4,846
Julius.....	5,325	3,423	612	—	1,587	135	7,524	3,558
Augusztus..	11,125	3,830	1,462	—	2,676	—	15,263	3,830
Szeptember.	9,155	816	283	—	1,650	—	11,088	816
Oktober....	9,126	3,059	433	—	6,541	—	16,100	3,059
November..	13,178	872	3,497	—	4,377	—	21,052	872
Décember..	16,590	3,065	302	—	2,336	—	19,228	3,065
Összesen..	116,436	25,042	13,688	—	37,304	157	167,428	25,199

A közvetített áruk nemeiről — a rendeltetési és feladási kikötők megkülönböztetésével — a következő táblázatok nyújtanak felvilágosítást. Kezdve a kivittel, mely Fiuméből 1886-ban következő volt:

Elhajózott árúk	Brit	Francia	Német- alföldi	Spanyol	Olasz	Afrikai	Német és Belga	Éjszak- amerikai	Dél-ame- rikai	Összes
	k i k ö t ö k b e									
	s ú l y t o n n a									
Donga — köbm.	1,081	6,437	—	114	41	—	—	—	—	7,673
Faáru — köbm.	6,878	4,640	—	739	193	3,489	1,430	—	—	17,369
Faáru — tonna	768	486	—	—	187	—	—	—	1	1,442
Liszt »	47,814	11,852	23	227	100	—	—	—	8,324	68,340
Gabona »	20,346	20	1,705	50	235	—	322	—	—	22,678
Bab »	360	646	—	—	—	—	—	—	—	1,006
Szilva »	1	64	—	—	—	—	—	1,783	—	1,848
Dohány »	471	522	64	—	—	—	—	—	—	1,057
Bor »	68	5,603	—	—	18	—	—	36	3	5,728
Maraschino »	20	1	—	3	—	—	—	3	4	31
Rizsliszt »	2,372	—	300	—	1	—	—	—	—	2,673
Keményítő »	263	177	1	1	9	—	—	1	—	452

Elhajózott árúk	Brit	Francia	Német- alföld	Spanyol	Olasz	Afrika	Német és Belga	Észak- amerikai	Dél-ame- rikai	Összes
	k i k ö t ő k b e									
	s u l y t o n n a									
Ásv. viz . . .	836	195	—	—	—	—	—	596	—	1,627
Gyógyfű . . .	144	12	—	12	2	—	1	303	1	475
Bútor . . .	77	3	—	18	3	—	—	—	2	103
Papír . . .	538	—	—	319	—	—	4	6	87	754
Szesz . . .	—	10	—	1,182	—	—	—	—	—	1,192
Rizs . . .	141	—	—	—	232	—	—	—	—	373
Tölgy kiv. . .	3,348	—	—	—	—	—	343	—	—	3,691
Agyagföld . .	51	10	—	—	—	—	—	—	—	61
Ásvány . . .	41	—	—	1	—	—	—	—	—	42
Gépek . . .	10	—	—	—	—	—	—	—	—	10
Sagó . . .	35	—	—	—	—	—	—	—	—	35
Repcze . . .	48	1,379	—	—	—	—	—	97	—	1,524
Fémek . . .	320	11	—	—	12	—	—	—	4	347
Cellulose . . .	570	—	—	—	—	—	—	—	—	570
Torpedók . . .	67	—	—	—	—	—	—	—	—	67
Ceresin . . .	—	12	—	117	—	—	—	—	—	129
Szalonna . . .	—	62	—	—	—	—	—	—	—	62
Egyéb árúk . .	20	25	—	25	—	—	—	41	8	119
Összesen köbm.	7,959	11,077	—	853	234	3,489	1,430	—	—	25,042
Összesen súly tonna . . .	78,529	21,090	2,093	1,955	799	—	670	2,866	8,434	116,436

A behozott árúkról pedig, ugyancsak 1886-ban, alábbi kimutatás nyújt képet:

Behozott árúk	Brit.	Francia	Egyéb	Összes	Behozott árúk	Brit.	Francia	Egyéb	Összes
	kikötőkből					kikötőkből			
	s u l y t o n n a					s u l y t o n n a			
Jutaárúk .	265	—	2,975	3,240	Borax . .	61	—	5	66
Pamutárúk .	446	—	—	446	Húskivonat .	26	—	10	36
Kőszén . .	3,032	—	—	3,032	Kaolinföld- porcellán .	760	—	—	760
Vasárúk . .	394	—	7	401	Kötelek . .	8	—	7	15
Olaj . . .	367	—	2	369	Zsir . . .	7	—	—	7
Szóda . . .	205	—	5	210	Fűszer . . .	17	—	—	17
Gépek . . .	151	—	17	168	Festék . . .	18	—	—	18
Fémek . . .	1,553	—	1,702	3,255	Kövek . . .	152	3	—	155
Bőrök . . .	90	—	13	103	Mész . . .	14	—	—	14
Üres hordók	10	40	64	114					

Behozott árak	Britt	Francia	Egyéb	Összes	Behozott árak	Britt	Francia	Egyéb	Összes
	kikötőkből					kikötőkből			
	s u l y t o n n a					s u l y t o n n a			
Üveg . . .	51	—	—	51	Dohány . .	113	—	229	342
Kender . .	20	—	11	31	Agyagföld .	10	—	—	10
Kávész . .	2	21	134	157	Czement . .	9	—	—	9
Rizs . . .	23	—	—	23	Bor	—	170	—	170
Keményítő .	48	—	—	48	Gyanta . . .	—	154	—	154
Liszt . . .	11	—	—	11	Szőlővenyige	—	38	—	38
Chlor . . .	66	—	—	66	Egyébárak .	87	8	38	133
Faárak . .	19	—	—	19	Összesen .	8,035	434	5,219	13,688

A kivitelnél tehát főleg a liszt és gabona, bor, donga és faárak, a behozatalnál pedig jutaárak, kőszén és fémek szerepelnek.

Sokkal gazdagabb és sokkal nagyobb arányú forgalmat tüntet fel a másik nagy tengeri hajózási társulat, az **osztrák-magyar Lloyd**, a melyet, bár érdekeinknek nem nagyon felel meg, a tőlünk is élvezett subventciónál fogva teljesen idegennek még sem tekinthetünk. A társulat által teljesített tengeri járatokat a teherszállítás céljából, mi alig vesszük igénybe s így a reá fordított áldozataink csak az általa közvetített posta szolgáltatban és személyszállításban nyernek némi visszatérítést.

A társulat hajóállományáról, feltüntetve a hajók által képviselt lóerőt és tonnatartalmat is, 1836—86-ig, az alábbi táblázat nyújt felvilágosítást:

Év	A h a j ó k		
	száma	lóereje	tonna- tartalma
1836—37. . .	7	630	1,777
1846.	20	2,110	6,310
1856.	68	13,260	35,258
1866.	64	13,840	45,513
1876.	68	16,120	72,113
1886.	86	22,630	124,341

Az összes hajók értéke 1886 végén 16.191,400 forintra rugott.

A személyszállítás, posta- és áruforgalom fejlődését a következő számok mutatják:

É v	A s z á l l i t o t t			
	utazók száma	pénz- küldemények értéke	csomagok	árúk
			m e n n y i s é g e	
		forint	darab	métermázsza
1836—37	7,967	3.934,269	5,787	5,383
1846	124,985	31.827,160	36,357	133,769
1856	364,167	86.320,632	53,209	1.253,857
1866	251,537	107.245,939	42,726	1.502,112
1876	283,799	149.442,400	55,633	4.407,475
1881	293,568	105.091,825	48,274	5.065,516
1882	364,488	125.909,238	43,548	4.998,357
1883	289,847	117.888,564	44,294	5.382,760
1884	293,312	107.933,546	46,359	5.782,259
1885	380,129	108.576,129	47,832	6.037,364
1886	230,168	93.588,053	38,362	5.920,387

A társulat által közvetített tengeri forgalomról, a járatok irányának megkülönböztetésével, az 1886-ik évre vonatkozólag, a következő számok nyújtanak képet:

J á r a t o k	A s z á l l i t o t t			
	utazók száma	pénzküldemények értéke	csomagok	árúk
			m e n n y i s é g e	
		forint	darab	méterm.
Levantében és a Földközi tengeren	73,631	35.502,991	10,343	2.289,300
Indiába	24,523	2.423,585	502	1.146,195
Az adriai tengerpartokon	73,212	44.973,928	25,869	694,957
A Fekete tengeren és az Aldunán	33,460	5.986,797	781	1.128,141
A Vörös tengeren	8,126	1.271,325	30	89,905
Az Archipelaguson	8,925	2.432,191	397	76,614
Szabadjáratok	8,291	997,236	440	495,275
Összesen	230,168	93.588,053	38,362	5.920,387

Ezek után bemutatjuk még a kereskedelmi tengerészetre vonatkozó legfontosabb nemzetközi adatokat — azon megjegyzéssel, hogy itt Magyarországot mindenkor Ausztriával együttesen tüntetjük fel, mert a Lloyd hajózási társulat közösségénél fogva, a szétválasztás nem volna mindenütt helyesen keresztül vihető.

Megjegyezzük továbbá, hogy az alábbi kimutatásokban ugy a hajók állománya, mint azok forgalma csupán nemzetközi szempont-

ból van feltüntetve; tehát a hajók számába csak a nemzetközi forgalomban résztvevők lettek felvéve, a forgalomról szóló kimutatásokban pedig a parti forgalom teljesen figyelmen kívül hagyva.

A tengeri kereskedelmet közvetítő hajók állományaáról a különböző országokban, a következő táblázat nyújt felvilágosítást¹⁾:

O r s z á g	Év	A gőz- hajók	A vitorlás hajók	Az összes hajók	A gőz- hajók	A vitorlás hajók	Az összes hajók
		s z á m a			tonna tartalma 1000 ton- nában		
Nagy-Brit. és Ír-hon .	1886	6,653	16,162	22,815	3,965	3,397	7,362
Éjsz.-Amer.-Egy.-Áll.	1886	5,467	18,067	23,534	1,523	2,608	4,131
Norvégia	1885	510	7,154	7,664	114	1,449	1,563
Németország	1885	664	3,471	4,135	420	862	1,282
Franciaország	1885	937	14,329	15,266	492	508	1,000
Olaszország	1885	225	7,111	7,336	124	829	953
Spanyolország	1882	389	1,674	2,063	304	286	590
Svédország	1884	886	3,158	4,044	108	422	530
Oroszország	1883	379	4,411	4,790	99	401	500
Németalföld	1885	106	634	740	109	194	303
Dánia	1885	281	3,046	3,327	90	189	279
Finnország	1882	207	1,670	1,877	11	272	283
Osztr.-magy. mon.	1885	95	390	485	82	188	270
Görögország	1884	72	3,141	3,213	36	225	261
Belgium	1885	54	11	65	80	5	85
Chili	1885	35	131	166	18	55	73
China	1885	27	4	31	25	3	28
Együtt	—	16,987	84,564	101,551	7,600	11,893	19,493

Bármily érdekes is az itt közölt kimutatás, az egyes államok tengeri kereskedelmi hajórajának még sem nyújtja teljesen híu képét, minthogy az összeállítás nem nyugszik egyöntetű elven. Figyelembe veendő ugyanis, hogy a hajók számába csak azon hajók vétettek fel, a melyek Franciaországban legalább 2, Dániában 4, Svéd- és Norvégországban 10, Németországban 17-65, Németalföldön 40, Orosz- és Finnországban 50, Belgiumban 60 tonnataralmuak; a többi államokban nagyságra való tekintet nélkül. Minthogy azonban a kisebb hajók a nemzetközi forgalomban úgy is nagyon csekély szerepűek, az összehasonlítás így is elég tanulságos.

¹⁾ Statistical abstract for the principal and other foreign countries in each year from 1875 to 1884—85 London: 1886. — Stat. abtr. for the United Kingdom from 1872 to 1886. London: 1887. — Stat. abstr. of the United States. 1886. Washington: 1887.

Az alábbi táblázat a hajók átlagos tonnataralmát tünteti fel, a mi szintén nagyon jellemző valamely ország tengerészetére:

Ország	Év	A gőz- hajók	A vi- torlás hajók	Az összes hajók	Ország	Év	A gőz- hajók	A vi- torlás hajók	Az összes hajók
		átlagos tonnatar- talma					átlagos tonnatar- talma		
Belgium	1885	1,481	455	1,308	Norvégia	1885	224	203	204
China	1885	926	750	903	Ejész.-Am.- Egye- sült-Államok . . .	1886	279	144	176
Osztrák - magyar monarchia	1885	863	482	557	Finnország . . .	1882	53	163	151
Chili	1885	514	420	440	Svédország . . .	1884	122	134	131
Németalföld . . .	1885	1,028	308	409	Olaszország . . .	1885	551	117	130
Nagy - Britannia és Irhon	1886	596	210	323	Oroszország . . .	1883	261	91	104
Németország . . .	1885	633	248	310	Dánia	1885	320	62	84
Spanyolország . .	1885	781	171	286	Görögország . . .	1884	500	72	81
					Franciaország . .	1885	525	35	66

E szerint, ha eltekintünk Chinától és Chilitől, a melyek hajó-állományuk csekély számánál fogva, összehasonlításra alig alkamasak, legnagyobb a hajók átlagos tonnataralma Belgiumban, az osztrák-magyar monarchiában, Németalföldön, Nagy-Britanniában és Németországban, legkisebb pedig Franciaországban, a mit az aránytalanul nagyszámu és kisterjedelmű vitorlás hajók okoznak, csak a gőzhajókat tekintve, ezek átlagos tonnataralma a nagyobbak közé sorozható.

A nemzetközi hajóforgalmat már csak az érkezett és elindult hajók tonnataralmában tüntetjük fel; ez sokkal tanulságosabb képét adja a forgalom méreteinek, mint a szállítóképességre egymástól nagyon eltérő érkezett és elindult hajók számának feltüntetése.

Legelőször is az összes hajóforgalmat mutatjuk be, csupán az érkezésre és indulásra lévén tekintettel:

Ország	Év	Érkezett	Elindult	Együtt
		1000 tonnákban		
Nagy-Britannia és Irhon	1886	31,036	31,805	62,841
Franciaország	1885	12,792	13,227	26,019
Ejész. amerikai Egyesült államok	1885	12,287	12,496	24,783
Spanyolország	1885	7,469	9,613	17,082
Németország	1885	8,254	8,296	16,550
Osztrák-magyar monarchia	1885	5,945	5,952	11,897
Olaszország	1885	5,903	5,669	11,572
Európai Oroszország	1885	5,403	5,389	10,792
Svédország	1884	4,344	4,332	8,676
Németalföld	1885	4,137	4,090	8,227

O r s z á g	Év	Érkezett	Elindult	Együtt
		1000 tonnákban		
Belgium	1885	4,072	4,040	8,112
Argentini köztársaság	1885	3,601	3,350	6,951
Portugália	1882	3,122	3,313	6,435
Dánia	1885	3,106	3,071	6,177
Norvégia	1885	2,360	2,378	4,738
China	1885	2,180	2,144	4,324
Ázsiai Oroszország	1881	381	396	777
Együtt . . .	—	116,392	119,561	235,953

Hogy lobogó szerint mennyi volt az érkezett kereskedelmi hajók között a nemzeti és idegen, az az alábbiakból tűnik ki:

O r s z á g	Év	Az érkezett kereskedelmi hajók között				
		nemzeti		idegen		együtt
		összesen 1000 tonnák- ban	%	összesen 1000 tonnák- ban	%	összesen 1000 tonnák- ban
Osztrák-magyar monarchia .	1885	5,203	87'52	742	12'48	5,945
Nagy-Britannia és Irhon . .	1886	22,741	73'27	8,295	26'73	31,036
Norvégia	1885	1,507	63'86	853	36'14	2,360
Dánia	1885	1,655	53'28	1,451	46'72	3,106
Ázsiai Oroszország	1881	198	51'97	183	48'03	381
Németország	1885	3,489	42'27	4,765	57'73	8,254
Spanyolország	1885	2,827	37'85	4,642	62'15	7,469
Svédország	1884	1,566	36'12	2,775	63'88	4,344
Franciaország	1885	4,461	34'87	8,331	65'13	12,792
Németalföld	1885	1,269	30'67	2,868	69'33	4,137
Argentini köztársaság	1885	947	26'30	2,654	73'70	3,601
Olaszország	1885	1,453	24'61	4,450	75'39	5,903
Éjszakamer.-Egyes.-Államok	1885	2,709	22'05	9,578	77'95	12,287
Belgium	1885	629	15'45	3,443	84'55	4,072
Európai Oroszország	1885	468	8'66	4,935	91'34	5,403
Portugália	1882	145	4'64	2,977	95'36	3,122
China	1885	25	1'15	2,155	98'85	2,180

Az elindult kereskedelmi hajókat nemzeti és idegen lobogó szerint az alábbiak mutatják:

¹⁾ Itt nemcsak az Egyesült-Államok hajói, hanem az összes amerikai hajók értendők.

O r s z á g	Év	Az elindult kereskedelmi hajók között				
		nemzeti		idegen		együtt
		összesen 1000 ton- náiban	%	összesen 1000 ton- náiban	%	összesen 1000 ton- náiban
Osztrák-magyar monarchia	1885	5,202	87'40	750	12'60	5,952
Nagy-Británia és Írhon .	1886	23,337	73'38	8,468	26'62	31,805
Norvégia	1885	1,524	64'09	854	35'91	2,378
Dánia	1885	1,587	51'68	1,484	48'32	3,071
Németország	1885	3,498	42'16	4,798	57'84	8,296
Spanyolország	1885	3,822	39'76	5,791	60'24	9,613
Svédország	1884	1,563	36'08	2,769	63'92	4,332
Franciaország	1885	4,755	35'95	8,472	64'05	13,227
Ázsiai Oroszország	1881	142	35'86	254	64'14	396
Németalföld	1885	1,286	31'44	2,804	68'56	4,090
Olaszország	1885	1,394	24'59	4,275	75'41	5,669
Északamerikai Egyes. Áll.	1885	2,808 ¹⁾	22'47	9,688	77'53	12,496
Argentini köztársaság . . .	1885	731	21'82	2,619	78'18	3,350
Belgium	1885	614	15'20	3,426	84'80	4,040
Európai Oroszország . . .	1885	476	8'83	4,913	91'17	5,389
Portugália	1882	164	4'95	3,149	95'05	3,313
China	1885	30	1'40	2,114	98'60	2,144

A nemzeti és idegen lobogó szerepének aránya valamely ország nemzetközi tengeri kereskedelmében tulajdonképen az ország tengeri kereskedelmének többé-kevésbbé activ vagy passiv állapotát tünteti fel, értve itt a kereskedelem cselekvő állapota alatt az aktivitásnak újabb nemzetgazdasági értelmét, a mely az árúforgalom közvetítésére vonatkozik és a mely szerint azon ország külkereskedelmét nevezzük kiváltképen cselekvőnek, a melynek úgy kivitelét, mint behozatalát saját kereskedői közvetítik túlnyomólag. Ezen értelemben vizsgálva fentebbi kimutatásainkat, rögtön felültenek a tengeri kereskedelemben activ és passiv szerepű államok. Az osztrák-magyar monarchia tengeri kereskedelmének több, mint 87⁰/₀-a saját lobogóra esik (Lloyd), a mi által az activ tengeri kereskedő államok élén áll, bár kereskedelme terjedelmére, összehasonlítva Nagy-Britanniával, Franciaországgal, Németországgal, sőt még Spanyolországgal is, nagyon alárendelt jelentőségű. Leginkább passiv kereskedésű országok China, Portugália, Oroszország, Belgium, sőt még az Északam. Egyesült-Államok és Olaszország is.

Eddigi kimutatásainkban nem voltunk tekintettel a rakodva és üresen közlekedő hajók arányára. Fontos ez a hajók kisebb-

¹⁾ Amerikai hajók.

nagyobb kihasználhatósága és a tengeri szállításnak ezzel összefüggő olcsósága és jövedelmezősége szempontjából; másrésről a rakottan és üresen elindult, illetőleg érkezett hajók aránya jellemző az iránt, mennyire behozó vagy kivívó inkább valamely állam a tömegesebb árúkból; bár az sem tagadható, hogy némileg a tengeri kereskedelem szervezettségének kisebb-nagyobb tökéletességével is összefügg a rakodva és üresen közlekedő hajók aránya.

A kereskedelmi hajók közül:

O r s z á g	Év	É r k e z e t t					
		rakodva		üresen		együtt	
		összesen 1000 ton- náiban	%	összesen 1000 ton- náiban	%	összesen 1000 ton- náiban	
Németalföldből	1885	4,036	97'56	101	2'44	4,137	
Franciaországból	1885	12,338	96'45	454	3'55	12,792	
Németországból	1885	7,746	93'85	508	6'15	8,254	
Belgiumból	1885	3,701	90'89	371	9'11	4,072	
Nagy-Británia- és Írhonból	1886	27,140	87'45	3,896	12'55	31,036	
Olaszországból	1885	5,155	87'33	748	12'67	5,903	
Osztr.-magy. monarchiából	1885	5,188	87'27	757	12'73	5,945	
Éjsz.-Amer. E.-Államokból	1885	10,232	83'28	2,055	16'72	12,287	
Ázsiai Oroszországból . . .	1881	320	80'94	61	19'06	381	
Spanyolországból	1885	5,245	70'22	2,224	29'78	7,469	
Norvégiából	1885	1,335	56'57	1,025	43'43	2,360	
Portugáliából	1882	1,744	55'86	1,378	44'14	3,122	
Európai Oroszországból . .	1885	2,660	49'23	2,743	50'77	5,403	
Svédországból	1884	1,269	29'21	3,075	70'79	4,344	
Összesen	—	88,109	81'96	19,396	18'04	107,505	
I n d u l t							
Éjsz.-Amer. Egy. Államokba	1885	11,778	94'25	718	5'75	12,496	
Spanyolországba	1885	9,001	93'63	612	6'37	9,613	
Európai Oroszországba . .	1885	4,847	89'94	542	10'06	5,389	
Osztr.-magyar monarchiába	1885	4,897	82'27	1,055	17'73	5,952	
Norvégiába	1885	1,883	79'18	495	20'82	2,378	
Portugáliába	1882	2,616	78'96	697	21'04	3,313	
Nagy-Britannia- és Írhonba	1886	24,492	77'01	7,313	22'99	31,805	
Svédországba	1884	3,317	76'57	1,015	23'43	4,332	
Ázsiai Oroszországba . . .	1881	296	74'75	100	25'25	396	
Németországba	1885	6,048	72'90	2,248	27'10	8,296	
Franciaországba	1885	8,576	64'84	4,651	35'16	13,227	
Belgiumba	1885	2,457	60'82	1,583	39'18	4,040	
Németalföldre	1885	2,442	59'71	1,648	40'29	4,090	
Olaszországba	1885	3,229	56'96	2,440	43'04	5,669	
Összesen	—	85,879	77'37	25,117	22'63	110,996	

Mint hogy fentebbi kimutatásainkban a tengerészetnek csupán jelen állapotára szorítkoztunk, kiegészítésül a gőzösök és vitorlás hajók számának gyarapodását, a nevezetesebb tengeri kereskedő államokat egybefoglalva — Neumann-Spallart szerint — az alábbi táblázatban tüntetjük fel.¹⁾

Év	A gőzösök		A vitorlás hajók		Az összes tengeri kereskedelmi hajók	
	száma	tonnatartalma 1000 tonnákban	száma	tonnatartalma 1000 tonnákban	száma	tonnatartalma 1000 tonnákban
1872	7,668	2,601	103,467	12,892	111,135	15,493
1876	9,824	3,731	103,926	13,479	113,750	17,210
1880	12,324	4,857	104,872	14,432	117,196	19,289
1881	12,882	5,210	103,645	14,089	116,527	19,299
1882	13,604	5,722	102,758	13,812	116,362	19,534
1883	14,479	6,433	102,314	13,617	116,793	20,050
1884	15,550	7,200	101,458	13,406	117,008	20,606
1885	16,512	7,725	100,440	13,252	116,952	20,977

Régibb évtizedekre visszatérőleg pedig volt a tengeri hajók tonnatartalmának, vagyis szállító képességének évi gyarapodása, vagy csökkenése (—) Kiaernek, (—) Norvégia statisztikai hivatal főnökének összeállítása¹⁾ szerint százalékokban:

Átlagévek	Gőzösöknél	Vitorlás hajóknál	Az összes hajóknál
1830—39	11·75	1·71	2·10
1840—49	8·37	3·28	3·65
1850—59	12·63	3·93	5·00
1860—69	8·44	1·10	2·74
1870—79	9·09	0·04	3·56
1880—84	9·88	— 1·72	4·76
1885	1·01	— 0·97	0·08

5. Posta.

A posta, mely egyaránt fontos közgazdasági és kulturális tényező. Magyarországon, független államiságunk visszanyerése óta, nagyon szép fejlődést mutat. Összefügg ez azon nagy erőfeszítéssel, a melyet kormány és törvényhozás egyaránt kifejtettek, hogy közgazdaságunknak ezen az abszolút korszak által mostohán kezelt ágát, minél gyorsabban azon magaslatra emeljék, a minőnek azt a nyugoti cultur-államokban kifejlődve látjuk.

¹⁾ Dr. F. X. von Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Jahrg. 1883—84. Stuttgart 1887.

A postahivatalok számának szaporodását az utóbbi két évtized alatt az alábbi számok mutatják:

É v	A postahivatalok száma	Évi szaporodás	É v	A postahivatalok száma	Évi szaporodás
1867	941	—	1877	1,980	21
1868	1,337	396	1878	2,043	63
1869	1,479	142	1879	2,148	105
1870	1,523	44	1880	2,301	153
1871	1,688	165	1881	2,414	113
Átlag 1872—76	1,394	149	Átlag 1877—87	2,173	91
1872	1,837	149	1882	2,775	361
1873	1,926	89	1883	3,169	386
1874	1,930	4	1884	3,613	444
1875	1,948	18	1885	3,998	375
1876	1,959	11	1886	4,221	223
Átlag 1872—76	1,920	54	Átlag 1882—86	3,555	358

A postahivatalokat különböző nemek szerint a következő kimutatás részletezi.

	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban
Kincstári postahivatalok	107	130	188	241	271
Közönséges postahivatalok . . .	2,632	2,995	3,375	3,704	3,892
Mozgó postahivatalok	36	44	50	53	58
Összesen	2,775	3,169	3,613	3,998	4,221
Ezek közül távirddával egyesítve	298	314	338	354	373

Látható e kimutatásból, hogy a postahivataloknak 1886-ban már 8.8⁰/₀-ka távirddával volt egyesítve, ez mintegy előkészítése volt a posta és távirdda egyesítésének, mely több külállamban jó sikerrel hajtattott végre, s ez év folyamán nálunk is végbement.

A magyar kir. posta személyzetének létszámát, valamint a felszerelést az utóbbi 5 évről a következő kimutatás tünteti fel:

Sz e m é l y z e t	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban
<i>Az igazgatási szolgálatban:</i>					
tisztviselők	109	189	214	217	229
altisztek	—	—	17	17	23
díjnokok	47	66	72	74	76
szolgák	16	36	36	38	39

S z e m é l y z e t		1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban
<i>A kezelő és számadói szolgálatban :</i>						
tisztviselők		962	1,087	1,281	1,358	1,421
díjnokok		58	55	28	13	14
altisztek		234	271	320	373	407
levélhordók, szolgálk		1,075	1,195	1,439	1,601	1,688
kisegítő szolgálk		—	—	63	71	69
<i>Postamesterek műszolgálatban :</i>						
férfi		2,068	2,331	2,396	2,462	2,494
nő		439	631	826	1,040	1,205
<i>Kiadók és postamesteri segédek műszolgálatban :</i>						
férfi		460	448	344	341	308
nő		109	138	136	142	128
postalegények és küldönczök		3,096	3,233	3,526	3,746	3,819
Összesen		8,673	9,680	10,698	11,493	11,920
<i>Felszerelés :</i>						
lovak		3,890	4,033	4,133	4,115	3,968
kocsik : kincstári		487	513	535	573	577
» magán		2,293	2,138	2,214	2,298	2,370
<i>Mozgópostahivali vagonok :</i>						
kincstári		69	77	89	121	133
magán		61	70	80	67	64

A postaszállítás részint postaúton, részint vasúton, részint vizeken halad. Az **üzleti kilométerek** számát, ezen utak megkülönböztetésével, az alábbi táblázat állítja szem elé :

É v	Postaúton		Vasúton		Vizeken	
	összesen	‰	összesen	‰	összesen	‰
1873 . . .	17.430,000	62'12	9.571,807	34'12	1.055,763	3'76
1874 . . .	17.822,744	62'98	9.408,132	33'25	1.067,829	3'77
1875 . . .	17.619,192	62'33	9.582,920	33'90	1.066,998	3'77
1876 . . .	20.217,784	65'11	9.768,556	31'46	1.066,998	3'43
1877 . . .	17.997,546	61'94	9.994,069	34'39	1.066,998	3'67
Átlag 1873—77	18.217,453	62'93	9.665,097	33'39	1.064,917	3'68
1878 . . .	18.833,564	60'89	11.031,882	35'66	1.066,998	3'45
1879 . . .	19.133,608	60'87	11.230,561	35'73	1.066,998	3'40
1880 . . .	19.572,730	59'05	12.504,957	37'73	1.066,998	3'22
1881 . . .	20.481,600	59'16	13.070,117	37'76	1.066,998	3'08
1882 . . .	22.248,276	60'81	13.846,630	37'85	489,780	1'34
Átlag 1878—82	20.053,956	60'15	12.336,829	37'00	951,554	2'85
1883 . . .	23.621,514	61'56	14.550,297	37'92	201,960	0'52
1884 . . .	22.763,466	55'90	17.486,584	42'94	470,772	1'16
1885 . . .	24.102,894	57'13	17.657,252	41'85	429,732	1'02
1886 . . .	24.602,054	57'82	17.536,777	41'21	412,452	0'97
Átlag 1883—86	23.772,482	58'04	16.807,728	41'04	378,729	0'92

Úgy a postaútakon, mint a vasútakon az üzleti kilométerek száma nagy mértékben szaporodott, különösen az utóbbiakon, s míg 1873-ban a vasútakon megtett üzleti kilométerek, az összes üzleti kilométereknek csak 34.12⁰/₀-kat képezték, 1886-ban már 41.21⁰/₀-kát.

A levélpostai szállítmányok összes számának emelkedését az alábbi táblázat mutatja:

É v	A levélpostai szállítmányok		É v	A levélpostai szállítmányok	
	összes száma	100 lélekre eső száma		összes száma	100 lélekre eső száma
1868	47.398,827	184	1877	114.327,096	742
1869	51.648,520	201	1878	123.685,662	802
1870	57.051,878	370	1879	129.950,001	843
1871	73.512,425	477	1880	134.755,286	862
			1881	142.162,753	909
Átlag 1868—71	57.427,918	373	Átlag 1877—81	128.976,160	832
1872	82.882,186	538	1882	153.199,235	979
1873	88.203,810	572	1883	161.801,348	1,034
1874	97.096,990	630	1884	175.449,470	1,122
1875	108.781,922	706	1885	183.404,874	1,172
1876	112.851,516	731	1886	194.916,756	1,246
Átlag 1872—76	97.963,285	635	Átlag 1882—86	137.754,337	1,111

E számok folytonos nagymérvű emelkedésről tanuskodnak, s míg 1886-ban 100 lélekre átlagosan csak 184 darab levélpostai szállítmány esett, 1886-ban már 1,246 darab.

A levélpostai szállítmányokat különböző neveik szerint a következőkben részletezzük:

A levélpostai szállítmányok neme	1876		1885		1886	
	ezer drb	‰	ezer drb	‰	ezer drb	‰
Közösleges bérmentesített levelek	46,617	41'31	67,962	37'06	71,936	36'83
» bérmentetlen levelek	1,452	1'29	1,063	0'58	1,134	0'58
Ajánlott levelek	4,581	4'06	7,058	3'85	8,928	4'57
Áruminták	1,364	1'21	2,399	1'31	2,468	1'26
Keresztkötések és nyomtatványok	6,990	6'19	13,323	7'26	14,179	7'26
Portomentes levelek	13,954	12'36	20,929	11'41	20,439	10'47
Hírlapok	28,876	25'59	47,031	25'64	50,531	25'88
Levelezési lapok	9,016	7'99	23,640	12'89	25,676	13'15
Összesen	112,850	100'00	183,405	100'00	195,291	100'00

Az emelkedés általános, csak a közönséges bérmentetlen levelek száma csökkent meg. Legnagyobb a szaporodás a keresztkötések és nyomtatványoknál, melyek 1876-tól 1886-ig 102·85⁰/₀-kal szaporodtak, továbbá a levelezési lapoknál, melyeknél a szaporodás ugyanazon idő alatt 184·78⁰/₀-ot képvisel.

A kocsipostai forgalom fejlődését az utóbbi 20 év alatt a következő táblázat mutatja:

É v	Csomagok értéknyl- vánítás nélkül		Pénz- és érték küldemények		
	darab	kilogramm	darab	kilogramm	forint
1867	687,993	1.407,968	3.446,730	1.634,528	704.690,192
1868	730,176	1.398,672	4.123,462	3.125,820	738.475,714
1869	787,046	1.694,441	4.352,780	3.393,902	883.191,796
1870	1.139,578	2.049,433	4.716,381	3.964,566	1,128.215,497
1871	1.113,470	2.146,031	6.303,116	5.001,755	1,278.959,743
Átlag 1867—71	891,653	1.739,309	4.558,494	3.424,114	946.706,588
1872	1.078,941	2.324,329	6.066,147	5.017,776	1,471.087,473
1873	503,734	1.308,332	6.095,814	3.364,512	1,260.514,291
1874	570,860	1.520,499	5.953,418	6.795,963	1,097.855,830
1875	296,740	869,067	5.999,856	6.790,626	705.617,719
1876	318,520	963,862	5.564,990	7.688,738	750.204,582
Átlag 1872—76	553,759	1.397,218	5.936,045	5.931,523	1,057.055,979
1877	347,700	1.028,018	6.148,180	8.990,210	838.701,318
1878	382,485	1.199,894	6.158,620	9.888,402	758.265,142
1879	673,675	2.203,812	7.155,274	11.919,226	816.073,910
1880	1.081,602	4.983,201	6.960,876	20.970,398	1,004.860,905
1881	1.577,156	6.342,374	7.259,288	16.837,549	1,067.072,464
Átlag 1877—81	812,524	3.151,461	6.736,448	13.721,157	896.994,748
1882	2.426,854	9.904,112	7.001,110	16.246,560	1,099.809,804
1883	3.186,480	12.599,270	7.389,100	17.333,346	1,105.778,996
1884	3.597,555	16.119,733	7.485,138	18.273,232	1,196.026,338
1885	3.832,512	15.815,574	6.669,790	15.853,607	1,108.955,164
1886	4.090,589	16.891,012	5.763,234	13.637,116	1,001.674,236
Átlag 1882—86	3.426,798	14.265,940	6.861,674	16.268,772	1,102.448,908

Újabb időben főleg az értéknylvánítás nélküli csomagok forgalma vett roppant fejlődést, mióta a mérsékeltbb portó következtében a kereskedelmi árucikkek igen gyakran szállítatnak mint postai küldemények.

A postautalványi forgalom, a pénzküldésnek ezen legkönnyebb és legolcsóbb neme, a hetvenes évek óta nagy arányok-

ban fejlődik. A postautalványi és utánvételi forgalmat az alábbi táblázat részletezi:

É v	A belföldi	Az Ausztriával való	A Boszniával való	A külfölddel való	Az összes
	f o r g a l o m e z e r f o r i n t o k b a n				
1868	3,547	4,446	—	—	7,993
1869	5,538	6,036	—	—	11,574
1870	12,591	15,014	—	—	27,605
1871	23,516	28,384	—	—	51,900
1872	31,549	40,334	—	—	71,883
Átlag 1868—72	15,348	18,843	—	—	34,191
1873	34,315	46,974	—	—	81,289
1874	35,302	46,683	—	—	81,985
1875	37,592	52,820	—	554	90,966
1876	42,142	59,686	—	943	102,772
1877	49,436	64,783	—	909	115,129
Átlag 1873—77	39,758	54,189	—	481	94,428
1878	55,979	65,017	—	1,215	122,211
1879	55,783	58,409	—	1,637	115,829
1880	64,612	63,685	—	2,948	131,245
1881	74,429	71,371	1,916	1,963	149,679
1882	84,709	77,617	3,348	2,394	168,068
Átlag 1878—82	67,102	67,220	1,053	2,031	137,406
1883	99,338	87,432	3,058	2,865	192,693
1884	113,147	96,787	3,001	3,160	216,095
1885	127,996	104,104	2,529	3,807	238,436
1886	144,613	114,255	1,489	3,857	264,214
Átlag 1883—86	97,019	80,516	2,015	2,738	182,288

Mig eleinte az Ausztriával való forgalom a belforgalmat meghaladta, újabb időben már a belföldi forgalom van erős túlsúlyban, a külfölddel való forgalom a két előbbi mellett egészen eltörpül.

Néhány év óta a postai megbízások is életbeléptettek a magyar kir. postánál. Ezek forgalmát a két utolsó évben a következő számok mutatják:

		Érkezett		Kiváltatott	
		drb	érték frt	drb	érték frt
A belföldről	(1885)	48,300	1.211,229	26,455	585,397
»	(1886)	44,662	1.106,037	23,795	526,866
Ausztriából	(1885)	59,857	2.255,841	31,103	1.122,288
»	(1886)	59,305	2.216,816	29,188	1,099,407
Külföldről	(1885)	9,617	440,892	5,508	247,222
»	(1886)	9,899	454,617	5,543	251,991
Összesen	(1885)	117,774	3.907,962	63,066	1.954,907
»	(1886)	113,866	3.777,470	58,526	1.878,264

A külföldi postai megbízási forgalom eddig csak Németországgal volt berendezve, 1886. évi május 1-től a lissaboni postacongressus idevágó és az 1886. XIII. t.-cikk által jóváhagyott határozatai alapján ezen forgalom még Belgiummal, Egyptommal, Franciaországgal (Algir és Tunis) Luxemburggal, Olaszországgal, Romániával és Svájc czal is berendeztetett.¹⁾

Végre a magyar kir. posta bevételeit és kiadásait, az üzleti fölösleget vagy hiányt, egy szóval az egész **pénzügyi eredményt** 1867—1886-ig, az alábbi számokban tüntetjük fel:

Év	Bevétel	Kiadás	Üzleti fölösleg (+) hiány (—)
	f o r i n t		
1867	2.866,900	2.727,500	+ 139,400
1868	3.398,672	3.646,085	— 247,403
1869	3.707,689	3.505,559	+ 202,130
1870	4.021,956	4.030,031	— 8,075
1871	4.657,504	4.561,257	+ 96,247
Átlag 1867—71. . .	3.730,546	3.694,086	+ 36,460
1872	4.886,567	4.698,953	+ 187,614
1873	4.999,923	4.748,948	+ 250,975
1874	4.983,544	4.632,298	+ 351,246
1875	5.232,649	4.695,212	+ 537,437
1876	5.344,220	4.604,108	+ 740,112
Átlag 1872—76. . .	5.089,381	4.675,904	+ 413,477
1877	5.594,397	4.666,785	+ 927,612
1878	5.866,370	4.822,224	+ 1.044,146
1879	6.104,512	5.019,998	+ 1.084,514
1880	6.356,009	5.249,363	+ 1.106,646
1881	6.811,055	5.419,610	+ 1.391,445
Átlag 1877—81. . .	6.146,469	5.035,596	+ 1.110,873
1882	7.360,081	5.744,144	+ 1.615,937
1883	7.908,397	6.051,858	+ 1.856,539
1884	8.443,026	6.594,692	+ 1.848,334
1885	8.801,264	7.215,917	+ 1.585,347
1886	9.073,851	7.353,374	+ 1.720,477
Átlag 1882—86. . .	8.317,324	6.591,947	+ 1.725,327

¹⁾ A közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszternek a törvényhozás elé terjesztett jelentése, a vezetése alatt álló miniszterium ügyköréhez tartozó üzleti ágak 1886. évi állapotáról és kezelési eredményeiről. Budapest, 1887.

Befejezésül álljon itt a világposta-egylet területéről a következő nemzetközi összehasonlítás. ¹⁾

Kezdjük a postahivatalok számával, a mely az európai államokban 1885-ben következő volt:

Ország	A postahivatalok száma	Egy postahivatalra jut		Ország	A postahivatalok száma	Egy postahivatalra jut	
		□ km. terület	lakos			□ km. terület	lakos
Német birodalom	17,452	31·0	2,684	Norvégia	1,121	283·8	1,709
Nagy-Britannia és Írland	16,805	18·7	2,162	Portugália	1,051	88·3	4,480
Franciaország	6,747	78·3	5,584	Belgium	873	33·7	6,553
Oroszország	4,765	4,517·6	21,011	Dánia (Ízland nélkül.)	696	57·0	2,931
Olaszország	4,588	62·5	6,400	Finnország	264	1,415·2	8,114
Ausztria	4,263	70·4	5,365	Románia	242	543·0	22,215
Magyarország	3,998	80·6	4,114	Görögország	213	303·7	9,479
Svájc	2,974	13·9	972	Luxemburg	75	34·5	2,794
Spanyolország	2,655	191·0	6,366	Bosznia és Hercegovina	72	709·7	18,890
Svédország	2,033	217·5	2,285	Bulgária	61	1,048·7	32,916
Németalföld	1,267	26·0	3,422	Együtt	72,215	36·0	4,790

A postaszemélyzet száma pedig ugyancsak az európai államokban 1885-ben a következő volt:

Ország	A postai személyzet összes száma	Esk egy postahivatalra alkalmazott	Ország	A postai személyzet összes száma	Esk egy postahivatalra alkalmazott
Bulgária	515	8·4	Boszn. és Hercegov.	323	4·5
Franciaország	53,982 ²⁾	8·0	Németalföld	4,966	3·9
Románia	1,451	6·0	Oroszország	16,880	3·5
Nagybritannia és Írland	96,500	5·7	Spanyolország	7,112	2·7
Belgium	4,830	5·5	Portugália	2,630	2·5
Német birodalom	93,845 ²⁾	5·4	Svájc	6,224	2·1
Dánia	3,480	5·0	Svédország	4,214	2·1
Luxemburg	353	4·7	Magyar birodalom	7,747	1·9
Ausztria	19,549 ²⁾	4·6	Görögország	398	1·9
Olaszország	20,697	4·5	Norvégia	1,608	1·4
			Finnország	331	1·3
			Együtt	347,635	4·8

A levélpostai forgalmat a világposta-egylet területén a következő számok mutatják:

¹⁾ Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr aus dem statistischen Departement in k. k. Handelsministerium. Wien, 1886. Dr. F. X. von Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirtschaft. Jahrgang 1883—84. Stuttgart, 1887.

²⁾ Beleszámítva a távírdát is.

O r s z á g	Levelek és levelező- lapok	Áruminták, nyomtatvá- nyok, stb.	Hirlapok	Együtt	100 lakosra jut	
	1000 darabokban				levél	hirlap
					darab	
<i>Európa</i>						
N.-Britannia és Irhon	1.585,967	342,207	147,720	2.075,894	4,365	407
Németország	1.079,396	243,500	524,473	1.847,369	2,304	1,117
Franciaország	679,146	433,024	413,981	1.526,151	1,803	1,099
Ausztria	383,117	53,388	86,605	523,110	1,675	379
Olaszország	254,100	56,149	126,180	436,429	865	430
Belgium	126,745	58,334	94,522	279,601	2,216	1,652
Oroszország	158,661	16,926	100,436	276,023	159	101
Magyarország	120,652	15,722	47,031	183,405	733	286
Svájc	91,239	28,766	61,432	181,437	3,157	2,126
Németalföld	89,193	29,986	50,443	169,622	2,057	1,163
Spanyolország	107,823	3,248	—	111,071	637	—
Svédország	52,535	5,188	36,435	94,158	1,131	784
Dánia	36,725	3,423	41,386	81,534	1,800	2,029
Portugália	21,302	3,135	11,668	36,105	452	248
Norvégia	18,486	2,494	18,160	39,140	965	948
Románia	10,087	4,436	—	14,523	187	—
Finnország	4,978	711	5,097	10,786	232	238
Luxemburg	3,800	1,725	1,519	7,044	1,813	725
Bosznia és Hercegovina	5,221	898	—	6,119	384	—
Bulgária	2,445	49	953	3,447	122	47
Együtt	4.831,618	1.303,309	1.768,041	7.902,968	1,397	511
<i>Ázsia</i> ¹⁾						
	307,300	7,200	18,800	333,300	93	6
<i>Afrika</i> ¹⁾						
	23,000	9,600	4,200	36,800	178	33
<i>Amerika</i> ¹⁾						
	1.725,600	575,600	1.013,200	3.314,400	1,801	1,060
<i>Ausztrália</i> ¹⁾						
	94,000	8,200	49,600	151,800	3,040	1,608
Főösszeg	6.981,518	1.903,909	2.853,841	11.739,268	905	370

Végre a posta üzleti bevételeit és kiadásait az európai államokban 1885-ben alábbi táblázatban adjuk:

O r s z á g	Bevétel	Kiadás	Üzleti fölösleg vagy hiány (—)
	f o r i n t		
Magyarország	8.801,264	7.215,917	1.585,347
Ausztria ²⁾	25.098,453	21.413,937	3.684,516
Bosznia és Hercegovina	286,754	415,048	—128,294
Németbirodalom ²⁾	96.803,565	84.488,022	12.315,543
Nagybritannia	84.916,140	57.431,250	27.484,890
Franciaország ²⁾	66.831,854	54.008,651	12.823,203
Olaszország	15.244,607	13.281,766	1.962,841
Oroszország	25.788,166	27.975,546	—2.187,380

¹⁾ Ezen világrészekben az adatok csak a világposta-egylethez tartozó országokra vonatkoznak.

²⁾ Beleszámítva a távirdát is.

O r s z á g	Bevétel	Kiadás	Üzleti fölösleg vagy hiány (—)
	f o r i n t		
Finnország	537,632	521,024	16,608
Svédország	3.417,600	3.280,480	137,120
Norvégia	1.223,589	1.228,813	—5,224
Dánia	2.465,951	2.337,962	127,989
Németalföld	4.514,450	3.429,339	1.085,111
Luxemburg	204,013	186,140	17,873
Belgium	5.552,803	3.372,550	2.180,253
Svájc	6.481,857	5.878,602	603,255
Spanyolország	6.357,066	2.994,380	3.362,686
Portugália	1.376,952	1.392,421	—15,469
Görögország	381,791	320,848	60,943
Románia	976,001	1.235,793	—259,792
Bulgária	153,860	575,917 ¹⁾	—422,057

6. Távirdek.

A távirdek a kereskedelem egyik legfontosabb segédeszközét képezik; de nem csak a kereskedelemben, hanem mindenütt, hol gyors intézkedésre van szükség, hadviselésben, közigazgatásban, magánügyekben stb. kiszámíthatatlan előnyöket nyújt, illetőleg bajoknak veszi elejét a távirati közlekedés.

A hazai **távirdek fejlődését** a következő táblázat állítja szem elé:

É v	Vonal- hossz kilo- méterek- ben	Huzal- hossz kilo- méterek- ben	Állami	Vasuti	Gép ké- szülékek száma	Személyzet az állami távirdek- nél
			távirda-állomások			
1867	6,730·2	17,480·2	151	113	368	637
1868	8,429·0	21,635·0	190	159	480	712
1869	9,415·6	24,296·8	214	196	561	755
1870	9,657·7	30,793·8	246	241	796	1,013
1871	12,630·7	36·045·9	321	329	1,008	1,376
1872	13,236·5	42,669·0	346	418	1,081	1,324
1873	13,675·9	47,744·5	351	486	1,216	1,420
1874	13,980·1	48,567·5	358	498	1,271	1,388
1875	14,166·0	49,180·8	362	525	1,303	1,335
1876	14,464·2	50,044·3	368	543	1,321	1,297
1877	14,531·9	50,350·6	376	555	1,340	1,285
1878	14,605·1	50,950·4	385	575	1,373	1,301
1879	14,355·2	51,283·8	400	580	1,402	1,307
1880	14,541·8	52,240·3	409	585	1,420	1,346
1881	15,188·4	54,486·8	473	596	1,495	1,379
1882	15,948·1	56,891·6	517	655	1,697	1,420
1883	16,223·9	59,149·2	543	707	1,717	1,442
1884	16,542·9	61,619·1	590	745	1,839	1,496
1885	17,396·2	64,276·2	636	788	1,932	1,527
1886	17,944·2	66,432·2	680	825	2,005	1,556

¹⁾ Beleszámítva a távirát is.

A táviratok számáról az alábbi kimutatás nyújt felvilágosítást:

Táviratok nemeik szerint	1867-ben	1870-ben	1875-ben	1880-ban	1885-ben	1886-ban
	e z e r d a r a b o k b a n					
A belföldi forgalomban :						
dijköteles	496'2	1,225'7	1,666'6	1,586'0	1,887'0	1,886'4
dijmentes	19'1	—	46'7	1'0	1'6	1'4
A nemzetközi forgalomban :						
feladott	36'5	63'4	94'3	562'6	675'7	672'3
megérkezett	39'8	67'1	94'9	606'5	732'4	718'7
Az országon keresztül ment	40'3	—	130'7	123'0	188'6	193'4
Szolgálati sürgönyök . . .	—	132'8	225'9	131'6	151'2	152'1
Közvetített sürgönyök . .	—	—	1,463'1	2,120'8	2,151'9	2,385'3
Az összes kezelt táviratok száma	631.9	1,489'0	3,722'2	5,131'5	5,788'4	6,009'6

A hazai távirdák **pénzügyi eredménye** nagyon kedvezőtlen, a mint a következő számok mutatják:

É v	Bevétel	K i a d á s			Üzleti fö- lösleg + vagy hiány —	
		Üzleti kiadás	Beruhá- zás	Együtt		
		e z e r f o r i n t o k b a n				
1867	485'6	395'4	19'3	414'7	+	70'9
1868	800'2	746'4	171'1	917'5	—	117'3
1869	920'1	735'8	100'2	836'0	+	84'1
1870	939'3	935'4	500'1	1,435'5	—	496'2
1871	1,096'9	1,399'9	339'5	1,739'4	—	642'5
1872	1,210'1	1,586'3	233'9	1,820'2	—	610'1
1873	1,228'3	1,530'2	150'0	1,680'2	—	451'9
1874	1,031'2	1,502'8	100'2	1,603'0	—	571'8
1875	1,044'0	1,494'4	—	1,494'4	—	450'4
1876	1,186'1	1,431'8	—	1,431'8	—	245'7
1877	1,138'0	1,483'2	—	1,483'2	—	345'2
1878	1,314'5	1,469'4	—	1,469'4	—	154'9
1879	1,386'0	1,744'8	—	1,744'8	—	358'8
1880	1,353'9	1,540'6	50'1	1,590'7	—	236'8
1881	1,554'7	1,656'9	49'9	1,706'8	—	152'1
1882	1,609'7	1,679'3	50'0	1,729'3	—	119'6
1883	1,766'2	1,709'3	50'0	1,759'3	+	6'9
1884	1,819'9	1,799'9	100'0	1,899'9	—	80'0
1885	1,838'7	1,848'7	100'0	1,948'7	—	110'0
1886	1,794'7	1,859'7	88'3	1,948'0	—	153'3

Húsz év közül csak háromban haladták meg a bevételek a kiadásokat, 17 év deficizzel végződött; remélhető, hogy a távirdáknak a postával való egyesítése pénzügyi szempontból is üdvös lesz.

A távirdákról a fontosabb nemzetközi adatok az alábbiakból láthatók. ¹⁾ Adván először a távirda-állomások számát 1885. évben, mely az alábbiakból tűnik ki:

O r s z á g	Az állami	A vasuti és magán	Az összes	Egy távirda-állomás jut	
	távirda-állomások száma			☐ kilom. területre	lakosra
Német birodalom . . .	9,792	3,621	13,413	43	3,492
Francziaország . . .	5,241	2,789	8,030	66	4,691
Nagybritan. és Írhon .	4,740	1,542	6,282	50	5,783
Oroszország	1,562	1,646	3,208	6,823	31,863
Ausztria	1,440	1,679	3,119	96	7,332
Olaszország	1,996	1,079	3,075	93	9,548
Magyarország	636	788	1,424	226	11,550
Svájc	1,157	87	1,244	33	2,323
Spanyolország	539	375	914	554	18,529
Belgium	802	107	909	32	6,364
Svédország	181	704	885	500	5,248
Németalföld	303	292	595	55	7,287
Dánia	162	195	357	111	5,714
Norvégia	140	175	315	1,003	6,044
Portugália ²⁾	253	1	254	365	18,536
Románia ²⁾	122	119	241	545	22,306
Görögország ²⁾	149	7	156	415	12,300
Szerbia	75	29	104	466	18,292
Bosznia és Herzegov. .	72	20	92	555	14,873
Luxemburg	29	42	71	36	2,950
Bulgária ²⁾	61	10	71	901	28,270
Összesen	29,452	15,307	44,759	581	7,727

A nemzetközi távirda hálózat hossza, a következőkből tűnik ki:

O r s z á g	Az állami távirdahálózat		Esik 100 ☐
	vonalainak	huzalainak	klm. területre huzal-
	hossza kilométerekben		hossz klm.
Belgium	6,395	30,202	102'4
Nagybritannia	47,073	273,760	87'1
Német birodalom	82,991	296,910	54'9
Németalföld	4,701	16,780	50'8

¹⁾ Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr aus dem stat. Departement im k. k. Handelsministerium. Wien 1886. ²⁾ 1884-ben.

O r s z á g	Az állami távirdahálózat		Esik 100 □ klm. terü- letre huzal- hossz klm.
	vonalainak	huzalainak	
	hossza kilométerekben		
Franciaország	83,563	260,532	49'2
Svájc	6,958	16,767	40'6
Olaszország	28,438	82,983	28'9
Luxemburg	395	743	28'7
Dánia	3,893	10,882	27'5
Ausztria	24,731	66,492	22'1
Magyarország	16,580	42,700	13'2
Portugália ¹⁾	4,978	11,732	12'6
Bosznia és Hercegovina	3,215	5,091	9'9
Görögország ¹⁾	5,104	6,293	9'7
Spanyolország	17,840	43,301	8'5
Románia ¹⁾	5,088	10,760	8'2
Szerbia	2,777	3,965	8'2
Bulgária ¹⁾	2,433	3,480	5'4
Svédország	8,578	20,968	4'7
Norvégia	7,346	13,640	4'2
Oroszország	104,149	194,561	0'9
Összesen	467,226	1.412,542	5.4

A távirdák nemzetközi forgalmáról pedig álljanak a következő adatok:

Ország	A díjköteles					A díjmen- tes és szol- gálati táviratok száma	Ezer lakosra jut távirat
	belforgalmi		nemzetközi		összes		
	t á v i r a t o k s z á m a						
	darab	%	darab	%	darab	d a r a b	
Nagybritannia	34.541,437	87'5	4.921,441	12'5	39.462,878	926,622	1,086
Svájc	1.759,054	60'4	1.151,076	39'6	2.910,130	97,426	1,006
Németalföld..	2.044,873	58'7	1.442,955	41'3	3.487,828	31,352	804
Franciaország..	23.629,021	82'5	5.009,110	17'5	28.638,131	3.902,649	760
Belgium	2.344,258	55'8	1.863,220	44'2	4.207,478	3,422	727
Dánia	532,412	42'2	729,056	57'8	1.261,468	38,719	618
Norvégia	520,673	58'2	372,570	41'8	893,243	5,190	466
Németbirodal.	12.774,453	69'9	5.489,001	30'1	18.263,454	867,771	390
Luxemburg ..	25,709	32'2	54,145	67'8	79,854	4,103	387
Görögország ¹⁾	457,602	72'9	170,091	27'1	627,693	7,591	311
Svédország...	738,233	56'9	559,378	43'1	1.297,611	47,512	279
Ausztria	3.875,435	62'8	2.298,077	37'2	6.173,512	528,387	270
Bosznia és Her- cegovina ..	234,232	63'7	133,445	36'3	367,677	23,141	270

¹⁾ 1884-ben.

Ország	A díjköteles					A díjmentes és szolgáltatási táviratok száma	Ezer lakosra jut távirat
	belforgalmi		nemzetközi		összes		
	t á v i r a t o k s z á m a						
	darab	%	darab	%	darab		
Olaszország .	5.896,306	80'3	1.448,116	19'7	7.344,422	664,358	250
Bulgária ¹⁾ ..	351,936	75'5	113,940	24'5	465,876	32,196	232
Románia ¹⁾ ..	709,102	69'2	314,754	30'8	1.023,856	179,684	190
Szerbia	249,396	71'6	98,989	28'4	348,385	71,900	183
Magyarország	2.396,119	81'9	529,325	18'1	2.925,444	152,854	178
Portugália ¹⁾ .	460,341	57'9	334,476	42'1	794,817	71,131	168
Spanyolorsz.	2.096,345	73'8	744,967	26'2	2.841,312	481,375	167
Oroszország .	8.895,870	87'1	1.318,646	12'9	10.214,516	672,032	100
Összesen..	104.532,807	78'2	29.096,778	21'8	133.629,585	8.809,415	386

Végre a távirda nemzetközi üzleti bevételeit és kiadásait az európai államokban 1885-ben, a következőkben látjuk:

O r s z á g	Bevétel	Rendes	Rend- kivüli	Üzleti főlösleg, vagy hiány (—)
		k i a d á s		
		f o r i n t		
Nagy-Britannia	17.581,690	15.788,160	1.540,100	253,430
Svájc	1.149,442	978,841	—	170,601
Németalföld	899,764	1.407,760	71,722	— 589,718
Franciaország	11.747,534	²⁾ —	—	—
Belgium	1.108,946	1.435,064	1.992,000	— 2.318,118
Dánia	385,870	467,662	8,460	— 90,252
Norvégia	541,112	667,551	15,249	— 141,688
Németbirodalom	²⁾ —	—	—	—
Görögország ¹⁾	403,977	184,000	278,800	— 58,823
Luxemburg	12,871	21,155	25,180	— 33,464
Svédország	806,807	820,132	70,952	— 84,277
Ausztria	²⁾ —	—	—	—
Bosznia és Hercegovina	165,331	222,831	—	— 57,500
Olaszország	4.877,588	4.168,291	212,528	496,769
Bulgária ¹⁾	166,585	²⁾ —	—	—
Románia ¹⁾	616,438	²⁾ —	—	—
Szerbia	194,738	180,628	—	14,110
Magyarország	1.838,762	1.848,730	100,000	— 109,968
Portugália ¹⁾	492,470	²⁾ —	37,176	—
Spanyolország	2.399,746	3.084,420	—	— 684,674
Oroszország	14.694,032	²⁾ —	960,000	—

¹⁾ 1884-ben. ²⁾ A posta és távirda egyesítése következtében az adatok részletezhetők nem voltak.

H) H i t e l.

1. A pénz.

A nemzetközi forgalomban pénzül csak a nemes fémek szolgálhatnak, a belforgalomban azonban pénzül szerepel a papírpénz és kényszer forgalom mellett a bankjegy is.

Az osztrák-magyar monarchiában 1857 óta az ezüst a törvényes pénznem, a pénzegység a forint, mely 12.3457 gramm súlyú és 11.11 gr. finom ezüstöt tartalmaz. Az ezüst mellett veretnek törvényes arany-pénzek három formában u. m.: királyi arany, 10 frankos és 20 frankos arany. E teljértékű pénz mellett veretik ezüst és rézváltópénz.

Az 1867 év óta Magyarországon k i v e r t p é n z e k k ö v e t k e z ő összegre ru gn a k :

É v	Arany pénzek	Országos ezüst pénzek	Ezüst váltó- pénzek	Réz váltó- pénz
	f o r i n t b a n			
1867	2.204,205	1.897,587	—	—
1868	2.450,962	1.092,526	1.278,829	249,288
1869	1.715,624	855,873	3.906,615	50,727
1870	2.251,589	1.821,609	4.615,309	—
1871	1.690,413	2.687,734	547,357	—
1872	2.427,691	3.456,245	372,553	—
1873	2.034,696	2.338,364	106,605	37,030
1874	1.983,235	2.081,702	132,371	—
1875	2.150,612	2.073,958	42,504	—
1876	2.559,920	4.136,174	51,849	—
1877	2.635,310	2.241,386	46,008	—
1878	2.552,909	5.717,374	—	44,782
1879	2.543,141	25.755,927	—	101,010
1880	2.516,689	3.814,618	—	—
1881	2.548,726	15.494,763	—	122,328
1882	2.517,699	1.897,441	—	209,499
1883	2.481,528	7.040,776	—	85,351
1884	2.518,707	1.721,725	—	—
1885	2.422,645	1.672,086	—	200,060
Összesen . .	44.206,301	87.797,868	11.100,000	1.100,070

Az Ausztriában vert pénzeket a következő számok tüntetik fel :

É v	Arany pénz-	Országos	Ezüst váltó-	Réz váltó-
	zek	ezüst pénzek	pénz	pénz
f o r i n t				
1868	3.208,999	8.254,301	—	—
1869	1.412,064	1.114,851	9.171,248	—
1870	1.686,232	3.529,956	9.452,206	—
1871	3.878,535	5.674,232	170,008	—
1872	4.355,686	5.141,880	715,173	—
1873	3.125,207	8.804,822	—	—
1874	2.326,712	7.855,131	—	—
1875	1.808,631	12,236,703	—	—
1876	4.549,123	18,106,003	—	—
1877	5.088,884	14,372,470	—	7,000
1878	2.838,397	23.112,103	—	158,920
1879	2.646,455	40.926,894	48,300	184,080
1880	2.585,708	6.810,782	1.583,686	—
1881	3.487,542	6.673,482	69,862	400,000
1882	3.352,821	5.890,139	—	300,000
1883	2.931,515	6.824,103	—	350,000
1884	2.582,937	7.588,366	1.038,004	—
1885	3.369,799	6.466,910	466,106	300,000
Összesen .	55.235,247	189.383,128	22.714,593	1.700,000

A tulajdonképeni pénzen kívül, pénz gyanánt szerepelnek az államjegyek, melyek összege a következő :

1867.	313.136,439 forint
1868.	307.924,761 »
1869.	319.082,561 »
1870.	352.113,519 »
1871.	373.600,894 »
1872.	375.991,886 »
1873.	344.033,270 »
1874.	345.282,194 »
1875.	346.501,033 »
1876.	355.444,167 »
1877.	345.961,161 »
1878.	364.002,389 »
1879.	313.030,526 »
1880.	327.737,769 »
1881.	320.434,947 »
1882.	351.493,795 »
1883.	350.951,770 »
1884.	354.248,072 »
1885.	338.248,952 »
1886.	344.176,555 »

Csak az utolsó évet részletezve, a fentebbi összegből az 1 frtos államjegyek 69'3, az 5 frtosok 116'2; az 50 frtosok pedig 158'6 millió forintot képviseltek. Az államjegyek mellett törvényes fizetési

eszközt képeznek a bankjegyek, melyeknek mennyiségét alább a jegybankoknál, tüntetjük föl.

A kényszerforgalmú papírpénz megteremté az ágiót, mely 1848 óta szakadatlanul tart. Korábban csak ezüst-ágióról volt szó, újabb időben azonban az ezüst elértéktelenedése folytán az előbbi helyébe az arany-ágió lépett. Az á g i ó á t l a g o s n a g y s á g á t 1873 óta következő számok mutatják:

	Ezüst ágió	Arany ágió
1873 év végén	6'00	12'50
1874 » »	5'00	10'45
1875 » »	5'41	13'59
1876 » »	15'36	24'85
1877 » »	5'44	18'02
1878 » »	0'03	15'30
1879 » »	—	16'37
1880 » »	—	17'00
1881 » »	—	16'30
1882 » »	—	17'10
1883 » »	—	20'00
1884 » »	—	21'81
1885 » »	—	24'97
1886 » »	—	25'01

Az összes államokban pénzül szolgáló érmek, váltópénz és papírpénz mennyiségét 1885. év végén, Haupt »Histoire monétaire« című művében következőleg tünteti fel:

O r s z á g	Arany- pénzek	Ezüst- pénzek	Ezüst váltó- pénz	Rézpénz	Fedezet- len pénz- jegyek és papírpénz	Összesen
	m i l l i ó f o r i n t					
Franciaország .	1,780	1,400	100	24	270	3,574
Ausztrália	220	—	15	—	—	235
Holland	53	126	6'5	1	50'5	237
Belgium	108	96	13	6	105	328
Egyesült ameri- kai államok . .	1,296	454	156	30	649	2,585
Egyiptom	270	—	28	7	—	305
Nagy-Britannia .	1,100	—	216	16	120	1,452
Argentini köztár- saság	30	—	6	—	80	116
Németország . .	920	224	222	22'5	250	1,638'5
Spanyolország . .	188	168	72	23	121	572
Svájc	32	28	7	1'5	24'5	93
Canada	32	—	12	—	88	132

O r s z á g	Arany pénzek	Ezüst pénzek	Ezüst váltó pénz	Rézpénz	Fedezet- len pénz- jegyek és papírpénz	Összesen
	m i l l i ó f o r i n t o k b a n					
Portugália	92	—	20	4'5	10	126'5
Dánia	27'5	—	10'5	0'5	13'5	52
Olaszország	224	40	68'5	30	340	702'5
Algír	22	16	8	—	14'5	60'5
Ausztria-Magyar- ország	80	120	28	10	402	640
Görögország	3	0'5	4'5	1'5	28	37'5
Svédország	25	—	9	0'5	31	65'5
Románia	6	19	12	2'5	31	70'5
Norvégia	13	—	3	0'5	10	26'5
Oroszország	387	14'5	76	10	666'5	1,154
Mexico	8	96	—	1	—	105
Japán	188	88	—	—	112	388
Törökország	148	72	20	—	—	240
Finnország	9	—	5	0'5	—	14'5
India	—	1,600	—	—	—	1,600
Holland gyarmat.	2'5	160	15	—	—	177'5
China	—	1,500	—	—	—	1,500
Straits	—	240	—	—	—	240
Brazília	?	?	12	1'5	158'5	172
Cuba	40	—	2	—	88	130
Fokföld	68	—	5	—	—	73
Malta és Gibraltár	16	—	4	—	—	20
Columbia	—	9'5	—	—	—	9'5
Chili	—	9	—	—	—	9
Mauritius	—	8	—	—	—	8
Haiti	1	4	1'5	—	1'5	8
Bolivia	—	6'5	—	—	—	6'5

2. A jegybankok.

A hitelügy szabályozói a jegykibocsátás jogával felruházott bankok. Az osztrák-magyar monarchiában e joggal egy bankintézet, az osztr.-magy. bank bir, mely 1816-ban alakítottatott nemzeti bank néven, mai nevét 1878-ban vette föl, szabadalmát az 1887. évi XXVI. törvénycikk legújabbán 1898. december 31-ig hosszabbította meg. Az osztrák-magyar bank alapszabályai értelmében az összes banküzleteket folytathatja, ezeken kívül gyakorolhatja a jelzáloghitelüzletet, és a mi első helyen említendő, a bankjegykibocsátást.

A bank alaptőkéje 1868. óta 150,000 darab 600 forintos részvényre elosztott 90 millió osztrák értékű forint, a mihez a tar-

talékalap járul; az 1886. deczember 31-ki állapot szerint 18 millió 89,103 frt.

Az osztrák-magyar banknak két főintézete van, Bécsben és Budapesten, 23 fiókin tézete és 50 mellékhelye; Ausztriában 15 fiókin tézete és 49 mellékhelye, a magyar korona országaiban, összesen 40 bankintézet és 99 mellékhely, melyek közül egy osztrák és egy magyar mellékhely két-két piacz részére közvetíti a forgalmat, úgy, hogy a bank működése 1886. végén 141 bankmellékhelyre terjedt ki.

A bank összes műveletei (jelzálogüzlet nélkül) 1886-ban 1.260,852,293 frtot tettek, a miből 965,995,133 frt, vagyis 766¹⁰/₁₀₀ az osztrák, 294.857,160 frt, vagyis 23³⁹/₁₀₀ a magy. bankintézetekre esett.

A bank érczkészlete tett 1886. végén 205.558,376 frt 77.5 krt, miből 138.823,004 frt 75 kr. ezüst, 66.735,872 frt 25 kr. arany, a külföldi helyekre szóló aranyban fizetendő váltók készlete tett 12.512,475 frt 5 krt.

A bankjegyforgalom tett 1886. deczember 31-én 371.687,410 frtot, a mi az előző évi állapothoz képest 8.084,390 forinttal több. A bankjegyforgalom a legmagasabb állást 1886. október 31-én érte el 384.472,000 frttal, a legalacsonyabb állása volt márcz. 23-án 330.543,000 frttal. Az év végén forgalomban volt 111,689 db 1000-es, 1.144,368 db 100-as és 14.560,161 db 10-es, összesen 15.816,178 db bankjegy.

A bankjegyforgalmat, az érczkészletet és az érczkészletnek arányát a bankjegyforgalomhoz, a következő táblázat mutatja:

Év végén	Bankjegy forgalom	É r c z k é s z l e t			Az érczkészlet aránya a bank- jegyforgalomhoz
		Arany	Ezüst	Összesen	
		f o r i n t o k b a n			
1867.....	247.021,120	1.991,892	106.354,702	108.346,594	1 : 2'28
1868.....	276.185,150	236,889	108.405,984	108.642,873	1 : 2'54
1869.....	283.699,220	234,961	116.626,881	116.861,842	1 : 2'42
1870.....	296.893,160	1.424,923	112.902,253	114.327,176	1 : 2'59
1871.....	317.333,530	44.403,431	99.093,014	143.496,445	1 : 2'21
1872.....	318.365,470	69.403,959	73.529,370	142.933,329	1 : 2'23
1873.....	358.942,580	70.527,743	73.308,949	143.836,692	1 : 2'49
1874.....	293.662,350	72.741,309	66.627,581	139.368,890	1 : 2'11
1875.....	286.242,330	67.854,046	66.562,849	134.416,895	1 : 2'13
1876.....	295.910,060	70.222,013	66.385,770	136.607,783	1 : 2'17
1877.....	281.375,872	67.376,205	70.077,484	137.453,689	1 : 2'05
1878.....	288.799,000	67.374,595	86.485,777	153.860,372	1 : 1'88
1879.....	316.759,400	58.631,872	105.613,790	164.245,662	1 : 1'92

Év végén	Bankjegy forgalom	É r c z k é s z l e t			Az érczkészlet aránya a bank- jegyforgalomhoz
		Arany	Ezüst	Összesen	
		f o r i n t o k b a n			
1880.....	328.622,890	65.010,262	108.291,351	173.301,613	1 : 1'90
1881.....	354.207,560	68.725,533	122.130,827	190.856,360	1 : 1'86
1882.....	368.633,710	79.172,407	114.567,302	193.739,709	1 : 1'90
1883.....	380.457,420	77.682,053	121.696,815	199.378,868	1 : 1'91
1884.....	375.725,030	78.822,133	126.568,175	205.390,308	1 : 1'83
1885.....	363.603,020	69.072,718	129.723,317	198.796,035	1 : 1'83
1886.....	371.687,410	66.735,872	138.823,004	205.558,876	1 : 1'88

A bank érczkészlete 1886. végén e szerint magasabb volt, mint előbb bármikor és az érczfedezet is csak négy ízben volt nagyobb arányú, mint 1886-ban. A bank alapszabályai értelmében 1886-ban tudvalevőleg 200 millió forint bankszerűen fedezendő bankjegyet bocsáthatott ki és miután a föntiek szerint a 371.6 millió frt bankjegyforgalomból 205.5 millió frt érczzel volt fődözve, a bankszerűen fedezendő 200 millió frt kontingensből csak 166.1 millió frt volt forgalomban, a mihez még a banknál levő azonnal visszafizetendő 1'7 millió frt idegen pénzek járulnak, úgy, hogy a bankszerűen fedezendő főösszeg 167.834,629 frt 97.5 krt tett, a minek fedezésére 185.994,956 frt 35.5 kr. érték szolgált, úgy, hogy a bankszerűen fedezendő összeg 18.160,326 frt 36 krral túlfedezve volt.

A bank üzletkörének fejlődését az utolsó tíz év alatt a következő táblázat mutatja:

Év	intézetek száma	az év folyamában végzett műveletek					összes műveletek
		váltók és értékek le-számítása	kölcsönök kézi zálogra	utalványok kiállítása	érváltók vétele, lejárt szelvények, bizományi üzletek		
		ezer osztr. ért. forintokban					
1877	{ Ausztria	20	511,032	132,474	147,085	118,495	909,086
	{ Magyarország	8	135,296	36,110	53,211	218	224,835
	összesen . .	28	646,328	168,584	200,296	118,713	1.133,921
1878	{ Ausztria	20	493,085	146,300	133,182	125,685	898,252
	{ Magyarország	8	132,347	50,400	51,648	49	234,444
	összesen . .	28	625,432	196,700	184,830	125,734	1.132,696
1879	{ Ausztria	24	438,598	161,158	114,181	119,595	833,532
	{ Magyarország	13	135,439	50,951	47,666	270	234,326
	összesen . .	37	574,037	212,109	161,847	119,865	1.067,858

É v		intézetek száma	az év folyamában végzett műveletek				
			váltók és értékek le- számítolása	kölcsönök kézi zálogra	utalványok kiállítása	érváltók vétele, lejárt szelvények, bizományi üzletek	összes műveletek
			ezer osztr. ért. forintokban				
1880	{ Ausztria	24	496,321	153,735	125,598	123,618	899,272
	{ Magyarország	15	162,441	38,806	56,500	1,244	258,991
	összesen . .	39	658,762	192,541	182,098	124,862	1.158,263
1881	{ Ausztria	24	584,857	188,712	126,003	247,216	1.146,788
	{ Magyarország	16	195,534	42,056	57,528	3,151	298,269
	összesen . .	40	780,391	230,768	183,531	250,367	1.445,057
1882	{ Ausztria	24	604,582	140,314	121,943	278,664	1.145,503
	{ Magyarország	16	213,062	36,810	60,819	5,005	315,696
	összesen . .	40	817,644	177,124	182,762	283,669	1.461,199
1883	{ Ausztria	24	643,609	103,226	114,525	203,797	1.065,157
	{ Magyarország	16	227,420	32,299	56,512	5,332	321,563
	összesen . .	40	871,029	135,525	171,037	209,129	1.386,720
1884	{ Ausztria	24	619,616	104,155	117,266	273,710	1.114,747
	{ Magyarország	16	243,485	31,522	58,317	15,590	348,914
	összesen . .	40	863,101	135,677	175,583	289,300	1.463,661
1885	{ Ausztria	24	499,539	96,032	101,999	291,721	989,291
	{ Magyarország	16	221,426	30,218	53,629	11,366	316,639
	összesen . .	40	720,965	126,250	155,628	303,087	1.305,930
1886	{ Ausztria	24	526,187	90,256	75,219	274,333	965,995
	{ Magyarország	16	204,549	23,954	54,738	11,616	294,857
	összesen . .	40	730,736	114,210	129,957	285,949	1.260,852

A bank üzleti forgalma ezek szerint jelentékeny hullámlásnak van alávetve, de mégis egészben véve emelkedést mutat. Az üzletkör fejlődésére vonatkozó táblázat kiegészítésére nem véljük fölöslegesnek közölni a bank főüzletágainak állását föltüntető adatokat, közölve egyúttal az állam tartozására vonatkozó számokat is:

Év	Az állam tartozása	Leszámitolt váltók és értékpapírok	Kölcsönök kézi zálogokra	Váltó tárcza és lombard kölcsönök		Jelzálog-kölcsönök	
				Együtt	a magyar intézeteknél	Összesen	Magyarországbán
osztrák értékű 1000 forintban							
1867	313,136	77,091	25,011	102,103	9,949	68,928	37,925
1868	80,000	81,955	37,789	119,745	17,619	68,434	37,168
1869	80,000	87,539	42,037	129,576	23,275	65,333	34,688
1870	80,000	109,694	41,259	150,953	25,934	63,438	33,856

Év	Az állam tartozása	Leszámitolt váltók és érték-papírok	Kölcsönök kézi zálogokra	Váltótárca és lombard kölcsönök		Jelzálog-kölcsönök	
				Együtt	a magyar intézeteknél	Összesen	Magyarországbán
o s z t r á k é r t é k ü 1000 forintban							
1871	80,000	136,980	33,391	170,371	26,559	62,967	33,466
1872	80,000	167,199	28,622	195,822	35,325	60,514	31,294
1873	80,000	181,775	55,571	237,346	45,593	73,807	34,400
1874	80,000	142,195	35,477	177,673	41,350	87,370	41,942
1875	80,000	117,157	32,118	149,275	38,989	96,163	49,556
1876	80,000	135,591	29,011	164,603	33,859	100,522	53,324
1877	80,000	113,964	27,829	141,793	32,344	103,140	56,675
1878	79,748	109,181	32,018	141,200	33,592	106,010	58,895
1879	79,748	117,531	24,081	141,612	37,961	106,962	61,277
1880	79,748	139,108	20,924	160,033	44,762	97,854	56,845
1881	79,748	156,544	21,991	178,536	41,831	95,307	59,054
1882	79,595	162,668	32,537	195,205	51,479	90,121	59,313
1883	79,448	169,345	30,034	199,379	55,276	86,988	58,357
1884	79,403	167,712	34,220	201,932	59,158	86,766	60,142
1885	79,403	136,442	27,216	163,659	49,511	89,389	62,453
1886	79,403	145,665	23,921	169,587	53,269	92,340	67,747

Közgazdaságilag rendkívül fontos a bank által nyújtott hiteleknel szedett kamat nagysága. A bank-kamatláb változását a leszámítoló és lombard üzletben az alábbi számok tüntetik fel:

érvényben volt				kamatláb helyi váltók után		
1862 február	17-től	1866 december	9-ig	5 ⁰ / ₀		
1866 december	10-től	1869 augusztus	26-ig	4 ⁰ / ₀		
1869 augusztus	27-től	1870 július	21-ig	5 ⁰ / ₀		
1870 július	22-től	1871 február	17-ig	6 ⁰ / ₀		
1871 február	18-től	1871 szeptemb.	8-ig	5 ⁰ / ₀		
1871 szeptemb.	9-től	1871 november	9-ig	6 ⁰ / ₀		
1871 november	10-től	1871 december	14-ig	6 ¹ / ₂ ⁰ / ₀		
1871 december	15-től	1872 február	29-ig	6 ⁰ / ₀		
1872 márczius	1-től	1872 július	4-ig	5 ⁰ / ₀		
1872 július	3-tól	1873 márczius	20-ig	6 ⁰ / ₀		
1873 márczius	21-től	1874 szeptember	25-ig	5 ⁰ / ₀		
1874 szeptember	26-tól	1875 november	4-ig	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀		
1875 november	5-től	1876 január	27-ig	5 ⁰ / ₀		
1876 január	28-tól	1879 május	8-ig	4 ¹ / ₂		
1879 május	9-től	1882 október	19-ig	4 ⁰ / ₀		
1882 október	20-tól	1883 február	2-ig	5 ⁰ / ₀		
1883 február	3-tól	1883 február	22-ig	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀		
1883 február	23-tól	1886 végén még érvényes		4 ⁰ / ₀		

A telepített váltók után 1879. márczius 10-ig rendszerint $\frac{1}{2}\%$ -kal magasabb kamat szedetett; a lombard üzletben rendszerint 1% -kal magasabb kamatot szed a bank, mint a váltóleszámlálásnál, saját zálogleveleire adott előlegeknél azonban e különbözet csak $\frac{1}{2}\%$.

Ezen kimutatás szerint a bank az utolsó 25 évben 18-szor változtatta a kamatlábat, mely az utolsó tíz év átlagában alacsonyabb volt, mint a korábbi tíz év alatt.

A bank üzletének jövedelmezőségét az utolsó tíz év alatt, a következő számok mutatják:

É v	a bank összes tisztá jövedelme	adók és illetékek	tiszta jöve- delem az adók levo- nása után	osztalék összesen	a részvény tőke szá- zalékában
osztrák értékű forintban					
1877 . . .	8.196,964	1.068,607	7.128,357	7.050,000	7'83
1878 . . .	7.873,236	1.011,884	6.861,351	6.600,000	7'33
1879 . . .	6.713,117	872,257	5.840,859	5.850,000	6'50
1880 . . .	6.590,508	843,176	5.747,331	5.745,000	6'38
1881 . . .	6.710,912	856,261	5.854,650	5.850,000	6'50
1882 . . .	7.545,780	938,479	6.607,300	6.450,000	7'17
1883 . . .	7.550,246	956,514	6.593,732	6.450,000	7'17
1884 . . .	7.543,707	966,767	6.576,940	6.345,000	7'05
1885 . . .	6.692,975	893,649	5.799,326	5.805,000	6'45
1886 . . .	6.624,882	826,867	5.798,015	5.790,000	6'43

Részletesen ismertetvén az osztrák-magyar bank működését, a következőkben röviden vázoljuk a nevezetesebb államok jegykibocsátással fölruházott bankjainak szervezését, és közöljük az azok működésére vonatkozó fontosabb adatokat, a mennyiben azokat megszerezhetjük: ¹⁾

A német birodalomban a jegybankok ügyét az 1875. év márczius 14-én kelt birodalmi törvény szabályozza. E törvény életbelépte előtt a német birodalomban, a porosz bankon kívül, 3 községi és 29 részvénytársulati intézet birt bankjegykibocsátási joggal, de ezek e joggal legnagyobbbrészt csak bizonyos időre lettek fölruházva. Az idézett törvény alapján a porosz bank átalakult birodalmi bankká (Reichsbank). A jegybankokra vonatkozólag a törvény terhes föltételeket állapított meg és ezek elfogadásától tette függővé azt, hogy jegyeik az egész birodalomban forgalomba hozhatók legyenek. Ennek tulajdonítható, hogy 1886. végén az egész

¹⁾ Lásd: A «Statistique internationale des Banques d'Emissions» különböző füzetait.

birodalom területén forgalomba hozható jegyeket már csak 11 magánbank bocsáthatott ki, egy állam területén jegyeket forgalomba hozhatott 6 bank, összesen létezett 17 magánjegybank.

A birodalmi bank állami kezelés alatt levő részvénytársulati bank alaptőkéje 120 millió márka, 40,000 db részvényre elosztva, tartaléktőkéje 1886. végén 23.3 millió márka. A 11 magánjegybank alaptőkéje 137.8 millió márka, tartalékuk 19.7 milló márka. A birodalmi bank tiszta jövedelméből első sorban a részvényesek $4\frac{1}{2}\%$ kamatot nyernek, a fönmaradó összegből a tiszta jövedelem $\frac{1}{5}$ -része tartalékba teendő, az ez után maradó nyereség fele része a birodalmi kincstárt illeti, másik feléből a részvényesek kamata 8% -ig egészítették ki, az ezt fölül muló összeg $\frac{1}{4}$ -része ismét a részvényeseket, $\frac{3}{4}$ -része a birodalmat illeti.

A német jegybankok állapotát a következő kimutatás tünteti föl, az év végén:

		váltó tárcaza	lombard üzlet	alap- tőke	tartalék tőke	bankjegy forg.	födözet- len bank- jegy
e z e r m á r k á b a n							
1885	a 11 magán bank	261,344	26,545	137,822	19,722	199,447	91,597
	a birodalmi bank	461,827	78,939	120,000	24,380	913,346	273,981
1886	a 11 magán bank	253,289	26,757	132,422	18,977	202,167	85,900
	a birodalmi bank	546,479	115,549	120,000	23,310	1.057,061	370,819

Az összes német jegybankok érczkészlete tett márkákban:

1883	643.473,000
1884	602.069,000
1885	700.976,000
1886	753.502,000

Franciaországban csak egy bankintézet, az 1800-ban alapított Banque de France van a jegykibocsátás jogával fölruházva, mely részvénytársulati magánbank, kormányzóját és két helyettesét az államfő nevezi ki. A bank alaptőkéje 182.5 millió frank, mely 182,500 db 1000 frankos részvényre van fölosztva.

A bank állapotát a következő táblázat tünteti ki:

	é r c z k é s z l e t			bankjegy	váltó
	arany	ezüst	összesen	forgalom	tárcaza
	m i l l i ó f r a n k o k b a n				
1882	964'5	1,091'3	2,055'8	2,767'6	1,021'2
1883	960.8	1,002'3	1,963'1	2,938'6	1,081'2
1884	1,014'4	1,034'4	2,048'8	2,858'5	878'7
1885	1,164'9	1,091'8	2,156'7	2,784'8	803'7
1886	1,240'3	1,144'5	2,384'8	2,790'0	657'5

Olaszországban hat bank bir jegykibocsátási joggal. Ezek állapotát 1885. végén a következő számok mutatják:

alaptőkéjük	315.750,000	lira
tartalékuk	56.757,995	«
bankjegy forgalom	948.451,677	»

A forgalomban levő bankjegyek fődöze volt 433.694,900 millió lira, u. m. arany 280.606,270, ezüst 57.015,462, államjegy 96.800,694, bronz 272,476 lira.

Nagy-Britanniában a bankügy eltérő szervezettel bír Angliában, Skócia és Írlandban. Angliában az 1844-ki bank-törvény életbeléptekor 279 bank (207 magánbank és 72 részvény-bank) birt jegykibocsátó joggal; 1881. végén e joggal 150 bank birt, melyek 5.948,722 font sterling erejéig bocsáthattak ki bankjegyeket bankszerű fődözet mellett. Az angol bank kibocsátási osztálya 14 millió font sterling erejéig bankszerű fődözet mellett, ezen felül csak teljes érczfődözet mellett adhat ki bankjegyeket.

Az Angol bank állását a következő számok tüntetik föl:

	bankjegy forgalom	nyilvános követelések	magáno- sok kö- vetelései	az állam adóssága	magán adósok	összes tartalék	ércz- készlet
			millió font sterlingben				
1886.....	24'4	4'3	24'1	13'1	23'0	10'1	18'8
1885.....	24'5	4'0	25'0	12'0	23'4	11'3	20'1
1884.....	25'0	9'1	12'0	13'2	27'3	11'4	20'7
1883.....	25'6	7'9	13'2	14'4	25'5	11'6	21'4

3. Hitelintézetek.

A hitel közvetítésére szolgáló intézetek statisztikája egyik legfontosabb ága a forgalmi élet statisztikájának, mert ha a pénznek egy találó hasonlat szerint a közgazdaságban ugyanazon szerepe van, mint az emberi testben a vérnek, akkor a vérkeringés szabályos vagy szabálytalan állapotát tulajdonképen a hitelügy statisztikája mutatja.

A hitel közvetítésével foglalkozó intézetek Magyarországon csak későbbben fejlődtek, mint Európa többi nyugoti államaiban, a melyek már rég elérték a hiteligazdaság korszakát, midőn hazánk még a natural gazdaságból sem bontakozott ki. Az első takarékpénztár, mely általában az első hitelintézetünk volt, 1840-ben alakult, ez a pesti hazai takarékpénztár, az első bank 1842-ben; de míg a takarékpénztárak száma 1848-ig 33-ra szaporodott, a mely szám változatlan maradt 1857-ig, addig 21 év telt el, míg egy második bank is keletkezett; az első szövetkezet alapítási éve 1852, az első földhitelintézeté 1863. Az 1866-ik év végén működésben volt az országban: bank 4, takarékpénztár 58, földhitelintézet 1, szövetkezet 22 és az osztrák-nemzeti banknak 6 fiókintézete.

1867-től kezdve a hitelintézetek fejlődését és számát (szorosabb ért. vett Magyarországon) a következő táblázat tünteti föl:

É v	Működésben volt az év végén				
	Bank	Takarék- pénztár	Földhitel- intézet	Szövetke- zet	Az osztr. magy. bank magyar- országi inté- zete és fiókjai
1867	11	66	1	29	6
1868	25	87	1	43	6
1869	50	133	2	60	6
1870	66	155	2	102	6
1871	82	169	3	139	6
Átlag 1867—71	47	122	2	75	6
1872	117	260	4	178	6
1873	121	300	6	208	6
1874	120	304	6	220	6
1875	121	308	6	224	6
1876	117	312	6	227	6
Átlag 1872—76	119	297	6	211	6
1877	110	311	6	232	6
1878	108	313	6	234	6
1879	105	314	5	241	13
1880	107	318	6	250	15
1881	109	324	5	272	16
Átlag 1877—81	108	316	6	246	11
1882	113	336	5	306	16
1883	118	356	5	341	16
1884	119	370	5	362	16
1885	120	395	5	398	16
1886	128	401	5	435	16
Átlag 1882—86	120	372	5	368	16

A hitelintézetek fejlődése e szerint az 1867-et követő években rohamos volt: az első öt év alatt a bankok száma közel nyolczszorozódott, a takarékpénztáraké közel megháromszorozódott, a szövetkezeteké több mint megnégyszereződött, a bankok száma azonban mindössze kettővel szaporodott. A következő öt év alatt, melybe a nagy hitelválság esik, a hitelintézetek fejlődése nem kevésbé rohamos arányú volt, ellenben az 1877—1881-ki öt év csak lassú fejlődést mutat, de az utolsó öt év számaiból ismét kedvezőbb gazdasági viszonyokra lehet következtetnünk.

Horvát-Szlavonországban volt 1886. végén magánadatok sze-

rint 6 bank és 39 takarékpénztár, a szövetkezetekre vonatkozólag, nincs adatunk.

Nemzetközi összehasonlítások a hitelügyre vonatkozólag nehezen tehetők, főleg mert a takarékpénztár névvel nem mindenütt ugyanazon alakját nevezik a hitelintézeteknek, nevezetesen nálunk a takarékpénztárak, alig néhány kivételével, letéti bankok, ellenben Ausztriában és Németországban jórészt községi vagy egyleti intézetek, nem pedig kereseti vállalatok. Az alábbi számok megítélésénél ezt szem előtt kell tartani:

A hitelintézetek létszámát a különböző országokban, a menyiben adatok egyáltalán szerezhetők voltak, a következő tábla mutatja:

	év	jegybank	bank	takarékpénztár	földhitelintézet	szövetkezet
Magyarország	1886	1	120	401	5	435
Ausztria	1885	1	52	364	?	1,133
Poroszország	1885	?	?	1,318	?	?
Franciaország	1884	1	?	548	?	7,743
Olaszország	1885	6	135	215	8	423
Svájc	1886	?	?	487	?	?

A hitelintézetek üzleteiket részben saját tőkéikkel, részben idegen, náluk hitelre elhelyezett tőkékkel folytatják; a saját tőkét az alaptőke, az intézet tulajdonosai által befizetett tőke és az intézet által gyűjtött tartaléktőke képezi. A hitelintézeteknek üzleteik folytatására rendelkezésre álló tőkék nagysága a hitelintézetek számánál sokkal inkább mutatja azok közgazdasági jelentőségét.

A magyarországi takarékpénztárak saját tőkéje 1848-ban 617,512 frt volt, 1866-ban a takarékpénztárak részvénytőkéje 2.1 millió frt volt, a bankoké 1.6 millió frt; ezen évtől kezdve a takarékpénztárak és bankok saját tőkéjének fejlődését a következő számok mutatják:

Év	Takarékpénztárak			B a n k o k		
	befizetett részvénytőke	tartalék tőke		befizetett részvénytőke	tartalék tőke	
		összesen	a befizetett részv.-tőke százalékai-ban		összesen	a befizetett részv.-tőke százalékai-ban
	1000 frt		%	1000 frt		%
1866...	2,102	546	25'97	1,650	100	6'08
1867...	2,173	609	28'02	2,495	101	4'08
1868...	3,410	750	21'94	13,315	105	0'79
1869...	5,899	760	12'88	17,773	182	1'02
1870...	7.052	1,231	17.46	22,003	333	1'51
Átlag 1866—70	4,127	779	18'39	11,447	164	1'43

É v	T a k a r é k p é n z t á r a k			B a n k o k		
	befize- tett rész- vénytőke	tartaléktőke		befize- tett rész- vénytőke	tartaléktőke	
		összesen	a befizetett részv.-tőke százalékai- ban		összesen	a befizetett részv.-tőke százalékai- ban
	1000 frt		%		1000 frt	%
1871...	8,532	1,560	18'29	24,778	417	1'68
1872..	14,097	1,787	12'67	54,983	997	1'27
1873...	17,755	2,724	15'34	55,572	1,652	2'91
1874...	18,771	3,174	16'91	56,121	1,569	2'80
1875...	19,391	3,444	17'92	50,796	1,265	2'49
Átlag 1871—75	15,709	2,538	16'16	48,450	1,180	2'44
1876...	18,945	3,642	19'22	37,379	1,082	2'90
1877...	19,170	4,362	22'75	31,195	1,281	4'11
1878...	19,171	5,172	26'98	27,180	1,724	6'34
1879...	19,629	7,641	38'72	26,767	1,993	7'44
1880...	19,910	10,338	51'42	32,534	2,449	7'54
Átlag 1876—80	19,365	6,231	32'18	31,011	1,706	5'50
1881...	20,390	13,072	64'10	38,392	2,842	7'40
1882...	22,289	14,297	64'14	48,594	6,072	12'50
1883...	23,060	15,465	67'93	49,475	6,678	13'48
1884...	23,997	17,901	74'59	47,780	6,618	13'85
1885...	25,219	20,070	79'58	47,832	8,948	18'71
Átlag 1881—85	22,991	16,161	70'29	46,415	6,232	13'48

Takarékpénztáraink alaptőkéje e szerint általánosan csekély, a mit ezen intézetek helyes üzleti elveket követve, tartaléktőkék gyűjtésével igyekeznek ellensúlyozni, a minek tulajdonítható, hogy a tartaléktőke aránya a részvénytőkéhez évről-évre fokozatosan növekszik. A bankok részvénytőkéje általában nagyobb mint a takarékpénztáraké, tartaléktőkéjük ellenben a részvénytőkéhez viszonyítva kisebb.

A hitelintézetek a közönségtől sokféle alakban nyernek hitelt takarékbetéti könyvre, folyó számlára, pénztári jegyekre stb.; nálunk a legelterjedtebb alak a takarékbetéti könyvre való hitelezés, mely a hitelezés legkezdetlegesebb formája és alig bir azon mozgékonyssággal, melyet a gazdasági élet fejlettségénél a hiteltől is megkövetelnek. A takarékbetétek növekedését a következő számok mutatják:

Év	A takarékbetétek állománya		Növekedés (+) apadás (—)		Év	A takarékbetétek állománya		Növekedés (+) apadás (—)	
	f o r i n t		‰			f o r i n t		‰	
1840	205,529	+	205,529	—	1863	44.830,833	+	1.439,846	3'32
1841	346,700	+	141,171	68'69	1864	45.538,768	+	707,935	1'58
1842	960,565	+	613,865	177'06	5 évi átlag	42.025,971	+	2.585,706	7'93
1843	2.080,691	+	1.120,026	116'60					
1844	3.792,105	+	1.711,414	82'26	1865	49.303,143	+	3.764,375	8'27
5 évi átlag	1.477,118	+	758,421	111'15	1866	55.439,856	+	6.136,713	12'45
					1867	67.297,760	+	11.857,904	21'39
1845	5.938,399	+	2.146,294	56'60	1868	91.767,139	+	24.469,379	36'36
1846	8.739,582	+	2.801,183	47'16	1869	123.336,302	+	31.569,163	34'40
1847	10.954,553	+	2.214,971	25'36	5 évi átlag	77.428,840	+	15.559,507	34'17
1848	9.292,687	—	1.661,866	15'17					
1849	8.959,366	—	333,321	3'59	1870	134.327,829	+	10.991,527	8'91
5 évi átlag	8.776,917	+	1.033,452	27'25	1871	163.701,586	+	29.373,757	21'87
					1872	180.143,869	+	16.442,283	10'04
1850	10.551,148	+	1.591,782	17'77	1873	174.208,372	—	5.935,497	3'29
1851	13.300,709	+	2.749,561	26'06	1874	181.635,066	+	7.426,694	4'26
1852	16.596,754	+	3.296,045	24'78	5 évi átlag	166.803,344	+	11.659,753	9'45
1853	16.692,333	+	95,579	0'58					
1854	15.967,945	—	724,388	4'34	1875	198.411,566	+	16.776,500	9'24
5 évi átlag	14.621,778	+	1.601,716	17'88	1876	217.018,018	+	18.606,452	9'38
					1877	236.580,476	+	19.562,458	9'01
1855	17.314,344	+	1.346,399	8'43	1878	249.537,598	+	12.957,122	5'48
1856	19.813,055	+	2.498,711	14'43	1879	282.978,433	+	33.440,835	13'40
1857	23.816,091	+	4.003,036	20'20	5 évi átlag	236.905,218	+	20.268,673	11'16
1858	28.310,232	+	4.494,141	18'87					
1859	32.610,237	+	4.300,005	15'19	1880	305.262,059	+	22.283,626	7'87
5 évi átlag	24.372,792	+	3.328,458	20'84	1881	336.215,333	+	30.953,274	10'14
					1882	352.813,987	+	16.598,654	4'94
1860	36.336,499	+	3.726,262	11'43	1883	378.788,050	+	25.974,063	7'36
1861	40.032,768	+	3.696,269	10'17	1884	393.618,305	+	14.830,255	3'91
1862	43.390,987	+	3.358,219	8'39	5 évi átlag	353.339,547	+	22.127,974	7'82
					1885	405.454,350	+	11.836,045	3'01

A takarékbetétek növekedése e szerint nem volt oly rohamos, mint a hitelintézetek számának szaporodása, de az a tény, hogy azon 46 év alatt, melyre a fenti kimutatás visszanyúl, a fejlődés csak 4 ízben mutat visszaesést, annak bizonyítéka, hogy a takarékbetétek fejlődése a nemzeti vagyon egészséges gyarapodásával áll összefüggésben. Visszaesést mutatnak az 1848., 1849. és 1854-ki háborús évek és a hitelválság éve, az 1873-ik esztendő, ennek visszaesése azonban már a következő évben ki volt egyenlítve. A taka-

réketétek az utolsó hat év alatt 100 millióval növekedtek, és az utolsó öt évi időszak 1880—1885. nagyobb gyarapodást tüntet föl, mint bármely előbbi korszak.

Ausztriában a takaréketétek összege sokkal nagyobb, mint Magyarországon; adataink csupán a takarékpénztárak takaréketéteinek nagyságát mutatják, holott a fönti adatok az összes hitelintézeteknél elhelyezett takaréketéteket tüntetik föl. Volt a takarékpénztárak száma és a takaréketétek összege:

év	takarékpénztárak száma	takaréketétek összege 1000 forintban	egy takaréketéti könyvre esik osztrák	az ország lakosságából 1 személyre esik értékű forint
1885.....	364	985,756	510'09	42'80
1884	357	925,925	498'39	40'50
1883.....	352	868,299	490'60	38'32
1882.....	345	826,334	488'80	36'76
1881.....	335	792,149	489'91	35'52

Magyarországban a takaréketéti könyvek összes száma, a mi nem egyenlő a betevők számával, 1885-ben 553,471 volt, 1884-ben 534,431, az előbbi évben tehát 732 frt, az utóbbiban 717 frt esett volt egy-egy takaréketéti könyvre, tehát közel 700/0-kal több, mint Ausztriában.

A takaréketéti könyvek összes számát, a különböző betétkategóriák szerint és az egyes betétkategóriákra eső takaréketéti könyvek arányát az összes betéti könyvekhez a következő két táblázat tünteti föl:

Betéti könyvek		A betéti könyvek összes száma a				
		ban-koknál	takarékpénztáraknál	szövetkezeteknél	földhitelintézeteknél	összes intézeteknél
10 frtnál kisebb betéttel	{	1885	9,225	45,822	5,411	48 60,506
		1884	6,132	42,641	6,851	23 55,647
10 — 50 frtos betéttel	{	1885	11,533	82,765	8,072	126 102,496
		1884	10,826	78,454	9,688	112 99,080
50 — 100 » »	{	1885	8,211	61,952	5,411	82 75,656
		1884	7,509	58,029	5,272	69 70,879
100 — 500 » »	{	1885	16,206	140,183	10,075	220 166,684
		1884	15,810	134,302	9,934	197 160,243
500 — 1000 » »	{	1885	6,516	51,807	3,173	75 61,571
		1884	6,279	52,270	2,701	76 61,326
1000 — 2000 » »	{	1885	5,207	37,028	1,972	62 44,269
		1884	5,086	38,022	1,821	71 45,000

Betéti könyvek		A betéti könyvek összes száma					
		Ban- koknál	Takarék- pénz- táraknál	Szö- vet- keze- teknél	Föld- hitel- intéze- teknél	Összes intéze- teknél	
2,000—5,000	»	{ 1885 1884	3,768 3,636	23,038 23,395	1,226 1,161	50 54	28,082 28,246
5,000—10,000	»	{ 1885 1884	1,383 1,360	7,777 7,917	384 369	22 17	9,566 9,663
10,000 forintnál nagyobb	betét- tel	{ 1885 1884	782 715	3,710 3,496	143 122	6 14	4,641 4,347
Összesen		{ 1885 1884	62,831 57,353	454,082 438,526	35,867 37,919	691 633	553,471 534,431
Betéti könyvek az összegek nagysága szerint, az összes betéti könyvek szá- zalékaiban							
10 frtnál kisebb betét- tel	»	{ 1885 1884	14'68 10'69	10'09 9'72	15'09 18'07	6'95 3'63	10'93 10'41
10—50 frtos betét- tel		{ 1885 1884	18'36 18'87	18'23 17'89	22'50 25'55	18'23 17'70	18'52 18'54
50—100	»	{ 1885 1884	13'07 13'09	13'64 13'23	15'09 13'90	11'87 10'90	13'67 13'26
100—500	»	{ 1885 1884	25'79 27'57	30'87 30'63	28'09 26'20	31'84 31'12	30'12 29'98
500—1,000	»	{ 1885 1884	10'37 10'95	11'41 11'92	8'84 7'13	10'85 12'00	11'12 11'48
1,000—2,000	»	{ 1885 1884	8'29 8'87	8'16 8'67	5'50 4'80	8'97 11'22	8'00 8'42
2,000—5,000	»	{ 1885 1884	6'00 6'34	5'07 5'33	3'42 3'06	7'24 8'53	5'07 5'29
5,000—10,000	»	{ 1885 1884	2'20 2'37	1'71 1'81	1'07 0'97	3'18 2'69	1'73 1'81
10,000 forintnál nagyobb	betét- tel	{ 1885 1884	1'24 1'25	0'82 0'80	0'40 0'32	0'87 2'21	0'84 0'81
Összesen		{ 1885 1884	100'00 100'00	100'00 100'00	100'00 100'00	100'00 100'00	100'00 100'00

A kis betétekre, 500 frtig e szerint az összes betéti könyveknek 70⁰/₀-ka esik. Ebből azonban nem következik, mintha nálunk az apró betétek volnának túlsúlyban, mert a nagy betétek, bár kevesebb számmal vannak, sokkal nagyobb összeget képviselnek. Ausztriában e tekintetben gazdaságilag jóval kedvezőbbek a viszonyok, mi a következő számokból tűnik ki:

A betevők száma

Év	összes betevők	100 frtnál kisebb	100 frttól 500 frtig	500 frttól 1000 frtig	1000 frttól 2000 frtig	2000 frttól 5000 frtig	5000 frttól 10,000 frtig	10,000 frt felül
betét t e l								
1885 . .	1.932,504	765,420	674,683	239,153	153,750	80,461	13,899	5,138
1884 . .	1.542,277	609,598	542,274	190,661	122,771	62,307	10,633	4,033
1883 . .	1.463,593	571,984	520,004	182,107	115,750	59,993	9,856	3,899
1882 . .	1.391,974	545,088	497,369	172,603	110,739	53,584	9,132	3,459
1881 . .	1.320,218	511,873	474,900	163,258	105,285	52,329	9,068	3,505

Ausztriában a betevőknek túlnyomó nagyrésze a kis betevőkre esik, a nagy betétekre 10,000 frton felüli betétekre pedig alig esik a betevőknek 0.25 % -ka, holott nálunk 0.84 % -ka ezekre esik, az 5,000 forinton felüli betétekre nálunk 2.50 % esik, Ausztriában nem egészen 1 %.

A betétek nagyságát országrészek szerint a következő táblázat mutatja :

Betéti könyvek	A betétek nagysága országrészek szerint							
	s z á z a l é k o k b a n							
	Budapest	Duna bal- partja	Duna jobb- partja	Duna- Tisza köze	Tisza jobb- partja	Tisza bal- partja	Tisza-Ma- ros szőke	Erdély
10 frtnál kisebb betét t e l	4.97	8.17	7.92	12.06	12.63	11.57	11.21	23.82
10—50 forintos betét t e l	13.92	16.59	18.12	18.17	20.46	21.62	16.12	27.21
50—100 " "	11.16	14.04	15.95	12.09	15.71	13.48	12.51	13.00
100—500 " "	34.14	33.30	32.26	32.06	28.47	28.14	29.25	21.46
500—1,000 " "	13.29	11.98	11.66	10.90	9.94	9.85	13.21	6.36
1,000—2,000 " "	10.50	9.04	7.66	7.69	6.61	7.63	9.61	4.25
2,000—5,000 " "	7.16	4.93	4.60	4.85	4.50	4.91	5.52	2.59
5,000—10,000 " "	2.97	1.42	1.34	1.53	1.36	1.78	1.81	0.89
10,000 forintnál nagyobb betét t e l	1.89	0.53	0.49	0.65	0.32	1.02	0.76	0.42
Összesen	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Nem érdektelen, hogy a fővárosban a kis, 100 frton aluli betétek jóval kisebb: arányban vannak képviselve, mint az országban általában, a nagyobb betétek ellenben a fővárosban túlnyomók, a legnagyobbak arányszáma több, mint két akkora, mint az ország többi részeiben.

A takarékbetétek nagyságát, a postatakarékpénztári betétek nélkül a különböző államokban a következőkből látjuk:

Ezer forintokban

Poroszország	(1885)	1.130,466
Ausztria	(1885)	985,756
Franciaország	(1885)	885,200
Nagy-Britannia és Írland	(1885)	463,559
Magyarország	(1885)	405,454
Olaszország	(1885)	381,783
Svajcz	(1885)	205,463
Szászország	(1884)	203,810
Baden	(1884)	87,863
Bajorország	(1885)	65,439

A magyarországi hitelintézetek főbb üzletágait a következő táblázat mutatja, a melyben az osztrák-magyar bank magyar fiókjainak üzetére vonatkozó adatok is befnoglaltatnak:

Év	Váltó-tárca	Előlegek	Jelzálogi kölcsönök	Kölcsönök kötvényekre	Folyó számla	Érték-papírok
1876	146.160,784	19.729,845	216.128,141	16.681,577	17.716,486	38.322,996
1877	151.602,729	19.617,875	221.723,002	15.053,367	19.379,169	44.111,982
1878	163.601,822	19.364,774	226.871,764	15.241,920	24.181,116	46.880,782
1879	180.853,209	23.123,420	234.957,068	15.952,654	25.530,351	58.895,388
1880	195.705,235	22.053,964	244.223,012	17.508,507	33.187,612	84.456,550
5 évi átlag	167.548,756	20.777,976	228.780,597	16,087,605	23.998,947	54.533,540
1881	204.350,668	27.265,279	259.463,261	17.786,201	44.674,606	96.278,090
1882	225.604,499	29.393,198	289.136,660	22.062,195	41.200,456	106.884,657
1883	238.528,523	33.097,107	297.532,698	33.878,175	50.280,814	102.554,129
1884	260.141,766	34.647,718	320.528,771	57.420,785	58.127,204	92.914,257
1885	259.322,657	33.833,264	337.757,827	78.834,170	43.724,169	82.386,496
5 évi átlag	237.589,623	31.647,313	299.483,843	41.996,305	47.801,450	96.203,526

A táblázat szerint a hitelintézetek üzletkörében a váltóleszámítás foglalja el az első helyet; az összes hitelintézetek által évenként leszámított váltók összege valószínűleg többet tesz 1000 milliónál. Az előleg- (lombard) üzlet az utolsó években viszonylag gyors fejlődést vett. A hitelintézetek értékpapir állománya az utolsó két évben tetemes csökkenést mutat. Igen gyors arányúnak nevezhető a folyószámla üzlet fejlődése. A jelzálog kölcsönök az utolsó tíz év alatt több mint 120 millió forinttal szaporodtak.

Végül adjuk még az összes magyar hitelintézetek 1885-ki állapotára vonatkozó következő főkimutatást.

6.14⁰/₀. A kötvénykölcsonők a földhitelintézeteknél igen nagy aránnyal szerepelnek, s ehez főleg a magyar jelzáloghitelbank járul nagy összeggel.

4. Postatakarékpénztár.

A magyar kir. postatakarékpénztárnak az 1885: IX. t.-cz. adott létet. A közhasznú intézmény, mely az európai hasonnemű alkotások közt korra nézve a nyolczadik, ¹⁾ 1886. febr. 1-én kezdte meg tényleges működését 700 postahivatallal, melyek a közvetítő szolgálatot teljesíteni voltak hivatva. Fokozatosan szaporítva, e hivatalok száma az 1886-ik év folyamán elérte a 2000-et.

A külföldi postatakarékpénztárak közül 1885. év végén az angolnak 8106, a francziának 6620, az olasznak 3903, a svédnek 1688, a németalföldinek 1131, a belgának 629 közvetítő hivatala volt. Az osztrák közvetítő hivatalok száma 1886 év végén elérte a 4268-at.

A magyar postatakarékpénztárra nézve tehát mindössze egy év tapasztalatai állanak rendelkezésre, midőn annak eredményeit méltatni kívánjuk. Ez eredmények, tekintve, hogy az intézet működése aránylag kedvezőtlen gazdasági évben indult meg s hozzá oly országban, mely túkegazdagnak nem mondható s melynek lakossága még nem szokott hozzá a takarékosághoz, elég kielégítőnek mondhatók.

Az 1886. év folyamán a magyar postatakarékpénztárnál összesen tétetett be és	2,677,098 frt 32 kr
fizettetett vissza s így fenmaradt	1,257,532 » 24 »
<i>tiszta betéttőke gyanánt</i>	<u>1,419,566 frt 08 kr.</u>

Megjegyzendő azonban, hogy a visszafizetett összegből (1.257,532 forint 24 kr) 999,894 frt 93 kr készpénzben történt visszafizetés, 257,637 frt 31 kr pedig a betevők számlájára vásárolt értékpapír vételára fejében azok betétköveteléséből leiratott s ennélfogva szorosan véve, az utóbbi összeg is megtakarított tőkének tekintendő.

A visszafizetett összeg mintegy 47⁰/₀-át teszi a betett összegnek.

¹⁾ Az európai postatakarékpénztárak életbeléptetésének időszaki sorrendje: Anglia 1861. Belgium 1865. Olaszország 1876. Németalföld 1881. Franciaország 1882. Ausztria 1883. Svédország 1884. Magyarország 1885. Norvégia 1886.

Nem lesz érdektelen, ha e helyen a külföldi postatakarékpénztárak forgalmáról is némi képet nyújtunk, mely fogalmat ad azon óriási arányokról, melyeket ez intézetek fejlődése öltött. Összegezve az előző évek eredményeit 1885. év végével, a következő adatok tárulnak elénk:

	Betétetett	Visszafizettetett	Tiszta betétösszeg
Angliában (1861—1885)	205.322,722 £	157,624,884 £	47.697,838 £
Belgiumban (1865—1885) . . .	840,102,897 fr.	690,473,444 fr.	189.061,089 fr.
Olaszországban (1876—1885) . .	667,852,191 lira	490,943,003 lira	176.909,187 lira
Franciaországban (1882—1885)	344.695,757 fr.	119,952,161 fr.	154.155,572 fr.
Németalföldön (1881—1885) . .	14.947,394 h. frt.	8.926,867 h. frt.	6.368,017 h. frt.
Svédországban (1884—1885) . .	2.378,341 kor.	976,623 kor.	1.401,717 kor.

Ausztriában az intézet fennállásától számítva 1886 év végéig:

A takarékbetét	} forgalomban	48.206,899 frt 17 kr.	37.702,495 frt 58 kr.	10.504,403 frt 59 kr.
A check		788.590,114 „ 97 „	760.515,104 „ 07 „	28.075,010 „ 90 „
Összesen . .		836.797,014 frt 14 kr.	798.217,599 fr. 65 kr.	38.579,414 frt 49 kr.

Az 1886. év folyama alatt a magyar postatakarékpénztárnál összesen 106,742 drb betétkönyvecske állított ki; ezek közül végleg kiegyenlítettett 21,225 drb, vagyis 19.88⁰/₁₀₀, úgy, hogy 1886. decz. 31-én 85,517 drb betétkönyvecske volt a betevők kezei közt, s mivel törvény szerint egy betevőnek csak egy betétkönyvecske lehet, a betétkönyvecskék száma egyúttal a betevők számát jelenti.

Hozzávéve az előző évek adatait a külföldi postatakarékpénztárak betevőinek száma 1885. év végén ekkép mutatkozott:

Angliában	3.535,850
Olaszországban	1.206,101
Franciaországban	692,582
Belgiumban	444,087
Németalföldön	112,308
Svédországban	112,724

Ausztriában a betevők száma 1886. év végén 544,931 volt. Miután a magyar postatakarékpénztár betétkönyvecskéi a jelentkező nemzetiségi viszonyokhoz képest különféle nyelven adatnak ki, az alábbi táblázat viszonzyszámait élénken illusztrálják az ország egyes nemzetiségeinek részesülését az intézet forgalmában; főleg ha figyelembe vesszük azon viszonzyszámokat is, melyek (Horvát-Szlavonországot is hozzávéve) Magyarország népességének általános nemzetiségi szempontból való megoszlását mutatják.

Nyelv	A kiállított betétkönyvecskék viszonya	A végleg ki-egyenlített betétkönyvecskék viszonya	Az év végén fennálló betétkönyvecskék viszonya	A nemzetiségek viszony-száma az 1880-iki népszámlálás szerint
Magyar	70'58 ⁰ / ₀	78'36 ⁰ / ₀	68'65 ⁰ / ₀	41'21 ⁰ / ₀
Horvát-szerb .	3'27 ⁰ / ₀	2'17 ⁰ / ₀	3'54 ⁰ / ₀	15'04 ⁰ / ₀
Német	21'13 ⁰ / ₀	16'50 ⁰ / ₀	22'28 ⁰ / ₀	12'49 ⁰ / ₀
Tót	3'51 ⁰ / ₀	1'97 ⁰ / ₀	3'89 ⁰ / ₀	11'91 ⁰ / ₀
Román	1'05 ⁰ / ₀	0'59 ⁰ / ₀	1'16 ⁰ / ₀	15'36 ⁰ / ₀
Ruthén	0'24 ⁰ / ₀	0'17 ⁰ / ₀	0'26 ⁰ / ₀	2'28 ⁰ / ₀
Olasz	0'22 ⁰ / ₀	0'24 ⁰ / ₀	0'22 ⁰ / ₀	—

Az összes kiállított betétkönyvecskék tulnyomó része vagyis 70.58⁰/₀ magyar nyelvű volt; hasonló érdeklődést tanúsítottak a német nemzetiségű betevők, úgy hogy e két nyelven váltott betétkönyvecskék együttvéve 91.71⁰/₀-át adják az összes kiállított betétkönyvecskéknek. Másrészt azonban aránylag legtöbb magyar nyelvű betétkönyvecske került végleges kiegyenlítés alá: 78.36⁰/₀.

A **betevők foglalkozását** tekintve, a betétkönyvecskékből a következő adatok tűnnek ki:

A betevők foglalkozása	ki-állított	végleg ki-egyenlített	fenn-állott	Az összes betevők százalé- kában
	betétkönyvecskék száma			
Köz- és magán tisztviselők és ka- tonák	10,333	2,145	8,188	9.58 ⁰ / ₀
Egyéb értelmiségi kereset (pap, tanár tanító, író, művész, orvos, sebész, mérnök, ügyvéd stb.)	5,063	983	4,080	4.77 ⁰ / ₀
Földmivelés } birtokos	882	71	811	2.54 ⁰ / ₀
és } gazdatiszt, haszonbérló, erdész } munkás	1,489	132	1,357	
Gyári ipar } gyáros	87	15	72	0.90 ⁰ / ₀
és } segéd és munkás sze- mélyzet.	818	105	713	
Kézmű ipar } önálló vállalkozó	4,852	735	4,117	9.84 ⁰ / ₀
és } segéd és munkás sze- mélyzet.	7,935	3,633	4,302	
Kereskedés } önálló vállalkozó	4,751	1,045	3,706	7.10 ⁰ / ₀
és } segéd és munkás sze- forgalom } mélyzet.	4,701	2,336	2,365	
Szerzeményből élők	1,174	205	969	1.13 ⁰ / ₀

A betegek foglalkozása	ki- állított	végleg ki- egyen- lített	fenn állott	Az összes betegek százalé- kában
	betétkönyvecskek száma			
Házi cseléd	2,343	518	1,825	2.13 ⁰ / ₀
Napszámos	1,188	308	880	1.03 ⁰ / ₀
Tanuló	24,300	5,722	18,578	21.73 ⁰ / ₀
Egyéb foglalkozásuak	20,962	1,958	19,004	22.23 ⁰ / ₀
Gyermekek	15,543	1,274	14,269	16.69 ⁰ / ₀
Jogi személyek	321	40	281	0.33 ⁰ / ₀
Összesen	106,742	21,225	85,517	100 ⁰ / ₀
Ezek közül irni tudó	102,726	20,397	82,329	96.27 ⁰ / ₀
irni nem tudó	4,016	828	3,188	3.73 ⁰ / ₀

E táblázat mutatja, hogy a postatakarékpénztárt, miként külföldön, nálunk is a fiatal generatio jelentékeny mértékben veszi igénybe (38.42⁰/₀) a mi kétségkívül a takarékoságot fejlesztő intézmény erkölcsi hivatása mellett is tesz tanuságot. A gazdaközön-ség csekély részesedése (2.54⁰/₀) bizonyára arra vezethető vissza, hogy az új intézményt még nem igen ismeri. A tisztviselők, iparosok stb. a kik a városokban lakván, az ott létező takarékpénztárak hasznát fölismerni tanulták, már jóval nagyobb arányban sorakoztak a postatakarékpénztár betevői közé.

Nem és életkor szerint csoportosítva a betevőket, az utóbbi táblázatot nyerjük:

	Belépett	Kilépett	Maradt
Férfi	74,771	17,382	57,389
Nő	31,650	3,803	27,847
Jogi személy	321	40	281
Összesen	106,742	21,225	85,517
1—10 éves	22,653	1,958	20,695
10—20 »	42,302	11,752	30,550
20—30 »	18,436	3,833	14,603
30—40 »	10,983	1,869	9,114
40—50 »	4,903	681	4,222
50—60 »	2,279	327	1,952
60—70 »	882	144	738
70—80 »	224	37	187
80—90 »	8	3	5
90 éven felül	2	—	2
Ismeretlen életkorú	3,749	581	3,168
Jogi személy	321	40	281
Összesen	106,742	21,225	85,517

E táblázat adatai is bizonyítják, hogy a postatakarékpénztár kiválón az ifjabb nemzedék köréből nyerte betevőit.

A kiállított 106,742 darab betétkönyvecskére 472,028 betét és 67,036 visszafizetés eszközöltetett vagyis a betétek számához viszonyítva a visszafizetések száma: 14.20⁰/₀.

Egy betétkönyvecskére esik átlag 4.4 betét és 0.6 visszafizetés, a mi mindenesetre arra vall, hogy számos betétkönyvecskére visszafizetés egyáltalában nem történt s hogy a betevők tőkéik elhelyezésével tulnyomó részben állandó gyümölcsöztetésre céloztak.

Összehasonlítva a betétek illetőleg a visszafizetések összegét a betétek a visszafizetések számával, kitűnik, hogy az átlagos betétösszeg 5 frt 67 kr. az átlagos visszafizetési összeg pedig 18 frt 76 kr. Viszonyítva a tiszta betétösszeget a betevők számához, egy betevőre tisztán megtakarított összegül 16 frt 59 kr. esik.

Hogy a külföldi postatakarékpénztárak, melyek sokkal vagyonosabb lakosság takarékosági hajlamaira támaszkodhatnak, e tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben vannak, az természetes. Adataink az 1885-iki átlagot véve következők:

	A betét összeg átlaga	A visszafizetési összeg átlaga	Egy betevőre eső tiszta betétösszeg
Angliában	2 £ 6 sh. 5 d	5 £ 15 sh. 10 d.	13 £ 9 sh. 10 d.
Franciaországban .	108 fr. 61 c.	267 fr. 91 c.	222 fr. 59 c.
Olaszországban . .	81 L. 79 c.	135 L. 42 c.	146 L. 68 c.
Belgiumban	111 fr. 42 c.	345 fr. 91 c.	425 fr. 72 c.
Hollandiában . . .	16 h. frt. 37 c.	46 h. frt 27 c.	56 h. frt. 70 c.
Svédországban . . .	6 kor.	27 kor.	13 kor.

Ausztriában 1886. év végén: a betétösszeg átlaga a takarékbetéti forgalomban 25 frt. 35 kr. a check forgalomban 117 frt. 08. a visszafizetési összeg átlaga a takarékbetéti forgalomban 22 frt 36 kr. a checkforgalomban 469 frt. 69 kr. egy betevőre eső tiszta betétösszeg a takarékbetéti forgalomban 19 frt 27 kr. a checkforgalomban 2660 frt 38 kr.

A magyar postatakarékpénztár aránylag csekély betéti átlagai kétségkívül arra vallanak, hogy a postatakarékpénztárt kiválón a kis tőkés, a szegényebb sorsu lakosság veszi igénybe s ez a tény megfelel a törvényintentiójának, mely ez intézményt a kisebb tőkék egybegyűjtésének főadatával ruházta föl. Hogy a postatakarékpénztár e főadatának eleget tett, az még jobban kitűnik, ha az egyes betétösszegek megoszlását vizsgáljuk. A meglevő adatok szerint volt az összes betétösszegek közül:

5 frton alóli	88'79 ⁰ / ₀
5—10 frtig	5'31 ⁰ / ₀
10—20 »	2'55 ⁰ / ₀
20—30 »	1'09 ⁰ / ₀
30—40 »	0'40 ⁰ / ₀
40—50 »	0'59 ⁰ / ₀
50—100 frtig	0'68 ⁰ / ₀
100—500 »	0'52 ⁰ / ₀
500 frton felüli	0'07 ⁰ / ₀

A 10 frtig terjedő betétek tehát 94'10⁰/₀-át képezik az összes betéti összegnek.

A postatakarékpénztár a betevők részére értékpapirokat is vásárol. Jóllehet ez üzletköre a nagy közönség előtt még alig ismeretes; de különben is az értékpapirokban való gyümölcsöztetés iránt hazánkban még nem mutatkozik a kellő érzék, a magyar postatakarékpénztárnál 308 kérvény nyújtatott be az 1886-iki év folyamán, a melyek alapján 261,800 frt névértékű különféle értékpapir vásároltatott az illető betevők részére. E betevők közül 71-en értékpapirjaikat letétben járadék könyvecskékre helyezték el a postatakarékpénztárnál.

A betevőknek 1.419,566 frt 08 kr-ra rugó tiszta betétkövetelése, eltekintve az 1886. decz. 31-én fenállott 12.317 frt 47 kr készpénzkészlettel és 38,706 frt folyó számlai követeléstől, 1.477,300 frt névértékű 5⁰/₀-os magyar papirjáradékban nyert elhelyezést.

Végül az intézet kezelési eredményeiről kell számot adnunk. Az 1886. decz. 31-én lezárt nyereség és veszteség számla szerint tettek az összes kiadások:

	141,642 frt 88 kr.
az összes bevételek	<u>41,137 frt 53 kr.</u>
a kezelési hiány ennélfogva	100,505 frt 35 kr.
mely összegből az előmunkálatok költségei levonatván	<u>11,188 frt — kr.</u>
az 1886-iki kezelési hiány	89,317 frt 35 kr.

A törvény értelmében a hiány a postaforgalmi pénzekből előlegképen fedeztetik. Az intézmény ugyanis arra van hivatva, hogy idővel, midőn a betétek gyümölcsöztetéséből rá esendő nyereség elérte a kellő összeget, önmaga erejéből, az állam minden megterhelhetése nélkül tartsa fenn magát. Ez időpontig kamat nélküli kölcsönt élvez a postapénztár részéről. S miután a tiszta betétösszeg, bár lassu, de folytonos növekedésére van kilátás, azonfelül az igazgatási költségek a forgalom gyarapodása mellett sem szaporodnak nagyobb mértékben — remélhető, hogy néhány év múlva a posta-

takarékpénztár be fogja tölthetni üdvös missióját, anélkül, hogy más idegen támogatásra szorulna.

A lefolyt 1886-iki évben az intézet 24,791 frt 67 kr. kamatot osztott szét a betevek közt; ez összeget, mint a mely nem képez kezelési költséget, levonva, a tulajdonképeni és az 1886-ik évet terhelő kezelési költség 105,657 frt 21 kr, mely elosztva az ugyanaz időszakban fölmerült 539.064 ügyletek számával, egy-egy miveletnek átlagos költsége:

Magyarországban	19'5	kr.
Angliában	35	»
Francziországban	34'5	»
Olaszországban	27	»
Ausztriában	22	»

Ez adatok mindenesetre igazolják, hogy a magyar postatakarékpénztár berendezése ép oly egyszerű, mint jutányos.

J) Közoktatásügy és a szellemi műveltség.¹⁾

Kulturstatisztikánk előbb jött létre, mint a statisztika hivatalos művelése, mely az országos statisztikai hivatal felállításával kezdődik. Egyesek s testületek, köztük különösen a m. tud. akadémia nemzetgazdasági s statisztikai osztálya igen sok tanulmányt közöltek — leginkább az egyházi adatok alapján — közművelődésünk multjáról s a felvételtkor talált állapotáról. Később az országos statisztikai hivatal mellett a vallás- és közoktatásügyi miniszterium évi jelentései is művelték a statisztika ezen ágát; kezdetben mindkettő a népiskolákat, a fő- és középiskolákat, valamint egy pár a muzeumot vette kutatása körébe. Később azonban minél több fajú szakiskola s humanisztikus intézet adatai is közöltettek, úgy, hogy jelenleg már jóformán az összes hazai oktatással foglalkozó intézetekről vannak eléggé kimerítő hivatalos adataink. A szellemi műveltség egyéb tényezői közül azonban még aránylag kevésről van felvételünk. A hírlapokról s részben a könyvproductio főbb adatairól magánosok gyűjtenek adatokat, az országos statisztikai hivatal régebben az egyesületekről s ujabban a könyvtárakról, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a műemlékekről készítettett kimutatásokat. Teljesen hiányzanak a muzeumok, színházak, képzőművészetek, tanulmányi ösztöndíjak s más fontos közművelődési tényezők számbavételei, nem is említve, hogy a fentebb említett felvételek nagyobb részét is már elavultaknak kell tekintenünk.

A legáltalánosabb műveltségi hőmérő az **irni és olvasni tudók** számának változása a népszámlálások adatai szerint. Hazánkban 1870-ben 58.2, 1880-ban már csak 51.7⁰/₀ volt az irni és olvasni nem tudók száma s így a javulás 6.5⁰/₀-ot tett. A társországoctól eltekintve a tulajdonképi Magyarországbán irni s olvasni nem tudó volt 1880-ban: ²⁾

¹⁾ E fejezet György Aladár statisztikai béltag közreműködésével készült.

²⁾ L. L á n g L a j o s »Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870—1880-ig« czimű értekezését.

Duna bal partján	34'9	Tisza jobb partján	47'1
Duna jobb partján	31'2	Tisza bal partján	57'5
Duna-Tisza között	40'7	Erdélyi részben	71'6
Tisza-Maros szögén	64'7		

A legtöbb írni s olvasni tudót a következő törvényhatóságokban találjuk: Mosonban a népesség 81.68⁰/₀-a, Budapest fővárosban 80.02, Sopron 76.55, Komárom 70.55, Hajdu 70.36, Győr 69.83, Gömör 68.93, Békés 68.59, Fejér 67.89, Veszprém 67.72, Vas 65.80, Tolna 65.00, Pozsony 63.43, Esztergom 62.25, Brassó 60.23 százalékkal. A gyors emelkedést tanúsítja továbbá az ifjabb nemzedék képessége a legmagasabb koru nemzedék hason viszonyaival összehasonlítva. Volt ugyanis írni s olvasni nem tudó Magyarországon:

	Férfi	Nő
	a népesség	%-ban
6—16 éves	21'0	29'0
60 éven felül levők közt	53'1	62'5

Hogy különben mennyire fogyott újabban az analphabeták száma mindenütt, az újonczozások alkalmával nyert adatok is mutatják. Kolb adatai szerint 100 behívott hadköteles közül nem tudott sem írni, sem olvasni:

Magyarországon	1867	77'9 ⁰ / ₀
	1881	50'8 ⁰ / ₀
Ausztriában	1867	66'1 ⁰ / ₀
	1881	38'9 ⁰ / ₀
Németországban	1876	2'3 ⁰ / ₀
	1882	1'5 ⁰ / ₀
Franciaországban	1865	24'0 ⁰ / ₀
	1879	19'9 ⁰ / ₀
Belgiumban	1867	26'2 ⁰ / ₀
	1881	17'4 ⁰ / ₀
Svájcban	1875	4'0 ⁰ / ₀
	1881	2'3 ⁰ / ₀
Svédországban	1874	1'9 ⁰ / ₀
	1881	0'4 ⁰ / ₀

1. A közoktatás ügye.

A közoktatás állapotáról a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a törvényhozó testület elé 1869 óta terjedelmes jelentéseket nyújt, melyek évről-évre kellő részletezéssel tüntetik fel azt a haladást, melyet különösen népoktatás ügyünkben az 1868: XXXVIII. t.-cz. megalkotása óta országszerte öröndetesen tapasztalunk. Az ezen jelentésekben és az orsz. m. kir. statisztikai hivatal évkönyvei-

nek IX-ik füzetében foglalt adatokra hivatkozva, itt csak általános áttekintést akarunk nyújtani.

Mindenek előtt a népoktatás állapotát ismertetjük.

Magyarországban ugyan régóta állanak fenn népiskolák, sőt egész közoktatásügyünk már az erdélyi fejedelmek idejében is később a mult század végén a virágzásnak aránylag magas fokára emelkedett: mindamellett kétségtelen, hogy a fentebb említett törvényezikk megalkotása s azzal kapcsolatban a b. Eötvös által felkelített általános érdeklődés a népoktatásügy iránt uj korszak jelzői lettek. Ekkor kezdődött meg egyúttal nálunk az államnak, mint iskolafentartó testületnek, szereplése, mely körülmény folytán az addig csaknem kizárólag felekezeti jellegű iskolákban az általános műveltség s nemzeti feladatok is czélul tűzettek ki; ekkor kezdődött meg az iskolai hatóságok s különösen a kir. tanfelügyelőségek életbeléptetése által az összes népoktatási intézetek szorosabb érdek-közösségbe vonása, mely a törvény más határozatai, valamint az uj irány alapján kifejlődött más tényezők segítségével mindinkább erősebb s ezzel kapcsolatban Magyarország népoktatásügye mindinkább fejlettebb lett.

A népoktatás legsalsóbb fokát képező **kisdedóvó intézetek** a népiskolákkal még nincsenek szerves összeköttetésbe hozva s törvény sem intézkedik felőlök, mindamellett társadalmi uton, főkép az országos kisdedóvó egyesület tevékenysége folytán, évről-évre jelentékenyen szaporodnak. A főbb adatok hullámozását a következő táblázat tünteti fel:

Kisdedóvó intézetek	1876-ban	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
A községek száma, a hol ily intézet volt . . .	136	193	—	—	238	257
A kisdedóvók száma :						
községi	60	62	59	59	63	79
állami	2	1	2	4	7	22
felekezeti :						
róm. kath.	28	70	50	49	64	72
ágost.	2	6	—	2	4	2
helv.	5	4	—	7	7	7
zsidó	5	6	—	7	9	5
felekezeti együtt . .	40	86	50	65	84	86

Kisdedővő intézetek	1876-ban	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
alapítványi	—	31	31	31	15	17
egyesületi	73	80	90	97	114	123
magán	40	49	89	90	81	82
összesen	215	309	321	346	364	409
Nevelők száma	315	468	485	514	552	593
Növendékek :						
fiu	—	15,116	15,484	17,513	17,766	19,706
leány	—	16,188	16,951	18,715	19,176	21,413
összesen	18,624	31,304	32,435	36,228	36,202	41,119
Fenntartási költség forint	192,132	234,290	250,286	267,526	290,851	316,566
Átlag esik egy intézetre .	894	758	780	773	799	774

Megjegyezzük a táblázat adataihoz, hogy a gyermekmenhelyek, gyermekkertek s kisdedővők, alapnevelő intézetek elnevezése alatt ismert nevelő intézetek rendszeren a 3—6 éves korú gyermekeket gondozzák. 1885-ben az összes törvényhatóságok közül már csak Hunyad, Kis- és Nagy-Küküllő megyékben nem volt kisdedővő intézet. A kisdedővők vezetői a mult évtized kezdete óta csaknem kizárólag nők, kik kiképeztetésüket két budapesti egyleti s egy kalocsai érseki képzőintézetben nyerik. A három intézet egyaránt 2—2 tanfolyamból áll; 1885-ben összesen 19 tanító 124 növendéket oktattott itt, kik közül ebben az évben 48 nyert oklevelet.

Az **elemi oktatást** feltüntető statisztikai adatok a felső népiskolákat s polgári iskolákat is magukban foglalják. Ez utóbbiak számának fejlődését s arányát az elemi népiskolákhoz képest a következő táblázat mutatja:

	1869	1874	1879	1884	1885
	100'00	99'50	98'95	98'68	98'63
Elemi népiskola .	13,798	15,311	15,550	15,993	16,084
	—	0'20	0'46	0'48	0'49
Felső népiskola .	—	32	71	76	79
	—	0'30	0'59	0'84	0'88
Polgári iskola . .	—	44	94	136	144

Egészben véve népiskoláink állapotát 1885-ben megyék és országrészek szerint külön is feltüntetve, a következő főbb adatok világítják meg:

Folyó szám	Ország rész, megye	Iskolák	Tanítók	Tankötele- lezettek	Tanulók száma		magyar- nyelvű volt	
					összesen	A tankötelezet- tek %-ban	A tanulók közül %	Az összes népes- ség közül %
a) Duna bal partja.								
1	Árva megye	108	127	14,322	12,085	84'38	1'44	0'45
2	Bars »	213	259	25,610	22,201	86'68	28'43	30'37
3	Esztergom megye	78	124	12,518	11,623	94'00	84'92	79'40
4	Hont megye	182	223	18,487	16,669	90'77	44'43	43'82
5	Liptó »	103	143	11,865	10,134	85'40	2'83	1'99
6	Nógrád »	310	373	30,790	25,435	82'50	63'90	64'02
7	Nyitra »	461	704	65,252	60,002	91'93	18'09	15'24
8	Pozsony megye	315	563	54,660	48,090	87'90	42'43	36'07
9	Trencsén »	387	485	45,262	39,635	87'57	6'38	1'09
10	Turóc »	87	109	7,340	4,971	67'50	1'65	2'40
11	Zólyom »	160	207	18,470	16,603	89'88	5'01	2'69
	Összesen	2,404	3,317	304,576	267,448	87'81	28'05	25'75
b) Duna jobb partja.								
1	Baranya megye	418	549	44,729	43,515	97'28	48'44	52'17
2	Fejér »	238	344	37,676	35,496	94'21	86'27	85'03
3	Győr »	132	209	20,629	18,984	92'00	99'53	96'40
4	Komárom »	162	259	27,569	24,953	90'52	86'27	84'35
5	Moson »	78	124	16,782	15,113	90'56	18'69	16'74
6	Somogy »	410	509	52,556	45,766	87'08	89'96	88'19
7	Sopron »	272	430	47,693	43,194	90'00	47'49	46'38
8	Tolna »	220	366	38,600	35,295	91'43	62'57	66'73
9	Vas »	483	630	62,746	59,232	94'60	50'95	48'98
10	Veszprém »	299	413	39,169	34,868	89'00	79'89	82'36
11	Zala »	406	588	59,013	49,286	83'51	78'51	72'69
	Összesen	3,118	4,421	447,162	405,702	90'73	67'87	67'51
c) Duna-Tisza köze.								
1	Bács-Bodrog megye	438	855	110,139	93,628	85'00	38'31	38'52
2	Csongrád megye	171	334	37,790	28,179	74'56	97'49	98'06
3	Heves »	181	292	34,448	26,356	76'50	100'00	98'40
4	J.-N.-K.-Szolnok m.	194	317	44,116	32,991	74'80	100'00	98'86
5	Pest-P.-S.-K.-K. »	664	1,810	164,119	136,925	83'43	77'61	71'82
	Összesen	1,648	3,608	390,612	318,079	81'43	72'02	70'89

Folyó szám	Ország-rész, megye	Iskolák	Tanítók	Tankötele- zetiek	Tanulók száma		magyar- nyelvű volt	
		s z á m a			összesen	A tankötelezet- tek %-ban	A tanulók közül o/o	Az összes népes- ség közül o/o
	<i>d) Tisza jobb partja.</i>							
1	Abauj-Torna megye	281	368	28,310	24,901	87'95	65'16	62'64
2	Bereg megye	270	305	26,036	18,946	72'76	46'02	43'56
3	Borsod »	285	370	31,035	24,963	80'40	91'67	92'64
4	Gömör »	310	370	28,491	26,569	90'32	51'35	50'95
5	Sáros »	273	304	30,144	26,834	88'95	4'41	2'59
6	Szepes »	248	369	32,367	29,316	90'57	2'44	2'13
7	Ung »	230	244	22,435	16,267	75'00	30'10	32'12
8	Zemplén »	453	496	44,932	34,375	76'50	42'52	44'73
	Összesen ...	2,350	2,826	243,750	202,171	82'94	40'90	42'90
	<i>e) Tisza bal partja.</i>							
1	Békés megye	210	310	47,181	33,723	71'47	68'22	69'84
2	Bihar »	589	700	69,091	44,875	65'03	74'00	54'03
3	Hajdu »	1) 107	217	27,316	23,594	86'30	100'00	97'75
4	Marmaros megye..	209	233	39,617	15,319	38'66	24'79	10'82
5	Szabolcs » ..	293	322	30,709	25,269	82'28	98'65	90'83
6	Szatmár » ..	422	487	56,860	26,605	46'79	77'12	58'83
7	Szilágy » ..	294	309	25,891	15,354	59'00	42'89	34'93
8	Ugocsa » ..	107	124	10,918	6,137	56'00	56'23	35'66
	Összesen ...	2,231	2,702	307,583	190,876	62'06	71'41	57'43
	<i>f) Tisza-Maros szöge.</i>							
1	Arad megye.....	317	391	42,066	30,054	71'50	31'63	23'12
2	Csanád »	98	139	19,344	13,297	68'74	73'32	72'74
3	Krassó-Szörény m.	421	517	60,693	40,834	67'28	2'20	1'94
4	Temes megye.....	375	652	70,146	61,364	87'48	8'42	6'80
5	Torontál »	339	659	82,163	68,166	87'69	16'94	15'43
	Összesen...	1,550	2,358	274,412	213,715	77'88	17'26	15'44
	<i>g) Erdély.</i>							
1	Alsó-Fehér megye .	261	307	25,689	15,896	61'87	23'98	15'02
2	B.-Naszód » ..	120	190	12,234	9,687	79'18	7'33	3'85
3	Brassó megye.....	74	233	15,960	14,347	89'20	30'81	29'62
4	Csik »	98	171	19,687	14,492	73'60	95'09	86'92

1) 2 iparos iskola is befoglaltatik.

Folyó szám	Országrészt, megye	Iskolák	Tanítók	Tankötelezettek	Tanulók száma		magyar-nyelvű volt	
					Összesen	A tankötelezettek 0/100-ban	A tanulók közül 0/100	Az összes népesség közül 0/100
s z á m a								
5	Fogaras megye....	111	163	12,107	10,010	83'00	4'20	3'26
6	Háromszék megye.	171	264	20,553	15,872	77'00	90'39	86'57
7	Hunyad megye....	321	376	39,090	26,285	62'25	8'79	5'10
8	Kolozs »	320	386	27,973	20,193	72'18	39'26	33'18
9	Kis-Küküllő megye	177	207	11,987	9,015	75'20	25'74	24'31
10	Maros-Torda »	264	315	25,753	17,169	66'66	63'07	56'51
11	N.-Küküllő »	231	385	21,234	17,640	83'00	8'49	9'38
12	Szeben megye	148	346	22,519	18,788	83'40	3'42	2'18
13	Sz.-Doboka megye.	338	337	27,228	16,029	58'80	19'37	16'80
14	T.-Aranyos »	203	224	15,522	10,057	64'70	31'93	23'03
15	Udvarhely »	154	206	17,730	13,670	77'10	96'43	92'79
Összesen ...		2,991	4,110	315,266	229,150	72'68	36'01	30'25
Fiume v. és területe		15	82	4,798	3,711	79'00	1'72	1'82
Magyarország össz.		16,307	23,424	2,288,159	1,830,852	80'01	50'31	46'65

Az iskolába járó gyermekek számarányát a tankötelezettek számához képest így találjuk:

	6—12 éves	13—15 éves	átlag
1869.	68'53	6'75	50'42
1874.	80'35	43'17	69'98
1879.	85'03	55'40	78'05
1884.	85'19	63'41	79'08
1885.	85'88	64'69	80'01

Egyes más fontosabb viszonyt véve tekintetbe, különösen a hazánkban oly fontos tannyelvetszáziskolákjellegét, a következő adatokat nyerjük:

Népiskolák	1869	1874	1879	1884	1885
A tanulók közt volt	55'27	54'66	53'58	53'18	53'31
Fiú	636,793	818,702	881,230	950,820	976,008
	44'73	45'34	46'42	46'82	46'69
Leány	515,322	678,442	763,573	835,073	854,844
Összesen . .	1,152,115	1,497,144	1,644,803	1,785,893	1,830,852

	1869	1874	1879	1884	1885
A tanulók közül meg-					
tanult jól:					
olvasni	—	115,204	17,267	11,366	9,754
olvasni és írni	—	312,720	193,103	195,725	191,607
Tanterem	16,899	20,098	21,592	23,152	23,443
Tanító	17,792	19,610	21,421	23,158	23,424
Tanítók fizetésére: frt	3.413,048	6.256,244	7.650,105	9.839,906	10.124,284
Fizetés átlaga forintban	191'7	319'8	357'1	426'09	432'21
A tannyelv volt					
<i>Kizárólag:</i>					
magyar	42'17	44'24	45'80	48'98	49'48
német	8'93	8'27	6'06	4'17	4'15
tót	13'20	12'81	11'69	8'50	8'46
oláh	18'62	19'50	18'12	17'55	15'74
horvát	0'58	0'72	0'37	0'49	0'30
szerb	1'11	2'03	1'65	1'53	1'70
ruthén	3'43	3'71	2'97	1'60	2'54
egyéb (bolgár, vend olasz)	0'14	0'14	0'08	0'11	0'06
<i>Vegyes:</i>					
magyar és más nyelvű .	10'52	7'58	12'53	16'56	17'15
magyar nélkül más két nyelvű	1'30	0'90	0'73	0'51	0'42
	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
Az iskolák jellegére nézve volt:					
—	—	0'36	1'60	3'09	3'75
—	—	56	251	503	611
állami	3'47	9'75	9'79	11'39	11'38
községi	479	1,500	1,538	1,844	1,856
<i>Felekezeti:</i>					
—	—	—	—	32'93	32'80
római kath.	—	—	—	5,337	5,347
—	—	—	—	13'46	13'35
görög kath.	—	—	—	2,181	2,177
—	—	—	—	11'09	10'97
görög kel.	—	—	—	1,797	1,788
—	—	—	—	8'88	8'80
ágostai	—	—	—	1,439	1,434
—	—	—	—	14'39	14'32
helvet.	—	—	—	2,332	2,336

	1869	1874	1879	1884	1885
unitarius	—	—	—	2'35	0'27
zsidó.	—	—	—	56	45
	—	—	—	3'14	3'14
	—	—	—	509	512
felekezeti együtt .	96'53	89'89	87'10	84'24	83'65
	13,319	13,831	13,688	13,651	13,639
magán iskola . . .	—	—	1'51	1'09	1'03
	—	—	238	176	168
egyleti »	—	—	—	0'19	0'19
	—	—	—	31	31

1885-ben jutott egy iskola 17.19 □ kilometer területre, egy tanítóra esett 98 tanköteles, de a mindennapi tanköteleseket tekintve csak 71 s az iskolába járók közül 61. Minden egyes iskolába járó gyermek oktatása 9 frt 39 krba, minden egyes népiskolai tanítói állomás fentartása 572 frt 10 krba került.

A **tanítóképző intézetek** száma több év óta már megállapodottnak tekinthető. A 71 intézet közül három (két állami intézet Budapesten s egy római katolikus Kalocsán) felső nép- és polgári iskolai tanítókat is képez s így felsőbb fokú intézet. Az összes intézetek fentartási költsége 871,552 forintot tett, mely összeghez az állam 589,669 frttal (67.73⁰/_o) járult. A tanítóképző intézetekről különben a következő főbb adatokat közölhetjük:

Tanítóképző intézetek	Férfi tanítóképezdék		Női tanítóképezdék		Jegyzet
	állami	felekezeti	állami	felekezeti	
<i>Az intézetek száma</i>	18	37	6	10	
<i>A tanítók száma . .</i>	182	288	76	82	
<i>Növendékek:</i>					
az I. évfolyamban	242	503	171	239	
a II. »	253	534	148	168	
a III. »	257	466	112	111	
a IV. »	223	146	95	17	
összesen . . .	975	1,649	526	535	
<i>Nyelv szerint:</i>					
magyar	75'49	*56'46	82'13	69'72	* 92-nek ada- ta hiányzik.
	736	879	432	373	
	10'87	11'37	14'64	12'15	
német	106	177	77	65	
	9'02	2'89	0'57	0'19	
tót	88	45	3	1	

Tanítóképző intézetek	Férfi tanítóképezdek		Női tanítóképezdek		Jegyzet
	állami	felekezeti	állami	felekezeti	
horvát-szerb . . .	144	642	133	1663	
oláh	14	100	7	89	
ruthen	287	2286	133	131	
egyéb	28	356	7	7	
	031	—	—	—	
	3	—	—	—	
	—	—	—	—	
<i>Hitfelekezet szerint:</i>	5641	3882	5684	6729	* 8-nak adata hiányzik.
róm. kath.	550	637	299	360	
	246	1231	095	075	
gör. kath.	24	202	5	4	
	267	1926	114	1738	
gör. keleti	26	316	6	93	
	861	1078	1065	187	
ágostai	84	177	56	10	
	2103	1365	1464	037	
helvét	205	224	77	2	
	287	—	095	—	
unitárius	28	—	5	—	
	595	518	1483	1234	
zsidó	58	85	78	66	
<i>1885-ben képesítette</i>	266	524	174	166	

Az összes tanítóképezdekbe járt növendékek anyanyelv szerint megkülönböztetve az utóbbi négy év alatt általában s arányszámokban a következő változásokat mutatják :

É v	Magyar	Német	Tót	Horvát-szerb	Oláh	Ruthen	Jegyzet
1882. . . .	6548	1499	467	394	842	250	
	2,621	600	187	158	337	100	
	6978	1242	316	363	872	229	
1883. . . .	2,653	472	120	138	331	88	
	6782	1299	409	382	944	184	
1884. . . .	2,506	480	151	141	349	68	
	* 6735	1183	381	585	1108	008	* 92 növen- déről nincs adatunk.
1885. . . .	2,420	425	137	210	398	3	
Átlag	6786	1318	396	431	936	138	
1882—85. .	2,550	494	149	162	354	52	

Összehasonlítás végett felemlítjük, hogy a tanítóképző intézetek száma Európa nagyobb államaiban volt:

	tanítók r é s z é r e	tanítónők
Németországban	256	76
Franciaországban	86	79
Ausztriában	42	27
Olaszországban	39	69
Spanyolországban	47	29
Oroszországban	48	7
Svájcban	20	10

A **középiskolák** száma hazánkban 1885-ben 178 volt. E szám az utóbbi években igen kevésbé változott, azonban már a középiskolai törvény (1883. XXX. t.-cz.) megalkotása előtt is, de azóta még inkább mutatkozik az állami s az állam közvetlen felügyelete alatt álló középiskolák erősödése. Az intézetek számának e hullámvázáról a következő táblázat ad felvilágosítást:

Középiskolák	A középiskolák száma					
	1867-ben	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben
Gymnasiumok.						
<i>Főgymnasiumok.</i>						
Állami, községi és kath.	33	49	49	50	51	53
Ágostai	14	14	14	14	14	15
Helvét	15	16	16	16	17	17
Unitárius	1	1	1	1	1	1
Gör. keleti	1	2	2	2	2	2
Magán közép iskolák .	2	3	3	3	3	3
Együtt . .	66	85	85	86	88	91
<i>Nem teljes gymnasiumok.</i>						
Állami, községi és kath.	41	38	38	38	38	37
Egyesült protestans . .	—	1	1	1	1	1
Ágostai	16	11	11	11	11	9
Helvét	18	13	12	12	11	11
Unitárius	3	2	2	2	1	1
Gör. keleti	1	1	1	1	1	1
Együtt . .	79	66	65	65	63	60
<i>Reáliskolák.</i>						
Teljes 8 illetve 6 osztályuak	5	25	23	23	22	21
Nem teljesek	17	8	7	5	5	6
Együtt . .	22	33	30	28	27	27
Középiskolák összesen .	167	184	180	179	178	178

A tanári személyzet a tanulók számával összehasonlítva, két évtized alatt a következő változást tünteti fel:

Középiskolák	1867		1875		1885	
	a tanárok összes száma	egy tanárra esik tanuló	a tanárok összes száma	egy tanárra esik tanuló	a tanárok összes száma	egy tanárra esik tanuló
Gymnasiumok.						
<i>Főgymnasiumok:</i>						
Állami, községi kath.	485	30	666	16	975	17
Ágostai	212	16	209	16	234	17
Helvét	228	29	271	16	286	16
Unitárius	13	23	22	8	23	9
Gör. keleti	13	17	28	10	30	14
Magán középiskolák	—	—	50	2	41	3
Együtt	951	27	1,246	15	1,589	16
<i>Nem teljes gymnasiumok:</i>						
Állami, községi és kath.	281	18	376	12	394	12
Egyesült protestans	—	—	14	14	15	12
Ágostai	93	16	76	13	84	11
Helvét	90	18	97	14	104	10
Unitárius	17	17	18	8	9	10
Gör. keleti	10	18	6	8	7	11
Együtt	491	17	587	12	613	11
<i>Redliskolák. ¹⁾</i>						
Teljes 8 osztályuak	87	15	340	19	451	10
Nem teljesek	104	12	118	10	54	11
Együtt	191	14	458	17	505	10
Középiskolák összesen	1,633	22	2,291	15	2,707	14

A tanulók száma volt a különböző években s a középiskolák jellegéhez képest megkülönböztetve a tanév végén levő állapot szerint:

Középiskolák	1867	1881	1882	1883	1884	1885
Gymnasiumok.						
<i>Főgymnasiumok.</i>						
Állami, községi és kath.	14,767	16,204	16,198	15,827	15,945	16,510
Ágostai	3,430	4,225	4,249	4,118	3,926	3,909
Helvét	6,624	4,808	4,982	4,962	4,879	4,702
Unitárius	302	230	245	248	243	213

¹⁾ Egy intézet adatai hiányzanak.

Középiskolák	1867	1881	1882	1883	1884	1885
Görög keleti	219	402	416	436	424	437
Magán középiskolák . . .	—	123	152	124	111	121
Együtt	25,342	25,992	26,242	25,715	25,528	25,892
<i>Nem teljes gymnasiumok.</i>						
Állami, községi és kath. . .	4,965	4,599	4,659	4,608	4,786	4,628
Egyesült protestans . . .	—	182	187	189	153	189
Ágostai	1,532	987	975	986	1,051	966
Helvét	1,605	1,288	1,112	1,184	1,044	1,064
Unitárius	284	222	236	243	102	92
Gör. keleti	180	84	81	82	87	78
Együtt	8,566	7,362	7,250	7,292	7,223	7,017
<i>Reáliskolák :¹⁾</i>						
Teljes 8 illetve 6 osztályuak	1,337	4,610	4,488	4,538	4,315	4,452
Nem teljesekek	1,324	465	437	434	454	586
Együtt	2,661	5,075	4,925	4,972	4,769	5,038
Középiskolák összesen . .	36,569	38,429	38,417	37,979	37,520	37,947

Osztályonként is kimutatjuk a tanulókat általános és relativ számokban az egyes középiskolák jellege szerint a következő táblázatban

Osztályok	Főgymnasiumok		Algymnasiumok		Reáliskolák	
	1877	1885	1877	1885	1877	1885
I. osztály	21'50	20'28	33'56	33'36	24'53	30'55
II. »	17'24	15'32	24'77	24'38	20'72	22'33
III. »	13'74	13'19	19'30	19'25	18'45	16'32
IV. »	11'80	12'35	14'32	15'19	11'99	11'63
V. »	10'48	10'97	4'68	4'19	6'80	5'91
VI. »	8'70	9'90	3'37	3'37	7'56	5'04
VII. »	8'25	9'15	—	0'26	5'18	4'53
VIII. »	8'29	8'84	—	—	4'77	3'69
Összesen	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
	22,081	25,892	7,445	7,017	6,587	5,038

A tanulók megoszlását 1885-ben nyelvre nézve a különféle középiskolák szerint a következő táblázat tünteti fel :

¹⁾ Egy intézet adatai hiányoznak.

Középiskolák	Magyar	Német	Tót	Horvát-Szerb	Oláh	Ruthén	Egyéb	Összesen
Gymnasiumok:								
<i>Főgymnasiumok:</i>	71'13	13'10	4'11	2'07	8'02	0'43	1'14	
Állami, közs. és kath.	11,743	2,163	679	342	1,324	71	188	16,510
	54'85	35'89	4'79	0'28	2'48	—	1'71	
Ágostai	2,144	1,403	187	11	97	—	67	3,909
	94'07	1'36	0'04	0'40	3'68	0'38	0'07	
Helvét	4,423	64	2	19	173	18	3	4,702
	96'24	0'47	—	—	3'29	—	—	
Unitárius	205	1	—	—	7	—	—	213
	0'69	—	0'23	52'63	45'99	0'46	—	
Gör. keleti	3	—	1	230	201	2	—	437
	91'74	8'26	—	—	—	—	—	
Magán középiskolák	111	10	—	—	—	—	—	121
	71'95	14'06	3'36	2'32	6'96	0'35	1'00	
Együtt	18,629	3,641	869	602	1,802	91	258	25,892
<i>Nem teljes gymnasiumok:</i>								
	70'07	14'18	11'69	1'36	1'92	0'52	0'26	
Állami, közs. és kath.	3,243	656	541	63	89	24	12	4,628
	74'08	4'23	21'69	—	—	—	—	
Egyesült protestáns .	140	8	41	—	—	—	—	189
	66'67	24'84	5'18	0'21	3'10	—	—	
Ágostai	644	240	50	2	30	—	—	966
	96'43	0'94	—	—	2'63	—	—	
Helvét	1,026	10	—	—	28	—	—	1,064
	94'56	—	—	—	5'44	—	—	
Unitárius	87	—	—	—	5	—	—	92
	1'28	1'28	—	—	97'44	—	—	
Gör. keleti	1	1	—	—	76	—	—	78
	73'26	13'04	9'01	0'93	3'25	0'34	0'17	
Együtt	5,141	915	632	65	228	24	12	7,017
Reáliskolák:								
	70'89	23'70	2'42	0'74	1'82	0'18	0'25	
Teljes 8 osztályuak .	3,156	1,055	108	33	81	8	11	4,452
	41'13	46'25	3'24	—	9'04	—	0'34	
Nem teljesek	241	271	19	—	53	—	2	586
	67'43	26'32	2'52	0'65	2'66	0'16	0'26	
Együtt	3,397	1,326	127	33	134	8	13	5,038
	71'59	15'50	4'29	1'85	5'70	0'32	0'75	
Középisk. összesen .	27,167	5,882	1,628	700	2,164	123	283	37,947

A vizsgálatok eredménye e különböző jellegű középiskolákban, százalékokban is kitüntetve, ugyancsak 1885-ben a következő volt:

Középiskolák	A vizsgálatot kiállta						Összesen
	sikerrel		egy tan- tárgyból elégtelen		több tan- tárgyból elégtelen		
	összesen	o/o	összesen	o/o	összesen	o/o	
Gymnásiumok :							
<i>Főgymnasiumok :</i>							
Állami, községi és kath	12,954	78'46	1,575	9'54	1,981	12'00	16,510
Ágostai	3,066	78'44	373	9'54	470	12'02	3,909
Helvét	3,466	73'71	537	11'42	699	14'87	4,702
Unitárius	181	84'98	27	12'68	5	2'34	213
Gör. keleti	354	81'00	38	8'70	45	10'30	437
Magán középiskolák	105	86'78	13	10'74	3	2'48	121
Együtt	21,126	77'73	2,563	9'90	3,203	12'37	25,892
<i>Nem teljes gymnasiumok :</i>							
Állami, községi és kath	3,544	76'58	449	9'70	635	13'72	4,628
Egyesült protestans	108	57'14	30	15'87	51	26'99	189
Ágostai	717	74'22	90	9'32	159	16'46	966
Helvét	845	79'42	84	7'89	135	12'69	1,064
Unitárius	83	90'22	5	5'44	4	4'34	92
Gör. keleti	49	62'82	9	11'54	20	25'64	78
Együtt	5,346	76'19	667	9'51	1,004	14'30	7,017
Reáliskolák :							
Teljes 8 osztályuak	3,417	76'75	433	9'73	602	13'52	4,452
Nem teljesek	451	76'96	68	11'61	67	11'43	586
Együtt	3,868	76'78	501	9'94	669	13'28	5,038
Középiskolák összesen	29,340	77'32	3,731	9'83	4,876	12'85	37,947

Az érettségi vizsgálatot ebben az évben 2,095 tanuló tette le sikerrel.

Megjegyezzük még, hogy az összes középiskolák közül 122 azaz 68⁵⁰/₁₀₀ tisztán magyar tannyelvet használt, 7 tisztán német s 2 kizárólag román tannyelvet; 27 középiskolában a magyar mellett még egy s 19-ben még két más tannyelv használtatott. Az összes tanintézetek fentartására 1885-ben 4.252,966 frtot adtak ki, az intézetek ingatlan vagyona 122, tőkepénze 54 millió frtot tett 980,583 forint ösztöndíj alapon kívül. Ezen összegekből kiadatott

tanárok fizetésére s más személyi illetményekre 2.487,026 forint (58⁵⁰/₁₀₀), ösztöndíjak s segélyek fejében 393,213 frt (9²⁰/₁₀₀). Egy rendes tanár átlagos évi javadalmazása 1278 frtot tett.

Felső tanintézet Magyarországon tulajdonkép csak 3 van; a budapesti s kolozsvári tudomány egyetem s a Józsefműegyetem. A protestans főiskolákat, hol a középiskolán kívül még theologiai s jogi kar is van, nem együttesen, de az egyes alkatrészek szerint külön veszik számba. A felső tanintézetek közé számítják azonban a jogi s hittani intézeteket, habár a gazdasági s kereskedelmi főiskolák, a Ludoviceum s más magasabb intézetek már csak a szakiskolák közt soroltatnak fel.

A három egyetemről a következő adataink vannak:

Az egyetemek tanviszonyai	Budapesti tud.		Kolozsvári tud.		József mű-	
	e g y e t e m					
	1875	1885	1875	1885	1875	1885
<i>Tanári személyzet :</i>						
nyilv. rendes tanár	58	64	38	41	27	27
» rendkiv. tanár	18	30	5	2	—	—
helyettes tanár	5	3	—	3	—	1
magán tanár	34	62	5	15	6	6
segéd »	—	10	—	—	1	—
tanító	7	3	—	3	5	3
segéd-tanító	6	—	11	—	15	—
összesen . .	128	172	59	64	54	37
<i>Előadások száma :</i>						
a téli félévben	225	314	111	127	96	85
a nyári »	247	308	109	139	96	85
<i>Heti órák száma :</i>						
a téli félévben	665	902	307	542	399	1)438
a nyári »	651	854	306	529	391	1)440
<i>Tanulók száma :</i>						
a téli félévben	2,636	3,412	382	441	} 818	620
a nyári »	2,351	3,247	417	479		542

A hallgatók számának megoszlását az 1884/5-ik tanév nyári félében a következő számok tüntetik fel:

¹ Az elméleti s gyakorlati órák összesen.

Folyószám	A facultás neve	A hallgatók összes száma	A hallgatók közül volt						
			róm. kath.	gör. kath.	gör. kel.	ágostai	helvét	uniárius	zsidó
	Budapesti tudom. egyetem.								
1	Róm. kath. hit- tudományi . . .	92	76'09 70	23'91 22	—	—	—	—	—
2	Állam- és jog- tudományi . . .	1,563	45'49 711	2'05 32	3'52 55	10'43 163	16'12 252	0'19 3	22'20 347
			23'76	0'94	1'22	8'60	10'57	0'19	54'72
3	Orvosi és sebészi	1,069	254	10	13	92	113	2	585
4	Bölcsészettudo- mányi	250	48'80	1'60	4'00	16'00	12'80	0'40	16'40
			122	4	10	40	32	1	41
5	Gyógyszerésztan- folyam	199	58'79	1'01	1'01	16'08	15'58	—	7'53
			117	2	2	32	31	—	15
6	Bábaten-folyam .	74	a d a t o k h i á n y z a n a k						
	Összesen .	3,247	40'15 1,274	2'21 70	2'52 80	10'30 327	13'49 428	0'19 6	31'14 988
	Kolozsvári tudom. egyetem.								
1	Állam és jogtu- dományi	221	54'30 120	8'60 19	4'07 9	5'88 13	18'10 40	6'79 15	2'26 5
			30'91	7'27	2'78	3'64	34'55	4'54	16'36
2	Orvos és sebészi .	110	34	8	3	4	38	5	18
3	Bölcsészeti, nyelv és tört.	58	53'45	5'17	1'73	13'79	17'24	6'90	1'72
			31	3	1	8	10	4	1
4	Mathematikai és természettudom.	30	40'00	6'67	—	13'33	26'67	13'33	—
			12	2	—	4	8	4	—
5	Gyógyszerészi tanfolyam	14	50'00	—	—	42'86	7'14	—	—
			7	—	—	6	1	—	—
6	Szülészeti tanuló- nők	46	39'13	6'52	10'87	8'70	19'57	4'35	10'86
			18	3	5	4	9	2	5
	Összesen .	479	46'35 222	7'31 35	3'76 18	8'14 39	22'13 106	6'26 30	6'05 29
	József- műegyetem.								
			70'00	—	—	10'00	—	—	20'00
1	Egyetemes . . .	10	7	—	—	1	—	—	2
			45'45	2'27	4'55	6'82	6'82	—	34'09
2	Építészeti . . .	44	20	1	2	3	3	—	15

Folyószám	A facultás neve	A hallgatók összes száma	A hallgatók közül volt						
			róm. kath.	gör. kath.	gör. kel.	ágostai	helvét	unitárius	zsidó
3	Mérnöki . . .	333	36·34 121	0·90 3	2·70 9	5·40 18	15·92 53	0·60 2	38·14 127
4	Gépészmérnöki .	134	29·10 39	0·75 1	0·75 1	8·96 12	11·19 15	—	49·25 66
5	Vegyészi . . .	21	23·81 5	—	4·76 1	19·05 4	—	—	52·38 11
	Összesen .	542	35·42 192	0·92 5	2·40 13	7·01 38	13·10 71	0·37 2	40·78 221

A jogtani intézetek vagy ugynevezett jogakadémiák száma ujabban a nagyszebeni királyi s a pápai ev. ref. jogakadémia megszüntetése által 11-re apadt, 1885-ben azonban még 13 volt, s ezek állapotát a következő táblázat mutatja :

A jogakadémiák tanviszonyai	Kir. jogakadémiák		Felekezeti jogtani intézetek					
			róm. kath.		ágostai		ev. ref.	
	1875-ben	1885-ben	1875-ben	1885-ben	1875-ben	1885-ben	1875-ben	1885-ben
Tanintézetek száma .	5	5	2	2	1	1	5	5
<i>Tanárok száma :</i>								
rendes	31	44	5	12	6	5	21	32
rendkívüli	5	3	9	2	—	2	5	4
helyettes	6	—	4	2	—	—	3	1
magán	6	10	4	6	—	2	—	5
Összesen	48	57	22	22	6	9	29	42
<i>Tanulók :</i>								
téli félévben	589	317	144	96	154	39	568	280
nyári félévben . . .	538	294	135	83	128	36	556	272

A jogakadémiák tanviszonyai	Kir. jog- akadémiák		Felekezeti jogtani intézetek					
			róm. kath.		ágostai		ev. ref.	
	1875-ben	1885-ben	1875-ben	1885-ben	1875-ben	1885-ben	1875-ben	1885-ben
<i>A tanulók között a nyári félévben volt :</i>								
róm. kath.	57'43 309	57'83 170	88'15 119	75'90 63	30'47 39	36'11 13	22'30 124	26'10 71
gör. kath.	5'02 27	4'42 13	—	—	4'69 6	11'11 4	1'08 6	3'31 9
gör. keleti	5'95 32	5'10 15	2'96 4	—	0'78 1	—	1'44 8	2'94 8
ágostai	14'87 80	17'01 50	0'74 1	—	31'25 40	41'67 15	5'75 32	3'68 10
helvét	9'85 53	7'48 22	1'48 2	8'44 7	27'34 35	8'33 3	66'55 370	58'09 158
unitárius	— 6'88	— 8'16	— 6'67	— 15'66	0'78 1	—	0'36 2	—
zsidó	37 37	24 24	9 9	13 13	4'69 6	2'78 1	2'52 14	5'88 16

Az államvizsgálatokról, melyek a jogakadémiákon s a tudomány egyetemek jogi karainál tétettek le, adataink a következő eredményt nyújtják:

Jog- és államtudományi vizsgálatok	Megvizsgál- tatott	K é p e s i t t e t e t t						Nem képe- sítettett	
		kitűnően		egyszerűen		együtt		álta- lában	%
		álta- lában	%	álta- lában	%	álta- lában	%		
<i>Első alapvizsga :</i>									
2 egyetemen	561	?	—	243	43'32	243	43'32	318	56'68
5 királyi akadémián	95	17	17'89	64	67'37	81	85'26	14	14'74
8 felekezeti »	139	14	10'07	109	78'42	123	88'49	16	11'51
Összesen . . .	795	31	3'90	416	52'33	447	56'23	348	43'77
<i>Második alapvizsga :</i>									
2 egyetemen	529	?	—	320	60'49	320	60'49	209	39'51
5 királyi akadémián	112	14	12'50	74	66'07	88	78'57	24	21'43
8 felekezeti »	137	14	10'22	105	76'64	119	86'86	18	13'14
Összesen . . .	778	28	3'60	499	64'13	527	67'73	251	32'27

Jog- és államtudományi vizsgálatok	Megvizgáltatott	K é p e s i t t e t e t t						Nem képe- sítettett	
		kitűnően		egyszerűen		együtt		álta- lában	%
		álta- lában	%	álta- lában	%	álta- lában	%		
<i>Államtud. államvizsga:</i>									
2 egyetemen. . . .	54	?	—	35	64'81	35	64'81	19	35'19
5 királyi akadémián	31	6	19'36	21	67'74	27	87'10	4	12'90
8 felekezeti »	34	1	2'94	31	91'18	32	94'12	2	5'88
Összesen . .	119	7	5'88	87	73'11	94	78'99	25	21'01
<i>Jogtud. államvizsga:</i>									
2 egyetemen. . . .	52	?	—	31	59'62	31	59'62	21	40'38
5 királyi akadémián	40	3	7'50	31	77'50	34	85'00	6	15'00
8 felekezeti »	37	1	2'70	35	94'60	36	97'30	1	2'70
Összesen . .	129	4	3'10	97	75'19	101	78'29	28	21'71
<i>Mindössze:</i>									
1885-ben	1,821	70	3'84	1,099	60'35	1,169	64'19	652	35'81
1884-ben	1,825	59	3'23	1,322	72'44	1,381	75'67	444	24'33
1883-ban	2,251	134	5'96	1,504	66'81	1,638	72'77	613	27'23
1882-ben	2,205	152	6'90	1,498	67'93	1,650	74'83	555	25'17
1881-ben	2,298	213	9'27	1,556	67'71	1,769	76'98	529	23'02

A hittani intézetek állapotát 1885-ben felekezetek szerint megkülönböztetve százalékokban is kitüntetve a következő táblázat tünteti fel:

A hittani intézetek tan- viszonyai	Róm. kath.	Gör. kath.	Gör. keleti	Ágos- tai	Ev. ref.	Unitá- rius	Zsidó	Össze- sen
	h i t t a n i i n t é z e t e k							
Az intézetek száma . . .	30	5	4	3	5	1	1	49
<i>Tanárok:</i>								
igazgató . .	30	5	4	3	5	1	1	49 ¹⁾
rendes tanár	92	17	13	10	18	5	2	157
egyéb »	29	11	11	7	19	2	2	81
összesen . .	151	33	28	20	42	8	5	287

¹⁾ 38 igazgató a hittani intézetekben nem tanított.

A hittani intézetek tanviszonyai	Róm. kath.	Gör. kath.	Gör. keleti	Ágostai	Ev. ref.	Unitárius	Zsidó	Összesen
	h i t t a n i i n t é z e t e k							
<i>Tanulók:</i>								
bennlakók .	728	198	67	—	168	11	—	1,172
künnlakók .	12	22	228	96	193	3	94	648
összesen . .	740	220	295	96	361	14	94	1,820
<i>Nyelvre nézve:</i>								
	71'62	36'82		83'33	100'00	100'00	75'53	62'47
magyar . . .	530	81	—	80	361	14	71	1,137
	10'41			10'42			24'47	6'05
német	77	—	—	10	—	—	23	110
	11'22			6'25				4'89
tót	83	—	—	6	—	—	—	89
			41'69					6'76
szerb	—	—	123	—	—	—	—	123
	3'24							1'32
horvát	24	—	—	—	—	—	—	24
	3'11	52'73	58'31					17'09
oláh	23	116	172	—	—	—	—	311
	0'40	10'45						1'42
ruthén	3	23	—	—	—	—	—	26

Összegezve a felső tanintézetek adatait a hallgatók számára s számarányára nézve még a következő összehasonlító táblázatot állítjuk fel:

Az összes felsőbb tanintézetek tanviszonyai	Hittanhallgatók		Joghallgatók		Orvostanhallgatók		Technikusok	
	1875	1885	1875	1885	1875	1885	1875	1885
<i>A hallgatók összes száma:</i>								
a téli félévben	1,601	1,911	2,973	2,618	593	1,221	818 ¹⁾	620
a nyári »	1,599	1,912	2,697	2,469	555	1,179	818 ¹⁾	542
<i>Vallásfelekezeti szerint:</i>								
róm. kath.	671	787	1,312	1,148	217	288	440	192
gör. »	250	265	53	77	9	18	109	5
gör. keleti	243	295	103	87	11	16	9	13
ágostai	141	96	237	251	62	96	67	38
helvét	271	361	627	482	91	151	77	71

¹⁾ Csak egész évre van kimutatva.

Az összes felsőbb tanintézetek tanviszonyai	Hittan- hallgatók		Joghall- gatók		Orvostan- hallgatók		Techni- kusok	
	1875	1885	1875	1885	1875	1885	1875	1885
unitárius	23	14	15	18	6	7	5	2
zsidó	—	94	350	406	159	603	111	221
<i>A fazon felekezetű né- pességből minden 100,000 lélekre esett :</i>								
róm. kath.	11	12	21	18	4	4	7	3
gör. kath.	16	18	3	5	1	1	7	—
gör. keleti	13	15	6	4	1	1	—	1
ágostai	13	9	22	23	6	9	6	3
helvét	13	18	31	24	5	7	4	4
unitárius	42	25	27	32	11	13	9	4
zsidó	—	15	64	65	29	97	20	35

Összehasonlítás szempontjából felemlítjük még a következő adatokat a külföldi egyetemekről : ¹⁾

Ország	Tanév	Egye- temek	Taná- rok	Tanu- lók
			s z á m a	
Németország	1885	22	2,412	29,212
» (műegyetemek) . . .	1886/7	9	579	3,985
Anglia (egyetemek s collegiumok)	1885/6	26	?	20,113
Franciaország (facultások) . . .	1885	63	?	15,041
Olaszország	1885	24	1,293	14,090
Spanyolország	1883	10	?	15,732
Oroszország	1884	8	637	11,256
Svéd- és Norvégország	1885	5	?	4,549
Hollandia	1885	6	?	2,413
Belgium	1885	5	?	4,865
Amerikai Egyesült Államok (egye- temek s collegiumok)	1885	365	4,863	65,728

A **szakiskolák** közül az orsz. m. kir. statisztikai hivatal 1885-ben már 312-öt sorol fel, köztök 73 tanítóképző intézetet s 21 börtöniskolát külön czimek alatt. A többiek így oszlanak meg : Gazdasági, erdészeti s bányászati iskola 29. Ipar s kereskedelmi iskola 151, művészeti iskola 10. Felsőbb leányiskola 10, katonai iskola 6. Vegyes szakiskolák (tanárokat, kisedővő s bábákat képző intézetek stb.) 12.

A gazdasági tanintézeteket már fentebb tárgyalván, a többi szakiskolákról a következő kimutatást közölhetjük :

¹⁾ L. Dr. Brachelli H. F.: Statistische Skizzen der europäischen und amerikanischen Staaten VI-ik kiadás. Leipzig, 1887.

2. Más különféle szakiskolák:

Különféle szakiskolák	művészeti iskolák	felsőbb leányiskolák	katonai iskolák	szakképző intézetek
<i>Az intézetek száma</i>	10	10	6	12
<i>Tanítók száma</i>	99	133	101	91
<i>Tanulók száma</i>	1,404	1,174	949	1,107
<i>Nyelv szerint:</i>				
magyar	1) 82'64 300	72'66 853	48'26 458	62'69 694
német	5'51 20	25'38 298	26'03 247	27'82 308
tót	— 11'57	0'77 9	15'28 145	3'79 42
horvát-szerb	42 0'28	4 0'34	80 0'31	42 1'36
oláh	1	4	3	15
ruthén	—	—	—	—
egyéb	—	0'51 6	1'69 16	0'55 6
<i>Hitfelekezet szerint:</i>				
római kath.	2) 61'32 130	3) 41'82 491	4) 77'74 681	46'32 189
görög kath.	0'94 2	0'42 5	0'69 6	2'20 9
görög keleti	0'94 2	1'12 13	3'08 27	4'17 17
ágostai	4'25 9	13'46 158	6'85 60	10'05 41
helvét	9'44 20	8'77 103	8'79 77	22'30 91
unitárius	0'47 1	0'51 6	0'34 3	0'74 3
zsidó	22'64 48	33'90 398	2'51 22	14'22 58
<i>Oklevelet nyert</i>	19	8	11	248
<i>Bizonyítványt nyert</i>	925	1,088	262	102

1) 1041 tanuló adatai hiányzanak.

2) 1192 tanuló adatai hiányzanak.

3) 73 tanuló adatai hiányzanak.

4) 699 tanuló adatai hiányzanak.

A **börtön iskolák** száma 1885-ben 21 volt, és pedig 5 fegyintézeteknél, 2 kerületi börtönöknél s 14 fogházaknál találtattott. Az iskolákban 9,372 letartóztatott egyén közül 2,790 férfi s 269 nő nyert oktatást 33 tanító s 3 tanítónő által (a hitoktatókat ide nem számítva). A foglyok közül 1,400 elemi ismeretekre, 545 magasabb ismeretekre is tett szert s 505 idegen ajku megtanult magyarul. A tanításra 10,032 frt 37 kr fordítottatott, s az iskolákkal kapcsolatos rabkönyvtárakban, 8,396 kötet volt.

A szakiskolákkal kapcsolatban sorolhatunk fel még 61 tanítással is foglalkozó **humanisztikus intézetet**, melyek közül 52 árvaház volt, ezenkívül 2 intézet siketnémák, 1—1 vakok s hülyék számára, egy állami javító intézet stb. Mindezen intézeteken 1885-ben 284 tanító (köztök 201 benlakó) 1,355 fiut s 1,757 leányt oktatott. Az intézetekben 1,108 alapítványi helyet számítottak össze. Az összes intézetek évi fentartása 383,919 frtba került s így egy-egy növendékre 121 frt esett. Az árvaházak között a fővárosi országos intézetek (8), a nagyszebeni Teréz árvaház, a zólyomlipcsei Gizella árvaház s egy néhány püspöki alapítványból létesített árvaház anyagilag is öröndetes állapotban vannak.

Humanisztikus intézeteink más csoportjai (a már fentebb felsorolt kórházakon kívül), valamint általában véve a szegényügyre vonatkozó adatok még nem vétettek számba hazánkban. A közoktatásügyi statisztikával összefüggésben csak még az **ösztöndíjakra** vonatkozólag emeljük ki, hogy a kiosztott ösztöndíjak összege tett 1885-ben:

a felső tanintézeteknél . . .	189,122 frt 53 krt
a középiskoláknál	164,789 frt — krt
a szakiskoláknál	88,153 frt 77 krt
Összesen . . .	442,065 frt 30 kr.

2. Egyházi ügyek.

A közoktatásügygyel kapcsolatban néhány adatot közlünk az egyházi ügyekről is.

Az egyes hitfelekezetek szervezetének eltérő sajátosságai szerint 3 főcsoportba oszthatjuk ez adatokat u. m.: 1. Római katolikus, görög katolikus s görögkeleti egyházak. 2. Ágostai, evangélikus reformalt s unitarius egyházak. 3. Izraeliták.

Az első csoport főbb adatai 1885-ről a következők:

F. sz.	Egyházi személyek	Róm. kath.	Gör. kath.	Gör. keleti	Összesen
1	Érsekség	3	1	—	4
2	Püspökség	16	5	7	28
3	Káptalan	23	6	—	29
4	<i>Kanonokság :</i>				
	valóságos	215	41	—	256
	czimzetes	119	24	—	143
5	Apátság	214	21	8	243
6	Prépostság	169	5	4	178
7	Főesperesség	90	34	81	205
8	Álesperesség	325	168	—	493
9	<i>Férfi szerzetes rendek :</i>				
	a rendek száma . . .	86	4	2	92
	a házak száma . . .	190	9	23	222
	a tagok száma . . .	2,047	43	91	2,181
10	<i>Női szerzetes rendek :</i>				
	a rendek száma . . .	47	—	—	47
	a házak száma . . .	164	—	—	164
	a tagok száma . . .	1,858	—	—	1,858

További részleteket nyújtanak a következő táblázatok :

Folyó sz.	Egyházi főhatóság	Lélek- szám	Any- egyház	Leány- egyház	Plébá- nosok	Káplá- nok
1	Érsekségek :	R ó m . k a t h . e g y h á z .				
	a) esztergomi	1.103,003	478	735	478	191
	b) kalocsai	492,866	112	215	112	82
	c) egri	483,571	198	946	181	80
2	Püspökségek :					
	a) besztercebányai .	168,589	111	373	108	32
	b) csanádi	692,100	219	1,063	204	68
	c) győri	387,986	237	153	237	74
	d) gy.-fehérvári . .	280,649	214	72	215	36
	e) kassai	291,426	197	882	194	65
	f) n.-váradai	108,652	68	672	68	19
	g) nyitrai	295,128	148	422	148	65
	h) pécsi	421,763	178	215	178	80
	i) rozsnyói	154,346	99	100	99	38
	j) szatmári	112,359	93	1,057	93	31
	k) szepesi	218,992	164	116	162	46
	l) sz.-fejérvári . . .	192,902	92	38	92	28

Folyó sz.	Egyházi főhatóság	Lélek- szám	Any- egyház	Leány- egyház	Plébá- nosok	Káplá- nok
	m) szombathelyi . . .	369,854	184	179	183	55
	n) vácsi	453,533	130	364	130	72
	o) veszprémi . . .	490,892	225	1,465	225	69
	p) pannonthalmi . .	22,235	15	11	15	3
	r) zenggi püspökség- ben (fiumei egyh.)	20,925	—	—	2	4
	Összesen . .	6,761,773	3,162	9,078	3,124	1,138
Gör. kath. egyház.						
1	Gy. fehérvári érsekség.	374,751	721	598	548	152
2	Eperjesi püspökség . .	144,841	186	1,240	186	6
3	Lugosi »	82,433	155	206	144	6
4	Munkácsi »	412,980	383	1,119	383	41
5	Nagyvárad »	111,555	172	490	159	7
6	Sz. ujjvári »	420,690	503	349	468	15
	Összesen . .	1,547,250	2,120	4,002	1,888	227
Gör. keleti egyház.						
1	Karlóczai érsekség . .	147,600	192	21	115	12
2	Bácsi püspökség . . .	128,274	63	32	85	11
3	Budapesti püspökség .	19,495	50	54	41	—
4	Temesvári »	149,222	79	1	102	7
5	Verseczi »	129,942	74	4	97	6
6	N.-szebeni érsekség . .	682,811	?	?	918	69
7	Aradi püspökség . . .	486,892	551	195	571	32
8	Karánsebesi püspökség	349,455	311	37	360	36
	Összesen . .	2,093,691	1,260	344	2,289	173

A protestans egyházak főbb adatai ugyancsak 1885-ről az orsz. m. kir. statisztikai hivatal közlése szerint:

Egyházkerület	Ágostai hitv.	Evang. ref.	Unitárius	Összesen
Egyházkerület	5	5	1	11
Esperesség	47	57	8	112
Confirmáltak száma . . .	19,608	22,441	819	42,868

Más adatokat nyújt a következő táblázat:

Folyó szám	Egyházkerület	Lelék- szám	Any- egyház	Leány- egyház	Lelkészek	Káplánok
Á g o s t a i e g y h á z						
1	Bányai	376,340	215	278	226	39
2	Dunáninneni	171,995	98	258	102	14
3	Dunántúli	212,538	163	185	167	17
4	Tiszai	137,271	133	173	132	12
5	Erdélyrészi	217,109	270	6	263	197
	Összesen	1.115,253	879	900	890	279
E v a n g . r e f . e g y h á z						
1	Dunamelléki	342,646	250	45	244	76
2	Dunántúli	229,550	287	61	267	57
3	Tiszáninneni	225,707	352	127	338	77
4	Tiszántúli	857,844	555	65	562	158
5	Erdélyrészi	341,387	544	335	514	14
	Összesen	1.997,134	1,988	633	1,925	382
U n i t á r i u s e g y h á z k e r ü l e t						
1	Kolozsvári püspökség	56,698	107	78	108	—

Az izraelitákról, kiknek rendes anyakönyvvezetésük csak a legujabb időkben kezdődött, 1885-ben az adatok csak kiszámítás után közöltettek. Ez évben 3 egyházi hatóság volt (a neolog-kongressusi, orthodox és status antequo bizottságok, az előbbi 26 kerülettel, melyek egy része azonban csak papíron áll fenn). Az országban 624,826 izraelitára mintegy 740 rabbi jutott s a rabbiképző intézetben 14 növendék tanult.

Az egyházi adatok összehasonlíthatása végett közöljük még a következő számokat:

	1875	1885
Egyházi főhatóság	48	48
Esperességek	854	836
Lelkészek, segédlelkészek	13,658	13,163
Növendék papság	1,776	2,224
Nyugalmazott papok	248	292
Férfi szerzetes házak	203	222
» szerzetesek	2,289	2,181
Apácza zárdák	81	164
Apáczák	1,046	1,858
Felekezeti iskolák	14,800	14,353

Látható ezekből az adatokból, hogy az egyházi élet hazánkban is aránylag csekély változásokat mutat. A legfeltűnőbb változás az apácák s zárdáik valóban nagy szaporodása, mely körülmény nőnevelésügyünk örvendetes fejlődésével áll szoros összeköttetésben.

3. Más szellemi tényezők.

Áttérve most szellemi műveltségünk más tényezőire, mindenek előtt az **egyleteket és társulatokat** emeljük ki, melyekről az orsz. statisztikai hivatal már 1881-ben adott ki külön művet.¹⁾ E felvétel főbb adatait a következő táblázatban állíthatjuk össze:

Egyesületi csoport	Egyletek száma	Tagok száma	Évi kiadás forintokban	Egyleti vagyon
Önsegélyző egyletek	535	241,997	1.110,146	4.297,570
Jótevény egyletek	225	43,095	433,630	2.267,097
Nevelő és oktató egyletek .	131	17,713	203,632	1.173,500
Társas egyletek	964	89,725	657,865	1.055,666
Gyakorló egyletek	312	36,671	312,043	871,025
Ipartársulatok	1,275	68,951	182,136	1.100,706
Termelő szövetkezetek . .	3	295	6,686	11,069
Fogyasztási szövetkezetek .	12	3,798	457,871	90,858
Gazdasági egyletek	82	15,582	381,989	1.250,010
Kereskedelmi egyletek . . .	42	4,520	720,706	559,987
Vízszabályozási társulatok.	19	10,436	932,572	11.786,539
Tűzoltó egyletek	246	40,884	152,767	672,709
Tudományos s irodalmi társulatok	59	26,430	394,834	2.863,203
Művészeti egyletek	4	3,278	49,819	435,727
Vallásos egyletek	43	61,773	30,449	163,853
Vegyes társulatok	43	7,636	212,893	435,954
Összesen	3,995	672,834	6.240,038	29.035,473

Az egyesületek s társulatok itt kimutatott száma azóta igen jelentékenyen emelkedett. A társulatokat különösen az új ipartörvény s a szövetkezetek ügyének felkarolása emelte jelentékenyen, a társadalmi egyesületekét pedig a fellendült társadalmi élet, melynek ujabban különösen két hatalmas egylet: a Vörös kereszt-egylet s az Erdélyi magyar közművelődési egyesület legfényesebb tanúbizonyságai. A hazai **közművelődési egyesületeknek** 1887-ben Budapesten tartott kongressusa alkalmával Gerlóczy Károly ezen egyesületekről a következő adatokat állította össze:

¹⁾ Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Szerkesztette: dr. Vargha Gyula. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal. Budapest, Athenaeum 1881.

Az egyesület neve	Bevétele az 1886. évben		Kiadása az 1886. évben		Vagyona az 1886. év végén	
	forint	kr	forint	kr	forint	kr
Abauj-Torna-vármegyei és kassai közművelődési egyes.	—	—	—	—	—	—
Arany-kör Oravicván	597	14	465	86	2,070	83
Beregmegyei magyar közművelődési egyesület	1,063	20	738	61	2,718	32
Biharmegyei népnevel. egyesület	3,000	—	3,000	—	2,200	—
Budapesti népoktatási kör . .	2,210	75	1,748	41	2,677	08
Országos központi népoktatási kör	?	—	?	—	2,193	55
Budapesti szépirodalmi kör .	212	75	183	02	321	15
Csángó-magyar egyesület . .	7,455	92	2,086	70	28,927	68
Dunántúli közművel. egyes.	—	—	—	—	—	—
Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület	60,000	—	1887-ben		258,007	46
Felső nógrádmegyei magyar közművelődési egyesület . .	1,119	67	—	—	4,676	27
Felvidéki magyar közművelődési egyesület	19,125	92	6,525	46	37,254	44
Gömörmegyei magyar közművelődési egyesület	2,700	—	718	76	4,952	83
					és 15 db ezüst huszas	
Kölcssey-egyesület Aradon . .	2,262	36	1,251	91	3,396	11
Körmöczbányai magyar egyesület	1,521	61	646	80	874	81
Nógrádmegyei nemzeti intézet	1,048	40	500	—	16,488	79
Magyar irodalom és művészetpártoló egyesület Nagy-Kanizsán	—	—	—	—	605	—
Magyarországi tót közművelődési egyesület	9,791	—	8,416	—	1,375	—
A magyarságot és népnevelést Sárosmegyében terjesztő egyesület	1,708	91	950	91	15,747	24
A magyar nyelvet és népnevelést Zemplénmegyében terjesztő egyesület	?	—	?	—	6,737	83
A magyar nyelvet terjesztő egyesület Temesvárott . . .	1,974	60	1,397	02	6,627	12
Máramarosi közművelődési egyesület	5,085	50	600	—	3,054	07

Az egylet neve	Bevétele az 1886. évben		Kiadása az 1886. évben		Vagyona az 1886. év végén	
	forint	kr	forint	kr	forint	kr
Orsovai magyar közművelődési egyesület	—	—	—	—	—	—
Országos magyar iskolaegyesület	3,781	35	989	89 ¹ / ₂	7,318	29 ¹ / ₂
Pápauidéki közművel. egyes. Pancsovai »Gromon Dezső« magyar nyelvterjesztő egyes.	1,864	81	697	70	1,967	11
Magyar közművelődési egyesület Pozsonyban	5,995	69	3,711	66	8,350	76
Széchenyi-társulat Szatmár-megyében	2,101	66	2,912	28	6,591	47
Székely művelődési és közgazdasági egylet	7,738	84	4,810	69 ¹ / ₂	24,270	—
Szent-István társulat	120,236	39	116,986	15	120,209	50
Szent-László társulat	21,041	60	15,114	46	54,977	95
Soproni irodalmi és művészeti kör	—	—	—	—	—	—
Torontálm. magyar nyelvterjesztő egyesület	3,460	92	366	96	3,093	96
Verseczi magyar nyelvterjesztő egyesület	713	57	636	93	1,605	—
Resiczabányai magyar nyelvterjesztő egyesület	—	—	—	—	—	—
Összesen	287,812	56	191,456	19	629,289	62 ¹ / ₂
					és 15 db ezüst huszas	

Egyesületeink egy másik csoportjáról, a hazai **tanító egyletekről** újabban Belicza József állított össze adatokat, ¹⁾ melyek szerint van hazánkban:

rom. kath.	98
görög kath.	11
görök keleti	1
protestans	53
zsidó	2
felekezet nélküli	76
Összesen	241 egylet.

Ezek közül 59-nek 100-nál több, négynek 500-on felüli számu tagjai vannak. Saját könyvtára van 134 egyesületnek s tőké-

¹⁾ A magyarországi tanító egyletek statisztikája. Szerkesztette: Belicza József, fővárosi tanító. Budapest, Mehner Vilmos 1886.

sített vagyona 105-nek. 1860 előtti időkből már csak 10 egyesület áll fenn, 1881-től ellenben 69 új egyesület keletkezett.

Az egyesületi élet fontosságát igen jól tanúsítja, hogy e szerény s nagyjában újabb eredetű tanító egyesületek mily vagyont tudnak összegyűjteni önképző s önszegélyező czéljaik megvalósítására. A »Néptanítók Lapja« 1887-ik évi 83. száma erről a következő részleteket közli:

	A vagyon összege frtokban
Magyarországi tanítók árvaháza	76,913
Magyarországi r. kath. tanítók segélyalapja	60,000
Eötvös alap	25,000
Országos magyar izr. tanító egyesület	20,000
Mária Dorothea egyesület	20,000
Budapesti tanítók segélyegylete	16,509
Felső-szabolcsi ref. tanítók egyesülete	13,000
Barsi ev. ref. tanítók egylete	12,300
Debreczeni ev. ref. egyházmegyei tanítói gyámintézet	12,160
21 felekezet nélküli tanító egyesület kisebb tőkéje összesen	23,533
15 r. kath tanító egyesület tőkéje összesen	15,399
2 g. keleti román tanító egyesület tőkéje összesen	2,028
7 protestans tanító egyesület tőkéje összesen	28,843
Összesen 54 hazai tanító egyesület segélyalapja	325,685

A közművelődési s tanítóegyesületek újabb számbavétele különben azt is mutatja, hogy egyesületeink régi statisztikáját már nagyon is szükséges volna kiegészíteni.

A szellemi élet egy másik tere az **irodalom**, hol szintén a magán statisztika működik. A könyvkereskedők egyesületei által évenként kiadott »Magyar könyvészet« adatai nyomán a magyarországi **könyvproductiót** a következő táblázatokban tüntetjük fel. E szerint 1876-ban megjelent:

Folyó szám	Tudomány szakok	Eredeti		Fordított		Összesen	
		mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet
1	Vegyes tudományos munkák és gyűjtemények. Irodalom-történet és könyvészet. Művészet	39	43	—	—	39	43
2	Hittudomány. Ájtatossági könyvek. Egyházi beszédek	74	78	22	26	96	104

Folyó szám	Tudomány szakok	Eredeti		Fordított		Összesen	
		mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet
3	Jog- és államtudományok. Politika. Statistika	156	196	4	5	160	201
4	Orvosi tudományok	19	19	3	3	22	22
5	Természettudományok	66	67	13	14	79	81
6	Bölcsészlet	10	10	3	4	13	14
7	Nevelés és oktatástan. Tanügy. Tornászat. Gyorsírás	36	40	4	4	40	44
8	Ifjúsági iratok és képeskönyvek	16	19	13	14	29	33
9	Nyelvtudomány	68	73	9	10	77	83
10	Görög és latin remekírók . . .	4	4	4	4	8	8
11	Történelem. Életrajzok. Emlékiratok. Levelezések. Régészet. Hitregetan.	104	116	10	15	114	131
12	Földrajz. Népisme. Utazások. Térképek	47	54	2	2	49	56
13	Mennyiségtan. Csillagászat. Műtan	34	41	4	4	38	45
14	Hadtudomány. Lóisme. Sport	7	7	2	2	9	9
15	Ipar és kereskedelem	20	24	1	1	21	25
16	Házi- és mezei gazdaság. Erdészet és vadászat. Állattenyésztés és állatorvostan	22	22	2	2	24	24
17	Költemények	26	26	1	1	27	27
18	Regények, beszélyek, tárczacikkek, adomák és mesék.	33	51	42	86	75	137
19	Színművek	5	5	6	6	11	11
20	Naptárak. Évkönyvek. Cím- és névjegyzékek	77	77	—	—	77	77
21	Különfélék	12	12	1	1	13	13
	Összesen	875	984	146	204	1,021	1,188

Összehasonlítva az adatokat a jelenlegi könyvtermelés ugyanott közlött főbb adataival, a következő eredményt nyerjük:

F. sz.	Tudomány szakok	A megjelent művek száma		
		1876	1886	+ 1886-bantöbb
1	Vegyes tudományos munkák és gyűjtemények. Irodalomtörténet és könyvészet. Művészet	39	105	66

F. szám	Tudomány szakok	A megjelent művek száma		
		1876	1886	+1886-bantöbb
2	Hittudomány. Ájtatossági könyvek. Egyházi beszédek	96	141	45
3	Jog- és államtudományok. Politika. Statistika	160	209	49
4	Orvosi tudományok	22	51	29
5	Természettudományok	79	89	10
6	Bölcsészet	13	25	12
7	Nevelés és oktatástan. Tanügy. Tornaszat. Gyorsírás	40	64	24
8	Ifjúsági iratok és képeskönyvek	29	74	45
9	Nyelvtudomány	77	107	30
10	Görög- és latin remekírók	8	23	15
11	Történelem. Életrajzok. Emlékiratok. Levelezések. Régészet. Híregetan	114	144	30
12	Földrajz. Népisme. Utazások. Térképek.	49	67	18
13	Mennyiségtan. Csillagászat. Műtan	38	66	28
14	Hadtudomány. Lóisme. Sport	9	23	14
15	Ipar- és kereskedelem	21	41	20
16	Házi- és mezeti gazdaság. Erdészet és vadászat. Állattenyésztés és állatorvostan	24	72	48
17	Költemények	27	65	38
18	Regények, beszélek, tárczaczikkek, adomák és mesék	75	188	113
19	Szinművek	11	56	45
20	Naptárak. Évkönyvek. Czim- és névjegyzékek	77	129	52
21	Különfélék	13	67	54
Összesen		1,021	1,806	785

Részletesebb adatokat nyújt a **hírlap statisztika**, melyet Szinnyei József a »Vasárnapi Ujság«-ban 1861. óta évről-évre közöl. Az ő adatai szerint a legutóbbi 10 év alatt hírlapirodalmunkban a következő változás mutatkozik:

1877 elején: 1887 elején:

1. Politikai napilapok	17	21	+ 4
2. Politikai hetilapok	26	41	+ 15
3. Vegyes tartalmu képeslapok	2	5	+ 3
4. Egyházi és iskolai lapok	35	37	+ 2
5. Szépirodalmi és vegyestartalmu lapok és folyóiratok	14	156	+142
6. Humorisztikus lapok	5	11	+ 6
7. Szaklapok	101	109	+ 8

	1877 elején: 1887 elején:		
8. Vidéki lapok (nem politikai tartalommal)	61	122	+ 61
9. Hirdetési lapok	8	6	— 2
10. Vegyes melléklapok	—	31	+ 31
Összesen	269	539	+270

Megjegyezzük, hogy ez adatok csak a magyar nyelvű lapokra vonatkoznak. Színnyei adatai szerint közöljük még, hogy 1780. óta, midőn az első magyar hirlap jelent meg (Rát Mátyás »Magyar Hirmondó«-ja Pozsonyban), a következő nagyobb változásokat találjuk:

1830-ban megjelent	10
1840-ben »	26
1848/9-ben »	86
1850-ben »	9
1861-ben »	52
1870-ben »	146
1880-ban »	368
1885-ben »	494

1780. óta megjelent magyar nyelven 2423 hirlap és folyóirat; összesen 8518 évfolyamban. Az 1877 elején megjelent lapok előfizetési ára 2543 frt 12 kr. Az 539 lap közül Budapesten 254 jelenik meg.

Megjelenik továbbá hazánkban még 1887-ben:

német lap és folyóirat	146
szláv nyelven	40
román nyelven	30
olasz nyelven	8
héber nyelven	1
francia nyelven	3

Összesen tehát Magyarországon megjelenik 767 hirlap és folyóirat, ebből 17,876 főre esik egy.

Az orsz. statisztikai hivatal újabban a szellemi műveltség egyik fontos tényezőjét vette számba a **hazai könyvtárak** 1885-ki állapotáról tett felvételével. E felvétel főbb eredményét a következő táblázatok mutatják:

Könyvtárak csoportja	Könyvtárak száma	Könyvtárra fordított összeg	Könyvek száma	Magyar műre fordított összeg forintokban	Használat 1884-ben	
					olvasó	olvasott művek
Nyilvános könyvtárak	44	92,607	1,192,144	3,579	86,098	149,897
Hatósági könyvtárak	76	62,299	180,924	1,912	5,792	10,132

Könyvtárak csoportja	Könyvtárak száma	Könyvtára fordított összeg	Könyvek száma	Magyar műre fordított összeg forintokban	Használat 1884-ben	
					olvasó	olvasott művek
Tanintézeti könyvtárak	555	116,018	1.726,662	47,527	52,829	237,565
Egyházi hatóságok könyvtárai.	313	25,623	1.370,012	6,721	3,220	26,294
Egyesületek és társulatok könyvt.	335	47,649	404,773	15,201	25,306	132,978
Kölcsönkönyvtárak	77	?	423,721	3,057	5,189	75,843
Közkönyvtárak összesen	1,400	344,196	5.298,236	77,997	178,434	632,709
Magánkönyvtárak	1,001	115,881	2.334,138	25,279	—	—
Főösszeg	2,401	460,077	7.632,374	103,276	178,434	632,709

Legnagyobb könyvtáraink a következők:

	Darabszám
1. Budapesti egyetemi könyvtár	275,000
2. Nemzeti muzeumi könyvtár	264,494
3. Akadémia könyvtára	179,248
4. Pannonhalmi főapátság könyvtára	100,000
5. Esztergomi főegyházi könyvtár	63,741
6. Br. Bruckenthal-féle könyvtár N.-Szebenben	56,000
7. Debreczeni ref. főiskola nagykönyvtára	52,351
8. Csaplovics könyvtár Alsó-Kubinban	50,553
9. Zirczi apátság könyvtára	50,000
10. Egri egyházmegye könyvtára	49,769
11. Kalocsai könyvtár	46,200
12. Mandel Mór kölcsönkönyvtára Budapesten	46,000
13. Erdélyi muzeum könyvtára	45,000
14. Somogyi-féle könyvtár Szegeden	45,697
15. Pécsi püspöki könyvtár	43,800
16. Műegyetem könyvtára	40,302
17. Simor János primás könyvtára	40,199
18. Esterházy hercegi család könyvtára	40,000

Egészben véve hazánkban 129 oly könyvtár van, melynek kötet száma a 10,000-et meghaladja, összesen 3.417,122 kötettel. Az összes könyvek 36·85%₀-a azaz 2·1 millió Budapestre jut, a vidéki lakosságra összesen csak 1·8 millió. Külföldön 7 magyar egyesületnek van magyar könyvtára (legnagyobb 5830 darabból álló a halli egyetemi magyar ifjaké).

Összehasonlítva a mi felvételünket a külföldi hasonló (bár többi kevésbé még hiányosabb) felvételekkel, a következő eredményt nyerjük:

Állam neve és a felvételi év	Könyvtá- rak száma	Könyvek száma	Egy könyv- tárra jut átlag	1000 lakosra esik könyv
Amerikai egyesült államok (1876) . .	3,647	12,276,964	3,369	27'20
Magyarország (1885).	2,401	7.632,374	3,179	55'51
Ausztria (1873)	577	5.475,798	9,490	26'8
Franciaország (1878—79)	500	4.598,000	9,196	12'5
Olaszország (1865).	493	4.349,281	8,822	20'8
Nagybritannia	200	2.871,493	14,357	9'0
Poroszország	398	2.640,450	6,629	11'00
Svajcz (1870).	2,006	2.490,312	1,241	93'29
Bajorország	169	1.368,500	8,097	26'4
Oroszország	145	952,090	6,566	1'05
Belgium	105	609,110	5,801	10'4

A társadalmi közművelődés többi tényezőiről nincsenek ily adataink, egyes intézetek kivételével. Így a nemzeti színház és a népszínház előadásairól a lapok évről-évre közölnek többé-kevésbé részletes kimutatásokat, a nemzeti muzeum egyes osztályainak látogatóiról, a budapesti egyetemi könyvtár olvasóiról stb., részletes adatok jelennek meg, melyeknek feldolgozása szintén ohajtandó volna. Hazánk különböző városaiban jelenleg már az iskolai gyűjteményeken kívül mintegy 30 muzeum van, a hazai építészeti műemlékek, melyekből a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1872-ki jelentése 852-öt részletesen s név szerint felsorolt, ma már nagy részt össze vannak gyűjtve s a szobrászati és festészeti műemlékek másolataival együtt külön országos bizottság által őriztetnek; a modern képzőművészet termékeiről ma, midőn másfél száznál több magyar művész működik, szintén lehetne számokban beszélni. Előmunkálatok hiánya miatt azonban mindezt csak egyszerűen felemlítjük, mint a szellemi műveltség állapotának általános ismertetéséhez szükséges tényezőket, a jövőtől várván, hogy e tekintetben is tisztában láthassunk.

K) Igazságügy.

Igazságügyi statisztikánk a törvénykezés két főága szerint, szintén két ágra szakad, t. i. polgári igazságszolgáltatás, vagyis magánjogi és a bűn- és börtönügyi statisztikára. Bármily érdekes adatokat képes azonban szolgáltatni az előbbi, mivelése sokkal nehezebb, semhogy eleddig valami nagy fejlettségnek örvendne, még a legműveltebb államokban is. Hazánkban is alig vagyunk túl a kezdeményezésen és fájdalmasan kell beismernünk, hogy a polgári igazságszolgáltatásról, mással, mint általános ügyforgalmi kimutatásokkal, mai napig sem rendelkezünk.

Mielőtt ezek részletes ismertetésébe bocsátkoznánk, felemlítjük, hogy Magyarországon és Fiumében az igazságszolgáltatással 65 törvényszék, 379 járásbiróság, 9 sajtóbiróság, 18 jövedéki ügyekkel foglalkozó bíróság működik elsőfolyamodásúlag; másodfolyamodású bíróságunk 2, harmadfolyamodású bíróságunk pedig csak egy van.

Bár nem tartozik szorosan véve ide, mégis érdekesnek tartjuk itt bemutatni az utóbbi hat évben bejegyzett **ügyvédek** számát, e szerint volt:

	Ügyvédek száma
1886-ban	4,358
1885-ben	4,385
1884-ben	4,447
1883-ban	4,505
1882-ben	4,574
1879-ben	4,628

A bejegyzett ügyvédjelöltek száma 1886-ban 1559 volt, ugyan ez évben 105 ügyvédi vizsga tartatott, a megvizsgáltak száma 197 volt, kik közül 181 képesítettett.

Közjegyzői állás rendszerezítve van 218, ezeknek ügyforgalma 1886-ban 271,376 beadvány volt.

Ezek előrebocsátása után bemutatjuk igazságszolgáltatásunk **ügyforgalmát**, a bíróságaink szervezését követő évtől kezdve, mely következőleg alakult:

É v	I.			II.			III.		
	f o l y a m o d á s u b í r ó s á g o k								
	Hátralék	Érkezett ügydarab	Elintézte- tett %	Hátralék	Érkezett ügydarab	Elintézte- tett %	Hátralék	Érkezett ügydarab	Elintézte- tett %
1873	409,012	5.286,909	92·45 5.265,810	5,999	109,808	93·51 108,287	1,308	39,280	95·33 38,692
1874	426,543	5.956,286	92·65 5.913,927	7,520	118,224	91·47 115,021	1,860	41,925	94·51 41,381
1875	471,070	5.414,623	93·00 5.473,458	10,723	125,563	91·62 124,867	2,404	45,048	94·46 44,824
1876	416,658	6.371,455	94·75 6.431,891	11,419	132,010	92·01 132,014	2,628	48,197	92·67 47,100
1877	357,527	7.460,018	97·44 7.617,545	11,415	142,885	90·77 140,066	3,725	54,106	91·51 52,922
1878	275,889	6.631,217	95·36 6.586,341	14,234	139,039	91·92 141,926	4,909	54,378	92·59 54,895
1879	196,297	6.209,812	97·18 6.225,617	11,347	133,699	92·20 133,728	4,392	55,968	90·42 54,577
1880	480,659	5.294,862	96·83 5.301,792	11,318	130,093	87·69 124,007	5,783	53,884	85·28 50,884
1881	176,672	5.255,220	96·73 5.254,116	17,404	136,941	89·35 137,901	8,783	51,406	83·50 50,260
1882	182,516	5.477,793	96·97 5.459,798	16,444	155,386	88·67 152,359	7,281	28,439	75·06 26,811
1883	170,511	5.380,635	96·84 5.375,659	19,471	125,780	90·53 131,521	8,909	22,766	85·55 27,098
1884	175,615	5.472,564	97·04 5.481,172	13,730	119,685	88·66 118,289	4,577	19,612	84·37 20,407
1885	168,719	5.789,081	97·18 5.779,764	15,123	120,211	84·59 114,488	3,782	19,228	80·27 18,470
13 évi átlag	277,514	5.846,190	95·68 5.858,992	12,781	129,948	90·25 128,806	4,642	41,095	88·86 40,640

Tekintve az elsőfolyamodású bíróságokhoz beérkező 5·8 milliónyi átlagszámot, minden 2·5 lakosra egy beadvány esik, mi az igazságszolgáltatás jelentékeny igénybevételére mutat. A hátralékok tekintetében határozott apadást, csakis az elsőfolyamodású bíróságoknál észlelhetünk.

A bíróságokhoz beérkezett **beadványok tárgyszerinti kimutatását** a következőkből látjuk:

É v	Polgári (urbéri, váltó stb.)	Telek- könyvi	Büntető	Bírói gya- korlati és telekkönyvi vizsgálatot tárgyazó	Fegyelmi	Összesen
	b e a d v á n y o k					
1873.....	3. 71 ⁶⁴ 550,349	14 ²⁸ 708,167	14 ⁰⁴ 695,794	—	0 ⁰⁴ 1,838	4.956,148
1874.....	70 ⁷⁷ 3.935,349	14 ⁸⁵ 825,733	14 ³² 796,341	—	0 ⁰⁶ 3,319	5.560,742

É v	Polgári (urbéri, vál- tó stb.)	Telek- könyvi	Büntető	Birói gya- korlati és telekkönyvi vizsgálatot tárgyazó	Fegyelmi	Összesen
b e a d v á n y o k						
	66'53	17'59	15'80	0'00	0'08	
1875.....	3.450,774	912,475	819,796	95	3,989	5.187,129
	65'84	19'16	14'92	0'00	0'08	
1876.....	4.042,083	1.176,220	916,023	144	4,726	6.139,196
	63'67	20'58	15'66	0'00	0'09	
1877.....	4.493,122	1.452,649	1.105,177	133	6,283	7.057,364
	59'45	22'02	18'43	0'00	0'10	
1878.....	3.814,571	1.412,698	1.182,475	155	6,520	6.416,419
	56'90	23'55	19'44	0'00	0'11	
1879.....	3.368,381	1.394,079	1.150,923	139	6,503	5.920,025
	50'99	25'79	23'11	0'00	0'11	
1880.....	2.577,124	1.303,384	1.168,148	195	5,287	5.054,138
	47'59	26'37	25'94	0'00	0'10	
1881.....	2.375,044	1.316,173	1.294,270	203	4,746	4.990,436
	46'14	25'06	28'71	0'00	0'09	
1882.....	2.351,773	1.276,896	1.462,863	239	4,304	5.096,075
	45'67	25'26	28'99	0'00	0'08	
1883.....	2.307,811	1.276,714	1.465,322	225	3,761	5.053,833
	46'18	25'27	28'47	0'00	0'08	
1884.....	2.358,697	1.290,254	1.453,697	176	3,950	5.106,774
	46'89	24'43	28'60	0'00	0'08	
1885.....	2.514,419	1.309,965	1,533,391	233	4,117	5.362,125
	57'22	21'77	20'93	0'00	0'08	
13 évi átlag	3.164,576	1.204,262	1.157,248	149	4,565	5.530,800

Különösen figyelmet érdemlő e kimutatás már csak azért is, mert ebből látjuk, hogy míg a polgári ügyekbeni beadványok száma évről-évre apadóban van, addig a büntető ügyek beadványainak száma 1873. óta folyvást növekedve, 1885-ben már majdnem megháromszorozódott.

Az 1885. év folyamán a felebbviteli bíróságokhoz benyújtott **felebbezések** minkénti elintézéséről, alábbi számuk nyujtanak felvilágosítást:

A felebbezett ügyek részletezése	A kir. tör- vénszékektől		A kir. járásbi- róságoktól		Összesen	
	abszolút számok- ban	o/o	abszolút számok- ban	o/o	abszolút számok- ban	o/o
I. Polgári ügyben:						
1. felterjesztetett a II-od v. III-ad bírósághoz . .	15,822	100'00	28,497	100'00	44,319	100'00

A felebbezett ügyek részletezése	A kir. tör- vénszékeknél		A kir. járásbi- róságoknál		Összesen	
	abszolút számok- ban	‰	abszolút számok- ban	‰	abszolút számok- ban	‰
2. leérkezett	Ü g y d a r a b					
a) a másodbiróságtól:						
helybenhagyó	6,747	42'64	12,761	44'79	19,508	44'02
megmásító	2,032	12'84	3,957	13'88	5,989	13'51
feloldó	1,430	9'04	3,688	12'94	5,118	11'55
b) a harmad biróságtól:						
helybenhagyó	2,545	16'09	2,381	8'35	4,926	11'11
megmásító	606	3'83	934	3'28	1,540	3'50
feloldó	223	1'41	285	1'00	508	1'14
3. elintézetlenül maradt .	2,239	14'15	4,491	15'76	6,730	15'17
<i>II. Telekkönyvi ügyben:</i>						
1. felterjesztetett a II-od v. III-ad bírósághoz . .	3,380	100'00	4,314	100'00	7,694	100'00
2. leérkezett						
a) a másodbiróságtól:						
helybenhagyó	1,526	45'15	2,051	47'54	3,577	46'49
megmásító	647	19'14	750	17'39	1,397	18'15
feloldó	217	6'42	274	6'35	491	6'38
b) a harmad biróságtól:						
helybenhagyó	249	7'37	207	4'80	456	5'93
megmásító	99	2'93	53	1'23	152	1'98
feloldó	34	1'01	26	0'60	60	0'78
3. elintézetlenül maradt .	608	17'98	953	22'09	1,561	20'29
<i>III. Bünvádi ügyben.</i>						
1. felterjesztetett a II-od v. III-ad bírósághoz . .	18,836	100'00	27,397	100'00	46,233	100'00
2. leérkezett:						
helybenhagyó	11,737	62'31	18,298	66'79	30,035	64'96
megmásító	3,481	18'48	3,416	12'47	6,897	14'92
feloldó	1,258	6'68	2,453	8'95	3,711	8'03
3. elintézetlenül maradt .	2,360	12'53	3,230	11'79	5,590	12'09
<i>IV. Fegyelmi ügyben.</i>						
1. felterjesztetett	63	100'00	—	—	63	100'00
2. leérkezett:						
helybenhagyó	43	68'25	—	—	43	68'25
megmásító	13	20'64	—	—	13	20'64
3. elintézetlenül maradt .	7	11'11	—	—	7	11'11

Mig a polgári igazságszolgáltatás megvilágítására, csak sovány ügyforgalmi kimutatásokkal rendelkezünk, addig a bűn- és börtönügy, statisztikánk legműveltebb ágai közé sorolható, s adatgyűjtéseink egész az 50-es évekig vezethetők vissza, és ha daczára

ennek, adataink bemutatását csak 1881-el kezdjük meg, ennek egyedüli oka abban rejlik, hogy ez az első teljes év, melyben új büntetőtörvényünk hatása nyilvánul.

Bűnügyi statisztikánk tárgyalásánál, első sorban bemutatjuk a büntett és vétség miatt történt feljelentéseket és vizsgálatokat, melyekről a következő kimutatás ad felvilágosítást:

Év	Az év folyamán tett feljelentések száma	Elutasí- tatott	Elintéz- tetett	Elinté- zetlenül maradt	Az év folyamá- ban indított vizsgálatok száma	Meg- szünté- tett	Befeje- zetett	Befeje- zetlen maradt
		az összes (előbbi évről maradt és ez évben tett) feljelentések százalékában				az összes vizsgálatok százalékában		
1881	197,256	3 ⁶⁷ 8,115	84 ⁵⁶ 186,987	11 ⁷⁷ 26,027	51,369	30 ⁷² 20,894	37 ⁰⁵ 25,200	32 ²⁸ 21,917
1882	218,387	3 ²⁸ 8,019	84 ⁰⁴ 205,398	12 ⁶⁸ 30,997	49,424	31 ²¹ 22,265	34 ⁶⁰ 24,683	34 ¹⁹ 24,393
1883	216,413	3 ²⁶ 8,070	82 ²⁵ 203,505	14 ⁴⁹ 35,835	46,993	29 ⁰⁴ 20,729	33 ²⁹ 23,766	37 ⁶⁷ 26,891
1884	228,991	3 ⁴⁵ 9,140	83 ⁸⁶ 222,074	12 ⁶⁹ 33,612	48,440	30 ⁴³ 22,924	33 ⁴² 25,174	36 ¹⁵ 27,233
1885	242,362	4 ¹³ 11,401	83 ³⁹ 230,146	12 ⁴⁸ 34,427	51,339	30 ⁰⁵ 23,608	31 ¹⁹ 25,081	38 ⁷⁶ 29,883
5 évi átlag	220,682	3 ⁵⁷ 8,949	83 ⁶⁰ 209,622	12 ⁸³ 32,180	49,513	30 ²⁸ 22,084	33 ⁹⁸ 24,781	35 ⁷⁴ 26,063

Ha ez öt évi időközt áttekintjük, azt találjuk, hogy a büntettek és vétségek miatti följelentések száma évről-évre emelkedett, míg az elrendelt vizsgálatok mennyiségénél az 1881. évi állapothoz képest az egész öt év alatt csökkenések észlelhetők; átlag az öt év alatt a följelentések $\frac{1}{4}$ -dénél is kevesebb esetben rendeltetett el csak a vizsgálat, s a vizsgálatilag befejezett ügyeknek is majdnem fele tárgyalás nélkül megszüntetett.

Kapcsolatosan a följelentésekkel, a vádlottakat a következő táblázat tünteti föl:

Év	V á d l o t t a k		Az összes vádlottak százalékában, kik iránt			A vádlottak között volt	
	kik ellen a vizsgálat az év folyamán indított	összesen	az eljárás megszűntetett	a vizsgálat az év folyamán befejeztetett	befejezetlenül maradt	férfi	nő
			sz á z a l é k b a n				
1881...	263,442	316,284	17 ⁶⁷ % 55,902	61 ⁰⁶ % 193,119	21 ²⁷ % 67,263	80 ⁸⁵ % 201,343	19 ¹⁵ % 47,678
1882...	290,340	357,603	17 ²³ 61,601	60 ⁹⁰ 217,771	21 ⁸⁷ 78,231	79 ⁶⁹ 222,623	20 ³¹ 56,749

Év	V á d l o t t a k		Az összes vádlottak százaléka- ban, kik iránt			A vádlottak között volt	
	kik ellen a vizsgálat az év folya- mán indít- tatott	összesen	az eljárás megszün- tetett	a vizsgálat az év folya- mán befe- jeztetett	befejezet- lenül ma- radt	férfi	nő
	s z á z a l é k b a n						
1883...	284,041	362,272	16'07 58,208	59'16 214,337	24'77 89,727	79'65 217,097	20'35 55,448
1884...	302,350	392,077	17'00 66,638	60'18 235,947	22'82 89,492	79'59 240,822	20'41 61,763
1885...	313,185	402,677	16'08 64,738	60'85 245,050	23'07 92,889	78'46 243,076	21'54 66,712
5 évi átlag ..	290,672	366,182	16'77 61,417	60'42 221,245	22'81 83,520	79'60 224,992	20'40 57,670

A vizsgálati foglyok számát az alábbiakból látjuk :

É v	A vizsgálati foglyok összes száma	A vizsgálati fogság az év folytán	
		megszűnt	meg nem szűnt
1881	27,146	86'27 23,419	13'73 3,727
1882	26,909	85'73 23,069	14'27 3,840
1883	25,598	87'08 22,277	12'97 3,321
1884	24,508	87'90 21,543	12'10 2,965
1885	24,003	86'74 20,820	13'26 3,183
5 évi átlag	25,633	86'71 22,226	13'29 3,407

A vizsgálati fogság tartamára nézve pedig, alábbi százalékszámok nyújtanak felvilágosítást :

É v	A vizsgálati fogság tartott				
	1 hónapon alul	1—3 hónapig	3—6 hónapig	6 hónap- tól egy évig	egyévnél tovább
	a vizsgálati foglyók alábbi százalékánál				
1881	59'85	21'60	10'37	6'97	1'21
1882	58'80	20'31	11'40	8'11	1'38
1883	59'40	19'83	11'52	8'05	1'20
1884	61'17	19'89	10'23	7'67	1'05
1885	58'72	20'49	12'73	6'95	1'11
5 évi átlag .	59'58	20'44	11'23	7'55	1'20

Az utóbbi öt év alatt elítélt személyek számát, bűntettek és vétségek szerint részletezve, a következő táblázat mutatja:

A bűntettek és vétségek megnevezése.	Az elítélt személyek száma				
	1881	1882	1883	1884	1885
Fel ségsértés	17	—	—	—	8
A király, királyi ház tagjainak bántalmazása	3	9	11	10	15
Hűtlenség	5	5	3	2	5
Lázadás	5	—	6	7	29
a) bűnrészesség	—	—	—	171	—
Hatóságok, országgy. tagok vagy hatósági közegek elleni erőszak	1,166	1,251	1,176	1,148	1,207
a) bűnrészesség	—	—	27	20	—
Alkotmány, törvény, hatóságok elleni izgatás	29	32	17	10	26
a) bűnrészesség	—	—	—	—	—
Magánosok elleni erőszak	332	353	339	450	410
a) bűnrészesség	—	—	—	—	—
A polgárok választási joga elleni büntett	12	76	1	8	40
A vallás és szabad gyakorlata elleni büntett	88	93	90	109	105
A személyes szabadság stb. megsértése	—	—	—	—	—
a) közhivatalnokok által	52	38	48	23	42
b) magánszemélyek által	426	523	407	495	400
bb) bűnrészesség	4	3	2	6	—
A titok tiltott felfedezése	—	—	—	1	1
Pénzhamisítás és hamispénzkiadása	75	31	26	31	44
a) bűnrészesség	—	26	58	6	—
Hamis tanuzás, hamis eskü, és hamis vád	158	148	130	146	151
Szemérem elleni bűntettek és vétségek	170	193	172	171	192
a) bűnrészesség	2	1	2	1	1
b) bűnkisérlet	2	5	2	4	7
Kettős házasság	4	11	13	7	12
A családi állásra vonatkozó bünt.	39	19	21	20	6
Rágalmazás és becsületsértés :	—	—	—	—	—
a) külföldi uralkodó, államfő, követ stb. ellen	37	66	89	87	112
aa) bűnrészesség	—	—	—	4	—
b) mások ellen	16,823	20,651	18,979	22,728	22,945
Az ember élete elleni bűntettek és vétségek :	—	—	—	—	—
a) gyilkosság	95	50	79	93	101
aa) bűnkisérlet	5	5	10	7	9
b) szándékos emberölés	267	317	305	446	417

A büntettek és vétségek meg- nevezése	Az elítélt személyek száma				
	1881	1882	1883	1884	1885
<i>bb)</i> bűnrészesség	1	5	1	2	2
<i>bbb)</i> bűnkisérlet	12	6	8	21	10
<i>c)</i> felindulásban elkövetett em- berölés	115	59	49	44	38
<i>cc)</i> bűnkisérlet	—	—	—	—	3
<i>d)</i> gondatlanság által elkövetett emberölés	149	195	170	177	200
<i>dd)</i> bűnrészesség	—	—	—	3	—
<i>e)</i> gyermekgyilkosság és kitétel	86	66	60	79	64
<i>f)</i> magzatelhajtás	41	29	36	42	49
<i>ff)</i> bűnrészesség	3	—	—	2	—
<i>g)</i> egyéb esetei az emberi élet elleni büntetteknek	61	65	61	127	99
<i>gg)</i> bűnkisérlet	—	—	—	1	—
Párviadal	6	11	31	25	35
Testi sértés :					
<i>a)</i> súlyos testi sértés	9,053	9,702	9,338	10,761	11,479
<i>aa)</i> bűnrészesség	79	44	7	19	2
<i>b)</i> halált okozó súlyos testi sért.	525	570	583	572	592
<i>bb)</i> bűnrészesség	2	1	—	4	—
<i>c)</i> könnyű testi sértés	11,519	11,626	10,879	12,357	11,777
<i>cc)</i> bűnrészesség	—	—	—	—	6
A közegészség elleni bünt. és véts.	29	38	75	34	32
Vagyon elleni büntettek és vétségek					
<i>a)</i> lopás	20,673	20,126	17,777	18,042	18,098
<i>b)</i> rablás és zsarolás	357	441	351	327	293
<i>c)</i> sikkasztás, zártörés, hűtlen kezelés	2,745	2,314	2,079	2,059	2,096
<i>d)</i> jogtalan elsajátítás	1,478	1,597	1,693	1,744	2,024
<i>e)</i> orgazdaság és bűnpártolás	1,611	1,714	1,565	1,706	1,832
<i>f)</i> csalás	545	344	280	285	238
<i>g)</i> csalárd és vétkes bukás	87	105	98	87	110
<i>h)</i> gyújtogatás	115	169	168	202	198
<i>i)</i> más vagyonának megrongál.	589	843	801	1,028	1,117
<i>k)</i> egyéb vagyon elleni büntet- tek és vétségek	465	486	288	406	304
Okirathamisítás	282	327	270	308	354
Vaspályák, hajók, távird. megrong.	9	36	23	18	20
Foglyok megszöktetése	7	23	25	26	19
A fegyveres erő elleni bünt. és véts.	506	413	292	244	334
Hivatali és ügyvédi büntettek	173	214	180	197	228
Törv. bevett vallásfelekez. megsért.	2	1	1	2	—
A sajtórendtartási törvény megsért.	15	3	3	6	2
Az 1848. XVIII.t.-cz. 38.§. megsért.	4	6	1	2	2
Összesen	71,160	75,485	69,206	77,170	77,944

Legfeltünőbb szaporodást mutat a párbajok rovata, s jellemző az is, hogy míg a vagyon elleni büntettek és vétségek eseteinél részben csökkenések mutatkoznak, addig a testi sértések eseteinek száma szaporodik. Mindez azt bizonyítja, hogy a büntettség egyik főforrása nálunk nem annyira az inség, a nyomor, mint inkább az indulatosság, népünk erőszakoskodásra való nagyobb hajlama.

A büntett vagy vétség miatt elítélt személyekre kiszabott büntetések nemeit s a szabadságvesztés büntetések tartamát a következő kimutatás tárja elénk:

A büntetések neme	1881		1882		1883		1884		1885	
	a z e l i t é l t s z e m é l y e k									
	száma	o/o	száma	o/o	száma	o/o	száma	o/o	száma	o/o
Halálbüntetésre . .	20	0·03	11	0·01	25	0·04	16	0·02	24	0·03
Eletfogytiglani fegyházra	29	0·04	35	0·05	42	0·06	34	0·04	37	0·05
10—15 évi fegyházra	134	0·19	153	0·20	120	0·17	167	0·22	163	0·21
„ „ államfogh.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5—10 évi fegyházra	361	0·50	445	0·59	412	0·60	445	0·58	380	0·49
„ „ államfogh.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
„ „ börtönre .	69	0·10	52	0·07	42	0·06	45	0·06	23	0·03
„ „ fogházra .	—	—	1	0·00	1	0·00	1	0·00	1	0·00
2—5 évi fegyházra .	2,007	2·82	2,313	3·06	2,111	3·05	2,254	2·92	2,331	2·99
„ „ államfogh.	—	—	—	—	—	—	1	0·00	1	0·00
„ „ börtönre .	874	1·23	786	1·04	713	1·03	732	0·95	627	0·80
„ „ fogházra .	19	0·03	26	0·04	21	0·03	36	0·05	32	0·04
1—2 évi államfogh.	1	0·00	9	0·01	2	0·00	3	0·00	—	—
„ „ börtönre .	2,234	3·14	2,026	2·68	1,768	2·56	1,820	2·36	1,738	2·23
„ „ fogházra .	198	0·27	161	0·21	188	0·27	244	0·32	157	0·20
6 hótól 1 évi államfogházra	1	0·00	5	0·01	3	0·01	2	0·00	8	0·01
6 hótól 1 évi börtönre	5,490	7·71	5,064	6·71	4,684	6·77	4,809	6·23	4,823	6·19
„ „ „ fogházra	738	1·04	645	0·86	714	1·03	742	0·96	811	1·04
1—6 havi államfogh.	6	0·01	22	0·03	3	0·01	3	0·00	1	0·00
„ „ fogházra .	9,362	13·16	8,999	11·92	7,813	11·29	7,683	9·96	7,954	10·20
14 naptól 1 havi államfogházra . . .	—	—	9	0·01	8	0·01	5	0·01	3	0·00
14 naptól 1 havi fogh.	9,840	13·83	9,639	12·77	9,146	13·21	9,224	11·95	9,823	12·60
1—14 napi áll. fogh.	4	0·01	13	0·02	22	0·03	13	0·02	19	0·02
„ „ fogházra	24,156	33·95	25,915	34·33	23,817	34·41	26,724	34·63	26,291	33·72
Pénzbüntetésre . . .	15,617	21·94	19,155	25·38	17,551	25·36	22,167	28·72	22,697	29·15
Összesen . .	71,160	100·00	75,485	100·00	69,206	100·00	77,170	100·00	77,944	100·00

Az elítéltekre kiszabott büntetések ez öt évi időközben, meglehetősen egyforma arányokat mutatnak, mi új büntetőtörvénykönyvünknek köszönhető. A pénzbüntetések képeznek kivételt, mert ezeknél évről-évre emelkedést látunk.

Áttérve a büntett és vétség miatt elítéltek **személyes viszonyaira**, adjuk először is a férfiak és nők arányát, mely következő volt:

É v	F é r f i		N ő	
	összesen	%	összesen	%
1881	57,111	80'26	14,049	19'74
1882	60,125	79'65	15,360	20'35
1883	55,114	79'64	14,092	20'36
1884	60,421	78'30	16,749	21'70
1885	60,626	77'78	17,318	22'22

A nőnem évről-évre emeltebb mérvben szerepel a büntetettek sorában, mi mindenesetre sajnos társadalmi jelenség.

Az életkort illetőleg, mely tükre szokott lenni az állam társadalmi és közerkölcsi állapotának, nálunk kedvezőbb viszonyok észlelhetők, mint akár a Lajthán túl, akár számos más európai államban. A fiatal és hajlott kor csekély százalékban jelentkezik, s ez arány egészen állandó. Százalékokban a büntett, vagy vétség miatt elítéltek életkorát a következő táblázat mutatja:

Kor-csoportok	1881-ben		1882-ben		1883-ban		1884-ben		1885-ben	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
16 éven alul.	1'34	1'13	1'35	1'06	1'30	1'11	1'12	0'92	1'10	1'02
16—20 éves .	10'53	10'56	10'72	9'76	10'79	9'38	10'90	9'46	10'40	8'73
21—23 » .	15'71	13'25	15'51	13'16	15'92	13'70	15'53	12'66	14'57	12'05
24—30 » .	28'77	28'17	28'26	26'75	27'38	26'57	27'49	27'38	28'29	27'38
31—40 » »	25'01	26'73	23'34	26'42	23'87	26'50	23'91	27'14	24'05	26'91
41—50 » .	12'58	13'89	13'64	15'07	13'48	15'29	13'90	14'57	14'15	15'55
51—60 » .	4'60	4'82	5'39	5'84	5'36	5'48	5'27	6'01	5'49	6'25
60 éven felüli	1'46	1'45	1'79	1'94	1'90	1'97	1'88	1'86	1'95	2'11
Összesen. .	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Az elítéltek családi állapota a következő összeállításból vehető ki:

Év	Nőtlen, hajadon	Nős, férjes	Törvényesen elvált	Özvegy	Gyermekekkel bíró	Gyermeektelen
1881.	35'66 25,376	58'50 41,633	0'37 260	5'47 3,891	55'26 39,323	44'74 31,837
1882.	33'66 25,410	59'61 44,996	0'54 407	6'19 4,672	56'69 42,792	43'31 32,693
1883.	33'81 23,397	59'63 41,268	0'65 447	5'91 4,094	56'67 39,222	43'33 29,984

É v	Nőtlen, hajadon	Nős, férjes	Törvénye- sen elvált	Özvegy	Gyer- mekkel bíró	Gyer- mektelen
	32·81	60·78	0·67	5·74	57·34	42·66
1884.	25,318	46,908	516	4,428	44,247	32,923
	33·09	60·36	0·79	5·76	57·32	42·68
1885.	25,789	47,051	616	4,488	44,652	33,292
	33·77	59·80	0·61	5·82	56·67	43·33
5 évi átlag . .	25,058	44,371	449	4,315	42,047	32,146

Hitfelekezeti szerint az elítéltek következőleg oszla-
nak meg:

Év	Róm. kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ágos- tai	Hel- vét	Uni- tárius	Zsidó	Egyéb
	43·10	11·37	18·71	7·88	14·18	0·50	4·21	0·05
1881 . .	30,667	8,092	13,312	5,611	10,087	357	2,995	39
	42·78	11·94	17·70	7·75	15·01	0·71	4·08	0·03
1882 . .	32,289	9,015	13,362	5,848	11,331	536	3,078	26
	42·57	12·15	18·39	7·26	14·48	0·62	4·47	0·06
1883 . .	29,459	8,410	12,727	5,022	10,023	431	3,093	41
	43·99	12·30	16·62	7·55	14·46	0·63	4·40	0·05
1884 . .	33,946	9,495	12,826	5,824	11,158	483	3,398	40
	42·97	13·57	15·37	7·37	15·33	0·65	4·70	0·04
1885 . .	33,493	10,576	11,981	5,746	11,949	506	3,661	32
	43·09	12·29	17·31	7·56	14·71	0·62	4·37	0·05
5 évi átlag	31,971	9,118	12,841	5,610	10,910	462	3,245	36

A nyanyelv szerint pedig következőleg:

Év	ma- gyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát	vend	ermény	szerb	egyéb külföldi
	46·82	9·92	13·09	21·95	1·36	1·21	0·35	0·05	4·58	0·67
1881	33,324	7,058	9,313	15,616	967	864	246	38	3,261	473
	48·39	9·60	12·63	21·85	1·46	1·16	0·34	0·05	4·06	0·46
1882	36,531	7,246	9,534	16,492	1,100	878	255	37	3,062	350
	49·47	9·41	11·36	22·19	1·77	0·86	0·29	0·04	4·10	0·51
1883	34,234	6,513	7,859	15,360	1,224	596	200	26	2,837	357
	50·55	9·00	11·54	21·32	1·68	0·95	0·30	0·04	3·16	0·46
1884	39,008	6,949	9,679	16,451	1,296	731	232	35	2,437	352
	50·94	9·10	13·01	20·22	1·67	0·93	0·34	0·04	3·24	0·51
1885	39,708	7,092	10,144	15,760	1,283	732	265	30	2,531	399
	49·28	9·40	12·54	21·48	1·58	1·03	0·32	0·04	3·81	0·52
5 évi átlag	36,561	6,972	9,306	15,936	1,174	760	239	33	2,826	386

Az elítéltek műveltségi foka az alábbi számokból tűnik ki:

Év	Olvasni, írni nem tudó	Csak olvasni tudó	Olvasni és írni tudó	Magasabb műveltségű
	56'42	5'86	36'15	1'57
1881	40,149	4,172	25,720	1,119
	56'29	5'33	36'88	1'50
1882	42,491	4,021	27,839	1,134
	56'22	4'47	37'80	1'51
1883	38,908	3,094	26,161	1,043
	55'37	4'52	38'87	1'24
1884	42,731	3,485	29,995	959
	54'54	4'72	39'14	1'60
1885	42,509	3,678	30,509	1,248
	55'75	4'97	37'80	1'48
5 évi átlag	41,358	3,690	28,045	1,100

Legérdekesebb kétségkívül az alábbi táblázat, mely az elítéltek előéletét mutatja:

É v	Még soha nem volt		Hasonnemű büntett miatt már volt		Különnemű büntett miatt már volt	
	b ü n t e t v e					
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
	76.39	82.39	12.48	10.37	11.13	7.24
1881	43,625	11.575	7,128	1,458	6,358	1,016
	78.27	84.52	11.57	9.61	10.16	5.87
1882	47,062	12,982	6,957	1,477	6,106	901
	78.01	83.14	11.63	10.56	10.36	6.30
1883	42,994	11,716	6,410	1,488	5,710	888
	79.29	82.97	10.77	10.61	9.94	6.42
1884	47,907	13,897	6,507	1,777	6,007	1,075
	79.69	84.24	10.36	9.85	9.95	5.91
1885	48,312	14,589	6,279	1,706	6,035	1,023
	78.36	83.49	11.34	10.19	10.30	6.32
5 évi átlag . .	45,980	12,952	6,656	1,581	6,043	981

Ebből azon örvendetes jelenség észlelhető, hogy a hasonnemű büntettek miatt már egyszer büntetve volt visszaesők száma fokozatosan apad, úgy szintén a különnemű büntettek miatt már büntetve voltak száma is apadóban van, mi börtöneink és fogházaink humanusabb kezelésének s általában fogház állapotaink tetemes javulásának tulajdonítható.

Az elítéltek előbbi foglalkozását, a következő táblázat
tünteti föl:

	1881-ben		1882-ben		1883-ban		1884-ben		1885-ben	
A foglalkozás megnevezése	a z e l i t é l t e k									
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
1. Értelmiségi ke- reset	343	0·48	339	0·45	337	0·49	396	0·55	437	0·57
2. Köztisztviselő	393	0·55	412	0·55	349	0·50	358	0·46	444	0·57
3. Földmiv. és er- dőszetnél : birtokos	20,473	28·77	21,475	28·45	18,624	26·91	21,948	28·44	21,174	27·16
évi szolga	6,372	8·95	6,977	9·24	6,454	9·33	7,762	10·06	7,717	9·90
napszámos	16,346	22·98	18,759	24·85	16,399	23·70	18,316	23·73	19,400	24·89
együtt	43,191	60·70	47,211	62·54	41,477	59·94	48,026	62·23	48,291	61·95
4. Ipar, bányászat és kohászat										
Önálló vállalko- zó és hivataln. segéd vagy évi munkás	2,709	3·81	2,730	3·62	2,474	3·57	2,936	3·80	2,966	3·80
napszámos	2,632	3·70	3,026	4·01	2,886	4·17	3,469	4·49	3,310	4·25
együtt	1,426	2·00	1,502	1·99	1,277	1·85	1,515	1·96	1,635	2·10
5. Kereskedelem és forgalomnál. Önálló vállalko- zó és hivatal- nok	6,767	9·51	7,258	9·62	6,637	9·59	7,920	10·25	7,911	10·15
segéd vagy évi munkás	1,009	1·42	1,052	1·39	1,029	1·49	1,114	1·44	1,164	1·49
napszámos	937	1·32	915	1·21	992	1·43	977	1·26	1,037	1·33
együtt	897	1·26	889	1·18	857	1·24	746	0·97	948	1·21
6. Jövedelméből élő	2,843	4·00	2,856	3·78	2,878	4·16	2,837	3·67	3,149	4·03
7. Alalmazsnából élő	698	0·98	915	1·21	1,217	1·76	1,034	1·34	1,008	1·29
8. Házi cseléd	349	0·49	317	0·42	270	0·39	303	0·39	412	0·53
9. Napszámos	3,764	5·29	3,791	5·02	3,702	5·35	3,820	4·95	3,557	4·57
10. Foglalkozásnél- küli vagy az előbbi rovatok- ba nem oszt- ható	7,818	10·99	7,710	10·21	8,370	12·09	8,323	10·78	8,501	10·91
Összesen	4,994	7·01	4,676	6·20	3,969	5·73	4,153	5·38	4,234	5·43
Összesen	71,160	100·00	75,485	100·00	69,206	100·00	77,170	100·00	77,944	100·00

Ismertetve a büntett és vétség miatt perbefogottak és elítéltek különféle viszonyait, röviden bemutatjuk még **kihágási** statisztikánkat is. Itt csak a főeredményekre szorítkozva, először is a kir. törvényszékek és járásbíróságok előtt tárgyalta kihágási eseteket mutatjuk be, melyek alábbiakból tűnnek ki:

	Följelentések		Vádolt egyének		Elítéltek	Az elítéltek a vádoltak százalékában
	s	z	á	m	a	
1881-ben	34,164		46,015		22,530	48'96 ‰
1882-ben	32,046		41,144		19,366	47'07 »
1883-ban	33,495		41,141		18,726	45'01 »
1884-ben	35,431		43,778		22,758	51'99 »
1885-ben	35,158		44,084		22,654	51'39 »
Átlagban . .	34,059		43,232		21,207	49'05 ‰

A közigazgatási hatóságoknál tárgyalt kihágási eseteket a következő összeállításból látjuk:

	Följelentések		Vádolt egyének		Elítéltek	Az elítéltek a vádoltak százalékában
	s	z	á	m	a	
1881-ben	107,848		159,303		88,697	55'68 ‰
1882-ben	143,273		202,640		109,796	54'18 »
1883-ban	147,289		203,394		111,697	54'92 »
1884-ben	163,459		227,974		127,618	55'99 »
1885-ben	183,599		262,385		158,560	47'86 »
Átlagban . .	149,094		211,139		119,328	53'73 ‰

Érdekes még tudnunk, hogy a kihágás miatt elítéltek között, minő kihágások szerepelnek:

A kihágás neve:	‰-ban
Közrend, közszemérem, közbiztonság elleni kihágás miatt	49'5
Közegészség és testi épség elleni kihágás miatt	8'4
Tulajdon elleni kihágás miatt	3'7
Hatóságok és közcsend elleni kihágás miatt	10'8
Mezei rendőri törv. elleni kihágás miatt	7'3
Erdőrendőrségi törv. elleni kihágás miatt	6'2
Cselérendtartási törv. elleni kihágás miatt	4'9
Egyéb kihágások elleni kihágások miatt	9'2

A sajtóvétségekről alábbi számok adnak felvilágosítást:

	A följelentések száma	
	a közbíró, panasza folytán	a magánbíró
1881-ben	14	63
1882 »	15	74
1884 »	14	83
1884 »	13	103
1885 »	10	86
Átlag	13	82

Míg a közbíró panasza folytán történt följelentések száma apad, addig a magánbírók följelentései évről évre szaporodnak.

Az összes feljelentésekből végtárgyalásra vezetett :

	ügyben
1881-ben	23
1882 »	28
1883 »	24
1884 »	29
1885 »	31
<hr/>	
Átlag	27

A végtárgyalás eredményei pedig következők :

	Vétkesnek	Nem vétkesnek
	jelentetett ki:	
1881-ben	11 egyén	12 egyén
1882 »	13 »	15 »
1883 »	8 »	16 »
1884 »	14 »	15 »
1885 »	16 »	15 »
<hr/>		
Átlag	12 egyén	15 egyén

A sajtóvétség miatt elítéltekre a következő büntetések szabattak :

	1—2 évre	6 hónál 1 évre	6 hónál kevesebb időre
	terjedő államfogház		
1881-ben	1	1	9
1882-ben	1	1	9
1883-ban	1	1	9
1884-ben	2	5	2
1885-ben	—	4	6
<hr/>			
Átlag	1	2	7

Ismerettetve bűnügyi statisztikánk főbb eredményeit, áttérhetünk **börtönügyi** viszonyaink részletezésére és itt az 1886-ik évi állapotot ¹⁾ véve szemügyre, először a fegyintézetek és fogházak számát és elhelyezését mutatjuk be :

	Fegyintézet	Ügyész-ségi fogház	Járásbíró-sági fogház
1886. év végén volt fegyház illetve fogház	10	67	380
Ezek közül el volt helyezve :			
a) állami épületben	10	24	76
b) ingyenes épületben	—	9	57
c) az 1871. : XXXI. t.-cz. 32. §-a alapján birt. épületben	—	33	70
d) bérházban	—	8	187
<hr/>			
Egy évi bérösszeg forintokban	—	20,851	27,354

¹⁾ Fogházaink állapota 1882—1886. A kir. főügyészségek közreműködésével szerkesztette dr. Jekelfalussy József. Budapest, 1887.

A felügyelő és őrszemélyzet létszáma alábbiakból látható:

Felügyelő és őrszemélyzet:	Fegyintézetek	Ügyész-ségi fogházak	Járásbíró-sági fogházak	Össze-sen
1. Munkavezető	18	—	—	18
2. Őrparancsnok	8	—	—	8
3. Főfegyőr (börtönmester), fogházfel- ügyelő	62	66	7	135
4. Őrmester	—	108	24	132
5. Fegy- és fogházőrök	575	1,023	513	2,111
Összesen	663	1,197	544	2,404

E számot az átlagos naponkénti rablétszámmal összehasonlítva, minden őrszemélyre a fegyintézeteknél 7, az ügyész-ségi fogházaknál 9 és a járásbíró-ságiaknál 7 fogoly esik.

A fegyintézetekben és fogházakban elhelyezett letartóztatottak összes és átlagos napi létszáma az eltöltött munkanapok számával együtt, a következőkből tűnik ki:

	Fegyinté- zetek	Ügyész-ségi fogházak	Járásbíró- sági fog- házak	Összesen
Az összes letartóztatottak lét- száma	6,400	46,806	57,418	110,624
Az összes letartóztatottak által eltöltött napok száma . . .	1.591,836	3.419,794	907,181	5.918,811
Átlag egy személyre eső napok száma	248	73	16	53
Átlagos napi létszám . . .	4,361	9,369	2,485	16,215
Egy fegyintézetre, fogházra esik átlag naponkénti létszám .	436	140	8	36

A letartóztatásra szolgáló helyiségeket a következőkben mutatjuk be:

H e l y i s é g e k	Fegyinté- zetek	Ügyész-ségi fogházak	Járásbíró- sági fog- házak	Összesen
Háló börtönök (közös fogházsobák):				
1. száma	368	1,315	1,076	2,759
2. légűrtartalma ☒ méterekben . . .	55,098	97,189	68,304	220,591
3. befogadási képessége egy főre 16 ☒ m. számítva	3,444	6,069	4,269	13,782

H e l y i s é g e k	Fegyinté- tek	Ügyés- ségi fogházak	Járásbíró- sági fog házak	Összesen
Munkahelyiségek :				
1. száma	157	133	15	305
2. légűrtartalma ☒ méterekben . .	45,960	26,951	2,860	75,771
3. befogadási képessége egy főre 12 ☒ m. számítva	3,830	2,246	238	6,314
Magánzárkák :				
1. száma	1,044	942	359	2,345
2. légűrtartalma ☒ méterekben . .	24,768	24,531	8,912	58,211
Kórházi helyiségek :				
1. száma	69	98	15	182
2. légűrtartalma ☒ méterekben . .	13,114	12,144	904	26,162
3. befogadási képesség egy főre 30 ☒ m. számítva	437	405	30	872
Átlag esik légűrtartalom egy :				
hálóbörtönre	150	74	63	80
munkahelyiségre	293	203	191	248
magánzárkára	24	26	25	25
kórházi helyiségre	190	124	60	144
A letartóztatási helyiségek (hálóbörtö- nök, magánzárkák, kórházak) összes száma	1,481	2,355	1,450	5,286
A letartóztatási helyiségek (hálóbörtö- nök, magánzárkák, kórházak) összes légűre	92,980	133,864	78,120	304,964
A letartóztatási helyiségek (hálóbörtö- nök, magánzárkák, kórházak) befo- gadási képessége	4,925	7,416	4,658	16,999

Az ügyészi fogházakban észlelhető túltömöttség, sajnosan tükröződik vissza a betegségi viszonyoknál, de e bajon is segítve lesz az 1887. évi VIII. t.-cz. által, mely a pénzbírságoknak részben fogházak építésére leendő íelhasználását mogengedi.

A letartóztatottak betegségi és gyógykezelési viszonyait alábbiakból látjuk:

Betegségi és gyógykezelési viszonyok	Fegy- intézetek	Ügyész- ségi fog- házak	Összesen
A kóresetek száma	2,710	9,330	12,040
1000 letartóztatottra esik kóreset .	423	199	226

Betegségi és gyógykezelési viszonyok	Fegyintézetek	Ügyészségi fogházak	Összesen
A betegek közül:			
meggyógyult	77·97 2,113	85·39 7,967	83·72 10,080
javulva elbocsáttatott	— —	5·91 551	4·57 551
betegen »	— —	1·79 167	1·39 167
meghalt	11·70 317	3·00 280	4·96 597
ápolás alatt maradt.	10·33 280	3·91 365	5·36 645

Itt még csak azt jegyezzük meg, hogy a fegyintézeteknél 9, a fogházaknál 67 orvos van alkalmazva.

A letartóztatottak munkaviszonyait alábbiakból látjuk:

Munkaviszonyok	Fegyintézetek	Ügyészségi fogházak	Összesen
A munkanapok száma . . .	1.983,460	1.128,532	2.211,992
Az összes eltöltött napok számának % _o -ban . . .	68·06	32·00	44·14
<i>Munka keresmény fejében befolyt:</i>			
az állam részére . . .	74·24 116,688	75·48 84,443	74·76 201,131
a munkások részére . .	25·76 40,479	24·52 27,438	25·24 67,917
Összesen	100·00 157,167	100·00 111,881	100·00 269,048

Az oktatás állapotára a következő számok nyújtanak felvilágosítást:

Oktatási viszonyok	Fegyintézetek	Ügyészségi fogházak	Összesen
Az oktatásban részesültek száma	6,278	3,433	9,711
Az összes elítéltek százalékában	98·09‰	7·33‰	18·25‰
A lelkészek száma	25	176	201

Oktatás	Fegy- intézetnek	Ügyészségi fogházak	Összesen
A tanítók száma	10	21	31
Esik egy oktatási személyre rab	179	17	42
Könyvtárak :			
művek száma	2,386	7,195	9,581
példányok száma . . .	14,462	23,189	37,651

A letartóztatottakra kiszabott fegyelmi büntetések alábbiakból tűnnek ki:

Fegyelmi büntetések	Fegy- intézetek	Ügyészségi fogházak	Összesen
A letartóztatottakra kiszabott fegyelmi büntetések száma összesen	742	1,465	2,207
Az összes létszám ‰-ban .	11'59	3'13	3'96

L) Véderő.

A hadsereg és hadi tengerészet teljes hadi létszámát a monarchia mindkét államterületének összes népességére a véderőről szóló 1868. XL. t. cz. (1868. decz. 5. osztr. törvény) 800,000 főben állapította meg tíz évre. Ebből a magyar korona országainak jutaléka az akkori határvidéken kívül 329,632 főre határozottatott, mely szám az 1869/70-ki népszámlálás alapján (1872. III. t. cz.) 329,216 főre helyesbítettett, a három bánsági ezred és titeli zászlóalj területének polgárasítása folytán 333,738 főre (1872. XXXV. t. cz.), a határ-őrvidék többi részének polgárasítása folytán pedig 342,988 főre emeltetett (1873. XXXVII. t. cz.); ez utóbbi számot tartotta meg az 1879. LI. t. cz., (mely a 800 ezer főnyi teljes hadi létszámot további tíz évre állapította meg,) az 1882. I. t. cz. ellenben, az 1880. évi népszámlálás alapján 331,414 főre szállította le, a magyar korona országait illető hadjutalékok.

A hadsereg és haditengerészet törvény által szabályozott számerejének biztosítása végett, évről-évre következő **ujoncztutalék és póttartalék** szavaztatott meg s vetetett ki.

É v	Magyarországon		Ausztriában		E g y ü t t	
	ujonczt	póttartalékos	ujonczt	póttartalékos	ujonczt	póttartalékos
1870—71	39,339	3,934	56,041	5,604	95,380	9,538
1872	39,289	3,929	56,185	5,618	95,474	9,547
1873	39,829	3,983	55,645	5,564	95,474	9,547
1874—81	40,933	4,093	54,541	5,454	95,474	9,547
1882—87	39,552	3,955	55,922	5,592	95,474	9,547

Az 1870-ki sorozás volt az első, mely egészen az 1868-ki véderőről szóló törvény határozatai szerint hajtottatott végre **A sorozásra felhivottak számát** 1870-től 1886-ig úgy, Magyarországon mint Ausztriában, a következő táblázat mutatja :

É v	M a g y a r o r s z á g b a n				A u s z t r i á b a n			
	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi
k o r o s z t á l y b ó l f e l h i v a t o t t								
1870 ...	143,274	83,664	63,620	290,558	188,297	126,263	92,436	406,996
1871 ...	145,650	86,822	60,315	292,787	190,409	119,536	98,776	408,721
1872 ...	159,572	89,723	62,200	311,495	180,369	125,584	94,641	400,594
1873 ...	150,627	100,939	65,037	316,603	187,452	119,827	98,851	406,130
1874 ...	140,410	100,687	80,038	321,135	175,918	132,059	97,491	405,468
5 évi átlag ...	147,907	92,367	66,242	306,516	184,489	124,654	96,439	405,582
1875 ...	144,899	99,924	86,136	330,959	168,204	124,325	105,834	398,363
1876 ...	151,331	103,461	83,989	338,781	189,745	119,022	100,014	408,781
1877 ...	165,692	109,900	86,912	362,504	208,619	134,915	96,479	440,013
1878 ...	157,440	122,412	93,049	372,901	205,729	150,256	112,266	468,251
1879 ...	164,711	116,936	103,615	385,262	212,800	150,521	127,130	490,451
5 évi átlag ...	156,815	110,527	90,740	358,082	197,019	135,808	108,345	441,172
1880 ...	151,637	124,144	100,230	376,011	197,739	157,451	126,409	481,599
1881 ...	146,760	115,336	106,515	368,611	194,944	147,500	131,187	473,631
1882 ...	153,998	112,082	99,680	365,760	198,658	144,308	122,177	465,143
1883 ...	164,051	120,425	97,621	382,097	209,083	150,267	120,462 ³⁾	518,058
1884 ...	161,375	121,028	94,646	377,049	211,305	152,454	117,233 ⁴⁾	514,572
5 évi átlag ...	155,564	118,603	99,738	373,905	202,346	150,396	123,494 ⁵⁾	490,601
1885 ...	161,552	122,688	101,825 ¹⁾	403,092	201,831	155,322	123,478 ⁶⁾	515,167
1886 ...	157,374	125,654	104,860 ²⁾	429,952	203,122	150,968	128,667 ⁷⁾	538,403

A negyedik korosztály felhívása Magyarországon az 1882. XXXIX. t.c.z. felhatalmazása alapján legelőször 1885-ben rendeltetett el; Ausztriában ellenben már 1883-tól kezdve soroznak a 4-ik korosztályból. A felhívottak száma mind Magyarországon, mind Ausztriában 1870-től 1886-ig öröndetesen gyarapodott, és pedig, csupán az első 3 korosztályból felhívottak számát véve az összehasonlítás alapjául, Magyarországon 290,558-ról 387,888-ra, Ausztriában 406,996-ról 482,757-re, vagyis hazánkban 33.50, a monarchia másik felében 18.61⁰/₀-al.

¹⁾ Ebből a IV. korosztályban felhívottakra esik 17,027.

²⁾ » » » » » » 42,064.

³⁾ » » » » » » 38,246.

⁴⁾ » » » » » » 33,580.

⁵⁾ » » » » » » 14,365.

⁶⁾ » » » » » » 34,536.

⁷⁾ » » » » » » 55,646.

A következő kimutatásainkban a felhívott, de **sorozásra meg nem jelentek számát** tüntetjük fel, és pedig először abszolút számokban:

É v	A sorozáson meg nem jelentek száma							
	Magyarországon				Ausztriában			
	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi
	k o r o s z t á l y b ó l							
1870. . .	45,572	31,378	27,270	104,220	42,536	29,589	24,935	97,060
1871. . .	41,555	31,162	27,282	99,999	40,033	28,152	26,617	94,802
1872. . .	45,187	28,291	26,751	100,229	35,807	28,116	25,009	88,932
1873. . .	41,516	31,176	25,696	98,388	34,104	24,934	24,975	84,013
1874. . .	32,304	27,098	26,302	85,704	30,908	23,715	22,806	77,429
5 éviátlag	41,227	29,821	26,660	97,708	36,678	26,901	24,868	88,447
1875. . .	31,417	26,453	27,412	85,282	26,108	18,769	19,851	64,728
1876. . .	30,139	24,885	23,979	79,003	27,736	16,822	17,061	61,619
1877. . .	31,160	24,234	23,324	78,718	29,515	17,673	15,026	62,214
1878. . .	28,836	25,935	22,989	77,760	27,509	17,966	16,097	61,572
1879. . .	30,922	24,816	25,300	81,038	28,077	16,897	16,636	61,610
5 éviátlag	30,495	25,264	24,601	80,360	27,789	17,625	16,934	62,348
1880. . .	27,523	26,410	24,321	78,254	24,290	17,885	16,350	58,525
1881. . .	26,254	24,026	25,718	75,998	24,304	16,557	17,175	58,036
1882. . .	26,891	22,729	23,407	73,027	23,853	15,891	15,309	55,053
1883. . .	19,883	18,524	17,292	55,699	13,537	9,038	8,598 ³⁾	33,728
1884. . .	19,312	18,884	17,661	55,857	13,553	9,290	8,807 ⁴⁾	34,107
5 éviátlag	23,973	22,114	21,680	67,767	19,907	13,732	13,248 ⁵⁾	47,890
1885. . .	17,896	18,360	18,338	¹⁾ 59,201	13,611	9,253	9,127 ⁶⁾	34,721
1886. . .	16,594	17,297	13,797	²⁾ 52,893	11,937	8,705	5,969 ⁷⁾	29,801

A meg nem jelenteket viszonyítva az összes felhívottak számához, a következőkből látjuk:

¹⁾	A IV. korosztályban felhívottak közül meg nem jelentek száma	4,607.
²⁾	»	»
³⁾	»	»
⁴⁾	»	»
⁵⁾	»	7
⁶⁾	»	»
⁷⁾	»	»

É v	1 0 0 0 f e l h i v o t t k ö z ü l							
	Magyarországban				Ausztriában			
	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi
	korosztályból a sorozáson meg nem jelent							
1870	318	375	429	358	226	234	270	238
1871	285	359	452	342	210	236	269	232
1872	283	315	430	322	199	224	264	222
1873	276	309	395	311	182	208	253	207
1874	230	269	329	267	176	180	234	191
5 évi átlag .	279	325	407	319	199	216	258	218
1875	217	265	318	258	155	151	188	162
1876	200	241	286	233	146	141	171	151
1877	188	221	268	217	141	131	156	141
1878	183	212	247	208	134	120	143	131
1879	188	212	244	210	132	112	131	126
5 évi átlag .	196	229	271	224	141	130	156	141
1880	182	213	243	208	123	113	129	122
1881	179	208	241	206	125	112	131	123
1882	175	203	235	200	120	110	125	118
1883	121	154	177	146	65	60	71	65
1884	120	156	187	151	64	61	75	66
5 évi átlag .	154	187	217	181	98	91	107	98
1885	111	150	180	147	67	60	74	67
1886	105	138	131	123	59	58	46	55

A sorozásra felhívott, de meg nem jelent újonczok száma e szerint bár még mindig magas, évről-évre öröndetesen csökken mind Magyarországon, mind Ausztriában, úgy, hogy míg 1870-ben nálunk 358, Ausztriában 238-an nem jelentek meg a felhívottak közül, 1886-ban már csak 123-án, illetőleg 55-en; tehát a javulás nálunk épen 3-szoros, Ausztriában valamivel több, mint 4-szeres.

A besorozottak számát korosztályok szerint abszolút számokban az alábbi táblázat mutatja:

É v	Magyarországban				Ausztriában			
	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi
	korosztályból besoroztatott							
1870. . .	34,978	16,500	12,383	63,861	43,599	21,112	18,686	83,397
1871. . .	40,109	21,470	13,927	75,506	42,591	18,825	18,329	79,745
1872. . .	40,912	21,468	12,254	74,634	39,923	20,451	17,111	77,485

É v	Magyarországban				Ausztriában			
	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi
korosztályból besoroztatott								
1873. . .	30,910	19,542	11,709	62,161	34,484	15,672	15,139	65,295
1874. . .	25,605	13,712	12,549	51,866	29,152	16,979	12,703	58,834
5 évi átlag	34,503	18,538	12,564	65,605	37,950	18,608	16,393	72,951
1875. . .	25,760	12,582	14,141	52,483	29,704	16,938	14,542	61,184
1876. . .	24,771	12,273	13,526	50,570	32,717	15,312	12,981	61,010
1877. . .	26,442	13,055	13,045	52,542	34,045	16,058	12,319	62,422
1878. . .	25,690	15,472	14,806	55,968	32,551	17,891	15,273	65,715
1879. . .	26,414	14,082	15,431	55,927	31,139	17,423	16,283	64,845
5 évi átlag	25,815	13,493	14,190	53,498	32,031	16,724	14,280	63,035
1880. . .	23,862	14,304	14,095	52,261	26,946	17,342	15,242	59,530
1881. . .	22,805	11,910	12,855	47,570	27,997	17,452	16,215	61,664
1882. . .	22,763	12,106	12,673	47,542	27,663	17,368	15,155	60,186
1883. . .	31,301	18,426	18,498	68,225	34,669	21,116	19,470 ³⁾	78,240
1884. . .	26,260	13,737	12,696	52,693	31,645	18,907	16,802 ⁴⁾	70,321
5 évi átlag	25,398	14,097	14,163	53,658	29,784	18,437	16,577 ⁵⁾	65,988
1885. . .	23,663	12,511	13,136	¹⁾ 49,910	26,980	17,497	16,806 ⁶⁾	65,075
1886. . .	23,918	15,541	22,943	²⁾ 65,755	29,328	19,836	42,681 ⁷⁾	101,790

A besorozottakat, viszonyítva az orvosilag megvizsgáltak számához, az alábbiakból látjuk:

Év	Magyarországban				Ausztriában			
	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi
1000 orvosilag megvizsgált közül								
korosztályból besoroztatott								
1870.	358	316	341	343	298	218	277	269
1871.	385	386	421	392	283	206	254	254
1872.	359	349	346	353	276	210	246	249
1873.	283	280	298	285	225	165	205	203
1874.	237	186	234	220	201	157	170	180
5 évi átlag	314	296	317	314	257	190	229	230
1875.	227	171	241	214	209	160	169	183
1876.	204	156	225	195	202	150	156	176

¹⁾ A IV. korosztályból 600 ⁵⁾ A IV. korosztályból 1,190

²⁾ » » » 3,353 ⁶⁾ » » » 3,792

³⁾ » » » 2,985 ⁷⁾ » » » 9,945

⁴⁾ » » » 2,967

Év	Magyarországban				Ausztriában			
	1000 orvosilag megvizsgált közül							
	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi	az I.	a II.	a III.	vala- mennyi
	korosztályból besoroztatott							
1877	197	152	205	185	190	137	151	165
1878	200	160	211	190	183	135	159	161
1879	197	153	197	184	169	130	147	151
5 évi átlag	204	158	215	193	189	142	156	166
1880	192	149	186	176	155	124	138	141
1881	189	130	159	163	164	133	142	148
1882	179	135	166	159	158	135	142	147
1883	217	181	230	209	177	150	174	165
1884	185	134	165	164	160	132	155	148
5 évi átlag	193	146	181	175	163	135	150	150
1885	165	120	157	145	143	120	147	136
1886	182	143	252	174	153	139	348	200

A hadképesek arányszámának feltűnő csökkenését, a mely e táblázatokból olvasható, úgy látszik, nem tisztán a későbbi nemzedékek satnyulása okozza, hanem a sorozó bizottságok szigorúbb eljárása. Az általános védkötelezettség behozatala után a hadképes újonczok száma oly bőséges volt, hogy a honvédségnek fenmaradó rész a felállított keretekbe be sem volt illeszthető; ezzel szemben a hadügyminiszterium azt tapasztalta, hogy a besorozottak közt igen sok a gyenge testalkatú, a kiket vagy gyógyulás végett haza kell bocsátani, vagy felülvizsgálati uton elbocsátani; utasította tehát a sorozó és felülvizsgáló bizottságoknál működő képviselőit, hogy az újonczozásnál nagyobb megfontolással járjanak el.

Statisztikánk a hadi szolgálatra alkalmatlannak talált egyéneknek az **alkalmatlanság** okát is feljegyzí; e szerint:

É v	M a g y a r o r s z á g b a n				A u s z t r i á b a n			
	a három első korosztályból 1000 orvosilag megvizsgált közül							
	alkal- masnak	mérték hiány	gyöngé testalkat	testi fogyat- kozás	alkal- masnak	mérték hiány	gyöngé testalkat	testi fogyat- kozás
miatt alkalmatlannak				miatt alkalmatlannak				
t a l á l t a t o t t								
1870	341	144	515		263	140	597	
1871	391	142	467		254	143	603	
1872	353	139	508		248	134	618	

É v	M a g y a r o r s z á g b a n				A u s z t r i á b a n			
	a három első korosztályból 1000 orvosilag megvizsgált közül							
	alkal- masnak	mérték hiány	gyöngye testalkat	testi fogyat- kozás	alkal- masnak	mérték hiány	gyöngye testalkat	testi fogyat- kozás
	t a l á l t a t o t t							
1873	283	139	565		203	129	664	
1874	221	141	627		179	121	695	
5 évi átlag .	314	141	536		230	133	636	
1875	213	137	636		183	114	698	
1876	195	137	656		176	114	703	
1877	185	140	666		165	113	716	
1878	190	133	387	280	161	115	406	313
1879	184	144	368	296	151	115	405	325
5 évi átlag .	193	138	658		167	114	713	
1880	175	141	375	299	141	117	425	312
1881	163	135	387	307	148	117	412	319
1882	163	132	395	303	147	116	432	302
1883	217	152	406	225	178	144	461	217
1884	185	149	433	233	160	147	463	230
5 évi átlag .	175	142	399	273	155	128	439	276
1885	149	120	498	233	137	109	507	247
1886	194	105	477	224	202	104	464	200

Legnagyobb arányban szerepelnek tehát a hadi szolgálatra alkalmatlanság oka gyanánt mind Magyarországon, mind Ausztriában a gyöngye testalkat és a testi fogyatkozások, de nagy számmal vannak a mértékhiány miatt alkalmatlanoknak nyilvánítottak is. Az okok tekintetében Magyarország és Ausztria egymástól nem nagyon térnek el, leginkább abban, hogy hazánkban a törvény által megkívánt testi magasság (59 bécsi hüvelyk) hiánya rendszerint sűrűbben fordul elő.

Hogy a besorozottak közül, hány jutott a hadseregbe és haditengerészetbe, vagy a póttartalékba, vagy a honvédséghez, ez az alábbi táblázatból tűnik ki:

É v	M a g y a r o r s z á g b a n				A u s z t r i á b a n			
	b e s o r o z t a t o t t á l t a l á b a n							
	a hadse- reg és ha- ditenge- résztbe	a pót- tarta- lékba	a hon- véd- séghez	össze- sen	a hadse- reg és ha- ditenge- résztbe	a pót- tarta- lékba	a hon- véd- séghez	össze- sen
1870. . . .	37,733	5,214	21,768	64,715	52,588	9,420	21,956	83,964
1871. . . .	38,415	8,751	30,009	77,175	53,107	9,706	17,595	80,408
1872. . . .	38,461	11,108	26,102	75,671	53,710	9,296	14,999	78,005
1873. . . .	36,671	10,573	16,228	63,472	51,886	6,459	7,393	65,738
1874. . . .	36,364	8,680	7,840	52,884	50,205	4,431	4,687	59,323
5 évi átlag .	37,529	8,865	20,389	66,783	52,299	7,862	13,326	73,487
1875. . . .	38,586	8,855	5,860	53,301	51,373	3,746	6,425	61,544
1876. . . .	37,107	7,121	6,907	51,135	51,784	2,906	6,719	61,409
1877. . . .	38,468	6,581	7,978	53,027	51,630	3,693	7,494	62,817
1878. . . .	37,983	6,203	12,218	56,404	51,980	4,740	9,194	65,914
1879. . . .	38,531	6,375	11,364	56,270	52,555	5,202	7,278	65,035
5 évi átlag .	38,135	7,027	8,865	54,027	51,865	4,057	7,422	63,344
1880. . . .	38,539	4,423	9,664	52,626	50,416	3,970	5,327	59,713
1881. . . .	37,463	4,342	6,109	47,914	51,910	3,720	6,252	61,882
1882. . . .	36,454	4,031	7,390	47,875	51,904	3,215	5,251	60,370
1883. . . .	41,173	7,619	21,218	70,010	59,468	7,237	12,791	79,496
1884. . . .	39,858	3,534	10,529	53,921	55,964	4,287	10,645	70,896
5 évi átlag .	38,697	4,790	10,982	54,469	53,932	4,486	8,053	66,471
1885. . . .	40,830	2,525	7,504	50,859	54,594	3,331	7,721	65,646
1886. . . .	45,243	3,501	19,158	67,902	66,261	5,899	34,266	106,426

Hogy mily arányban eszközöltettek a sorozások, ez a követ-kezőkből tűnik ki:

Év	Magyarországban			Ausztriában		
	1000 alkalmas közül besoroztatott					
	a hadsereg és hadi ten-gerészetbe	a póttar-talékba	a honvéd-séghez	a hadsereg és hadi ten-gerészetbe	a póttar-talékba	a honvéd-séghez
1870 . . .	583	81	336	626	112	262
1871 . . .	498	113	389	660	121	219
1872 . . .	508	147	345	689	119	192
1873 . . .	578	167	255	789	98	113
1874 . . .	688	164	148	846	75	79
5 évi átlag	562	133	305	712	107	181
1875 . . .	724	166	110	835	61	104
1876 . . .	726	139	135	843	47	110
1877 . . .	725	124	151	822	59	119

Év	Magyarországban			Ausztriában		
	1000 alkalmas közül besoroztatott					
	a hadsereg és hadi ten- gerészetbe	a póttar- talékba	a honvéd- séghez	a hadsereg és hadi ten- gerészetbe	a póttar- talékba	a honvéd- séghez
1878 . . .	673	110	217	788	72	140
1879 . . .	685	113	202	808	80	112
5 évi átlag	706	130	164	819	64	117
1880 . . .	732	84	184	844	67	89
1881 . . .	782	91	127	839	60	101
1882 . . .	762	84	154	860	53	87
1883 . . .	588	109	303	748	91	161
1884 . . .	739	66	195	789	61	150
5 évi átlag	710	88	202	812	67	121
1885 . . .	803	50	147	832	51	117
1886 . . .	666	52	282	623	55	322

Kitetszik ezekből, hogy a magyar honvédséghez rendszerint többet soroznak, mint az osztrákba, de az utolsó, 1886-ki esztendőben, mely különben a magyar honvédségnek is nagyon kedvezett, szokatlanul bőséges aratása volt az osztrák Landwehrnek.

Áttérünk most a legfontosabb kérdésre, ha derőnk béke és háború állományának feltüntetésére, mely a cs. és kir. hadseregnek következő:

A hadsereg részletezése	Békében		Háboruban	
	fejszám	lovak	fejszám	lovak
Gyalogság	150,992	510	501,228	13,974
Vadászcsapatok	16,807	85	51,717	1,564
Lovasság	43,747	37,023	63,919	61,295
Tábori tüzérség	21,287	9,396	64,166	52,293
Vártüzérség	7,184	51	18,524	366
Hadmérnöksapatok	5,258	12	14,137	1,814
Utászcsapatok	2,748	6	7,273	676
Vasuti és távirás ezred	887	3	4,769	347
Egészségügyi csapatok	2,589	1	15,482	—
Vonatcsapatok	2,607	1,337	38,917	49,062
Tábori hatóságok és felsőbb parancsnokságok	3,963	—	6,154	5,666
Katonai intézetek	9,110	255	19,318	1,075
Összesen	267,179	48,679	805,604	188,132

A közös haderőnek alkatrészét képezi még a hadi tengerészet, a melyet a hajóhad és a tengerészeti személyzet részletezésével mutatunk be. E szerint hajóhadunk az 1886-ik évben volt:

Hajóhad	A hajók			A felszerelt és első tartalékban levő hajók				
	száma	tonna-tartalma	lőereje	száma	tonna-tartalma	lőereje	ágyú- nak szá- ma	személy- zete
<i>Hadihajók:</i>								
Toronyhajók	2	11,930	13,000	—	—	—	—	—
Pánczélos Casamatta- hajók	8	42,930	28,500	3	13,180	9,600	44	151
Pánczélos Fregatták	1	5,140	3,500	1	5,140	3,500	18	212
Fregatták	2	6,860	5,300	1	3,430	2,700	15	525
Corvettek	8	14,260	10,900	2	3,780	2,800	15	554
Torpedo-hajók	6	6,420	11,200	1	1,530	3,500	2	50
Torpedo naszádok	36	1,848	15,750	1	88	1,000	—	18
Ágyú naszádok	6	3,470	2,370	4	2,550	1,710	10	461
Kerekcső gőzösök	9	9,750	7,650	6	5,950	5,500	12	297
Műhelyhajók	1	2,150	850	—	—	—	—	—
Monitorok	2	620	400	—	—	—	—	—
Összesen	81	105,378	99,420	19	35,648	30,310	116	2,268
<i>Iskolahajók és hulkok:</i>								
Tűzészeti iskolahajó	2	7,790	3,500	1	2,650	—	—	1,232
Hajó-tanoncz iskola- hajó	1	2,650	—	1	2,650	—	—	125
Torpedo iskolahajó	2	1,500	—	1	900	—	—	255
Vitorlás Corvett	1	590	—	1	590	—	4	160
Vitorlás brigg	2	380	—	—	—	—	—	—
Vitorlás szkúner	2	570	—	1	370	—	—	38
Hulkok	6	11,090	—	1	1,610	—	—	108
Összesen	16	24,570	3,500	6	8,770	—	4	1,918
<i>Tenderek:</i>								
Gőznaszád	5	1,200	1,290	1	180	360	—	30

A haditengerészet személyzete pedig következő volt:

Részletezés	Tenger- nagyok	Törzs- tisztok	Főtisztok	Had- apródok	Lelkészek, orvosok, hi- hadbírák, hi- vatalnokok	Legény- ség	Tisztii szol- gák, kézmű- vesek	Összesen
Benn a hajókon	1	17	121	101	83	3,585	308	4,216
A hajókon kívül	9	56	232	26	399	3,258	1,550	5,530
Együtt	10	73	353	127	482	6,843	1,858	9,746

A honvédség személyzete — békében és háborúban — a tisztikar megkülönböztetésével, 1886-ik évben a következő volt:

S z e m é l y z e t	Békében	Háborúban
Tábornokok	24	34
Törzstisztek	207	288
Főtisztek	1,486	3,593
Honvédlelkészek	1	17
Rangosztályba nem sorozott havidijasok . .	184	199
Altisztek	8,240	20,948
Legénység	5,738	149,826
Összesen	15,880	174,905

A honvéd lovak száma volt békében 2,127, háborúban 17,276.

A magyar honvédség anyakönyvi létszáma a kiegészítés módjának feltüntetésével, az alábbiakból tűnik ki:

A kiegészítés módja	Gyalogság	Lovasság	Együtt
<i>Közvetlenül a honvédséghez besoroztatott:</i>			
1886. évi vagyis I-ső korosztály .	16,541	1,585	18,126
1885. » » II-ik » .	5,690	1,274	6,964
1884. » » III-ik » .	7,999	1,325	9,324
1883. » » IV-ik » .	17,583	1,540	19,123
1882. » » V-ik » .	7,754	1,514	9,268
1881. » » VI-ik » .	5,137	1,363	6,500
1880. » » VII-ik » .	9,093	1,565	10,658
1879. » » VIII-ik » .	9,745	1,468	11,213
1878. » » IX-ik » .	10,412	1,208	11,620
1877. » » X-ik » .	7,460	1,136	8,596
1876. » » XI-ik » .	6,637	1,175	7,812
1875. » » XII-ik » .	5,586	1,020	6,606
Összesen . .	109,637	16,173	125,810
A közös hadsereg tartalékából:			
1886. évi vagyis XI-ik korosztály .	31,627	4,729	36,356
1885. » » XII-ik » .	33,116	4,833	37,949
Összesen . .	64,743	9,562	74,305
Tovább szolgálók	414	95	509
Mindösszesen . .	174,794	25,830	200,624

A kiegészítés módja	Gyalogság	Lovasság	Együtt
Ezek közül :			
gyakorlati kiképeztetést nyert összesen	161,705	25,068	186,773
gyakorlati kiképeztetést nyert százalékokban	92'51	97'05	93'10
nincs kiképezve összesen . .	13,089	762	13,851
nincs kiképezve százalékokban	7'49	2'95	6'90

A haderőről szóló kimutatásainkat néhány, bennünket legközelebbiről érdeklő államra vonatkozó nemzetközi összehasonlítással rekesztjük be, feltüntetve szövetségeseink, továbbá úgy saját mint szövetségeseink rivalisának szárazföldi és tengeri haderejét, kiegészítve még Nagy-Britanniával és az érdekkörünkbe tartozó balkán államokkal.¹⁾ Az említett országok szárazföldi hadereje 1886-ban a következő volt :

Ország	Csapatlétszám				Tábori ágyuk száma	
	békében		háboruban		békében	háboru- ban
	össze- sen	ebből lovás	össze- sen	ebből lovás		
Oroszország	892,289	116,425	2.983,774	248,141	1,736	3,876
Franciaország :						
Franciaország . . .	455,731	58,438	—	—	1,736	—
Algier és Tunis . . .	67,962	10,853	—	—	72	—
Együtt	523,693	69,291	1.905,000	132,800	1,808	3,906
Németország	492.000	66,947	1.567,600	111,800	1,374	2,958
Osztrák-magyar monar- chia	302,437	46,730	1.152,133 ²⁾	84,488	816	1,748
Olaszország	267,996	25,239	1.118.850	26,850	648	1,488
Nagy-Britannia és Ir- hon ³⁾	278,386	19,100	682,909	33,991	?	?
Románia	52,800	8,000	235,600	13,200	?	?
Szerbia	20,800	1.098	172,763	5,790	?	?
Bulgária és Kelet-Rumé- lia	30,000	?	78,000	2,000	?	?

¹⁾ Dr. H. F. Ritter von Brachelli : Statistische Skizzen der europäischen und amerikanischen Staaten. Leipzig.

²⁾ A népfelkeléssel együtt 1.593,255, a melyből 93.108 a lovasságra esik.

³⁾ Az indiai és gyarmati csapatokkal együtt a létszám 1.998,414, a melyből 222,835 a vazallusokra jut.

Az államokat a hadi létszám nagysága szerint soroztuk, és úgy békében mint háborúban a lovasság számát is feltüntettük. Legnagyobb a lovasság száma és egyszersmind aránya is az összes haderőhöz Oroszországban — békében 13.05, háborúban 8.32⁰/₀ — és a mi az arányt illeti, az osztrák-magyar monarchiában, a mennyiben nálunk a lovasság az összes haderőnek békében 15.45, háborúban 7.33⁰/₀-át képezi. A tábori ágyuk száma legnagyobb Franciaország- és Oroszországban.

Az alábbi táblázaton a tengeri haderőt mutatjuk be, az államokat a hajók által képviselt lőerő nagysága szerint sorozva:

O r s z á g	A h a d i t e n g e r é s z e t						
	összes személyzete	f e l s z e r e l é s e					
		hajók	a hajók által képviselt lőerő	ágyuk	gyors tüzelésű ágyuk	ismétlő ágyuk	szóró lövegek
Nagy-Británia- és Írhon . . .	113,281	681	869,471	3,187	1,926	—	—
Franciaország .	102,976	615	441,948	1,780	—	790	384
Olaszország . .	10,858	169	256,575	530	—	—	—
Oroszország . .	29,777	510	249,587	897	499	—	—
Németország . .	14,672	163	197,835	623	—	234	—
Osztrák-magyar monarchia . .	9,746	106	113,720	406	180	—	—
Románia. . . .	906	25	?	13	—	—	—

M) Állami pénzügy.

Az államháztartás újabb időben mind nagyobb helyet foglal el a népek közgazdasági életében. Az állami szükségletek úgy nálunk, mint külföldön egyre fokozódnak, a régi jövedelemforrások lehető kihasználása s új források nyitása nemcsak nálunk, hanem más szerencsésebb viszonyok közt élő nemzetéknél is napirenden van s ez sokszoros visszahatással van a közgazdasági élet csaknem minden köreire.

Hogy mily mérvben fokozódtak az utóbbi tíz év alatt állami szükségleteink, mutatja a következő kimutatás mely az **állami kiadásokat** főbb ágaik szerint tünteti fel:

A kiadások részletezése	1 8 7 6	1 8 8 1	1 8 8 6
	ezer forintokban		
<i>A) Rendes kiadások.</i>			
A kir. udvartartás költségei	4,650	4,650	4,650
Az országgyűlés szükségleteire	1,283	1,189	1,301
Közösügyi kiadások . . .	30,901	35,510	30,011
Nyugdíjak	3,707	4,073	5,270
Államadóssági járulék . .	31,097	30,317	30,317
Földtehermentesítés és örökváltságok	16,541	17,119	17,071
Szülődézsma váltság . . .	883	2,381	2,366
Államadósságok törlesztése, kamatai stb. . . .	24,513	53,339	69,976
Vasuti kamatbiztosítási előlegek	15,845	13,891	7,883
Horvát-Szlavonország beligazgatási szükséglete .	4,883	5,583	6,259
Minisztériumok központi igazgatása és állami számvéviszék	2,737	2,646	3,067
Közigazgatás	7,104	7,822	10,683
Adók és illetékek	6,554	6,090	6,506
Jövedékek	18,318	17,827	27,173

A kiadások részletezése	1 8 7 6	1 8 8 1	1 8 8 6
	ezer forintokban		
Az államvagyon kezelése	12,553	32,096	18,237
Kő- és víziutak építése és fentartása	3,110	3,912	4,138
Posta és távirda	6,864	7,355	9,595
Az államvasutak, állami gépgyár valamint a diós- győri vas- és acélgyár és barnaszénbánya ösz- szes kiadásai	6,274	17,567	24,182
Állami erdők	3,918	3,880	4,089
Állami lótenyészintézetek	2,539	3,202	3,640
Tanügy	3,018	3,302	5,284
Egyházi és közmivelődési célok	497	572	631
Igazságszolgáltatás	9,625	9,951	11,583
Honvédelem	5,884	6,192	7,543
Különféle rendes kiadások	5,942	10,088	8,809
Összesen	229,240	300,554	320,264
<i>B) Átmeneti kiadások.</i>			
Aranyjáradék kölcsön con- vertálása	—	173,079	348
Egyéb átmeneti kiadások	1,453	4,114	3,104
Összesen	1,453	177,193	3,452
<i>C) Beruházások.</i>			
Földadószabályozási költ- ségek	1,567	2,354	382
Beruházások és új épít- kezések az államvasu- tagnál	1,782	1,109	7,307
Egyéb beruházások	4,941	12,409	13,302
Összesen	8,290	15,872	20,991
<i>D) Rendkívüli közösgyi kiadások</i>			
	4,533	2,099	3,638
Az összes kiadások összege	¹⁾ 243,516	495,718	348,345

¹⁾ Ezen kívül az előirányzat nélküli kiadások 2.626,056 frtot tettek.

E kimutatásból kitűnik, hogy az állami rendes kiadások az utóbbi tíz év alatt 229 millióról 320 millió frtra emelkedtek, vagyis 39.71% -kal szaporodtak. E növekedés kiterjed a kiadások csaknem minden ágára, arról tanuskodva, hogy az ország szükségletei az állami élet minden ágában növekedtek. Az államadósság törlesztésére és kamatozására szükséges összeg rendkívül szaporodott, és az összes kiadások 20% -át veszi igénybe, az Ausztriának fizetett államadóssági járulékkal együtt 28.76% -át, a mihez még a vasuti kamatbiztosítási előlegek járulnak, az összes kiadások 2.26% -ával; e három czimre tehát az összes kiadások 31.05% -ka esik. Ennek daczára az állam évről-évre nagyobbodó összegeket fordít tulajdonképeni állami föladatak teljesítésére.

Az **állami bevételeket** a következő táblázat tünteti föl:

A bevételek részletezése	1 8 7 6	1 8 8 1	1 8 8 6
	ezer forintokban		
A) Rendes bevételek :			
Egyenes adók	61,827	68,481	75,213
Földtehermentesítési járulék	19,747	19,202	18,644
Fogyasztási adók	12,469	17,934	27,176
Illetékek	21,299	22,728	25,827
Jövedékek ,	44,915	46,406	61,634
Állami jószágok	4,171	4,329	2,926
Állami erdők	6,275	6,274	5,688
Méneselek, méntelepek és mé- nesbirtokok	1,401	2,129	2,362
Bányászat és pénzverés . .	9,756	28,615	14,157
Állami gyárak	545	5,672	5,512
Államvasutak	1) 8,369	18,424	34,225
Posta, távirtda	7,124	8,695	11,231
Budapesti állami hidak . .	599	723	687
Fogyasztásiadó visszatérítések	—	7,368	4,429
Az állam által közvetített köl- csönök után fizetendő évi járulékok	2,492	3,954	3,565
Államkötvények eladásából .	1,514	8,865	11,178
Különféle rendes bevételek .	6,576	5,436	7,165
Összesen	209,079	275,235	311,619
B) Átmeneti bevételek.			
Állami javak eladásából . .	166	2,037	3,017

¹⁾ Az állami gépgyár adatai ez összegben foglaltatnak.

A bevételek részletezése	1 8 7 6	1 8 8 1	1 8 8 6
	ezer forintokban		
Papíráradék kötvények eladásából és kölcsönök . . .	—	25,509	36,063
Aranyjáradék kölcsön convertálása	—	173,080	—
Egyéb átmeneti bevételek . . .	1,421	3,060	2,216
Összesen	1,587	203,686	41,296
C) Rendkívüli közösügyi bevételek.	—	121	—
Az állami bevételek összege . .	1) 210,666	479,042	352,915

A rendes bevételek az utóbbi tíz év alatt 49·04⁰/₀-kal szaporodtak, bár ebben része van az államkötvények eladásából befolyt összegeknek is, melyek nem az állam saját forrásaiból merítették. Nagymérvű emelkedést mutatnak az államvasutak bevételei, továbbá a fogyasztási adók és jövedékek, bár ez utóbbiak, dacára nagy abszolút emelkedésüknek, 1886-ban kisebb arányszámmal szerepelnek, mint 1876-ban. Az egyenes adók szintén növekedtek ugyan 13·4 millió frttal, de míg 1876-ban az összes rendes bevételnek 29·57⁰/₀-kát képezték, 1886-ban már csak 24·14⁰/₀-kát.

Az állami jövedékek, valamint az állam főbb gazdasági és ipari vállalkozói tevékenysége után mutatkozó bevételeket és kiadásokat, a következő számok mutatják:

Jövedékek és gazdasági ágak	Bevétel	Kiadás	Jövedelem + —		Kiadás a be- vétel, száza- lékában
	ezer forintokban				
	1 8 7 6				
Dohányjövedék	27,659	13,814	+	13,845	49'94
Lottojövedék	4,212	2,635	+	1,577	62'56
Sójövedék	13,045	1,869	+	11,176	14'33
Állami jószágok	4,171	1,725	+	2,446	41'37
Állami erdők	6,275	3,918	+	2,357	62'45
Méneselek, méntelepek és ménese- birtokgazdaságok	1,401	2,539	—	1,138	181'23
Bányák, kohók és pénzverés fém- beváltással együtt	9,756	10,287	—	531	105'44
Vasművek					
Államvasutak, állami gépgyár és diósgyőri vasgyár	11,369	6,274	+	5,095	55'18
Posta- és távirda	7,124	6,864	+	260	96'37

1) Ezen kívül az előirányzat nélküli bevételek 41.170,484 frtot tettek.

Jövedékek és gazdasági ágak	Bevétel	Kiadás	Jövedelem + —		Kiadás a be- vétel száza- lékában
	ezer forintokban				
	1881				
Dohányjővedék	29,109	13,563	+	15,546	46'69
Lottojővedék	3,219	1,783	+	1,436	55'89
Sójővedék	14,079	2,481	+	11,598	17'62
Állami jöszágok	4,329	1,387	+	2,942	32'04
Állami erdők	6,274	3,869	+	2,405	61'66
Ménesek, ménentelek és ménes- birtokgazdaságok	2,129	3,202	—	1,073	150'39
Bányák, kohók és pénzverés fém- beváltással együtt	25,760	27,287	—	1,527	105'93
Vasművek	2,855	2,757	+	98	96'55
Államvasutak, állami gépgyár és a diósgyőri vasgyár	23,527	17,567	+	5,960	74'66
Posta- és távirda	8,694	7,355	+	1,339	84'94
	1886				
Dohányjővedék	44,174	23,297	+	20,877	52'76
Lottojővedék	2,854	1,564	+	1,290	54'80
Sójővedék	14,606	2,312	+	12,294	15'83
Állami jöszágok	2,926	1,005	+	1,921	34'35
Állami erdők	5,688	4,089	+	1,599	71'89
Ménesek, ménentelek és ménes- birtokgazdaságok	2,362	3,640	—	1,278	154'09
Bányák, kohók és pénzverés fém- beváltással együtt	10,709	11,150	—	441	104'12
Vasművek	2,630	3,979	—	1,349	151'29
Államvasutak, állami gépgyár és diósgyőri vasgyár	39,016	24,182	+	14,834	61'98
Posta- és távirda	11,231	9,595	+	1,636	85'43

Az államvagyon állapotát és az állami tartozásokat
1886. végén, az alábbi két kimutatás összevetéséből látjuk :

Á l l a m v a g y o n	Érték forin- tokban
Képviselőházi épület Budapesten	328,319
Állandó országház	707,755
Fiumei kormányzói épület	80,000
Miniszteriumok és számszék, közigazgatási épületek .	6.846,949
Országos tébolydák, pozsonyi országos kórház és an- gyalföldi ápolda	2 582,670
Fővárosi államrendőrség és országos csendőrség . .	388,018
Határvám épületek	3.917,069
Dohányjővedék	6.093,468

Á l l a m v a g y o n	Érték forin- tokban
Sójövedék	1.106,805
Állami jóságok	54.743,223
Állami épületek	3.322,651
Adóhivatalok, pénzügyőrségek, pénzügyigazgatóságok	768,569
Lánczhidépülete, lánczhid és a Margithid	15.261,130
Bányászat, pénzverés és a selmeczi akadémia és bá- nyásziskolák	219.166,021
Kő- és víziutak, valamint az azokhoz tartozó épületek	42.221,050
Vasutak, vasuti gépgyár és a diósgyőri vas- és aczélgyár	479.424 322
Fiumei kikötő	5.892,442
Budapesti Dunarész szabályozása	14.095,427
Posta és távirtelek épületek	2.149,528
Gazdasági tanintézetek	1.232,125
Állami lötenyészintézetek és lötenyészési alap	6.476,221
Állami erdők	103.426,522
Tengeri hajózás és révügyépületek	6.189,665
Tanintézetek	3.412,340
Fegyintézetek	4.264,341
Honvédségi intézetek, laktanyák és főparancsnok- sági épület	4.212,696
Egyéb ingatlan vagyon	4.716,088
Ingatlan vagyon összesen	993.025,414
Termesztmények, anyagok, szerek és eszközök	98.261,712
Értékpapírok	19.624,228
Készpénz	29.388,663
Állami követelések készpénzben és értékpapírokban .	406.473,091
Cselekvő hátralékok	166.158,953
Összes államvagyon	1.712.932,061
Á l l a m i t a r t o z á s o k	
Járadék-kölcsönök	1) 731.601,499
<i>Törlesztési-adósságok :</i>	
Arany értékben kamatozók	190.776,910
Ezüst » »	128.313,700
Bank » »	319.941,199
Állami épületek létesítésére fölvelt kölcsönök	7.568,056
Állami tartozások értékpapírokban	8.290,383
Terhelő hátralékok	111.578,673
Összes állami tartozások	2) 1.498.070,420

1) Ez effectív érték, a névérték 828.397,800 frt.

2) Ebből azonban 370 millió frt az állam által csak közvetített adósság, a melynek megfelelő összeg tehát az állami követelések között is előfordul.

Ezek szerint jelenleg 1712.9 millió frt államvagyonnal 1498.0 millió forint állami tartozás áll szemben, úgy, hogy a netto vagyon 214.9 frt.

Ausztria állami háztartását az utóbbi években, a következő kimutatás tünteti föl:

A kiadások és bevételek főbb czimei	1876		1881		1885	
	ezer forintokban	az összes kiadások szá- zalekében	ezer forintokban	az összes kiadások szá- zalekében	ezer forintokban	az összes kiadások szá- zalekében
<i>A) Rendes kiadások.</i>						
	1 0 0 0 f o r i n t o k b a n					
Udvartartás és legfelsőbb kabinet iroda	4,716	1'49	4,716	1'35	4,720	1'47
Közös költségekre	82,102	25'98	81,476	23'42	86,789	27'06
Közigazgatás	126,312	39'94	124,233	35'71	108,561	33'84
Az államadósságok kama- toztatása, törlesztése és kezelése	103,073	32'59	137,504	39'52	120,717	37'63
Összes költségvetésszerű ki- adások	316,203	100'00	347,929	100'00	320,787	100'00
<i>B) Rendes bevételek.</i>						
Egyenes megadóztatás után	90,942	32'28	93,132	29'98	100,294	31'75
Közvetett megadóztatás után	171,770	60'97	198,672	63'96	204,363	64'69
Állami javak és intézmények után	986	0'35	4,906	1'58	—6,263	—1'99
Pénztári kezelés és rendki- vüli bevételek	18,019	6'40	13,909	4'48	17,510	5'58
Összes költségvetésszerű bevételek	281,717	100'00	310,619	100'00	315,904	100'00

Az osztrák állami kiadások főbb tételei az alábbi táblá-
zatzból tűnnek ki:

	1876	1881	1885
	e z e r f o r i n t o k b a n		
Közigazgatás	5,227	5,947	5,731
Közbiztonság	2,866	2,642	2,909
Állami építkezések	1,205	1,177	1,158
Köutak építése	5,942	4,398	4,953
Viziutak építése	1,967	1,977	2,516
Honvédség (Landwehr)	4,110	3,777	4,410
Csendőrség	3,981	4,169	4,412
Egybázi ügyek	737	1,160	1,405
Tanulmányi ügyek (közoktatás) .	8,980	9,168	10,983

	1876	1881	1885
ezer forintokban			
Pénzügyőrség	4,222	4,494	4,949
Adóhivatalok	3,927	3,862	3,926
Állami vasutak építése és vétele .	14,777	5,065	6,410
Földmívelés és az e fölötti fel- ügyelet	720	1,091	3,011
Állami ménesek, méntelepek és ló- tenyésztés	1,322	1,129	1,225
Bányászati tanintézetek és ható- ságok	263	254	249
Igazságszolgáltatás	17,940	17,040	17,610
Fegyintézetek	2,014	1,781	1,666

Az osztrák-magyar monarchia **közös államháztartásának** állapota kitűnik az alábbi kimutatásból, melyre vonatkozólag megje-
gyezzük, hogy az 1876. és 1881. adatok a zárszámadásokból, az
1886. évek pedig a szentesítést nyert delegationalis határozma-
nyokból vették:

A kiadások és bevételek több czimei	1876	1881	1886
	ezer forintokban		
Kiadások : ¹⁾			
Közös külügyministerium	5,876	3,601	3,843
Közös hadügyministerium	114,224	114,257	116,548
Közös pénzügyministerium	1,835	1,942	1,977
Közös számszék	125	123	129
Összes szükséglet	122,060	119,923	122,497
Bevételek :			
Ebből fedezve van a vámbevételek által	6,459	— 1,730	25,914
Marad quota arányban fedezendő	115,601	121,653	96,583
Es pedig :			
Az örökös tartományok által	79,302	83,454	66,256
Magyarország által	36,299	38,199	30,327

A közös államháztartás szükséglete e szerint meglehetősen
állandónak mutatkozik. A szükségletek első sorban a vámbevételből
fedezendő, a mely az 1876-ki állapothoz képest, közel 20
millióval nagyobbodott, úgy, hogy a monarchia két államának
1886-ban csak 96.5 millió forintról kellett gondoskodnia, szemben
az 1876. évi 115.6 millió forint szükséglettel.

A monarchia közös államháztartásának főbb tételeit a
következő számok tüntetik föl:

¹⁾ E kiadások netto-kiadások, minthogy a közös hatóságok saját bevé-
eleiből fedeztett összeget már le van vonva belőlük.

Kiadások és bevételek főbb tételei ¹⁾	1876	1881	1886
	1000 frtokban		
Rendes kiadások :			
<i>I. Közös külügyministerium.</i>			
Központi igazgatás és rendelkezési alap	847	1,003	1,044
Diplomáciai és konzuli költségek	1,739	1,901	2,060
Az osztrák-magyar Lloyd subventiója	1,700	1,300	1,300
<i>II. Közös hadügyministerium.</i>			
<i>A. Had sereg.</i>			
Központi igazgatás és helyi parancsnokságok .	891	896	922
Katonai hadbiztosságok, szak ellenőrzés, katonai lelkészek, igazságszolgáltatás és fegyintézetek.	1,320	1,384	1,422
Felsőbb parancsnokságok és karok	1,524	1,721	1,791
Csapatok	22,135	22,013	23,735
Katonai képzőintézetek	1,100	1,067	1,116
Technikai tűzérség	2,611	2,655	2,684
Műszaki és építészeti igazgatóságok	2,531	2,423	2,380
Katonai egészségügy	3,404	3,037	3,233
Katonai ellátások	10,524	11,571	11,731
A legénység élelmezése	12,180	13,140	13,958
Elhelyezési költségek	4,537	6,125	6,714
Ruházati és ágynemű-kiadások	8,500	7,566	8,218
Lóavatás	1,520	1,600	1,952
Altiszti praemiumok	1,896	1,885	1,800
<i>B. Tengerészet.</i>			
Fizetések és zsoldok, valamint szolgálat tengeren és vízen	3,477	3,714	4,257
Anyagfentartási költségek	3,934	2,683	3,412
Ellátások	238	311	471
<i>III. Közös pénzügyministerium.</i>			
Katonai és tengerészeti nyugdíjak ex camerali .	1,260	1,294	1,334
A fenállott közp. katonai és tengerészeti szám- vevőség alkalmazottjainak nyugdíjai, vala- mint a közös külügyi és pénzügyi ministeriu- mok és a közös számszék nyugdíjai	429	487	478
Rendkívüli kiadások :			
A közös külügyminiszteriumnál	2,122	—	—
A közös hadügyminiszteriumnál	—	6,148	5,955

¹⁾ A többi — egyenként kisebb összegekkel szereplő tételekre együttvéve jut a kiadásoknál 36,519, — 27,190 és 23,598 ezer forint, a bevételeknél pedig 1,239, — 919 és 629 ezer forint.

Kiadások és bevételek több tételei	1876	1881	1886
	1000 frtokban		
Bevételek :			
<i>I. Közös külügyministerium.</i>			
Diplomatiai testület és consulátusok.	114	109	145
Osztrák-magyar Lloyd	476	551	461
<i>II. Közös hadügyministerium.</i>			
Jövedékek és egyéb jövedelmek puskapor és salétrom után	1,098	904	1,100
Hasznavehetetlen és felesleges anyagszerek el- árusításából	386	335	333
Eladott lovak után	293	373	400
A katonai helyettesítési alap kamatai	1,272	—	—

Végül egy táblázatban összeállítottuk a nevezetesebb külföldi államok háztartására vonatkozó főbb adatokat és az illető államok államadósságát föltüntető számokat¹⁾:

O r s z á g	E l ő i r á n y z o t t			Állam- adósság	
	bevétel	kiadás	fölösleg, + v. hiány (—)		
	millió forintokban				
I. Európa.					
Franciaország	1,474'9	1,474'2	+	0'7	8,580
Németország :					
a birodalom	373'4	373'4	—		299
a szövetség és államok	946'5	943'9	+	2'6	3,580
együtt	1,319'9	1,317'3	+	2'6	3,879
Nagy-Britannia és Írhon	898'7	896'1	+	2'6	7,423
Oroszország	871'9	871'9	—		5,334
Olaszország	687'6	680'1	+	7'5	4,587
Ausztria ³⁾	507'8	516'6	—	8'8	²⁾ 3,454
Spanyolország	345'9	358'9	—	13'0	5,120
Magyarország ³⁾	328'3	350'3	—	22'0	1,498

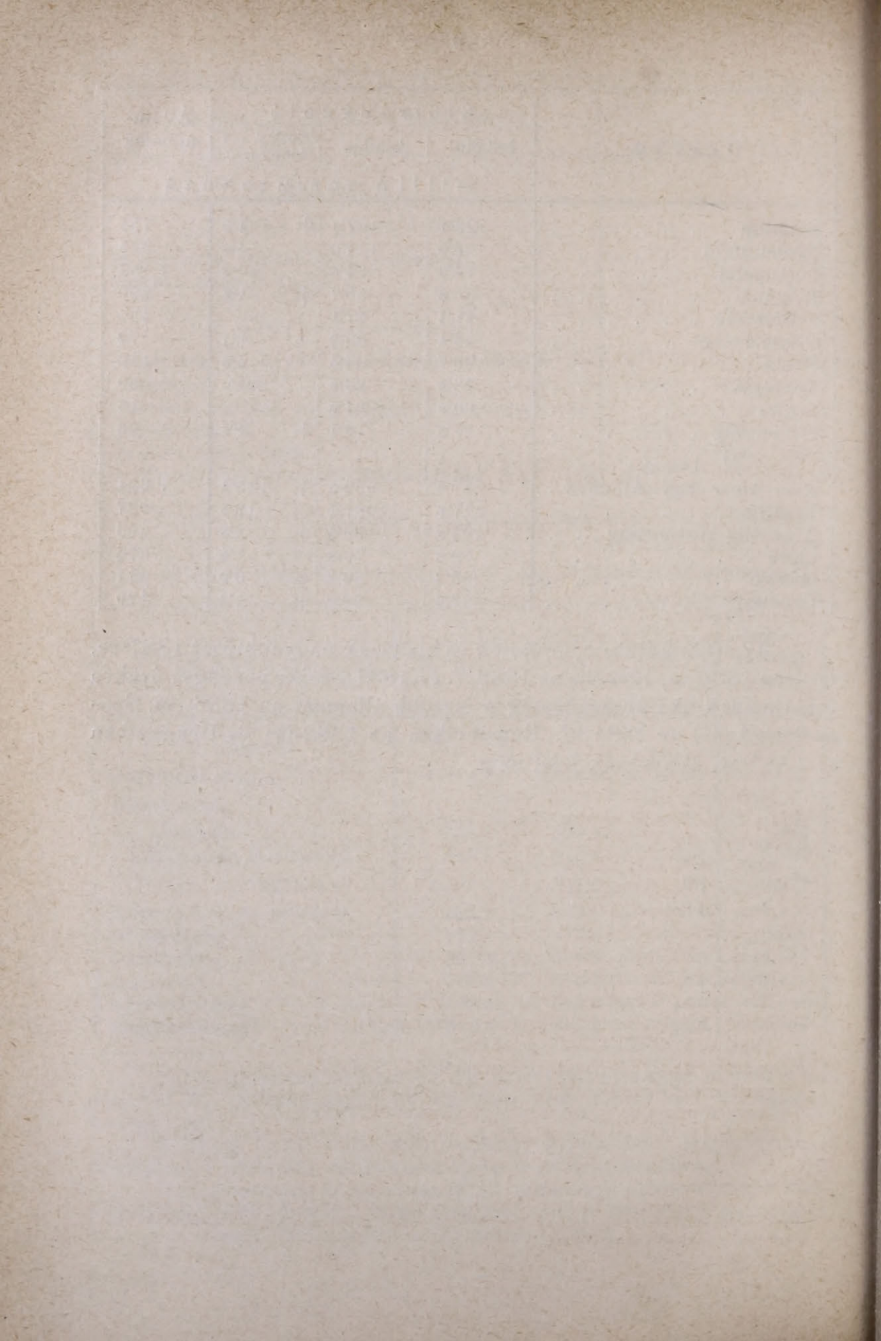
¹⁾ The statesman's year-book. Statistical and historical annual of the states of the civilised world for the year 1887. Edited by I. Scott Keltie. London 1887.

²⁾ Ebből 2,773 millió forint adósság kamataihoz Magyarország is hozzájárul, a többi 681 millió forint tiszta osztrák államadósság.

³⁾ Magyarország és Ausztriának itt kimutatott államadósságán kívül terheli még a két államot, a közös felelősség mellett kibocsátott államjegyek összege is, a mely 1885-ben 338 millió forintba rugott.

O r s z á g	Előirányzott			Állam- adósság
	bevétel	kiadás	fölösleg, + v. hiány (—)	
			millió forintokban	
Belgium	128'1	127'1	+ 1'0	755
Németalföld	96'9	111'2	— 14'3	915
Portugália	74'3	84'8	— 10'5	1,154
Románia	55'3	53'7	+ 1'6	290
Svédország	47'1	47'1	—	137
Görögország	33'1	35'2	— 2'1	172
Dánia	29'7	34'5	— 4'8	110
Norvégia	23'9	23'9	—	60
Svájc	20'9	21'0	—	14
Finnország	17'3	16'1	+ 1'2	26
<i>II. Amerika.</i>				
Éjsz.-Amer.-Egy.-Államok .	747'6	632'5	+ 115'1	3,621
Brazília	317'6	337'1	— 19'5	937
Argentini köztársaság . . .	101'8	99'5	+ 2'3	425
Chile	69'3	70'8	— 1'5	274
Mexico	66'8	66'6	+ 0'2	441
Uruguay	27'4	26'0	+ 1'4	129

Az itt kimutatott bevételek és kiadások nagyjából 1887-re, részben 1886-ra, továbbá az 1886/7. és 1887/88-iki pénzügyi évekre vonatkoznak. Az államadósság a legtöbb államnál az 1886-iki, Spanyolországnál az 1881-ki, Romániában az 1882-iki és Uruguay-ban az 1883-iki állapotnak felel meg.

Könyvszemle ¹⁾

a közgazdasági és statisztikai irodalom újabb
termékeiről.

MAGYARORSZÁG.

A) Közgazdaság és pénzügy.

Balogh Sándor. Magyarország iparviszonya és munkásai helyzetének
újjaalakítása iránt tervszerű javaslat. Budapest, 1886. 8. r., 47 lap.

Berg Gusztáv, báró. Az 1885. márcziusi vámnovella és jelentősége
Magyarország mezőgazdaságára. Bécs, 1885. n. 8. r.; 65 lap.

*Bericht der Oedenburger Handels- und Gewerbekammer über die
Handels, Gewerbe und Verkehrsverhältnisse des Kammerdistrik-
tes in dem Jahren 1883, 1884 u. 1885.* Oedenburg, 1886. 4. r., 146 l.

Bernát István. Észak-Amerika. Közgazdasági és társadalmi vázla-
tok. Budapest, 1887. 8. r., 254 lap.

Borovszky Károly. Néhány adat a mezőgazdaság jelen- és jövőjéhez.
Budapest, 1886. 8. r., 19 lap.

Egan Ede. Román szomszédaink. Budapest, 1886. 8. r., 78 lap.

Eulenberg Sal. dr., és Bán Zsigmond dr. A magyar vasuti jog. Buda-
pest, 1886. 8. r., II+386 lap.

Évkönyv. Magyar vasuti, 1883—84. VI. évf. Szerk. Vörös László, I.
rész. Budapest, 1886. 8. r., 1—640 lap és 5 táblázat.

Félegyházy Ágost. A budapesti áru- és értéktőzsde új áruüzleti szo-
kásai. Általános és különös határozatok. Függelékkel. II-ik bőv.
és jav. kiadás. Budapest, 1886. 8. r., VIII+241 lap.

— *Die neuen Waaren Usancen der Budapester Waaren- u. Effecten
börse. Allgemeine u. besondere Bestimmungen.* II. Aufl. Budapest,
1886. 8. r., VIII+270 lap, 2 frt.

Fenyvessy Adolf. Adósságok conversiója. Különös tekintettel a ma-
gyar aranyjáradék conversiójára nézve. Budapest, 1885. 8. r., 24 lap.

— *Az első magyar vasut története.* Budapest, 1883. 8. r., 129 l.

Földes Béla. A nemzetgazdaság és pénzügytan kézikönyve. Második
kiadás. Budapest, 1885. 8. r., 420 lap.

¹⁾ Ez ismertetés az 1886—1887-ben megjelent munkákra terjed ki, a szak-
munkákban meglehetősen szegény hazai irodalomból azonban a kiválóbb munkákat
a korábbi évekből is felemlítjük.

- Gaal, Eugén.* La crise agricole. Budapest, 1885. 8. r., 149 lap.
- Die Frage der landwirtschaftlichen Krise. Budapest, 1885. 8. r. 154 lap.
- György, Andreas.* Die Mängel der Creditorganisation des Kleingrundbesitzers. Budapest, 1885. 8. r., 202 lap.
- György, André.* Défectuosités du crédit pour les petits propriétaires. Budapest, 1885. 8. r., 111 lap.
- György Endre.* A kisbirtoki hitelszervezet hiányai. Budapest, 1885. 8. r., 64 lap.
- Jegyzőkönyve.* A Budapesten 1885. október 3—7-én megtartott nemzetközi gazdacongressus-, Budapest, 1886. 8. r., 243 lap.
- Jelentése.* Az aradi keresk. és iparkamara, a kerületét képező Arad-, Békés-, Csanád- és Hunyadmegyének, továbbá Arad városnak általános gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól 1885-ben. Arad, 1886. 8. r., 277 lap.
- Jelentése.* A budapesti kereskedelmi és iparkamara, a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterhez a kamarai kerület kereskedelmi, ipar és forgalmi viszonyairól az 1884. és 1885-ik években. Budapest, 1886. 4. r., 191. lap.
- Jelentés.* Hivatalos, a budapesti 1885-iki országos általános kiállításról. Szerkesztette Keleti Károly. I—IV. kötet. Budapest, 1886. 8. r., 410, 457, 921, 652 lap.
- Jelentése.* A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara-, kerülete gazdasági, kereskedelmi ipar és forgalmi viszonyairól az 1883, 1884. és 1885. években. Kolozsvár, 1886. 4. r., 375 lap.
- Jegyzőkönyve.* A Budapesten 1885. okt. 3., 4., 5., 6. és 7-ikén megtartott nemzetközi gazdacongressus, gyorsírói jegyzetek alapján egybeállított-, Kiadja a végrehajtó bizottság. Budapest, 1886. 8. r., XX+243. lap.
- Jezerniczky I.* Az Alsó-Duna mint magyar piac. Pályamunka. Budapest, 1887. n. 8. r., 217 lap.
- Jónás János.* Kereskedelem és forgalom isme. Pozsony, 1886. 8. r., 214 lap.
- Katona Mór, dr.* A pénztartozásokról jogi és közgazdasági alapon. Pályamunka. Győr, 1885. 8. r., 138 lap.
- Kautz Gyula.* Az államgazdaság eszméje és a socialistikus financia kezdete. Budapest, 1883. 8. r., 31 lap.
- Keleti Károly, dr.* A Balkán-félsziget némely országai és tartományainak közgazdasági viszonyai. Budapest, 1885. 8. r., 452 lap.
- Magyarország közgazdasági és mívelődési állapotai. Budapest, 1886. n. 8. r., 258 lap,
- Tengerészetünk és Fiume jövője. Budapest, 1883. 8. r., 24 lap.
- Keleti, Karl.* Ungarn im Weltverkehr. Zur Statistik der Hypothekarschulden in Ungarn. Budapest, 1885. 8. r., 55 lap.
- Kerpely Antal.* A magyar vasipar jövője. Budapest, 1883. 8. r., 30 lap.
- Kokas József.* Mily okokra vezethető vissza, hogy hazánk átlagos gabonatermései oly csekélyek s mikép lehetne ezen bajon segíteni. Magyar-Óvár, 1886. 8. r., 25 lap.

- Körösi József.* Armuth und Todesursachen. Zugleich ein Beitrag zur Methodologie der Statistik. Wien, 1886. 8. r., 30 l.
- Közzgazdasági Értesítő.* A földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi magy. kir. ministerium közlönye. VI. Évfolyam. Budapest. 1887.
- Közlemények a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium közlegeinek és intézeteinek 1885. évi jelentéseiből.* Budapest, 1886. 8. r., 1006 lap.
- Közmunka,* A hazai, és közlekedési ügyek története és fejlődése. Kiadja a közmunka- és közlekedési m. kir. miniszterium. Budapest, 4. r., 370 lap.
- Központi Értesítő.* Kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi m. k. miniszterium. XII. évfolyam. Budapest, 1887. január—december.
- Láng Lajos.* Minimum és majorátus. Budapest, 1883. 8. r., 37 lap.
- Minimum és Homestead. Budapest, 1883. 8. r., 39 lap.
- Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870-től 1880-ig. Budapest, 1883. 8. r., 49 lap.
- A népoktatás hazánkban 1869—1884. (Akad. Értekezések) Budapest, 1886. 8. r., 72 lap.
- Leonhardt Gusztáv.* Az osztrák-magyar bank igazgatása. 1878—1885, 66 táblával és egy áttekintési térképpel. Budapest, 1886. 4. r., VII+295 lap.
- Litschauer Lajos.* A bányatörvény és a rávonatkozó rendeletek, utasítások és elvi jelentőségü határozatok teljes gyűjteménye, magyar-rázó műszótárral. Budapest, 1886. n. 8. r., 578 lap.
- Magyar compass.* Pénzügyi évkönyv. Szerkeszti Mihók Sándor. 1887. XV-ik évfolyam. Budapest, 1887. n. 8. r., 614 lap.
- Mandello, dr. Karl.* Rückblicke auf die Entwicklung der ungar. Volkswirtschaft im Jahre 1886. Budapest, 1887. 8. r., 211 lap, és 2 tábla.
- Mariska Vilmos, dr.* Az államgazdaságtan (pénzügytan) kézikönyve. Budapest, 1885. 8. r., 400 lap.
- A magyar pénzügyi törvényisme kézikönyve, folytonos vonatkozással a magyar államháztartásnak a legujabb időig terjedő tényleges eredményeire. Budapest, 1887. 8. r., 575 lap.
- Nagy Miklós.* A tizenhatsz éves magyar államháztartás valóságos pénzügyi válságban. Budapest, 1886. n. 8. r., 183 lap.
- Nemzetgazdasági írók tára.* I. köt. Hume Dávid közgazdasági tanulmányai. Angolból fordította Körösi J. Budapest, 1886. 8. r., 258 lap.
- II. köt. Quesnay és Turgot munkáiból. Francziából ford. Fenyvessy Ad. Budapest, 1886. 8. r., 126 lap.
- Parasztbirtok,* A- állapota Somogy-, Kolozs-, Szolnok-Doboka- és Torontál megyékben. Jelentése az illető gazdasági egyleteknek a szövetségbe lépett gazd. egyletek végrehajtó bizottságához. Budapest, 1886. 8. r., 79 lap.
- Pikler Gyula.* Ricardo. Jelentősége a közgazdaságtan történetében, érték és megoszlás tana. Budapest, 1885. 8. r., 190 lap.
- Pólya Jakab.* Agrár-politikai tanulmányok. Minimum. Homestead. Örökösödési jog. Budapest, 1886. n. 8. r., 305 lap.

- Rápolty, Karl.* Grundzüge des Bodenkatasters nach eigenen Reform-Ideen. Brassó, 1885. 8. r., 107 lap.
- Révész Sámuel.* Vasuti szótár. Két kötetben három rész. Magyar-német-francia és francia rész. Budapest, 1886. 8. r., 842 hasáb.
- Saárossy-Kapeller Ödön.* A m. kir. államvasutak tíz évi működése a közgazdaság terén. A m. kir. államvasutak hivatalos adatai nyomán. Budapest, 1885. 4. r. 8 lap és 10 melléklet.
- Saárossy Kapeller Edmund.* Die zehnjährige Thätigkeit der kön. ung. Staatseisenbahnen auf dem Gebiete der Volkswirtschaft. Budapest, 1885. 8. r., 100 lap.
- Schmidt József, dr.* A magyar gazda hitele. Pályamunka. Budapest, 1886. n. 8. r., 229 lap.
- Schwarz Bódog.* Agio tanulmányok. Budapest, 1884. 8. r., 66 lap.
- Sebestyén Jenő.* Kereskedelem isme. Budapest, 1886. 8. r., 147 lap.
- Szalavszky Gyula.* Alispáni jelentés Nyitra vármegye 1885. évi állapotáról. Nyitra, 1886. 8. r., 130 lap, 6 grafikai táblával.
- Telkes Simon.* Áruforgalmunk. Budapest, 1886. 8. r., 317. lap.
- Wenzel Gusztáv.* Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887. n. 8. r., 422 lap.
- Willheim Adolf.* Die Verstaatlichung des Assecuranzwesens Ein Beitrag zur Lösung der volkswirtschaftlichen Krise. Budapest, 1886. 8. r., 78 lap és 4 táblázat.
- Wolff Emil.* Gazdasági haszonállatok okszerű takarmányozása az újabb állatphysiologiai kutatásokra alapítva. Ford. Kosutány Tamás. Budapest, 1886. 8. r., 254+XXV. lap.
- Wolf Gyula, dr.* A szeszadó szerepe az adórendszerben és közgazdaságban, történeti fejlődése és jelenlegi alakja az egyes államokban és beszedésének módjai, főtekintettel a szeszadó reformjára Ausztria-Magyarországban. Ford. Bosányi Endre. Budapest, 1885. 8. r., 445. lap.
- Zichy Jenő.* A vámszövetség kérdéseinek megoldásáról. Budapest, 1886. 8. r., 81 lap.

B) Statisztika.

- Áruforgalma.* — Magyarország- Ausztriával és más országokkal. A földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter ur megbízásából szerkesztette és kiadja az orsz. magyar kir. statisztikai hivatal. Az 1886. július – december végéig terjedő félévre. VI. évfolyam. (Ungarns Waarenverkehr mit Oesterreich und anderen Ländern. Im Auftrage des Ministers für Ackerbau, Gewerbe und Handel. Verfasst und herausgegeben durch das Kön. Ung. Statistische Landes-Bureau. Für das Halbjahr 1886. vom Monate Juli bis Ende Dezember. VI. Jahrgang.) Budapest, 1887. 4. r.
- — Ausztriával és más országokkal. A földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter ur rendeletéből szerkeszti és kiadja az or-

- szágos magyar kir. statisztikai hivatal. 1887. I—VI. füzet, január—június. Budapest. 1887. 4. r.
- Évkönyv.* Magyar statisztikai-. Szerkeszti és kiadja az országos magyar kir. statisztikai hivatal; XV. évfolyam. 1885. III., IV., VI., IX., XI. füzet. (Statistisches Jahrbuch für Ungarn. Verfasst und herausgegeben durch das Kön. Ungarische Statistische Bureau. XV. Jahrgang, 1885. III., IV., VI., IX., XI. Heft.) Budapest, 1887. 8. r.
- Nemzetgazdasági és statisztikai-. Szerk. dr. Földes Béla. III. évfolyam. Budapest, 1886. 8. r., 512 lap.
- Földes Béla.* Magyarország statisztikája, összehasonlítva egyéb államokkal, különös tekintettel Ausztriára. Budapest, 1885. n. 8. r., 404 lap.
- Városaink és a városi lakosság életviszonyai az utolsó népszámlálás alapján. Budapest, 1883. 8. r., 51 lap.
- Gaúr Vilmos.* Győr város népességi viszonyai az 1870. és 1881. évi népszámlálások alapján. Győr, 1885. 8. r., 40 lap.
- György Aladár.* Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. I. II. rész. Budapest, 1887. 2 kötet, 4 r.
- Magyarország hivatalos statisztikája. Történelme és fejlődése. Budapest, 1885. 8. r., 103 lap.
- Statistique officielle de la Hongrie, son histoire et son développement. Budapest, 1885. 8. r., 111 lap.
- Havi füzetek,* Statisztikai. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. Szerkeszti Körösi József. Tizenötödik évfolyam. 1887. (Bulletin mensuel du Bureau communal de statistique de Budapest.) 164—170. füz. Budapest, 1886. 8. r.
- Heti kimutatás,* Statisztikai. Kiadja a fővárosi statisztikai hivatal. Szerkeszti Körösi József igazgató. (Bulletin hebdomadaire du Bureau de statistique de Budapest.) XV. Évfolyam. 731—753. szám. Budapest, 1887. 8. r.
- Hunfalvy János, dr.* A magyar birodalom földrajza, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra. Budapest, 1886. n. 8. r., 888 lap.
- Jekelfalussy József, dr.* Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. Budapest. 1882. 8. r., 20 lap.
- Hazánk bünygyi statisztikája 1873—1880 különös tekintettel a büntett miatt elítéltek személyi és társadalmi viszonyaira. Budapest, 1883. 8. r., 37 lap.
- A községek háztartása és pótdóujuk. Az 1881. évi jóváhagyott költségvetések alapján. Budapest, 1883. 4. r., 529 lap.
- A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban az 1881. évi jóváhagyott költségvetések alapján. Budapest, 1883. 8. r., 29 lap.
- Magyarország házi-ipara az 1884. év elején. Budapest, 1885. 4. r., 67 lap.
- Magyarország malomipara az 1885. év elején. Budapest, 1885. 4. r., 205 lap.
- Magyarország iparstatisztikája 1885. évben. [Budapest, 1886. 4. r., 193 lap.

- Fogházaink állapota 1872—1886. A kir. főügyészségek közreműködésével. Budapest, 1887. 4. r., 211 lap.
- Jelentése.* A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett. 1885—86. évekről. Budapest, 1886. 4. r., 367 lap.
- Keleti Károly.* A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880 évi népszámlálás alapján. Budapest, 1881. 8. r., 51 lap és 1 tábla.
- Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. Budapest, 1879. 8. r., 30 lap.
- Magyarország népességének élelmezési statisztikája physiologiai alapon. Budapest, 1887. 4. r., 165, 363 lap, 14 térkép és 3 grafikai tábla.
- Die Ernährungsstatistik der Bevölkerung Ungarns auf physiologischer Grundlage bearbeitet. Budapest, 1887. 4. r., V+364 S., u. 19 Karten u. Grafika.
- Kovács Pál, dr.* Statisztika és szabad akarat. Kecskemét, 1885. 8. r., 27 lap.
- Körösy József.* Budapest főváros halandósága az 1876—1881-iki években és annak okai. Budapest, 1885. 4. r., 330 lap.
- Die Kindersterblichkeit in Budapest, während der Jahre 1876—1881. Separat-Abdruck aus dem Werke: »Die sterblichkeit der Stadt Budapest in den Jahren 1876—1881. und deren Ursachen. Budapest, 1885. 8. r., 72 l.
- Közleményei,* Budapest főváros statisztikai hivatalának. XX. kötet. Kőrösi József. Az 1875—1884. évi budapesti építkezések. Budapest, 1886. 4. r., 55 lap.
- Közlemények,* Statisztikai, az osztrák-magyar monarchia vasutairól az 1884. üzleti évre. — Statistische Nachrichten über die Eisenbahnen der oesterreichisch-ungarischen Monarchie für das Betriebsjahr 1884. Bécs, 1886. Ivrét, 453 lap.
- Láng Ludwig.* Statistik der Bevölkerung Ungarns. Deutscher Auszug aus der in ung. Sprache erscheinenden Statistik Ungarns. Budapest, 1885. 8. r., 193 lap.
- Magyarország statisztikája.* Keleti Károly és Jekelfalussy József közreműködésével szerk. Láng Lajos. I. kötet Láng Lajos és Jekelfalussy József. Magyarország népességi statisztikája 20 színnyomatu térképpel és 2 grafikai rajzzal. Budapest, 1884. n. 8. r., 491 lap és 12 tábla. — II. kötet. Magyarország gazdasági statisztikája. Budapest, 1887. n. 8. r., 680 lap.
- Nemzetgazdasági Szemle.* A magy. tud. akadémia megbízásából szerkeszti Heltai Ferencz. XI. évfolyam. Budapest, 1887.
- Párniczky Ede.* Magyarország gazdasági statisztikai kézikönyve. I. évfolyam. Budapest, 1887. 8. r., 107 lap.
- Szolcsányi Hugó, dr.* Európa államainak statisztikája, kiváló tekintettel Magyarországra. Újabb adatok és kutforrások után. Eger, 1885. n. 8. r., 419 lap.
- Európa államainak alkotmányi és kormányzati szervezete. Statisztikai szempontból. Eger, 1886. n. 8. r., 112 lap.

- Vargha Gyula, dr.* Magyarország pénzüzetetei. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzüzetetek négy évtized alatti működésére. Budapest, 1885. 4. r., 219 lap és 14 tábla.
- Varga Sándor, tinódi.* Magyarország öt évi áruforgalmának eredményei. (Hivatalos stat. közlemények.) Budapest, 1888. 4. r.

AUSZTRIA.

- Annuario marittimo* per l'anno 1887. compilato per cura dell' I. R. Governo marittimo in Trieste e del R. Governo marittimo in Fiume XXXVII. Annata Trieste. 1887. 8. r.
- Austria.* Archiv f. Gesetzgebung und Statistik auf den Gebieten der Gewerbe, d. Handels u. der Schifffahrt Red. u. herausg. von staist. Departement in k. k. Handelsministerium XXXIX. Jahrg. 1887. n. 8. r., 1—12 fűzet.
- Bericht* über die Industrie, den Handel und die Verkehrs verhältnisse in Nieder-Oesterreich während des Jahres 1884. An das k. k. Handelsministerium erstattet von der Handels u. Gewerbekammer in Wien. Wien, 1885.
- Bericht, statistischer,* über Industrie u. Gewerbe Mährens in den Jahren 1881. bis 1885. Bearbeitet vom Bureau der Handels u. Gewerbekammer Brünn als gemeinsamen statistischen Bureau für Kammerbezirke Brünn u. Olmütz. Heft 1. Statistik der Gewerbebetriebe. Brünn, 1887. n. 8. r., 171 lap.
- Bericht der* k. k. Gewerbe Inspektoren über ihre Amtsthätigkeit im Jahre 1886 Wien, 1887. gr. 8. r., VI+482 lap.
- Bloch, dr. J. S.* Aus der Vergangenheit für die Gegenwart. Wien, 1886. n. 8. r. 258. lp.
- Commercio di Trieste* nel 1886. — Trieste. 1887. 4. r.
- Compass.* Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn Gegründet von Gust. Leonhardt Herausg. v. S. Heller XX. Jahrg. Wien 1887. 8 r. XXXI+1024 lap.
- Deutsche Rundschau* für Geographie und Statistik. Unter Mitwirkung hervorragender Fachmänner herausgegeben von Prof. dr. Friedr. Umlauf IX. Jahrgang. Wien 1887. 8. r.
- Handbuch,* Oesterreichisches statistisches, für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Nebst einem Anhang über die gemeinsamen Angelegenheiten der österr. — ungarischen Monarchie Herausg. von der k. k. statist. Centralkommission Jahrgang V. 1886. Wien 1887. n. 8. r., 271 lap.
- Handbuch,* statistisches, der königl. Hauptstadt Prag, mit Holešowice—Bubna u. den Vororten für die Jahre 1883. u. 1884. Herausg. von der statist. Kommission der Hauptstadt Prag unter Redaction des J. Erben. Neue Folge. III. Jahrgang. Prag. 1887. n. 8 r. XIX+595. lap.

- Jahrbuch*, statistisches, der k. k. Ackerbau-Ministeriums für 1886. Wien, 1887. 8 r.
- Jahressitzung (IX regelmässige)* der Generalversammlung der Oesterreichisch-ungarischen Bank am 3. Februar 1887. — Wien, 1887. 4. r.
- Leonhardt, G.* Der Warrant als Bankpapier. Wien. 1886. n. 8. r. 135. lap.
- Mayer, S.* Die Aufhebung der Gewerbefreiheit. Streit und Fehde-schrift gegen die Wiederherstellung der Zunft in Oesterreich 2 Aufl. Wien, 1887. n. 8 r. 106 lap.
- Mittheilungen des statistischen Departements* des Wiener Magistrates: Finanz und Steuerverhältnisse der Stadt Wien in der Verwaltungs-jahren 1861—1884. etc. Bearbeitet von Dr. Wilh. Löwy. Wien, 1886.
- Monatschrift, Statistische.* Herausgegeben von der K. K. Statistischen Central-Commission. Jahrgang XIII, Hefte IV—VII. (März—Juli 1887) — Wien, 1887. 8. r.
- Myrdacz P.* Ergebnisse der Sanitäts-Statistik d. k. k. Heeres in den Jahren 1870—1882. Wien, 1887. 4. VII+334 lap és 19 Tábla.
- Nachrichten über Industrie, Handel u. Verkehr* aus dem statistischen Departement im k. k. Handelsministerium XXXII. Band. (Jahres-berichte der k. u. k. österreich. ungar. Consulsats behörden, zusammengestellt im k. k. Handelsministerium XIV. Jahrgang.) Wien, 1886. 8 r.
- Navigazione in Trieste* nel 1885. Ufficio statistico della Camera di Commercio. Trieste, 1886.
- Navigazione austro-ungarica all'estero* nel 1885 — Trieste 1887. 8 r. — di Trieste nel 1886 — Trieste, 1887. 8. r.
- Nördling W.*, Neueres über die Wassertrassenfrage. Wien, 1886. n. 8 r. 48 lap.
- Ortschafts- und Bevölkerungs-Statistik* von Bosnien und der Hercegovina nach dem Volkszählungs-Ergebnisse vom 1. Mai 1885. Aemtliche Ausgabe. Serajevo, 1886. 4 r. 362 lap és mellékletek.
- Programme du VI Congrès international d'hygiène et de démographie.* Vienne (Autriche) 1886 du 26 septembre au 2 octobre 1887 — Vienne, 1887, 8. r.
- Rauchberg, Heinrich.* Die neueste Entwicklung des Clearing und Giro-Verkehrers — Wien. 1887. 8. r. (Separat Abdruck aus der »Statistischen Monatschrift«).
- Rechnungs-Abschlüsse* der Ersten österreichischen Spar-Casse, der Pfandbrief-Anstalt und des Credit-Vereines mit 31. December 1886, sammt dem Berichte über die ausserordentliche General-Versammlung vom 11. Mai 1866. und dem Berichte über die General-Versammlung von 24. März 1887. — Wien, 1887. 4. r.
- Resch, P.* Die Entwicklungsstufen der Volkswirtschaft. Graz, 1886. 8. r. VII+246. lap.

- Romstorfer, O. A. u. H. Wiglitzky.* Vergleichende graphische Statistik in ihrer Anwendung auf das Herzogtum Bukowina und das österreichische (cisleithanische) Staats Gebiet. Wien, 1886. Fol. 49 lap és 13 tábla.
- Schreiber, J. F.* Die Eisenbahnen als öffentliche Verkehrseinrichtungen und ihre Tarifpolitik. Wien, 1887. 8. r. XVI+263 lap.
- Sitzung, Ausserordentliche* der Generalversammlung der Oesterreichisch-ungarischen Bank am 10. Mai 1887. — Wien, 1887. 4. r.
- Sonnenschein S.,* Das Localbahnwesen in Oesterreich.
- Statistik, Oesterreichische,* Herausgegeben von der K. K. Statistischen Central-Commission. Band XI., Heft 3., Band XIII., Heft 4., Band XV., Heft 1., Band XVI. Heft 1. — Wien, 1887. 4. r. XI. 3. Die Ergebnisse der Strafrechtspflege in dem im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1883. 3. Heft der »Statistik der Rechtspflege« in dem im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1883. — XIII. 4. Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder im Jahre 1885. — XV. 1. Die Ergebnisse der Civilrechtspflege in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1884. I. Heft der »Statistik der Rechtspflege« in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1884. — XVI. 1. Statistik der Banken in dem Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für die Jahre 1884 und 1885.
- Statistische Monatschrift.* Herausgegeben von der K. K. Statistischen Central Comission XIII. Jahrgang 1887. Wien 1887. n. 8. r.
- Stein, Lorenz v.* Lehrbuch der Nationalökonomie 3 umgearb. Aufl. Wien 1887.
- Stix, Edmund.* Das Bauwesen in Bosnien und der Hercegovina vom Beginn der Occupation durch die österr.-ung. Monarchie bis in das Jahr 1887. Herausgegeben von der Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina. Wien 1887. 4. r. V+134 lap és melékletek.
- Streit.* Der serbisch-bulgarische, und seine Folgen. Bemerkung zur Balkanfrage in elf Artikeln des »Pester Lloyd« und einem Schlusswort. Wien, 1886. 8. r. 114 lap.
- Zuns, Jul.* Zwei Fragen des Unternehmereinkommens. Nebst einem Anhang: Einige methodologische Bemerkungen, ins besondere über das ökonomische Princip. Zweite umgearb. Aufl. Wien 1886. 8. r. VIII+145 lap.

BELGIUM.

- Annuaire démographique et tableaux Statistique des causes de décès.* — Ville de Bruxelles. — Janssens E. 25. année 1886. — Bruxelles, 1887. 8. r.
- Annuaire statistique de la Belgique* Seizième année. — 1885. Tome XVI. Bruxelles, 1886. 8. r.

- Brants, M. V.* Projet d'institution de Conseils de conciliation en Belgique. Rapport — Bruxelles, 1886. 4. r. 20 lap. (Commission du travail. Deuxième section).
- Bulletin* de la Commission Centrale de statistique. Tome XV. Bruxelles. 1883. 4. r.
- Chemins de Fer.* Postes et télégraphes. Marine. Compte-rendu des opérations pendant l'année 1885. Rapports présentés aux Chambres législatives par M. le ministre des chemins de fer, postes et télégraphes et par M. le ministre de l'agriculture, de l'industrie et des travaux publics — Bruxelles, 1886. 4. r. (Royaume de Belgique. Ministère de chemins de fer, postes et télégraphes).
- Commission* du travail instituée par arrêté royal du 15 avril 1886. Réponses au questionnaire concernant le travail industriel. Volume I. — Bruxelles, 1887. 4. r. 1196. lap.
- Dauby M. I.* Rapport sur la question des Sociétés de secours mutuels — Bruxelles, 1886. 4. r. 16 lap.
- Dejace Charles.* Rapport sur les assurances ouvrières contre les accidents du travail. — Bruxelles, 1886. 4. r. 34 lap.
- Note sur les amendements apportés par les deuxième et troisième sections réunies au rapport sur les assurances ouvrières contre les accidents du travail. — Bruxelles, 1887. 4. r., 7 lap.
- Harzé Émile.* Rapport sur les Caisses de retraite, de prévoyance et de secours en faveur des ouvriers industriels. — Bruxelles, 1887. 4. r. 8 lap.
- Note faisant suite au rapport sur les Caisses de retraite etc. — Bruxelles, 1887. 4. r. 8. lap.
- De Haulleville.* Rapport sur la question du service personel. — Bruxelles, 1886. 4. r., 62. lap.
- Henry H.* Rapport sur les Caisses d'épargne. Bruxelles, 1886. 4. r. 11 lap.
- Les Caisses de retraite. Note — Bruxelles, 1887. 4. r. 16. lap.
- Kint de Roodenbeke. A.* Rapport sur la réglementation du travail industriel. — Bruxelles, 1886. 4. r. 32. lap.
- Lagasse Charles.* Rapport sur les Sociétés coopératives. — Bruxelles, 1887. 4. r. 45. lap.
- Lammens M.* Rapport sur la situation créée aux classes ouvrières par la législation sur l'expropriation par zones. — Bruxelles, 1886. 4. r. 8. lap.
- Laveleye, Emile de :* La péninsule des Balkans Vienne, Croatie, Bosnie, Serbie, Bulgarie, Roumélie, Turquie, Roumanie. Tome I. II. Bruxelles, 1886.
- Meeus Eugene.* Rapport sur les logements d'ouvriers. Suivi d'une note de Ch Lagasse — Bruxelles, 1886. 4. r. 16. lap.
- Montefiore Levi.* Proposition de créer une Commission permanente de surveillance de l'industrie. — Bruxelles, 1886. 4. r. 7. lap.

- Morisseaux, Charles.* Rapport sur les abus qui se commettent dans le paiement des salaires. — Bruxelles, 1886. 4. r. 56. lap.
- *et Montefiore Levi G.* Notes sur les assurances ouvrières contre les accidents du travail. — Bruxelles, 1887. 4. r. 13. lap.
- Prins, Adolphe.* Rapport sur les unions des métiers ou associations professionnelles. = Bruxelles, 1886. 4. r. 30. lap.
- Oultremont, Adrien.* Rapport sur les écoles ménagères. — Bruxelles, 1887. 4. r. 13. lap.
- Rapport sur les écoles professionnelles. — Bruxelles, 1887. 4. r. 8. lap.
- Rapport* sur la situation des Sociétés de secours mutuels pendant les années 1883., 1884 e 1885, présenté à M. le ministre de l'agriculture, de l'industrie et des travaux publics, par la Commission permanente des Sociétés de secours mutuels — Bruxelles, 1887. 8. r. LXXVII. 106. lap.
- Richald Louis.* Histoire des finances publiques de la Belgique depuis 1830. Mémoire couronné par la Classe des lettres dans la séance du 8 mai 1882. — Bruxelles, 1884. 4. r. 772. lap.
- De Ridder R.* Rapport sur la question de l'intemperance. — Bruxelles, 1887. 4. r. 19. lap.
- Sabatier G.* Conseil, de Prud'hommes. Revision de la loi du 7 février 1859. — Bruxelles, 1887. 4. r. 16. lap.
- Saintclette, Ch.* Accidents de travail. Projet d'une proposition de loi. — Bruxelles, 1886. 4. r. 31. lap.
- Assurance collective et générale des ouvriers contre les accidents, Note contre le projet d'une caisse centrale d'assurances collectives et générales, sous le patronage de l'État, avec affiliation obligatoire des patrons. — Bruxelles, 1887. 4. r. 6. lap.
- Statistique de la Belgique.* Population. Recensement général (31. decembre 1880.) Publié par le Ministre d l'Intérieur. — Bruxelles, 1884. Fol. CXXVI + 1032 lap.
- Statistique de la Belgique.* Tableau général du commerce avec les pays étrangers pendant l'année 1885. Publié par le Ministre des finances. — Bruxelles, 1886. 4. r.
- Statistique.* médic le de l'armée belge. Année 1885. — Bruxelles, 1886. 8. r.

FRANCZIAORSZÁG.

- Annales* du commerce extérieur. Année 1887. fasc. 1.6 — Paris, 1887. 8. r.
- Annuaire* de la Société de médecine publique et d'hygiène professionnelle. XIe. année ; 1887. — Paris, 1887. 8. r.
- Annuaire* statistique de la France. Ministère du commerce (Service de la statistique générale de la France) Neuvième année 1886. Paris, 1886.

- Annuaire* de l'économie politique et de la statistique par Mm. Guillaumin, Joseph Garnier, Mce Block 1887. par Maurice Block 44 e année, Paris, 1887. k. 8. r.
- Annuaire* économique de Bordeaux et de la Gironde publié par la Société d'économie politique de Bordeaux pour l'année 1887. (3e année) Bordeaux, 1887. 8. r. 448 lap.
- Barberet, J.* Le travail en France. Monographies professionnelles. Tome II. et III. Paris, 1887. n. 8. r. 466, VIII + 505 lap.
- Biollay Léon* Études économiques sur le XVIII. siècle. Les prix en 1790. Paris, 1886.
- Block, M.* Traité théorique et pratique de statistique. 2 édition.
- Boutmy, E.* Le développement de la constitution et de la société politique en Angle terre. Paris, 1887, 8. r. 348 lp.
- Bulletin* de statistique et de législation comparée. XIe année. Janvier-juillet 1887 — Paris, 1887. 8. r.
- du Conseil supérieur de statistique. N. 2. Deuxième session de 1886 — Paris, 1887, 8 r. (République française. Ministère du commerce et de l'industrie).
- du Ministère de l'agriculture. Documents officiels-Statistique-Rapports. Comptes-rendus de missions en France et à l'étranger. Sixième année. N. 1 (Mars), N. 2 (Mai), N. 3 (Juillet) — Paris, 1887, 8 r.
- du Ministère des travaux publics. Statistique et législation comparée. Année VII, décembre 1886 ; année VIII, janvier-juin 1887 Paris, 1886—87, 8 r.
- Caisse d'épargne* et de prévoyance de Paris, ouverte en novembre 1818. Rapports et comptes-rendus des opérations de la Caisse d'épargne de Paris pendant l'année 1886, présentés à l'assemblée générale des directeurs et administrateurs le 11 mai 1887 — Paris, 1887, 4 r.
- Chemins de fer* Français. France européenne et Algérie. Documents statistiques relatifs à l'année 1884. 1e partie. Lignes d'intérêt général — Paris, 1886, 4 r.
- Claude N.* Rapport fait au nom de la Commission d'enquête sur la consommation de l'alcool en France. Annexes — Paris, 1887, 4 r., avec atlas de statistique graphique dressé sous la direction de M. N. Claude, sénateur, par M. Victor Turquan (Sénat. Session 1887, N. 42. Annexe).
- Compte* général de l'administration civile et commerciale en France et en Algérie pendant l'année 1885. Par le Ministre de la justice. Paris, 1887, 4 r. XXXVIII + 209 lp.
- général de l'administration de la justice criminelle en France et en Algérie pendant l'année 1885. Par le Ministre de la justice Paris, 4 r. LV + 241 lp.
- Coste A.* Les questions sociales contemporaines.
- Daniel A.* L'année politique 1886 Avec un index raisonné, une table chronologique des notes, des documents et des pièces justificatives XIIIe Année Paris, 1887. 8 r. VII + 367 lp.

- Dénombrement* de la population 1886. Paris, 1887, 8 r. 870 lp.
- Documents* statistiques réunis par l'Administration des douanes sur le commerce de la France. Trois premiers mois des années 1885, 1886 et 1887 — Paris, 1887, 8 r.
- Finances*, les-, de la Russie, extraits et documents officiels Paris, 1887, 4 r. 76 lp.
- Foville Alfr.* De : La France Économique, Statistique raisonnée et comparative Année 1887. Paris, 1887, 8 r. VIII + 492 lp.
- Foville Alfred*, de : Études économiques sur la propriété foncière. Paris, 1885, 8 r. 283 lp.
- Foville*, de : Le morcellement. Paris, 1885.
- François, Gustave* : Clearing-Houses et Chambres de compensation — Lille, 1887, 8 r. (Société industrielle du Nord de la France).
- Guillard, E.* Protection et organisation du travail Paris, 1887. 8 r. 111 lp.
- Guyot Y.* La science économique. 2-e édition.. Paris, 1887, 12 r. 551 pag. avec 67 graphiques.
- Isaac A.* Questions coloniales, Constitution et sénatus-consultes. Paris, 1887, 8 r. 206 lp.
- Journal des Économistes.* Revue de la science économique et de la statistique 1887. Paris 1887, n. 8 r.
- Journal* de la Société de statistique de Paris. XXVIIIe année. N. 2-7 (Février-juillet 1887) — Paris, 1887, 8 r.
- Jourdan, Ed et G. Dumont.* Étude sur les écoles de commerce en Allemagne, en Autriche-Hongrie, en Belgique, en Danemark, en Italie, en Roumaine, en Russie, en Suède, en Suisse (l'Europe moins la France) et aux Etats-unis d'Amérique. Paris, 1886.
- Juglar, Clément.* La liquidation de la crise et la reprise des affaires — Paris, 1886. 8 r. (Extrait de l'Economiste français, 6 février 1886)., — Le reprise des affaires en France et à l'étranger — Paris, 1887, 8 r. (Extrait de l'Economiste français des 12 février et 9 avril 1887).
- Lambel, Ch.* Essai sur les réformes nécessaires. Politique. Religion. Société. Paris, 1887. 8 r. 250 lp.
- Mansuy E.* Économique politique; la liquidation sociale; nécessité de réformer l'impôt. Paris. 1887. 12. r., 268 l.
- Mermeix.* La France socialiste.
- Mayer R. & G. Ardaut.* La question agraire. Étude sur l'histoire politique de la petite propriété. Volume I. Paris, 1887. 8. r. 301 lap.
- Molinari G.* Conversations sur le commerce des grains.
- Raffalovich, A.* Le logement de l'ouvrier et du pauvre. Paris, 1887. 8. r., 486 lap.
- Revue.* La-, des banques. Recueil mensuel des institutions de crédit et de prévoyance. Direct. M. E. Fournier de Flaix. Tome V. 1887. Paris, 1887. 8. r.
- Revue* générale d'administration. Ministère de l'intérieur X. année. 1887. 1—12. Paris, 1887. n. 8. r.

- Sainte-Marie*, E. Les slaves méridionaux, dalmates, bulgares, serbes, bosniaques leur origine e leur établissement dans l'ancienne Illyrie. Avec cartes. Paris, 1886. 8. r., 179 l.
- Statistiques coloniales* pour l'année. 1885. Paris, 1887. 8. r., IV. 882 lap.
- Statistique* des pêches maritimes et de l'ostréiculture pour 1885. France et Algérie. Paris, 1887. 8. r., 230 l.
- Statistique* de la production de la soie en France et à l'étranger (16-e Année) Recolte de 1886. Lyon, 1887. 8. r., 36 l. és stat. táblák.
- Statistique* sanitaire. Décès occasionnés par les maladies épidémiques dans les villes de France, en comparaison avec les chiffres de la population et ceux de la mortalité générale ; relevé général dressé pour l'année 1886. Paris, 1887. 8. r., 128 l.
- Wolf Julius*. Le commerce des blés et la concurrence de l'Inde orientale. Traduit de l'allemand par Henry Grandeau. Avec une préface de L. Grandeau. — Paris, 1887. 8. r. IV. + 126 lap.

NAGY-BRITANNIA ÉS IRHON.

- Abstract*. Statistical —, for the several colonial and other possessions of the United Kingdom in each year from 1870. to 1884. London, 1885. 8. r.
- Abstract*, Statistical, for the principal and other foreign countries in each year from 1875 to 1884-85 (as far as the particulars can be stated). Thirteenth number — London, 1886. 8. r.
- Accounts* relating to trade and navigation of the United Kingdom, for each month during the year 1887. Jan — Dec. 1887. London, 1887. 8. r.
- Board* (The) of Trade Journal of Tariff and Trade Notices and Miscellaneous commercial information. Vol. II. n. 9. — London, 1887. 8. r.
- Glen*, W. C. and R. C. : The general orders of the Poor Law Commissioners the Poor Law Board, and the Local Government Board relating to the Poor Law. With notes, tables of statutes, cases and index. London, 1887. 8. r., 1158 l.
- Journal* of the Royal Statistical Society. Vol. L. Part I. II. (March and June 1887) — London, 1887. 8. r.
- Kebbel T. E.* The Agricultural Labourer : A short summary of his position. New edition. London, 1887. 8 r., 270 l.
- Labour Statistics*. Statistical tables and report on Trade Unions. London, 1887. F^o.
- Medley*, George W. Fair Trade Unmasked; or Notes on the Minority Report of the Royal Commission on the depression of trade and industry — London, 1887. 16. r.

- Report The Fifty-Second-*, of the Commissioners of National Education in Ireland. For the year 1885. — Dublin, 1886. 8. r. pag. 39, with Appendix, pag. 362.
- (The Fifty-Third) *Id. id.* For the year. 1886. — Dublin, 1887. 8. r. pag. 39.
- Report Thirtieth Detailed Annual-*, of the Registrar-general of births, deaths, and marriages in Scotland (Abstract of 1884) — Edinburgh, 1887. 8. r.
- (Thirty-second annual) of the Registrar-general on the births, deaths, and marriages, registered in Scotland during the year 1886; and twenty-second annual report on vaccination — Edinburgh, 1887. 8. r.
- Returns*, agricultural-, of Great Britain, with abstract returns for the United Kingdom, British Possessions and Foreign Countries 1885. London, 1885. 8. r.
- Rules and Regulations* of the Commissioners of National Education in Ireland. June, 1887. — Dublin, 1887. 8. r. pag. 174. with Appendix.
- Schmidt Herm.* The silver question in its social aspect. An inquiry into the causing depression of trade, and the present position of bi metallic controversy. London, 1886. 8. r., 93 lap.
- Statement.* Annual-, of the navigation and shipping of the United Kingdom for the year 1886. — London, 1887. 4. r. VIII + 375 l.
- Turner, C. J. Ribton.* A history of Vagrants and Vagrancy and beggars, and begging. London, 1887. 8. r., 734 lap.
- University College*, London. Calendar. Session MDCCCLXXXV-LXXXVI — London, 1885. 8. r. pag. 368. + LXXXVI.
- Year-Book.* The Statesman's-, statistical and historical annual of the States of the civilised world for the year 1887. edited by J. Scott Keltie. Twenty-fourth annual publication. — London, 1887. 16. r. XX + 976 lap.

NÉMÉTORSZÁG.

- Adler G.* Die Grundlagen der Karl Marx'schen Kritik der bestehenden Volkswirtschaft.
- Aktiengesellschaften*, Die sächsischen—, Herausg. von R. Börner. Dresden, 1887. 300 lap.
- Almanach* de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1887. Cent-vingt-quatrième année — Gotha, 1887. 24. r.
- Annalen* des Deutschen Reichs f. Gesetzgebung, Verwaltung u. Statistik. Staatswissenschaftl. Zeitschrift u. Materialiensammlung. Unter mitwirkg. v. O. Frh. v. Aufsess, Dr. L. v. Bilinski, F. Boccius u. s. w. Herausg. v. Georg Hirth u. Max Seydel. Jahrg. 1886. München, 1886. n. 8. r.

- Augsburg, G. D.* Der Niedergang der Preise und die Währungsfrage. Bremen, 1886. n. 8. r. 105 lap.
- Baernreither J. M.* Die englischen Arbeiterverbände und ihr Recht I. Bd. Tübingen, 1886. n. 8. r. XII. + 450 l.
- Barth Th.* Amerikanisches Wirtschaftsleben. Berlin, 1887. n. 8. r., 32 lap.
- Beiträge zur Morbiditäts-Statistik Bayern.* III. Morbiditäts-Statistik von Oberfranken vom Jahre 1884. Bearbeitet von Dr. Jos. G. Egger. IV. Morbiditäts-Statistik von Unterfranken vom Jahre 1884. Bearbeitet von Dr. Gr. Schmitt — München, 1887. 8. r. (Beilagenheft zur Zeitschrift des h. b. statistischen Bureau. Jahrgang 1887).
- Bericht des Medicinal-Inspectorats* über die medicinische Statistik des Hamburgischen Staates für das Jahr 1886. — Hamburg, 1887. 4. r.
- Beiträge zur Statistik der öffentlichen Armenpflege im Königreich Württemberg.* Herausgegeben von dem K. Ministerium des Innern. Stuttgart, 1887. 4. r. 123. lap.
- Beiträge zur Statistik der Stadt Frankfurt am Main.* Herausgegeben von der Statistischen Abtheilung des Frankfurter Vereins für Geographie und Statistik. Band V. Heft. 1. — Frankfurt A. M. 1886. 4. r.
- Beiträge zur Socialstatistik I.* Heft. Neeffe M. Ermittlungen über die Lohnverhältnisse Breslau. Breslau, 1887. 8. r., 100 l.
- Beiträge zur Statistik des Grossherzogthums Hessen.* Herausgegeben von der Grossherzoglichen Centralstelle für die Landesstatistik. 28. Band, 1. Heft — Darmstadt. 1887. 4. r.
- Beiträge zur Statistik d. Königr. Bayern* 52. Heft. Die Ergebnisse d. Unterrichtsstistik im Königreich Bayern f. d. Schulj. 1884/85. Bearb. von C. Rasp. München, 1887. n. 8. r., 229 l.
- Beiträge zur Statistik Mecklenburgs,* vom Grossherzoglichen statistischen Bureau zu Schwerin. Zehnter Band, Viertes Heft. — Die Berufszählung vom 5. Juni 1882. im Grossherzogthum Mecklenburg-Schwerin. — I. Die Gewinnung und Bearbeitung des Urmaterials nebst Anlagen. — II. Ergebnisse der Berufsstatistik. Von Dr. W. Stieda. — III. Uebersichten. — Schwerin. 1887. 4. r.
- Beloch, Prof. Dr. Jul.* Historische Beiträge zur Bevölkerungslehre I. Band. Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt. Leipzig, 1886. n. 8. XVI. 520 lap.
- Bericht, Sechsfundfünfzigster,* der beiden Verwaltungskörper der Ludwigs-Eisenban-Gesellschaft in Nürnberg. — Die Rechenschaft über die Geschäftsführung im Jahre 1886 und die Verhandlungen der Generalversammlung vom 2. März 1887 enthaltend. — Nürnberg, 1887. 4. r.
- Bericht, statistischer,* — über den Betrieb der königl. bayerischen Verkehrsanstalten im Verwaltungsjahre 1885. nebst Nachrichten über den Eisenbahnneubau. München, 1887 n. 4. r., V+167 l. nebst XXXI. Beilagen auf 270 S.

- Bericht*, statistischer-, über den Betrieb der unter königl. sächs. Staatsverwaltungs stehenden Staats- u. Privat-Eisenbahnen, mit Nachrichten über Eisenbahn-Neubau im Jahre 1886. nebst Nachweisung etc. Dresden, 1887. 4. r., VIII+364 r., 77 lap.
- Bericht*, über den Handel und die Industrie von Berlin im Jahre 1886. Berlin, 1887. Fol. 183 lap.
- Bewegung*, Die- der Bevölkerung und die medizinische, sowie geburts-hilffliche Statistik im Grossherzogthum Baden für das Jahr 1885. Karlsruhe, 1886. n. 8. r., 56 lap.
- Blinden-, Idioten- und Taubstummenbildungswesen*. Beiträge zur Heilpädagogik in zwanglosen Ausgaben. Herausg. von H. Merle, G. Segelmann, H. Söder. Band I. — Statistische mittheilungen über den Stand der Blindenbildung in den nicht deutsch redenden Ländern — etc. Norden, 1887. 8. r., X+376 l.
- Block, Maurice*. Kleines Handbuch der National-Oekonomie oder Volkswirtschaftslehre nach der 5 franz. Aufl. bearb. v. A. von Kaven. Aachen, 1886. 8. r., VIII+112 lap.
- Brachelli, H. F.* Statistische Skizzen der europäischen und amerika-nischen Staaten nebst den auswärtigen Besitzungen der ersteren. Abtheilung I. II. Leipzig, 1887. n. 8. r. IV+320 lap.
- Brakenhausen F.* Finanz- und socialpolitisch Vorschläge. Berlin, 1887. n. 8. r., 46 lap.
- Brennende Fragen* zum Bau- und und Betrieb der Wasserstrassen Nach den Ergebnissen auf dem ersten internationalen Binnen-schiffahrts-Congress zu Brüssel dargestellt v. Berth. Stahl. Wies-baden, 1886. n. 8. r., VIII+234 l. és 19 tábla.
- Breslauer Statistik*. Herausge. vom statistischem Amt der Stadt Breslau. Serie X. Breslau, 1887. n. 8. r., 376 l. és grafic. táblák.
- Brocmel*, Bericht über die Verhandlungen des 22-sten Congresse deutscher Volkswirthe in Nürnberg.
- Bücher, Karl*. Die Bevölkerung von Frankfurt a. M. im XIV. und XV. Jahrhundert. Socialistisch Studie. Band I. Tübingen, 1886.
- Bütow, O.* Die Lösung der socialen Frage I. Theil. Der Rassenur-sprung d. gesellschaftl. Frage. Berlin, 1887. n. 8. r., X+296 l.
- Carnegie, A.* America ein Triumph der Democratie. Autoris. deutsche Ausgabe. Leipzig, 1886. 8. r., XI+458 l.
- le triomphe de la democratie ou l' Amerique depuis 50 ans. Traduit de l'anglais par Jules Combe 5 ed. Zürich, 1886. 8. r., V+431. l.
- Charité-Annalen* Jahrg. XII. für 1885. I. Statistik, bearbeit. von Mehlhausen. Berlin, 1887. n. 8. r., 126 l. és táblák 4. r.-ben.
- Eger, E.* Das Gesetz über die Enteignung von Grudeigentum vom 11. Juni 1874. Erläutert mit Benutzung der Akten d. kgl. preussischen Ministeriums d. öffentl. Arbeiten. Band I. Breslau, 1887. n. 8. r., XX+492 l.
- Ergebniss*, Das-, der Volkszählung vom 1. Dezember 1885 im Gross-herzogthum Sachsen-Weimar, im Herzogthum Sachsen-Altenburg und in den Fürstenthümern Schwarzburg-Sondershausen, Schwarz-

- burg-Rudolfstadt, Reuss Aelterer Linie und Reuss Jüngerer Linie. Herausgegeben vom Statistischen Bureau vereinigter Thüringischer Staaten zu Weimar. — Weimar, 1887. 4. r.
- Ergebnisse*, Die-, der Volkszählung vom 1. December 1885 in der Stadt Leipzig. Bearbeitet im statistischen Amt der Stadt Leipzig. I Theil. Sonderabdruck aus dem städtischen Verwaltungsbericht für das Jahr 1885 — Leipzig, 1886. 8. r.
- Ergebnisse* der Zivil-, und Strafrechtspflege und Bevölkerungsstand der Gerichtsgefängnisse und Strafanstalten des Königreichs Bayern im Jahre 1885 — München, 1887. 4. r.
- (Die) der Unterrichts-Statistik im Königreich Bayern für das Schuljahr 1884/85. LII Heft der Beiträge zur Statistik des Königreichs Bayern. Herausgegeben vom Königl. statistischen Bureau mit textlicher Bearbeitung von dessen Vorstand Karl Rasp — München, 1887. 4. r., 230 lap.
- Erhebungen* über die Lage des Kleingewerbes im Amtsbezirk Adelsheim, 1885. Veranaltet durch das grossherz. Ministerium des Innern Karlsruhe, 1887. n. 8. r., XII+431 l.
- über die Lage des Kleingewerbes im Amtsbezirk Mannheim 1885 veranstaltet durch das grossherz. Ministerium des Innern. Karlsruhe. 1887. n. 8. r., XII+367 l.
- Felix, Ludw.* Der Einfluss der Sitten und Gebräuche auf die Entwicklung des Eigenthums. Leipzig, 1886. 8. r., XI+462 l.
- George, H.* Schutz oder Freihandel. Deutsch von F. Stöpel. Berlin, 1887. 8. r., IX+300 l.
- Gierke, O.* Prof. Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung. Berlin, 1887. n. 8. r., LIV+1024 l.
- Glackenmayer, L.* Die Creditvereine nach Schulze-Delitzsch u. d. Darlehnskassen nach Raiffeisen. Hannover, 1887. 8. r. 66 lap.
- Gotheim*, Statistik der oberschlesischen Berg u. Hüttenwerke für das Jahr 1886. Kattowitz, 1887 4. r., XXIV+69 lap.
- Handels-Archiv*, Deutsches-Zeitschrift für Handel u. Gewerbe Herausgeg. im Reichsamte des Innern. Erster Theil: Gesetzgebung u. Statistik. Jahrgang 1885. Juli — December. Berlin, 1885.
- Handelsmarine*, Die-, der Provinzen Pommern, Ost- und Westpreussen im Anfange des Jahres 1887 Zusammengest. von F. Schwartz u. O. Langerhanns XXXI. Jahrgang. Stettin, 1887. 8. r., 79 lap.
- Hübner's, O.* Geographisch-statist. Tabellen aller Länder der Erde. Herausg. v. F. v. Juraschek. Jahrg. 1887. Frankfurt a/m, 95 lap.
- Statistische Tafel aller Länder der Erde 36 Aufl. für 1886. Herausgeg. v. F. v. Juraschek. Frankfurt a/m, 1887. n. Fol.
- Jäger E.* Die Argrarfrage d. Gegenwart. Socialpolit. Studien. 3. Abth. Berlin, 1887. 8. r., VII+539 lap.
- Jahrbuch* für Bremische Statistik. Jahrgang 1886. Zur Statistik des Schiffs- und Waarenverkehrs im Jahre 1886. Bremen, 1887. 8. r.
- Jahrbuch* für Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirthschaft im Deutschen Reich. Herausg. v. Gustav Schmoller XI. Jahrgang Heft 1—4 Leipzig, 1887. 8. r.

Jahrbuch, statistisches, für das Deutsche Reich. Herausg. von kais. statistischen Amt. Jahrgang VIII 1887 Berlin, 1887. n. 8. r., VIII+207 l. és 4 graf. tábl.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, gegründet von Bruno Hildebrand herausgegeben von Dr. Johannes Conrad. Neue Folge XIII. Band, Jena, 1886.

— Band XIV Heft 1—6; Band XV, Heft 1 — Jena, 1887. 8. r.

Jahrbücher, Preussische, Herausgegeben von H. v. Treitscke u. H. Delbrück Jahrg. 1886, (Band 57 u. 58) Berlin, 1886. n. 8. r.

Jahresbericht des Frankfurter Vereins für Geographie und Statistik. Fünfzigster Jahrgang 1885-86. Herausgegeben von Dr. Friedreich Clemens Ebrard — Frankfurt, 1887, 8. r.

Justizstatistik, Deutsche-, Bearbeitet vom Reichjustizamt Jahrg. III. Berlin, 1887. n. 8. r., VIII+291 l.

Kalender und Statistisches Jahrbuch für das Königreich Sachsen pro 1888. Herausg. Vom Ministerium des Innern. Dresden, 1887. 8. r., 91+261 l.

Küttner W. Die Eheschliessungen im Königreiche Sachsen mit besonderer Berücksichtigung des Bergmannstandes. Ein Beitrag zur mathematischen Statistik. Im Auftrage des Königlich Sächsischen Ministerium des Innern. Mit neun in den Text gedruckten Figuren und vier lithographirten Tafeln — Dresden, 1886. 4. r.

Lohaus, L. Die Wahlen für den Deutschen Reichstag von 1871 bis 1887. n. 8. r.

Magnus, H. Die Jugendblindheit. Klinisch-statistische Studie über die in den ersten 20. Lebensjahren auftretenden Blindheitsformen. Wiesbaden, 1886. n. 8. r., X+148 l. 12 színes tábla és 10 rajz szöveggel.

Marlo, Karl : Untersuchungen über die Organisation der Arbeit oder System der Weltökonomie Zweite Aufl. IV. Band Allgemeiner praktischer Theil der Volkswirtschaft. Tübingen, 1886. n. 8. r., VII+417 lap.

Mittheilungen des statistischen Amtes der Stadt Leipzig. Heft 18. Inhalt: Der Bevölkerungswechsel 1885 und 1886. Unehliche Geburten in den Jahren 1877—1886. Leipzig, 1887. n. 4. r.

Mittheilungen des Statistischen Bureaus der Stadt München. IX. Band, 2 Heft. Bericht über die Ergebnisse der Volkszählung vom 1. December 1885 in München. Zweiter Theil. Ergebnisse der Häuser- und Wohnung-Zählung. Die Anwesenden Gebäude und Wohnungen nach Distrikten und Bezirken, Strassen und Plätzen, Stockwerken Zimmerzahl, Inwohnerzahl und Mithpreisen — München, 1887. 4. r.

Mittheilungen des statistischen Bureaus der Stadt Köln, Heft 1. Die offene Armenpflege während der Jahre 1884 u. 1885. Köln, 1887 n. 4. r., 56 lap.

Mittheilungen d. Oekonom. Gesellschaft im Königreich Sachsen 1886—1887. Dresden, 1887. 8. r., XV+278 l.

- Monatshefte* zur Statistik des Deutschen Reichs. Herausgegeben vom Kaiserlichen Statistischen Amt. Jahrgang 1887. Januar—December. — Berlin, 1887. 4. r.
- Myrbach* Die Besteuerung der Gebäude und Wohnungen in Oesterreich u. deren Reform. Tübingen, 1886. 8. r. IV. + 287 lap.
- Nachrichten*, Statistisch-, von den Eisenbahnen des Vereines Deutscher Eisenbahn Verwaltungen für das Rechnungs-Jahr 1885. Herausgegeben von der geschäftsführenden Direction des Vereines XXXVI. Jahrgang. Berlin, 1887. Fol.
- Neumann-Spallart*. Dr. F. X. von; Uebersichten der Weltwirtschaft Jahrgang. 1883—84. Stuttgart, 1887. 8. r. 574 lap.
- Neumann J. & E. Freystadt* Jahrbuch der Berliner Börse 1886—87. Herausgegeben von der Redaction des »Berliner Actionär« Berlin, 1886.
- Oberwinder, Heinr.* Sozialismus und Sozialpolitik. Ein Beitrag zur Geschichte der sozialpolitischen Kämpfe unserer Zeit. Berlin, 1887. 8. r. 163 lap.
- Peters, K.* Deutsch-national. Kolonialpolitische Aufsätze, Berlin, 1887. 8. r. 186 lap.
- Preussische Statistik* (Amtliches Quellenwerk). Herausgegeben vom Königl. Statistischen Bureau in Berlin. LXXXVII. — Die Sterblichkeit nach Todesursachen und Altersklassen der Gestorbenen sowie die Selbstmorde und Verunglückungen in preussischen Staate während des Jahres 1884. — Berlin, 1887., 4. r.
- Quetsch, F. H.* Das Verkehrswesen am Mittelrhein im Altertum. Mainz, 1887. 8. r. 45 lap.
- Rechenschaftsbericht* (Achtundfünfzigster) der Lebensversicherungsbank für Deutschland. Für das Jahr 1886 — Gotha, 1887, 4. r.
- Reichshaushalts-Etat* für das Etatsjahr 1887—88. nebst Anlagen — Berlin, 1887. 4. r.
- Repertorium* der in sämtlichen Publikationen des königl. sächs. statistischen Büreaus von 1831 bis 1886. behandelten gegenstände. Zusammengest. im statist. Bureau des kgl. ministerium des Innern. Dresden, 1886. n. 8. r. 122 lap.
- Roscher, W. und R. Zannasch.* Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung Dritte Aufl. Leipzig, 1885. 459 lap.
- Rüdiger*, Die Concessionirung gewerblicher Anlagen in Preussen. Berlin, 1886. 8 r. XXVII. + 452 lap.
- Saling's* Börsenpapiere II. (financieller) Theil 11 Aufl. Bearbeitet von W. L. Hertslet. Berlin, 1887. 8. r. 1068 lap.
- Schiller dr.* Beitrag zur Statistik der Vitalität der Neugeborenen im Regierungsbezirk Breslau während der Jahre 1876—1885. Breslau. 1887. 8. r. 24. lap.
- Seifert, W.* Zur Währungs-Frage in Deutschland. Dresden, 1887. n, 8. r. 48 lap.
- Soethbeer, Dr. Heinr.* Die Stellung der Socialisten zur Matthusschen Bevölkerungslehre. Berlin, 1886. 4. r. 117 lap.

- Soetbeer Ad.* Graphische Darstellungen in Bezug auf die Silberfrage. Angefertigt auf Grund der zweiten vervollständigten Ausgabe der Materialien zur Erläuterung und Beurteilung der wirtschaftlichen Edelmetallverhältnisse und der Währungsfrage, auf Veranlassung des Vereins zur Wahrung der wirtschaftlichen Interessen von Handel und Gewerbe. — Berlin, 1886, 4. r.
- Spencer, H.* Die Principien der Sociologie. Deutsch von B. Vetter. 2 Bände. Stuttgart, 1887. n. 8. r. X. + 516 lap.
- Statistik* über den Verkehr auf den Kanälen u. auf der Mosel in Elsass-Lothringen im Jahre 1886. Strassburg, 1887. Fol. VIII. + 25 lap.
- Statistik d. Güterbewegung* auf deutschen Eisenbahnen, nach Verkehrsbezirken geordnet 21. Band, Jahrg. 1887. Berlin, 1887. Fol.
- Statistik, Breslauer* —, X. u. XI. Série, Breslau, 1887. 4. r.
- Statistik* der zum Ressort des Königlich Preussischen Ministeriums des Innern gehörenden Straf- und Gefangen-Anstalten pro 1. April 1885—86. Berlin, 1887, 4. r.
- Statistik des Deutschen Reichs.* Herausgegeb. v. Kaiserl. Statist. Amt. Neue Folge. Band 23, 24. und 25. Berlin, 1887. Fol.
- Statistik des Hamburgischen Staates.* 14 Heft 1 Abth. Die Volkszählung v. 1 Dezember 1885. Hamburg, 1887. 4. r. II. + 129 lap.
- Steinmann-Bucher, Arnold:* Die Nährstände und ihre zukünftige Stellung im Staate II. Aufl. Berlin, 1886. 8. r. 285 lap.
- Streich, T. F.* Uebersichtskarte der Taubstummenanstalten des Deutschen Reichs, Oesterreichs, der Schweiz, Belgiens u. Holland. Mit 7 Seiten Text zur Geschichte u. Statistik des Taubstummenwesens Esslingen, 1887. 4. r.
- Tönnies, F.* Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Kommunismus und des Socialismus als empirischer Kulturformen. Leipzig, 1887. n. 8. r. XXX. + 294 lap.
- Verwaltungsbericht* des Rathes der Stadt Leipzig für das Jahr 1885—Leipzig, 1887, 8. o.
- Vierteljahrschrift* für Volkswirtschaft, Politik u. Kulturgeschichte Herausg. v. Dr. Ed. Wiss, Unter Mitw. v. K. Biedermann, E. Blau, M. Block etc. 24 Jahrg. 1887. Heft 1—12. Berlin, 1887. n. 8. r.
- Wachenhusen, O.* Neue Untersuchungen über Ursprung, Wesen und Fortbestand der Grundrente. Leipzig. 1887. 8. r. 199 lap.
- Wobeser, O. v.* Statistik der Prov. Schleswig-Holstein im Rahmen des Deutschen Reichs u. Preussens. Nach amtl. Quellen bearbeitet. Altona, 1887. 8. r. VIII. + 200 lap.
- Worthmann L.* Die deutschen Kolonien in Westafrika. Schweidnitz, 1887. 4 r. 42 lap.
- Wucher, der* —, auf dem Lande Berichte und Gutachten veröffentlicht vom Verein für socialpolitik Leipzig, 1887. n. 8. r. XII. + 354 lap.
- Zeitschrift für deutsche Volkswirtschaft.* Organ des Vereins f. deutsche Volkswirtschaft. Herausg. v. R. Schück. Red. Dr. Frd. Horn. Jahrg. 1887. Berlin, 1887. n. 8. r.
- Zeitschrift des königl. bayerischen statistischen Büreaus.* Redig. von C. Rasp. Jahrg. XIX. 1887. N. 1. 2. München, 1887. 4. r.

- Zeitschrift d. königl. preussischen statistischen Bureaus* Herausg. v. E. Blenck. XXVII. Jahrg. 1887. 1. u. 2. Heft. Berlin, 1887. gr. 45. 224 lap.
- Zeitschrift der königl. sächsischen statistischen Bureaus* Redig. von Dr. Vict. Böhmert, XXXII. Jahrg. 1887. Dresden 1887. 4. r.
- dtto. Supplement-Heft. Statistische Mittheilungen üb. die Grundstücken-Zusammenlegungen im Königr. Sachsen vom Jahre 1833 bis 1887. Dresden, 1887. 4. r. 124 lap.
- Zusammenstellung der Ergebnisse der v. d. Vereins-Verwaltungen in der Zeit v. 1. October 1884. bis dahin 1885. m. Eisenbahn-Material angestellten Güter Proben.* Wiesbaden, 1887. Fol. X. + 65 lap. m. 29 Taf.

OLASZORSZÁG.

- Actes du premier Congrès international d'anthropologie criminelle. Biologie et sociologie* (Rome, Novembre 1885, — Rome, 1886 — 1887, 8. r.
- Actes du Congrès pénitentiaire international de Rome.* Novembre 1885. Publiés par les soins du Comité exécutif. Tome premier — Rome, 1887, 8. r. pag. VII+769.
- Agricoltura e bestiame* — Roma, 1887, 8. r. pag. XXVIII. 47. (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Direzione generale dell' agricoltura).
- Annali del Consiglio delle tariffe delle strade ferrate.* 1886. — Roma, tip. Eredi Botta, 1886. 8. r.
- del credito e della previdenza. Anno 1887. Modello di bilancio per le Società di assicurazione in esecuzione dell'articolo 177 del Codice di Commercio — Roma, tip. Eredi Botta, 8. o. (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Divisione industria, commercio e credito).
- dell'industria e del commercio 1887. Atti del Consiglio dell'industria e del commercio. Sessione straordinaria del 1886 — Roma, 1887, 8. o. (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Divisione industria commercio e credito).
- dell'industria e del commercio. 1887. Commissione centrale dei valori per le dogane. Sessione 1886—1887 — Roma, 1887, 8. r. (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Divisione industria, commercio e credito).
- id. id. L'industria della soda in Germania. Relazione di Luigi Gabba — Roma, — tip. 1887, 8. r. pag. 28. (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Divisione industria e commercio).
- di agricoltura. 1887. N. 122, 123, 125, 126, 127, 128 — Roma, 1887, 8. r.

- 122. Cisterne ed acque piovane — 123. Atti della Commissione consultiva per la pesca. Sessione febbraio 1887 — 125. I libri genealogici del bestiame rurale — 126. Zootecnia. Provvedimenti a vantaggio della produzione equina nell'anno 1886 — 127. Atti della Commissione incaricata di studiare i metodi intesi a combattere la peronospora della vite — 128. Istruzioni pratiche per conoscere e combattere la peronospora della vite.
- di statistica. Serie IV, n. 9, 10, 11 e 12 — Roma fratelli Bencini, 1887. 8. r. (Ministero d'agricoltura, industria e commercio. Direzione generale della statistica).
- Annuario del Ministero delle finanze del regno d'Italia. Anno XXV (Anni 1886—1887). Statistica finanziaria* — Roma, 1887, 8. r.
- meteorologico italiano, pubblicato per cura del Comitato direttivo della Società meteorologica italiana. Anno II, 1887 — Torino, 1887, 16. r. VIII 264. l.
- statistico italiano. Anno 1886 — Roma, 1887, 8. r., pag. CCLXXXV, 1102 l.
- Atti dalla Cassa nazionale di assicurazione per gli infortuni degli operai sul lavoro. Verbale della seduta del 5 maggio 1887 del Consiglio superiore* — Milano, 1887, 8 r.
- Bilancio tecnico del Monte pensioni per gli insegnanti pubblici elementari* — Roma, 1887, 4. r. (Amministrazione della Cassa dei depositi e prestiti presso la Direzione generale del Debito Pubblico).
- Bollettino consolare* pubblicato per cura del Ministero per gli affari esteri di S. M. il Re d'Italia. Vol. XXIII., Fasc. I—VI. (gennaio-giugno 1887) — Roma, 1887, 8. r.
- Bollettino di legislazione e statistica doganale e commerciale. Anno IV. 1° semestre. Roma, 1887. 8. o.* (Ministero delle finanze. Direzione generale delle gabelle).
- Bollettino di notizie commerciali. Pubblicazione settimanale. 1887 N. 1031* — Roma, 1887, 4. r. (Ministero di agricoltura industria e commercio).
- Bollettino mensile delle situazioni dei conti degli Istituti d'emmissione, del cambio dei biglietti di Banca ed a responsabilità dello Italo e delle operazioni delle stanze di compensazione. Anno XVIII. (1887) n. 14* — Roma, 1887, 8. r.
- Bollettino ufficiale delle Società per azioni. Anno V. (1887), n. 926* Roma, 1887, 8. r. (Ministero di agricoltura, industria e commercio).
- Bollettino ufficiale della proprietà industriale, letteraria ed artistica. Pubblicazione quindicinale. Anno IV. (1887), n. 1—12* — Roma 1887, 4. r. (Ministero di agricoltura, industria e commercio).
- Bove Giacomo. Relazione intorno al Congo-Genova, 1887, 8. r.*
- Bruscagli Rodolfo. Le privative industriali in Italia durante il periodo 1876—86, Appunti statistici* — Roma, 1887, 8. r. (Ministero di agricoltura, industria e commercio).
- Caprarò, T. Sulla questione sociale. cenni. Bassano, 1887 8. r. 366. lap.*
- Casse di risparmio. Anno III. Bollettino del 1° semestre 1886* — Roma, 1887, 8. r. (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Divisione industria, commercio e credito).

- Compagnia Reale delle Ferrovie Sarde. Esercizio 1886. Relazione e bilancio presentati dal Consiglio di amministrazione all'assemblea generale degli azionisti, tenutasi in Roma il 10 marzo 1887 — Roma, 1887, 4 r.*
- Ferraris, Carlo F., La statistica nelle università e la statistica delle università. Verona, Padova 1886.*
- Fondaria La- Compagnia italiana di assicurazioni a premio fisso sulla vita e contro i casi fortuiti. Resoconto delle operazioni dell'esercizio 1886, presentato all'assemblea generale ordinaria degli azionisti dell'11 maggio 1887 — Firenze, 1887, 4. r.*
- *Id. contro l'incendio, l'esplosione del gas, del fulmine e degli apparecchi a vapore. Resoconto delle operazioni dell'esercizio 1886 presentato all'assemblea generale degli azionisti del 10 maggio 1887 — Firenze, 1887, 4. r.*
- Gabba, C. F. Intorno ad alcuni più generali problemi della scienza sociale: conferenze nella scuola di scienze sociali in Firenze III. Serie. Bologna 1887 8. r. VII+189 lap.*
- Giornale degli economisti, diretto dal dottore Alberto Zorli. Vol. II, fasc. 1-4 — Bologna, 1887, 8. r.*
- Guffanti, A. La crisi e la questione agraria; cause e rimedi: considerazioni di un agricoltore, Genova 1887 16. r. 170. lap.*
- Imposta sui redditi di ricchezza mobile. Accertamenti eseguiti per gli anni dal 1878 al 1885 — Roma, 1887, 8. r. (Ministero delle finanze, Direzione generale delle imposte dirette e del catasto).*
- Italia. Società d'assicurazioni marittime, fluviali e terrestri in Genova. Assemblea generale degli azionisti tenuta il 4 giugno 1887. Anno XV — Genova, 1887, 4. r.*
- Magliani Agostino (ministro delle finanze). Esposizione finanziaria fatta alla Camera dei deputati nella tornata del 19 dicembre 1886 — Roma, 1887, 8. r.*
- Marescotti, A. La legislazione sociale e le questioni economiche. Milano, 1887 8 r. XIII + 271 lap.*
- Mayor, Edmondo. Sull'assistenza diplomatica e consolare al commercio all'estero. Studio — Roma, 1887, 8. r. (Estratto dal Bollettino consolare. Vol. XXII, fasc. 11-12 (Nov.-dic. 1886) con aggiunte)*
- Memorie descrittive della carta geologica d'Italia. Vol. III — Fabri A. Relazione sulle miniere di ferro dell'isola d'Elba. — Roma, 1887, 8. r., XI, 162 l., con atl. in f.*
- Monterumici Domenico. Note statistiche sul circondario di Monza — Treviso, 1886, 8. r., con 2 carte graf.*
- Movimento commerciale del regno d'Italia nell'anno 1886 — Roma, 1887, 4. r., IX, 548 l. (Ministero delle finanze. Direzione generale delle gabelle).*
- *della navigazione nei porti del regno nell'anno 1886 — Roma, 1887, 4. r., XII, 485 l.*
- *degli infermi negli ospedali civili del Regno. Anno 1884 — Roma, 1886, 8. r.*
- Movimento dei prezzi di alcuni generi alimentari dal 1862 al 1885. Direzione generale della statistica, Roma 1886 XLVIII + 106 lap.*

Notizie intorno alle condizioni dell'agricoltura. I conti culturali del frumento — Roma, 1887, 8. r. (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Direzione generale dell'agricoltura).

Occioni-Bonaffons G. Guida del Friuli — I. Illustrazione del comune di Udine — Udine, 1886, 8. r., XIX, 482, lap és 10 tabl.

Relazione della Direzione generale delle imposte dirette e del catasto per l'esercizio finanziario 1885—86 — Roma, 1887, 4. r.

— e rendiconti consuntivi dell'amministratore della Cassa dei depositi e prestiti per l'esercizio finanziario dal 1. luglio 1885 al 30 giugno 1886 — Roma, 1887, 4. r. (Amministrazione della Cassa dei depositi e prestiti presso la Direzione generale del Debito pubblico).

— sul movimento economico della provincia di Napoli, compilata per cura della Commissione e dell'ufficio di statistica. Anni XII, XIII e XIV — Napoli, 1887, 8. r.

— sull'andamento degli Istituti di emissione nel 1885, presentata dal ministro di agricoltura, industria e commercio (Grimaldi) di concerto col ministro delle finanze (Magliani) nella seduta del 19 aprile 1887 — Roma, 1887, 4. r. (Atti parl. Legisl. XVI, 1 Sess. 1886—87).

Rescontedel Comitato pel Consorzio di mutuo soccorso fragli agenti della società italiana per le strade ferrate Meridionali. Gestione del 1885 — Firenze, 1887, 4. r.

Risultati generali della statistica dei bilanci comunali e dei provinciali per l'anno 1885, confrontati con quelli degli anni precedenti (Extratto dalla Gazzetta Ufficiale de Regno del 25 maggio 1887, u. 122) — Roma, 1887, 8. r.

Risultati dell'inchiesta sulle condizioni igieniche e sanitarie nei comuni del regno. vols. I-III Roma 1886. (Die Erhebung über die öffentlichen Gesundheitsverhältnisse in Italien).

Rivista della beneficenza pubblica e della istituzioni di previdenza. Anno XV. (1887). N. 1—6 — Roma, 1887, 8. r.

Santangelo Spoto Ippolito. Le assicurazioni vita e il loro movimento in Italia — Parte 1. Le assicurazioni sotto l'aspetto economico Palermo 1887, 8. r.

Situazione al 31 dicembre 1886 della Cassa depositi e prestiti e delle gestioni annesse — Roma 1887 4. r. (Amministrazione centrale della Cassa dei depositi e prestiti presso la Direzione generale del Debito pubblico).

Società italiana per le strade ferrate Meridionali. Esercizio della rete Adriatica. Assemblea generale ordinaria del 15 giugno 1887. Relazione del Consiglio d'amministrazione — Firenze 1887, 4. r.

Statistica giudiziaria civile per il 1885 — Roma, 1887, 8. r.

Statistica giudiziaria penale per il 1885 — Roma, 1887, 8. r.

Statistica elettorale politica. Elezioni generali politiche 23—30 maggio 1886 — Roma, 1887, 8. r. XLI. 71 lap és 1 tab.

Statistica della emigrazione italiana anno 1886. Roma 1887 4. r. XLV + 108 lap.

- Statistica* delle tasse comunali applicate negli anni 1881—84. Roma 1886. XXXVII. + 473 lap.
- Supino, Cam.* Il Capitale nell' organismo economico e nell' economia politica. Milano 1886, 8 r. 134 lp.
- Tabella* esplicativa per l'esercizio finanziario 1886—87, approvata col regio decreto del 6 giugno 1887, (serie 3-a) — Roma, 1887, 4 r. (Ministero del tesoro).
- delle industrie soggette alla verificaione periodica di pesi, misure e strumenti da pesare, di cui gli esercenti debbono essere proovisti per le transazioni dei loro affari — Roma, 1887, 4 r. Ministero di agricoltura, industriae commercio.)
- Tasse* sugli affari. Dati statistici relativi alle riscossioni fatte nell' esercizio dal 1 del luglio 1885 al 30 giugno 1886 — Roma, 1887, 8 r.
- Tavole* statistiche degli ospedali dell'Ordine dei Santi Maurizio e Lazzaro nel quinquennio 1880—84 — Torino, 1887, 4 r. 70. lap.
- Zammarano ! Lorenzo.* L'intrapresa delle assicurazioni — Torino, 1887, 8 r.

OROSZORSZÁG.

- Cech, Dr. C.* O. Russlands Industrie. Moskau 1885, 8 r. X + 382 lp.
- Commerce* de l'intérieur de la Russie européenne pour l'année 1886 et janvier, février et mars 1887 — St-Pétersbourg, 1887, 4 r. (Imprimé en russe).
- Jahrbuch*, Statistisches —, des russischen Kaiserreichs. Reihe III. Heft 15. H. Kaufmann. Russische Finanzstatistik für die Jahre 1862—84. St.-Pétersbourg 1886, n. 8 r. VII + 417 lp.
- Journal* du Ministère des finances de Russie, 1887. n. 5—29 — St.-Pétersbourg, 1887, 40. (Imprimé en russe).
- Klaus A.* Unsere Kolonien. Studien und Materialien zur Geschichte und Statistik der ausländischen Kolonisation in Russland. Aus dem Russischen übersetzt von J. Töws. Odessa 1887, gr. 8. r., VIII — 336 S. und 163 S. Beilagen.
- Relation* statistique sur l'exportation des marchandises russes pendant les années 1869—86. — St-Pétersbourg, 1887, 16. r. (Imprimé en russe).
- statistique sur l'exportation des marchandises étrangères pendant les années 1869—86. — St-Pétersbourg, 1887, 16. r. (Imprimé en russe)
- Russische Revue.* Vierteljahrsschrift für die Kunde Russlands. Herausgegeben von R. Hammerschmidt XVI. Jahrg. 1887, St.-Petersburg, 1887, 8. r.
- Schmidt-Warneke* Prof. Die Eigenthumsfrage der Neuzeit. Von soziologischen Gesichtspunkte. Reval, 1887, u. 8. r. 70 l.

ROMANIA.

- Miscarea Populatiunii din Romania in anul 1885* (Mouvement de la population de Roumanie pendant l'année 1885) — Bucuresci, 1887, 4r. (Ministeriul Agr., Ind., Comerc. si Domenielor).
Statistica judiciara din Romania pe anul 1882 — Bucuresci, 1886, 4r.
 — *medicla din Regatul Român pe anul 1881*. Lucrata dupe schiintele oficiale de sectiunea statistica din Directiunea generala a serviciului sanitar. — Bucuresci, 1886, 4r. (Ministeriul Agric., Ind., Comerc. si Domenielor. Oficiul central de statistica).

SVÁJCZ.

- Annalen der Schweizerischen Meteorologischen Central-Anstalt 1885*. Der »Schweizerischen meteorologischen Beobachtungen«. Zweiundzwanzigster Jahrgang. — Zürich, 1887, 4r.
Krümmer J. J. Préavis concernant la question de l'assurance contre la grêle. Publié sur l'invitation du département fédéral, du commerce et de l'agriculture. — Berne, 1887, 8r.
Oncken, Dr. Aug. : Der National-Ökonomie an der Universität Bern. : »Die Maxime faire et laissez passer, ihr Ursprung, ihr Werden. — Bern, 1886. 8. r. 131 l.
Rapport (XXXII annuel) de la Direction de la Caisse hypothécaire du Canton de Fribourg. 1886 — Fribourg, 1887, 4r.
Statistik, Schweizerische—. Lief. 67, Pädagogische Prüfung bei der Rekrutierung in Herbst. 1886. Bern, 1887. 4. r. VII. + 18. l.
 — *(Schweizerische Eisenbahn)* für das Jahr 1885. XIII. Band (Statistique des chemins de fer suisses pour l'année 1885. Vol. XIII. — Bern, 1887, 4r.
Statistique de la Suisse. 66°. et 67°. livr. Publié par le Bureau de statistique du Département fédéral de l'intérieur — 66°. Mouvement de la population de la Suisse pendant l'année 1885. — 67°. Examen pédagogique des recrues en automne 1886. — Berne, 1887, 4r.
 — générale du service postal dans les pays de l'Union postale Universelle, publiée par le Bureau international des postes. Année, 1885. Bern, 1887. Fol. 20. l.
Zeitschrift für Schweizerische Statistik. Zweiundzwanzigster Jahrgang (Journal de statistique suisse. Vingt-deuxième année). 3 und 4 Quartal Heft — Bern, 1886, 4r. 1. Eröffnungsrede von Prof. Dr. H. Kinkelin an der Jahresversammlung der schweizer. statistischen Gesellschaft in Basel, am 22. September 1886. — 2. Ein- und Ausfuhr der Schweiz im Jahre 1885. — 3. Ueber die Produktion der Landwirthschaft. Referat, gehalten an der Jahresversammlung der schweiz. statist. Gesellschaft in Basel (1886) von C. Muckeleman. — 4. Die Branntweinbrennerei in der Schweiz.

Zahl der bundessteuerpflichtigen Brennereien und Produktion derselben während des Brennjahres 1885—86 in Hektolitern absoluten Alkohols. — 5. Allgemeine Resultate betreffend die Trauungen, Geburten und Sterbefälle im Jahre 1885, nebst Angabe der wichtigsten, ärztlich bescheinigten oder amtlich constatirten Todesursachen. — 6. Die schweizerischen Zettelbanken. Notencirculation im Jahresdurchschnitt der Jahre 1871 bis 1885. Nach den Zusammenstellungen des Inspectorats der Schweiz. Emissionsbanken (Banques d'émission suisses. Moyenne de la circulation des billets de Banques pendant les années 1871 à 1885. D'après les tableaux dressés par l'Inspectorat des Banques d'émission suisses). — 7. General-Situation der 33 gesetzlich autorisirten schweiz. Emissionsbanken für das Jahr 1885 (Situation générale des 33 Banques d'émission suisses légalement autorisées pour l'année 1885). — 8. Wie kann die Eidgenossenschaft die Statistik in den Kantonen fördern? von H. Grenlich — K. + Friedrich v. Taur. — 10. Fünfzehnte Jahresversammlung der schweiz. statistischen Gesellschaft. — 11. Statistik der Sparkassen der Schweiz. Anzahl der Spargeld-Einleger am Ende des Rechnungsjahres 1882 nach der Grösse der Spar-Guthaben. — 12. Lebenszeichen aus den Kantonen. — 13. Systematisches Inhaltsverzeichniss zu den 6 Bänden 1881—1886 der »Zeitschrift für schweiz. Statistik«.

ÉJSZAKAMERIKAI-EGYESÜLT-ÁLLAMOK ÉS MÁS EURÓPÁN KIVÜLI ORSZÁGOK.

- Abstract Statistical*—, of the United States. 1886. Ninth number. Finance, coinage, commerce, immigration, shipping, the postal service, population, railroads, agriculture, etc. Prepared by the Bureau of statistics under the direction of the Secretary of the Treasury.— Washington, 1887, 8r.
- Almanaque y guia jeneral de Chile*, por Chaigneau y Gonzalez. Valparaiso, 1887, n. 8 r. 656 l.
- Anales de la Sociedad rural Argentina*. Director D. José Maria Jurado. 31 de Mayo de 1887 — Buénos-Aires, 1887, 8r.
- Annuaire statistique* de la province de Buénos-Ayres publié sous la direction du dctr. Emile R. Coni. Bureau de statistique générale IV-ième année 1884, Buénos-Ayres, 1885.
- Ardant. G.* La dette publique au États-Unis. Barle Duc 1887, 8 r. 12 l.
- Bolles A. S.* The law relating to Banks and their depositors and to Bank Collections. New-York, 1887. 8. r., XXVIII + 522 l.
- Boletín mensual de estadística municipal*. Publicacion dirigida por Florentino M. García. Anno I. Mayo 1887 — Buénos-Aires, 1887. 8. r.

- Carvalho. De—, Manoel Maria.* Relatório sobre o serviço de imigração e colonisação na provincia do Rio Grande do Sul, apresentado a S. Ex. S. Conselheiro Antonio Da Silva Prado — Rio de Janeiro, 1886. 4. r., 73. l.
- Census, Tenth—, of the United States 1880.* Volume XV. Report of the Mining Industries of the United States etc. Washington, 1886. n. 4. r. XXXVIII + 1025 l. és 120 tábla.
- Clark, John, B.* The philosophy of wealth. Economie principles nearly formulated. Boston, 1886. 8. r., V+235 l.
- Dilke, C. W.* The present position of European politics. New-York, 1887. 4. r., 61 l.
- Empire. L'—, du Brésil.* Les guides de »L'Etoile du Sud«. La ville de Rio de Janeiro, la province de Rio de Janeiro. — Rio de Janeiro, 1887. 16. r., 173. l.
- Laughlin, Laurence J.* Gold and prices since 1873. Reprinted from the Quarterly Journal of Economics — Boston, 1887. 8. r., 39. + XVII. l.
- Mc Cartty's.* Annual Statistician. 1887 — San Francisco, California, 1887. 8. r.
- Report. Fourth Biennil—, of the Bureau of labor statistics of Illinois,* 1886 — Springfield, 1886. 8. r., XV. 622. l.
- Marx, C.* Capital : a critical analysis of Capitalist Production ; from the German by S. Moore and E. Aveling 200 l. New-York, 1887. 8. r.
- Procedimientos del departamento nacional de estadística durante el* anno de 1886. Buenos-Aires, 1887. n. 8. r., 207 l.
- Publications of the american economic assosiation* N. 1. 2. 3 Vol. 1 Baltimore, 1886.
- Report of the* Commissioner of Agriculture 1885. Washington, 1886. n. 8. r., 640 l. 41 tábla.
- Report. Annual—, of the Comptroller of the Currency to the second Session of the forty-ninth Congress of the United States.* December 4. 1886. — Washington, 1886. 8. r.
- of the Commissioner of education for the year 1884-85 — Washington, 1886. 8. r.
- of the condition of winter grain, the condition of farm animals, and on freight rates of transportation Companies. April 1887 — Washington, 1887. 8. r. (Department of agriculture. Report of the Statistician. New series. Report n. 39).
- of the condition of winter grain. the progress of cotton planting, and on freight rates of transportation Companies. May 1887 Washington. 1887. 8. r. (Department of agriculture. Report of the Statistician. New series. Report n. 40).
- of the Statistician. Department of agriculture. N. 34-37. (October-December 1886 ; January and February 1887) — Washington, 1886-87. 8. r.
- on distribution and consumption of corn and wheat, the wheat product of the world, and on freight rates of transportation Companies. March, 1887 — Washington. 1887. 8. r. (Department of agriculture. Report of the Statistician. New series. Report n. 38).

- (Quarterly) of the chief of the Bureau of statistics. Treasury department, relative to the imports, exports, immigration and navigation of the United States for the three months ending December 31. 1886; also containing other statistics relative to the trade and industry of the country. N. 2. 1886-87 — Washington, 1887. 8. r.
- (The first annual) of the Commissioner of labor. March, 1886. Industrial depressions — Washington, 1886. 8. r.
- Reports* from the Consuls of the United States. N. 76. April. 1887 — Washington, 1887. 8. r.
- of the Consular officers of the United States. Emigration and immigration. — Washington, 1887. 8. r.
- Report*. Annual—, of the Health Department of the city of Baltimore, to the Mayor and city Council of Baltimore, for the fiscal year ending December 31. 1886 — Baltimore, 1887. 8. r.
- Report*. Forty-fifth annual—, of the Board of Education of the city of New York for the year ending December 31. 1886. — New-York, 1887. 8. r., 271. l.
- (Thirty-third) upon the births, marriages and deaths, in the State of the Rhode Island for the year ending December 31. 1885. Prepared by Charles H. Fischer — Providence, 1886. 8. r.
- (Thirty-second annual) upon the births, marriages, and deaths in the city of Providence, for the year 1886. — Providence, 1887. 8. r., 100. l.
- Science Economic Discussion* New-York. 1886. 135. l.
- Silva. Da-, Rodrigo Augusto*. Relatorio apresentado à Assembleia geral na segunda sessão da vigesima legislatura pelo ministro e secretario de Estado dos negocios da agricultura, commercio e obras publicas — Rio de Janeiro, 1887. 2. vol., 4. r.
- Sinopsis* estadística y geográfica de Chile en 1886. Oficina central de estadística. — Santiago de Chile, 1887. 8. r.
- Statistics* of the Colony of New Zealand for the year 1885; with abstracts from the Agricultural Statistics of 1886. Wellington, G. Didsburg print. 1886. folio LIII—342. l.
- Washburn, C. A.* From poverty to competence; graduated taxation Philadelphia, 1887. 12. 163 l.

Artist. 0.

~~37/1~~

308.783

Mély bizalmas jelszó

Bert, 22/XII 887

Pereszte